



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ιωάννης Δημητρίου Καπτανής
Α.Μ.: 1440

Η αρχή της διαφάνειας των γενικών όρων συναλλαγών (ΓΟΣ)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΑΘΗΝΑ, 2022

Ιωάννης Δημητρίου Καπτανής

Η αρχή της διαφάνειας των γενικών όρων συναλλαγών (ΓΟΣ)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

| | |
|--|--|
| ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Φ. Δωρής – Καθηγητής | |
| ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Φ. Δωρής – Καθηγητής Π. Παπανικολάου - Καθηγητής Ε. Πούλου – Επίκουρη Καθηγήτρια | |
| ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ | |
| Φ. Δωρής – Καθηγητής | Π. Παπανικολάου - Καθηγητής |
| Δ. Παπαδοπούλου - Καθηγήτρια | Δ. Λιάπης – Καθηγητής |
| Γ. Μεντής – Αναπληρωτής Καθηγητής | Ζ. Τσολακίδης – Αναπληρωτής Καθηγητής |
| Ε. Πούλου – Επίκουρη Καθηγήτρια | |

Στη μνήμη του πατέρα μου και της μητέρας μου

“... *das Gesetz soll doch jedem und immer zugänglich sein...*”

Franz Kafka, *Vor dem Gesetz* (1914)

«... ο νόμος ωστόσο πρέπει να 'ναι στον καθένα και πάντα προσιτός...»

Φραντς Κάφκα, *Μπροστά στο Νόμο* (1914)

Στην εκπόνηση της παρούσας διδακτορικής διατριβής ιδιαίτερη ήταν η συνεισφορά του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (Ι.Κ.Υ.), το οποίο χορήγησε υποτροφία στον υποψήφιο διδάκτορα Ιωάννη Δ. Καπτανή.

Copyright © Ιωάννης Καπτανής, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

| | |
|---|-----|
| ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ | III |
| ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ..... | VI |
| ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΠΡΟΣΒΟΛΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ | XV |
| ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ | XVI |
| ΠΕΡΙΛΗΨΗ..... | XX |
| I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ | 23 |
| 1. Το αντικείμενο της μελέτης: η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ»..... | 23 |
| 2. Η σημασία της εγγύτερης επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ .. | 29 |
| 3. Μέθοδος γνωστικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ..... | 35 |
| 4. Δομή της μελέτης..... | 40 |
| II. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΦΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ»: ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΓΟΣ..... | 43 |
| 1. Η μελέτη του Δικαίου των ΓΟΣ ως βάση για την κατανόηση της αρχής της διαφάνειας | 43 |
| 2. Οι ΓΟΣ ως πηγή ωφελειών και κινδύνων και η αντίδραση του Δικαίου..... | 48 |
| 3. Διαπιστώσεις αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας από τη μελέτη του προβλήματος των ΓΟΣ..... | 57 |
| III. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΟΣ: ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΘΕΜΕΛΙΩΝΕΤΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ «ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ» | 59 |
| 1. Το γράμμα ως αφετηρία της ερμηνευτικής προσπάθειας | 59 |
| 2. Προτεινόμενο νομοθετικό έρεισμα της «αρχής της διαφάνειας» από την νομολογία και την θεωρία..... | 60 |
| 3. Ανάλυση έννοιας «αρχή της διαφάνειας» με αφετηρία τις έννοιες «αρχή», «διαφάνεια» και «γενικοί όροι συναλλαγών»..... | 70 |
| 4. Διαπιστώσεις από την γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 82 |
| IV. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΟΣ | 85 |
| 1. Η σημασία της ιστορικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας | 85 |
| 2. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο γερμανικό δίκαιο πριν τη μεταρρύθμιση του Ενοχικού Δικαίου (Schuldrechtsmodernisierung) | 86 |
| 3. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης | 89 |
| 4. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην ελληνική έννομη τάξη..... | 116 |
| 5. Διαπιστώσεις από την ιστορική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας..... | 125 |
| V. ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΙΑΤΡΕΧΕΙ..... | 127 |
| 1. Σκοπιμότητα θεώρησης της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των κανόνων των υποσυστημάτων δικαίου στα οποία εντάσσεται | 127 |

| | |
|--|-----|
| 2. Το υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ: Η διδασκαλία περί σταδίων ελέγχου των ΓΟΣ και η ένταξη του ελέγχου διαφάνειας σε αυτά | 128 |
| 3. Το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή..... | 182 |
| 4. Το υποσύστημα του Ενοχικού Δικαίου..... | 186 |
| 5. Το υποσύστημα του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς..... | 189 |
| 6. Η αρχή της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης..... | 195 |
| 7. Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται | 199 |
| VI. ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ Ή ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΥΤΟΔΕΣΜΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΗ; | 200 |
| 1. Αναγκαιότητα τελολογικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας..... | 200 |
| 2. Σχέση αρχής της διαφάνειας και προτύπου πληροφόρησης..... | 201 |
| 3. Οικονομική ανάλυση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ..... | 207 |
| 4. Διαπιστώσεις από την τελολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας..... | 209 |
| VII. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ | 211 |
| 1. Υποδιαίρεση της αρχής της διαφάνειας σε ειδικότερες επιταγές | 211 |
| 2. Επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ | 216 |
| 3. Επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ..... | 221 |
| 4. Επιταγή προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ..... | 292 |
| 5. Επιταγή πληρότητας των όρων | 293 |
| 6. Απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ | 293 |
| 7. Επιταγή εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ..... | 294 |
| 8. Επιταγή ορθότητας των ΓΟΣ | 298 |
| 9. Κατάταξη των μερικότερων επιταγών διαφάνειας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ | 299 |
| 10. Διαπιστώσεις από την εξέταση των ειδικότερων εκφάνσεων της αρχής της διαφάνειας | 300 |
| VIII. ΑΡΧΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ . | 306 |
| 1. Η εξαίρεση του ελέγχου του βασικού αντικειμένου της σύμβασης κατά την παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 | 306 |
| 2. Ο έλεγχος διαφάνειας του βασικού αντικειμένου της σύμβασης | 309 |
| 3. Διαπιστώσεις από την εξέταση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως ελεγκτικού μηχανισμού του βασικού αντικειμένου της σύμβασης..... | 312 |
| IX. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ | 314 |
| 1. Αποτελεί κριτήριο του ελέγχου διαφάνειας η συνολική θεώρηση της συμφωνίας; | 314 |
| 2. Αρχή διαφάνειας και δηλωτικές ρήτρες..... | 315 |
| 3. Μέτρο αδιαφάνειας | 317 |
| 4. Αρχή διαφάνειας και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (παρ. 2 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ) | 319 |
| 5. Δικονομικά ζητήματα..... | 320 |
| 6. Εφαρμοστέο Δίκαιο | 323 |
| 7. Η αρχή της διαφάνειας εκτός Ν. 2251/1994 | 326 |
| 8. Διαπιστώσεις από τη μελέτη ειδικότερων ζητημάτων που θέτει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ | 328 |
| X. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ | 331 |
| 1. Σύνοψη πορισμάτων..... | 331 |

| | |
|---|-----|
| 2. Προτάσεις de lege ferenda | 341 |
| 3. Αποτίμηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 344 |
| ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ..... | 345 |
| ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ | 356 |

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

| | |
|--|-------|
| ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ | III |
| ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ..... | VI |
| ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΠΡΟΣΒΟΛΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ | XV |
| ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ | XVI |
| <i>Ελληνικές</i> | XVI |
| <i>Ξενόγλωσσες</i> | XVIII |
| ΠΕΡΙΛΗΨΗ..... | XX |
| <i>Στην ελληνική γλώσσα</i> | XX |
| <i>Στην αγγλική γλώσσα</i> | XXI |
| I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ | 23 |
| 1. Το αντικείμενο της μελέτης: η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ»..... | 23 |
| (α) Το αίτημα για την προστασία του καταναλωτή..... | 23 |
| (β) Η απάντηση του δικαίου στο αίτημα για την προστασία του καταναλωτή .. | 24 |
| (γ) Η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ» ως μερικότερη διάσταση της ευρύτερης προβληματικής της προστασίας του καταναλωτή..... | 27 |
| 2. Η σημασία της εγγύτερης επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ .. | 29 |
| (α) Η σημασία της συστηματικής μελέτης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ για την πράξη..... | 29 |
| (i) <i>Η νομολογιακή προέλευση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως παράγοντας που ενδεικνύει την πρακτική της σημασία αλλά και επιτάσσει την συστηματική επισκόπησης της</i> | 29 |
| (ii) <i>Η συστηματική επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας ως μέσο περιορισμού αποτρεπτέων αντιδικιών</i> | 30 |
| (iii) <i>Η οριοθέτηση της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείο νομιμοποίησής της</i> | 30 |
| (iv) <i>Η κατανόηση της αρχής της διαφάνειας ως βασική παράμετρος ορθής πρακτικής στην σύνταξη συμφωνητικών</i> | 31 |
| (v) <i>Η κατανόηση της αρχής της διαφάνειας ως βασική παράμετρος ορθής πρακτικής στην διατύπωση νομοθετικών κειμένων</i> | 31 |
| (β) Η σημασία της μελέτης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ για την επιστήμη του δικαίου | 33 |
| (i) <i>Η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας ως παράδειγμα δικαστικής περαιτέρω διάπλασης του δικαίου</i> | 33 |
| (ii) <i>Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ως παράδειγμα επίδρασης του ενωσιακού δικαίου στο δίκαιο των κρατών μελών</i> | 33 |
| (iii) <i>Η αρχή της διαφάνειας ως εκδήλωση του ενωσιακού «προτύπου πληροφόρησης»</i> | 34 |
| (iv) <i>Η αρχή της διαφάνειας ως δικαϊκή αρχή του ενωσιακού δικαίου και του εθνικού αστικού δικαίου</i> | 34 |
| 3. Μέθοδος γνωστικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ..... | 35 |
| (α) Εξέταση της αρχής της διαφάνειας με βάση τα γενικώς παραδεκτά κριτήρια της ερμηνείας των κανόνων δικαίου | 35 |
| (β) Η ιδιαίτερη σπουδαιότητα της μελέτης της νομολογίας στο πλαίσιο της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ..... | 37 |
| (γ) Η χρησιμότητα της συγκριτικής έρευνας στο πλαίσιο της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 38 |

| | |
|---|----|
| (δ) Έμφαση στην μελέτη της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών | 39 |
| 4. Δομή της μελέτης | 40 |
| II. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΦΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ»: ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΓΟΣ | 43 |
| 1. Η μελέτη του Δικαίου των ΓΟΣ ως βάση για την κατανόηση της αρχής της διαφάνειας | 43 |
| 2. Οι ΓΟΣ ως πηγή ωφελειών και κινδύνων και η αντίδραση του Δικαίου | 48 |
| (α) Οι ΓΟΣ ως πηγή ωφελειών | 48 |
| (β) Οι ΓΟΣ ως πηγή κινδύνων | 50 |
| (γ) Η αντίδραση του δικαίου στο φαινόμενο των ΓΟΣ | 52 |
| (i) Στάθμιση ελευθερίας βούλησης προμηθευτή και καταναλωτή | 52 |
| (ii) Ο έλεγχος των ΓΟΣ με βάση τις γενικές ρήτρες του ΑΚ | 54 |
| (iii) Η αναγκαιότητα ελέγχου των ΓΟΣ με βάση ειδικές ρυθμίσεις | 55 |
| (iv) Η δυνατότητα ελέγχου των ΓΟΣ με βάση τις γενικές ρήτρες του ΑΚ παρά την ειδική ρύθμιση του Ν. 2251/1994 | 56 |
| 3. Διαπιστώσεις αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας από τη μελέτη του προβλήματος των ΓΟΣ | 57 |
| III. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΟΣ: ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΘΕΜΕΛΙΩΝΕΤΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ «ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ» | 59 |
| 1. Το γράμμα ως αφετηρία της ερμηνευτικής προσπάθειας | 59 |
| 2. Προτεινόμενο νομοθετικό έρεισμα της «αρχής της διαφάνειας» από την νομολογία και την θεωρία | 60 |
| (α) Νομολογία | 60 |
| (β) Θεωρία | 64 |
| (γ) Γραμματική προσέγγιση των διατάξεων που συνιστούν το νομοθετικό έρεισμα της «αρχής της διαφάνειας» | 67 |
| 3. Ανάλυση έννοιας «αρχή της διαφάνειας» με αφετηρία τις έννοιες «αρχή», «διαφάνεια» και «γενικοί όροι συναλλαγών» | 70 |
| (α) «αρχή» - Η αρχή της διαφάνειας των γενικών όρων συναλλαγών υπό το πρίσμα της διδασκαλίας για τις γενικές αρχές στο δίκαιο | 70 |
| (i) Το προσεχές γένος της «αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ»: γενική αρχή του δικαίου | 70 |
| Α. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εξειδίκευση της θεσμικής αρχής της διαφάνειας; | 70 |
| Β. Διατύπωση της υπόθεσης ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνιστά γενική αρχή του δικαίου | 73 |
| (ii) Επαλήθευση της υπόθεσης ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνιστά γενική αρχή του δικαίου | 73 |
| (β) «διαφάνειας» | 80 |
| (γ) των «γενικών όρων συναλλαγών» | 81 |
| 4. Διαπιστώσεις από την γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 82 |
| IV. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΟΣ | 85 |
| 1. Η σημασία της ιστορικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας | 85 |

| | |
|---|-----|
| 2. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο γερμανικό δίκαιο πριν τη μεταρρύθμιση του Ενοχικού Δικαίου (Schuldrechtsmodernisierung) | 86 |
| (α) Δικαστικός έλεγχος των ΓΟΣ πριν τη θέση σε ισχύ του AGB-Gesetz με βάση τις γενικές ρήτρες του BGB | 86 |
| (β) Δικαστικός έλεγχος της αδιαφάνειας των ΓΟΣ με βάση τις διατάξεις του AGB-Gesetz | 87 |
| 3. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης | 89 |
| (α) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ | 89 |
| (i) Η μεταφορά της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από το γερμανικό στο κοινοτικό δίκαιο | 89 |
| (ii) Οι εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ | 90 |
| (iii) Ο έλεγχος διαφάνειας και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης | 93 |
| (iv) Η αρχή της διαφάνειας στην Πρόταση Οδηγίας COM/2008/614 για τα δικαιώματα των καταναλωτών | 94 |
| (β) Η προσαρμογή του γερμανικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τη μεταρρύθμιση του Ενοχικού Δικαίου (Schuldrechtsmodernisierung) στη Γερμανία | 95 |
| (γ) Η προσαρμογή του γαλλικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 101 |
| (δ) Η προσαρμογή του αγγλικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 110 |
| 4. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην ελληνική έννομη τάξη | 116 |
| (α) Η αρχή της διαφάνειας πριν την θέσπιση του Ν. 1961/1991 | 116 |
| (β) Η αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του Ν. 1961/1991 | 117 |
| (γ) Ν. 2251/94 πριν την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007 | 119 |
| (i) Νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας πριν την τροποποίηση του Ν. 2251/1994 από τον Ν. 3587/2007 | 119 |
| (ii) Συνέπειες παραβίασης της αρχής της διαφάνειας πριν την τροποποίηση του Ν. 2251/1994 από τον Ν. 3587/2007 | 120 |
| (δ) Ν. 2251/94 μετά την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007 | 121 |
| (i) Οι τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007 στη νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας | 121 |
| Α. Ν. 3587/2007 και έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση | 121 |
| Β. Ν. 3587/2007 και έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας | 123 |
| Γ. Ν. 3587/2007 και έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ | 123 |
| (ii) Οι τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007 στις συνέπειες παραβίασης της αρχής της διαφάνειας | 124 |
| 5. Διαπιστώσεις από την ιστορική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας | 125 |
| V. ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΙΑΤΡΕΧΕΙ | 127 |
| 1. Σκοπιμότητα θεώρησης της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των κανόνων των υποσυστημάτων δικαίου στα οποία εντάσσεται | 127 |

| | |
|---|-----|
| 2. Το υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ: Η διδασκαλία περί σταδίων ελέγχου των ΓΟΣ και η ένταξη του ελέγχου διαφάνειας σε αυτά | 128 |
| (α) Η αρχή της διαφάνειας και το υποσύστημα του Δικαίου των Γενικών Όρων Συναλλαγών..... | 128 |
| (β) Η αρχή της διαφάνειας και το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση | 131 |
| (i) Η ρύθμιση του Ν. 2251/1994 | 131 |
| (ii) Συναγωγή της έννοιας του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση» | 133 |
| (iii) Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση | 134 |
| (γ) Η αρχή της διαφάνειας και το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ | 135 |
| (i) Η ρύθμιση του Ν. 2251/1994 | 135 |
| Α. Οι γενικοί κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ | 135 |
| Β. Ο ερμηνευτικός κανόνας του προβαδίσματος των όρων που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση έναντι των ΓΟΣ (παρ. 3 άρθρου 2 Ν. 2251/1994) | 136 |
| Γ. Ο ερμηνευτικός κανόνας της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β΄ άρθρου 2 Ν. 2251/1994) | 137 |
| Δ. Ο ερμηνευτικός κανόνας της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994)..... | 140 |
| (ii) Συναγωγή της έννοιας του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» | 141 |
| (iii) Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ | 141 |
| (δ) Η αρχή της διαφάνειας στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ..... | 142 |
| (i) Εισαγωγικές παρατηρήσεις στην προβληματική του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ ως ελέγχου περιεχομένου | 142 |
| (ii) Ο ανοικτός έλεγχος περιεχομένου των ΓΟΣ | 143 |
| Α. Η γενική ρήτρα του εδ. α΄ της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 ως εξειδίκευση της ΑΚ 281 ΑΚ | 143 |
| Β. Ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων | 146 |
| Γ. Διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων | 148 |
| Δ. Βαθμός διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων..... | 150 |
| Ε. Παράγοντες που συνεκτιμώνται για την κρίση γενικού όρου ως καταχρηστικού σύμφωνα με το εδ. β΄ της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 | 154 |
| ΣΤ. ΓΟΣ οι οποίοι θεωρούνται άνευ ετέρου από τον νόμο ως καταχρηστικοί σύμφωνα με την παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 | 156 |
| Ζ. Εξέταση συνδρομής προϋποθέσεων εφαρμογής των διατάξεων των παρ. 6 και παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994..... | 157 |
| Η. Δυνατότητα «σωρευτικής εφαρμογής» των διατάξεων των παρ. 6 και παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 | 158 |

| | |
|---|-----|
| Θ. Είναι νοητή αναλογική εφαρμογή διατάξεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994;..... | 160 |
| (iii) Ο έλεγχος διαφάνειας με βάση τις διατάξεις της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 | 161 |
| (iv) Ο έλεγχος διαφάνειας με βάση την §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. | 162 |
| (v) Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ..... | 163 |
| (ε) Συρροή λόγων αδιαφάνειας αναγόμενων σε διαφορετικά στάδια ελέγχου των ΓΟΣ..... | 164 |
| (στ) Η αρχή της διαφάνειας ως αυτοτελές στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ | 164 |
| (ζ) Η απροσδόκητη ρήτρα | 165 |
| (i) Εισαγωγικές παρατηρήσεις | 165 |
| (ii) Σχέση απροσδόκητης ρήτρας και αρχής της διαφάνειας | 166 |
| (iii) Κατάταξη του ελέγχου απροσδόκητης ρήτρας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ | 169 |
| (iv) Περιπτωσιολογία απροσδόκητων ρητρών..... | 170 |
| (η) Κριτική στην τάση χαρακτηρισμού καταχρηστικών ρητρών ως δήθεν αδιαφανών | 174 |
| (θ) Το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας | 176 |
| (ι) Διαπιστώσεις από την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ..... | 179 |
| 3. Το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή..... | 182 |
| (α) Το Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή ως σύστημα | 182 |
| (β) Εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή | 183 |
| (γ) Διαπιστώσεις από την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου της Προστασίας του Καταναλωτή..... | 185 |
| 4. Το υποσύστημα του Ενοχικού Δικαίου..... | 186 |
| (α) Η αρχή της διαφάνειας ως εξειδίκευση της αρχής της καλής πίστης..... | 186 |
| (β) Εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας στον Αστικό Κώδικα..... | 186 |
| (γ) Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Ενοχικού Δικαίου | 188 |
| 5. Το υποσύστημα του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς | 189 |
| (α) Το Δίκαιο της Οικονομίας της Αγοράς | 189 |
| (β) Σχέση αρχής της διαφάνειας και Δικαίου Ανταγωνισμού..... | 189 |
| (γ) Σχέση αρχής της διαφάνειας και Δικαίου Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού Τομέα..... | 192 |
| (δ) Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς..... | 194 |
| 6. Η αρχή της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης..... | 195 |
| (α) Η αναγκαιότητα της αναγωγής σε νομοθετήματα αυξημένης τυπικής ισχύος | 195 |
| (β) Αρχή της διαφάνειας και Σύνταγμα..... | 195 |
| (γ) Αρχή της διαφάνειας και Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης..... | 197 |
| (i) Η αρχή της διαφάνειας ως εκδήλωση της επιταγής του ενωσιακού δικαίου για την διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας στον καταναλωτή..... | 197 |
| (ii) Η αρχή της διαφάνειας ως θεμελιώδης αρχή του ευρωπαϊκού ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων | 198 |

| | |
|--|-----|
| (δ) Διαπιστώσεις από την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης | 198 |
| 7. Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται | 199 |
| VI. ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ Ή ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΥΤΟΔΕΣΜΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΗ;..... | 200 |
| 1. Αναγκαιότητα τελολογικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας..... | 200 |
| 2. Σχέση αρχής της διαφάνειας και προτύπου πληροφόρησης | 201 |
| (α) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ως εκδήλωση του «προτύπου πληροφόρησης»..... | 201 |
| (β) Αξιολόγηση της σημασίας της θεώρησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με αναφορά στο «πρότυπο πληροφόρησης» για την τελολογική ερμηνεία | 203 |
| (γ) Η αδιαφάνεια ως αυτόθροη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του καταναλωτή και το «πρότυπο πληροφόρησης»..... | 204 |
| (δ) Κριτική στο «πρότυπο πληροφόρησης» ως εργαλείο προστασίας του καταναλωτή στο Δίκαιο των ΓΟΣ..... | 205 |
| 3. Οικονομική ανάλυση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 207 |
| 4. Διαπιστώσεις από την τελολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας..... | 209 |
| VII. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ | 211 |
| 1. Υποδιαίρεση της αρχής της διαφάνειας σε ειδικότερες επιταγές | 211 |
| 2. Επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ | 216 |
| (α) Έννοια..... | 216 |
| (β) Κατανοητή γραμματική διατύπωση των όρων | 217 |
| (γ) Ενότητα νοήματος των όρων | 220 |
| (δ) Ευσύνοπτο των όρων | 220 |
| (ε) Ευανάγνωστο των όρων..... | 221 |
| (στ) Παροχή συνδρομής στον καταναλωτή από τον νομικό του σύμβουλο ... | 221 |
| 3. Επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ..... | 221 |
| (α) Περιπτώσεις ΓΟΣ υπαγόμενες στην λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 | 224 |
| (i) <i>Περίπτωση (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994</i> | 224 |
| Α. Επιφύλαξη στον προμηθευτή του δικαιώματος μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης | 225 |
| Β. Έλλειψη συνδρομής ορισμένου, ειδικού και σπουδαίου λόγου για επιφύλαξη του δικαιώματος στον προμηθευτή..... | 226 |
| Γ. Μη αναφορά του σπουδαίου λόγου στη σύμβαση | 227 |
| Δ. Σχέση μεταξύ των προϋποθέσεων της περίπτωσης (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994..... | 228 |
| (ii) <i>Περίπτωση (ια) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994</i> | 228 |
| Α. Τίμημα..... | 229 |
| Β. Αοριστία του τιμήματος | 229 |
| Γ. Συνδρομή σπουδαίου λόγου για την αοριστία του τιμήματος..... | 229 |
| Δ. Ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή κριτήρια που επιτρέπουν τον προσδιορισμό του τιμήματος..... | 231 |
| Ε. Σχέση περίπτωσης εδ. ια' με την περίπτωση του εδ. ε' του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994..... | 231 |
| (iii) <i>Περίπτωση (ζ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994</i> | 232 |
| (iv) <i>Περίπτωση (η) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994</i> | 233 |
| (v) <i>Περίπτωση (ι) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994</i> | 234 |

| | |
|---|-----|
| (vi) Περίπτωση (λβ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994..... | 234 |
| (β) Περιπτώσεις ΓΟΣ μη υπαγόμενες στην λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 αλλά αντίθετες με την επιταγή του ορισμένου των όρων σύμφωνα με την γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994..... | 236 |
| (γ) Αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων;..... | 237 |
| (δ) Το δικαίωμα καταγγελίας ως λόγος «θεραπείας» της αδιαφάνειας..... | 242 |
| (ε) Ζητήματα συρροής..... | 245 |
| (i) Η σχέση της αρχής της διαφάνειας και των γενικών ρητρών 281, 288, 178 και 179 ΑΚ..... | 245 |
| (ii) Η σχέση της αρχής της διαφάνειας και των ΑΚ 371 επ. | 246 |
| Α. Οριοθέτηση της προβληματικής..... | 246 |
| Β. Η θέση της νομολογίας..... | 248 |
| Γ. Σύγκριση των προϋποθέσεων εφαρμογής της διατάξεως του άρθρου ΑΚ 371 και των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994..... | 249 |
| Δ. Σύγκριση των εννόμων συνεπειών της διατάξεως του άρθρου ΑΚ 371 και των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994..... | 250 |
| Ε. Αξιολόγηση της σχέσης της διάταξης του άρθρου ΑΚ 371 και των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994..... | 250 |
| (στ) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων στεγαστικών δανείων με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων..... | 254 |
| (i) Ρήτρες μεταβολής επιτοκίου..... | 254 |
| Α. Οριοθέτηση της προβληματικής..... | 254 |
| Β. Οι θέσεις της νομολογίας..... | 255 |
| Γ. Κριτήρια αναπροσαρμογής επιτοκίου που τυγχάνουν εύλογα για τον καταναλωτή..... | 257 |
| (ii) Όροι με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης..... | 259 |
| Α. Συμβάσεις στεγαστικών δανείων με κυμαινόμενο επιτόκιο..... | 259 |
| Β. Συμβάσεις στεγαστικών δανείων με σταθερό επιτόκιο..... | 262 |
| (iii) Όροι που προβλέπουν την είσπραξη από το πιστωτικό ίδρυμα εξόδων «χρηματοδότησης», «προέγκρισης δανείου» ή «εξέτασης αιτήματος δανείου», κλιμακούμενων ανάλογα με το ποσό του δανείου..... | 267 |
| (iv) Όροι που προβλέπουν την επιβολή ποσού «προμήθειας» ή «εξόδων φακέλου»..... | 269 |
| (v) Όρος που προβλέπει υπολογισμό τόκων με βάση έτος 360 ημερών..... | 270 |
| (vi) Όρος σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η μετακύλιση της εισφοράς του Ν. 128/1975 στον καταναλωτή..... | 272 |
| (vii) Όρος σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα καταβάλλει την ημερομηνία κατάρτισης του δανείου στον οφειλέτη το συνολικό ποσό του δανείου, ο δε οφειλέτης δηλώνει ότι το αφήνει στο δανειστή, σε άτοκο λογαριασμό..... | 272 |
| (viii) Όρος σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η αποπληρωμή στεγαστικού δανείου με ελβετικά φράγκα ή με ποσό σε ευρώ υπολογιζόμενο με βάση την ισοτιμία του ελβετικού φράγκου με το ευρώ κατά την ημερομηνία καταβολής..... | 273 |

| | |
|---|-----|
| (ζ) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων χορήγησης πιστωτικών καρτών με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων..... | 278 |
| (i) ΓΟΣ που επιτρέπει στην τράπεζα να καθορίζει εκάστοτε συμβατικό τόκο με τον οποίο θα χρεώνεται ο λογαριασμός του πελάτη στις περιπτώσεις τμηματικών εξοφλήσεων (καταβολών σε δόσεις)..... | 278 |
| (ii) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο ο κάτοχος πιστωτικής κάρτας χρεώνεται με τόκο από την ημερομηνία εγγραφής κάθε συναλλαγής στα βιβλία της Τράπεζας..... | 279 |
| (iii) ΓΟΣ που προβλέπει, στις περιπτώσεις ανάληψης μετρητών, την καταβολή προμήθειας στο πιστωτικό ίδρυμα..... | 280 |
| (iv) ΓΟΣ που προβλέπει την επιβάρυνση του καταναλωτή με ποσό προμήθειας ή εξόδων για τη χορήγηση από το πιστωτικό ίδρυμα βεβαίωσης οφειλών.... | 281 |
| (v) ΓΟΣ που προβλέπει την αναπροσαρμογή του ύψους της ετήσιας συνδρομής πιστωτικής κάρτας, χωρίς προηγούμενη ενημέρωση του κατόχου της..... | 282 |
| (vi) ΓΟΣ που προβλέπει ότι η οφειλή από συναλλαγή σε οποιαδήποτε χώρα εκτός Ελλάδος θα επιβαρύνεται με 1,5% για έξοδα επεξεργασίας των συναλλαγών..... | 283 |
| (η) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων λογαριασμού κατάθεσης με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων..... | 284 |
| (i) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο το πιστωτικό ίδρυμα επιβάλλει κατά την κρίση του οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό κατάθεσης για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπο ανώτερο από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά το ίδιο για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού ή σύμφωνα με τον οποίο λογαριασμοί με μέσο μηνιαίο υπόλοιπο μικρότερο από εκείνο που ορίζει η Τράπεζα, βαρύνονται με έξοδα τήρησης και παρακολούθησης και κινήσεων..... | 284 |
| (ii) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα ορίζει και ανακοινώνει τα εκάστοτε ισχύοντα επιτόκια και διατηρεί το δικαίωμα να τα διαφοροποιεί ανάλογα με το υπόλοιπο του λογαριασμού..... | 286 |
| (iii) ΓΟΣ που προβλέπει την επιβολή εξόδων αδράνειας σε καταθετικούς λογαριασμούς που παραμένουν ακίνητοι για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από το ελάχιστο διάστημα που ορίζει το πιστωτικό ίδρυμα..... | 287 |
| (θ) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων ασφάλισης με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων..... | 288 |
| (i) Ρήτρες με τις οποίες επιφυλάσσεται στον ασφαλιστή το δικαίωμα να προβαίνει μονομερώς διαρκούσης της ισχύος της σύμβασης σε αύξηση των ασφαλίσεων..... | 288 |
| (ii) Ρήτρες μονομερούς μείωσης της ασφαλιστικής κάλυψης..... | 289 |
| (ι) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων με πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών..... | 290 |
| (i) Ρήτρες με τις οποίες προβλέπεται ότι ο πάροχος τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών διατηρεί το δικαίωμα αναπροσαρμογής του τιμοκαταλόγου και οποιαδήποτε αύξηση των τιμών θα ισχύει μετά την πάροδο συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος από της σχετικής εξαγγελίας και δημοσιοποίησης..... | 290 |
| (ii) Ρήτρες με τις οποίες προβλέπεται ότι ο συνδρομητής υποχρεούται να παρέχει στον πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών περαιτέρω εγγύηση εάν οι συνθήκες το απαιτούν κατά την εύλογη κρίση της εταιρείας..... | 291 |
| 4. Επιταγή προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ..... | 292 |
| 5. Επιταγή πληρότητας των όρων..... | 293 |
| 6. Απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ..... | 293 |
| 7. Επιταγή εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ..... | 294 |

| | |
|--|-----|
| 8. Επιταγή ορθότητας των ΓΟΣ | 298 |
| 9. Κατάταξη των μερικότερων επιταγών διαφάνειας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ | 299 |
| 10. Διαπιστώσεις από την εξέταση των ειδικότερων εκφάνσεων της αρχής της διαφάνειας | 300 |
| VIII. ΑΡΧΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ | 306 |
| 1. Η εξαίρεση του ελέγχου του βασικού αντικειμένου της σύμβασης κατά την παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 | 306 |
| 2. Ο έλεγχος διαφάνειας του βασικού αντικειμένου της σύμβασης | 309 |
| 3. Διαπιστώσεις από την εξέταση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως ελεγκτικού μηχανισμού του βασικού αντικειμένου της σύμβασης..... | 312 |
| IX. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ | 314 |
| 1. Αποτελεί κριτήριο του ελέγχου διαφάνειας η συνολική θεώρηση της συμφωνίας; | 314 |
| 2. Αρχή διαφάνειας και δηλωτικές ρήτρες..... | 315 |
| 3. Μέτρο αδιαφάνειας | 317 |
| 4. Αρχή διαφάνειας και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (παρ. 2 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ) | 319 |
| 5. Δικονομικά ζητήματα..... | 320 |
| (α) Υποχρέωση δικαστηρίου για αυτεπάγγελτη εξέταση..... | 320 |
| (β) Υφίσταται τεκμήριο αδιαφάνειας; | 321 |
| (γ) Έλεγχος διαφάνειας στο πλαίσιο ατομικής και συλλογικής προστασίας .. | 322 |
| (δ) Διεθνής δικαιοδοσία | 323 |
| 6. Εφαρμοστέο Δίκαιο | 323 |
| 7. Η αρχή της διαφάνειας εκτός Ν. 2251/1994 | 326 |
| 8. Διαπιστώσεις από τη μελέτη ειδικότερων ζητημάτων που θέτει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ | 328 |
| X. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ | 331 |
| 1. Σύνοψη πορισμάτων..... | 331 |
| 2. Προτάσεις de lege ferenda | 341 |
| 3. Αποτίμηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ | 344 |
| ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ | 345 |
| <i>ΔΕΚ (ήδη ΔικΕΕ)</i> | 345 |
| <i>ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ</i> | 346 |
| ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ | 346 |
| ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ | 348 |
| ΕΦΕΤΕΙΩΝ | 348 |
| ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΩΝ | 350 |
| ΕΙΡΗΝΟΔΙΚΕΙΩΝ | 353 |
| <i>ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ</i> | 353 |
| <i>ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ</i> | 354 |
| <i>ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΤΟΥ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ</i> | 354 |
| BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ | 356 |
| <i>ΕΛΛΗΝΙΚΗ</i> | 356 |
| <i>ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ</i> | 380 |

ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΠΡΟΣΒΟΛΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διδακτορική διατριβή, την οποία υποβάλλω, δεν περιλαμβάνει στοιχεία προσβολής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας σύμφωνα με τους ακόλουθους όρους τους οποίους διάβασα και αποδέχομαι:

1. Η διδακτορική διατριβή πρέπει να αποτελεί έργο του υποβάλλοντος αυτήν υποψήφιου διδάκτορα.
2. Η αντιγραφή ή η παράφραση έργου τρίτου προσώπου αποτελεί προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και συνιστά σοβαρό αδίκημα, ισοδύναμο σε βαρύτητα με την αντιγραφή κατά τη διάρκεια της εξέτασης. Στο αδίκημα αυτό περιλαμβάνεται τόσο η προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας άλλου υποψήφιου διδάκτορα όσο και η αντιγραφή από δημοσιευμένες πηγές, όπως βιβλία, εισηγήσεις ή επιστημονικά άρθρα. Το υλικό που συνιστά αντικείμενο λογοκλοπής μπορεί να προέρχεται από οποιαδήποτε πηγή. Η αντιγραφή ή χρήση υλικού προερχόμενου από το διαδίκτυο ή από ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια επιφέρει τις ίδιες δυσμενείς έννομες συνέπειες με τη χρήση υλικού προερχόμενου από τυπωμένη πηγή ή βάση δεδομένων.
3. Η χρήση αποσπασμάτων από το έργο τρίτων είναι αποδεκτή εφόσον, αναφέρεται η πηγή του σχετικού αποσπάσματος. Σε περίπτωση επί λέξει μεταφοράς αποσπάσματος από το έργο άλλου, η χρήση εισαγωγικών ή σχετικής υποσημείωσης είναι απαραίτητη, ούτως ώστε η πηγή του αποσπάσματος να αναγνωρίζεται.
4. Η παράφραση κειμένου, αποτελεί προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας.
5. Οι πηγές των αποσπασμάτων που χρησιμοποιούνται θα πρέπει να καταγράφονται πλήρως σε πίνακα βιβλιογραφίας στο τέλος της διδακτορικής διατριβής.
6. Η προσβολή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επισύρει την επιβολή κυρώσεων. Για την επιβολή των ενδεδειγμένων κυρώσεων, τα αρμόδια όργανα της Σχολής θα λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως το εύρος και το μέγεθος του τμήματος της διδακτορικής διατριβής που συνιστά προσβολή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Οι κυρώσεις θα επιβάλλονται, ύστερα από γνώμη της επταμελούς εξεταστικής επιτροπής με απόφαση της Συνέλευσης της Σχολής, και μπορούν να συνίστανται στον μηδενισμό της διδακτορικής διατριβής (με ή χωρίς δυνατότητα επανυποβολής), τη διαγραφή από τα Μητρώα των Υποψηφίων Διδασκόντων, καθώς και την επιβολή πειθαρχικών ποινών, όπως η αναστολή της ιδιότητας του υποψήφιου διδάκτορα.
Επιπλέον, παρέχω τη συναίνεσή μου, ώστε ένα ηλεκτρονικό αντίγραφο της διδακτορικής διατριβής μου να υποβληθεί σε ηλεκτρονικό έλεγχο για τον εντοπισμό τυχόν στοιχείων προσβολής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ημερομηνία

Υπογραφή Υποψηφίου

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνικές

| | |
|------------|--|
| αδημ. | αδημοσίευτη στον νομικό τύπο |
| ΑΚ | Αστικός Κώδικας |
| ΑΠ | Άρειος Πάγος |
| αρ. | αριθμός |
| άρθ. | άρθρο |
| Αρμ | Αρμενόπουλος (περιοδ.) |
| ΑρχΝ | Αρχείο Νομολογίας (περιοδ.) |
| ασφ | Ασφαλιστικά Μέτρα |
| β.δ. | βασιλικό διάταγμα |
| βλ. | βλέπε |
| ΓΟΣ | Γενικοί Όροι Συναλλαγών |
| ΔΔΕτΕ | Δελτίο Δικαστικού Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (περιοδ.) |
| ΔΕΕ | Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (περιοδ.) |
| ΔΕΕΤ | Δελτίο Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών (περιοδ.) |
| ΔΕΚ | Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων |
| ΔικΕΕ | Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης |
| ΔιΜΕΕ | Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας (περιοδ.) |
| ΔτΑ | Δικαιώματα του Ανθρώπου (περιοδ.) |
| εδ. | εδάφιο |
| ΕΔΔΑ | Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου |
| ΕΕ | Επίσημη Εφημερίδα |
| ΕΕΕυρΔ | Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (περιοδ.) |
| ΕΕμπΔ | Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου (περιοδ.) |
| ΕΕΝ | Εφημερίς Ελλήνων Νομικών (περιοδ.) |
| ΕΕΤ | Ένωση Ελληνικών Τραπεζών |
| Ειρ | Ειρηνοδικείο |
| ΕιρΑθ | Ειρηνοδικείο Αθηνών |
| ΕιρΑμαρουσ | Ειρηνοδικείο Αμαρουσίου |
| ΕιρΘεσ | Ειρηνοδικείο Θεσσαλονίκης |
| ΕιρΙωαν | Ειρηνοδικείο Ιωαννίνων |
| ΕιρΚαλλιθ | Ειρηνοδικείο Καλλιθέας |
| ΕιρΚαστορ | Ειρηνοδικείο Καστοριάς |
| ΕιρΛαρισ | Ειρηνοδικείο Λάρισας |
| ΕισΝΑΚ | Εισαγωγικός Νόμος του Αστικού Κώδικα |
| ΕλλΔνη | Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδ.) |
| ΕΚ | Ευρωπαϊκή Κοινότητα |
| ΕΚΤ | Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα |
| ΕΝΟΒΕ | Ένωση Νομικών Βορείου Ελλάδος |
| ΕΟΚ | Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα |
| επ. | και επόμενες |
| ΕΠολΔ | Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας (περιοδ.) |
| ΕπισκΕΔ | Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (περιοδ.) |
| ΕρμΑΚ | Ερμηνεία Αστικού Κώδικος |
| ΕΣΚΤ | Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών |
| Ε.Ν.Π.Θ. | Επιτροπή Νομισματικών και Πιστωτικών Θεμάτων |

| | |
|-------------|---|
| Ε.Τ.Π.Θ. | Επιτροπή Τραπεζικών και Πιστωτικών Θεμάτων |
| ΕΤΡΑΞΧρΔ | Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού και Χρηματιστηριακού Δικαίου (περιοδ.) |
| Εφ | Εφετείο |
| ΕφΑΔ | Εφαρμογές Αστικού Δικαίου (περιοδ.) |
| ΕφΑθ | Εφετείο Αθηνών |
| ΕφΔωδ | Εφετείο Δωδεκανήσων |
| ΕφΘεσ | Εφετείο Θεσσαλονίκης |
| ΕφΘρ | Εφετείο Θράκης |
| ΕφΛαρ | Εφετείο Λάρισας |
| ΕφΠατρ | Εφετείο Πατρών |
| ΕφΠειρ | Εφετείο Πειραιώς |
| Η.Π.Α. | Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής |
| ΚΠολΔ | Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας |
| ΚριτΕ | Κριτική Επιθεώρηση (περιοδ.) |
| Κ.Υ.Α. | Κοινή Υπουργική Απόφαση |
| ΜΠρ | Μονομελές Πρωτοδικείο |
| ΜΠρΑγρ | Μονομελές Πρωτοδικείο Αγρινίου |
| ΜΠρΑθ | Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών |
| ΜΠρΑιγίου | Μονομελές Πρωτοδικείο Αιγίου |
| ΜΠρΗλείας | Μονομελές Πρωτοδικείο Ηλείας |
| ΜΠρΘεσ | Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης |
| ΜΠρΚερκ | Μονομελές Πρωτοδικείο Κέρκυρας |
| ΜΠρΚοζ | Μονομελές Πρωτοδικείο Κοζάνης |
| ΜΠρΛαμ | Μονομελές Πρωτοδικείο Λαμίας |
| ΜΠρΛαρ | Μονομελές Πρωτοδικείο Λάρισας |
| ΜΠρΠειρ | Μονομελές Πρωτοδικείο Πειραιώς |
| ΜΠρΡεθυμ | Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνου |
| ΜΠρΡοδόπης | Μονομελές Πρωτοδικείο Ροδόπης |
| ΜΠρΡοδ | Μονομελές Πρωτοδικείο Ρόδου |
| ΜΠρΧαλκ | Μονομελές Πρωτοδικείο Χαλκίδας |
| ΜΠρΧαλκιδικ | Μονομελές Πρωτοδικείο Χαλκιδικής |
| ΜΠρΧίου | Μονομελές Πρωτοδικείο Χίου |
| ΝομΕπ | Νομική Επιθεώρηση (περιοδ.) |
| Ν. | νόμος |
| ν.δ. | νομοθετικό διάταγμα |
| ΝΕ | Νομισματική Επιτροπή |
| ΝοΒ | Νομικό Βήμα (περιοδ.) |
| ΝΟΜΟΣ | Βάση Νομικών Δεδομένων ΝΟΜΟΣ |
| ΟΛΑΠ | Ολομέλεια Αρείου Πάγου |
| ΟλΣτΕ | Ολομέλεια Συμβουλίου της Επικρατείας |
| ό.π. | όπως παραπάνω |
| παρ. | παράγραφος |
| παρατ. | παρατηρήσεις |
| περ. | περίπτωση |
| περιοδ. | περιοδικό |
| Π.Δ. | προεδρικό διάταγμα |
| ΠΔΤΕ | Πράξη Διοικητή Τραπέζης Ελλάδος |
| ΠΚ | Ποινικός Κώδικας |
| ΠΠρ | Πολυμελές Πρωτοδικείο |

| | |
|-------------|--|
| ΠΠρΑθ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών |
| ΠΠρΑλεξ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Αλεξανδρούπολης |
| ΠΠρΘεσ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης |
| ΠΠρΚαβ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Καβάλας |
| ΠΠρΚοζ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Κοζάνης |
| ΠΠρΠειρ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Πειραιώς |
| ΠΠρΞανθ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Ξάνθης |
| ΠΠρΧαλκιδικ | Πολυμελές Πρωτοδικείο Χαλκιδικής |
| πρβλ | παράβαλε |
| ΠΣΝΠΠΤΕ | Πράξη Συμβουλίου Νομισματικής Πολιτικής Τραπέζης Ελλάδος |
| ΠΥΣ | Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου |
| σ. | σελίδα |
| ΣΕΑΚ | Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα |
| σημ. | σημείωση |
| ΣΛΕΕ | Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης |
| ΣτΕ | Συμβούλιο της Επικρατείας |
| ΣτΕ (ΕΑ) | Συμβούλιο της Επικρατείας (Επιτροπή Αναστολών) |
| στοιχ. | στοιχείο |
| Συλλ. | Συλλογή Νομολογίας Ευρωπαϊκής Κοινότητας |
| ΣυνθΕΚ | Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας |
| ΣυνθΕΟΚ | Συνθήκη Ευρωπαϊκών Οικονομικών Κοινοτήτων |
| Συντ. | Σύνταγμα |
| τεύχ. | τεύχος |
| ΤιμΤ | Τιμητικός Τόμος |
| ΤοΣ | Το Σύνταγμα (περιοδ.) |
| ΤρΕφ | Τριμελές Εφετείο |
| ΤτΕ | Τράπεζα της Ελλάδος |
| Υ.Α. | Υπουργική Απόφαση |
| υποσ. | υποσημείωση |
| ΦΕΚ | Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως |
| ΧρηΔικ | Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο (περιοδ.) |
| ΧρΙΔ | Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (περιοδ.) |

Ξενόγλωσσες

| | |
|--------|---|
| AGB | Allgemeine Geschäftsbedingungen |
| AGBG | Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen |
| ARSP | Archiv für Rechts und Sozialphilosophie (περιοδ.) |
| Aufl. | Auflage |
| BB | Der Betriebs-Berater (περιοδ.) |
| BeurkG | Beurkundungsgesetz |
| BGB | Bürgerliches Gesetzbuch |
| BGH | Bundesgerichtshof |
| BVerfG | Bundesverfassungsgericht |
| CA | Cour d' appel |

| | |
|--------------|---|
| Cass. | Cour de Cassation |
| Colum.L.Rev. | Columbia Law Review (περιοδ.) |
| Dig. | Digesta (περιοδ.) |
| DNotZ | Deutsche Notar-Zeitschrift (περιοδ.) |
| EWCA Civ | (England and Wales) Court of Appeal Civil Division |
| EWHC | High Court of Justice / England and Wales High Court |
| EWHC (TCC) | EWHC Technology and Construction Court |
| JSTOR | Journal Storage digital library |
| JZ | Juristenzeitung (περιοδ.) |
| KG | Kammergericht |
| LG Dortmund | Landgericht Dortmund |
| LG Köln | Landgericht Köln |
| MDR | Monatsschrift für Deutsches Recht (περιοδ.) |
| Minn.L.Rev. | Minnesota Law Review |
| NJW | Neue Juristische Wochenschrift (περιοδ.) |
| OLG Hamm | Oberlandesgericht Hamm |
| Rdn. | Randnummer |
| RHDI | Revue Hellénique de Droit International (περιοδ.) |
| RTDciv. | Revue Trimestrielle de droit civil (περιοδ.) |
| UKHL | United Kingdom House of Lords |
| UKSC | The Supreme Court (London, UK) |
| U.Pe.L.Rev. | University of Pennsylvania Law Review (περιοδ.) |
| UTCCR 1999 | The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999 |
| VerbrKrG | Verbraucherkreditgesetz |
| WM | Wertpapier-Mitteilungen, Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht (περιοδ.) |
| ZIP | Zeitschrift für Wirtschaftsrecht und Insolvenzpraxis (περιοδ.) |
| ZfIR | Zeitschrift für Immobilienrecht (περιοδ.) |
| Web JCLI | Web Journal of Current Legal Issues (περιοδ.) |

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην ελληνική γλώσσα

Η σημασία της αρχής της διαφάνειας των γενικών όρων συναλλαγών (ΓΟΣ) για τη νομική πράξη και η επικαιρότητα αυτής καταδεικνύεται από τον σημαντικό αριθμό δικαστικών αποφάσεων που την επικαλούνται κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, στις οποίες συγκαταλέγονται και αρκετές αποφάσεις του Αρείου Πάγου. Παρά την αναντίρρητη πρακτική σημασία της, η αρχή της διαφάνειας δεν φαίνεται να έχει τύχει επαρκούς θεωρητικής επεξεργασίας στην χώρα μας. Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση, με την εξέταση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως θεσμού του ισχύοντος δικαίου, καθώς και την καταγραφή, συστηματοποίηση και αξιολόγηση των για την αρχή αυτή έως τώρα πορισμάτων της ελληνικής νομολογίας και θεωρίας. Στο πλαίσιο αυτό επίκεντρο της μελέτης θα αποτελέσουν η έννοια της αρχής της διαφάνειας, οι παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία της, η θεμελίωσή της στο νόμο, οι ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής της, το αντικείμενό της, οι έννομες συνέπειές της, τα τιθέμενα από το Σύνταγμα όρια αυτής και τέλος η θέση της στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, με τη διερεύνηση αφενός της νομικής φύσης της και αφετέρου της οριοθέτησης του ελέγχου διαφάνειας έναντι των άλλων κατηγοριών ελέγχου των ΓΟΣ.

Αφετηρία της μελέτης αποτελεί η εξέταση του βασικού προβλήματος που θέτει στο Δίκαιο η χρήση των ΓΟΣ, ήτοι η διατήρηση της κοινωνικής ωφέλειας που παρέχουν οι ΓΟΣ με παράλληλο μετριασμό των δυσμενών συνεπειών που δύναται να έχει η χρήση τους για τον καταναλωτή, υπό το πρίσμα του οποίου προβλήματος θα πρέπει να εξεταστεί και η αρχή της διαφάνειας. Ακολουθεί η προσέγγιση του γράμματος των διατάξεων του Ν. 2251/1994 στις οποίες βασίζεται ο έλεγχος διαφάνειας των ΓΟΣ, όσο και η εξέταση του ερωτήματος κατά πόσο η επικρατήσασα ορολογία «αρχή της διαφάνειας» για την απόδοση του συγκεκριμένου νομικού μορφώματος είναι επιτυχής. Στη συνέχεια, εξετάζεται η αρχή της διαφάνειας υπό το πρίσμα της ιστορικής εξέλιξής της διαδοχικά στη γερμανική, την κοινοτική και την ελληνική έννομη τάξη. Περαιτέρω, η αρχή της διαφάνειας εξετάζεται στο πλαίσιο των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται, ήτοι το υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ, το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, το υποσύστημα του Ενοχικού Δικαίου και το υποσύστημα του Δικαίου της Αγοράς, καθώς και μελετάται υπό το πρίσμα των επιταγών του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακολούθως, η αρχή της διαφάνειας μελετάται υπό το πρίσμα της τελολογίας της, με έμφαση στην λειτουργία της ως εργαλείου πληροφόρησης και αυτοπροστασίας του καταναλωτή, αλλά και αυτοδέσμευσης του προμηθευτή. Στο ίδιο πλαίσιο, η αρχή της διαφάνειας εξετάζεται υπό το πρίσμα της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου. Εν συνεχεία εξετάζονται οι επιμέρους εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας, με ιδιαίτερη έμφαση στα πορίσματα της νομολογίας. Ειδικότερα, εξετάζονται η επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των όρων, η επιταγή του ορισμένου και οριστού περιεχομένου και η επιταγή της προβλεψιμότητας των όρων, στις οποίες συνήθως αναλύεται η αρχή της διαφάνειας από την νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων και την ελληνική θεωρία. Περαιτέρω, εξετάζονται άλλες

προταθείσες εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και η αρχή της διαφάνειας φωτίζεται από την εξέταση της εφαρμογής της σε συγκεκριμένα πραγματικά. Έπεται η εξέταση της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείου ελέγχου του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης (κατ' εξαίρεση του καταρχήν ανέλεγκτου χαρακτήρα της σχέσης παροχής – αντιπαροχής), καθώς και η εξέταση ειδικών ζητημάτων που γεννώνται από την επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας. Τέλος, εκτίθεται σύνοψη των πορισμάτων της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας ως θεσμού του θετικού δικαίου, καθώς και διατυπώνονται προτάσεις *de lege ferenda* στις οποίες οδηγεί η μελέτη της αρχής της διαφάνειας.

Στην αγγλική γλώσσα

The importance of the principle of transparency of standard contract terms (SCTs) for the practice of law and the fact that the issue is topical right now is demonstrated by the significant number of court rulings invoking this principle over the last two decades, including several rulings of the Greek Supreme Court on Civil and Criminal Law Matters (*Areios Pagos*). In spite of its unquestionable practical importance, the principle of transparency does not appear to have been subjected to sufficient consideration by legal theory in our country. The object of the present study is a contribution in that direction, by examining the principle of transparency of SCTs as an institution of the existing legal framework, as well as the recording, systematization and evaluation of the conclusions reached in Greek case law and legal theory. In this framework, the focal point of this study shall be the concept of the principle of transparency, the factors which led to its creation, its basis in the law, its particular application preconditions, its scope, its legal consequences, its boundaries under the Constitution, and, finally, its place in the system of private law, by examining on the one hand its legal nature and on the other hand the distinction of transparency control from other categories of control of the SCTs.

The starting point of this study is the examination of the primary problem which the use of SCTs poses in the Law, namely the preservation of the social benefit that SCTs offer, but in parallel with the mitigation of the negative consequences that the use of the SCTs may have for the consumer. The principle of transparency should also be examined in the light of this problem. Thereafter, this study examines the letter of the provisions of Law 2251/1994 on which the transparency control of SCTs is based and which also form the basis of the question, to what extent the use of the now prevailing terminology “principle of transparency” to denote the particular legal institution is successful. Afterwards, the principle of transparency is examined in the framework of its historical evolution, progressively in the German, the European Community and the Greek legal order. Moreover, the principle of transparency is examined in the framework of the subsystems in which it is included, namely the subsystem of the Law of SCTs, the subsystem of Consumer Protection Law, the subsystem of the Law of Obligations and the subsystem of Market Law, as well as studied in the framework of the orders of the Constitution and the Law of the European Union. Next, the principle of transparency is studied in the light of its *ratio*, with emphasis on its operation as a tool of information and self-protection for the consumer, but also self-commitment of the user of the SCTs. In the same framework, the principle of transparency is examined in the light of the Economic Analysis of Law. Following that, the various aspects of the principle of transparency are examined, with particular emphasis being placed on the findings of case law. In particular, the requirement of

clear and understandable phrasing of the terms, the requirement of defined and definable content and the requirement of foreseeability of the terms are examined, which are the principles to which the principle of transparency is usually analysed in Greek case law and Greek legal theory. In addition, other suggested aspects of the principle of transparency of SCTs are examined and the principle of transparency is illuminated by way of the examination of its application in particular cases. The next item of examination is the principle of transparency as a tool for the control of the main object of the contract (by way of exception to the in principle non controllable character of the relationship between performance and counterperformance), as well as the examination of special matters which arise from the review of the principle of transparency. Finally, a summary of the findings of the review of the principle of transparency as an institution of positive law is set out, together with proposals *de lege ferenda* to which the study of the principle of transparency leads.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

1. Το αντικείμενο της μελέτης: η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ»

(α) Το αίτημα για την προστασία του καταναλωτή

1. Η **προστασία του καταναλωτή** αποτελεί ένα από τα πλέον επίκαιρα διεθνώς δικαιοπολιτικά ζητήματα και συνάμα απαίτηση της εποχής μας¹. Ανάγεται στις αρχές της δεκαετίας του 1960, οπότε προβλήθηκε αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής² ως ένα κοινωνικό κίνημα, όπως τα αντίστοιχα της εποχής για ειρήνη και για την προστασία του περιβάλλοντος. Συνιστά πλέον σημαντικό αίτημα και της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, ιδίως την σημερινή περίοδο, όπως καταδεικνύει μεταξύ άλλων και η ιδιαίτερη προβολή της σχετικής θεματικής από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης³.
2. Το αίτημα για την προστασία του καταναλωτή ενδεχομένως ηχεί ως παράδοξο, δεδομένης της σπουδαιότητας της κατανάλωσης για την σύγχρονη οικονομία. Στην σύγχρονη κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται ως «καταναλωτική», θα ανέμενε κανείς ότι ο καταναλωτής θα ετύγχανε «βασιλικής» αντιμετώπισης. Πράγματι, ο καταναλωτής θεωρητικά αποτελεί βασικό παράγοντα της οικονομίας της αγοράς, ως ρυθμιστής της ζήτησης, η οποία εν συνεχεία καθορίζει την προσφορά από τους προμηθευτές⁴. Στην πραγματικότητα, όμως, η σύλληψη του καταναλωτή ως πανίσχυρου ρυθμιστή της αγοράς συνιστά ψευδαίσθηση⁵, καθώς οι επιχειρήσεις είναι αυτές που αποφασίζουν σε μεγάλο βαθμό τι θα παραχθεί και τι θα καταναλωθεί, επηρεάζοντας καιρία το πρότυπο ζωής μέσω της διαφήμισης, ιδίως της τηλεοπτικής⁶, ακόμα και όταν ο ελεύθερος ανταγωνισμός λειτουργεί⁷.
3. Παρά την δικαιολογημένη, συνεπώς, προβολή του αιτήματος για βελτίωση της προστασίας του καταναλωτή, συχνά εκφράζεται η διαπίστωση ότι η θέση του καταναλωτή σε σχέση με το παρελθόν φαίνεται να έχει χειροτερεύσει τις

¹ v. *Hippel Eike*, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 3.

² Ενδιαφέρουσες σκέψεις για τον τρόπο μεταφοράς του κινήματος για γενική προστασία του καταναλωτή από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής στην Ηπειρωτική Ευρώπη διατυπώνονται σε *Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη Ε.*, Νόμος 2251/1994 - Προστασία Καταναλωτών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 5, που πάντως δεν μπορούν να αναιρέσουν το βάσιμο του αιτήματος της προστασίας του καταναλωτή.

³ Ειδήσεις, όπως νομοθετικές παρεμβάσεις και δικαστικές αποφάσεις, επί θεμάτων δικαίου προστασίας του καταναλωτή προσελκύουν συχνά το ενδιαφέρον των Μ.Μ.Ε., λόγω και του ευρύ κύκλου προσώπων τον οποίον επηρεάζουν. Συχνά, όμως, η έλλειψη ειδικών γνώσεων των δημοσιογράφων συντελεί στην δημιουργία σύγχυσης στους καταναλωτές αναφορικά με το εύρος των δικαιωμάτων τους (πρβλ. *Hellner Thorwald*, Quo vadis AGB-Recht, FS Steindorff, σ. 573).

⁴ Πρβλ. v. *Hippel Eike*, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 3 επ..

⁵ *Λιακόπουλου*, Η προστασία του καταναλωτή και το Σύνταγμα, ΝοΒ 1984, σ. 947, *του ιδίου*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', σ. 15.

⁶ *Κοσμίδης*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 18-19.

⁷ *Λιακόπουλος*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', σ. 15, *του ιδίου*, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 591.

τελευταίες δεκαετίες αντί να έχει βελτιωθεί⁸. Πράγματι, ο καταναλωτής αντιμετωπίζει αυξημένους κινδύνους για την υγεία, την ασφάλεια και τα οικονομικά του συμφέροντα, κινδύνους οι οποίοι απορρέουν από την κυκλοφορία πληθώρας ανέλεγκτων προϊόντων και υπηρεσιών, την ανάπτυξη μεθόδων «δικαιοπρακτικού αιφνιδιασμού»⁹ του καταναλωτή, παραπληροφόρησης και μορφών διαφημίσεων που επιδιώκουν την εξουδετέρωση της κρίσης του, την εμφάνιση νέων, επιθετικών μορφών πώλησης¹⁰, καθώς και την εκτεταμένη χρήση καταχρηστικών όρων συναλλαγών. Η συνεχιζόμενη προβολή, συνεπώς, του αιτήματος για την προστασία του καταναλωτή παρίσταται δικαιολογημένη.

4. Η αναζήτηση των αιτιών των ανωτέρω φαινομένων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εγγενής ανισορροπία μεταξύ της ισχύος του προμηθευτή και του καταναλωτή χαρακτηρίζει τις καταναλωτικές συναλλαγές. Η ισχύς των προμηθευτών αυξάνεται με την συγκέντρωση των επιχειρήσεων και με συμφωνίες και πρακτικές που συνεπάγονται τον περιορισμό του ανταγωνισμού. Περαιτέρω, ο συνεχώς αυξανόμενος αριθμός των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών καθιστά τη σύγκριση μεταξύ τους αναφορικά με την τιμή, την ποιότητα και τους λοιπούς όρους ιδιαίτερα δυσχερή. Σε νομικό επίπεδο, παρά τις εκστρατείες ενημέρωσης των καταναλωτών, ο μέσος καταναλωτής συνήθως δεν διαθέτει επαρκείς συναλλακτικές και νομικές γνώσεις, ώστε να προασπίσει τα δικαιώματά του, ενώ η δικαστική διεκδίκηση αυτών φαντάζει για τον μέσο καταναλωτή υπέρμετρα δαπανηρή και χρονοβόρα και σε σχέση με το αντικείμενο της διαφοράς¹¹. Όπως έχουν καταδείξει εμπειρικές μελέτες, ιδιαίτερα ευάλωτοι είναι οι καταναλωτές που ανήκουν σε αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Χαρακτηριστική συναφώς είναι η διαπίστωση ότι «*οι φτωχοί πληρώνουν περισσότερα*» (“*the poor pay more*”)¹². Παρά το γεγονός, συνεπώς, ότι στο όχι απώτατο παρελθόν ο προβληματισμός για την θέσπιση διατάξεων για την προστασία του καταναλωτή ήταν σχεδόν ανύπαρκτος, σήμερα υφίσταται ανάγκη προστασίας του καταναλωτή, οφειλόμενη στις σημερινές κοινωνικές και οικονομικές δομές διεθνώς και στην χώρα μας, η οποία επιτάσσει την διαμόρφωση επαρκούς νομοθετικού πλαισίου για την προστασία του καταναλωτή¹³.

(β) Η απάντηση του δικαίου στο αίτημα για την προστασία του καταναλωτή

5. Στο αίτημα για περισσότερη προστασία του καταναλωτή, ενόψει της διαφοράς ισχύος προμηθευτών και καταναλωτών, το θετικό δίκαιο δεν είχε άμεση ικανοποιητική απάντηση. Πράγματι, τα νομοθετήματα τα οποία στις διάφορες

⁸ v. *Hippel Eike*, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 3.

⁹ Όρος που ιδιαίτερα εύστοχα χρησιμοποιείται από τον *Λιακόπουλο*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', σ. 15.

¹⁰ *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 18.

¹¹ Πρβλ. v. *Hippel Eike*, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 4.

¹² Βλ. v. *Hippel Eike*, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 5, με περαιτέρω παραπομπές.

¹³ *Δωρή*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 89.

έννομες τάξεις ρυθμίζουν τις συναλλαγές μεταξύ ιδιωτών (ιδίως οι Αστικοί Κώδικες) εκκινούν συνήθως με αφετηρία την τυπική ισότητα των συναλλασσομένων¹⁴. Η τυχόν εμμονή, όμως, στην τυπική ισότητα των συναλλασσομένων θα παρέβλεπε την εν τοις πράγμασι ανισορροπία μεταξύ της ισχύος του καταναλωτή και του προμηθευτή. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 στην διατύπωση καινοτόμων λύσεων από θεωρητικούς του δικαίου αλλά και από την νομολογία στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, που παρείχαν κάλυψη στο αίτημα της προστασίας του καταναλωτή σε νομικό επίπεδο¹⁵. Αλλά και ο νομοθέτης απάντησε θετικά στο αίτημα για περισσότερη προστασία του καταναλωτή, ενισχύοντας τη θέση του καταναλωτή με πρόσθετα δικαιώματα, προς αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ της ισχύος του καταναλωτή και του προμηθευτή¹⁶, ώστε να δύναται να γίνει λόγος για τη διαμόρφωση αρχής της προστασίας του καταναλωτή, που αποτελεί εκδήλωση του κοινωνικού και ανθρωπιστικού χαρακτήρα που πρέπει να έχει το αστικό δίκαιο¹⁷. Σήμερα η παροχή προστασίας στον καταναλωτή με τα εργαλεία που παρέχει το δίκαιο παρουσιάζεται διεθνώς ως αναγκαία και αυτονόητη¹⁸, χωρίς προφανώς να αποτελεί το μοναδικό μέσο προστασίας του καταναλωτή¹⁹.

6. Ο Έλληνας νομοθέτης, ακολουθώντας τις διεθνείς τάσεις²⁰ (ομολογουμένως με κάποια καθυστέρηση), και ανταποκρινόμενος στο αίτημα για βελτίωση της

¹⁴ Βλ. σχετικά *Papantoniou N.*, *Die Freiheit im heutigen Privatrecht*, Νομικά & Πάρεργα, 1995, σ. 83.

¹⁵ *v. Hippel Eike*, *Verbraucherschutz*, 3. Aufl., σ. 6 επ., *Λιακόπουλος*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, *Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή*, τεύχ. Α', σ. 15, *του ιδίου*, *Βιομηχανική Ιδιοκτησία*, έκδοση ε', σ. 591. Βλ. επίσης *Prosser L. William*, *The Assault upon the Citadel (Strict Liability to the Consumer)*, 69 *Yale L.J.* 1099 (1960), *του ιδίου*, *The Fall of the Citadel (Strict Liability to the Consumer)*, 50 *Minn. L.Rev.* 791 (1966).

¹⁶ *Σπυράκου*, Η συλλογική και η δημοσίου δικαίου προστασία των καταναλωτών, ΝοΒ 1998, 437.

¹⁷ *Γεωργιάδη Απ.*, *Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος*, 2η έκδοση, § 2, αρ. 46.

¹⁸ *Karakostas*, *Einführung in das griechische Privatrecht*, αρ. 220.

¹⁹ Βλ. Σύνοψη των μέσων παροχής προστασίας στον καταναλωτή σε *v. Hippel Eike*, *Verbraucherschutz*, 3. Aufl., σ. 25 επ., όπου διακρίνονται οκτώ κατηγορίες μέτρων: 1) νομοθετικά μέτρα, 2) αυτοέλεγχος της οικονομίας, 3) ενίσχυση του ανταγωνισμού 4) οργάνωση των καταναλωτών, 5) εκπροσώπηση των καταναλωτών, 6) παροχή πληροφοριών στον καταναλωτή και εκπαίδευσή του, 7) δικαστικός έλεγχος και 8) διοικητικός έλεγχος. Για μια συγκριτική θεώρηση των μέσων δικαστικής προστασίας του καταναλωτή στην Ε.Ε. βλ. και *Iglezakis*, *Consumers' access to justice in the European Union*, *RHDI* 53 (2000), σ. 307 επ..

²⁰ Βλ. *v. Hippel Eike*, *Verbraucherschutz*, 3. Aufl., σ. 5 επ. για τα πρώτα βήματα για την προστασία του καταναλωτή από την Μ. Βρετανία, τις Η.Π.Α., την Ιαπωνία, την Σουηδία και τις άλλες σκανδιναβικές χώρες, την τότε Δυτική Γερμανία, τη Γαλλία, το Μεξικό, την Αυστρία, το Ισραήλ, την Πορτογαλία, το Λουξεμβούργο, την Ισπανία, την Ελβετία, το Βέλγιο και την Ολλανδία, την Ιταλία, την Ιρλανδία, την Τουρκία, τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Βενεζουέλα, την Αργεντινή, τη Βραζιλία, την Κόστα Ρίκα, αλλά και σε επίπεδο διεθνών οργανισμών, όπως του Ο.Ο.Σ.Α., του Ο.Η.Ε., του Συμβουλίου της Ευρώπης και της τότε Ε.Ο.Κ.. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές στην προστασία του καταναλωτή σε τότε σοσιαλιστικά κράτη, όπως την πρώην Ανατολική Γερμανία, την Πολωνία, την πρώην Γιουγκοσλαβία, την Ουγγαρία αλλά και την ίδια τη Σοβιετική Ένωση, παρότι η παραγωγή και το εμπόριο διενεργούνταν από κρατικές επιχειρήσεις, με διαφανόμενη αιτία την ύπαρξη ελαττωμάτων στα προϊόντα και τις υπηρεσίες. Περαιτέρω, αξιοσημείωτες είναι οι παρατηρήσεις για την ιδιαίτερα δυσμενή θέση των καταναλωτών σε πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου. Για την ιστορική εξέλιξη της προστασίας των καταναλωτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλ. *Δελούκα-Ιγγλέση*, *Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή*, σ. 21 επ..

προστασίας του καταναλωτή αλλά και στο πλαίσιο των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συμμετοχή της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει ήδη διαμορφώσει με μια σειρά νομοθετημάτων ένα αξιόλογο νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία του καταναλωτή²¹, που αποτελείται ως επί το πλείστον από νομοθετήματα με υπερεθνική²² και κυρίως με κοινοτική (και ήδη ενωσιακή)²³ προέλευση. Κεντρική θέση σε αυτά τα νομοθετήματα έχει ο Ν. 2251/1994 «προστασία των καταναλωτών»²⁴.

²¹ Ιδίως Ν. 2251/1994 «προστασία των καταναλωτών», Ν. 3297/2004 «Συνήγορος του Καταναλωτή - Ρύθμιση θεμάτων του Υπουργείου Ανάπτυξης και άλλες διατάξεις», Ν. 3869/2010 «Ρύθμιση των οφειλών υπερχρεωμένων φυσικών προσώπων», Π.Δ. 197/1997 «Σύσταση Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή και καθορισμός των αρμοδιοτήτων της», Π.Δ. 10/2017 «Κώδικας Καταναλωτικής Δεοντολογίας» (ΦΕΚ Α' 23/01.03.2017), Κ.Υ.Α. Ζ1-699/2010 (ΦΕΚ Β' 917/23.06.2010) «Προσαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας προς την οδηγία 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Απριλίου 2008 για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου», Κ.Υ.Α. Ζ1-111 του 2012 σχετικά με την προσαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας προς α) Οδηγία 2011/90/ΕΕ, β) Οδηγία 2009/22/ΕΚ, γ) τα σημεία 11 και 26 του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ και δ) τις συστάσεις της Επιτροπής 98/257/ΕΚ και 2001/310/ΕΚ (ΦΕΚ Β' 627/07.03.2012). Βλ. και τα νομοθετήματα που περιέχονται σε *Καράκωστα Ι*. (Επιμέλεια), Προστασία Καταναλωτή – Νομολογία κατ' άρθρο, καθώς και νομοθετήματα στην ιστοσελίδα του Συνηγόρου του Καταναλωτή (http://synigoroskatanaloti.gr/stk_lawGreek.html) και της Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή (<http://www.efpolis.gr/el/library2.html?func=select&id=1>).

²² Στα νομοθετήματα με υπερεθνική προέλευση (πλην του δικαίου της Ε.Ε.) που περιέχουν διατάξεις για την προστασία του καταναλωτή θα πρέπει να αναφερθούν ιδίως η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων (και εν συνεχεία Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις («*Βρυξέλλες Ι*»), αναδιατυπωθείς από τον Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις) και η Σύμβαση της Ρώμης περί του εφαρμοστέου δικαίου στις συμβατικές ενοχές (ήδη Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές («*Ρώμη Ι*»)). Πρβλ. *Καράκωστα Ι*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, σ. 71-72, ο οποίος συνάγει από τα εν λόγω νομοθετήματα, από το δίκαιο της Ε.Ε. και από τις γενικές αρχές των εθνικών δικαίων περί προστασίας του αδυνάτου μέρους στις συμβατικές σχέσεις και στη συναλλακτική ζωή γενικότερα την «γενική υπερεθνική-συναλλακτική υποχρέωση προστασίας του καταναλωτή».

²³ Πρβλ. Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), ιδίως άρθρο 169, καθώς και άρθρα 4§2 εδ. στ', 12, 32(δ), 39§1 εδ. ε', 40§2, 101§3, 107§2 εδ. α', 114§3, αλλά και Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 38. Για την ιστορική εξέλιξη του Κοινοτικού (και ήδη Ενωσιακού) Δικαίου της προστασίας του Καταναλωτή βλ. *Αλεξανδρίδου*, σε *Αλεξανδρίδου Ελίτσας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό Κοινοτικό 1^η έκδοση, σ. 3 επ. και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 7 επ..

²⁴ Με την υπ' αριθμ. 5338/2018 Απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Ανάπτυξης «Κωδικοποίηση του ν. 2251/1994 (Α' 191) «Προστασία των Καταναλωτών» σε ενιαίο κείμενο» ο Νόμος 2251/1994 κωδικοποιήθηκε. Γενικά για τον Ν. 2251/1994 βλ. *Δούβλη - Μπόλον* (επιστημονική επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Ελληνική Εναρμόνιση, Ερμηνεία Νομολογία, *Αλεξανδρίδου Ελίτσας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση και Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, *Καράκωστα Ι*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007. Για την ιστορία της διαμόρφωσης του Ν. 2251/1994 βλ. *Κοσμίδη Σωκρ.*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 17 επ.. Η συμβολή του ν. 2251/1994 έχει αξιολογηθεί ως καθοριστική για την προστασία των συμφερόντων των καταναλωτών στην χώρα μας, βλ. ενδεικτικά *Σχινά Ι*, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Πρόλογος, σ. 10, *Κοσμίδη Σωκρ.*, ό.π., σ. 20. Με το άρθρο 268 του Ν. 4738/2020 προστέθηκε στο Ν. 2251/1994 νέο άρθρο 2Α^Α, με παράτιτλο «*Αναπροσαρμογή ασφαλιστρών*».

7. Ιδιαίτερη θέση στο νομοθετικό πλαίσιο αυτό έχουν οι διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 (όπως έχουν τροποποιηθεί από τον Ν. 2741/1999, τον Ν. 3587/2007 και τον Ν. 4512/2018), με τις οποίες ενσωματώνεται στο ελληνικό δίκαιο η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5ης Απριλίου 1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (εφεξής η «**Οδηγία 93/13/ΕΟΚ**»)²⁵. Όπως προκύπτει από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, καταχρηστικοί κρίνονται οι γενικοί όροι των συναλλαγών (εφεξής «**ΓΟΣ**»), ήτοι όροι που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων για μελλοντικές συμβάσεις, κατά τη διατύπωση της παρ. 1 του ίδιου άρθρου, αν έχουν ως αποτέλεσμα την σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών σε βάρος του καταναλωτή. Η προστασία του καταναλωτή δεν περιορίζεται στον λεγόμενο ανοικτό έλεγχο της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, αλλά επεκτείνεται αφενός στο στάδιο ένταξής τους στη σύμβαση, αφετέρου στο στάδιο της ερμηνείας τους, όπως προκύπτει από τις παραγράφους 1-5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

(γ) Η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ» ως μερικότερη διάσταση της ευρύτερης προβληματικής της προστασίας του καταναλωτή

8. Στη θεματική της προστασίας του καταναλωτή ενόψει της χρήσης γενικών όρων συναλλαγών από τους προμηθευτές εντάσσεται η προβληματική της παρούσας διδακτορικής διατριβής με τίτλο «**Η αρχή της διαφάνειας των γενικών όρων συναλλαγών (ΓΟΣ)**». Ως αρχή της διαφάνειας ορίζεται στις περισσότερες δικαστικές αποφάσεις που την επικαλούνται η αρχή ή η επιταγή «*οι ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή*»²⁶.
9. Προϊδεαστικά, η λεγόμενη αρχή ή επιταγή της διαφάνειας των ΓΟΣ αξιοποιείται από τον Έλληνα δικαστή ως νομική βάση σε σημαντικό αριθμό πρόσφατων αποφάσεων ημεδαπών δικαστηρίων επί συλλογικών αγωγών ενώσεων καταναλωτών, ιδίως αναφορικά με συμβάσεις που συνάπτονται από καταναλωτές στο πλαίσιο των συναλλαγών τους με τράπεζες²⁷, ασφαλιστικές

²⁵ ΕΕ 21.4.1993, L.95/29 (ήδη τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, ΕΕ L 304 της 22.11.2011, σ. 64 έως 88, ώστε να υποχρεούνται τα κράτη μέλη να ενημερώνουν την Επιτροπή για τυχόν έγκριση ειδικών εθνικών διατάξεων σε ορισμένους τομείς, κατά τα διαλαμβανόμενα στην παρ. 63 του Προοιμίου της Οδηγίας και στο Άρθρο 32 αυτής).

²⁶ Βλ. σχετικώς τη νομολογία που παρατίθεται υπό III.2(α) κατωτέρω. Ο συνοπτικός αυτός ορισμός παρατίθεται προϊδεαστικά στο σημείο αυτό. Εγγύτερη προσέγγιση του ορισμού της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ επιχειρείται στο Κεφάλαιο III κατωτέρω και σχετικός αναλυτικότερος ορισμός που προκύπτει από την ειδικότερη προσέγγιση αυτή (με την επιφύλαξη ότι η αρχή της διαφάνειας είναι ανεπίδεκτη ακριβούς εννοιολογικής οριοθέτησης) παρατίθεται στην κατακλείδα του εν λόγω Κεφαλαίου.

²⁷ Ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία παρατίθενται από τον Παπαϊωάννου Γ., Τραπεζικός Μεσολαβητής. Πέντε χρόνια στην υπηρεσία του συναλλασσόμενου καταναλωτή, *Digesta* 2004, 105 επ..

εταιρείες²⁸ και εταιρείες κινητής τηλεφωνίας²⁹. Ενδεικτικά, έχει κριθεί με αποφάσεις του Αρείου Πάγου ότι αντιβαίνει στην αρχή της διαφάνειας ΓΟΣ που προβλέπει για την περίπτωση πρόωρης αποπληρωμής στεγαστικού δανείου κυμαινομένου επιτοκίου την καταβολή στην δανείστρια Τράπεζα, ποσού ίσου με το 2,5% του κεφαλαίου που καταβάλλεται πρόωρα³⁰, ΓΟΣ δυνάμει του οποίου ο ασφαλιστής επιφυλάσσεται του δικαιώματος να προβαίνει μονομερώς αυτός διαρκούσης της ισχύος της σύμβασης σε αύξηση των ασφαλιστρών³¹ και ΓΟΣ ενσωματωμένος σε σύμβαση μεταξύ παρόχου τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών και συνδρομητή, ο οποίος προέβλεπε ότι καθ' όλη τη διάρκεια ισχύος της σύμβασης, ο πάροχος τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών είχε το δικαίωμα να απαιτήσει περαιτέρω εγγύηση από την αναγραφόμενη στην αίτηση συνδρομής «εάν οι συνθήκες το απαιτούν κατά την εύλογη κρίση της εταιρείας»³².

10. Βασικό αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η εξέταση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως θεσμού του ισχύοντος δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό επίκεντρο της μελέτης θα αποτελέσουν η έννοια της αρχής της διαφάνειας και η νομική φύση της, οι παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία της, η θεμελίωσή της στο νόμο, οι ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής της, το αντικείμενό της, οι έννομες συνέπειές της, τα τιθέμενα από το Σύνταγμα όρια αυτής και τέλος η θέση της στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου και η οριοθέτηση του ελέγχου διαφάνειας έναντι των άλλων κατηγοριών ελέγχου των ΓΟΣ³³.

11. Μια τέτοια προσέγγιση, όμως, δεν θα ήταν ολοκληρωμένη. Θα απέβλεπε μόνο στο θετικό δίκαιο που ισχύει σε ορισμένο τόπο και χρόνο³⁴ και δεν θα απαντούσε στο ερώτημα τι θα πρέπει να ισχύει ως ορθό δίκαιο σήμερα στην Ελλάδα. Η έρευνα όμως του τι ισχύει ως θετικό δίκαιο δεν μπορεί να

²⁸ Ενδεικτικά ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 349= ΧρΙΔ 2001, 611= ΕλλΔνη 2001, 1599= ΔΕΕ 2001, 1125= ΕΕμπΔ 2001, 740.

²⁹ Ενδεικτικά ΕφΑθ 3811/1998 ΔΕΕ 1998, 1096 (σημ. Α. Δεληκωστοπούλου)= ΝοΒ 1998, 1266 (σημ. Φ. Δωρή)= ΕΕΕυρΔ 1999, 227 (σημ. Σ. Πάντζαλη), επικυρωθείσα από την ΑΠ 296/2001 ΔΕΕ 2001, 1112 (σημ. Α. Δεληκωστοπούλου)= ΧρΙΔ 2001, 435= ΕλλΔνη 2001, 1321= ΕΕμπΔ 2001, 489= ΝοΒ 2002, 332= ΕΕΝ 2002, 522. Η εμπέλευση της αρχής της διαφάνειας δεν περιορίζεται, βέβαια, αποκλειστικά σε συναλλαγές με Τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες ή εταιρείες κινητής τηλεφωνίας. Έλεγχος διαφάνειας είναι νοητός ακόμα και επί όρων ομολογιακού δανείου ανώνυμης εταιρείας (*Βερβεσός, Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας, Τόμος Δέκατος, Β' έκδοση, σελ. 419, υποσ. 9*), βλ. και ΕφΑθ 3607/2019 ΝΟΜΟΣ με την οποία γίνεται δεκτό ότι οι όροι του ομολογιακού δανείου καθορίζονται μονομερώς από την εκδότρια, γεγονός που προσδίδει σε αυτή τη σύμβαση τον χαρακτήρα σύμβασης προσχώρησης, αλλά και εξετάζεται το ζήτημα κατά πόσο σε ειδικές περιπτώσεις καταστρατήγησης των όρων του Ν. 3156/2003 (και ήδη των περί ομολογιακών δανείων διατάξεων του Ν. 4548/2018) η συμβατική σχέση θα πρέπει να ρυθμισθεί ως σύμβαση προσχώρησης της εκδότριας σε δανειακή σύμβαση προδιατυπωθείσα από την δανείστρια Τράπεζα.

³⁰ ΑΠ 430/2005 ΕλλΔνη 2005, 793= ΕΕμπΔ 2005, 354= ΔΕΕ 2005, 460= ΕΤρΑξΧρΔ 2005, 427= ΧρΙΔ 2005, 437= Digesta 2005, 39 (σημ. Πανταζόπουλου).

³¹ ΑΠ 1030/2001, ό.π..

³² ΕφΑθ 3811/1998, επικυρωθείσα από την ΑΠ 296/2001, ό.π..

³³ Βλ. τα σχετικά συμπεράσματα για τα σημεία που απετέλεσαν επίκεντρο της μελέτης υπό Χ κατωτέρω, με περαιτέρω παραπομπές στα οικεία σημεία του κυρίως μέρους αυτής.

³⁴ Για το στοιχείο της χωρο-χρονικής ισχύος του θετικού δικαίου βλ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 26 επ.

χειραφετηθεί εντελώς από την έρευνα του θετέου δικαίου³⁵. Υπό το πρίσμα αυτό, η μελέτη δεν θα πρέπει να επικεντρωθεί αποκλειστικά στο ερώτημα «*τι ισχύει, de lege lata, ως θετικό δίκαιο στην Ελλάδα σήμερα*» αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας, αλλά θα επεκταθεί και στο ερώτημα τι θα πρέπει να ισχύει *de lege ferenda* (προδήλως στον ίδιο τόπο και στον ίδιο χρόνο) ως θετικό δίκαιο³⁶.

2. Η σημασία της εγγύτερης επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

(α) Η σημασία της συστηματικής μελέτης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ για την πράξη

(i) Η νομολογιακή προέλευση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως παράγοντας που ενδεικνύει την πρακτική της σημασία αλλά και επιτάσσει την συστηματική επισκόπησης της

12. Η σημασία της αρχής της διαφάνειας για την νομική πράξη³⁷ καταδεικνύεται από τον σημαντικό αριθμό δικαστικών αποφάσεων που την επικαλούνται, στις οποίες συγκαταλέγονται και αρκετές αποφάσεις του Αρείου Πάγου³⁸. Μολαταύτα, παρά τον αξιοσημείωτο αριθμό πρόσφατων αποφάσεων ημεδαπών δικαστηρίων επί συλλογικών αγωγών ενώσεων καταναλωτών αλλά και επί ατομικών αγωγών μεμονωμένων καταναλωτών στις οποίες αξιοποιείται ως νομική βάση η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, αλλά και παρά το ιδιαίτερο δογματικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει, όπως θα καταδειχθεί στην παρούσα μελέτη³⁹, η συζήτηση σε θεωρητικό επίπεδο επί της αρχής αυτής στην χώρα μας είναι μάλλον περιορισμένη⁴⁰. Περαιτέρω, η διαμόρφωση της αρχής της

³⁵ Σούρλα Π., Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 29.

³⁶ Σούρλα Π., ό.π., σ. 29. Βλ. υπό X.2 κατωτέρω τις προτάσεις *de lege ferenda* οι οποίες διατυπώνονται στο πλαίσιο της μελέτης.

³⁷ Κατά την *Ευθυμίου* (Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., πρόλογος) η θεωρητική και η πρακτική σημασία της αρχής της διαφάνειας είναι σχεδόν αυτονόητη, δεδομένου ότι οι συμβάσεις που περιέχουν ΓΟΣ απαντώνται με τέτοια συχνότητα στις καθημερινές συναλλαγές, ώστε ο μέσος καταναλωτής να γνωρίζει μεν ότι η πλειονότητα των συμβάσεων που υπογράφει έχει ως (αναγκαίο) παρακολούθημα ένα έντυπο με συμβατικούς όρους (τα κοινώς αποκαλούμενα «ψιλά γράμματα»), αλλά συνήθως να μην είναι σε θέση να αντιληφθεί το νοηματικό περιεχόμενο και τις έννομες συνέπειες αυτών των όρων.

³⁸ Βλ. σχετικές αποφάσεις ιδίως στα Κεφάλαια III.2(α) και VII της παρούσας μελέτης.

³⁹ Βλ. ιδίως υπό I.2(β) της παρούσας μελέτης.

⁴⁰ Σε επίπεδο μονογραφίας εξαίρεση αποτελεί η μελέτη της *Ευθυμίου Αιμιλίας* με τίτλο «Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ.», η οποία αποτέλεσε αντικείμενο διπλωματικής εργασίας της συγγραφέως στο Π.Μ.Σ. του Τομέα Δικαίου των Επιχειρήσεων και Εργασιακού Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Αξιόλογη είναι και η εκπονηθείσα στο πλαίσιο του Π.Μ.Σ. του Τομέα Α' Ιδιωτικού Δικαίου του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου (Ε.Κ.Π.Α.) Διπλωματική Εργασία της *Βασιλοπούλου Ελισάβετ* με τίτλο «*Η αρχή της διαφάνειας στους γενικούς όρους συναλλαγών*» καθώς και η διπλωματική εργασία της *Χαρίκλειας Ζούκα* με θέμα «*Η αρχή της διαφάνειας στους τραπεζικούς όρους στεγαστικής πίστης*» οι οποίες είναι διαθέσιμες στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Γκρίζας Βιβλιογραφίας του Ε.Κ.Π.Α., καθώς και η διπλωματική εργασία της *Ευγενίας Κάτσιου* με θέμα «*Η αρχή της διαφάνειας στους ΓΟΣ και νομολογιακά παραδείγματα επί τραπεζικών συμβάσεων*», η οποία είναι διαθέσιμη στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «*Πάνδημος*» του Παντείου Πανεπιστημίου. Επίσης, σε επίπεδο αρθρογραφίας αντικείμενο αποκλειστικά την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ έχουν η μελέτη της *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου*, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του

διαφάνειας στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην νομολογία των δικαστηρίων, ο πρωταρχικός ρόλος των οποίων είναι η απονομή δικαιοσύνης επί των βιοτικών περιστατικών που τίθενται υπόψη τους, με αποτέλεσμα οι ιδιαίτερα χρήσιμες απαντήσεις που δίνουν να αφορούν σε μεμονωμένα ζητήματα, χωρίς η συνολική σύλληψη της αρχής της διαφάνειας να είναι ευχερής για τον νομικό της πράξης από μόνη την μελέτη των δικαστικών αποφάσεων στις οποίες γίνεται επίκληση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Η συνολική κατανόηση της αρχής της διαφάνειας δυσχεραίνεται έτι περαιτέρω από τη νομοθετική της θεμελίωση σε περισσότερες διατάξεις, η προέλευση των οποίων ανάγεται σε διατάξεις του κοινοτικού (και ήδη ενωσιακού δικαίου)⁴¹, διαμορφωθείσες με τη σειρά τους με βάση την νομολογία ιδίως των γερμανικών δικαστηρίων⁴².

(ii) Η συστηματική επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας ως μέσο περιορισμού αποτρεπτικών αντιδικιών

13. Το αποτέλεσμα της δυσχέρειας στην επίτευξη συνολικής εποπτείας της αρχής της διαφάνειας είναι να γεννώνται αμφιβολίες του νομικού κόσμου για καίρια ζητήματα που αφορούν στην αρχή αυτή, όπως η θεμελίωσή της στο νόμο, οι ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής της, οι έννομες συνέπειες και η εν γένει οριοθέτησή της⁴³. Με τη σειρά τους, οι αμφιβολίες αποτελούν πηγή αμφισβητήσεων μεταξύ των κοινωνιών, οι οποίες με τη σειρά τους παράγουν αντιδικίες, οι οποίες θα μπορούσαν ευχερώς να είχαν αποφευχθεί, αν η οριοθέτηση της αρχής της διαφάνειας ήταν σαφέστερη.

(iii) Η οριοθέτηση της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείο νομιμοποίησής της

14. Περαιτέρω, η έλλειψη συνολικής εποπτείας της αρχής της διαφάνειας ευνοεί την αυθαίρετη εφαρμογή της. Πράγματι, στην Γερμανία έχει διατυπωθεί η επίκριση ότι η αρχή της διαφάνειας χρησιμοποιείται ως μια «μαγική φόρμουλα»⁴⁴, της οποίας επίκληση γίνεται κατά το δοκούν, ενόψει της ελαστικότητας της έννοιας της διαφάνειας⁴⁵, χωρίς επαρκώς προσδιορισμένες προϋποθέσεις, και αναφορικά με την οποία ο καθένας μπορεί να φαντάζεται

άρθρου 2, παρ. 7 Ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), Πρακτικά 1ου Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 89 και η μελέτη της Χ. Τσενέ, Αρχή της διαφάνειας και έλεγχος καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, Συνήγορος 51/2005, 30. Στη γερμανική γλώσσα σημαντικό είναι το έργο της Paparseniou Paraskevi, Das Transparenzgebot bei nicht im Einzelnen ausgehandelten Vertragsbedingungen griechischer Verbraucherverträge, in Riesenhuber Karl/ Karakostas Ioannis, Inhaltskontrolle im nationalen und Europäischen Privatrecht, De Gruyter 2009.

⁴¹ Βλ. σχετικώς υπό IV.3(α) κατωτέρω.

⁴² Βλ. σχετικώς υπό IV.2 κατωτέρω για την εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας στη γερμανική έννομη τάξη πριν την έκδοση της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, καθώς και υπό IV.3(β) για την προσαρμογή του Γερμανικού Δικαίου στην Οδηγία αυτή.

⁴³ Βλ. τα σχετικά συμπεράσματα για τα ζητήματα αυτά υπό Χ κατωτέρω, με περαιτέρω παραπομπές στα οικεία σημεία του κυρίως μέρους αυτής.

⁴⁴ Ως “Zauberformel” χαρακτηρίζεται η αρχή της διαφάνειας από τον Köndgen, Grund und Grenzen des Transparenzgebots im AGB-Recht, NJW 1989, 943. Πρβλ. και Schäfer Jürgen, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 3.

⁴⁵ Köndgen, Grund und Grenzen des Transparenzgebots im AGB-Recht, NJW 1989, 949.

κάτι διαφορετικό⁴⁶. Αλλά και στη χώρα μας διατυπώνεται η επιφύλαξη ότι δεν είναι αποδεκτό η αρχή της διαφάνειας να θέτει εξωπραγματικές αξιώσεις διαμόρφωσης των γενικών όρων συναλλαγών στον συντάκτη τους, με αποτέλεσμα να καθίσταται εν τοις πράγμασι απαγορευτική η χρήση ΓΟΣ στις συναλλαγές⁴⁷. Είναι πρόδηλο ότι η συστηματική επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας και η σαφής οριοθέτηση αυτής θα καταστήσουν διυποκειμενικά ελέγξιμη και συνεπώς πειστικότερη την εφαρμογή της στις περιπτώσεις που ορθά γίνεται επίκλησή της.

(iv) Η κατανόηση της αρχής της διαφάνειας ως βασική παράμετρος ορθής πρακτικής στην σύνταξη συμφωνητικών

15. Περαιτέρω, σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ για την αρτιότερη σύνταξη συμβάσεων, η οποία δύναται να συντελέσει στον περιορισμό των αμφισβητήσεων και των ερίδων. Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να αποτελέσει συμβολή στην μεθοδολογία σύνταξης συμβάσεων⁴⁸. Από το σύνολο της παρούσας μελέτης συνάγεται ότι όχι άδικα η διαφάνεια έχει χαρακτηριστεί ως «*το κλειδί κάθε πετυχημένης συμβατικής σχέσης*»⁴⁹.

(v) Η κατανόηση της αρχής της διαφάνειας ως βασική παράμετρος ορθής πρακτικής στην διατύπωση νομοθετικών κειμένων

16. Η συστηματική επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορεί να αξιοποιηθεί και από τον νομοθέτη για τους σκοπούς της διατύπωσης

⁴⁶ *Westermann*, Das Transparenzgebot– ein neuer Oberbegriff der AGB-Inhaltskontrolle?, FS Steindorff, σ. 817. Βλ. και την γλαφυρή κριτική του *Brambring*, Schuldrechtsreform und Grundstückskaufvertrag, DNotZ 2001, 609, ο οποίος εντοπίζει ένταση μεταξύ της υποχρέωσης των συμβολαιογράφων που απορρέει από την εφαρμοζόμενη σε αυτούς ειδική νομοθεσία να διατυπώνουν τα συμβολαιογραφικά έγγραφα με τρόπο ώστε να είναι σαφή και μονοσήμαντα, που κατ' ανάγκη τους αναγκάζουν να χρησιμοποιούν τη γλώσσα του νόμου (η οποία συχνά δεν είναι κατανοητή), με την επιταγή της διαφάνειας, που επιτάσσει τη σαφήνεια και το κατανοητό.

⁴⁷ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο *Παπανικολάου* (Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, 667 και 670, υποσ. 50) «*η προσδοκία ότι με τη διατύπωση των ΓΟΣ κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο ο καταναλωτής (έστω και αν είναι από τα Ζωνιανά) θα μπορέσει να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους (άρθ. 2§2 [N. 3587/2007]), πέρα από τον ουτοπικό της χαρακτήρα, προδίδει και άγνοια της αληθούς λειτουργίας των ΓΟΣ, που κοινωνικοτυπικά δεν προορίζονται βεβαίως να διαβασθούν, και μάλιστα πριν από την κατάρτιση της σύμβασης*», ενώ «*με τις απαιτήσεις που θέτει λ.χ. η γερμανική νομολογία για την κατάφαση της διαφάνειας ενός συμβατικού όρου, ήτοι να πρόκειται για όρο διαγνωστό (Gebot der Erkennbarkeit) και κατανοητό (Gebot der Verständlichkeit), ορισμένον (Gebot der Bestimmtheit), συγκεκριμένο και διαφοροποιημένο (Gebot der Konkretisierung und Differenzierung), ακριβή (Gebot der Richtigkeit) και όχι απατηλό (Täuschungsverbot), περαιτέρω δε και πλήρη (Gebot der Vollständigkeit) και νομικώς σαφή (Gebot der Rechtsklarheit), είναι αμφίβολο αν μπορεί τελικά στην πράξη να βρεθεί κάποιος όρος ικανός να αντέξει στον πολλαπλό αυτόν έλεγχο της διαφάνειάς του. Εντεύθεν ορατός είναι ο κίνδυνος να αχρηστευθεί η πολύτιμη για τη σύγχρονη οικονομία της αγοράς λειτουργία των ΓΟΣ, η εγκείμενη προεχόντως στην ορθολογικοποίηση της οργάνωσης της επιχειρήσεως.*»

⁴⁸ Βλ. για την μεθοδολογία σύνταξης συμβάσεων από την ελληνική βιβλιογραφία *Λιάπη*, Η διαμόρφωση των συμβάσεων, *Φίλιου*, Νομική Μεθοδολογία, σ. 2.

⁴⁹ *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «*Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές*», σ. 22.

νομοθετικών κειμένων. Καθώς οι ΓΟΣ διατυπώνονται χωρίς να προσανατολίζονται στη ρύθμιση μιας συγκεκριμένης βιοτικής σχέσης με ένα συγκεκριμένο αντισυμβαλλόμενο, αποβλέποντας αφηρημένα στη ρύθμιση βιοτικών σχέσεων, η σύνταξη των ΓΟΣ αποτελεί εργασία που ομοιάζει έντονα με τη διατύπωση ενός νομοθετικού κειμένου⁵⁰, παρότι οι ΓΟΣ δεν συνιστούν κανόνες δικαίου⁵¹. Η διατύπωση των νομοθετικών κειμένων κατά τρόπο κατανοητό και σαφή θα πρέπει να αξιολογηθεί ως βασική επιταγή σε ένα δημοκρατικό κράτος, μέριμνα του οποίου θα πρέπει να είναι η διαπαιδαγώγηση των πολιτών ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι στον ίδιο τον Ν. 2251/1994 ασκείται η δικαιολογημένη κριτική⁵² ότι, παρότι πρόκειται από τη φύση του για «λαϊκό» νομοθέτημα, με την έννοια ότι ενδιαφέρει μη ειδικούς, τους καταναλωτές, το μέγεθος των άρθρων και το σχοινοτενές των διατυπώσεων καθιστούν απαγορευτική όχι απλώς την κατανόηση, αλλά και την απλή ανάγνωσή του. Το πρόβλημα της πολυπλοκότητας της διατύπωσης της νομοθεσίας δεν είναι βέβαια αποκλειστικά σύγχρονο, έχει ενταθεί όμως τα τελευταία χρόνια, όχι μόνο λόγω της οικονομικής και της κοινωνικής εξέλιξης. Βασικός παράγοντας ασάφειας στην Ελληνική νομοθεσία είναι, μεταξύ άλλων, η νομοθετική παραγωγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η νομοθεσία που προέρχεται από τα Ενωσιακά Όργανα έχει το εγγενές μειονέκτημα ότι η ορολογία που χρησιμοποιείται από αυτή θα πρέπει να γίνεται κατανοητή σε διαφορετικές έννομες τάξεις, ορισμένες από τις οποίες εντάσσονται όχι στο ηπειρωτικό, αλλά στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο⁵³. Είναι, επομένως, απολύτως κρίσιμο να αξιοποιηθούν τα πορίσματα της θεωρίας και της νομολογίας για τον τρόπο που η σύμβαση παρουσιάζει την αξιόσιμη σαφήνεια και στο νόμο.

17. Για τους προεκτεθέντες λόγους κρίνεται ότι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την νομική πράξη η εκπόνηση μιας μελέτης που να καταγράψει, να συστηματοποιήσει και να αξιολογήσει τα έως τώρα πορίσματα της ελληνικής νομολογίας και θεωρίας για την αρχή της διαφάνειας και να προτείνει ένα ολοκληρωμένο υπόδειγμα εφαρμογής της αρχής αυτής. Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η αρχή της διαφάνειας δεν περιορίζεται, όμως, στην εξέτασή της υπό το πρίσμα της άμεσης πρακτικής σημασίας που παρουσιάζει. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση της αρχής της διαφάνειας και από τη σκοπιά της Μεθοδολογίας του Δικαίου⁵⁴, όπως εκτίθεται κατωτέρω.

⁵⁰ Κόλια, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 161.

⁵¹ Κόλια, ό.π., σ. 157-160.

⁵² Βλ. Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη, Νόμος 2251/1994 - Προστασία Καταναλωτών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 6.

⁵³ Βλ. και Καλλιμόπουλου, Θεώρηση, εν είδει προλόγου, θεμάτων του τραπεζικού δικαίου, ΧρηΔικ 2007, σ. 6.

⁵⁴ Για την Μεθοδολογία του Δικαίου βλ. αντί πολλών από την ελληνική βιβλιογραφία Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Σταμάτη, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων – Εισαγωγή στη μεθοδολογία του δικαίου, Φίλιου, Νομική Μεθοδολογία.

(β) Η σημασία της μελέτης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ για την επιστήμη του δικαίου

(i) Η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας ως παράδειγμα δικαστικής περαιτέρω διάπλασης του δικαίου

18. Η διάπλαση της αρχής της διαφάνειας αρχικώς από την γερμανική νομολογία αλλά και από τα ελληνικά δικαστήρια αναφέρεται συχνά ως παράδειγμα «διάπλασης δικαίου» από τα δικαστήρια⁵⁵. Γνωρίζουμε ότι τα δικαστήρια, σε πρακτικό επίπεδο, με την διαρκή ενασχόλησή τους με το ισχύον δίκαιο και την αναζήτηση του νοήματος των κανόνων δικαίου συμβάλλουν στην διαμόρφωση του εκάστοτε ισχύοντος «ζωντανού» δικαίου, χωρίς όμως η «δικαιοπλαστική εξουσία» τους να εξικνείται στην θέσπιση κανόνων δικαίου, δεδομένου ότι αυτό αποτελεί το έργο της νομοθετικής εξουσίας⁵⁶. Συνεπώς, μπορούμε να εξετάσουμε την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ μόνο ως ενδεχόμενο παράδειγμα «συμπληρωτικής» (*praeter legem*) δικαστικής περαιτέρω διάπλασης του δικαίου⁵⁷. Αντιθέτως, δεν θα πρέπει να γίνει δεκτή η θέση που έχει εκφραστεί από μερίδα της θεωρίας ότι, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ «δεν εμπεριέχεται στο άρθρο 2 Ν. 2251/94, αλλά πηγάζει από το άρθρο 4 παρ. 2 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και αποτελεί θεωρητική και νομολογιακή κατασκευή», καθώς η υιοθέτηση της θέσης αυτής θα συνιστούσε κατάφαση της δυνατότητας θέσπισης κανόνων δικαίου από τα δικαστήρια⁵⁸. Παραμένει, όμως, ακριβές να αναφέρεται η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας ως παράδειγμα συμπληρωτικής δικαστικής περαιτέρω διάπλασης του δικαίου, καθώς, όπως θα εκτεθεί αναλυτικότερα στο πλαίσιο της μελέτης, η αρχική σύλληψη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ έγινε από τα γερμανικά δικαστήρια με συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης⁵⁹. Σε κάθε περίπτωση, είναι χρήσιμη η μελέτη αυτού του παραδείγματος για την προσέγγιση της δικαστικής περαιτέρω διάπλασης του δικαίου ως μεθόδου παραγωγής δικαίου και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης.

(ii) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ως παράδειγμα επίδρασης του ενωσιακού δικαίου στο δίκαιο των κρατών μελών

19. Οι κοινοτικές οδηγίες, μεταξύ των οποίων και η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ, όπως έχει χαρακτηριστικά επισημανθεί, καίτοι έχουν αρχίσει να αγγίζουν την καρδιά του δικαίου των συμβάσεων, αποτελούν σταγόνα στον ωκεανό του Ιδιωτικού

⁵⁵ Βλ. *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 41 και 135-138.

⁵⁶ *Δωρή*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 18 επ. και 67 επ..

⁵⁷ Για την έννοια της «συμπληρωτικής (*praeter legem*) περαιτέρω διάπλασης του δικαίου» (*Gesetzessimmanente Rechtsfortbildung*) και την διάκρισή της από την «υπερβατική (*extra legem*) περαιτέρω διάπλαση του δικαίου» (*Gesetzesübersteigende Rechtsfortbildung*) βλ. *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 166. Για την αρχή της διαφάνειας ως περίπτωση νομολογιακής διάπλασης του δικαίου βλ. *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 41 και 135-138.

⁵⁸ Βλ. υπό III.2(γ) τον σχολιασμό του εν λόγω προτεινόμενου νομοθετικού θεμελίου της αρχής της διαφάνειας.

⁵⁹ Βλ. αναλυτικότερα για τη διάπλαση της αρχής της διαφάνειας από τα γερμανικά δικαστήρια υπό IV.2(β) κατωτέρω.

Δικαίου⁶⁰. Συνεπώς, αντικείμενο της παρούσας μελέτης θα πρέπει να αποτελέσει, μεταξύ άλλων, η διερεύνηση του ερωτήματος αν η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εντάσσεται ομαλά στο εσωτερικό σύστημα του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου, ή αποτελεί μια εξαιρετική, αποσπασματική ρύθμιση με περιεχόμενο αυστηρά περιχαρακωμένο στο Δίκαιο των ΓΟΣ. Η άσκηση αυτή είναι πάντοτε απαραίτητη, λόγω του αποσπασματικού χαρακτήρα της επέμβασης του κοινοτικού νομοθέτη στο Ιδιωτικό Δίκαιο των Κρατών μελών, ο οποίος δικαιολογείται από την έλλειψη πρόβλεψης στις Ευρωπαϊκές συνθήκες για την εναρμόνιση του Αστικού Δικαίου των κρατών-μελών⁶¹. Η τεκμηριωμένη τυχόν καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό αφενός θα νομιμοποιήσει την αντιμετώπιση με το πλούσιο δογματικό και μεθοδολογικό οπλοστάσιο του ελληνικού αστικού δικαίου των προβληματισμών που γεννώνται στο πλαίσιο της ερμηνείας και εφαρμογής της εν λόγω αρχής, αφετέρου θα δώσει αφορμή για να επανεξεταστεί το ελληνικό σύστημα του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου υπό ένα νέο πρίσμα, αυτό της αρχής της διαφάνειας⁶².

(iii) Η αρχή της διαφάνειας ως εκδήλωση του ενωσιακού «προτύπου πληροφόρησης»

20. Όπως έχει επισημανθεί κυρίως από εκπροσώπους της γερμανικής θεωρίας, η επιταγή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνδέεται άρρηκτα με το λεγόμενο «*πρότυπο πληροφόρησης*», κατά το οποίο απαιτείται να ενισχυθεί το επίπεδο πληροφόρησης του καταναλωτή, ώστε να είναι σε θέση να λάβει υπεύθυνα αποφάσεις. Διατάξεις που αποσκοπούν στην ικανοποίηση του αιτήματος για διαφάνεια μπορούν να ανιχνευθούν και σε άλλα νομοθετήματα που αποσκοπούν στην προστασία του καταναλωτή⁶³. Συνεπώς, η συστηματική επεξεργασία της αρχής της διαφάνειας δύναται να οδηγήσει σε βαθύτερη κατανόηση του προτύπου πληροφόρησης και της σημασίας που αυτό έχει για την ερμηνεία του Δικαίου των ΓΟΣ αλλά και των λοιπών νομοθετημάτων στις ρυθμίσεις των οποίων εκδηλώνεται.

(iv) Η αρχή της διαφάνειας ως δικαϊκή αρχή του ενωσιακού δικαίου και του εθνικού αστικού δικαίου

21. Η αρχή της διαφάνειας χαρακτηρίζεται ως «*βασική αρχή του κοινοτικού (και ήδη ενωσιακού) δικαίου για την προστασία των καταναλωτών*». Η κατανόηση της διαμόρφωσης και της λειτουργίας της είναι σημαντική για την προσέγγιση

⁶⁰ *Δακορώνια*, Προς έναν Ευρωπαϊκό Αστικό Κώδικα; ΚριτΕ 2001/2, σ. 137-138.

⁶¹ Βλ. *Σταθόπουλο*, *Ενιαίο Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Συμβάσεων- Αρμοδιότητες και προοπτικές*, ΚριτΕ 2001/2, σ. 96 επ., *Δακορώνια*, Προς έναν Ευρωπαϊκό Αστικό Κώδικα; ΚριτΕ 2001/2, σ. 139 επ.

⁶² Ότι ο Ν. 2251/1994 δεν αποτελεί ξένο σώμα στο ιδιωτικό μας δίκαιο των συναλλαγών αλλά εντάσσεται αρμονικά σε αυτό επισημαίνει ο *Δωρής*, ΝοΒ 2000, 765-766. Προς την απόδειξη της υπόθεσης ότι το δίκαιο προστασίας των καταναλωτών στο σύνολό του εντάσσεται στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου έχει ήδη επιμελώς εργαστεί ο *Δέλλιος* (βλ. Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, II. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, ιδίως σ. VII, 2 επ. και 463). Για το ότι η αρχή της διαφάνειας εντάσσεται ομαλά στο εσωτερικό σύστημα του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου βλ. τα συμπεράσματα της μελέτης υπό X, αρ. 623.

⁶³ Βλ. αναλυτικότερα για το «*πρότυπο πληροφόρησης*» και για τη σχέση του με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό VI.2 κατωτέρω.

και των λοιπών αρχών που γίνεται δεκτό ότι διέπουν το ενωσιακό δίκαιο για την προστασία των καταναλωτών⁶⁴.

22. Περαιτέρω, η μελέτη της λειτουργίας της αρχής της διαφάνειας μπορεί να οδηγήσει σε χρήσιμες διαπιστώσεις για την διαμόρφωση και την λειτουργία γενικών αρχών στο πλαίσιο του εθνικού αστικού δικαίου⁶⁵.

3. Μέθοδος γνωστικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

(α) Εξέταση της αρχής της διαφάνειας με βάση τα γενικώς παραδεκτά κριτήρια της ερμηνείας των κανόνων δικαίου

23. Όπως η γνωστική προσέγγιση κάθε επιστημονικού αντικειμένου, η προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ προϋποθέτει την εφαρμογή ορισμένης μεθόδου, ορισμένου «τρόπου ζήτησεως»⁶⁶.
24. Για την ανεύρεση της καταλληλότερης ακολουθητέας μεθόδου κατά την εκπόνηση της παρούσας μελέτης καθοριστικό στάθηκε το αντικείμενό της, δηλαδή η ίδια η αρχή της διαφάνειας. Αφειρητική σκέψη αποτέλεσε το γεγονός ότι η αρχή της διαφάνειας έχει περιληφθεί στην μείζονα σκέψη πλειάδας δικαστικών αποφάσεων και έχει στηρίξει το διατακτικό τους⁶⁷. Συνεπώς, ανεξάρτητα από την ειδικότερη φύση της αρχής της διαφάνειας (η οποία συγκαταλέγεται στα ζητούμενα της παρούσας μελέτης)⁶⁸, η διερεύνηση του αντικειμένου της παρούσας μελέτης μπορεί με ασφάλεια να έχει ως αφητηρία το δεδομένο ότι η αρχή της διαφάνειας αποτελεί τμήμα του θετικού δικαίου (ή, σε κάθε περίπτωση, διεκδικεί την ιδιότητα αυτή). Κατά συνέπεια, η προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας φαίνεται εύλογο να έχει ως βασική μέθοδο προσέγγισης αντίστοιχη με τον γενικά παραδεδομένο τρόπο διερεύνησης του νοήματος ενός βασικού συστατικού στοιχείου του θετικού δικαίου, του κανόνα δικαίου, δηλαδή την ερμηνεία⁶⁹.
25. Η αξιοποίηση των εργαλείων που χρησιμοποιούνται για την ερμηνεία των κανόνων δικαίου δεν θα πρέπει να δημιουργήσει την εντύπωση ότι η εν συνεχεία επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ θα διενεργηθεί αποκλειστικά στο πλαίσιο της νομικής δογματικής⁷⁰ με αποκλεισμό άλλων

⁶⁴ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας ως γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου υπό V.6(γ).

⁶⁵ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας ως γενική αρχή του δικαίου υπό III.3(α) και για τη θέση της στο υποσύστημα του Ενοχικού Δικαίου υπό V.4.

⁶⁶ Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 25, με παραπομπή σε Αριστοτέλους, Αναλυτικά Πρότερα, 46 b 36.

⁶⁷ Βλ. σχετικές αποφάσεις ιδίως στα Κεφάλαια III.2(α) και VII της παρούσας μελέτης.

⁶⁸ Βλ. τα σχετικά συμπεράσματα για τη νομική φύση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό X κατωτέρω (αρ. 611), με περαιτέρω παραπομπές στα οικεία σημεία του κυρίως μέρους αυτής.

⁶⁹ Για την ερμηνεία των κανόνων δικαίου βλ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 151 επ..

⁷⁰ Η νομική δογματική (ή δογματική του δικαίου) χρησιμοποιείται στο κείμενο με την έννοια του συνόλου αποφάνσεων για το ισχύον δίκαιο, με τις οποίες αναπτύσσεται κατά τρόπο συστηματικό τι υποχρεώσεις και τι δικαιώματα, εξουσίες και ευχέρειες απορρέουν σε κάθε τομέα έννομων σχέσεων για τα διάφορα πρόσωπα που μετέχουν σε αυτές (Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ.35).

προσεγγίσεων επιστημονικής προσεγγίσεως του δικαίου, όπως είναι η ιστορική, η κοινωνιολογική, η πολιτική, η οικονομική, η φιλοσοφική και η συγκριτική προσέγγιση. Αντιθέτως, κατά την ανάλυση που διενεργήθηκε κατά την προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας καταβλήθηκε προσπάθεια να αξιολογηθεί το δίκαιο ως σύνθετο φαινόμενο δεκτικό θεώρησης από περισσότερες διαφορετικές σκοπιές (ιστορική, κοινωνιολογική, πολιτική, οικονομική, φιλοσοφική, συγκριτική, δογματική)⁷¹. Οίκοθεν νοείται ότι η εξέταση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των διαφορετικών προαναφερθεισών οπτικών στην πλήρη της έκταση εκφεύγει από το πλαίσιο των δυνατοτήτων ενός νομικού χωρίς ιδιαίτερη επιστημονική γνώση των μεθόδων της ιστορικής έρευνας, της κοινωνιολογίας, της πολιτικής επιστήμης, της φιλοσοφίας αλλά και της συγκριτικής διαφορετικών δικαίων. Μολαταύτα, η προσέγγιση του δικαίου και υπό αυτές τις οπτικές, έστω και από έναν νομικό, μπορεί να είναι χρήσιμη και στο πλαίσιο της εξέτασης του δικαίου υπό το πρίσμα της δογματικής του δικαίου, η οποία, όπως ορθά επισημαίνεται, δεν είναι αποκομμένη από τους λοιπούς κλάδους της επιστήμης του δικαίου, αλλά επικουρείται ουσιαστικά από αυτούς⁷². Πράγματι, οι προσεγγίσεις αυτές δύναται να φωτίσουν την ιστορία αλλά και την τελολογία μιας νομοθετικής ρύθμισης.

26. Είναι πρόδηλο ότι της ερμηνείας ενός κανόνος δικαίου προηγείται ο εντοπισμός του, ο οποίος είναι το πρώτο ζήτημα με το οποίο έχει να ασχοληθεί ένας εφαρμοστής του δικαίου⁷³. Συνεπώς, αφετηρία της έρευνας θα πρέπει να αποτελέσουν οι ειδικότερες διατάξεις του θετικού δικαίου στις οποίες θεμελιώνεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ με βάση τα πορίσματα της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων και της θεωρίας, αλλά και τυχόν άλλες βάσεις στις οποίες θα μπορούσε να θεμελιωθεί η εν λόγω αρχή⁷⁴. Στη συνέχεια, θα πρέπει να ακολουθήσει η εξέταση των νομοθετικών διατάξεων στις οποίες βρίσκει έρεισμα η αρχή της διαφάνειας με βάση τα διαπλασθέντα από την

⁷¹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σ. 1, αρ. 1. Πιο συγκεκριμένα, ιστορική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ επιχειρείται υπό IV κατωτέρω. Κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση επιχειρείται υπό II κατωτέρω, δεδομένου ότι το εξεταζόμενο στο εν λόγω Κεφάλαιο της μελέτης βασικό πρόβλημα που θέτουν οι ΓΟΣ, δηλαδή η διατήρηση της ωφέλειάς τους χωρίς να πλήττεται η οικονομική ελευθερία του καταναλωτή, προϋποθέτει μελέτη της πραγματικής λειτουργίας των ΓΟΣ στην κοινωνική ζωή, ενώ η σχετική τομή του νομοθέτη κατά τη στάθμιση της οικονομικής ελευθερίας του προμηθευτή και του καταναλωτή είναι σαφώς ένα πρόβλημα με πολιτική διάσταση. Οικονομική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ επιχειρείται υπό VI.3 κατωτέρω. Τα εργαλεία της Λογικής ως κλάδου της φιλοσοφίας χρησιμοποιούνται υπό III.3(α) για τη διαπίστωση του προσεχούς γένους της έννοιας «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ», ενώ και στο αντικείμενο της Ηθικής ως κλάδου της Φιλοσοφίας μπορεί να θεωρηθεί ότι εντάσσεται το ερώτημα, εάν προκριτέα είναι η ετερόνομη ρύθμιση από το νομοθέτη με τον χαρακτηρισμό ΓΟΣ ως καταχρηστικών ή η ενίσχυση της αυτοδιάθεσης και ευθύνης του καταναλωτή μέσω αυξημένης πληροφόρησής του που εξετάζεται υπό VI.2 στο πλαίσιο της συζήτησης για το «πρότυπο πληροφόρησης» και για τη σχέση του με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ. Αναφορικά, εξάλλου, με τη συγκριτική έρευνα που επιχειρήθηκε στο πλαίσιο της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. υπό IV.2 και IV.3, όπου εξετάζεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του Γερμανικού, του Γαλλικού και του Αγγλικού Δικαίου.

⁷² Παπανικολάου, ό.π., σ. 1, αρ. 1.

⁷³ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 155.

⁷⁴ Βλ. τα σχετικά συμπεράσματα για το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό X (αρ. 615) κατωτέρω, με περαιτέρω παραπομπές στα οικεία σημεία του κυρίως μέρους αυτής.

δογματική του δικαίου ερμηνευτικά κριτήρια, με την βοήθεια των οποίων συντελείται κατά ορθολογικά εξελέξιμο και μεθοδολογικά ενιαίο τρόπο η εύρεση του δικαίου⁷⁵. Έμφαση κρίνεται ορθό καταρχήν να δοθεί στα ερμηνευτικά κριτήρια των οποίων η κανονιστική δεσμευτικότητα θα πρέπει να θεωρείται αναντίρρητη⁷⁶, δηλαδή το γραμματικό, το ιστορικό, το συστηματικό και το τελολογικό⁷⁷. Υπενθυμίζεται ότι η σειρά παράθεσης ανωτέρω των εν λόγω ερμηνευτικών κριτηρίων δεν υποδηλώνει ιεραρχική κατάταξή τους. Πράγματι, γίνεται δεκτό ότι τα ανωτέρω κριτήρια θα πρέπει όλα να συνεκτιμώνται, καθώς και ότι η δύναμη πειθούς που το καθένα θα παράγει, μόνο *in concreto* μπορεί να κριθεί⁷⁸ με βάση την εκάστοτε βαρύτητά τους, που μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά κατά περίπτωση αποτελέσματα⁷⁹. Ειδικότερες σκέψεις για την έννοια και την λειτουργία των ανωτέρω ερμηνευτικών κριτηρίων παρατίθενται στα οικεία κεφάλαια της παρούσας μελέτης⁸⁰.

27. Είναι πρόδηλο ότι η ορθή εφαρμογή των κριτηρίων αυτών προϋποθέτει την εμπάθυνση στη μελέτη της Μεθοδολογίας του Δικαίου. Ήδη από την αρχική προσέγγιση του ζητήματος διαφαίνεται ότι οι ιδιομορφίες του μορφώματος της αρχής της διαφάνειας είναι τέτοιες, ώστε σημαντική για την πορεία της έρευνας να κριθεί η διερεύνηση της νομικής φύσης της, προκειμένου να επιτευχθεί η συστηματική κατάταξή της σε γνωστά σχήματα, η οποία φαίνεται να είναι απαραίτητη όχι μόνο για διδακτικούς λόγους, αλλά και για τον προσδιορισμό της κανονιστικής εμβέλειάς της⁸¹. Για τον σκοπό αυτό έμφαση θα δοθεί στην συνέχεια της μελέτης στην εξέταση των πορισμάτων της Μεθοδολογίας του Δικαίου για τις γενικές αρχές του δικαίου και ιδίως για την κανονιστική τους σημασία⁸².

(β) Η ιδιαίτερη σπουδαιότητα της μελέτης της νομολογίας στο πλαίσιο της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

28. Εκτός από την εξέταση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από γραμματικής, ιστορικής, συστηματικής και τελολογικής απόψεως⁸³, βασικό άξονα της μελέτης θα αποτελέσουν και οι πρόσφατες δικαστικές αποφάσεις ελληνικών δικαστηρίων που εφαρμόζουν την αρχή της διαφάνειας⁸⁴. Η αξιοποίηση των πορισμάτων της νομολογίας στο πλαίσιο της ερμηνείας αποτελεί έκφραση της

⁷⁵ Παπανικολάου, ό.π., αρ. 103.

⁷⁶ Παπανικολάου, ό.π., σ. 26.

⁷⁷ Παπανικολάου, ό.π., ιδίως αρ. 173 επ..

⁷⁸ Παπανικολάου, ό.π., αρ. 103.

⁷⁹ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 160 και 165 επ..

⁸⁰ Βλ. αναφορικά με το γραμματικό κριτήριο υπό III.1, για το ιστορικό κριτήριο υπό IV.1, για το συστηματικό κριτήριο υπό V.1 και για το τελολογικό κριτήριο υπό VI.1 της παρούσας μελέτης.

⁸¹ Βλ. τα σχετικά συμπεράσματα για τη νομική φύση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό X (αρ. 611) κατωτέρω, με περαιτέρω παραπομπές στα οικεία σημεία του κυρίως μέρους αυτής.

⁸² Βλ. σχετικώς υπό III.(α) κατωτέρω.

⁸³ Βλ. σχετικώς υπό I.3(α) ανωτέρω.

⁸⁴ Βλ. σχετικές αποφάσεις ιδίως στα Κεφάλαια III.2(α) και VII της παρούσας μελέτης.

συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ίσης μεταχείρισης⁸⁵ και συμβάλλει στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου⁸⁶. Περαιτέρω, η επικουρική λειτουργία της νομολογίας ως πηγής του δικαίου, ως παράγοντα που συγκαθορίζει το ερμηνευτικό αποτέλεσμα⁸⁷, εναρμονίζεται πλήρως με την βασική θέση της νομικής ερμηνευτικής για την διαλεκτική σχέση μεταξύ ερμηνείας και εφαρμογής του δικαίου, σύμφωνα με την οποία ο κανόνας δικαίου σε κάθε περίπτωση εφαρμογής συγκεκριμενοποιείται, εμπλουτίζεται, αποσαφηνίζεται και τελικά κατανοείται ορθότερα και πληρέστερα ενόψει της κανονιστικής του αποστολής⁸⁸. Ιδίως στην προκείμενη περίπτωση, που αντικείμενο μελέτης αποτελεί η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, η σημασία των πορισμάτων της νομολογίας για την ερμηνεία νομικών ζητημάτων που σχετίζονται με την εν λόγω αρχή επιτείνεται από την νομολογιακή προέλευση της συγκεκριμένης δικαϊκής αρχής.

(γ) Η χρησιμότητα της συγκριτικής έρευνας στο πλαίσιο της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

29. Επειδή η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης συζήτησης στη Γερμανία, με συμβολές τόσο από τη θεωρία, όσο και από τη νομολογία, κρίνεται σκόπιμη η εξέταση των σχετικών πορισμάτων, τα οποία φαίνεται ότι έχουν επηρεάσει την ελληνική νομολογία⁸⁹. Η μελέτη της σύλληψης της αρχής της διαφάνειας στη Γερμανία κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι διαφαίνεται ήδη από την απαρχή της έρευνας επί της αρχής της διαφάνειας ότι, για τη διαμόρφωση της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, αξιοποιήθηκαν τα έως την έκδοση της Οδηγίας πορίσματα της γερμανικής νομολογίας, ιδίως σε θέματα διαφάνειας. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να συνεκτιμηθεί για την ερμηνεία του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου η συζήτηση που είχε αναπτυχθεί στη Γερμανία⁹⁰, στο

⁸⁵ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 33, υποσ. 100, αρ. 82 επ. και αρ. 284 επ..

⁸⁶ Παπανικολάου, ό.π., 284.

⁸⁷ Παπανικολάου, ό.π., αρ. 284 επ.

⁸⁸ Παπανικολάου, ό.π., αρ. 91.

⁸⁹ Βλ. αναλυτικότερα για τη διάπλαση της αρχής της διαφάνειας από τα γερμανικά δικαστήρια υπό IV.2(β) κατωτέρω, για την εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας στη γερμανική έννομη τάξη πριν την έκδοση της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ υπό IV.2 κατωτέρω, για τη μεταφορά της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από το γερμανικό στο κοινοτικό δίκαιο δια της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ υπό IV.3(α) κατωτέρω και για την ενσωμάτωση της Οδηγίας στο Ελληνικό Δίκαιο υπό IV.4. Βλ. και υπό IV.3(β) για την προσαρμογή του Γερμανικού Δικαίου στην Οδηγία αυτή.

⁹⁰ Ότι χρήσιμα συμπεράσματα θα μπορούσαν να αντληθούν από το γερμανικό δίκαιο αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας και για το ελληνικό δίκαιο δέχεται και η *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 287, υποσ. 81.

πλαίσιο μικροσυγκριτικής έρευνας⁹¹, δηλαδή σύγκρισης επιμέρους ρυθμίσεων περισσότερων δικαίων αναφορικά με όμοιο βιοτικό ζήτημα⁹².

(δ) Έμφαση στην μελέτη της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών

30. Η έρευνα και η μελέτη επικεντρώθηκαν στην προβληματική της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο ενός μερικότερου υποσυστήματος εντασσόμενου στο ευρύτερο Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή, του υποσυστήματος προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών⁹³. Στο πλαίσιο της έρευνας, η έννοια της χρηματοπιστωτικής υπηρεσίας έγινε αντιληπτή με ευρύτητα, ώστε να καλύπτει τραπεζικές, επενδυτικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, καθώς και υπηρεσίες διαμεσολαβητικές και βοηθητικές των ανωτέρω υπηρεσιών. Η μελέτη περιπτώσεων ελέγχου διαφάνειας ΓΟΣ, οι οποίοι ενσωματώνονται σε συμβάσεις που συνάπτουν προμηθευτές χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών με καταναλωτές εκτιμήθηκε ως απαραίτητη, λόγω της εξάπλωσης της χρήσης ΓΟΣ στις συμβάσεις παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, της έκτασης της σχετικής βιβλιογραφίας και νομολογίας αλλά και ενόψει της πολυπλοκότητας που εμφανίζουν οι συμβάσεις χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών για τον μέσο καταναλωτή. Εξάλλου, αφενός το παράδειγμα των ΓΟΣ σε συμβάσεις χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών εμφανίζεται πρόσφορο για την κατανόηση του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ, αφετέρου η μελέτη της προβληματικής των ΓΟΣ στις συμβάσεις παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση μιας τυπολογίας περιπτώσεων εξειδίκευσης της αρχής της διαφάνειας, με βάση την οποία αναμένεται ότι θα είναι δυνατή η συναγωγή γενικότερων αρχών που θα πρέπει να διέπουν τον έλεγχο διαφάνειας των ΓΟΣ⁹⁴. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο, άλλωστε, ότι ιστορικά η αρχή της διαφάνειας διαμορφώθηκε εξελικτικά από τη νομολογία των γερμανικών δικαστηρίων στο πλαίσιο δικαστικού ελέγχου ΓΟΣ Τραπεζών⁹⁵. Η πληθώρα αποφάσεων ελληνικών δικαστηρίων που έχουν εκδοθεί τα τελευταία χρόνια και

⁹¹ Για τη δικαιοσυγκριτική θεώρηση ως επικουρικό ερμηνευτικό κριτήριο και το βαθμό υποχρεωτικότητας που παρουσιάζει για τον εφαρμοστή βλ. *Δωρή*, Η μικροσυγκριτική νομική έρευνα και η χρησιμότητά της στην ερμηνεία του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου (ταυτόχρονα ένα διάγραμμα συγκριτικής θεώρησης του προβλήματος της καταχρηστικής άσκησης της συμβατικής ελευθερίας), Νομικές Μελέτες, σ. 3 επ., *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 33 με περαιτέρω παραπομπές και αρ. 288 επ..

⁹² *Δωρή*, ό.π., σ. 3.

⁹³ Για μια σφαιρική παρουσίαση του δικαίου προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών βλ. *Γκόρτσου*, Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών: περιεχόμενο και ιδιαιτερότητες, ΧρηΔικ 1(2007), σ. 161. Βλ. και *Μαλισάγκου*, Υπαγωγή των κατηγοριών παροχής επενδυτικών, τραπεζικών και εν γένει χρηματοπιστωτικών και νομικών υπηρεσιών στο άρθρο 8 του Ν. 2251/1994, Αρμ 2006, ιδίως 988 επ..

⁹⁴ Βλ. σχετικές δικαστικές αποφάσεις ιδίως στα Κεφάλαια III.2(a) και VII της παρούσας μελέτης, η πλειονότητα των οποίων αφορά σε περιπτώσεις ελέγχου διαφάνειας ΓΟΣ, οι οποίοι ενσωματώνονται σε συμβάσεις που συνάπτουν προμηθευτές χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών με καταναλωτές. Στο κεφάλαιο VII επιχειρείται υποδιαίρεση της αρχής της διαφάνειας σε ειδικότερες επιταγές και παρατίθεται η σχετική τυπολογία με παραδείγματα από τη θεωρία και ιδίως από τη νομολογία.

⁹⁵ Βλ. αναλυτικότερα για τη διάπλαση της αρχής της διαφάνειας από τα γερμανικά δικαστήρια υπό IV.2(β) κατωτέρω.

εξετάζουν ρήτρες αναπροσαρμογής επιτοκίων⁹⁶, ρήτρες με τις οποίες επιβάλλεται ποινή προεξόφλησης σε περίπτωση πρόωρης εξόφλησης δανείων με κυμαινόμενο επιτόκιο⁹⁷, καθώς και ρήτρες που περιορίζουν την κάλυψη του ασφαλιζόμενου έναντι ασφαλιστικών κινδύνων, χωρίς ο ασφαλιζόμενος καταναλωτής να είναι σε θέση να αντιληφθεί την έκταση της μη κάλυψης⁹⁸, καταδεικνύει ότι ο έλεγχος διαφάνειας των ΓΟΣ αποτελεί ήδη βασικό άξονα του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ προμηθευτών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και στη χώρα μας. Στο πλαίσιο της εξέτασης του υποσυστήματος προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη μελέτη του νομοθετικού πλαισίου για τις Αγορές Χρηματοπιστωτικών Μέσων, δηλαδή του νόμου 3606/2007 και των εκτελεστικών πράξεων της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς και της Τράπεζας της Ελλάδος και ήδη του νόμου 4514/2018. Μεταξύ άλλων, εισάγονται ρυθμίσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να γίνουν περισσότερο κατανοητές ιδωμένες υπό το πρίσμα της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, όπως οι ρυθμίσεις για την υποχρέωση πληροφόρησης και ενημέρωσης των επενδυτών⁹⁹.

4. Δομή της μελέτης

31. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε κατά τα εκτεθέντα ανωτέρω¹⁰⁰ για την προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας υπαγορεύει και τη δομή της παρούσας μελέτης. Ιδιαίτερη επεξήγηση για την θέση και την λειτουργία του κάθε κεφαλαίου στο πλαίσιο της συνολικής μελέτης περιέχεται στην εισαγωγική παράγραφο αυτού, ενώ στην κατακλείδα του οικείου κεφαλαίου σταχυολογούνται τα σημαντικότερα στοιχεία που αντλούνται από την ανάλυση που περιέχεται στο κάθε κεφάλαιο, τα οποία είναι κρίσιμα για την ανάλυση που επιχειρείται στα επόμενα κεφάλαια ή για τα τελικά συμπεράσματα που διατυπώνονται στο τελευταίο Κεφάλαιο Χ της παρούσας μελέτης, στο οποίο παρατίθενται τα πορίσματα αυτής. Προς αποφυγή περιττής επαναλήψεως, κατωτέρω καταγράφεται εντελώς επιγραμματικά προς διευκόλυνση της γενικής εποπτείας της μελέτης η θεματολογία καθενός από τα Κεφάλαια της μελέτης, I-X.

32. Αναλυτικότερα, η παρούσα μελέτη υποδιαιρείται στα ακόλουθα Κεφάλαια:

- 1) Στο κεφάλαιο I της παρούσης επιχειρείται η διαμόρφωση προϋδέας αναφορικά με το αντικείμενο της μελέτης, ήτοι την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, εκτίθεται η σημασία της εγγύτερης επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ για την πράξη και για την επιστήμη του δικαίου, παρουσιάζεται η μέθοδος γνωστικής προσέγγισης της αρχής της

⁹⁶ Βλ. υπό VII.3(στ)(i) για τον έλεγχο ρητρών μεταβολής επιτοκίου σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων και υπό VII.3(ζ)(i) για τον έλεγχο αντίστοιχων ρητρών σε συμβάσεις πιστωτικών καρτών, σε αμφοτέρως περιπτώσεις με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων.

⁹⁷ Βλ. υπό VII.3(στ)(ii) για τον έλεγχο όρων με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων.

⁹⁸ Βλ. υπό VII.3(θ)(ii) για τον έλεγχο ρητρών μονομερούς μείωσης της ασφαλιστικής κάλυψης.

⁹⁹ Βλ. ιδίως υπό V.5(γ) για τη σχέση της αρχής της διαφάνειας και του Δικαίου Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού Τομέα.

¹⁰⁰ Υπό I.3 του παρόντος.

διαφάνειας των ΓΟΣ η οποία εφαρμόστηκε κατά την εκπόνηση της ανά χειράς μελέτης και καταγράφεται συνοπτικά η δομή της μελέτης.

- 2) Στο κεφάλαιο II της παρούσης εκτίθεται το βασικό πρόβλημα που θέτει στο Δίκαιο η χρήση των ΓΟΣ, ήτοι η διατήρηση της κοινωνικής ωφέλειας που παρέχουν οι ΓΟΣ με παράλληλο μετριασμό των δυσμενών συνεπειών που δύναται να έχει η χρήση τους για τον καταναλωτή. Η πρόταξη των σχετικών αναπτύξεων κρίθηκε χρήσιμη, για να διευκολυνθεί η προσέγγιση στη «φύση του πράγματος», χωρίς την εντρύφηση στην οποία οποιαδήποτε ερμηνευτική προσέγγιση κινδυνεύει να εγκλωβιστεί σε μια θεωρητική άσκηση χωρίς επαρκή αναφορά στις πρακτικές παραμέτρους του νομικού προβλήματος.
- 3) Στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο III επιχειρείται γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Με τον όρο «*γραμματική προσέγγιση*» νοείται τόσο η προσέγγιση του γράμματος των διατάξεων του Ν. 2251/1994 στις οποίες βασίζεται ο έλεγχος διαφάνειας των ΓΟΣ, όσο και η εξέταση του ερωτήματος κατά πόσο η επικρατήσασα ορολογία «*αρχή της διαφάνειας*» για την απόδοση του συγκεκριμένου νομικού μορφώματος είναι επιτυχής.
- 4) Στο Κεφάλαιο IV η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εξετάζεται υπό το πρίσμα της εξελικτικής ιστορικής της διαμόρφωσης στην ελληνική έννομη τάξη. Στο πλαίσιο αυτό κρίθηκε σκόπιμο να ενταχθεί επιπλέον αφενός η εξελικτική διαμόρφωση της κοινοτικής (και ήδη ενωσιακής) ρύθμισης της αρχής της διαφάνειας, αφετέρου η συγκριτική επισκόπηση της ρύθμισης της αρχής της διαφάνειας στο Γερμανικό, το Γαλλικό και το Αγγλικό Δίκαιο, με τις οποίες ενσωματώνεται η κατά το Ενωσιακό Δίκαιο ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας στα οικεία Δίκαια.
- 5) Το Κεφάλαιο V αφιερώνεται στην συστηματική ερμηνεία της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Η αρχή της διαφάνειας εξετάζεται στο πλαίσιο των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται, ήτοι το υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ, το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, το υποσύστημα του Ενοχικού Δικαίου και το υποσύστημα του Δικαίου της Αγοράς. Περαιτέρω, στο σημείο αυτό κρίθηκε σκόπιμο να εξεταστεί η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό το πρίσμα των επιταγών του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- 6) Στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VI η αρχή της διαφάνειας μελετάται υπό το πρίσμα της τελλολογίας της, με έμφαση στην λειτουργία της ως εργαλείου πληροφόρησης και αυτοπροστασίας του καταναλωτή, αλλά και αυτοδέσμευσης του προμηθευτή. Στο πλαίσιο αυτό η αρχή της διαφάνειας εξετάζεται υπό το πρίσμα της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου, η οποία, όπως καταδεικνύεται, μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο τελλολογικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας.
- 7) Στο Κεφάλαιο VII εξετάζονται οι επιμέρους εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας, με ιδιαίτερη έμφαση στα πορίσματα της νομολογίας. Ειδικότερα, εξετάζονται η επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των όρων, η επιταγή του ορισμένου και οριστού

περιεχομένου και η επιταγή της προβλεψιμότητας των όρων, στις οποίες συνήθως αναλύεται η αρχή της διαφάνειας από την νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων και την ελληνική θεωρία. Περαιτέρω, εξετάζονται άλλες προταθείσες εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, μεταξύ άλλων προς απάντηση του ερωτήματος κατά πόσο παρουσιάζουν αυτοτέλεια σε σχέση με τις ανωτέρω τρεις επιμέρους επιταγές. Στο πλαίσιο του Κεφαλαίου αυτού, η αρχή της διαφάνειας φωτίζεται από την εξέταση της εφαρμογής της σε συγκεκριμένα πραγματικά, ύστερα από την προσέγγισή της με τα εργαλεία της ερμηνείας που προηγήθηκε στα Κεφάλαια III-VI.

- 8) Το Κεφάλαιο VIII είναι αφιερωμένο στην αρχή της διαφάνειας ως εργαλείο ελέγχου του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης. Η ιδιαιτερότητα αυτή της αρχής της διαφάνειας να αποτελεί την εξαίρεση στον (πλην ακραίων περιπτώσεων) ανέλεγκτο χαρακτήρα της σχέσης παροχής – αντιπαροχής χρήζει ιδιαίτερης διερεύνησης. Για τον λόγο αυτό προκρίθηκε να αφιερωθεί ολόκληρο κεφάλαιο στην σχετική θεματολογία.
- 9) Στο κεφάλαιο IX εξετάζονται ειδικά ζητήματα που γεννώνται από την επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας. Η επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο των Κεφαλαίων που προηγήθηκαν έχει παράσχει τα κατάλληλα εργαλεία για την συζήτηση επί των συγκεκριμένων θεμάτων.
- 10) Τέλος, στο κεφάλαιο X εκτίθενται τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης, ήτοι η σύνοψη των πορισμάτων της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας ως θεσμού του θετικού δικαίου, οι προτάσεις *de lege ferenda* στις οποίες οδηγεί η μελέτη της αρχής της διαφάνειας, καθώς και η γενική αποτίμηση της αρχής αυτής.

II. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ «ΦΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ»: ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΓΟΣ

1. Η μελέτη του Δικαίου των ΓΟΣ ως βάση για την κατανόηση της αρχής της διαφάνειας

33. Το περιεχόμενο του παρόντος Κεφαλαίου θα περιοριστεί στην παράθεση του βασικού προβλήματος των ΓΟΣ, που έγκειται στη διατήρηση της κοινωνικής ωφέλειας που συνεπάγεται η χρήση τους, χωρίς όμως να πλήττεται η συμβατική ελευθερία των καταναλωτών. Η παρουσίαση του προβλήματος των ΓΟΣ κρίνεται απαραίτητη για την διαμόρφωση εικόνας για την «φύση του πράγματος», ένα ακαθόριστο, σχετικά ανεξερευνητο και δύσκολα αξιοποιήσιμο μεθοδολογικά αντικειμενικό-τελολογικό κριτήριο, το οποίο όμως μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να βοηθήσει αποφασιστικά τον δικαστή και τον εφαρμοστή του δικαίου εν γένει στην ορθή κατανόηση και εφαρμογή ενός κανόνα δικαίου¹⁰¹. Η προσέγγιση της «φύσης του πράγματος», στην οποία αποσκοπεί αυτή η εξέταση του προβλήματος των ΓΟΣ, θα συντελέσει στον προσδιορισμό των προς στάθμιση αντιτιθέμενων συμφερόντων και την ευχερέστερη κατανόηση της επέμβασης του νομοθέτη με τη θέσπιση ειδικής νομοθετικής ρύθμισης των ΓΟΣ γενικότερα και της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ειδικότερα.
34. Οίκοθεν νοείται ότι η κατανόηση της προβληματικής της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν είναι ευχερής χωρίς την ικανοποιητική βασική γνώση του εν γένει Δικαίου των ΓΟΣ. Πράγματι, η κατανόηση βασικών εννοιών του Δικαίου των ΓΟΣ¹⁰², ήτοι του άμεσου υποσυστήματος στο οποίο εντάσσεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, όπως «καταναλωτής», «προμηθευτής», «γενικοί όροι συναλλαγών (ΓΟΣ)», «όροι που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», «ένταξη των ΓΟΣ στην σύμβαση», «ερμηνεία των ΓΟΣ» και «ανοικτός έλεγχος καταχρηστικότητας των ΓΟΣ» αποτελεί αναγκαίο όρο για την παρακολούθηση των αναπτύξεων για την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, οι οποίες ακολουθούν. Ο αναγνώστης καλείται να διαμορφώσει την απαραίτητη προϋπόθεση για το Δίκαιο των ΓΟΣ από την πλούσια σχετική βιβλιογραφία, αρθρογραφία και νομολογία, καθώς η συστηματική παρουσίαση του Δικαίου των ΓΟΣ εκφεύγει από το πλαίσιο της παρούσης μελέτης¹⁰³.

¹⁰¹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 247. Βλ. και *Maihofer Werner*, Die Natur Der Sache, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, τομ. 44, αρ. 2, 1958, σελ. 145–174 = JSTOR, www.jstor.org/stable/23677451.

¹⁰² Ειδικότερα για τη θέση της αρχής της διαφάνειας στο υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ βλ. υπό V.2 κατωτέρω.

¹⁰³ Βλ. αντί πολλών *Μεντή Γ.*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000 (1η έκδοση), Π.Ν. Σάκκουλας Αθήνα 2020 (2η έκδοση), *Δέλλιου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, του *ιδίου*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, II. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, *Αλεξανδρίδου Ελίτσας (Επιμέλεια)*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση και Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, *Καράκωστα Ι.*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, *Δούβλη – Μπώλου (επιστημονική επιμέλεια)*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Ελληνική Εναρμόνιση, Ερμηνεία Νομολογία.

35. Χωρίς να είναι δυνατόν να υποκατασταθεί η μελέτη της γενικής διδασκαλίας του Δικαίου των ΓΟΣ, ο αναγνώστης θα πρέπει να έχει υπόψη ιδίως τα ακόλουθα στοιχεία:

- 1) «Γενικοί όροι συναλλαγών (ΓΟΣ)» είναι, σύμφωνα με τον νομοθετικό ορισμό που παρατίθεται στο άρθρο 2 παρ. 1 του Ν. 2251/1994, όροι που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων για μελλοντικές συμβάσεις. Ο εν λόγω νομοθετικός ορισμός νομοτεχνικά τίθεται με την παράθεση στον νόμο πρώτα του ορισμού («*όροι που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων για μελλοντικές συμβάσεις*») και στη συνέχεια την παράθεση εντός παρενθέσεως της έννοιας «(γενικοί όροι των συναλλαγών)», η οποία ορίζεται δια των προεκτεθέντων. Καίτοι αυτό δεν αναφέρεται ρητώς στον νομοθετικό ορισμό των ΓΟΣ, ως συμβάσεις νοούνται οι συμβάσεις που καταρτίζονται μεταξύ ενός προμηθευτή και ενός καταναλωτή, όπως προκύπτει, *πρώτον*, από το όλο περιεχόμενο της παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, στο οποίο γίνεται ρητή αναφορά σε καταναλωτή και προμηθευτή, *δεύτερον*, από την παρ. 4 του άρθρου 1 του Ν. 2251/1994, όπου αναφέρεται ότι οι διατάξεις του νόμου αυτού εφαρμόζονται σε κάθε προμηθευτή, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, οποιασδήποτε μορφής, του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα και ειδικότερα, μεταξύ άλλων, σε συμβάσεις που περιέχουν γενικούς όρους συναλλαγών, και *τρίτον*, ως εκ της συστηματικής θέσης του άρθρου 2 σε νομοθέτημα το οποίο αποσκοπεί στην προστασία των καταναλωτών και στην οριοθέτηση της συμβατικής ελευθερίας των προμηθευτών, ήτοι τον Ν. 2251/1994.
- 2) Ως «*προμηθευτής*» νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ανεξάρτητα από το αν διέπεται από το ιδιωτικό ή δημόσιο δίκαιο, το οποίο ενεργεί ακόμη και μέσω κάθε άλλου προσώπου που ενεργεί στο ονόμα του ή για λογαριασμό του, για σκοπούς οι οποίοι σχετίζονται με τις εμπορικές, επιχειρηματικές, βιοτεχνικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες. Ο ορισμός αυτός του προμηθευτή τίθεται στην παρ. 2 του Άρθρου 1α του Ν. 2251/1994, το οποίο προστέθηκε στο Ν. 2251/1994 με το άρθρο 100 παρ. 5 του Ν. 4512/2018. Σύμφωνα με το άρθρο 111 του Ν. 4512/2018, δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018, παρά μόνο στις ανανεώσεις των συμβάσεων αυτών. Στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018 εφαρμόζεται ο ορισμός ο οποίος περιεχόταν στο άρθρο 1 παρ. 4 περ. β του Ν. 2251/1994 (μετά την αντικατάστασή της με την παρ. 5 του άρθρου 1 του Ν. 3587/2007) πριν τις τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 4512/2018. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, ως «*προμηθευτής*» νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο, κατά την άσκηση της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του προμηθεύει προϊόντα ή παρέχει υπηρεσίες στον καταναλωτή, ως προμηθευτή νοουμένου και του διαφημιζομένου.
- 3) Ως «*καταναλωτής*» νοείται, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1α παρ. 1 του Ν. 2251/1994, κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο ενεργεί για λόγους οι οποίοι δεν εμπίπτουν στην εμπορική, επιχειρηματική, βιοτεχνική ή ελευθέρια επαγγελματική του δραστηριότητα. Ο εν λόγω ορισμός του καταναλωτή προστέθηκε στο Ν. 2251/1994 με το άρθρο

100 παρ. 5 του Ν. 4512/2018. Σύμφωνα με το άρθρο 111 του Ν. 4512/2018, δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018 παρά μόνο στις ανανεώσεις των συμβάσεων αυτών. Στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018 εφαρμόζεται ο ορισμός ο οποίος περιεχόταν στο άρθρο 1 παρ. 4 περ. α του Ν. 2251/1994 (μετά την αντικατάστασή της με την παρ. 5 του άρθρου 1 του Ν. 3587/2007) πριν τις τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 4512/2018. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, ως «καταναλωτής» νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα για τα οποία προορίζονται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά και τα οποία κάνουν χρήση των προϊόντων ή των υπηρεσιών αυτών, εφόσον αποτελούν τον τελικό αποδέκτη τους, νοούμενου ως «καταναλωτή» και: αα) κάθε αποδέκτη διαφημιστικού μηνύματος, ββ) κάθε φυσικού ή νομικού προσώπου που εγγυάται υπέρ καταναλωτή, εφόσον δεν ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του.

- 4) Οι ειδικές ρυθμίσεις για τους ΓΟΣ που ο Ν. 2251/1994 περιέχει στο άρθρο 2 αυτού επεκτείνονται σε κάθε σύμβαση, ανεξάρτητα από το αν ο αντισυμβαλλόμενος του προμηθευτή είναι καταναλωτής, όταν πληρούνται σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α) η σύμβαση περιλαμβάνει όρους οι οποίοι δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης μεταξύ των μερών, β) ο αντισυμβαλλόμενος του προμηθευτή πληροί τα κριτήρια της πολύ μικρής επιχείρησης, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 4308/2014, και γ) ο αντισυμβαλλόμενος του προμηθευτή συμβάλλεται ως τελικός αποδέκτης των παρεχόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών. Θεωρείται ότι ο όρος δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν ο αντισυμβαλλόμενος του προμηθευτή δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό του. Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιου όρου ή για ένα μεμονωμένο όρο υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο της σύμβασης, αν από το σύνολο των περιστάσεων προκύπτει ότι πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης. Ο προμηθευτής φέρει το βάρος απόδειξης ότι υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση ενώ ο αντισυμβαλλόμενος του προμηθευτή φέρει το βάρος απόδειξης ότι πληροί τις προϋποθέσεις των ως άνω περιπτώσεων β' και γ'¹⁰⁴.
- 5) Υπό το ισχύσαν νομοθετικό καθεστώς που προηγήθηκε του Ν. 4512/2018 (το οποίο εξακολουθεί να ευρίσκει εφαρμογή στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018) η έννοια του καταναλωτή αποτέλεσε αντικείμενο εκτεταμένης συζήτησης τόσο στην θεωρία όσο και στην νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Η αμφισβήτηση αναφορικά με την οριοθέτηση της έννοιας του καταναλωτή για τις ανάγκες της εφαρμογής του Δικαίου των ΓΟΣ είναι πρόδηλο ότι έχει άμεσο αντίκτυπο στον προσδιορισμό των ορίων εφαρμογής και της

¹⁰⁴ Άρθρο 2 παρ. 9 του Ν. 2251/1994. Η παρ. 10, η οποία είχε προστεθεί με την παρ. 24 του άρθρου 10 Ν. 2741/1999, αναρτιμήθηκε σε παρ. 9 και αντικαταστάθηκε ως άνω με το άρθρο 101 παρ. 2 Ν.4512/2018. Σύμφωνα με το άρθρο 111 του Ν. 4512/2018, δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018 παρά μόνο στις ανανεώσεις των συμβάσεων αυτών.

αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ *ratione personae*, καθόσον (υπό το ισχύσαν νομοθετικό καθεστώς) επίκληση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορεί να επιχειρήσει καταρχήν ο λογιζόμενος ως «καταναλωτής» για τις ανάγκες εφαρμογής του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Καίτοι η ενδελεχής ανάλυση της έννοιας του καταναλωτή εκφεύγει από το αντικείμενο της παρούσας μελέτης, κατά την εκτίμηση των πορισμάτων της επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι ενδεχομένως υφίσταται ανάγκη για κατά περίπτωση διαφοροποίηση αυτών, ανάλογα με το πρόσωπο το οποίο επικαλείται την ιδιότητα του καταναλωτή, στην περίπτωση των συμβάσεων που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018.

- 6) Στο πλαίσιο του Ν. 2251/1994 ο έλεγχος των ΓΟΣ διενεργείται σε τρία διαδοχικά στάδια, το στάδιο της ένταξης, το στάδιο της ερμηνείας και το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ. Κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη, τόσο οι εφαρμοστέες διατάξεις του Ν. 2251/1994 που διέπουν το στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, όσο και οι διατάξεις που εφαρμόζονται κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ, μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως ειδικότερες εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, ενώ η αρχή της διαφάνειας εκδηλώνεται κατεξοχήν στο στάδιο του ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ, όπως θα καταστεί εναργές και από την ανάλυση που επιχειρείται στη συνέχεια της μελέτης.
- 7) Κατά την παράγραφο 6 εδ. α' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994¹⁰⁵ «Γενικοί όροι συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι». Η ρύθμιση της παρ. 6 του άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 αποτελεί εξειδίκευση του βασικού κανόνα της διατάξεως του άρθ. 281 ΑΚ για την απαγόρευση καταχρηστικής ασκήσεως ενός δικαιώματος ή χρήσεως ενός θεσμού (της συμβατικής ελευθερίας) και εκδήλωση της αρχής της καλής πίστης. Στην περίπτωση των ΓΟΣ, με τους οποίους επιχειρείται απόκλιση από τις ρυθμίσεις του ενδοτικού δικαίου, συμβατική ισορροπία νοείται ότι υπάρχει, όταν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μερών που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη σύμβαση κατανέμονται και ισορροπούν με τρόπο όμοιο με αυτόν που επιτυγχάνεται μέσω των ρυθμίσεων του ενδοτικού δικαίου. Στην περίπτωση που με τους ΓΟΣ ρυθμίζονται πρόσθετα στοιχεία που δεν αντιμετωπίζονται από διατάξεις του ενδοτικού δικαίου, ώστε να συμπληρωθούν ρυθμίσεις συμβατικών τύπων ρυθμιζόμενων στον Αστικό Κώδικα ή σε άλλα νομοθετήματα, ή σε περίπτωση που με τους ΓΟΣ ρυθμίζονται άτυπες συναλλακτικές μορφές, απαγορεύεται η απόκλιση από τα ουσιώδη, για την επίτευξη του σκοπού και τη διατήρηση της φύσης της σύμβασης, δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών, που απηχούν πράγματι δικαιολογημένες προσδοκίες του πελάτη για το συγκεκριμένο είδος συναλλαγής. Η καταχρηστικότητα

¹⁰⁵ Όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 του άρθ. 2 Ν. 3587/2007, σε συνέχεια της αντικατάστασής του αρχικώς με την παρ. 24 του άρθ. 10 Ν. 2741/1999.

συνεπάγεται την ολική ακυρότητα του υπό κρίση ΓΟΣ. Σημαντικό τμήμα των αναπτύξεων της παρούσας μελέτης θα αφιερωθεί στην κατανόηση της σχέσης της κομβικής σημασίας αυτής διάταξης του Δικαίου των ΓΟΣ με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ.

- 8) Στην παράγραφο 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 περιέχεται μια «μαύρη λίστα» (*black list*) ΓΟΣ, στην οποία απαριθμούνται ενδεικτικώς περιπτώσεις γενικών όρων που θεωρούνται άνευ ετέρου (*per se*) καταχρηστικοί, αφού αυτοί θεωρούνται κατ' αμάχητο τεκμήριο ότι έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα. Η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου «της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» είναι δυνατό να έχει αξία και χρησιμότητα για την εξειδίκευση αόριστων νομικών εννοιών και αόριστων αξιολογικών κριτηρίων που χρησιμοποιεί ο νόμος στις επί μέρους περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου, ενώ, εξάλλου και οι περιγραφόμενες από το νόμο ειδικές περιπτώσεις, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστικότητας, αποτελούν ενδείκτες που καθοδηγούν στην ερμηνεία της γενικής ρήτρας και συγκεκριμένα της έννοιας της διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας. Δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για αναλογική εφαρμογή όρου από τους αναφερόμενους στην παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, στην περίπτωση που η ευθεία εφαρμογή τους δεν είναι δυνατή σε συγκεκριμένη περίπτωση, λόγω μη συνδρομής μιας εκ των προϋποθέσεων του πραγματικού τους, δεδομένου ότι η ύπαρξη της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποκλείει την διαπίστωση κενού¹⁰⁶, που τυγχάνει βασική προϋπόθεση της αναλογίας. Οι σκέψεις αυτές αποτελούν την βάση της κατανόησης των συγκεκριμένων διατάξεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, οι οποίες συγκαταλέγονται στις διατάξεις στις οποίες γίνεται δεκτό ότι εκδηλώνεται η αρχή της διαφάνειας, καθώς και της κατανόησης της σχέσης των διατάξεων αυτών με την γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, που επίσης έχει προταθεί ως νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.
- 9) Στο πλαίσιο της εκτίμησης, αν ένας ΓΟΣ διαταράσσει σημαντικά την ισορροπία υποχρεώσεων και δικαιωμάτων μεταξύ του καταναλωτή και του προμηθευτή, η νομολογία λαμβάνει ως πρότυπο «τον συνήθως απρόσεκτο ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτοντα τη μέση αντίληψη κατά το σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του απόφασης καταναλωτή του συγκεκριμένου είδους αγαθών ή υπηρεσιών». Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα αξιολογηθεί περαιτέρω κατά πόσο το πρότυπο αυτό είναι κατάλληλο και στην περίπτωση εκτίμησης αν συγκεκριμένος ΓΟΣ πληροί τις απαιτήσεις της αρχής της διαφάνειας ή όχι.

- 10) Η Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008 (ήδη τροποποιηθείσα από την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και

¹⁰⁶ Για τη διαπίστωση της ύπαρξης και την πλήρωση των κενών των κανόνων δικαίου ίδετε Δωρή, Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο, ΧρΙΔ Γ/2003, σ. 577 επ., του ιδίου, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 182 επ..

Κοινωνικής Ασφάλισης αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011 και την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης αριθμ. Ζ1-74/04.02.2011) απαγορεύει την αναγραφή σε συμβάσεις μεταξύ προμηθευτών και καταναλωτών συγκεκριμένων ΓΟΣ που έχουν κριθεί ως καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις επί αγωγών ενώσεων καταναλωτών. Στους όρους αυτούς συγκαταλέγονται όροι που θεωρήθηκε από τα δικαστήρια ότι παραβιάζουν την αρχή της διαφάνειας, οι οποίοι θα εξεταστούν εγγύτερα στη συνέχεια της μελέτης.

2. Οι ΓΟΣ ως πηγή ωφελειών και κινδύνων και η αντίδραση του Δικαίου

(α) Οι ΓΟΣ ως πηγή ωφελειών

36. Αποτελεί κοινό τόπο ότι οι ΓΟΣ αποτελούν σημαντική πηγή ωφελειών για τον χρήστη τους, τους προμηθευτές¹⁰⁷, δηλαδή ιδίως Τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, εταιρείες κινητής τηλεφωνίας, μεταφορικές εταιρείες, γυμναστήρια και κέντρα αδυνατίσματος. Πράγματι, η αποφυγή μακρών διαπραγματεύσεων με τον κάθε καταναλωτή ξεχωριστά συνεπάγεται εξοικονόμηση χρόνου και δαπανών για τον χρήστη των ΓΟΣ¹⁰⁸. Περαιτέρω, η χρήση των ΓΟΣ μειώνει το κόστος που θα συνεπαγόταν η συνδρομή νομικού συμβούλου για την διαπραγμάτευση περισσότερων συμβάσεων. Εξάλλου, καθώς οι ΓΟΣ αφενός συνήθως ρυθμίζουν λεπτομερειακά τη συμβατική σχέση και αφετέρου αποτελούν τις περισσότερες φορές προϊόν εκτεταμένης επεξεργασίας, ενόψει του προορισμού τους για την ρύθμιση πολλαπλών συμβάσεων, περιέχουν κατά κανόνα λιγότερες ασάφειες και αντιφάσεις σε σχέση με την ατομικά διαπραγματευθείσα σύμβαση, με αποτέλεσμα να δύνανται να λειτουργήσουν ως εργαλείο μείωσης των αμφισβητήσεων και συνακόλουθα ως μηχανισμός μείωσης του αριθμού των δεκτικών αποφυγής δικών¹⁰⁹. Η τυποποίηση των συμβάσεων που έχει συνάψει μια επιχείρηση διευκολύνει, άλλωστε, την παρακολούθηση της λειτουργίας της, δεδομένου ότι ο προμηθευτής δεν απαιτείται να έχει εποπτεία περισσότερων συμβατικών κειμένων αλλά αρκεί να ανατρέχει στο γενικό πρότυπο σύμβασης που χρησιμοποιεί. Αξιοσημείωτο είναι ότι η χρήση ΓΟΣ διευκολύνει τον νομικό έλεγχο των συμβάσεων της επιχείρησης ενόψει ενδεχόμενης μεταβίβασης αυτής ή άλλης συναλλαγής που τον προϋποθέτει, μειώνοντας τον χρόνο που απαιτείται για αυτόν και συνακόλουθα το κόστος για την ολοκλήρωση της εν λόγω συναλλαγής. Τέλος, με τους ΓΟΣ ο νομικός κίνδυνος του προμηθευτή καθίσταται σε μεγαλύτερο

¹⁰⁷ Βλ. Δέλλιον, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 11-12, *του ιδίου*, σε *Αλεξανδρίδου Ελίτσας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 79, και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 100, *του ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 I, αρ. 6.

¹⁰⁸ Δέλλιον, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 11.

¹⁰⁹ Δέλλιον, ο.π..

βαθμό προβλέψιμος και συνακόλουθα δεκτικός ασφαλιστικής κάλυψης¹¹⁰. Έτσι η εργασία του προμηθευτή απλοποιείται και ορθολογικοποιείται¹¹¹.

37. Ταυτόχρονα δεν θα πρέπει να υποτιμώνται οι ωφέλειες από την χρήση ΓΟΣ για τον καταναλωτή. Η μείωση του κόστους για τον προμηθευτή συνεπάγεται δυνατότητα μείωσης των τιμών των προϊόντων και των υπηρεσιών¹¹². Περαιτέρω, ο προμηθευτής δεν έχει την δυνατότητα να εκμεταλλευτεί την ειδική περίπτωση ανάγκης ενός πελάτη¹¹³.
38. Παράλληλα, η χρήση των ΓΟΣ εξυπηρετεί αντικειμενικές ανάγκες της οικονομίας, με όφελος τόσο για τον καταναλωτή όσο και για τον προμηθευτή αλλά και για την οικονομία στο σύνολό της. Ο μαζικός χαρακτήρας των σύγχρονων οικονομικών συναλλαγών αναπόδραστα γεννά αντίστοιχη ανάγκη για τυποποίηση και ορθολογικοποίηση του τρόπου ρυθμίσεως των συμβατικών σχέσεων των συμβαλλομένων. Έτσι, οι γενικοί όροι συναλλαγών μπορούν να ιδωθούν ως προϊόν της βιομηχανικής επανάστασης του 19^{ου} αιώνα, όταν η παραγωγή μεμονωμένων αγαθών αντικαθίσταται ραγδαία από την μαζική παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων, η οποία συνοδεύεται από τη μαζική διακίνηση που με τη σειρά της έχει ως αποτέλεσμα την ανάγκη τυποποίησης των συμβάσεων, ώστε να διευκολύνεται η ομοιόμορφη μαζική τους χρησιμοποίηση¹¹⁴ για την ταχύτερη σύναψη συμβάσεων με απρόσωπο χαρακτήρα¹¹⁵.
39. Τέλος, οι ΓΟΣ καλύπτουν την ανεπάρκεια που εγγενώς παρουσιάζει το ιδιωτικό δίκαιο για την κάλυψη των σύγχρονων συνεχώς εξελισσόμενων συναλλακτικών σχέσεων. Οι ΓΟΣ καλύπτουν το κενό που συνεπάγεται ο εξ ορισμού πεπερασμένος χαρακτήρας των ρυθμίσεων του ενδοτικού δικαίου, δεδομένου ότι συμπληρώνουν και εξειδικεύουν την ρύθμιση των επωνύμων συμβάσεων του Αστικού Κώδικα, η οποία συνήθως περιορίζεται στο γενικό πλαίσιο της ρύθμισης της σχέσης των μερών, καθώς και ρυθμίζουν νέα είδη συμβάσεων που αναπόδραστα συνέχεια γεννώνται¹¹⁶.

¹¹⁰ Δέλλιου, ο.π..

¹¹¹ Πρβλ. Δέλλιου, ο.π..

¹¹² Βλ. Δέλλιο, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 79 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 100.

¹¹³ Δέλλιου, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 12.

¹¹⁴ *Μαντζουράνη-Tschaschnig*, Τα ουσιαστά δικονομικά ζητήματα του γερμανικού νόμου για το δίκαιο των γενικών όρων συναλλαγών, Δίκη 1987, 584. Βλ. επίσης *Παπανικολάου*, Περί των ορίων της προστατευτικής παρεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση (1991), σελ. 323, Δέλλιου, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 I, αρ. 5-6.

¹¹⁵ Πρβλ. *Βασιλόπουλος*, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 9.

¹¹⁶ Πρβλ. *Μαντζουράνη-Tschaschnig*, Τα ουσιαστά δικονομικά ζητήματα του γερμανικού νόμου για το δίκαιο των γενικών όρων συναλλαγών, Δίκη 1987, 584.

(β) Οι ΓΟΣ ως πηγή κινδύνων

40. Παρά το γεγονός ότι οι προεκτεθείσες ωφέλειες από την χρήση ΓΟΣ είναι σημαντικές, είναι κοινή η αντίληψη ότι η χρήση των ΓΟΣ μπορεί να οδηγήσει σε αδικίες σε βάρος των καταναλωτών¹¹⁷. Ο κίνδυνος για τον καταναλωτή από την χρήση των ΓΟΣ έγκειται προφανώς στην χειροτέρευση της θέσης του από οικονομικής ή νομικής σκοπιάς λόγω της προσχώρησης στους ΓΟΣ του προμηθευτή. Πράγματι, ο καταναλωτής αντιμετωπίζει τον κίνδυνο ο προμηθευτής να έχει με τους ΓΟΣ προσθέσει οικονομικές υποχρεώσεις στον καταναλωτή πέρα από το βασικό τίμημα των προϊόντων ή των υπηρεσιών του, ή να έχει μετακυλίσει στον καταναλωτή κινδύνους και βάρη που σύμφωνα με το ενδοτικό δίκαιο του ΑΚ θα έπρεπε να φέρει ο ίδιος ο προμηθευτής, καθώς και τον κίνδυνο ο προμηθευτής να έχει επιβάλει σε βάρος του καταναλωτή πρόσθετες συμφωνίες, οι οποίες δεν προβλέπονται από το ενδοτικό δίκαιο ή προβλέπονται ως δυνητικές ευχέρειες και όχι ως σύνηθες και τακτικό δικαίωμα ενός συμβαλλομένου¹¹⁸.
41. Τίθεται το ερώτημα, γιατί αυτός ο κίνδυνος για τους καταναλωτές να θεωρείται αυξημένος σε σχέση με τον κίνδυνο που έχει ένας αντισυμβαλλόμενος που συνάπτει μια σύμβαση μετά από ατομική διαπραγμάτευση. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι ότι σειρά παραγόντων καθιστά την θέση του καταναλωτή δυσχερέστερη, ήτοι:
- 1) Ο καταναλωτής δεν διαβάζει τους ΓΟΣ πριν την κατάρτιση της σύμβασης¹¹⁹. Η προηγούμενη προσεκτική μελέτη του συγκεκριμένου πλέγματος των γενικών όρων της σύμβασης απαιτεί πολύτιμο για τον καταναλωτή χρόνο, τον οποίο αυτός δεν είναι διατεθειμένος να αφιερώσει ενόψει της σύναξης μιας σύμβασης με μικρό οικονομικό αντικείμενο. Αντιθέτως, η πολύωρη ενασχόληση με την κατάρτιση του κειμένου των ΓΟΣ αποτελεί επένδυση αναφορικά με την οποία ο χρήστης πραγματοποιεί απόσβεση, αφού το ίδιο πλέγμα όρων θα χρησιμοποιηθεί σε μια σειρά ομοειδών συμβάσεων¹²⁰.
 - 2) Ακόμα και αν ο καταναλωτής διαβάσει τους ΓΟΣ, πιθανότατα δεν θα του είναι πλήρως κατανοητοί. Ο καταναλωτής συνήθως ούτε έχει το

¹¹⁷ Βλ. Δέλλιος, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 12 επ., του *ιδίου*, σε *Αλεξανδρίδου* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η Έκδοση, σ. 79-80, και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 100-101, του *ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 I, αρ. 7.

¹¹⁸ Βλ. Δέλλιο, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 79 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 100, του *ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 I, αρ. 7.

¹¹⁹ *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 27.

¹²⁰ *Μαντζουράνη-Tschaschnig*, Τα ουσιαστικά δικονομικά ζητήματα του γερμανικού νόμου για το δίκαιο των γενικών όρων συναλλαγών, Δίκη 1987, 585. Πρβλ. και *Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 220. Επίσης *Woodward*, Legal Uncertainty and Aberrant Contracts: The Choice of Law Clause, Santa Clara University - School of Law, July 30, 2013, Santa Clara Univ. Legal Studies Research Paper No. 16-13 (Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2303858>), *Basedow*, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 51.

νομικό υπόβαθρο για να διαπραγματευθεί μια σύμβαση, ούτε έχει οικονομική λογική για αυτόν να λάβει νομική συμβουλή επί των ΓΟΣ πριν την κατάρτιση της σύμβασης, δεδομένου του συνήθως περιορισμένου οικονομικού αντικειμένου της μαζικής συναλλαγής. Αντιθέτως, για τον προμηθευτή η συνδρομή νομικού συμβούλου κατά την κατάρτιση των ΓΟΣ είναι η λογική επιλογή, ενόψει του συνήθως μεγάλου αριθμού συμβάσεων στις οποίες πρόκειται να ενσωματωθούν οι ΓΟΣ.

- 3) Και αν ακόμα οι καταναλωτές είναι σε θέση να αντιληφθούν ότι δεσμεύουν υπέρμετρα τον εαυτό τους, προχωρούν στη σύναψη της σύμβασης για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους¹²¹. Στην πράξη οι ΓΟΣ συνήθως όχι απλώς προδιατυπώνονται από τον προμηθευτή, αλλά και περιέχονται στην προσφορά του προμηθευτή στη βάση του «*take it or leave it*». Ανεξάρτητα από τις μειωμένες αντιστάσεις που εμφανίζει ο καταναλωτής κατά την διαμόρφωση της αγοραστικής του απόφασης λόγω των συγχρόνων μορφών προώθησης προϊόντων και υπηρεσιών¹²², όταν ο συγκεκριμένος προμηθευτής που θέτει τους όρους ασκεί μονοπώλιο, το δίλημμα του αντισυμβαλλόμενου καταναλωτή να αποδεχθεί τους όρους συνάπτοντας μια σύμβαση προσχωρήσεως ή να μην συμβληθεί καθόλου είναι καθαρά θεωρητικό¹²³.
- 4) Ακόμα και στην περίπτωση που ο προμηθευτής δεν έχει θέση μονοπωλίου, οι εναλλακτικές του καταναλωτή είναι συνήθως πρακτικά περιορισμένες. Πράγματι, δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο οι ΓΟΣ των προμηθευτών του ίδιου κλάδου να παρουσιάζουν χαρακτηριστικές ομοιότητες. Περαιτέρω, ο μέσος καταναλωτής δεν θα θεωρήσει ότι η αναζήτηση προμηθευτή οι ΓΟΣ του οποίου είναι βελτιωμένοι σε σχέση με αυτούς του προμηθευτή με τον οποίο έχει έρθει ήδη σε συναλλακτική επαφή εξυπηρετεί τα συμφέροντά του, ενόψει του χρόνου και του κόστους που θα συνεπαγόταν αυτή η αναζήτηση, λαμβανομένου υπόψη του συνήθως περιορισμένου οικονομικού αντικειμένου της μαζικής συναλλαγής.

42. Εν όψει των ανωτέρω, η δήθεν βασιζόμενη στην κοινή λογική συμβουλή προς τους καταναλωτές να μελετούν τους ΓΟΣ του προμηθευτή πρακτικά συνήθως

¹²¹ Πρβλ. για τους αποδέκτες τραπεζικών υπηρεσιών Βασιλόπουλο, σε Δούβλη Βασ. – Μπόλου Βασ. (επιστημονική επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 10.

¹²² Δελούκα-Ιγγλέση, Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή, σ. 22.

¹²³ Εισηγητική Έκθεση στην Πρόταση Νόμου Προστασία των Καταναλωτών, Άρθρο δεύτερο, σε Κουτσούκη, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 70. Ότι η εν γένει ασυμμετρία στην πληροφόρηση του καταναλωτή δημιουργεί εκ των πραγμάτων ανισότητα διαπραγματευτικής δύναμης, η οποία επιτείνεται στις περιπτώσεις που η συναλλαγή προκαλείται από οξεία οικονομική ανάγκη του καταναλωτή επισημαίνει και ο Καράκωστας (Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, σ. 74). Ότι στον τομέα των τραπεζικών συναλλαγών, η οικονομική υπεροχή του προμηθευτή απέναντι στον οικονομικά ασθενέστερο αντισυμβαλλόμενο του συνεπάγεται συνθήκες διαπραγματευτικής ανισορροπίας που συχνά οδηγούν στην άνιση κατανομή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε βάρος των καταναλωτών και την οικονομική εκμετάλλευσή τους επισημαίνει ο Σχινάς (Πρόλογος σε: Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές»).

είναι παράλογη, με την επιφύλαξη σπανίων περιπτώσεων που αυτή η ανάγνωση διενεργείται για ακαδημαϊκούς λόγους ή για λόγους προσωπικής ευχαρίστησης¹²⁴. Ο καταναλωτής, ο οποίος έχει την αίσθηση μιας «συνηθισμένης συναλλαγής» που δημιουργείται από τη μαζική χρήση των όρων, επαφίεται καλόπιστα στη μονομερή διατύπωση από τον χρήστη, ώστε αμφότεροι να έχουν τις ωφέλειες που παρέχει για την οικονομική ζωή η χρήση των ΓΟΣ. Δικαίως αναμένει, συνεπώς, ο καταναλωτής, ότι θα τύχει καλόπιστης μεταχείρισης από τον προμηθευτή και η ματαίωση της προσδοκίας αυτής δεν μπορεί να είναι αδιάφορη για το δίκαιο, με το επιχείρημα ότι ο καταναλωτής θα μπορούσε, τάχα, να είχε διαβάσει τους ΓΟΣ¹²⁵.

43. Στις προεκτεθείσες περιπτώσεις οι ΓΟΣ, από συμβατικοί όροι η ισχύς των οποίων ερείδεται στην ελευθερία των συμβάσεων και κατ' επέκταση στην συμβατική αυτονομία, καταλήγουν σε ετεροκαθορισμό της δικαιοπρακτικής βούλησης του καταναλωτή, καθώς παρέχονται στους συντάκτες των ΓΟΣ πληθώρα δικαιωμάτων και προνομίων και περιορίζονται υπέρμετρα αυτά των αντισυμβαλλομένων καταναλωτών, οι οποίοι, αν θέλουν να αγοράσουν τα αγαθά ή να κάνουν χρήση των υπηρεσιών, οφείλουν να τους δεχθούν ως έχουν, χωρίς δυνατότητα διαπραγματεύσεων¹²⁶, με αποτέλεσμα η ελευθερία των συμβάσεων για τους καταναλωτές να κινδυνεύει να αναιρεθεί στην ουσία της¹²⁷.

(γ) Η αντίδραση του δικαίου στο φαινόμενο των ΓΟΣ

(i) Στάθμιση ελευθερίας βούλησης προμηθευτή και καταναλωτή

44. Η σύναψη σύμβασης στην οποία περιέχονται ΓΟΣ βρίσκει έρεισμα στην ελευθερία των συμβάσεων (361 ΑΚ)¹²⁸, η οποία αποτελεί εκδήλωση της γενικότερης αρχής της ελευθερίας της βουλήσεως του προσώπου¹²⁹, που κατοχυρώνεται με το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος. Συνεπώς, η ελευθερία του προμηθευτή να συμβάλλεται με την χρήση ΓΟΣ θα πρέπει να γίνεται καταρχήν σεβαστή.
45. Από την άλλη πλευρά, η ελευθερία της βουλήσεως του προμηθευτή δεν είναι απεριόριστη. Τα όριά της προσδιορίζονται, μεταξύ άλλων, από την ελευθερία της βουλήσεως του καταναλωτή. Αναλυτικότερα, η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων αναλύεται σε δύο μερικότερες ελευθερίες, αφενός την ελευθερία σύναψης της σύμβασης και επιλογής του προσώπου του αντισυμβαλλομένου

¹²⁴ Woodward, Legal Uncertainty and Aberrant Contracts: The Choice of Law Clause (<http://ssrn.com/abstract=2303858>), σελ. 4, υπόσ. 6.

¹²⁵ Βλ. και Δέλλιου, Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003, 225.

¹²⁶ Δελούκα-Ιγγλέση, Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή, σ. 21.

¹²⁷ Μαντζουράνη-Tschaschnig, Τα ουσιαστικά δικονομικά ζητήματα του γερμανικού νόμου για το δίκαιο των γενικών όρων συναλλαγών, Δίκη 1987, 585. Ότι ο ασφαλισμένος είναι το ασθενέστερο από τα συμβαλλόμενα μέρη και βρίσκεται σε μειονεκτικότερη διαπραγματευτική θέση δέχθηκε η Ολομέλεια του ΑΠ με την απόφαση 6/2006.

¹²⁸ Βασιλόπουλος, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 10, Δέλλιου, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 ΙΙΙ, αρ. 15.

¹²⁹ Καρακώστα (συνεργ. Τζουγανάτου), Προστασία του Καταναλωτή, Ν. 2251/1994, σ. 61.

και αφετέρου την ελευθερία διαμόρφωσης του περιεχομένου της. Η χρήση των ΓΟΣ, όμως, όπως εκτέθηκε ανωτέρω, τείνει να οδηγήσει στον περιορισμό της ελευθερίας του καταναλωτή στην επιλογή να συνάψει ή όχι τη σύμβαση, αποστερώντας τον πρακτικά από την ελευθερία διαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασης. Στις περιπτώσεις αυτές η συμβατική ελευθερία από μέσο συνδιαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασης μετατρέπεται σε μέσο επιβολής των όρων του ενός έναντι του άλλου¹³⁰. Κατά τούτο πλήττεται η συνταγματικά κατοχυρωμένη ιδιωτική αυτονομία του καταναλωτή. Παρίσταται, συνεπώς, προς επίτευξη πρακτικής εναρμόνισης (*praktische Konkordanz*)¹³¹ των συνταγματικών δικαιωμάτων αφενός των προμηθευτών και αφετέρου των καταναλωτών, αναγκαίος ο περιορισμός της ιδιωτικής αυτονομίας του προμηθευτή προς κατοχύρωση της ουσιαστικής ιδιωτικής αυτονομίας του καταναλωτή με διατάξεις που να περιορίζουν την ελευθερία του προμηθευτή κατά την διαμόρφωση του περιεχομένου της σύμβασης, από τις οποίες διατάξεις να μην επιτρέπεται απόκλιση σε βάρος του καταναλωτή¹³².

46. Στο ίδιο αποτέλεσμα, όχι αναγνωρίζοντας ρητά την ανάγκη για πρακτική εναρμόνιση της οικονομικής ελευθερίας του προμηθευτή και της οικονομικής ελευθερίας του καταναλωτή αλλά εκκινώντας από την δυνατότητα περιορισμού της οικονομικής ελευθερίας των προμηθευτών για λόγους δημοσίου συμφέροντος, οδηγείται η ΟλΣτΕ 1210/2010¹³³. Όπως δέχθηκε το ΣτΕ, η συνταγματική προστασία της οικονομικής ελευθερίας (άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος), στην οποία περιλαμβάνονται η επαγγελματική και η συμβατική ελευθερία, δεν αποκλείει στον κοινό νομοθέτη ή, κατ' εξουσιοδότηση αυτού στη Διοίκηση, να θεσπίζει, κατά τρόπο γενικό και αντικειμενικό, περιορισμούς της ελευθερίας αυτής για λόγους δημόσιου συμφέροντος. Άλλωστε κατά το άρθρο 106 παρ. 2 του Συντάγματος η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας. Οι περιορισμοί όμως αυτοί δεν επιτρέπεται να φτάνουν μέχρι του σημείου να καθίσταται αδύνατη ή υπερμέτρως δυσχερής η πραγματοποίηση των θεμιτών σκοπών της επιχειρηματικής δραστηριότητας, από τους οποίους εξαρτάται η επιβίωση της επιχείρησης ως οικονομικής μονάδας. Έτσι, το ΣτΕ δέχθηκε ότι η θέσπιση ρυθμίσεων-μέτρων προς αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων στη λειτουργία της συνταγματικώς κατοχυρωμένης (με τη συνταγματική εγγύηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας) οικονομίας της αγοράς εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, συνεπώς δεν παραβιάζονται οι διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 και 106 παρ. 2 του Συντάγματος, εφόσον μάλιστα ο περιορισμός της οικονομικής ελευθερίας των προμηθευτών δεν καθιστά, κατά την κοινή αντίληψη, αδύνατη ή ουσιωδώς δυσχερή την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των προμηθευτών, στην περίπτωση που τέθηκε στην κρίση του ΣτΕ.

¹³⁰ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 22.

¹³¹ *Hesse*, Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Neudruck der 20. Auflage, αρ. 72 επ.. Βλ. στο Ιδιωτικό Δίκαιο *Λορή*, Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161 επ. (ιδίως υπό Π.6).

¹³² *Karakostas*, Einführung in das griechische Privatrecht, αρ. 220.

¹³³ ΟλΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

(ii) Ο έλεγχος των ΓΟΣ με βάση τις γενικές ρήτρες του ΑΚ

47. Αναφορικά με ορισμένες περιπτώσεις ΓΟΣ, ήδη πριν τη θεσμοθέτηση ειδικού νομοθετικού πλαισίου για τον έλεγχο της εγκυρότητας ΓΟΣ στο Ελληνικό Δίκαιο, υφίστατο η δυνατότητα ελέγχου αυτών με την εφαρμογή ειδικών διατάξεων αναγκαστικού δικαίου του ΑΚ¹³⁴, όπως οι ΑΚ 332 και 334 για την περίπτωση των απαλλακτικών ρητρών¹³⁵. Για τον έλεγχο των υπολοίπων ΓΟΣ, πριν την θέσπιση ειδικής νομοθεσίας, η ελληνική θεωρία στηρίχθηκε αρχικά στις γενικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα (ΑΚ 178-179, 288, 281, 371-372), χωρίς, όμως, να παρατηρηθεί εκτεταμένη εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων από την νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων για τον έλεγχο ΓΟΣ¹³⁶.
48. Πράγματι, η εφαρμογή των ΑΚ 178-179 προϋποθέτει αφενός την συνδρομή αυστηρών προϋποθέσεων, αφετέρου την συνδρομή υποκειμενικών στοιχείων που δεν συντρέχουν στην περίπτωση μαζικής σύναψης συμβάσεων με την χρήση ΓΟΣ¹³⁷.
49. Η ΑΚ 288 μόνο δευτερευόντως μπορεί να έχει διορθωτική λειτουργία στο περιεχόμενο μιας σύμβασης, καθώς είναι προσανατολισμένη περισσότερο στην κατά καλή πίστη εκπλήρωση της σύμβασης παρά στην θέσπιση του περιεχομένου της¹³⁸.
50. Η ΑΚ 281 θα μπορούσε να αποτελέσει ικανοποιητικό νομικό θεμέλιο για τον έλεγχο των ΓΟΣ, επιτάσσοντας η ελευθερία του προμηθευτή να διαμορφώσει το περιεχόμενο της σύμβασης να ασκείται εντός των ορίων που χαράσσουν η καλή πίστη καθώς και ο οικονομικός και κοινωνικός σκοπός της ελευθερίας αυτής. Η εφαρμογή της ΑΚ 281 σε αυτή την περίπτωση έβρισκε, όμως, εμπόδιο στην γενικότερη άρνηση της νομολογίας να εφαρμόσει την ΑΚ 281 για τον έλεγχο της κατάχρησης φυσικών ελευθεριών¹³⁹.
51. Για τον έλεγχο των ΓΟΣ είχε προταθεί και η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 371, με το σκεπτικό ότι, αν η διαμόρφωση του συμβατικού περιεχομένου από τον προμηθευτή δεν έχει γίνει με εύλογη στάθμιση των εκατέρωθεν συμφερόντων, τότε το δικαστήριο, εξοστρακίζοντας την άδικη ρύθμιση, θα πρέπει να

¹³⁴ Για τον έλεγχο των ΓΟΣ πριν την θέσπιση ειδικής νομοθετικής ρύθμισης βλ. *Δέλλιο*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 ΙΙΙ, αρ. 16, *Ευθυμίου Αιμιλίας*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 25 επ..

¹³⁵ *Δέλλιο*, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 81 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 102, *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 39-40.

¹³⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 558.

¹³⁷ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1^η έκδοση, σ. 61, 2^η έκδοση, σ. 228.

¹³⁸ *Μεντή*, ό.π., 1^η έκδοση, σ. 61, 2^η έκδοση, σ. 229.

¹³⁹ *Μεντή*, ό.π., 1^η έκδοση, σ. 61, 2^η έκδοση, σ. 229.

εφαρμόσει την κατά τεκμήριο δίκαιη ρύθμιση του ενδοτικού δικαίου ή να εξειδικεύσει την καλή πίστη¹⁴⁰.

(iii) Η αναγκαιότητα ελέγχου των ΓΟΣ με βάση ειδικές ρυθμίσεις

52. Όπως επισημαίνεται και στην εισηγητική έκθεση του Ν. 2251/1994, η εμμονή σε ρύθμιση του ζητήματος των καταχρηστικών ΓΟΣ με αφετηρία το, βασιζόμενο στην θεωρητική δυνατότητα της σύμβασης να επιτυγχάνει εξισορρόπηση των εκατέρωθεν συμφερόντων, υφιστάμενο νομικό πλαίσιο δεν θα έκανε άλλο παρά να επιβεβαιώνει και να επιτείνει την, καταρχήν, υπαρκτή ανισότητα στην πραγματική διαπραγματευτική δύναμη των αντισυμβαλλομένων¹⁴¹. Πράγματι, στην περίπτωση των ΓΟΣ, όπως στις καταναλωτικές συναλλαγές εν γένει, εμφανίζεται τέτοια ανισορροπία μεταξύ της διαπραγματευτικής θέσης του προμηθευτή και του καταναλωτή, ώστε η ρύθμιση των σχέσεών τους με διατάξεις που εκκινούν από την τυπική ισότητα των συναλλασσομένων να μην οδηγεί σε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Πράγματι, ο Αστικός Κώδικας εκκινεί από την λανθασμένη στην γενικότητά της βάση ότι κάθε πρόσωπο μπορεί να διαπραγματεύεται ως ίσος προς ίσον και να διαμορφώνει έτσι ικανοποιητικά τις συμβατικές σχέσεις του¹⁴².
53. Περαιτέρω, ενώ οι γενικές ρήτρες του ΑΚ θα μπορούσαν θεωρητικά να αποτελέσουν επαρκές θεμέλιο για την προστασία του καταναλωτή, στην πράξη δεν οδηγούσαν σε ικανοποιητικά για την προστασία του καταναλωτή αποτελέσματα¹⁴³. Πράγματι, τα δικαστήρια ήταν επιφυλακτικά στην διορθωτική παρέμβαση στη σύμβαση, ενόψει της ιδιωτικής αυτονομίας και της ελευθερίας των συμβάσεων και κατέφευγαν στην ερμηνεία, ιδίως την στενή ή συσταλτική ερμηνεία των ΓΟΣ, προκειμένου να επιτευχθεί έμμεσος, συγκεκριμένος έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ και απέφευγαν τον ανοικτό έλεγχο του κύρους των ΓΟΣ βάσει των γενικών ρητρών (ΑΚ 178, 179, 281, 288) ή άλλων κανόνων (ΑΚ 371-373, 332 και 334)¹⁴⁴.

¹⁴⁰ *Καράκωστα*, Ο έλεγχος της κατά το δίκαιον ορθότητας των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρθρον 371 ΑΚ, ΕΕΝ 40(1973), σ. 647 επ., *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 62, 2η έκδοση, σ. 229-230, *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 38.

¹⁴¹ Εισηγητική Έκθεση στην Πρόταση Νόμου Προστασία των Καταναλωτών, Άρθρο δεύτερο, σε *Κουτσούκη*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 71.

¹⁴² Για την κριτική που έχει ασκηθεί στον Αστικό Κώδικα λόγω του άκρατου φιλελευθερισμού που διαπνέει τις ρυθμίσεις του, ιδίως αναφορικά με την σύναψη της σύμβασης και τη διαμόρφωση του περιεχομένου της βλ. *Δωρή*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 207-210 και 213 επ..

¹⁴³ *Δέλλιο*, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 82 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 103, *του ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, Εισαγωγή, αρ. 1.

¹⁴⁴ *Καράκωστας*, σημείωση στην ΕφΑθ 6291/2000, ΔΕΕ 2000, 1131. Αναλυτικά για τους κινδύνους αποφυγής του ανοικτού ελέγχου συμβατικών όρων με εφαρμογή των γενικών ρητρών του ΑΚ και αντ' αυτού συγκεκριμένου ελέγχου συμβατικών ρητρών με ψευδοερμηνεία, ιδίως τον κίνδυνο έκδοσης εκ διαμέτρου αντιθετων αποφάσεων επί εντελώς ή σχεδόν όμοιων συμβατικών όρων, άνισης, με τυχαία κριτήρια, εφαρμογής του δικαίου σε όμοιες περιπτώσεις, αποκλεισμού της ελεγκτής διάπλασης του δικαίου από τη νομολογία με τη συγκεκριμενοποίηση των κρίσιμων γενικών ρητρών και συνακόλουθης ανασφάλειας δικαίου βλ. *Δωρή*, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, σ. 33 επ..

54. Άλλωστε, και από πρακτικής σκοπιάς, ο καταναλωτής δύσκολα θα αναδεχόταν τον κίνδυνο της ήττας στο πλαίσιο δικαστικού αγώνα που συνεπάγεται η νομική αβεβαιότητα της επίκλησης μιας γενικής ρήτρας, ενόψει του περιορισμένου οικονομικού αντικειμένου μιας μαζικής συναλλαγής¹⁴⁵.
55. Παρίστατο, συνεπώς, απολύτως ενδεδειγμένη η ενίσχυση της θέσης του καταναλωτή με πρόσθετα δικαιώματα στο πλαίσιο ειδικών ρυθμίσεων, ώστε να αποκατασταθεί η ισορροπία της θέσης των συμβαλλομένων¹⁴⁶ αναφορικά με το ζήτημα του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ. Η ρύθμιση αυτή αρχικά θεσπίστηκε με τα άρθρα 22-26 του Ν. 1961/1991 και στη συνέχεια με το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994.

(iv) Η δυνατότητα ελέγχου των ΓΟΣ με βάση τις γενικές ρήτρες του ΑΚ παρά την ειδική ρύθμιση του Ν. 2251/1994

56. Παρόλα αυτά, η παραδοχή αναγκαιότητας θέσπισης ειδικών ρυθμίσεων για τον έλεγχο της κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας του προμηθευτή κατά την χρήση ΓΟΣ δεν αναιρεί πλήρως την χρησιμότητα των γενικών ρητρών του ΑΚ ως μέσων για τον έλεγχο της νομιμότητας των ΓΟΣ. Πράγματι, οι διατάξεις του Ν. 2251/1994 δεν αποκλείουν την εφαρμογή άλλων διατάξεων για την προστασία του καταναλωτή, εφόσον αυτές δύνανται να αποδειχθούν πιο ευνοϊκές στην συγκεκριμένη περίπτωση¹⁴⁷. Έτσι, εκτός από την προστασία που παρέχει ο Ν. 2251/1994, ο ασθενέστερος συμβαλλόμενος μπορεί να τύχει της προστασίας που παρέχουν οι γενικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα (281, 288, 178-179, 371-373 ΑΚ). Ιδίως αναφορικά με τις απαλλακτικές ρήτρες, η προστασία παρέχεται από τις διατάξεις των άρθρων 332 και 334 ΑΚ¹⁴⁸. Περαιτέρω, οι γενικές ρήτρες του ΑΚ διατηρούν την αξία τους στο πλαίσιο της προβληματικής της προστασίας του καταναλωτή από τους καταχρηστικούς ΓΟΣ, δεδομένου ότι «τροφοδοτούν» ερμηνευτικά την αόριστη έννοια «διατάραξη της ισορροπίας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων» της νέας γενικής ρήτρας του άρθρου 2§6 του Ν. 2251/1994¹⁴⁹.
57. Αντίστοιχα, οι γενικές ρήτρες του ΑΚ «ανατροφοδοτούνται ερμηνευτικά» από τις ειδικές ρυθμίσεις του άρθρου 2§7 του Ν. 2251/1994. Έτσι, ένας όρος, ο

¹⁴⁵ Για το γεγονός ότι η νομική αβεβαιότητα λειτουργεί εν γένει σε βάρος του καταναλωτή βλ. *Woodward, Legal Uncertainty and Aberrant Contracts: The Choice of Law Clause* (<http://ssrn.com/abstract=2303858>), σελ. 3.

¹⁴⁶ Πρβλ. *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 18.

¹⁴⁷ Η αρχή της ισχύος της ευνοϊκότερης ρύθμισης προβλέπεται ρητά στο Εργατικό Δίκαιο (βλ. τις διατάξεις των παρ. 2 και 3 του άρθρου 7 του Ν. 1876/1990, σύμφωνα με τις οποίες οι όροι ατομικών συμβάσεων εργασίας, που αποκλίνουν από τους κανονιστικούς όρους συλλογικών συμβάσεων εργασίας, είναι επικρατέστεροι, εφ' όσον παρέχουν μεγαλύτερη προστασία στους εργαζόμενους και όροι εργασίας συλλογικών συμβάσεων εργασίας, που είναι ευνοϊκότεροι για τους εργαζόμενους, υπερισχύουν των νόμων, εκτός αν πρόκειται για διατάξεις αναγκαστικού δικαίου με αμφιμερή ενέργεια).

¹⁴⁸ *Καράκωστα*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, σ. 89.

¹⁴⁹ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 60-61, 2η έκδοση, σ. 228.

οποίος θα ήταν άκυρος κατ' άρθρο 2§7 του Ν. 2251/1994, δεν εμπίπτει όμως στο πεδίο εφαρμογής του, μπορεί να κριθεί άκυρος κατά τον ΑΚ, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της συγκεκριμενοποίησης των γενικών ρητρών του ΑΚ θα πρέπει να συνεκτιμηθεί η αξιολόγηση του νομοθέτη στο πλαίσιο της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994¹⁵⁰.

3. Διαπιστώσεις αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας από τη μελέτη του προβλήματος των ΓΟΣ

58. Από τους συλλογισμούς που διατυπώθηκαν στο παρόν Κεφάλαιο θα πρέπει να συγκρατήσουμε ιδίως τα ακόλουθα στοιχεία:

- 1) Ο καταναλωτής αντιμετωπίζει τον κίνδυνο ο προμηθευτής να έχει με τους ΓΟΣ προσθέσει οικονομικές υποχρεώσεις στον καταναλωτή πέρα από το βασικό τίμημα των προϊόντων ή των υπηρεσιών του, ή να έχει μετακυλίσει στον καταναλωτή κινδύνους και βάρη που σύμφωνα με το ενδοτικό δίκαιο του ΑΚ θα έπρεπε να φέρει ο ίδιος ο προμηθευτής, καθώς και τον κίνδυνο ο προμηθευτής να έχει επιβάλει σε βάρος του καταναλωτή πρόσθετες συμφωνίες. Μολαταύτα, η χρήση των ΓΟΣ, καίτοι συνεπάγεται τον κίνδυνο επιβολής επαχθών όρων στον καταναλωτή από έναν ενεργούντα κατά κατάχρηση της συμβατικής ελευθερίας που απονέμει η έννομη τάξη προμηθευτή, αποτελεί ένα συλλογικό αγαθό για τους προμηθευτές, τους καταναλωτές και για την ίδια την οικονομία. Συνεπώς, η νομοθετική παρέμβαση προς αποτροπή της κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας από την πλευρά του προμηθευτή δεν θα πρέπει να οδηγεί στην αχρήστευση των ΓΟΣ ως εργαλείου εξορθολογισμού της μαζικής σύναψης συμβάσεων. Το δεδομένο αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και κατά την ερμηνεία του Δικαίου των ΓΟΣ γενικότερα αλλά και των ερμηνευτικών ζητημάτων που ανακύπτουν αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ειδικότερα.
- 2) Η χρήση των ΓΟΣ, καίτοι βρίσκει έρεισμα στην συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας του προμηθευτή, τείνει στην πράξη να οδηγήσει στον περιορισμό της ελευθερίας του καταναλωτή στην επιλογή να συνάψει ή όχι τη σύμβαση, αποστερώντας τον πρακτικά από την ελευθερία διαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασης και πλήττοντας τη συνταγματικά κατοχυρωμένη ιδιωτική αυτονομία του καταναλωτή. Προς επίτευξη πρακτικής εναρμόνισης (*praktische Konkordanz*) των συνταγματικών δικαιωμάτων των προμηθευτών και των καταναλωτών, είναι αναγκαίος ο περιορισμός της ιδιωτικής αυτονομίας του προμηθευτή προς κατοχύρωση της ουσιαστικής ιδιωτικής αυτονομίας του καταναλωτή. Η θέσπιση ρυθμίσεων-μέτρων προς αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων στη λειτουργία της συνταγματικώς κατοχυρωμένης οικονομίας της αγοράς εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, συνεπώς δεν παραβιάζονται οι διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 και 106 παρ. 2 του Συντάγματος, με την προϋπόθεση ο περιορισμός της οικονομικής

¹⁵⁰ Μεντή, ό.π. 1η έκδοση, σ. 60-61, 2η έκδοση, σ. 228.

ελευθερίας των προμηθευτών να μην καθιστά αδύνατη ή ουσιωδώς δυσχερή την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των προμηθευτών. Η ανάγκη στάθμισης των συνταγματικών δικαιωμάτων των προμηθευτών και των καταναλωτών θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την αντιμετώπιση ερμηνευτικών ζητημάτων του Δικαίου των ΓΟΣ, συμπεριλαμβανομένων των ζητημάτων που ανακύπτουν κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.

III. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΟΣ: ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΘΕΜΕΛΙΩΝΕΤΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ «ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ»

1. Το γράμμα ως αφετηρία της ερμηνευτικής προσπάθειας

59. Αποτελεί κοινό τόπο ότι κάθε ερμηνευτική προσπάθεια έχει ως αφετηρία το «γράμμα του νόμου», το πρώτο δηλαδή νόημα που φανερώνουν οι λέξεις και γλωσσικές εκφράσεις που συναπαρτίζουν το κείμενο της ερμηνευόμενης διατάξεως¹⁵¹. Φαίνεται καταρχήν ορθό, επομένως, η εξέταση του γράμματος των διατάξεων που θετικοποιούν την αρχή της διαφάνειας να αποτελέσει το πρώτο στάδιο της θεώρησης της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης.
60. Η ανεύρεση, όμως, των νομοθετικών διατάξεων στο γράμμα των οποίων μπορεί να θεμελιωθεί η αρχή της διαφάνειας είναι από τα ζητούμενα της παρούσας μελέτης, δεδομένου ότι στο γράμμα των διατάξεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 όχι απλά δεν περιέχεται νομοθετικός ορισμός της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, αλλά δεν γίνεται καν ρητά λόγος για την ύπαρξη τέτοιας αρχής. Με δεδομένο ότι στην διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ έχει, και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, φαίνεται ορθό αφετηρία της εδώ επιχειρούμενης εξέτασης να είναι οι νομικές διατάξεις οι οποίες υποδεικνύονται από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων ως νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας, υπό το πρίσμα συγκεκριμένων πραγματικών¹⁵². Θα ήταν παράλειψη, όμως, να παροραθεί και ο ρόλος της ελληνικής θεωρίας για την διάπλαση της αρχής της διαφάνειας όπως αυτή έχει διαμορφωθεί σήμερα, συνεπώς θα πρέπει να εξεταστούν παράλληλα και οι νομοθετικές διατάξεις που προτείνονται από την θεωρία ως νομοθετικά ερείσματα της αρχής της διαφάνειας. Στη συνέχεια μπορεί είτε να γίνει αποδεκτό είτε όχι ότι οι εν λόγω διατάξεις τυγχάνουν επαρκές νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.
61. Η γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας δεν θα πρέπει να περιοριστεί, όμως, στην εξέταση των νομοθετικών διατάξεων που αποτελούν την βάση για τη διαμόρφωση της συγκεκριμένης αρχής. Αντικείμενο γραμματικής θεώρησης θα πρέπει να αποτελέσει και ο ίδιος ο όρος «αρχή της διαφάνειας». Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να αξιολογηθεί αν η χρήση της ορολογίας «αρχή της διαφάνειας» ανταποκρίνεται επαρκώς στις ανάγκες της

¹⁵¹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 175. Για το γράμμα ως ερμηνευτικό κριτήριο βλ. Παπανικολάου, ό.π., ιδίως αρ. 175 επ., Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 58 επ.

¹⁵² Για το ότι η νομική εργασία του εφαρμοστή του δικαίου δεν συνίσταται απλώς στην ανάλυση της σημασιολογικής διάστασης, αλλά επεκτείνεται και στην έρευνα της πραγματολογικής διαστάσεως των περιεχόμενων στο κείμενο του νόμου γλωσσικών εκφράσεων βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σ. 35. Υπό το ίδιο πρίσμα θα πρέπει να εξετάζονται και οι διατυπώσεις των δικαστικών αποφάσεων, θα πρέπει δηλαδή η μελέτη της μείζονος σκέψης να μην είναι αποκομμένη από τα πραγματικά περιστατικά που έγιναν δεκτά ως αληθή.

περιγραφής του συγκεκριμένου μορφώματος, όπως αυτό προσδιορίζεται από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων και την ελληνική θεωρία.

2. Προτεινόμενο νομοθετικό έρεισμα της «αρχής της διαφάνειας» από την νομολογία και την θεωρία

(α) Νομολογία

62. Όπως ήδη επισημάνθηκε, κρίσιμη για την διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπήρξε στην Ελλάδα, όπως άλλωστε και σε άλλες χώρες, η νομολογία των δικαστηρίων και ιδίως η νομολογία του Αρείου Πάγου. Πράγματι, παρότι η αποτύπωση της αρχής της διαφάνειας στην ελληνική νομοθετική ρύθμιση του Δικαίου των ΓΟΣ αρχικά ήταν όλως ατελής και αφετέρου η εν λόγω αρχή δεν είχε τύχει ιδιαίτερης επεξεργασίας από την ελληνική θεωρία, οι Έλληνες Δικαστές δεν δίστασαν να στηρίξουν το διατακτικό ιδιαίτερα σημαντικών αποφάσεων σε αυτή. Χρήσιμο και ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι να παρακολουθήσει κανείς την εξελικτική διαμόρφωση της νομολογίας των Ελληνικών Δικαστηρίων τόσο αναφορικά με το εννοιολογικό περιεχόμενο της εν λόγω αρχής, όσο και αναφορικά με τον προσδιορισμό του νομοθετικού θεμέλιου της¹⁵³.
63. Η πρώτη ονομαστική αναφορά¹⁵⁴ στην αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στην νομολογία του Αρείου Πάγου γίνεται στην ΑΠ 1030/2001¹⁵⁵, στην οποία επισημαίνεται ότι *«οι Γ.Ο.Σ πρέπει να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή (αρχή της διαφάνειας) η οποία πρέπει να διέπει τη διατύπωση των όρων η οποία να μην καθιερώνεται ρητώς στο νόμο, όμως σαφώς συνάγεται από το όλο περιεχόμενό του)»*. Στην εν λόγω απόφαση παρατίθεται ως λειτουργικός ορισμός της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ότι *«οι Γ.Ο.Σ. πρέπει να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή»*. Ότι ο Άρειος Πάγος συλλαμβάνει την αρχή της διαφάνειας ως την αρχή σύμφωνα με την οποία πρέπει οι ΓΟΣ *«να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή»* φαίνεται από την αναφορά εντός εισαγωγικών της *«αρχής της διαφάνειας»* μετά την διατύπωση της εν λόγω επιταγής, η οποία υποδηλώνει ότι προηγείται ορισμός της συγκεκριμένης έννοιας. Περαιτέρω, αναφορικά με το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας, ο Άρειος Πάγος επισημαίνει στην ίδια απόφαση ότι η αρχή της διαφάνειας *«ναι μεν δεν καθιερώνεται ρητώς στο νόμο όμως σαφώς συνάγεται από το όλο περιεχόμενό του»*. Αντίστοιχες αναφορές τόσο αναφορικά με την έννοια της αρχής της

¹⁵³ Αποτίμηση της εξέλιξης της νομολογίας επί της αρχής της διαφάνειας επιχειρεί και η *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 432 επ.

¹⁵⁴ Ζήτημα που εμπίπτει στην προβληματική της αρχής της διαφάνειας αντιμετώπισε ο Άρειος Πάγος και με την ΑΠ 296/2001 (ό.π.) απόφασή του, στην οποία όμως δεν γίνεται ονομαστική αναφορά στην αρχή της διαφάνειας αλλά σε συγκεκριμένες διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 στις οποίες κατεξοχήν η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εκδηλώνεται.

¹⁵⁵ ό.π.

διαφάνειας των ΓΟΣ όσο και αναφορικά με το νομοθετικό έρεισμά της περιέχουν και οι ΑΠ 1011/2004 και ΑΠ 1101/2004¹⁵⁶.

64. Στην ΑΠ 430/2005¹⁵⁷ ο Άρειος Πάγος επαναλαμβάνει την σκέψη που είχε διατυπώσει στις προαναφερθείσες αποφάσεις ότι οι ΓΟΣ «πρέπει, σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή»¹⁵⁸, χωρίς όμως να επαναλαμβάνει εντός παρενθέσεως τον όρο «αρχή της διαφάνειας» μετά την επισήμανση αυτή. Η απάλειψη του όρου «αρχή της διαφάνειας» είναι ίσως ενδεικτική εκτίμησης ότι το περιεχόμενο της αρχής της διαφάνειας να μην περιλαμβάνει την επιταγή παρουσίασης των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών με τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή, δεν εξαντλείται, όμως, στην επιταγή αυτή. Πράγματι, από τις περαιτέρω σκέψεις που διατυπώνονται στην εν λόγω απόφαση καθίσταται πρόδηλο ότι ο Άρειος Πάγος αντιλαμβάνεται την αρχή της διαφάνειας με ευρύτητα, καθώς δεν περιορίζει την απαίτηση της διαφάνειας στο περιεχόμενο των εκατέρωθεν παροχών, αλλά δέχεται ότι η απαίτηση αυτή επεκτείνεται και στην αιτία των παροχών αυτών, αξιωνοντας ότι πρέπει να προκύπτει από τον ΓΟΣ ο λόγος της υποχρέωσης του δανειολήπτη: *«Η διαφάνεια και σαφήνεια πρέπει να υπάρχει τόσο ως προς την αιτία της παροχής, όσο και ως προς το περιεχόμενό της. ... Με αυτή την έννοια πρέπει να προκύπτει από τον Γ.Ο.Σ. ο λόγος της υποχρέωσης του δανειολήπτη, το τελικό ύψος της επιβάρυνσής του αλλά και τα κριτήρια από τα οποία προκύπτει και υπολογίζεται η επιβάρυνση αυτή»*¹⁵⁹. Εξάλλου, ο Άρειος Πάγος διακρίνει μεταξύ ειδικότερων επιταγών που συγκροτούν την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, επισημαίνοντας ότι η διαφάνεια *«αφορά στη σαφή και κατανοητή διατύπωση, στην αρχή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου και στην αρχή της προβλεψιμότητας της υπαρξής των όρων»*. Περαιτέρω, με τις σκέψεις που διατυπώνει ο Άρειος Πάγος στην εν λόγω απόφαση καθιστά σαφές ότι η αδιαφάνεια μπορεί να αφορά τόσο την πραγματική, όσο και την νομική και οικονομική κατάσταση: *«Έχει δύο εκφάνσεις. Τη σαφήνεια και το κατανοητό των όρων. Η σαφήνεια αφορά τις νομικές συνέπειες μιας ρήτρας στα δικαιώματα δηλαδή και στις υποχρεώσεις του καταναλωτή. Για το λόγο αυτό ασαφείς ή πολυσήμαντες ρήτρες δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται από τον προμηθευτή για να ενισχύσει τη θέση του έναντι του καταναλωτή. Ιδιαίτερα οι δυσμενείς οικονομικές συνέπειες και επιβαρύνσεις θα πρέπει να είναι ευκρινείς. Αδιαφανείς ρήτρες, που αποκρύπτουν την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση δημιουργούν τον κίνδυνο ο καταναλωτής είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά*

¹⁵⁶ Κατά την ΑΠ 1011/2004 (ό.π.) και την ΑΠ 1101/2004 (ό.π.) *«Οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών (ΓΟΣ) επιβάλλουν, χωρίς τούτο να καθιερώνεται ρητώς στο νόμο, αλλά όπως σαφώς συνάγεται από το όλο περιεχόμενό του, να παρουσιάζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή (αρχή της διαφάνειας)»*. Πρβλ. και ΑΠ 1419/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1010/2019 ΝΟΜΟΣ = ΧρΙΔ 2019, 736 *«Οι ΓΟΣ, τέλος, πρέπει σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή»*.

¹⁵⁷ ό.π., βλ. και ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 259 από την πρόσφατη νομολογία.

¹⁵⁸ Έτσι και ΑΠ 652/2010 ό.π., ΕφΑθ 3499/2008 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΕφΑθ 2386/2006 αδημ., ΕφΑθ 5253/2003 ΑρχΝ 2004, 201, ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150.

¹⁵⁹ Βλ. για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII3(στ)(ii)B, αρ. 486.

το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής.» Αναλυτικότερες είναι οι σκέψεις που διατυπώνει ο Άρειος Πάγος στην ΑΠ 430/2005 σε σχέση με την προηγούμενη νομολογία του και αναφορικά με το νομοθετικό θεμέλιο των ΓΟΣ. Ειδικότερα, ο Άρειος Πάγος δέχεται στην εν λόγω απόφαση ότι το δίκαιο των ΓΟΣ «διαπνέεται από την αρχή της διαφάνειας, η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή της προστασίας του καταναλωτή και έχει ενσωματωθεί στο Ελληνικό νομικό σύστημα μέσω του άρθρου 2 παρ. 1 έως 3 και άρθρο 5 του ν. 2251/1994 αλλά και του άρθρου 2 παρ. 6 και 7 περ. ε, ζ, η, ι και ια του ίδιου νόμου.» Με την απαρίθμηση των εν λόγω άρθρων, τα οποία αφορούν και τα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ, δηλαδή τόσο το στάδιο ένταξης, όσο και το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ και το στάδιο ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, ο Άρειος Πάγος επιτρέπει τη διαπίστωση ότι εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας μπορούν να ανιχνευθούν και στα τρία στάδια αυτά. Ιδιαίτερα σημαντικό, στο πλαίσιο του σταδίου του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας των ΓΟΣ είναι ότι δεν μένει ο Άρειος Πάγος στην διαπίστωση ότι συγκεκριμένες από τις περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποτελούν εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, αλλά φαίνεται να δέχεται ότι καταχρηστικότητα ΓΟΣ λόγω αδιαφάνειας μπορεί να θεμελιωθεί και κατ' εφαρμογή της γενικής ρήτρας του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994: «Με το πρίσμα αυτό αδιαφανείς ρήτρες οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, στη διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας, κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994»¹⁶⁰.

65. Κατά την ΟΛΑΠ 15/2007¹⁶¹ (τις θέσεις που διατυπώνονται στην οποία υιοθετούν και οι ΑΠ 1001/2010¹⁶² και ΑΠ 7/2011¹⁶³) οι περιγραφόμενες στην παράγραφο 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 ειδικές περιπτώσεις, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστικότητας, αποτελούν ενδείκτες που καθοδηγούν στην ερμηνεία της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και συγκεκριμένα της έννοιας της διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας και «μεταξύ των καθοδηγητικών αρχών που συνάγονται από τις ειδικές αυτές περιπτώσεις είναι και η αρχή της διαφάνειας, η αρχή της απαγόρευσης της χωρίς λόγο ανάθεσης του προσδιορισμού της παροχής ή των επί μέρους στοιχείων της στην απόλυτη κρίση του προμηθευτή, καθώς και η αρχή της απαγόρευσης της εκ των προτέρων, χωρίς σπουδαίο λόγο, δέσμευσης του καταναλωτή, να μην ασκήσει κατά την λειτουργία και εξέλιξη της σύμβασης, νόμιμα δικαιώματά του έναντι του προμηθευτή». Κατατάσσει, δηλαδή, ο Άρειος Πάγος την αρχή της διαφάνειας μεταξύ περισσότερων καθοδηγητικών αρχών που συνάγονται από τις περιγραφόμενες στην παράγραφο 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 ειδικές περιπτώσεις. Περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος επισημαίνει τον ιδιαίτερο ρόλο της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείου που επιτρέπει στον καταναλωτή να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης, όπως τη διάρκειά της και τα μεγέθη που περιλαμβάνονται στη βασική σχέση παροχής και

¹⁶⁰ ΑΠ 430/2005 ό.π.. Η προβληματική αναλύεται περαιτέρω στο υποκεφάλαιο αναφορικά με το ερώτημα, εάν αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων, υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

¹⁶¹ ό.π.

¹⁶² ό.π.

¹⁶³ ό.π.

αντιπαροχής, κατ' εξαίρεση από το καταρχήν ανέλεγκτο της βασικής σχέσης παροχής και αντιπαροχής: «Ειδικότερα, σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, η οποία ρητά διατυπώνεται και στο άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, οι ΓΟΣ πρέπει να είναι διατυπωμένοι με τρόπο σαφή και κατανοητό, ώστε ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης, όπως τη διάρκειά της και τα μεγέθη που περιλαμβάνονται στη βασική σχέση παροχής και αντιπαροχής. Η σχέση αυτή παροχής και αντιπαροχής, ενώ καταρχήν δε λαμβάνεται υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα κάποιου ΓΟΣ, εντούτοις, σύμφωνα και με το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας, ελέγχεται εάν ο σχετικός όρος δεν είναι διατυπωμένος κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, εάν δηλαδή έχει παραβιασθεί η αρχή της διαφάνειας»¹⁶⁴.

66. Κατά την ΑΠ 2123/2009¹⁶⁵, «η παράλειψη ενημέρωσης του καταναλωτή Γ.Ο.Σ καθιστά αυτόν αδιαφανή και εντεύθεν καταχρηστικό, ως επίσης και η πρόσδοση σε τέτοιο όρο ορισμένου περιεχομένου, εξαγομένου από τη σιωπηρή συμπεριφορά του καταναλωτή». Περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι το Εφετείο δεν παραβίασε τις διατάξεις του άρθρου 2 παρ. 6 Ν. 2251/1994, δεχόμενο, μεταξύ άλλων, ότι η επιταγή της διαφάνειας που εμπεριέχεται στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994 πέραν από τον έλεγχο της σαφήνειας περιλαμβάνει και τον έλεγχο της αιτίας κάθε επιβάρυνσης¹⁶⁶.
67. Κατά τις ΑΠ 1679/2008¹⁶⁷, ΑΠ 1597/2011¹⁶⁸ και ΑΠ 237/2012¹⁶⁹ οι ΓΟΣ πρέπει, σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή και κατανοητό, ώστε ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης. Το στοιχείο που προστίθεται με τις αποφάσεις αυτές είναι η επιταγή οι ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο κατανοητό, ενώ διατυπώνεται με σαφήνεια η τελολογία των εν λόγω επιταγών, δηλαδή ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης.
68. Κατά την απόφαση του ΔικΕΕ (πρώην ΔΕΚ) στην υπόθεση *Van Hove* (C-96/2014), ρήτρα ΓΟΣ έχει διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, όχι μόνον όταν μπορεί να την κατανοήσει ο καταναλωτής από γραμματικής απόψεως, αλλά και όταν στη σύμβαση εκτίθεται με τρόπο διαφανή η συγκεκριμένη λειτουργία του μηχανισμού τον οποίο αφορά η οικεία ρήτρα, καθώς και η σχέση μεταξύ του μηχανισμού αυτού και εκείνου που προβλέπουν άλλες ρήτρες, έτσι ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να εκτιμήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις ως προς αυτόν οικονομικές συνέπειες.

¹⁶⁴ Βλ. και ΑΠ 1495/2006 ό.π., ΕφΑθ 123/2020 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ.

¹⁶⁵ ό.π.

¹⁶⁶ Βλ. για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII3(στ)(ii)B, αρ. 486.

¹⁶⁷ ΑΠ 1679/2008 ΝοB 2009, 388 = ΕλλΔνη 2011, 458 = ΝΟΜΟΣ.

¹⁶⁸ ό.π.

¹⁶⁹ ό.π.

(β) Θεωρία

69. «Αριστοτελικός» ορισμός της έννοιας της αρχής της διαφάνειας, δηλαδή ορισμός στο πλαίσιο του οποίου προσδιορίζεται αφενός το γένος στο οποίο εντάσσεται η υπό ορισμό έννοια και η ειδοποιός διαφορά που παρουσιάζει η υπό ορισμό έννοια έναντι των υπόλοιπων ειδών με τα οποία συναπαρτίζει το γένος¹⁷⁰, δεν φαίνεται να επιχειρείται ούτε στην ελληνική θεωρία. Συνήθως παρέχεται λειτουργικός ορισμός της έννοιας της αρχής της διαφάνειας, σύμφωνα με τον οποίο η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ σημαίνει ότι οι ΓΟΣ πρέπει να είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο κατανοητό, σαφή, ορισμένο, ακριβή και μη παραπλανητικό, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να διαγνώσει εκ των προτέρων την εμβέλεια (κατά τρόπο, χρόνο και ποσό) της δέσμευσής του¹⁷¹. σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι οι ΓΟΣ πρέπει να φωτίζουν τις συνέπειες της συμβατικής δέσμευσης¹⁷², ώστε να γνωρίζει ο καταναλωτής, που δεν είχε την δυνατότητα να διαπραγματευτεί τους ΓΟΣ, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν οι συμβαλλόμενοι¹⁷³. Ρήτρες που δεν πληρούν τις πιο πάνω προϋποθέσεις διαφάνειας δημιουργούν τον κίνδυνο είτε ο καταναλωτής να μην ασκήσει τα δικαιώματά του, είτε να υποκύψει χωρίς αντιστάσεις σε τυχόν πιέσεις του προμηθευτή¹⁷⁴. Αρχή της διαφάνειας, επισημαίνεται περαιτέρω από τη θεωρία, δεν σημαίνει μόνο υποχρέωση ενημέρωσης του καταναλωτή αλλά σημαίνει επιπλέον ότι οι όροι θα πρέπει να είναι έτσι διατυπωμένοι, ώστε να μη δημιουργούν ασαφή και συγκεχυμένη εικόνα στον καταναλωτή για το περιεχόμενό τους και να μην τον παραπλανούν¹⁷⁵. Ο ορισμός συμπληρώνεται σε ορισμένες περιπτώσεις με την επισήμανση ότι απαιτείται διαφάνεια και ως προς τη διατύπωση και ως προς το περιεχόμενο, περαιτέρω δε τόσο ως προς την τιμή της παροχής/αντιπαροχής (*Preisklarheit*) όσο και ως προς την έννομη θέση (δικαιώματα/υποχρεώσεις των συμβαλλομένων, *Rechtsklarheit*)¹⁷⁶.

¹⁷⁰ Βλ. ενδεικτικώς *Κουσούλη*, Η Αριστοτέλεια Συλλογιστική – Σπουδή στη θεωρία του συλλογισμού, σ. 37.

¹⁷¹ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 250-251, *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου*, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σ. 91, *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §1 IV.I., σ. 51, *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 22, *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 287-288.

¹⁷² Πρβλ. *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 561.

¹⁷³ Βλ. *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 22. Πρβλ. και *Ρόκα – Γκόρτσου*, Στοιχεία Τραπεζικού Δικαίου, β' έκδοση, σ. 185, κατά τους οποίους οι ΓΟΣ πρέπει να είναι διαφανείς, δηλ. ευχερώς καταληπτοί από τον πελάτη ως προς το ουσιαστικό νοηματικό τους περιεχόμενο και τη ρύθμιση που εισάγουν στη σύμβαση.

¹⁷⁴ *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 20.

¹⁷⁵ *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 22.

¹⁷⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 561, *του ιδίου*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, 255, *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου*, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94

70. Αναφορικά με το νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας, όπως στην περίπτωση της νομολογίας, έτσι και στην περίπτωση της θεωρίας έχουν διατυπωθεί περισσότερες διαφορετικές θέσεις¹⁷⁷. Αναλυτικότερα:

- 1) Έχει διατυπωθεί η θέση ότι η αρχή της διαφάνειας μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένα σημαντικό κριτήριο ελέγχου καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, το οποίο δεν εμπεριέχεται στο άρθρο 2 Ν. 2251/94, αλλά πηγάζει από το άρθρο 4 παρ. 2 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και στη χώρα μας αποτελεί θεωρητική και νομολογιακή κυρίως κατασκευή¹⁷⁸.
- 2) Άλλη θέση που έχει διατυπωθεί είναι ότι ως νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας θα μπορούσε να θεωρηθεί η γενική ρήτρα του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994¹⁷⁹. Ειδικότερα, κατά την άποψη αυτή, στο πλαίσιο του σταδίου ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, η αρχή της διαφάνειας δεν προβλέπεται ρητά στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994, έρεισμά της όμως αποτελεί η γενική ρήτρα του εδ. α' της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, ενώ εκδηλώνεται και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών όρων της παραγράφου 7 του ίδιου άρθρου. Οι αδιαφανείς ΓΟΣ διαταράσσουν σημαντικά την συμβατική ισορροπία, ακριβώς επειδή ο ένας από τους συμβαλλομένους δεν γνωρίζει, εξαιτίας της αδιαφάνειας, την έκταση της συμβατικής του δέσμευσης¹⁸⁰.
- 3) Κατά άλλη γνώμη, η αρχή της διαφάνειας έχει ενσωματωθεί στις παρ. 1-3, 6 και 7 περ. α', ε', ζ', η', ι', ια' και ιη' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994¹⁸¹, καθώς και στην περ. λβ' της παρ. 7 (η οποία προστέθηκε στην λίστα της παρ. 7 με το άρθρο 2 του Ν. 3587/2007).

(με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σελ. 91, *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchertragsrecht, §1 IV.I., σελ. 51.

¹⁷⁷ Πρβλ. και *Ρόκα – Γκόρτσου*, Στοιχεία Τραπεζικού Δικαίου, β' έκδοση, σ. 185, κατά τους οποίους η αρχή της διαφάνειας εκφράζει εύλογες προσδοκίες περί δικαιοσύνης και ανταποκρίνεται στο αίσθημα του δικαίου, όμως η επιστήμη δεν έχει καταλήξει σε μια προφανή νομική βάση για τη θεμελίωσή της στο ισχύον δίκαιο.

¹⁷⁸ *Βασιλόπουλος*, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 27. Οτι η αρχή της διαφάνειας ρητά διατυπώνεται και στο άρθρο 5 της Οδηγίας επισημαίνεται και στην ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π.

¹⁷⁹ *Χρυσάνθη Χρ.*, σχολιασμός ΑΠ 1219/2001, ΕΕμπΔ 2001, σ. 557.

¹⁸⁰ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 60-61 (βλ. όμως και αρ. 131, όπου μάλλον φαίνεται να γίνεται δεκτή η υπό (3) θέση). Κατά την *Ευθυμίου* η αρχή της διαφάνειας αποτελεί, κατά τον έλεγχο του περιεχομένου των ΓΟΣ, μεθοδολογικό εργαλείο για τη συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

¹⁸¹ *Βασιλόπουλος*, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 27. Βλ. και *Βενιέρη*, Η αναπροσαρμογή των επιτοκίων και ο δικαστικός της έλεγχος στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2009, σ. 26 επ., κατά τον οποίο η αρχή της διαφάνειας έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό νομικό σύστημα μέσω του άρθρου 2 παρ. 1 έως 3 και άρθρου 5 του Ν. 2251/1994, άρθρου 2 παρ. 6 αλλά και των περ. ε', ζ', η', ι', ια', λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2. Μάλλον έτσι και *Κόλιας*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 229, κατά τον οποίο από τους ειδικότερους κανόνες του υποσυστήματος των διατάξεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 που μεταφέρουν αντίστοιχες διατάξεις της Οδηγίας 93/13 ΕΚ συνάγεται η αρχή της διαφάνειας που πρέπει να διέπει τους ΓΟΣ. Οτι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αναπτύσσει την εμπέλειά της σε όλα τα στάδια ελέγχου της ισχύος τους δέχεται

71. Η θέση ότι η αρχή της διαφάνειας δεν εμπεριέχεται στο άρθρο 2 Ν. 2251/94, αλλά πηγάζει από το άρθρο 4 παρ. 2 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και αποτελεί θεωρητική και νομολογιακή κατασκευή δεν μπορεί να γίνει δεκτή, δεδομένου ότι η «δικαιοπλαστική εξουσία» των δικαστηρίων δεν εξικνείται στην θέσπιση κανόνων δικαίου, η οποία αποτελεί το έργο της νομοθετικής εξουσίας¹⁸². Άλλωστε, η θέση αυτή θα αγνοούσε τα προεκτεθέντα πορίσματα της νομολογίας¹⁸³ αλλά και το άρθρο 2 του Ν. 3587/2007, με το οποίο διατυπώθηκε ρητά η επιταγή οι ΓΟΣ να διατυπώνονται «κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους» στην παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Μολαταύτα, τα άρθρα 4 παρ. 2 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ θα πρέπει πράγματι να αξιολογηθούν στο πλαίσιο «σύμφωνης με το ευρωπαϊκό δίκαιο ερμηνείας»¹⁸⁴.
72. Η θέση ότι νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας είναι η γενική ρήτρα του 2 παρ. 6, ενώ εκδηλώνεται και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών όρων της παραγράφου 7 του ίδιου άρθρου, περιορίζει το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο των διατάξεων των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η υιοθέτηση, όμως, της άποψης που θέλει τον έλεγχο διαφάνειας ως υποπερίπτωση του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας και μόνο, θα παρέβλεπε την επιλογή του νομοθέτη να θέσει, με το άρθρο 2 του Ν. 3587/2007, την επιταγή οι ΓΟΣ να διατυπώνονται «κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους» στην παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, στην οποία θεμελιώνεται ο έλεγχος ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση.
73. Ενόψει των ανωτέρω, ορθότερη θα πρέπει να θεωρηθεί η άποψη που εντοπίζει εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και στα τρία στάδια του ελέγχου των ΓΟΣ και δέχεται ότι η αρχή της διαφάνειας έχει ενσωματωθεί στις παρ. 1-2, 3-5, 6 και 7 περ. α', ε', ζ', η', ι', ια', ιη' και λβ' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Οίκοθεν νοείται ότι η παραδοχή αυτή δεν αποκλείει την διαπίστωση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της αρχής της διαφάνειας κατά το στάδιο της εντάξεως των ΓΟΣ στη σύμβαση, το στάδιο της ερμηνείας αυτών και το στάδιο του ανοικτού ελέγχου τους, όπως θα καταστεί εναργές στην συνέχεια της παρούσας μελέτης¹⁸⁵.

και ο Λαδάς, Η «εντύπωση» γενικών όρων συναλλαγών – Το μέγεθος της «γραμματοσειράς» ειδικά σε ασφαλιστικές συμβάσεις, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, 2017, σ. 705.

¹⁸² Βλ. υπό Ι.2(β)(i) ανωτέρω.

¹⁸³ Βλ. υπό ΙΙΙ.2(α) ανωτέρω.

¹⁸⁴ Βλ. υπό V.6(γ) ανωτέρω για την αρχή της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹⁸⁵ Βλ. υπό V.2 τις αναπτύξεις περί διάκρισης του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση», του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» και του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ».

(γ) Γραμματική προσέγγιση των διατάξεων που συνιστούν το νομοθετικό έρεισμα της «αρχής της διαφάνειας»

74. Η σύνθεση των θέσεων που έχουν διατυπωθεί από την νομολογία και τη θεωρία αναφορικά με την έννοια και το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις που αποτελούν το νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ είναι οι ακόλουθες:

- 1) Αναφορικά με τον έλεγχο διαφάνειας κατά το στάδιο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, οι διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η διατύπωση των παρ. 1 και 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 όπως ισχύουν σήμερα¹⁸⁶ είναι η ακόλουθη: «1. Όροι που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων για μελλοντικές συμβάσεις (γενικοί όροι των συναλλαγών), δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, εάν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαιτίως, όπως, ιδίως, όταν ο προμηθευτής δεν του υπέδειξε την ύπαρξή τους ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους. 2. Οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών που καταρτίζονται στην Ελλάδα διατυπώνονται γραπτώς στην ελληνική γλώσσα, κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους και εκτυπώνονται με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης. Οι γενικοί όροι των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά αποτυπώνονται υποχρεωτικά και στην ελληνική γλώσσα.» Όπως καταδεικνύεται από την ίδια την γραμματική διατύπωση των παρ. 1 και 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, χαρακτηριστικό των ΓΟΣ που αποτυγχάνουν να ικανοποιήσουν τα κριτήρια του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ είναι ότι είτε στερούν από τον καταναλωτή τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους είτε δεν επιτρέπουν στον καταναλωτή να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους. Είναι εμφανής η συγγένεια των ανωτέρω χαρακτηριστικών με την προαναφερθείσα διαπίστωση της νομολογίας και της θεωρίας ότι η αδιαφάνεια εμποδίζει τον καταναλωτή να διαγνώσει την έκταση της συμβατικής του δέσμευσης¹⁸⁷. Στην συνέχεια της μελέτης θα αναδειχθεί περαιτέρω ο χαρακτήρας των διατάξεων περί ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ ως εκδηλώσεων της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ¹⁸⁸.
- 2) Αναφορικά με τον έλεγχο διαφάνειας κατά το στάδιο ερμηνείας των ΓΟΣ, το νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ αποτελούν οι διατάξεις των παρ. 3, 4 και 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η διατύπωση των παρ. 3, 4 και 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, όπως ισχύουν σήμερα¹⁸⁹, είναι η ακόλουθη: «3. Όροι που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών (ειδικοί όροι) υπερισχύουν των αντίστοιχων

¹⁸⁶ Όπως αντικαταστάθηκαν με την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007.

¹⁸⁷ Βλ. υπό III.2(α) για τα συμπεράσματα της νομολογίας και υπό III.2(β) για τα συμπεράσματα της θεωρίας.

¹⁸⁸ Βλ. υπό V.2(β) κατωτέρω.

¹⁸⁹ Όπως αντικαταστάθηκαν με την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007.

γενικών όρων. 4. Κατά την ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών λαμβάνεται υπόψη η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών. Γενικοί όροι συναλλαγών που διατυπώθηκαν μονομερώς από τον προμηθευτή ή από τρίτον για λογαριασμό του, σε περίπτωση αμφιβολίας ερμηνεύονται υπέρ του καταναλωτή. 5. Ειδικώς, όταν ελέγχεται το περιεχόμενο γενικού όρου συναλλαγών κατά την εφαρμογή των παραγράφων 16α και 2 και 3 των άρθρων 10 και 13α αντίστοιχα, επιλέγεται η δυσμενέστερη για τον καταναλωτή ερμηνευτική εκδοχή, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου». Και στην περίπτωση των εν λόγω διατάξεων που αφορούν την ερμηνεία των ΓΟΣ διακρίνεται από το ίδιο το γράμμα τους η επιταγή προς τον προμηθευτή οι ΓΟΣ να είναι διατυπωμένοι με τρόπο σαφή και κατανοητό, καθώς στις διατάξεις αυτές θεσπίζονται δυσμενείς έννομες συνέπειες σε βάρος του προμηθευτή που αποτυγχάνει, ως συντάκτης των ΓΟΣ, να διατυπώσει τους ΓΟΣ κατά τρόπο που να μην δημιουργούν αμφιβολίες κατά την ερμηνεία τους. Αναλυτικότερη θεώρηση των διατάξεων περί ερμηνείας των ΓΟΣ ως εκδηλώσεων της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ θα ακολουθήσει στη συνέχεια της μελέτης¹⁹⁰.

3) Αναφορικά με τον έλεγχο διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, οι ακόλουθες διατάξεις συνιστούν νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ:

i. Η γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, η οποία διατυπώνεται ως ακολούθως: «6. Γενικοί όροι συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι¹⁹¹. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας γενικού όρου ενσωματωμένου σε σύμβαση κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψή της και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται». Όπως προαναφέρθηκε¹⁹², με την ΑΠ 430/2005 έγινε δεκτό ότι αδιαφανείς ρήτρες, που αποκρύπτουν την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση δημιουργούν τον κίνδυνο ο καταναλωτής είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής και υπό το πρίσμα αυτό οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, στη διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας, κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994. Συνεπώς,

¹⁹⁰ Βλ. υπό V.2(γ) κατωτέρω.

¹⁹¹ Το πρώτο εδάφιο της παρ. 6, όπως αυτή είχε αντικατασταθεί με την παρ. 24 του άρθρου 10 του Ν. 2741/1999, αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 του άρθρου 2 Ν. 3587/2007.

¹⁹² Βλ. υπό III.2(α) ανωτέρω. Η προβληματική αναλύεται περαιτέρω στο υποκεφάλαιο αναφορικά με το ερώτημα, εάν αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων, υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

το γράμμα της εν λόγω διάταξης υποδεικνύει ότι και αυτή θα μπορούσε να συνιστά νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.

ii. Οι ακόλουθες περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών όρων από την «μαύρη λίστα» της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994:

1. «α) παρέχουν στον προμηθευτή, χωρίς εύλογη αιτία, υπερβολικά μεγάλη προθεσμία αποδοχής της πρότασης του καταναλωτή για σύναψη σύμβασης»,
2. «ε) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, ο οποίος να αναφέρεται στη σύμβαση»¹⁹³,
3. «ζ) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα να κρίνει μονομερώς αν η παροχή του είναι σύμφωνη με τη σύμβαση»,
4. «η) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το απεριόριστο δικαίωμα να ορίζει μονομερώς το χρόνο εκπλήρωσης της παροχής του»,
5. «ι) επιτρέπουν στον προμηθευτή να μην εκτελέσει τις υποχρεώσεις του χωρίς σπουδαίο λόγο»,
6. «ια) χωρίς σπουδαίο λόγο αφήνουν το τίμημα αόριστο και δεν επιτρέπουν τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή»,
7. «ιη) εμποδίζουν τον καταναλωτή να υπαναχωρήσει (από τη σύμβαση), όταν η αύξηση του τιμήματος σύμφωνα με τους όρους της σύμβασης είναι υπερβολική γι' αυτόν» και
8. «λβ) προβλέπουν την καταβολή αποζημίωσης στον προμηθευτή, χωρίς αυτός να υποχρεούται να επικαλεστεί και να αποδείξει τη ζημία που υπέστη»¹⁹⁴.

Είναι πρόδηλο ότι οι ως άνω περιπτώσεις ζ', η', ι', ια' και ιη' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποτελούν εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, η οποία, όπως προεκτέθηκε, επιτάσσει, μεταξύ άλλων, ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης (όπως δέχεται ως εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, ενδεικτικώς, και η ΟΛΑΠ 15/2007¹⁹⁵). Περαιτέρω, η ίδια η γραμματική διατύπωση των ως άνω

¹⁹³ Η περ. ε' αντικαταστάθηκε με την παρ. 3 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007.

¹⁹⁴ Η περ. λβ' προστέθηκε με την παρ. 3 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007.

¹⁹⁵ Βλ. υπό ΙΙΙ.2(α) ανωτέρω.

περιπτώσεων α', ε' και λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 επιτρέπει την υπαγωγή τους στην ειδικότερη επιταγή της αρχής της διαφάνειας να υπάρχει διαφάνεια και σαφήνεια και ως προς την αιτία της παροχής (η οποία ειδικότερη επιταγή αναγνωρίστηκε από την ΑΠ 430/2005¹⁹⁶). Από τις ειδικότερα ρυθμισμένες περιπτώσεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δύναται να συναχθεί γενική αρχή, δεκτική εφαρμογής και σε ειδικότερα πραγματικά που δεν προβλέπονται ρητά στο Ν. 2251/1994, διαμέσου της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2¹⁹⁷.

3. Ανάλυση έννοιας «αρχή της διαφάνειας» με αφετηρία τις έννοιες «αρχή», «διαφάνεια» και «γενικοί όροι συναλλαγών»

(α) «αρχή» - Η αρχή της διαφάνειας των γενικών όρων συναλλαγών υπό το πρίσμα της διδασκαλίας για τις γενικές αρχές στο δίκαιο

(i) Το προσεχές γένος της «αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ»: γενική αρχή του δικαίου

A. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εξειδίκευση της θεσμικής αρχής της διαφάνειας;

75. Η αρχή της διαφάνειας έχει συσχετισθεί με την «θεσμική» αρχή της διαφάνειας, με την έννοια της αρχής «επιβολής της νομιμότητας, του σεβασμού της ισονομίας και της αξιοκρατίας, της ομαλής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών, της χρηστής διαχείρισης του δημοσίου χρήματος, της ορθολογικής λειτουργίας της αγοράς, του υγιούς ανταγωνισμού, της ενημέρωσης του πολίτη»¹⁹⁸.

76. Βασικό κοινό γνώρισμα της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και της θεσμικής αρχής της διαφάνειας είναι ότι στους στόχους τους συγκαταλέγεται η προώθηση του υγιούς ανταγωνισμού. Πράγματι, όπως και η θεσμική αρχή της διαφάνειας ενισχύει τον υγιή ανταγωνισμό μέσω της καταπολέμησης της διαφθοράς, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συμβάλλει στον υγιή ανταγωνισμό, καθώς η παροχή σαφέστερης και ακριβέστερης και πληρέστερης πληροφόρησης ενισχύει την συγκρισιμότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών¹⁹⁹.

77. Περαιτέρω, η αρχή της σαφήνειας του δικαίου (*legal clarity – Rechtsklarheit*), η οποία αναγνωρίζεται ως ειδικότερη πτυχή της αρχής της θεσμικής διαφάνειας²⁰⁰, παρουσιάζει ομοιότητες με την επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης, η οποία, όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια της

¹⁹⁶ Βλ. υπό III.2(α) ανωτέρω, αλλά και υπό VII.3(στ)(ii)B, αρ. 486.

¹⁹⁷ *Κουμάνη*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 283.

¹⁹⁸ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., πρόλογος.

¹⁹⁹ Για την σχέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και του Δικαίου του Ανταγωνισμού βλ. υπό V.5(β) κατωτέρω.

²⁰⁰ Για την αρχή της θεσμικής διαφάνειας στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης βλ. *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδύομενης νομικής αρχής.

παρούσας μελέτης²⁰¹, αποτελεί εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Η εν λόγω αρχή της σαφήνειας δικαίου επιτάσσει οι νομικοί κανόνες να είναι διατυπωμένοι με σαφήνεια και ακρίβεια, έτσι ώστε το περιεχόμενο της εκάστοτε νομικής ρύθμισης να είναι ευδιάκριτο στον αποδέκτη της²⁰². Η διασφάλιση της ακρίβειας του νομικού κανόνα εμπεριέχει συνεπώς και την αξίωση για την ποιότητα της διατύπωσης των νομικών ρυθμίσεων και από γλωσσικής απόψεως²⁰³. Ως εκδήλωση της αρχής της θεσμικής διαφάνειας μπορεί να γίνει νοητή και η αξίωση για απλότητα των νομοθετικών κειμένων²⁰⁴, η αποφυγή θέσπισης αντιφατικών νομικών κειμένων, ως αποτέλεσμα της πολυνομίας ή των συχνών τροποποιήσεων των νομοθετικών ρυθμίσεων, αλλά και η καθαρότητα στην ερμηνεία του νόμου²⁰⁵. Η σαφήνεια του δικαίου έχει αναγνωρισθεί, σε συνάρτηση με την αρχή της ασφάλειας του δικαίου, σε σειρά αποφάσεων του ΔΕΕ (πρώην ΔΕΚ)²⁰⁶, καίτοι δεν φαίνεται να μπορεί να γίνει λόγος για την αναγνώριση της σαφήνειας δικαίου ως μιας αυτοτελούς αρχής της ενωσιακής έννομης τάξης ή ως μιας ειδικής πτυχής της διαφάνειας σε νομολογιακό και κανονιστικό επίπεδο²⁰⁷.

²⁰¹ Για την επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης βλ. κατωτέρω, υπό VII.2.

²⁰² Χαρακτηριστικά αναφέρεται σε σχέση με τη θεσμική αρχή της διαφάνειας ότι προκειμένου μια νομική διάταξη, ένας νόμος ή μια νομική διαδικασία να ανταποκρίνονται στο περιεχόμενό της, θα πρέπει αυτό (δηλαδή το περιεχόμενό) να γίνεται αντιληπτό με ανάλογη ευκολία, όπως αυτή με την οποία μπορεί να δει κανείς έξω από ένα καθαρό παράθυρο. Βλ. σχετικά *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 318, *Mock*, An interdisciplinary Introduction to Legal Transparency: A tool for Rational Development, *Dickinson Journal of International Law*, Vol. 18, 2000, 295.

²⁰³ *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 319-320.

²⁰⁴ Προς αυτή την κατεύθυνση η υπογραφέισα από τον Πρόεδρο των Η.Π.Α. *Barack Obama* “Plain Writing Act of 2010” (Public Law 111–274) της 13 Οκτωβρίου 2010, καθώς και η Executive Order 13563 (Improving Regulation and Regulatory Review) της 18 Ιανουαρίου 2011 (κείμενα διαθέσιμα στην ιστοσελίδα <http://www.plainlanguage.gov/plLaw/>), όπου η επισήμανση πως το νομοθετικό σύστημα πρέπει να διασφαλίζει ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις είναι προσιτές, συνεπείς, γραμμένες σε απλή γλώσσα και εύκολες στην κατανόηση (“*our regulatory system] must ensure that regulations are accessible, consistent, written in plain language, and easy to understand.*”).

²⁰⁵ Κατά τον *Παπανικολάου* (Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Πρόλογος, αρ. 32 και αρ. 104), η διαφάνεια της γενέσεως του ερμηνευτικού αποτελέσματος, ως έκφραση του αιτήματος για ασφάλεια του δικαίου, αποτελεί αίτημα εξίσου σπουδαίο με το αίτημα επίτευξης δίκαιης λύσης στο πλαίσιο ενός σύγχρονου κράτους δικαίου. Τυχόν παράβαση των κανόνων της μεθοδολογίας του δικαίου που υπηρετούν το αίτημα της δικαιοκρατικής αρχής για διαφάνεια της μεθόδου και ασφάλεια κατά την εύρεση του δικαίου οδηγεί σε εσφαλμένη ερμηνεία και πάντως, σε κάθε περίπτωση, σε έλλειψη επαρκούς θεμελιώσεως της σχετικής δικαστικής κρίσης (πρβλ. και άρθρο 93 παρ. 3 του Συντ.). Βλ. *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σελ. 24.

²⁰⁶ ΔΕΚ C-325/91, Γαλλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Συλλ. 1993, I-03283 («... όπως έχει επανειλημμένως αποφανθεί το Δικαστήριο, η κοινοτική νομοθεσία πρέπει να είναι σαφής και οι ενδιαφερόμενοι να μπορούν να προβλέψουν την εφαρμογή της»). ΔΕΚ C-70/83, *Gerda Kloppenburg* κατά *Finanzamt Leer.*, Συλλ. 1984, I-1075, σκέψη 11 («... η κοινοτική νομοθεσία πρέπει να είναι σαφής και οι ενδιαφερόμενοι να μπορούν να προβλέψουν την εφαρμογή της»). Βλ. και *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 327 επ..

²⁰⁷ *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 338.

78. Από την σκοπιά ενός διεθνούς επενδυτή, η θεσμική αδιαφάνεια μπορεί να έγκειται όχι μόνο στην περίπλοκη νομοθεσία ενός κράτους, η οποία προκαλεί σύγχυση, αλλά και στην εκτεταμένη διακριτική ευχέρεια που τυχόν παρέχεται σε κυβερνητικούς αξιωματούχους να εγκρίνουν ή να απορρίψουν μια επένδυση²⁰⁸. Η συγκεκριμένη εκδήλωση της αρχής της θεσμικής διαφάνειας παρουσιάζει σαφείς ομοιότητες με την επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου²⁰⁹.
79. Είναι πρόδηλο ότι η προβληματική που αναπτύσσεται αναφορικά με την θεσμική αρχή της διαφάνειας δεν απέχει από αυτή που έχει διατυπωθεί αναφορικά με την διαφάνεια των ΓΟΣ. Δεν φαίνεται, όμως, να είναι ευθέως δυνατή η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως υποπερίπτωση της θεσμικής αρχής της διαφάνειας. Πράγματι, οι δύο αρχές έχουν διαφορετική αφετηρία. Το πρόσταγμα-αρχή της σαφήνειας του δικαίου (*legal clarity-Rechtsklarheit, Bestimmtheitsgebot*) αναγνωρίζεται ως μια από τις ειδικότερες πτυχές της αρχής της ασφάλειας του δικαίου (*principle of legal certainty-Rechtssicherheitsprinzip*)²¹⁰, η οποία με τη σειρά της θεμελιώνεται στην γενικότερη συνταγματική αρχή του κράτους δικαίου (*rule of law principle-Rechtstaatlichkeitsprinzip*)²¹¹. Αντίθετα, η αρχή της διαφάνειας μπορεί να θεωρηθεί ως εξειδίκευση της γενικής αρχής της καλής πίστης²¹², ως εκδήλωση της κατ' άρθρο 169 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 153 της ΣυνθΕΚ) επιταγής του ενωσιακού δικαίου για την διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας στον καταναλωτή²¹³ και ως εκδήλωση του «προτύπου πληροφόρησης» της Ευρωπαϊκής Ένωσης²¹⁴.
80. Περαιτέρω, υπό το πρίσμα της Λογικής, δεν μπορεί να γίνει λόγος για σχέση ειδικότητας της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ έναντι της θεσμικής αρχής της διαφάνειας. Κάθε σχέση ειδικότητας προϋποθέτει την ύπαρξη τουλάχιστον δύο εννοιών, από τις οποίες η μια να έχει όλα τα γνωρίσματα της άλλης και ορισμένα επιπλέον γνωρίσματα, τα οποία συνιστούν την ειδοποιό διαφορά²¹⁵. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν παρουσιάζει όλα τα γνωρίσματα της θεσμικής αρχής της διαφάνειας, το περιεχόμενο της οποίας περιλαμβάνει ζητήματα όπως η ομαλή λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών και η χρηστή διαχείριση του δημοσίου χρήματος, τα οποία είναι ξένα προς την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ. Επομένως, δεν φαίνεται να είναι ορθή η μεταφορά

²⁰⁸ Πρβλ. *Mock*, An interdisciplinary Introduction to Legal Transparency: A tool for Rational Development, *Dickinson Journal of International Law*, Vol. 18, 2000, σελ. 297.

²⁰⁹ Για την επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου βλ. κατωτέρω, υπό VII.3.

²¹⁰ *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 319.

²¹¹ *Καραγεώργου*, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 320.

²¹² Βλ. υπό V.4(α) κατωτέρω.

²¹³ Βλ. υπό V.6(γ)(i).

²¹⁴ Βλ. υπό VI.2.

²¹⁵ *Δωρή*, Η συνδρομή της αγωγής ακυρώσεως λόγω πλάνης περί τας ιδιότητας του πράγματος μετά των αξιώσεων εκ πραγματικών ελαττωμάτων και ελλείψεως των συνομολογηθεισών ιδιοτήτων, *EEN* 35, σ. 704.

συμπερασμάτων αναφορικά με τη θεσμική αρχή της διαφάνειας στην προβληματική της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.

81. Θα μπορούσε, βεβαίως, να εξεταστεί η υπαγωγή τόσο της «θεσμικής» αρχής της διαφάνειας όσο και της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ σε μια γενικότερη «αρχή της διαφάνειας». Η πρακτική σημασία μιας τέτοιας θεώρησης δεν είναι, όμως, ευχερώς διαγνώσιμη, δεδομένων των σημαντικών διαφορών που παρουσιάζουν η «θεσμική» αρχή της διαφάνειας και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ. Μολαταύτα, δεδομένου ότι οι δύο αρχές γεννούν παρόμοια ερωτήματα, αναμένεται με ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη της νομολογιακής εξέλιξης και της θεωρητικής επεξεργασίας των δύο ομώνυμων αρχών, που ενδεχομένως στην πορεία να καταστήσουν πιο σαφή την ανάγκη κοινής επισκόπησής τους.

B. Διατύπωση της υπόθεσης ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνιστά γενική αρχή του δικαίου

82. Στη θεωρία έχει επισημανθεί ότι αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ κατατάσσεται στις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου των συμβάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μαζί αφενός με την αρχή της καλής πίστης και των χρηστών ηθών και αφετέρου την αρχή της σταθερότητας στη σχέση παροχής και αντιπαροχής. Οι αρχές αυτές, οι οποίες αποτελούν φέροντα στοιχεία των Κοινοτικών Οδηγιών, αποσκοπούν στην εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ενθάρρυνση των διασυνοριακών συναλλαγών και την εξασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού²¹⁶. Από την άλλη πλευρά, όπως θα διαφανεί αναλυτικά στη συνέχεια²¹⁷, η αρχή της διαφάνειας λειτουργεί ως εξειδίκευση του περιεχομένου της γενικής αρχής της καλής πίστης.
83. Εν όψει των αμέσως ανωτέρω επισημάνσεων της θεωρίας και δεδομένης της καταρχήν απόρριψης του άμεσου συσχετισμού της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τη «θεσμική» αρχή της διαφάνειας και συνεπώς της απόρριψης της «θεσμικής» αρχή της διαφάνειας ως προσεχούς γένους της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, η υπόθεση που μένει να διατυπωθεί προς έλεγχο είναι ότι το γένος στο οποίο δύναται να υπαχθεί με κάποιο βαθμό ασφάλειας η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ είναι οι «γενικές αρχές του δικαίου». Προς επαλήθευση της υπόθεσης αυτής θα πρέπει να εξεταστεί η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ» υπό το πρίσμα της διδασκαλίας για τις γενικές αρχές του δικαίου.

(ii) Επαλήθευση της υπόθεσης ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνιστά γενική αρχή του δικαίου

84. Οι γενικές αρχές του δικαίου (*principles, Prinzipien*) αποτελούν ειδική κατηγορία των διατάξεων του θετικού δικαίου²¹⁸. Πρόκειται για προτάσεις

²¹⁶ Βλ. Ρούσσου, Κοινοτικό Δίκαιο των συμβάσεων, ΧρΙΔ 2001, 385 επ., *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 33.

²¹⁷ Βλ. υπό V.4(α) κατωτέρω.

²¹⁸ Για τις γενικές αρχές στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου βλ. *Canaris*, Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz, ιδίως §2 II 2, και από την ελληνική θεωρία *Αυγουστιανάκη*, Λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου, ιδίως των αρχών της ισότητας, της ασφάλειας δικαίου και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου (με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1508/2002), ΔτΑ, τόμος εκτός σειράς I/2003, σ. 141, *Δωρή*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 65-67, *του ιδίου*, Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα

απλούστατης και γενικότατης μορφής (κατ' άλλες διατυπώσεις «θεμελιώδεις επιταγές με έντονη αξιολογική βαρύτητα»²¹⁹ ή «θεμελιώδη αξιολογικά προτάγματα σε σχέση με την έννοια του δικαίου»²²⁰). Η γενικότατη διασκευή τους καθιστά δυσχερή τον ορισμό τους με ακρίβεια σε επίπεδο θεωρητικού λόγου²²¹. Ήδη επισημάνθηκε ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ παρουσιάζει δυσχέρεια στη διατύπωση ορισμού αυτής βασιζόμενου στη διατύπωση προσεχούς γένους και ειδοποιού διαφοράς²²², συνεπώς επαληθεύεται ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εμφανίζει το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό των γενικών αρχών του δικαίου. Ομοίως, η αρχή της διαφάνειας ως εκ της ίδιας της ελαστικότητας γραμματικής διατύπωσης «διαφάνεια» πληροί και το χαρακτηριστικό της γενικότατης διασκευής που εμφανίζουν οι γενικές αρχές του δικαίου, όπως επισημαίνεται κατωτέρω²²³.

85. Περαιτέρω, οι γενικές αρχές περιέχουν τις κατευθυντήριες γραμμές της ρυθμίσεως από το δίκαιο ενός ευρέος συνόλου εννόμων σχέσεων και αποβλέπουν λιγότερο στην άμεση διευθέτηση συγκεκριμένων περιπτώσεων και περισσότερο στον καθορισμό των γενικών κατευθύνσεων, τις οποίες θα ακολουθήσουν οι διάφοροι κανόνες δικαίου που θα ρυθμίσουν τις επιμέρους πτυχές των έννομων αυτών σχέσεων. Συχνά δεν αποτυπώνονται κανονιστικά σε συγκεκριμένους άμεσα εφαρμόσιμους κανόνες δικαίου, αλλά αποτελούν τη αιτιολογική βάση για την θέσπισή τους²²⁴ ή συνάγονται ερμηνευτικά από

του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161, *του ιδίου*, Ο δικαστικός έλεγχος για την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας επί χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη όταν ο νόμος θεσπίζει ελάχιστα γι' αυτήν όρια (Απολογισμός ύστερα και από την ΟΛΑΠ 6/2009), ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, σ. 127, *του ιδίου*, Πεδίο ισχύος και σημασία της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής λειτουργίας του δικαστή, σε Ν. Θ. Νίκα, Η πολιτική δίκη υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ, Ακαδημαϊκό Συμπόσιο προς τιμήν του Κωνσταντίνου Κεραμέως, σ. 291, *του ιδίου*, Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, Ιωάννης Κ. Καρακώστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, σ. 307, Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 209 επ., Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 93.

²¹⁹ Larenz, Methodenlehre der Rechtswissenschaft, σ. 474, Δωρή, Ο δικαστικός έλεγχος για την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας επί χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη όταν ο νόμος θεσπίζει ελάχιστα γι' αυτήν όρια (Απολογισμός ύστερα και από την ΟΛΑΠ 6/2009), ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, σ. 131, Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 93.

²²⁰ Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 28.

²²¹ Δωρή, Ο δικαστικός έλεγχος για την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας επί χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη όταν ο νόμος θεσπίζει ελάχιστα γι' αυτήν όρια (Απολογισμός ύστερα και από την ΟΛΑΠ 6/2009), ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, σ. 131. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται από τον Δωρή, Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161 επ. (υπό Π.2) «Οι αρχές του δικαίου δεν είναι δεκτικές εννοιοκρατικής οριοθέτησης. Ένας εννοιολογικού χαρακτήρα ορισμός, λ.χ. της αρχής της ισότητας, ενέχει τον κίνδυνο της γλωσσικής απόδοσης του περιεχομένου της δια του ζητούμενου (*pretitio principii*)».

²²² Υπό ΙΙΙ.2(β) ανωτέρω.

²²³ ΙΙΙ.3(β) κατωτέρω.

²²⁴ Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 28.

επιμέρους διατάξεις²²⁵. Τα χαρακτηριστικά αυτά τα εμφανίζει και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ. Ειδικότερα, όπως γίνεται δεκτό στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εκδηλώνεται σε σειρά διατάξεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994²²⁶, που ρυθμίζουν επιμέρους πτυχές της γενικότερης κατευθυντήριας γραμμής οι ΓΟΣ να διατυπώνονται κατά τρόπο διαφανή. Παρότι στην παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 απαριθμούνται ειδικές περιπτώσεις εκδηλώσεων της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ που έχουν την τυπική μορφή άμεσα εφαρμοστέου κανόνα δικαίου, που περιέχει πραγματικό και έννομη συνέπεια, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ είναι δεκτική εφαρμογής και σε ειδικότερα πραγματικά που δεν προβλέπονται ρητά στο Ν. 2251/1994, διαμέσου της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2²²⁷.

86. Εξάλλου, οι αρχές του δικαίου είναι συχνά (αλλά όχι πάντοτε) διατυπωμένες στον καταστατικό χάρτη μιας έννομης τάξης, το Σύνταγμα. Η κατοχύρωσή τους σε συνταγματικό επίπεδο καταδεικνύει – σύμφωνα με τη νομική θεωρία – ένα σημαντικό βαθμό κοινωνικής συναίνεσης σε σχέση με το αξιολογικό τους περιεχόμενο μια δεδομένη χρονική στιγμή, με συνέπεια να αποτελέσουν αντικείμενο ρύθμισης από την πλευρά του συντακτικού νομοθέτη²²⁸. Πολλές φορές, όμως, οι αρχές του δικαίου δεν βρίσκονται ρητά διατυπωμένες στο Σύνταγμα ή σε συγκεκριμένη διάταξη γενικού χαρακτήρα, αλλά συνάγεται ότι ανήκουν στο θετικό δίκαιο από το γεγονός ότι εκδηλώνονται σε ειδικές ρυθμίσεις επιμέρους κανόνων δικαίου για τις οποίες παρέχουν τον δικαιολογητικό λόγο²²⁹. Στη τελευταία αυτή κατηγορία γενικών αρχών του δικαίου που δεν βρίσκονται ρητά διατυπωμένες στο Σύνταγμα ή σε συγκεκριμένη διάταξη γενικού χαρακτήρα εντάσσεται στο πλαίσιο του Ελληνικού Δικαίου η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, καθόσον δεν υφίσταται ρητός ορισμός της στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994, αλλά εκδηλώνεται στις επιμέρους ρυθμίσεις του άρθρου αυτού. Η διαπίστωση αυτή δεν αναιρείται από το γεγονός ότι η αρχή της διαφάνειας διακηρύσσεται πλέον ρητά στο άρθρο 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007, το οποίο, μεταξύ άλλων, επιτάσσει οι ΓΟΣ να διατυπώνονται «κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους», καθώς σύμφωνα με την εδώ υποστηριζόμενη άποψη η διακήρυξη αυτή της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση δεν περιορίζει την κανονιστική εμβέλεια της αρχής της διαφάνειας μόνο κατά το στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ αυτό, καθώς η αρχή αυτή εκδηλώνεται επιπλέον στο στάδιο της

²²⁵ Δωρή, Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161 επ. (υπό Π.1).

²²⁶ Βλ. υπό III.2 ανωτέρω.

²²⁷ Βλ. υπό III.2(γ) *in fine* ανωτέρω.

²²⁸ Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 28-29.

²²⁹ Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 93, Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 250. Για τις μορφές εμφάνισης των αρχών του δικαίου βλ. Δωρή, Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161 επ. (ιδίως υπό Π.1).

ερμηνείας των ΓΟΣ και, προεχόντως, στο στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους²³⁰.

87. Οι γενικές αρχές αποτελούν το βασικό εργαλείο της δογματικής του δικαίου για την συγκρότηση του νομικού υλικού σε σύστημα. Χαρακτηριστικά επισημαίνεται ότι οι γενικές αρχές διατρέχουν το δίκαιο ως φέροντα των ρυθμίσεων του στοιχείου²³¹. Έτσι, η αξιολογική και τελολογική τάξη, το λεγόμενο «εσωτερικό» σύστημα²³², δομείται επί τη βάσει γενικών δικαιοπραξικών αρχών²³³. Τις γενικές αρχές οφείλει να λαμβάνει υπόψη ο δικαστής κατά την ερμηνεία των νόμων²³⁴, καθώς οι γενικές αρχές δικαίου έχουν και ερμηνευτική λειτουργία²³⁵. Περαιτέρω, οι γενικές αρχές του δικαίου έχουν ουσιαστικό περιεχόμενο και κανονιστική ισχύ. Έτσι, μέσω της εξειδίκευσής τους από το νομοθέτη, δύνανται να αποκτούν την πρόσφορη για την υπαγωγή στο πλαίσιο του δικαστικού συλλογισμού δομή «πραγματικό – έννομη συνέπεια», την οποία γενικώς δεν έχουν προτού εξειδικευθούν. Περαιτέρω, είναι δεκτικές συγκεκριμενοποίησης από το δικαστή, στο πλαίσιο της άσκησης δικαιοπλαστικής εξουσίας από αυτόν όταν ο νομοθέτης έχει εκφραστεί με κάποιο βαθμό αοριστίας ή η νομοθετική ρύθμιση εμφανίζει κενά, τα οποία καλείται να πληρώσει ο δικαστής²³⁶. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εμφανίζει αυτό το χαρακτηριστικό, καθώς αποκαλύπτει το νομοθετικό σκοπό σειράς διατάξεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αποτελώντας έτσι φέρον στοιχείο του Δικαίου των ΓΟΣ. Συνεπώς, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων, αλλά σε

²³⁰ Βλ. υπό III.2(γ) ανωτέρω.

²³¹ *Canaris*, Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz, ιδίως §2 Π 2, *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 5, *Δωρή*, Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161 επ. (υπό Π.2).

²³² Το «εσωτερικό σύστημα» καλείται έτσι σε αντιδιαστολή με το «εξωτερικό σύστημα», το οποίο αφορά στην σχηματική-εννοιοκρατική ταξινόμηση της νομοθετικής ύλης, π.χ. με τη διαίρεση του Αστικού Κώδικα σε βιβλία, κεφάλαια και ενότητες, με άξονες εννοιολογικώς προσδιοριζόμενα μορφώματα, όπως τα επιμέρους εμπράγματα δικαιώματα (*Δωρή*, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 40 επ.).

²³³ *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 209 επ. Βλ. και ΑΠ 430/2005 ό.π., ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 259 («... το δίκαιο των ΓΟΣ καταναλωτή διαπνέεται από την αρχή της διαφάνειας, η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή της προστασίας του καταναλωτή...»).

²³⁴ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο *Δωρής*, Πεδίο ισχύος και σημασία της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής λειτουργίας του δικαστή, σε Ν. Θ. Νίκα, Η πολιτική δίκη υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ, Ακαδημαϊκό Συμπόσιο προς τιμήν του Κωνσταντίνου Κεραμέως, σ. 299-300 «...ο δικαστής δεσμεύεται να λάβει υπόψη του την αρχή της αναλογικότητας, ως θεμελιώδη αξιολόγηση του όλου συστήματος δικαίου, και κατά την ερμηνεία των νόμων. Αν ο εφαρμοστής του δικαίου δεν λάβει υπόψη του την αρχή αυτή, όπου επιβάλλεται συστηματικός συσχετισμός της με την ερμηνευτέα εκάστοτε διάταξη νόμου, τότε η ερμηνεία της τελευταίας αυτής διάταξης θα είναι εσφαλμένη και η σχετική απόφαση του δικαστηρίου της ουσίας θα υπόκειται και σε αναιρετικό έλεγχο κατά τα άρθρα 559 αρ. 1 και 560 αρ. 1 ΚΠολΔ».

²³⁵ *Δωρής*, Πεδίο ισχύος και σημασία της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής λειτουργίας του δικαστή, ό.π., σ. 303.

²³⁶ *Δωρής*, Ο δικαστικός έλεγχος για την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας επί χρηματικής ικανοποίησεως για ηθική βλάβη όταν ο νόμος θεσπίζει ελάχιστα γι' αυτήν όρια (Απολογισμός ύστερα και από την ΟΛΑΠ 6/2009), ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, σ. 132-133.

περίπτωση πλήρωσης τυχόν κενών που θα διαπιστωθούν στη ρύθμιση του Δικαίου των ΓΟΣ.

88. Η εκτίμηση ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εντάσσεται στη χορεία των γενικών αρχών του δικαίου επαληθεύεται καταρχήν από την αμέσως ανωτέρω μελέτη των χαρακτηριστικών των γενικών αρχών στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου. Κατωτέρω συσχετίζεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ με έννοιες το περιεχόμενο των οποίων παρουσιάζει σε ένα βαθμό επικάλυψη με τη «γενική αρχή του δικαίου», ήτοι τη «γενική ρήτρα», τον «κανόνα δικαίου», την «επιταγή» και τη «ratio legis», ώστε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ να υπάγεται σε μια από αυτές τις έννοιες, και όχι στις γενικές αρχές του δικαίου.
89. Ως «γενικές ρήτρες»²³⁷ νοούνται αξιολογικά κριτήρια διατυπωμένα σε κανόνες δικαίου με ιδιαίτερη αοριστία, ώστε να μην είναι δυνατή η άμεση εφαρμογή τους, αλλά να απαιτείται η συγκεκριμενοποίησή τους με τον συσχετισμό των πραγματικών περιστατικών της υπό κρίση περίπτωσης με την γενικόλογα και αόριστα διατυπωμένη αξιολόγηση που εμπεριέχει η εφαρμοστέα σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση γενική ρήτρα. Κατά την επιτυχημένη διατύπωση του Δωρή²³⁸, το περιεχόμενο των γενικών ρητρών γίνεται πρακτικά αντιληπτό μόνο όταν συναρτηθεί η εμπεριεχόμενη στη γενική ρήτρα ουσιαστική αξιολόγηση με την κατά περίπτωση νομικά σημαντική συμπεριφορά για την οποία τίθεται το ερώτημα αν είναι σύμφωνη ή όχι προς την εν λόγω αξιολόγηση. Η εγγενής στις γενικές ρήτρες αοριστία είναι ηθελημένη από τον νομοθέτη, ώστε να παρέχεται στον δικαστή η αναγκαία ευελιξία προσαρμογής στην εξέλιξη των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων²³⁹. Σημαντικότερες γενικές ρήτρες είναι τα «χρηστά ήθη» στις διατάξεις 178, 179 και 919 ΑΚ, η «καλή πίστη» στις διατάξεις 197, 200, 281 και 288 ΑΚ, η «δημόσια τάξη» στις διατάξεις 3 και 33 ΑΚ και η «δίκαιη κρίση» στη διάταξη 371 ΑΚ. Αλλά και η υπό μορφή πραγματικού κανόνα δικαίου εμφανιζόμενη απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος στην ΑΚ 281 θα πρέπει να νοηθεί ως γενική ρήτρα, δεδομένου ότι δεν έχει κανένα στοιχείο επαρκώς ορισμένο, ώστε να είναι δυνατή η απευθείας υπαγωγή σε αυτή πραγματικού που τίθεται υπόψη ενός εφαρμοστή του δικαίου²⁴⁰. Οι γενικές ρήτρες παράγουν, όταν συγκεκριμενοποιηθούν, έννομα αποτελέσματα. Έτσι, η διάταξη ΑΚ 288 δεν εισάγει απλώς την αρχή της καλόπιστης εκπλήρωσης των παροχών, αλλά επίσης παράγει άμεσα, αφού προηγουμένως συγκεκριμενοποιηθεί²⁴¹, όπως το απαιτεί ο χαρακτήρας της ως γενικής ρήτρας, δικαιώματα και υποχρεώσεις των προσώπων που μετέχουν σε μια ενοχική

²³⁷ Για την έννοια «γενική ρήτρα» βλ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 125 επ., του ίδιου, Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, σ. 307.

²³⁸ Δωρή, Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, ό.π., σ. 307.

²³⁹ Βλ. και Δωρή, Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, ό.π., σ. 310.

²⁴⁰ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 128.

²⁴¹ Για τη διάκριση μεταξύ «συγκεκριμενοποίησης» και «εξειδίκευσης» βλ. Δωρή, Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, ό.π., σ. 313, υποσ. 16.

σχέση²⁴². Η διάκριση μεταξύ γενικών αρχών του δικαίου και γενικών ρητρών είναι δυσχερής, καθόσον, όπως επισημαίνει ο Δωρής²⁴³, «... το αξιολογικό φορτίο των γενικών ρητρών στο υποσύστημα του αστικού δικαίου είναι τέτοιας έντασης και έκτασης (γενικότητας), ώστε αυτές να είναι ισοδύναμες με γενικές αρχές του δικαίου. Κατ' ουσίαν πρόκειται δηλαδή για γενικές αρχές, διάχυτες σε ορισμένο υποσύστημα (εν προκειμένω στο υποσύστημα του αστικού και γενικότερα του ιδιωτικού δικαίου), εκφραζόμενες συνήθως με ένα ουσιαστικό και τον επιθετικό τους προσδιορισμό («χρηστά ήθη», «καλή πίστη», «δημόσια τάξη»)). Μολαταύτα, ακόμα και αν θεωρηθεί ότι οι γενικές ρήτρες συνιστούν υποπερίπτωση των γενικών αρχών, φαίνεται να μπορεί να διατυπωθεί με ασφάλεια η διαπίστωση ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν συνιστά γενική ρήτρα, καθώς ελλείπει το στοιχείο της διατύπωσής της ως τέτοιας σε κανόνες δικαίου. Η ρητή διακήρυξη της αρχής της διαφάνειας στο άρθρο 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007, το οποίο, μεταξύ άλλων, επιτάσσει οι ΓΟΣ να διατυπώνονται «κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους», δεν αναιρεί τη διαπίστωση αυτή, καθόσον αφενός δεν αφορά όλες τις εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας, περιοριζόμενη από πλευράς ένταξης στο εξωτερικό σύστημα του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 μόνο στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης, αφετέρου δεν περιέχει οποιαδήποτε αναφορά στην έννοια «διαφάνεια» (θα ήταν σόλοικο να χαρακτηρίζαμε ως γενική ρήτρα της διαφάνειας μια διατύπωση σε κανόνα δικαίου που δεν περιέχει καν την έννοια «διαφάνεια»).

90. Μια γενική ρήτρα μπορεί να αποτελέσει πηγή για τη διαμόρφωση μιας γενικής αρχής. Αναλυτικότερα, είναι γνωστό ότι η νομική δογματική τυποποιεί ειδικά πραγματικά στο πλαίσιο της νομολογιακής εφαρμογής των γενικών ρητρών (όπως λ.χ. τα άρθρα 178, 281, 288 και 919 ΑΚ) και μετασχηματίζει μέσω αυτών νέες κοινωνικοοικονομικές αξιολογήσεις σε νομικά λειτουργικές εννοιολογικές κατηγορίες, παρουσιάζοντας «μετασχηματιστική λειτουργία» (*Transformationsfunktion*)²⁴⁴. Ως παράδειγμα τέτοιας μετασχηματιστικής λειτουργίας των γενικών ρητρών μπορεί να συλληφθεί και η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας. Έτσι, το BGH δέχθηκε ότι «Η καλή πίστη υποχρεώνει τους χρήστες ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των αντισυμβαλλομένων τους με τρόπο σαφή και κατανοητό», συνάγοντας την αρχή της διαφάνειας από τη γενική ρήτρα της καλής πίστης²⁴⁵. Βέβαια, η αρχή της διαφάνειας μπορεί να γίνει κατανοητή και ως ειδική εκδήλωση όχι μιας γενικής ρήτρας, αλλά μιας θεμελιώδους αρχής του Αστικού Δικαίου, της αρχής της καλής πίστης²⁴⁶.

²⁴² Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 95.

²⁴³ Δωρή, Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, ό.π., σ. 312.

²⁴⁴ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σ. 3

²⁴⁵ Βλ. για τη διάπλαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από την γερμανική νομολογία υπό το καθεστώς του AGB-Gesetz υπό IV.2(β), αρ. 106 επ..

²⁴⁶ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας ως εκδήλωση της αρχής της καλής πίστης υπό V.4(α) κατωτέρω.

91. Κριτήριο της διάκρισης των γενικών αρχών και των κανόνων δικαίου (*rules, Rechtsregeln*)²⁴⁷ είναι όχι τόσο η γενικότητα του παραγγέλματος όσο η ποιότητά του, η άμεση ισχύς του²⁴⁸. Οι γενικές αρχές στο δίκαιο δεν έχουν οι ίδιες τη μορφική ποιότητα του κανόνα δικαίου, δηλαδή συγκεκριμένο πραγματικό (*Tatbestand*) και ορισμένη έννομη συνέπεια²⁴⁹. Με άλλη διατύπωση, ενώ οι αρχές συνιστούν αξιολογικά μέτρα (*Wertmaßstäben*) για την οργάνωση της κοινωνίας και για το λόγο αυτό επιτελούν μια κατευθυντήρια κανονιστική λειτουργία, ο κανόνας δικαίου, που συνιστά το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης δικαιοπαραγωγικής διαδικασίας, εμπεριέχει ένα συγκεκριμένο δεοντολογικό περιεχόμενο για την ρύθμιση ενός κοινωνικού ζητήματος με γενικό και αφηρημένο τρόπο²⁵⁰ και επισύρει την επέλευση δυσμενών συνεπειών. Η νομική φύση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν θα πρέπει να συλληφθεί ως ταυτόσημη με αυτή ενός κανόνα δικαίου. Το γεγονός ότι το άρθρο 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, μετά την τροποποίησή του με την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007, πλέον, μεταξύ άλλων, επιτάσσει οι ΓΟΣ να διατυπώνονται «κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους», δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε διαφορετικό συμπέρασμα, καθώς σύμφωνα με την εδώ υποστηριζόμενη άποψη η διακήρυξη αυτή της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση δεν περιορίζει την κανονιστική εμβέλεια της αρχής της διαφάνειας μόνο κατά το στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ αυτό, καθώς η αρχή αυτή εκδηλώνεται επιπλέον στο στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ και, προεχόντως, στο στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους²⁵¹. Συνεπώς, το γεγονός ότι ο Έλληνας νομοθέτης θέλησε να αποδώσει στην αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ τη μορφική ποιότητα κανόνα δικαίου στο πλαίσιο της ένταξης δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι οδήγησε στο μετασχηματισμό της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από γενική αρχή του δικαίου σε κανόνα δικαίου.

92. *Rationes legis* είναι οι νομοθετικές σκέψεις που δικαιολογούν ορισμένη ρύθμιση. Δεν αποτελούν κανόνα δικαίου, πλην όμως αποτελούν αναμφίβολα στοιχείο του θετικού δικαίου, ως το θεμέλιο της τιθέμενης με τον κανόνα νομοθετικής ρύθμισης. Οι δικαιοηθικές αρχές λειτουργούν ως αντικειμενικά – τελολογικά κριτήρια θεμελιώσεως των νομικών κρίσεων²⁵². Μολαταύτα, σε αντίθεση με τη *ratio legis*, η δικαιοηθική αρχή είναι συνήθως μια γενικότερη

²⁴⁷ Βλ. για την έννοια, τη δομή και τις διακρίσεις των κανόνων δικαίου Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 93 επ..

²⁴⁸ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σ. 3, υποσ. 6.

²⁴⁹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σ. 180 επ., Αυγουστιανάκη, Λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου, ιδίως των αρχών της ισότητας, της ασφάλειας δικαίου και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου (με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1508/2002), ΔτΑ, τόμος εκτός σειράς Ι/2003, σ. 142, που χαρακτηρίζει εύστοχα τις γενικές αρχές ως «γενικές αξιολογήσεις της έννομης τάξης, οι οποίες δεν έχουν την τυπική μορφή ενός κανόνα δικαίου (με πραγματικό και έννομη συνέπεια), αλλά εκφράζονται ως γενικές κατευθυντήριες γραμμές με αυξημένο βαθμό αφαίρεσης».

²⁵⁰ Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 28-29.

²⁵¹ Βλ. υπό ΙΙΙ.2(γ) ανωτέρω.

²⁵² Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 131.

αξιολόγηση, που εμφανίζει αντίστοιχα και υψηλότερο βαθμό εννοιολογικής αφαίρεσης²⁵³.

93. Συχνά ο όρος «*επιταγή*» φαίνεται να χρησιμοποιείται ως ισοδύναμος του όρου «*γενική αρχή*», ενώ σε άλλες περιπτώσεις η «*επιταγή*» φαίνεται να νοείται ως μια εναλλακτική διατύπωση ενός συγκεκριμένου «*επιτακτικού κανόνα*»²⁵⁴. Υπό αυτό το πρίσμα, κρίνεται εύστοχη η χρήση του όρου «*αρχή*» αντί του όρου «*επιταγή*» της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης (σε αντίθεση με την γερμανική έννομη τάξη που διέπλεσε την «*επιταγή της διαφάνειας*» ή “*Transparenzgebot*”). Πράγματι, ήδη ο όρος «*αρχή*» θα πρέπει να μας ωθήσει να συλλάβουμε την «*αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ*» ως φέρον στοιχείο των ρυθμίσεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και όχι απλώς ως μεμονωμένο κανόνα δικαίου.

(β) «*διαφάνειας*»

94. Εξετάζοντας κανείς την έννοια «*διαφάνεια*» από γραμματικής και μόνο άποψης και χωρίς παράλληλα να έχει υπόψη του τα γλωσσικά συγκείμενα αυτής, δύσκολα μπορεί να εξαγάγει κάποιο αξιοποιήσιμο συμπέρασμα για την κανονιστική λειτουργία που μπορεί να έχει η απαίτηση για «*διαφάνεια*» των ΓΟΣ. Θα μπορούσε, βέβαια, να υποστηρίξει κανείς ότι από την ίδια τη γραμματική διατύπωση «*διαφάνεια*» μπορεί να συναχθεί ότι ένας ΓΟΣ ικανοποιεί τις απαιτήσεις της αρχής της διαφάνειας, όταν το περιεχόμενό του γίνεται αντιληπτό με ανάλογη ευκολία, όπως αυτή με την οποία μπορεί να δει κανείς έξω από ένα καθαρό παράθυρο²⁵⁵. Η διαπίστωσή αυτή, όμως, δεν παρίσταται ιδιαίτερα χρήσιμη για την κατανόηση του τρόπου που το περιεχόμενο των ΓΟΣ που εντάσσονται σε μια σύμβαση μπορεί πρακτικά να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.
95. Η ελαστικότητα στη διατύπωση της έννοιας «*διαφάνεια*» δεν είναι, προφανώς, αυτόθροα ένα αρνητικό στοιχείο για την περιγραφή μιας γενικής αρχής του δικαίου, αφού ακόμα και ο κανόνας δικαίου είναι διατυπωμένος με κάποιο

²⁵³ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, σ. 181.

²⁵⁴ Για την διάκριση των κανόνων σε επιτακτικούς, απαγορευτικούς ή απονεμητικούς βλ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 130 επ..

²⁵⁵ Πρβλ. για την «*θεσμική*» αρχή της διαφάνειας Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, σ. 318· Mock, An interdisciplinary Introduction to Legal Transparency: A tool for Rational Development, Dickinson Journal of International Law, Vol. 18, 2000, 295. Θεώρηση της έννοιας της «*διαφάνειας*» υπό το πρίσμα της καθομιλουμένης γλώσσας αλλά και της επιστήμης (της Φυσικής, αλλά και της Νομικής, εκτός και εντός του συστήματος των ΓΟΣ) επιχειρεί ο Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 4-7, συμπεραίνοντας ότι ο όρος χρησιμοποιείται ενιαία, με την εξαίρεση της επιταγής του ορισμένου των ΓΟΣ (*Bestimmtheitsgebot*), με την οποία σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ως συνώνυμη η επιταγή της διαφάνειας, και ως εκ τούτου προτείνει να γίνεται ορολογική διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών. Βλ. και Brandner, Die Rechtsprechung der BGH-Senate zum AGB-Gesetz, in Zehn Jahre AGB-Gesetz, σελ. 46-47, ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο «*επιταγή της συγκεκριμενοποίησης*» (*Gebot der Konkretisierung*) ως ισοδύναμο με τους όρους «*επιταγή του ορισμένου*» (*Gebot der Bestimmtheit*) και «*επιταγή της διαφάνειας*» (*Gebot der Transparenz*). Στο πλαίσιο της παρούσας, η επιταγή του ορισμένου των ΓΟΣ παρουσιάζεται στο Κεφάλαιο VII (υπό 3) ως (σημαντική) υποπερίπτωση της εν ευρεία έννοια αρχής της διαφάνειας και όχι ως διακριτή έννοια, σε αρμονία με τα πορίσματα της Ελληνικής θεωρίας και νομολογίας.

βαθμό γενικότητας και αφαίρεσης, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, προκειμένου να είναι δυνατή η υπαγωγή σε αυτόν ενός ακαθόριστου αριθμού περιπτώσεων²⁵⁶. Προφανώς η «διαφάνεια» θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως νομική έννοια. Υπό αυτό το πρίσμα, η «διαφάνεια» μπορεί να γίνει αντιληπτή ως λειτουργική έννοια, η οποία μπορεί να γίνει αντιληπτή με αναγωγή στην λειτουργία που επιτελεί και στον σκοπό που επιδιώκει²⁵⁷. Καθίσταται πρόδηλο αυτό που ήδη είχε φανεί ως εύλογο στην αρχή της παρούσας μελέτης, ότι δηλαδή για την κατανόηση της «αρχής της διαφάνειας» είναι απολύτως απαραίτητη η συστηματική αλλά και η τελολογική της θεώρηση, οι οποίες θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια²⁵⁸.

96. Πράγματι, όπως έχει ορθά επισημανθεί²⁵⁹, η «διαφάνεια» είναι έννοια η οποία «ενώ δεν στερείται αξιολογικού περιεχομένου, είναι εντούτοις, λόγω της ευρύτατα αφηρημένης διασκευής της, ανεπίδεκτη ακριβούς εννοιολογικής οριοθέτησεως και ακατάλληλη για απευθείας εφαρμογή στο συγκεκριμένο βιοτικό πραγματικό». Συνεπώς, η έννοια αυτή χρειάζεται απαραίτητως συγκεκριμενοποίηση στην κρινόμενη ατομική περίπτωση²⁶⁰. Τα χαρακτηριστικά αυτά γνωρίσματα, εξάλλου, γίνεται δεκτό ότι εμφανίζονται σε όλες τις γενικές αρχές του δικαίου²⁶¹, συνεπώς ο χαρακτηρισμός της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως γενικής αρχής του δικαίου επαληθεύεται και εξ αυτού του λόγου.

(γ) των «γενικών όρων συναλλαγών»

97. Η αρχή της διαφάνειας δεν διέπει μόνο τους ΓΟΣ, αλλά κάθε όρο σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όπως συνάγεται από την παρ. 10 του άρθρου 2 του Ν 2251/1994²⁶². Η αιτία που φαίνεται ότι έχει επικρατήσει τόσο στην θεωρία όσο και στη νομολογία η ορολογία «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ» φαίνεται να έγκειται στο γεγονός ότι τους κατεξοχήν μη διαπραγματεύσιμους όρους συνιστούν οι ΓΟΣ, με αποτέλεσμα όλη η σχετική προβληματική να έχει αναπτυχθεί γύρω από την έννοιά τους²⁶³. Θα μπορούσε, συνεπώς, να γίνεται δόκιμα λόγος για «αρχή διαφάνειας των ΓΟΣ

²⁵⁶ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 30.

²⁵⁷ Βλ. για το ότι οι νομικές έννοιες είναι λειτουργικές έννοιες Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 15 υποσ. 2.

²⁵⁸ Βλ. κεφάλαιο V για τη συστηματική και κεφάλαιο VI για την τελολογική θεώρηση.

²⁵⁹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 139.

²⁶⁰ Κατά τον Παπανικολάου (Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 139) στη συγκεκριμενοποίηση αυτή προβαίνει ο δικαστής επί τη βάσει πλειόνων ενδιάμεσων αξιολογικών κριτηρίων (κατώτερης δηλαδή βαθμίδας αφαίρεσης), τα οποία αντλεί κυρίως μεν από επιτυχή νομολογιακά προηγούμενα, αλλά περαιτέρω και από σχετικές προτάσεις της δογματικής του δικαίου, καθώς και από δεδομένα της δικαιοσυγκριτικής θεωρήσεως.

²⁶¹ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Δωρής, Ο δικαστικός έλεγχος για την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας επί χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη όταν ο νόμος θεσπίζει ελάχιστα γι' αυτήν όρια (Απολογισμός ύστερα και από την ΟΛΑΠ 6/2009), ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, σ. 131, όλες οι γενικές αρχές του δικαίου, όπως είναι η αρχή της αναλογικότητας, η αρχή της ισότητας, η αρχή του κράτους δικαίου ή του κοινωνικού κράτους δεν είναι εύκολο να οριστούν με ακρίβεια σε επίπεδο θεωρητικού λόγου, πέραν του ότι δεν είναι καθήκον του νομοθέτη να τις ορίσει.

²⁶² Paparseniou, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 52, υποσ. 160 και σελ. 53.

²⁶³ Βλ. και Δέλλιο, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 I, αρ. 4.

και λοιπών όρων που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης κατά την έννοια της παρ. 10 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994». Δεδομένου ότι η ορολογία «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ» έχει επικρατήσει απολύτως αλλά και για λόγους συντομίας, χρησιμοποιείται και στην παρούσα μελέτη, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οι διαπιστώσεις που περιέχονται σε αυτή αφορούν αποκλειστικά στους ΓΟΣ και όχι σε οποιοδήποτε όρο ο οποίος δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης με την έννοια της παρ. 10 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

4. Διαπιστώσεις από την γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

98. Από την γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας, θα πρέπει να συγκρατήσουμε τις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Η προσπάθεια άμεσης γραμματικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας με την γραμματική εξέταση των διατάξεων που τη θεμελιώνουν προσκρούει στην έλλειψη διάταξης που να περιέχει νομοθετικό ορισμό αυτής ή τουλάχιστον να καθιερώνει ρητά την αρχή της διαφάνειας. Αφετηρία της γραμματικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας μπορεί να είναι, μολαταύτα, το γράμμα των διατάξεων που θεωρούνται από τη νομολογία και τη θεωρία ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας.
- 2) Η μελέτη της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων, σε συνδυασμό με την συστηματοποίηση των πορισμάτων της νομολογίας από την θεωρία και τις θέσεις της ελληνικής θεωρίας εν γένει, υποδεικνύει ότι οι περισσότερες διατάξεις των παρ. 1-5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, που ρυθμίζουν θέματα ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση και ερμηνείας αυτών μπορούν να θεωρηθούν ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας. Περαιτέρω, από τις διατάξεις που αφορούν στον ανοικτό έλεγχο της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, τόσο η γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 όσο και οι περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών όρων (α), (ε), (ζ), (η), (ι), (ια), (ιη) και (λβ) από την «μαύρη λίστα» της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 μπορούν να παρέχουν προστασία στον καταναλωτή από καταστάσεις που οι ΓΟΣ «δεν παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή» και υπό αυτό το πρίσμα μπορούν να θεωρηθούν ως νομοθετικά ερείσματα ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του σταδίου ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας.
- 3) Χαρακτηριστικό των ΓΟΣ που αποτυγχάνουν να ικανοποιήσουν τα κριτήρια του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ (παρ. 1-2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994) είναι ότι είτε στερούν από τον καταναλωτή τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους είτε δεν επιτρέπουν στον καταναλωτή να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους. Είναι εμφανής η συγγένεια των ανωτέρω χαρακτηριστικών με τη διαπίστωση της νομολογίας και της θεωρίας ότι η αδιαφάνεια εμποδίζει τον καταναλωτή να διαγνώσει την έκταση της συμβατικής του δέσμευσης. Περαιτέρω, από το ίδιο το γράμμα των διατάξεων των παρ. 3-5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, για την ερμηνεία των ΓΟΣ διακρίνεται η επιταγή προς τον

προμηθευτή οι ΓΟΣ να είναι διατυπωμένοι με τρόπο σαφή και κατανοητό, καθώς στις διατάξεις αυτές θεσπίζονται δυσμενείς έννομες συνέπειες σε βάρος του προμηθευτή που αποτυγχάνει, ως συντάκτης των ΓΟΣ, να διατυπώσει τους ΓΟΣ κατά τρόπο που να μην δημιουργούν αμφιβολίες κατά την ερμηνεία τους. Εξάλλου, το γράμμα της γενικής ρήτηρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 επιτρέπει τη υιοθετηθείσα από τη νομολογία θέση ότι αδιαφανείς ρήτρες, που αποκρύπτουν την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση δημιουργούν τον κίνδυνο ο καταναλωτής είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής και υπό το πρίσμα αυτό οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, σε διατάραξη των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των καταναλωτών. Ομοίως η γραμματική διατύπωση των περιπτώσεων ζ', η', ι', ια' και ιη' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 επιτρέπει την συναγωγή της επιταγής ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης, ενώ η γραμματική διατύπωση των περιπτώσεων α', ε' και λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 επιτρέπει την υπαγωγή τους στην ειδικότερη επιταγή της αρχής της διαφάνειας να υπάρχει διαφάνεια και σαφήνεια και ως προς την αιτία της παροχής. Από τις εν λόγω ειδικότερα ρυθμισμένες περιπτώσεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δύναται να συναχθεί γενική αρχή, δεκτική εφαρμογής και σε ειδικότερα πραγματικά που δεν προβλέπονται ρητά στο Ν. 2251/1994, διαμέσου της γενικής ρήτηρας της παρ. 6 του άρθρου 2.

- 4) Από εννοιολογικής σκοπιάς, ορθότερη αλλά και πιο χρήσιμη σε πρακτικό επίπεδο είναι η υπαγωγή της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στις «γενικές αρχές του δικαίου», και δη του αστικού δικαίου, παρά η θεώρησή της ως υποπερίπτωση της «θεσμικής» αρχής της διαφάνειας ή ως μια υποπερίπτωση μιας γενικότερης αρχής της διαφάνειας, στην οποία θα συγκαταλέγεται και η «θεσμική» αρχή της διαφάνειας, παρά τη διαπίστωση συγκεκριμένων κοινών χαρακτηριστικών της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και της θεσμικής αρχής της διαφάνειας (προώθηση του υγιούς ανταγωνισμού, της σαφήνειας και του ορισμένου περιεχομένου αφενός των ΓΟΣ και αφετέρου των νομοθετικών ρυθμίσεων), τόσο λόγω της διαφορετικής νομοθετικής τους θεμελίωσης, όσο και υπό το πρίσμα της Λογικής (καθώς η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν συγκεντρώνει όλα τα εννοιολογικά γνωρίσματα της θεσμικής αρχής της διαφάνειας).
- 5) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνιστά γενική αρχή του ιδιωτικού δικαίου. Δεν συνιστά γενική ρήτρα, μεμονωμένο κανόνα δικαίου, απλή *ratio legis* ή απλή επιταγή. Ως γενική αρχή του ιδιωτικού δικαίου, η αρχή της διαφάνειας πρέπει να θεμελιώνεται στο ισχύον ιδιωτικό δίκαιο, συνεπώς η θέση ότι η αρχή της διαφάνειας «δεν εμπεριέχεται στο άρθρο 2 Ν. 2251/94, αλλά πηγάζει από το άρθρο 4 παρ. 2 και 5 παρ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και αποτελεί θεωρητική και νομολογιακή κατασκευή» δεν μπορεί να γίνει δεκτή, δεδομένου ότι η «δικαιοπλαστική εξουσία» των δικαστηρίων δεν εξικνείται στην θέσπιση κανόνων

δικαίου, η οποία αποτελεί το έργο της νομοθετικής εξουσίας. Η αρχή της διαφάνειας μπορεί να γίνει κατανοητή ως εκδήλωση της απαγόρευσης της κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας, καθώς και ως εκδήλωση της γενικής αρχής της καλής πίστης, και το νομοθετικό της θεμέλιο θα πρέπει να εντοπιστεί προεχόντως στις διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

- 6) Η χρήση της ορολογίας «*αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ*» για την περιγραφή του συγκεκριμένου νομικού μορφώματος θα πρέπει να θεωρηθεί επιτυχημένη. Ειδικότερα:
- i. Η χρήση του όρου «*αρχή*» αντί του όρου «*επιταγή*» αναδεικνύει περισσότερο τη φύση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως αρχής του δικαίου και αποτρέπει την στενή θεώρηση αυτής ως μεμονωμένου επιτακτικού κανόνα με ειδικό περιεχόμενο.
 - ii. Περαιτέρω, ο όρος «*διαφάνεια*» φαίνεται ικανός, ενόψει της γενικότητάς του, να αποδώσει το πλήθος των περιπτώσεων που έχουν υπαχθεί από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων στην αρχή της διαφάνειας. Ως νομική έννοια, η «*διαφάνεια*» θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως λειτουργική έννοια, της οποίας η κατανόηση προϋποθέτει αναγωγή στην λειτουργία που επιτελεί και στον σκοπό που επιδιώκει. Υπό αυτό το πρίσμα, ικανοποιεί ο λειτουργικός ορισμός της αρχής της διαφάνειας, σύμφωνα με τον οποίο η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ σημαίνει ότι οι ΓΟΣ πρέπει να είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο κατανοητό, σαφή, ορισμένο, ακριβή και μη παραπλανητικό, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να διαγνώσει εκ των προτέρων την εμβέλεια (κατά τρόπο, χρόνο και ποσό) της δέσμευσής του. Είναι ανεπίδεκτη ακριβούς εννοιολογικής οριοθέτησης.
 - iii. Ο προσδιορισμός «*των γενικών όρων συναλλαγών*» δεν αποκαλύπτει ότι η αρχή της διαφάνειας δεν διέπει μόνο τους ΓΟΣ, αλλά κάθε όρο σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, αυτό όμως σε κάθε περίπτωση συνάγεται από την παρ. 10 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, που επεκτείνει τη ρύθμιση του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και στους όρους που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.

IV. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΟΣ

1. Η σημασία της ιστορικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας

99. Η βούληση του ιστορικού νομοθέτη αποτελεί «κλασικό» ερμηνευτικό κριτήριο. Δεν θα ήταν άστοχο να χαρακτηρισθεί κοινός τόπος σήμερα ότι η ιστορία της γενέσεως των κανόνων δικαίου μπορεί να είναι αποκαλυπτική για το νόημά τους²⁶⁴. Πράγματι, καίτοι η αναζήτηση του σκοπού του κανόνα δικαίου δεν σημαίνει αναζήτηση της θέλησης ενός προσωποποιημένου νομοθέτη σε κάποια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, δεν μπορεί πάντως να περιοριστεί σε αναζήτηση ενός αντικειμενικού πνεύματος ανεξάρτητου από συγκεκριμένες επιδιώξεις ενός ιστορικού νομοθέτη²⁶⁵. Τυχόν υπερτονισμός της αντικειμενικοποίησης του νομοθετικού σκοπού, της πλήρους δηλαδή απότμησής του από το ιστορικό του υπόβαθρο, ενέχει επικίνδυνη ουσιαστική υποβάθμιση της νομοθετικής λειτουργίας και μη αποδεκτή αποδέσμευση της δικαστικής εξουσίας από τον νόμο²⁶⁶. Έτσι, ορθό είναι να γίνει δεκτό ότι ρυθμιστική αφετηρία και ρυθμιστική επιδίωξη συνυφαίνονται²⁶⁷.
100. Υπό αυτό το πρίσμα, στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου θα επιχειρηθεί η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας ενόψει της ιστορίας της γενέσεως των διατάξεων του θετικού δικαίου που θεμελιώνουν την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, οι οποίες ήδη απομονώθηκαν σε προηγούμενο τμήμα της μελέτης²⁶⁸, αλλά και της ιστορίας των τροποποιήσεων που έχουν επέλθει σε αυτές.
101. Η εξελικτική διαμόρφωση της «αρχής της διαφάνειας» δεν οφείλεται, όμως, μόνο στις αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο που έχουν επισυμβεί. Οφείλεται και στην κίνηση (μεταλλαγή) που παρουσιάζουν μέσα στο χρόνο²⁶⁹ οι νομικές έννοιες που περιέχονται στις διατάξεις του θετικού δικαίου στις οποίες βασίζεται η αρχή της διαφάνειας. Αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί και η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό αυτό το πρίσμα.
102. Στην υπό κρίση περίπτωση της εξέτασης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, από την σκοπιά της ιστορικής ερμηνείας, επιπροσθέτως προς τα ανωτέρω, η ιστορική ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί για την ερμηνεία της ελληνικής ρύθμισης, με συνεκτίμηση, βεβαίως, των αξιολογήσεων του Έλληνα νομοθέτη κατά την προσαρμογή της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ στο ελληνικό δίκαιο.

²⁶⁴ Για το ιστορικό στοιχείο της ερμηνείας βλ. Παπανικολάου, ό.π., ιδίως αρ. 220 επ..

²⁶⁵ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 173.

²⁶⁶ Δωρή, ό.π., σ. 173.

²⁶⁷ Δωρή, ό.π., σ. 174.

²⁶⁸ Βλ. υπό III.2 ανωτέρω.

²⁶⁹ Βλ. το παράδειγμα της κίνησης (μεταλλαγής) μέσα στο χρόνο που παρουσίασε ο νομικός όρος «καταβολή» στο άρθρο 416 ΑΚ ως προς το περιεχόμενό του, ώστε να δύναται να καταλαμβάνει και την ηλεκτρονική διακίνηση χρημάτων μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών σε Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 30.

2. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο γερμανικό δίκαιο πριν τη μεταρρύθμιση του Ενοχικού Δικαίου (*Schuldrechtsmodernisierung*)

(α) Δικαστικός έλεγχος των ΓΟΣ πριν τη θέση σε ισχύ του AGB-Gesetz με βάση τις γενικές ρήτρες του BGB

103. Η κατανόηση της ιστορικής εξέλιξης της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης²⁷⁰ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι τα πορίσματα της νομολογίας στη Γερμανία αποτέλεσαν τη βάση για τη διαμόρφωση των κοινοτικών αντιλήψεων για την διαφάνεια των ΓΟΣ²⁷¹, οι οποίες μεταφέρθηκαν στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, μεταξύ των οποίων και στην ελληνική.
104. Την ανάγκη προστασίας από τους γενικούς όρους συναλλαγών με την μορφή της κατάχρησης μονοπωλιακής θέσης (*Monopolmißbrauch*) συνέλαβε ο Ludwig Raiser με την μονογραφία του “*Das Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen*”, 1935. Το γεγονός ότι το αίτημα της προστασίας από τους γενικούς όρους συναλλαγών διατυπώθηκε αρχικά στην Γερμανία μπορεί να αποδοθεί στις διαφοροποιήσεις που παρουσίαζε ο γερμανικός αστικός κώδικας (*Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*) σε σχέση με τις ρυθμίσεις σε γειτονικά στη Γερμανία κράτη (π.χ. δυνατότητα απαλλαγής από την ευθύνη, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στη Γαλλία και την Ελβετία)²⁷².
105. Πριν τη θέση σε ισχύ, την 1^η Απριλίου 1977, του γερμανικού νόμου του Δικαίου των ΓΟΣ της 9.12.1976 (“*Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen*”, εφεξής “AGB-Gesetz”)²⁷³ οι ΓΟΣ υπέκειντο σε δικαστικό έλεγχο με βάση τις αντίστοιχες με τις ΑΚ 178, 179 και 288 διατάξεις του BGB, σύμφωνα με τις οποίες δικαιοπραξίες αντίθετες στα χρηστά ήθη και καταπλεονεκτικές δικαιοπραξίες είναι άκυρες και ο οφειλέτης έχει υποχρέωση να εκπληρώσει την παροχή όπως απαιτεί η καλή πίστη, αφού ληφθούν υπόψη και τα συναλλακτικά ήθη (§138 και §242 BGB)²⁷⁴. Πρωταρχικό κριτήριο ελέγχου των ΓΟΣ αποτέλεσε κατά πόσο υφίσταται απόκλιση από το ισορροπημένο περιεχόμενο που ο νομοθέτης έχει προσδώσει στο ενδοτικό δίκαιο. Στα διαμορφωθέντα κριτήρια της ουσιαστικής δυσαναλογίας και του μη απροσδόκητου χαρακτήρα προστέθηκε ο συναχθείς από την §242 BGB (η διατύπωση της οποίας αντιστοιχεί με αυτή της ΑΚ 288) κανόνας κατά τον οποίο εν αμφιβολία οι ΓΟΣ ερμηνεύονται σε βάρος του χρήστη (*Unklarheitsregel*), ο οποίος διατυπώθηκε στην §5 AGB-Gesetz.

²⁷⁰ Για την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 66-72.

²⁷¹ Βλ. υπό IV.3(α)(i) κατωτέρω.

²⁷² Πρβλ. *Coester*, Staudinger BGB, Vorbemerkungen zu §§ 307-309, Rndn. 3.

²⁷³ Ο AGBG είναι διαθέσιμος στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα <http://dejure.org/gesetze/AGBG>.

²⁷⁴ *Hellner*, Quo vadis AGB-Recht, FS Steindorff, 575.

(β) Δικαστικός έλεγχος της αδιαφάνειας των ΓΟΣ με βάση τις διατάξεις του AGB-Gesetz

106. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ διαπλάστηκε από την γερμανική νομολογία υπό το καθεστώς του AGB-Gesetz, ο οποίος ίσχυε μέχρι την 31.12.2001, οπότε καταργήθηκε με τον γερμανικό νόμο της 26.11.2001 για την μεταρρύθμιση του γερμανικού Ενοχικού Δικαίου, δυνάμει του οποίου ρυθμίσεις για το Δίκαιο των ΓΟΣ περιελήφθησαν στον BGB (§§305-310)²⁷⁵.
107. Η επιταγή της διαφάνειας των ΓΟΣ (“*Transparenzgebot*”) καθιερώθηκε ως φέρον στοιχείο (“*tragendes Prinzip*”) του Δικαίου των ΓΟΣ μετά τις αποφάσεις του BGH της 24.11.1988 και της 10.07.1990²⁷⁶. Το BGH είχε κρίνει σε σειρά αποφάσεων ΓΟΣ ως άκυρους λόγω αντίθεσης προς το άρθρο 9 AGBG, λόγω παραβίασης της αρχής της διαφάνειας από τον χρήστη των ΓΟΣ, επειδή η ρήτρα δεν καθιστούσε διακριτό με επαρκή σαφήνεια ποιες ήταν οι δυσμενείς συνέπειες για αυτόν. Χαρακτηριστικά το BGH δέχθηκε ότι «*Η καλή πίστη υποχρεώνει τους χρήστες ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των αντισυμβαλλομένων τους με τρόπο σαφή και κατανοητό*»²⁷⁷. Συνεπώς, κατά το BGH η συγκεκριμένη έκφανση της αρχής της διαφάνειας (επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ)²⁷⁸ αποτελεί εξειδίκευση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης²⁷⁹.
108. Ειδικότερα, κρίθηκε ως άκυρη με βάση την προϋσχύσασα § 9 AGBG συνήθης για τις γερμανικές Τράπεζες στεγαστικής πίστης (*Hypothekenbanken*) ρήτρα υπολογισμού τόκων, επειδή αυτή δεν έδειχνε με τον σαφή και ξεκάθαρο τρόπο ο οποίος απαιτείται ενόψει των ικανοτήτων κατανόησης του τυπικού μέσου πελάτη, ότι οι τόκοι του δανείου μέχρι το τέλος του έτους παρά την μεσολαβείσα απόσβεση υπολογίζονται με βάση το (υψηλότερο) κεφάλαιο κατά το τέλος του προηγούμενου έτους²⁸⁰. Με παρόμοια θεμελίωση το BGH κατέκρινε την ρήτρα σε ΓΟΣ ενός ταμιευτηρίου, σύμφωνα με την οποία η αξία καταθέσεως μετρητών λαμβάνεται υπόψη το πρώτον την εργάσιμη ημέρα μετά την πληρωμή. Σε άλλη απόφαση²⁸¹ η ακυρότητα ρήτρας υπολογισμού τόκων

²⁷⁵ Ο BGB είναι διαθέσιμος στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα του γερμανικού Υπουργείου δικαιοσύνης (*Bundesministerium der Justiz*) <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> και στην ιστοσελίδα <http://dejure.org/gesetze/BGB>.

²⁷⁶ *Köndgen*, Grund und Grenzen des Transparenzgebots im AGB-Recht, NJW 1989, 946, *Graf von Westphalen F./Thüsing G.*, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil “Vertragsrecht”, (33) Transparenzgebot, Rn 1, *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 1.

²⁷⁷ “*Treu und Glauben verpflichtet die Verwender Allgemeiner Geschäftsbedingungen, die Rechte und Pflichten ihrer Vertragspartner eindeutig und verständlich darzustellen*” BGH WM 1989, 126.

²⁷⁸ Για την επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ βλ. υπό VII.2 κατωτέρω.

²⁷⁹ Για το ότι και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ θα πρέπει να νοηθεί ως εξειδίκευση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης βλ. υπό V.4 κατωτέρω.

²⁸⁰ BGH 24.11.1988 – III ZR 188/87, ZIP 1988, 1530. *Baums*, Zur Transparenz der Berechnung von Darlehenszinsen, ZIP 1989, 7, *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, 9, *Bruchner*, Zinsberechnungsmethode bei Annuitätendarlehen im Lichte der BGH-Urteile vom 24. November 1988, WM 1988, 1873.

²⁸¹ BGHZ 112, 115 = NJW 1990, 2383, 2384.

ενός τοκοχρεολυτικού δανείου στηρίχθηκε στην παραβίαση της αρχής της διαφάνειας, δηλαδή θεωρήθηκε ότι ο πελάτης υφίσταται δυσανάλογη βλάβη, όταν ο χρήστης μιας ρήτρας «την διαμορφώνει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι συνέπειές της μόνο με προσπάθεια δύναται να καταστούν κατανοητές από τον μέσο πελάτη, παρά την υφιστάμενη δυνατότητα επιλογής μιας ευκολότερα κατανοητής διατύπωσης»²⁸². Μια τέτοια ρήτρα είναι κατά κανόνα άκυρη, όταν παραμένει καθήκον του πελάτη, να διαπιστώσει εσωτερική σχέση μεταξύ του υπολογισμού των τόκων και της απόσβεσης του κεφαλαίου και να αναγνωρίσει την μη εκφρασθείσα ρητά συνέπεια, ότι ποσά οφειλής που έχουν ήδη αποσβεσθεί τοκίζονται περαιτέρω μέχρι το τέλος του τριμήνου. Η ανωτέρω νομολογία αποτέλεσε αντικείμενο εκτεταμένου σχολιασμού από την γερμανική θεωρία²⁸³.

109. Διαπιστώνουμε ότι από τις γενικές ρήτρες του AGBG η γερμανική νομολογία αρχικά²⁸⁴, αλλά και η θεωρία²⁸⁵, διατύπωσαν μια επιταγή με ειδικότερο περιεχόμενο. Πράγματι, πρόκειται για περίπτωση που στο πλαίσιο της εφαρμογής μιας γενικής ρήτρας διαπλάσθηκε κάποτε νομολογιακά, μετά από σταθερά επαναλαμβανόμενη ομοιόμορφη συγκεκριμενοποίηση, ένα ειδικότερο τυποποιημένο πραγματικό με όλα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά ενός νέου αυτοτελούς κανόνα δικαίου, που ουσιαστικά ελάχιστα θα έχει πλέον να κάνει με τον αρχικό σχεδιασμό του νομοθέτη, όπως μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχει συμβεί και στο πλαίσιο του άρθρου 281 ΑΚ αναφορικά με τον θεσμό της αποδυναμώσεως δικαιώματος²⁸⁶. Η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας από τα γερμανικά δικαστήρια μπορεί να θεωρηθεί χαρακτηριστικό παράδειγμα δημιουργίας νέου νομικού μορφώματος, δυνάμει δικαιοπλαστικής εξουσίας που παρέχεται από τον δικαστή βάσει κάποιας γενικής δικαιοηθικής αρχής, ήδη θετικοποιημένης στο δίκαιο του Αστικού Κώδικα, και της αυξημένης δύναμης πειθούς που αυτή φέρει μαζί της²⁸⁷. Η εν λόγω διάπλαση πραγματοποιήθηκε όχι με αναγωγή σε εξωνομικούς κανόνες (π.χ. σε κανόνες της κοινωνικής ηθικής), αλλά εντός των εσχάτων ορίων του συστήματος στο οποίο ανήκουν οι

²⁸² “... so formuliert, dass ihre Auswirkungen vom Durchschnittskunden nur mit Mühe zu durchschauen sind, statt von der bestehenden Möglichkeit Gebrauch zu machen, eine leichter durchschaubare Formulierung zu wählen”.

²⁸³ Basedow, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 48, Hellner, Quo vadis AGB-Recht, FS Steindorff, 574, Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, 9.

²⁸⁴ Παπανικολάου, Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, 670, υπόσ. 49.

²⁸⁵ Μεντής, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 250.

²⁸⁶ Για τη διάπλαση του θεσμού της αποδυναμώσεως δικαιώματος από μεθοδολογικής σκοπιάς βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 346.

²⁸⁷ Παπανικολάου, ό.π., αρ. 392.

εφαρμοστέοι κανόνες δικαίου²⁸⁸, και ειδικότερα, όπως προεκτέθηκε²⁸⁹, με συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης.

110. Η σημερινή διαμόρφωση του νομοθετικού θεμελίου της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της επικαιροποίησης του Γερμανικού Ενοχικού Δικαίου (*Schuldrechtsmodernisierung*), δεν ήταν όμως αποκλειστικά αποτέλεσμα της νομολογιακής και της θεωρητικής επεξεργασίας της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Γερμανία, αλλά, όπως θα διαφανεί κατωτέρω²⁹⁰, σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στις διατάξεις της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και στην ερμηνεία αυτών από το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ). Οι αναπτύξεις που ακολουθούν είναι αφιερωμένες στην συνέχεια της ιστορικής διαδρομής της αρχής της διαφάνειας, αυτή τη φορά στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Μετά τις αναπτύξεις για την διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου, θα εξετάσουμε την μεταφορά αυτών των ρυθμίσεων στην Γερμανία, τη Γαλλία και την Αγγλία και στη συνέχεια θα ακολουθήσει η εξέταση της ιστορικής διαμόρφωσης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης²⁹¹.

3. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης

(α) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ

(i) Η μεταφορά της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από το γερμανικό στο κοινοτικό δίκαιο

111. Η δραστηριοποίηση της Κοινότητας για την προστασία του καταναλωτή ήταν επιβεβλημένη τόσο για την παροχή προστασίας στους καταναλωτές, όσο και για την εξάλειψη των προβλημάτων που δημιουργούσε η ανομοιομορφία των εθνικών νομοθεσιών στο διακοινοτικό εμπόριο²⁹². Όπως προκύπτει και από το προοίμιο της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, η Οδηγία αυτή εκδόθηκε ως μέτρο για την προοδευτική εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς, νοούμενης ως ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, και για να διασφαλίζεται η προστασία του πολίτη ως καταναλωτή κατά την απόκτηση αγαθών και υπηρεσιών με συμβάσεις που διέπονται από

²⁸⁸ Και στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου αντίστοιχη διάπλαση δικαίου μόνο *intra jus* θα μπορούσε να γίνει νοητή, καθόσον τα δικαστήρια δεσμεύεται να μην υπερβαίνουν το θετικό δίκαιο για τη θεμελίωση των δικαστικών τους κρίσεων, όπως επιτάσσει και το Σύνταγμα (άρθρο 87§2). Βλ. σχετικά *Δωρή*, Το ζήτημα της θεμελίωσης της ισχύος των κανόνων δικαίου υπό το πρίσμα των άρθρων 87 § 2, 93 § 4, 25 § 1 και 26 του Συντάγματος, ΤιμΤ Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου, 2016, σ. 39 (ιδίως σ. 47).

²⁸⁹ Βλ. αρ. 107 ανωτέρω.

²⁹⁰ Βλ. υπό IV.3 αμέσως κατωτέρω.

²⁹¹ Για την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στη Ρουμανία βλ. *Istrătoaie Manuela Lavinia, Les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs*, Revista - Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL) 2015, 186, *Marcusohn Victor*, The effects of unfair terms on the binding force principle of contracts, Law Review (published by Union of Jurists of Romania and Universul Juridic Publishing House) 2015, 24.

²⁹² Βλ. για την εξέλιξη της προστασίας του καταναλωτή στην Ε.Ε *Δελοούκα-Ιγγλέση*, Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή, σ. 23 επ.

την νομοθεσία κρατών μελών διάφορων του κράτους του καταναλωτή. Νομική βάση της Οδηγίας αποτέλεσε το άρθρο 100Α ΣυνθΕΟΚ (μετέπειτα 95 ΣυνθΕΚ και ήδη 114 ΣΛΕΕ), το οποίο, σημειωτέον, στην παρ. 3 αυτού επιτάσσει να λαμβάνεται ως βάση ένα υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών. Καίτοι συνδέεται με την επίτευξη του στόχου διαμόρφωσης της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, η παρ. 3 του άρθρου 100Α ΣυνθΕΟΚ συνιστά την πρώτη επίσημη αναγνώριση της προστασίας του καταναλωτή ως αυτόνομου στόχου πολιτικής στη Συνθήκη²⁹³.

112. Καίτοι η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ υπέστη την επίδραση όλων των εθνικών δικαίων των κρατών-μελών που περιείχαν ρυθμίσεις περί ΓΟΣ κατά τον χρόνο των προπαρασκευαστικών εργασιών της²⁹⁴, καθώς ο AGBG αποκρυστάλλωνε την νομολογιακή και θεωρητική επεξεργασία του ελέγχου προδιατυπωμένων όρων πολλών δεκαετιών στην Γερμανία, ο κοινοτικός νομοθέτης ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό το πρότυπό του²⁹⁵. Ιδίως η συμπερίληψη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ ανάγεται στην νομολογία του BGH²⁹⁶.

(ii) Οι εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ

113. Η ανάγκη διαφάνειας των συμβατικών όρων που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης αναγνωρίζεται σε περισσότερα σημεία της Οδηγίας 93/13²⁹⁷. Ειδικότερα:

²⁹³ *Gutman*, *The Constitutional Foundations of European Contract Law – A Comparative Analysis*, σ. 384.

²⁹⁴ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 38-40. Για τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη διαμόρφωση της ρύθμισης της αρχής της διαφάνειας στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ βλ. *Μπόλο*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 104 επ..

²⁹⁵ *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 558, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 40-41. Για την αρχή της διαφάνειας στο γερμανικό δίκαιο βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 66 επ..

²⁹⁶ *Korinek*, *Das Transparenzgebot des § 6 Abs 3 KSchG*, JB 1999, 152, υποσ. 30.

²⁹⁷ Βλ. *Δέλλιο*, σε *Αλεξανδρίδου* (Επιμέλεια), *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό*, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 93 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 118, *του ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 265. Πρβλ. *Δέλλιο*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 376 επ., όπου δεν γίνεται αναφορά στο εδαφ. ι' του Παραρτήματος της Οδηγίας, καθώς και *Paparseniou Paraskevi*, *Griechisches Verbrauchervertragsrecht*, §I.IV.I, σελ. 51, η οποία, χωρίς να αναφέρεται στα εδάφια ι', κ', και λ' του Παραρτήματος της Οδηγίας, επισημαίνει ότι η αρχή της διαφάνειας όσον αφορά τους όρους, οι οποίοι δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, αναγγέλλεται στην 20η αιτιολογική σκέψη του Προοιμίου της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ και διατυπώνεται στο τελευταίο εδάφιο του άρθρου 4 II και ιδίως στο άρθρο 5 I της ίδιας Οδηγίας, χωρίς να προβλέπονται όμως οι έννομες συνέπειες στην περίπτωση της παραβίασής της. Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 43-44, κατά την οποία η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αναγνωρίζεται στην 20^η αιτιολογική σκέψη του Προοιμίου, στο άρθρο 5 εδ. α', β' και γ', στο άρθρο 4§2 και στις περ. στ', ζ', θ', ι', κ', λ', και μ' του ενδεικτικού καταλόγου καταρχαιστικών ρητρών του Παραρτήματος της Οδηγίας, καθώς και *Αλεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 288, όπου αναφέρεται ότι η επιταγή της διαφάνειας ρυθμίζεται στα άρθρα 4§2 και 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, όμως αποσιάζει πρόβλεψη σχετικά με τις έννομες συνέπειες της παραβίασής της επιταγής για διαφάνεια. Περαιτέρω, βλ. και *Μπόλο*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 106 επ., *Graf von Westphalen F./Thüsing G.*, *Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke*, Teil "Vertragsrecht", (33) Transparenzgebot,

- 1) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εκδηλώνεται στο πρώτο εδάφιο της 20^{ης} αιτιολογικής σκέψης του Προοιμίου της Οδηγίας 93/13, κατά την οποία το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων εκτιμά ότι οι συμβάσεις πρέπει να συντάσσονται με σαφή και κατανοητό τρόπο. Περαιτέρω, ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορούν να νοηθούν και τα επόμενα εδάφια της 20^{ης} αιτιολογικής σκέψης του Προοιμίου, στα οποία διατυπώνεται η εκτίμηση ότι ο καταναλωτής πρέπει να έχει πράγματι την ευκαιρία να λάβει γνώση όλων των ρητρών και ότι σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να υπερισχύσει η πιο ευνοϊκή ερμηνεία για τον καταναλωτή.
- 2) Περαιτέρω, οι ανωτέρω εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ διακρίνονται και στο άρθρο 5 της Οδηγίας, σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο του οποίου στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο²⁹⁸. Επιπλέον, στα επόμενα εδάφια του άρθρου 5 της Οδηγίας, σε συνέχεια της εκτίμησης του Προοιμίου ότι σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να υπερισχύσει η πιο ευνοϊκή ερμηνεία για τον καταναλωτή, διατυπώνεται ο ερμηνευτικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίον σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία²⁹⁹.
- 3) Ιδιαίτερη είναι η σημασία της εκδήλωσης της αρχής της διαφάνειας στο άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας, κατά το οποίο η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης αφορά ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Οι απαιτήσεις διαφάνειας αναφορικά με το τίμημα και την παροχή εξειδικεύονται περαιτέρω στα περιγραφόμενα υπό (4) κατωτέρω εδάφια ι', κ' και λ' της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας, το οποίο σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 3 της Οδηγίας περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές. Τα εδάφια αυτά αναφέρονται στις ρήτρες μονομερούς αύξησης του

Rdnr. 1, όπου επισημαίνεται ότι η αρχή της διαφάνειας αναγνωρίστηκε με τα Άρθρα 4 παρ. 2 και 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, *Korinek*, Das Transparenzgebot des § 6 Abs 3 KSchG, JB 1999, 151-152.

²⁹⁸ Βλ. και *Hondius*, The Reception of the Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts by Member States *European Review of Private Law* 3, 1995, 249, ο οποίος επισημαίνει ότι ο κανόνας του α' εδαφίου του άρθρου 5 της Οδηγίας 93/13 πιθανότατα έχει πηγή έμπνευσης, μεταξύ άλλων, τη διαμόρφωση στη γερμανική νομολογία της επιταγής της διαφάνειας (“*Transparenzgebot*”).

²⁹⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Οδηγίας, αυτός ο ερμηνευτικός κανόνας δεν εφαρμόζεται στο πλαίσιο των διαδικασιών που προβλέπονται στο άρθρο 7 παράγραφος 2 της Οδηγίας, δηλαδή σε διαδικασίες βάσει διατάξεων που θεσπίζουν τα κράτη μέλη, δυνάμει των οποίων δίνεται σε άτομα ή οργανισμούς που έχουν, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, ορισθεί ως έχοντες έννομο συμφέρον για την προστασία των καταναλωτών, η δυνατότητα να προσφύγουν, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων ή διοικητικών οργάνων, τα οποία αποφαινόμενοι για το εάν συμβατικές ρήτρες, που έχουν συνταχθεί με σκοπό τη γενικευμένη χρήση έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα και εφαρμόζουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα για να πάψει η χρησιμοποίηση των ρητρών αυτών.

τιμήματος ή μονομερούς τροποποίησης των χαρακτηριστικών της παροχής από τον προμηθευτή³⁰⁰.

4) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εκδηλώνεται και σε σειρά περιπτώσεων του ενδεικτικού καταλόγου ρητρών της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές. Αναλυτικότερα η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εκδηλώνεται στον χαρακτηρισμό ως εν δυνάμει καταχρηστικών των όρων:

- i. που *«επιτρέπουν στον επαγγελματία να καταγγέλλει τη σύμβαση κατά την κρίση του εάν η ίδια ευχέρεια δεν αναγνωρίζεται στον καταναλωτή...»* (περ. στ')
- ii. που *«επιτρέπουν στον επαγγελματία να καταγγέλλει χωρίς εύλογη προειδοποίηση σύμβαση αορίστου διάρκειας, εκτός αν συντρέχει σοβαρός λόγος»* (περ. ζ')
- iii. που *«συνάγουν αμετάκλητα την εκ μέρους του καταναλωτή αποδοχή ρητρών τις οποίες δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να γνωρίζει πριν συνάψει τη σύμβαση»* (περ. θ')
- iv. που *«επιτρέπουν στον επαγγελματία να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της σύμβασης χωρίς σοβαρό λόγο ο οποίος να προβλέπεται στη σύμβαση»* (περ. ι')
- v. που *«επιτρέπουν στους επαγγελματίες να τροποποιούν μονομερώς και χωρίς σοβαρό λόγο τα χαρακτηριστικά του προς παράδοση προϊόντος ή της προς παροχήν υπηρεσίας»* (περ. κ')
- vi. που *«προβλέπουν ότι η τιμή των αγαθών καθορίζεται κατά τη στιγμή της παράδοσης»* ή *«παρέχουν στον πωλητή αγαθών ή στον παρέχοντα υπηρεσίες το δικαίωμα να αυξάνει τις τιμές του, χωρίς ο καταναλωτής να έχει, και στις δύο περιπτώσεις, αντίστοιχο δικαίωμα που να του επιτρέπει να λύει τη σύμβαση στην περίπτωση που η τελική τιμή είναι πολύ υψηλή σε σχέση με την τιμή που συμφωνήθηκε κατά τη σύναψη της σύμβασης»* (περ. λ')
- vii. που *«παρέχουν στον επαγγελματία το δικαίωμα να καθορίζει εάν τα εμπορεύματα που παραδίδονται ή οι υπηρεσίες που παρέχονται είναι σύμφωνες με τους όρους της σύμβασης ή να του παρέχουν το αποκλειστικό δικαίωμα να ερμηνεύει μια οποιαδήποτε ρήτρα της σύμβασης»* (περ. μ').

5) Σημαντικές για τον προσδιορισμό της αρχής της διαφάνειας στην Οδηγία 93/13/ΕΟΚ είναι και οι διατάξεις της παρ. 2 του Παραρτήματος της Οδηγίας, με τα οποία προσδιορίζεται το πεδίο εφαρμογής των

³⁰⁰ Δέλλιον, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 265, Δελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 284.

προπαρατεθέντων στοιχείων ζ), ι) και λ), οι οποίες, όμως, δεν ενσωματώθηκαν στον Ν. 2251/1994³⁰¹.

114. Από την επισκόπηση των ανωτέρω³⁰² διατάξεων, διαπιστώνεται ότι:

- 1) Το άρθρο 5 εδ. α' αφήνει ελεύθερους τους εθνικούς νομοθέτες να καθορίσουν οι ίδιοι τα μέσα ελέγχου με τα οποία θα πραγματώσουν την αρχή της διαφάνειας, δηλαδή είτε μόνο με τον έλεγχο μέσω της ερμηνείας, είτε και με έλεγχο ένταξης ή και με έλεγχο περιεχομένου³⁰³, καθώς στην Οδηγία δεν προβλέπονται οι συνέπειες της αδιαφάνειας³⁰⁴.
- 2) Καθίσταται σαφές ότι το αντικείμενο της κοινοτικής αρχής της διαφάνειας περιλαμβάνει άμεσα τη σαφή και κατανοητή διατύπωση τόσο της τιμής και της παροχής γενικότερα³⁰⁵, όσο και κάθε όρου της σύμβασης³⁰⁶.

(iii) Ο έλεγχος διαφάνειας και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

115. Κατόπιν προσφυγής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τέθηκε το ζήτημα, αν ένα κράτος μέλος ανταποκρίνεται στην υποχρέωση μεταφοράς της ρύθμισης των άρθρων 4 παρ. 2 και 5 της Οδηγίας 93/13 στην εσωτερική έννομη τάξη μέσω μιας πάγιας σχετικής νομολογίας των εθνικών του δικαστηρίων, χωρίς να έχει κάνει ειδική νομοθετική πρόβλεψη της ανάγκης διαφάνειας των όρων που δεν απετέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ), στην απόφασή του στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999)³⁰⁷, έκρινε ότι: «*μια εθνική νομολογία έστω και αν θεωρηθεί πάγια, έχοντας ερμηνεύσει τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου σύμφωνα με τις επιταγές της κοινοτικής Οδηγίας, δεν μπορεί να εμφανίζει την σαφήνεια και την ακρίβεια που απαιτούνται για την πλήρωση της επιταγής της ασφάλειας δικαίου, γεγονός που έχει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση απονομής δικαιωμάτων στους υπηκόους άλλων κρατών-μελών, ιδίως στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών*». Για τον λόγο αυτό αποφάνθηκε ότι χωρίς ειδική νομοθετική πρόβλεψη το κράτος μέλος δεν ανταποκρίνεται στη σχετική υποχρέωσή του, αποκρούοντας την επιχειρηματολογία της Ολλανδικής Κυβέρνησης ότι οι στόχοι της Οδηγίας μπορούν να επιτευχθούν μέσω της συστηματικής ερμηνείας που εφαρμόζουν τα Ολλανδικά δικαστήρια³⁰⁸. Όπως θα εκτεθεί αναλυτικότερα στη συνέχεια της

³⁰¹ Βλ. υπό IX.4 κατωτέρω.

³⁰² Υπό τον αρ. 113.

³⁰³ Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 267, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 47.

³⁰⁴ *Brandner*, Maßstab und Schranken der Inhaltskontrolle bei Verbraucherverträgen, MDR 1997, 313.

³⁰⁵ Ιδίως σύμφωνα με τα εκτιθέμενα στην υποπαράγραφο 3) υπό τον αρ. 113 ανωτέρω.

³⁰⁶ Έτσι και Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 266.

³⁰⁷ Βλ. για την εν λόγω απόφαση του ΔΕΚ *Χριστοπούλου-Καραφλού*, Η επίδραση του δικαίου της προστασίας των καταναλωτών στο άρθρο 332 παρ. 2 εδ. β' περιπτ. α' ΑΚ, ΧρΙΔ ΣΤ/2006, 765, Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 268 και §12 II, αρ. 573.

³⁰⁸ Όπως χαρακτηριστικά τόνισε το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στη σκέψη 21 της απόφασής «*Όσον αφορά το επιχείρημα της Ολλανδικής Κυβέρνησεως ότι η αρχή της σύμφωνης προς την οδηγία ερμηνείας της*

παρούσας μελέτης³⁰⁹, η εν λόγω απόφαση ελήφθη ιδιαίτερος υπόψη στη Γερμανία, με αποτέλεσμα η αρχή της διαφάνειας να καταγραφεί και ρητώς σε νομοθετικό κείμενο (τον BGB), παρότι είχε αναπτυχθεί και εφαρμοστεί εκτεταμένα από τη νομολογία των γερμανικών δικαστηρίων. Συντέλεσε, συνακόλουθα, η εν λόγω απόφαση του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) ιδιαίτερος στην περαιτέρω προώθηση της αρχής της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη.

(iv) Η αρχή της διαφάνειας στην Πρόταση Οδηγίας COM/2008/614 για τα δικαιώματα των καταναλωτών

116. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποτύπωση της αρχής της διαφάνειας στα άρθρα 31³¹⁰ και 32³¹¹ της Πρότασης Οδηγίας COM/2008/614 για τα δικαιώματα των

ολλανδικής κανονιστικής ρυθμίσεως, όπως η αρχή αυτή επιβεβαιώθηκε από το Hoge Raad der Nederlanden (Κάτω Χώρες), επιτρέπει, εν πάση περιπτώσει, την αντιμετώπιση της αποκλίσεως μεταξύ των διατάξεων της ολλανδικής νομοθεσίας και εκείνων της οδηγίας, αρκεί η παρατήρηση ότι, όπως υποστήριξε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 36 των προτάσεών του, μια εθνική νομολογία, έστω και αν θεωρηθεί πάγια, έχουσα ερμηνεύσει τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου κατά την έννοια που θεωρείται σύμφωνη με τις επιταγές μιας οδηγίας δεν μπορεί να εμφανίζει τη σαφήνεια και την ακρίβεια που απαιτούνται προς πλήρωση της επιταγής της ασφαλείας δικαίου. Επιβάλλεται να προστεθεί ότι τούτο ισχύει ειδικότερα στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών.» Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ερώτημα, κατά πόσον μια έννομη τάξη της οικογένειας του common law, που σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται στη ύπαρξη νομολογιακού προηγούμενου, όπως η έννομη τάξη του Ηνωμένου Βασιλείου, δύναται να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις αυτές της εν λόγω απόφασης του ΔΕΚ. Ειδικότερα, βεβαίως, αναφορικά με την ενσωμάτωση της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ το ζήτημα δεν τίθεται, καθώς η συγκεκριμένη Οδηγία ενσωματώθηκε στην έννομη τάξη του Ηνωμένου Βασιλείου με νομοθετικές πράξεις (βλ. αναλυτικότερα υπό IV.3(δ) του παρόντος). Πλέον λόγω της εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση το ερώτημα μάλλον κατέστη άνευ αντικειμένου.

³⁰⁹ Βλ. υπό IV.3(β) κατωτέρω.

³¹⁰ Άρθρο 31 (Απαιτήσεις διαφάνειας των συμβατικών ρητρών) 1. Οι συμβατικές ρήτρες διατυπώνονται σε απλή, κατανοητή γλώσσα και είναι ευανάγνωστες. 2. Οι συμβατικές ρήτρες καθίστανται διαθέσιμες στον καταναλωτή κατά τρόπο που να του δίνει πραγματική ευκαιρία να εξοικειωθεί με αυτές πριν από τη σύναψη της σύμβασης, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη το χρησιμοποιούμενο μέσο επικοινωνίας. 3. Ο έμπορος επιδιώκει τη ρητή συναίνεση του καταναλωτή για κάθε πληρωμή επιπλέον της αμοιβής που προβλέπεται για την κύρια συμβατική υποχρέωση του εμπόρου. Εάν ο έμπορος δεν έχει λάβει τη ρητή συγκατάθεση του καταναλωτή, αλλά την έχει συναγάγει, χρησιμοποιώντας τις πάγιες επιλογές τις οποίες ο καταναλωτής απαιτείται να απορρίψει προκειμένου να αποφύγει την πρόσθετη πληρωμή, ο καταναλωτής δικαιούται την επιστροφή αυτής της πληρωμής. 4. Τα κράτη μέλη δεν επιβάλλουν τυχόν απαιτήσεις παρουσίασης όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται οι συμβατικοί όροι ή καθίστανται διαθέσιμοι στον καταναλωτή.

³¹¹ Άρθρο 32 (Γενικές αρχές) 1. Όταν μια ρήτρα σύμβασης που δεν περιλαμβάνεται στο παράρτημα II ή III, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι θεωρείται καταχρηστική, εάν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση. 2. Με την επιφύλαξη των άρθρων 34 και 38, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των προϊόντων που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται. Κατά την εκτίμηση του καταχρηστικού ή όχι χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, η αρμόδια εθνική αρχή λαμβάνει επίσης υπόψη τον τρόπο με τον οποίο η σύμβαση συντάχθηκε και κοινοποιήθηκε στον καταναλωτή από τον έμπορο σύμφωνα με το άρθρο 31. 3. Οι παράγραφοι 1 και 2 δεν εφαρμόζονται στην εκτίμηση του κύριου αντικειμένου της σύμβασης ή στην επάρκεια της αμοιβής που προβλέπεται από την κύρια συμβατική υποχρέωση του εμπόρου, υπό την προϋπόθεση ότι ο έμπορος συμμορφώνεται πλήρως με το άρθρο 31.»

καταναλωτών³¹², καίτοι οι σχετικές ρυθμίσεις δεν περιελήφθησαν τελικώς στην Οδηγία 2011/83/ΕΕ³¹³.

(β) Η προσαρμογή του γερμανικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τη μεταρρύθμιση του Ενοχικού Δικαίου (Schuldrechtsmodernisierung) στη Γερμανία

117. Εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ (η οποία συνηθέστερα αναφέρεται ως «επιταγή της διαφάνειας» ή “*Transparenzgebot*”) στον BGB, όπου καταστρώνεται μετά την επικαιροποίηση του Γερμανικού Ενοχικού Δικαίου (*Schuldrechtsmodernisierung*)³¹⁴, μπορούν να εντοπισθούν σε διατάξεις που αφορούν και στα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ, δηλαδή αυτό της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, της ερμηνείας τους και του ελέγχου του περιεχομένου τους.
118. Η §305(1) του BGB³¹⁵ (το οποίο έχει ως τον παράτιτλο «ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση»³¹⁶), παρότι έχει ως αντικείμενο τον νομοθετικό ορισμό της έννοιας των ΓΟΣ (*Allgemeine Geschäftsbedingungen* – AGB), παρουσιάζει ενδιαφέρον και υπό το πρίσμα της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Πράγματι, αφού ο Γερμανός νομοθέτης ορίζει τους ΓΟΣ ως προδιατυπωμένους για περισσότερες συμβάσεις συμβατικούς όρους, τους οποίους το ένα συμβαλλόμενο μέρος (ο χρήστης) θέτει στο άλλο συμβαλλόμενο μέρος κατά την σύναψη μιας σύμβασης και προτού επισημάνει ότι δεν πρόκειται για ΓΟΣ, κατά το μέτρο που τα μέρη έχουν διαπραγματευθεί ατομικά τους συμβατικούς όρους, διευκρινίζει ότι δεν επηρεάζει αν οι όροι αποτελούν ένα απολύτως ξεχωριστό τμήμα της σύμβασης ή αν έχουν περιληφθεί στο ίδιο το έγγραφο της σύμβασης, ποια είναι η έκτασή τους, σε ποια μορφή γραφής έχουν συνταχθεί και ποια μορφή έχει η σύμβαση.

³¹² Για την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στην Πρόταση Οδηγίας COM/2008/614 για τα δικαιώματα των καταναλωτών βλ. *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 123-129. Για την εν λόγω Πρόταση Οδηγίας βλ. *Χριστοδούλου*, Η πρόταση οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών, ΕφΑΔ 2010, σελ. 9, *Δέλλιου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §2 III 3, αρ. 48 επ., *Pegado Liz Jorge*, La Proposition de Directive de la Commission sur “les droits des consommateurs” et les clauses abusives, in *De l'abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France*, 20.05.2010, p. 30.

³¹³ Οδηγία 2011/83/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, σχετικά με τα δικαιώματα των καταναλωτών, την τροποποίηση της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 1999/44/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση της οδηγίας 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου και της οδηγίας 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 304 της 22/11/2011 σ. 0064 – 0088. Βλ. και *Δέλλιου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §2 IV, αρ. 50-51.

³¹⁴ Για την αρχή της διαφάνειας στο γερμανικό δίκαιο βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 66 επ..

³¹⁵ §305(1) BGB “*Allgemeine Geschäftsbedingungen sind alle für eine Vielzahl von Verträgen vorformulierten Vertragsbedingungen, die eine Vertragspartei (Verwender) der anderen Vertragspartei bei Abschluss eines Vertrags stellt. Gleichgültig ist, ob die Bestimmungen einen äußerlich gesonderten Bestandteil des Vertrags bilden oder in die Vertragsurkunde selbst aufgenommen werden, welchen Umfang sie haben, in welcher Schriftart sie verfasst sind und welche Form der Vertrag hat. Allgemeine Geschäftsbedingungen liegen nicht vor, soweit die Vertragsbedingungen zwischen den Vertragsparteien im Einzelnen ausgehandelt sind*”.

³¹⁶ “*Einbeziehung Allgemeiner Geschäftsbedingungen in den Vertrag*”.

119. Στην §305(2) του BGB³¹⁷ παρατίθενται οι προϋποθέσεις ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση. Οι ΓΟΣ τότε μόνο καθίστανται τμήμα μιας σύμβασης, όταν (i) αφενός ο χρήστης, κατά την σύναψη της σύμβασης υποδεικνύει ρητά τους ΓΟΣ στο άλλο συμβαλλόμενο μέρος, ή, όταν η ρητή υπόδειξη των ΓΟΣ είναι δυνατή μόνο υπό δυσανάλογες δυσκολίες λόγω του τρόπου σύναψης της σύμβασης, με εμφανή ανάρτηση των ΓΟΣ στον τόπο της σύναψης της σύμβασης και (ii) αφετέρου παρέχει την δυνατότητα στο άλλο συμβαλλόμενο μέρος, κατά το μέτρο που είναι αξιόσιμο, λαμβανομένης προσηκόντως υπόψη οποιασδήποτε διαγνώσιμης από τον χρήστη των ΓΟΣ σωματικής αναπηρίας του άλλου συμβαλλομένου μέρους, να λάβει γνώση του περιεχομένου των ΓΟΣ, και με την προϋπόθεση σε κάθε περίπτωση το άλλο συμβαλλόμενο μέρος να είναι σύμφωνο με την ισχύ των ΓΟΣ.
120. Στην §305b(2) του BGB διατυπώνεται ο κανόνας ότι οι ατομικά συμφωνηθέντες όροι έχουν προτεραιότητα έναντι των ΓΟΣ³¹⁸.
121. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η §305c(1) του BGB για τις απροσδόκητες (*überraschende*) ρήτρες, σύμφωνα με την οποία ρήτρες σε ΓΟΣ, οι οποίες κατά τις περιστάσεις, ιδίως σύμφωνα με την εξωτερική εικόνα της σύμβασης, είναι τόσο ασυνήθιστες, ώστε ο αντισυμβαλλόμενος του χρήστη των ΓΟΣ να μην αναμένεται να προβλέψει την ύπαρξή τους, δεν καθίστανται μέρος της σύμβασης. Περαιτέρω, η §305c(2) του BGB ορίζει ότι στην περίπτωση των πολυσήμαντων (*mehrdeutige*) ρητρών, η αμφιβολία κατά την ερμηνεία τους είναι σε βάρος του χρήστη των ΓΟΣ³¹⁹.
122. Στο πλαίσιο των διατάξεων για τον ανοικτό έλεγχο του περιεχομένου των ΓΟΣ, ο Γερμανός νομοθέτης, λαμβάνοντας ιδίως υπόψη την απόφαση του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999)³²⁰, σύμφωνα με την οποία μια

³¹⁷ §305(2) BGB “*Allgemeine Geschäftsbedingungen werden nur dann Bestandteil eines Vertrags, wenn der Verwender bei Vertragsschluss*

1. die andere Vertragspartei ausdrücklich oder, wenn ein ausdrücklicher Hinweis wegen der Art des Vertragsschlusses nur unter unverhältnismäßigen Schwierigkeiten möglich ist, durch deutlich sichtbaren Aushang am Orte des Vertragsschlusses auf sie hinweist und

2. der anderen Vertragspartei die Möglichkeit verschafft, in zumutbarer Weise, die auch eine für den Verwender erkennbare körperliche Behinderung der anderen Vertragspartei angemessen berücksichtigt, von ihrem Inhalt Kenntnis zu nehmen,

und wenn die andere Vertragspartei mit ihrer Geltung einverstanden ist”.

³¹⁸ §305b BGB “*(Vorrang der Individualabrede) Individuelle Vertragsabreden haben Vorrang vor Allgemeinen Geschäftsbedingungen”.*

³¹⁹ §305c “*(Überraschende und mehrdeutige Klauseln) (1) Bestimmungen in Allgemeinen Geschäftsbedingungen, die nach den Umständen, insbesondere nach dem äußeren Erscheinungsbild des Vertrags, so ungewöhnlich sind, dass der Vertragspartner des Verwenders mit ihnen nicht zu rechnen braucht, werden nicht Vertragsbestandteil. (2) Zweifel bei der Auslegung Allgemeiner Geschäftsbedingungen gehen zu Lasten des Verwenders.”*

³²⁰ BT-Drucks. 14/6040, s. 153, Graf von Westphalen F./Thüsing G., Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil “Vertragsrecht”, (33) Transparenzgebot, Rdnr. 1, Schmidt, Bamberger/Roth, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, München 2003, §307, Rn. 1. Βλ. για την απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999) και υπό IV.3(α)(iii) ανωτέρω.

εθνική νομολογία, έστω και αν θεωρηθεί πάγια, έχουσα ερμηνεύσει τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου κατά την έννοια που θεωρείται σύμφωνη με τις επιταγές μιας Οδηγίας δεν μπορεί να εμφανίζει τη σαφήνεια και την ακρίβεια που απαιτούνται προς πλήρωση της επιταγής της ασφαλείας δικαίου, κατοχύρωσε ρητώς στην §307(1) BGB, στο πλαίσιο της νομοθετικής μεταρρύθμισης του γερμανικού Ενοχικού Δικαίου (*Schuldrechtsmodernisierung/ Schuldrechtsreform*), την αρχή της διαφάνειας, την οποία, όπως προαναφέρθηκε, είχε αναπτύξει ήδη από πολλά έτη η γερμανική νομολογία βασιζόμενη στην §9 Abs.1 AGBG.

123. Σύμφωνα με την §307(1) BGB, οι ΓΟΣ είναι ανίσχυροι, αν βλάπτουν δυσανάλογα τον αντισυμβαλλόμενο του χρήστη ενάντια στην αρχή της καλής πίστης³²¹. Στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης του γερμανικού Ενοχικού Δικαίου, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ διατυπώθηκε για πρώτη φορά ρητά στην §307 (1) εδ. 2 του BGB ως ακολούθως: «*δυσανάλογη βλάβη μπορεί να προκληθεί και αν ο όρος δεν είναι σαφής και κατανοητός*» (“*Eine unangemessene Benachteiligung kann sich auch daraus ergeben, dass die Bestimmung nicht klar und verständlich ist.*”)³²². Από τη γραμματική διατύπωση αυτή του BGB, τμήμα της θεωρίας συνάγει ότι δεν αρκεί απλώς η διαπίστωση της ασάφειας για να καταστήσει άκυρο τον ΓΟΣ, αλλά απαιτείται συγχρόνως να προκαλείται εξ αυτού του λόγου δυσανάλογη βλάβη στον καταναλωτή³²³.
124. Η σχετική εισηγητική έκθεση είναι, όμως, ιδιαίτερα διαφωτιστική αναφορικά με την προσθήκη του συγκεκριμένου λεκτικού στον νόμο: «*Με την προσθήκη αυτή η αρχή της διαφάνειας, η οποία είχε διαμορφωθεί από τη νομολογία και προβλεπόταν στο άρθρο 5 περ. 1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ για τις καταχρηστικές ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις, πλέον ρυθμίζεται και νομοθετικώς. Η διατύπωση «σαφής και κατανοητός» ελήφθη από το κείμενο της Οδηγίας και αντιστοιχεί στην γενική αρχή που είχε διαμορφωθεί από τη νομολογία ήδη πριν την έκδοση της Οδηγίας, σύμφωνα με την οποία οι ΓΟΣ πρέπει να παριστούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών με κατάλληλη διαμόρφωση και διατύπωση κατά τρόπο διαφανή, ορθό, ακριβή και κατά το δυνατόν σαφή (ιδίως BGHZ 106, 42, 49)*³²⁴. Η αρχή αυτή της διαφάνειας δεν εμφανιζόταν μέχρι εκείνη τη στιγμή στο νόμο, καθώς συναγόταν από την έως τότε

³²¹ “*Bestimmungen in Allgemeinen Geschäftsbedingungen sind unwirksam, wenn sie den Vertragspartner den Verwenders entgegen den Geboten von Treu und Glauben unangemessen benachteiligen*”.

³²² *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 437.

³²³ *Χριστοπούλου-Καραφλού*, Η επίδραση του δικαίου της προστασίας των καταναλωτών στο άρθρο 332 παρ. 2 εδ. β' περιπτ. α' ΑΚ, ΧρΙΔ ΣΤ/2006, 765, με περαιτέρω παραπομπές στην γερμανική βιβλιογραφία, *Schmidt*, Bamberger/Roth, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, München 2003, §307, Rn. 26, 27, αντίθετα *Coester*, in Staudinger BGB, Eckpfeiler des Zivilrechts, σελ. 270. Βλ. και την κριτική *Borzutzki-Pasing*, Klauselkontrolle in der Gewerbeaummiete, NZM 2004, 161 επ., κατά το οποίο η νομολογία πριν τη μεταρρύθμιση του γερμανικού Ενοχικού Δικαίου δεν απαιτούσε να προκαλείται δυσανάλογη βλάβη στον καταναλωτή, ως επιπρόσθετη προϋπόθεση για την κρίση ότι συγκεκριμένος ΓΟΣ τυγχάνει αδιαφανής. Βλ. όμως και *Brambring*, Schuldrechtsreform und Grundstückskaufvertrag, DNotZ 2001, 609, κατά τον οποίο ΓΟΣ που δεν είναι σαφείς και κατανοητοί είναι εν αμφιβολία άκυροι, ακόμα και όταν δεν προκαλούν δυσανάλογη βλάβη στον καταναλωτή.

³²⁴ Πρόκειται για την BGH 24.11.1988, για την οποία γίνεται αναφορά υπό αρ. 108 ανωτέρω.

ισχύουσα § 9 AGBG (Brandner σε Ulmer/Brandner/Hensen, § 9 αρ. 87 επ., ομοίως MDR 1997, 312, 313). Η λύση όμως αυτή αναγκάζει σε σύμφωνη με την Οδηγία ερμηνεία, πράγμα που δεν είναι χωρίς προβλήματα ακριβώς σε συνδυασμό με την προϊσχύουσα § 8 AGBG (Brandner έ.α., § 8 αρ. 8α, 45). Εξάλλου η αρχή της διαφάνειας είναι μια τελείως αυτοτελής κατηγορία ελέγχου (Brandner, έ.α.). Για τον λόγο αυτό η αρχή της διαφάνειας τώρα διατυπώνεται στον νόμο ρητά. Δεν πρόκειται περί αλλαγής περιεχομένου, αλλά μόνο αποσαφήνισης της αρχής της διαφάνειας, όπως εφαρμοζόταν ούτως ή άλλως από τη νομολογία. Καθότι η επιταγή της σαφήνειας και του κατανοητού των προδιατυπωμένων συμβατικών όρων αντιμετωπιζόταν ως σαφές, καίτοι άγραφο, μέρος της ρυθμιζόμενης επιταγής της §9 AGBG απαγόρευσης διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας (Brandner σε: Ulmer/ Brandner/ Hensen, § 9 αρ. 174), είναι συνεπές να προστεθεί στον κατάλογο της παρ. 2, που συγκεκριμενοποιεί την υπέρμετρη διατάραξη, ως νέα περίπτωση 3. Καθόσον είναι πλέον σαφές κατά την έννοια του Άρθρου 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, ότι οι αδιαφανείς ρήτρες αυτές καθαυτές, χωρίς το πρόσθετο στοιχείο υπέρμετρης διατάραξης του περιεχομένου του αντισυμβαλλομένου, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως άκυρες. Αυτό οδηγεί ταυτόχρονα στην ισχύ της αρχής της διαφάνειας και για όρους καθορισμού τιμής και προσδιορισμού της παροχής, οι οποίοι καταρχήν εξαιρούνται από τον έλεγχο περιεχομένου των ΓΟΣ»³²⁵.

125. Σκοπός της ρητής προσθήκης αυτής δεν ήταν, συνεπώς, κατά την δεδηλωμένη βούληση του Γερμανού ιστορικού νομοθέτη, μια αλλαγή του περιεχομένου που είχε προσδώσει η νομολογία στην αρχή της διαφάνειας, αλλά απλώς η αποσαφήνιση του συστηματικού θεμελίου αυτής. Συνεπώς, οι αρχές που είχε αναπτύξει έως τότε η νομολογία δεν ήταν στη βούληση του Γερμανού νομοθέτη

³²⁵ BT-Drucks. 14/6040. σελ. 153: "Zusätzlich ist in Absatz 2 die Nummer 3 aufgenommen worden, wonach eine Klausel in Allgemeinen Geschäftsbedingungen im Zweifel auch dann unangemessen benachteiligend ist, wenn sie nicht klar und verständlich ist. Mit diesem Zusatz wird das von der Rechtsprechung entwickelte und in Artikel 5 Satz 1 der Richtlinie 93/13/EWG über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen vorgeschriebene Transparenzgebot nunmehr auch gesetzlich geregelt. Die Formulierung „klar und verständlich“ ist dem Richtlinienentwurf entnommen und entspricht dem von der Rechtsprechung bereits vor Erlass der Richtlinie entwickelten Grundsatz, dass Allgemeine Geschäftsbedingungen die Rechte und Pflichten des Vertragspartners durch eine entsprechende Ausgestaltung und geeignete Formulierung der Vertragsbedingungen durchschaubar, richtig, bestimmt und möglichst klar darstellen müssen (grundlegend BGHZ 106, 42, 49). Dieses Transparenzgebot kommt derzeit im Gesetz nicht vor, weil man es aus dem bisherigen § 9 AGBG ableitet (Brandner in: Ulmer/Brandner/Hensen, § 9 Rdnr. 87 ff.; ders. MDR 1997, 312, 313). Diese Lösung zwingt aber zu richtlinienkonformer Auslegung, was gerade im Zusammenhang mit dem bisherigen § 8 AGBG nicht unproblematisch ist (Brandner a.a.O., § 8 Rdnr. 8a, 45). Außerdem ist das Transparenzgebot eine ganz eigenständige Prüfungskategorie (Brandner a.a.O.). Deshalb wird das Transparenzgebot jetzt ausdrücklich angesprochen. Damit ist keine inhaltliche Änderung, sondern lediglich eine Klarstellung des ohnehin von der Rechtsprechung stringent angewandten Transparenzgebots verbunden. Da das Gebot der Klarheit und Verständlichkeit vorformulierter Vertragsbestimmungen bislang als fester, wenn auch ungeschriebener Bestandteil des im bisherigen § 9 AGBG geregelten Benachteiligungsverbots angesehen wurde (Brandner in: Ulmer/Brandner/Hensen, § 9 Rdnr. 174), ist es folgerichtig, es in den Katalog des Absatzes 2, der die unangemessene Benachteiligung konkretisiert, als neue Nummer 3 aufzunehmen. Damit ist nunmehr auch im Sinne von Artikel 5 der Richtlinie 93/13/EWG klargestellt, dass intransparente Klauseln per se, ohne Hinzutreten einer inhaltlichen unangemessenen Benachteiligung des Vertragspartners, als unwirksam zu betrachten sind. Dies führt zugleich dazu, dass, wie unten noch weiter ausgeführt wird, das Transparenzgebot auch für Preisbestimmungen und leistungsbeschreibende Klauseln, die grundsätzlich von der Inhaltskontrolle ausgenommen sind, gilt".

να ανατραπούν³²⁶. Με την εισαγωγή της διάταξης της §307(1) εδ. 2 του BGB ο Γερμανός νομοθέτης θέλησε να διευκρινίσει ότι ο έλεγχος διαφάνειας συνιστά «μια εντελώς αυτόνομη κατηγορία ελέγχου» αλλά και ότι αδιαφανείς ρήτρες θα πρέπει να θεωρούνται άκυρες, χωρίς να οδηγούν σε σημαντική διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας από πλευράς περιεχομένου.

126. Οι επεξηγήσεις της αιτιολογικής έκθεσης κατακρίθηκαν από τον *Basedow*³²⁷. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι η ορθή συστηματική θέση της αντιμετώπισης αδιαφανών όρων με βάση το παλαιό νομικό θεμέλιο θα ήταν στην ερμηνεία της σύμβασης (ήδη § 305c(2) BGB) και στο πλαίσιο της εξέτασης του ερωτήματος αν η σχετική ρήτρα είχε ενταχθεί στην σύμβαση (ήδη § 305(2) BGB). Περαιτέρω, επισημάνθηκε ότι είναι εξαιρετικά αμφίβολο, αν η αδιαφάνεια *per se*, δηλαδή χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ισοδυναμία από πλευράς ουσίας της κατανομής των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών που συμφωνείται στους γενικούς όρους συναλλαγών, δύναται να «βλάπτει υπέρμετρα τον αντισυμβαλλόμενο» υπό την έννοια της §307(1) BGB. Προδιατυπωμένοι όροι, οι οποίοι δεν παραβιάζουν, αλλά βελτιώνουν τη θέση του πελάτη σε σχέση με το ενδοτικό δίκαιο, δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι τυγχάνουν αντίθετοι με την §307(1)³²⁸. Είναι νοητό, βέβαια, προδιατυπωμένη ρήτρα, η οποία αποκλίνει από το ενδοτικό δίκαιο σε βάρος του αντισυμβαλλομένου του χρήστη των ΓΟΣ, αλλά ακόμα φαίνεται να μην οδηγεί σε υπέρμετρη διατάραξη, να συγκαλύπτει την απόκλιση από το πρότυπο του ενδοτικού δικαίου μέσω μιας όλως αδιαφανούς διατύπωσης, όμως και σε αυτή την περίπτωση ο έλεγχος θα πρέπει να εστιάζει στην ανισορροπία από πλευράς περιεχομένου των όρων³²⁹.
127. Την άποψη ότι εγγύτερη εξέταση δείχνει ότι η κωδικοποίηση των νομολογιακών πορισμάτων δεν καθιστά απλώς νόμο την σχετική πάγια νομολογία, δεδομένης της §307(3) εδ. 2 BGB, κατά την οποία ρήτρες που δεν αποκλίνουν από νομοθετικές διατάξεις ή τις συμπληρώνουν υπόκεινται στον έλεγχο διαφάνειας, διατυπώνει ο *Armbrüster*³³⁰.

³²⁶ Βλ. όμως *Borzutzki-Pasing*, Klauselkontrolle in der Gewerbebaummiete, NZM 2004, 161, κατά τον οποίο ο στόχος αυτός του Γερμανού νομοθέτη δεν επετεύχθη.

³²⁷ *Basedow*, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 50.

³²⁸ *Basedow*, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 50, με παραπομπές σε BT-Drucks. 14/7052, σ. 188 και *Graf v. Westphalen*, AGB-Recht ins BGB - Eine erste „Bestandsaufnahme“, NJW 2002, 17.

³²⁹ Για το ζήτημα αν στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων, βλ. υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

³³⁰ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 441 επ.

128. Κατ' άλλη γνώμη επί της ουσίας δεν επήλθε αλλαγή³³¹, μόνο η συστηματική θέση της αρχής της διαφάνειας διασαφηνίστηκε³³². Δεν θα πρέπει όμως να υποτιμάται η αξία της κωδικοποίησης από τον νομοθέτη, ιδίως ενόψει του γενικού χαρακτήρα της ρύθμισης που εισάγει, ενώ η νομολογία παρουσίαζε διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον διαφορετικό συμβατικό τύπο³³³.
129. Εξάλλου, γίνεται δεκτό ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν θετικοποιείται μόνο στην §307 Abs. 1 Satz 2 ως κριτήριο του ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ, αλλά εκδηλώνεται και σε άλλα σημεία του Δικαίου των ΓΟΣ, όπως στο βάρος υπόδειξης και πραγματικής γνώσης των ΓΟΣ που φέρει ο χρήστης (*Hinweis- und Kenntnisverschaffungsobliegenheit*) των §307(2) και (3), στην απαγόρευση των απροσδόκτων ρητρών της §305c(1) και στον ερμηνευτικό κανόνα της §305c(2)³³⁴.
130. Στην §308 παρατίθενται συμβατικές ρήτρες οι οποίες δύνανται να κριθούν καταχρηστικές, ορισμένες εκ των οποίων μπορούν να θεωρηθούν ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας. Ειδικότερα, ως καταχρηστικοί δύνανται να αξιολογηθούν:
- 1) Όροι με τους οποίους ο χρήστης των ΓΟΣ παρέχει στον εαυτό του μια δυσανάλογα μεγάλη ή όχι επαρκώς ορισμένη προθεσμία εκπλήρωσης για την παροχή του κατ' απόκλιση των νομοθετικών διατάξεων (περ. 1).
 - 2) Όροι με τους οποίους ο χρήστης επιφυλάσσει για τον εαυτό του το δικαίωμα να μην εκπληρώσει την υποχρέωση παροχής του χωρίς ουσιαστικά δικαιολογημένο και περιεχόμενο στη σύμβαση λόγο (όχι όμως στην περίπτωση των διαρκών ενοχών) (περ. 3).
 - 3) Όροι με τους οποίους ο χρήστης επιφυλάσσει για τον εαυτό του το δικαίωμα να τροποποιεί την υποσχεθείσα παροχή ή να αποκλίνει από αυτή, όταν η συμφωνία της τροποποίησης ή της απόκλισης με συνεκτίμηση των συμφερόντων του χρήστη δεν είναι αξιόσιμη για τον άλλο συμβαλλόμενο (περ. 4).
 - 4) Όροι με τους οποίους προβλέπεται η επιτρεπτή συμφωνία επιφύλαξης του χρήστη, να απαλλάσσεται της υποχρέωσής του για την εκπλήρωση της σύμβασης σε περίπτωση μη διαθεσιμότητας της παροχής, όταν ο χρήστης δεν υποχρεούται:
 - i. Να ενημερώσει τον αντισυμβαλλόμενο του χωρίς υπαίτια καθυστέρηση για την μη διαθεσιμότητα της παροχής και

³³¹ *Graf von Westphalen F./Thüsing G.*, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil "Vertragsrecht", (33) Transparenzgebot, Rdnr. 1.

³³² *MünchKomm/Kieninger* § 307 Rdnr. 54; *Graf von Westphalen F./Thüsing G.*, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil "Vertragsrecht", (33) Transparenzgebot, Rdnr. 1.

³³³ *Joppich*, Die Kodifikation des Transparenzgebots in § 307 BGB, Diss. Bonn, 2008, S. 8., *Graf von Westphalen F./Thüsing G.*, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil "Vertragsrecht", (33) Transparenzgebot, Rdnr. 1.

³³⁴ *Coester M. in Staudinger BGB*, Eckpfeiler des Zivilrechts, σ. 269.

- ii. Να αποκαταστήσει χωρίς υπαίτια καθυστέρηση την αντιπαροχή του αντισυμβαλλομένου (περ. 8).

131. Συμπερασματικά, η νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης παρουσιάζει ομοιότητα αλλά και διαφορές με την ελληνική ρύθμιση³³⁵. Η ομοιότητα συνίσταται στην ύπαρξη διατάξεων που μπορούν να θεωρηθούν ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας τόσο κατά το στάδιο της ένταξης, όσο και κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ και του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους. Η βασική διαφορά συνίσταται στην ειδική πρόβλεψη της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης και ειδικότερα στην §307 (1) εδ. 2 του BGB³³⁶, σύμφωνα με την οποία δυσανάλογη βλάβη μπορεί να προκληθεί και αν ο όρος δεν είναι σαφής και κατανοητός.

(γ) Η προσαρμογή του γαλλικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

132. Ήδη πριν την έκδοση της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ ίσχυε στο πλαίσιο της γαλλικής έννομης τάξης³³⁷ ο νόμος υπ' αριθμ. 78-23 της 10.01.1978 για την προστασία και την πληροφόρηση των καταναλωτών προϊόντων και υπηρεσιών³³⁸ (επονομαζόμενος και *Loi Scrivener*³³⁹), στα άρθρα 35-38 του οποίου περιεχόταν ειδική ρύθμιση για την προστασία των καταναλωτών από τις καταχρηστικές ρήτρες. Συναφές με την προβληματική της αρχής της

³³⁵ Πρβλ. *Karakostas*, Einführung in das griechische Privatrecht, αρ. 226, σύμφωνα με τον οποίο οι διαφορές της ρύθμισης των ΓΟΣ στην Ελλάδα και τη Γερμανία δεν αξιολογούνται ως σημαντικές (“*In Art. 2 Verbraucherschutzgesetz finden sich die Regelungen zu den AGB; hier sind nur unwesentliche Abweichungen zum deutschen Recht (§§ 305 ff. BGB n.f.) festzustellen*”).

³³⁶ Βλ. αναλυτικότερα υπό αρ. 123 ανωτέρω.

³³⁷ Για την αρχή της διαφάνειας στο γαλλικό δίκαιο βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 73-76, η οποία επισημαίνει ότι η αρχή της διαφάνειας καταγράφεται αφενός στα άρθρα L132-1 και L133-2 του *Code de la consommation* (ήδη έχουν καταργηθεί με την *Ordonnance n°2016-301 du 14 mars 2016* - art. 34 (V) και πλέον η αντίστοιχη ρύθμιση καταστρώνεται στα άρθρα L212-1 και L211-1, όπως έχουν διαμορφωθεί με την *Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016*, για τα οποία γίνεται λόγος στο παρόν κεφάλαιο) και αφετέρω στο άρθρο 1162 του γαλλικού Αστικού Κώδικα, σύμφωνα με το οποίο σε περίπτωση αμφιβολίας η σύμβαση ερμηνεύεται κατά εκείνου που τη διατύπωσε και υπέρ εκείνου που ανέλαβε υποχρέωση από αυτή (“*Dans le doute, la convention s'interprète contre celui qui a stipulé et en faveur de celui qui a contracté l'obligation*”), το οποίο επίσης ήδη έχει υποκατασταθεί (*Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016* - art. 2) από το άρθρο 1190 του γαλλικού Αστικού Κώδικα, που πλέον προβλέπει ότι μια σύμβαση συναπτόμενη εκτός αγοράς ερμηνεύεται κατά του δανειστή και υπέρ του οφειλέτη και η σύμβαση προσχώρησης ερμηνεύεται κατά του προτείνοντος (“*Dans le doute, le contrat de gré à gré s'interprète contre le créancier et en faveur du débiteur, et le contrat d'adhésion contre celui qui l'a proposé*”). Διαφοριστικές είναι και οι αναπτύξεις της *Peglion-Zika Claire-Marie*, La notion de clause abusive au sens de l' article 132-1 du Code de la consommation, ιδίως σ. 187 επ., με περαιτέρω παραπομπές. Στη διαφάνεια αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, και ο νόμος L.no 2010-737, J.O., 2 juill. για την αναμόρφωση του δικαίου της καταναλωτικής πίστης (*Aubry Hélène*, La réforme du Droit du Crédit à la consommation en France, RHDJ 65(2012), 117).

³³⁸ *Loi n°78-23 du 10 janvier 1978 sur la protection et l'information des consommateurs de produits et de services*, διαθέσιμος στην ιστοσελίδα www.legifrance.gouv.fr.

³³⁹ Από την κατά τον χρόνο της έκδοσής του secrétaire d'État à la Consommation *Christiane Scrivener*.

διαφάνειας ήταν το εδ. α' του άρθρου 35³⁴⁰, σύμφωνα με το οποίο σε συμβάσεις συναφθείσες μεταξύ επαγγελματικών και μη επαγγελματιών, ή καταναλωτών, ήταν δυνατόν να απαγορευθούν, να περιοριστούν ή να ρυθμιστούν (με διατάγματα του *Conseil d'État* εκδοθέντα μετά από γνώμη της επιτροπής του άρθρου 36 του ίδιου νόμου, ενδεχομένως διακρίνοντας ανάλογα με τη φύση των αγαθών και των υπηρεσιών), μεταξύ άλλων ρητρών και ρήτρες σχετικές με τον ορισμένο ή οριστό χαρακτήρα του τιμήματος καθώς και με την καταβολή του, όταν οι ρήτρες αυτές προέκυπτε ότι είχαν επιβληθεί σε μη επαγγελματίες ή καταναλωτές με κατάχρηση της οικονομικής ισχύος του άλλου μέρους και παρείχαν σε αυτό το μέρος υπερβολικό πλεονέκτημα³⁴¹.

133. Ο νόμος υπ' αριθμ. 78-23 της 10.01.1978 καταργήθηκε από τον νόμο υπ' αριθμ. 93-949 της 26.07.1993 για τον καταναλωτικό κώδικα (*code de la consommation*)³⁴². Στο πρώτο βιβλίο του Γαλλικού καταναλωτικού κώδικα, το οποίο έφερε τον τίτλο «πληροφόρηση των καταναλωτών και διαμόρφωση των συμβάσεων»³⁴³, περιεχόταν τρίτος Τίτλος (Titre III) για τους γενικούς όρους των συμβάσεων (*Conditions générales des contrats*), το Κεφάλαιο II του οποίου περιείχε ρύθμιση για τις καταχρηστικές ρήτρες (*clauses abusives*). Για την συζήτηση αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας, ιδιαίτερη σημασία είχαν τα Άρθρα L132-1 και L133-2. Το ζ εδάφιο του άρθρου L132-1 τροποποιήθηκε, ώστε να περιέχει ρύθμιση αντίστοιχη με αυτή της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, προκειμένου να αποφευχθεί η έναρξη διαδικασίας από την Επιτροπή κατά της Γαλλίας λόγω πλημμελούς ενσωμάτωσης της Οδηγίας, αντίστοιχη με αυτή που είχε οδηγήσει στην έκδοση της απόφασης ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) της 10.05.2001 (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών) C-144/1999³⁴⁴. Πιο συγκεκριμένα, προβλεπόταν ότι η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών³⁴⁵ δεν αφορά ούτε τον

³⁴⁰ Η διατύπωση του α' εδαφίου του άρθρου 35 του ήδη καταργηθέντος νόμου υπ' αριθμ. 78-23 της 10 Ιανουαρίου 1978 ήταν η ακόλουθη: “*Dans les contrats conclus entre professionnels et non-professionnels, ou consommateurs, peuvent être interdites, limitées ou réglementées, par des décrets en Conseil d'Etat pris après avis de la commission instituée par l'article 36, en distinguant éventuellement selon la nature des biens et des services concernés, les clauses relatives au caractère déterminé ou déterminable du prix ainsi qu'à son versement, à la consistance de la chose ou à sa livraison, à la charge des risques, à l'étendue des responsabilités et garanties, aux conditions d'exécution, de résiliation, résolution ou reconduction des conventions, lorsque de telles clauses apparaissent imposées aux non professionnels ou consommateurs par un abus de la puissance économique de l'autre partie et confèrent à cette dernière un avantage excessif*”.

³⁴¹ Βλ. και για την εφαρμογή του Άρθρου 1129 του Γαλλικού Αστικού Κώδικα (“*Il faut que l'obligation ait pour objet une chose au moins déterminée quant à son espèce. La quotité de la chose peut être incertaine, pourvu qu'elle puisse être déterminée.*”), που επέτασσε το ορισμένο ή τουλάχιστον οριστό της παροχής, τις Cass. 14.06.1988, 86-15049 και Cass. 29.11.1994, 91-21009.

³⁴² *Loi n° 93-949 du 26 juillet 1993 relative au code de la consommation*, διαθέσιμος στην ιστοσελίδα www.legifrance.gouv.fr στις διάφορες εκδόσεις που κατά καιρούς ήταν σε ισχύ.

³⁴³ “*Information des consommateurs et formation des contrats*”.

³⁴⁴ *Peglion-Zika Claire-Marie*, La notion de clause abusive au sens de l' article 132-1 du Code de la consommation, σ. 116, υπόσ. 622. Βλ. για την απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999) και υπό IV.3(α)(iii) ανωτέρω.

³⁴⁵ Κατά το 1^ο εδάφιο του ίδιου άρθρου L132-1 του *Code de la consommation* (προϊσχύον), στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματικών και μη επαγγελματιών ή καταναλωτών, είναι καταχρηστικές οι ρήτρες που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα να προκαλούν, σε βάρος του μη

καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, αλλά με την *ordonnance* της 23.08.2001 προστέθηκε η πρόσθετη προϋπόθεση για τον αποκλεισμό του ελέγχου «εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό»³⁴⁶. Στο άρθρο L133-2 περιεχόταν η επιταγή οι όροι των συμβάσεων που προτείνονται από τους επαγγελματίες στους καταναλωτές ή στους μη επαγγελματίες να παρουσιάζονται και να συντάσσονται με τρόπο σαφή και κατανοητό, καθώς και ο ερμηνευτικός κανόνας, σύμφωνα με τον οποίον οι όροι ερμηνεύονται σε περίπτωση αμφιβολίας με την πλέον ευνοϊκή έννοια για τον καταναλωτή ή τον μη επαγγελματία. Ο κανόνας αυτός δεν είχε εφαρμογή σε περιπτώσεις άσκησης από ενώσεις καταναλωτών αγωγών παραλείψεως (*action en cessation d'agissements illicites*) σύμφωνα με το τότε εν ισχύ άρθρο L421-6 του *Code de la Consommation*³⁴⁷.

134. Πλέον, με τις αλλαγές που επήλθαν με τις *Ordonnance n°2016-301 du 14 mars 2016* - art. 34 (V) και *Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016*, η αντίστοιχη ρύθμιση καταστρώνεται στα Άρθρα L211-1 και L212-1 του *Code de la consommation*.
135. Στο άρθρο L211-1 περιέχεται η επιταγή οι όροι των συμβάσεων που προτείνονται από τους επαγγελματίες στους καταναλωτές να παρουσιάζονται και να συντάσσονται με τρόπο σαφή και κατανοητό, καθώς και ο ερμηνευτικός κανόνας, σύμφωνα με τον οποίον οι όροι ερμηνεύονται σε περίπτωση αμφιβολίας με την πλέον ευνοϊκή έννοια για τον καταναλωτή ή τον μη επαγγελματία, ο οποίος όμως δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις άσκησης από ενώσεις καταναλωτών αγωγών παραλείψεως (*action en cessation d'agissements illicites*) σύμφωνα με το άρθρο L.621-8 του *Code de la Consommation*³⁴⁸. Με

επαγγελματία ή του καταναλωτή, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών της σύμβασης (“*Dans les contrats conclus entre professionnels et non-professionnels ou consommateurs, sont abusives les clauses qui ont pour objet ou pour effet de créer, au détriment du non-professionnel ou du consommateur, un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat*”).

³⁴⁶ *Code de la consommation*, Article L132-1, 7^ο εδάφιο (προϊσχύον) “*L’appréciation du caractère abusif des clauses au sens du premier alinéa ne porte ni sur la définition de l’objet principal du contrat ni sur l’adéquation du prix ou de la rémunération au bien vendu ou au service offert.*”. Με την *ordonnance* της 23.08.2001 προστέθηκε το λεκτικό “*pour autant que les clauses soient rédigées de façon claire et compréhensible*”. Ρητά αναφέρεται στην προϋπόθεση οι όροι να έχουν συνταχθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό ως «όρο να είναι διαφανείς» στη διδακτορική της διατριβή η *Peglion-Zika Claire-Marie*, *La notion de clause abusive au sens de l’ article 132-1 du Code de la consommation*, σ.113.

³⁴⁷ *Code de la consommation*, Article L133-2 (προϊσχύον) “*Les clauses des contrats proposés par les professionnels aux consommateurs ou aux non-professionnels doivent être présentées et rédigées de façon claire et compréhensible. Elles s’interprètent en cas de doute dans le sens le plus favorable au consommateur ou au non-professionnel. Le présent alinéa n’est toutefois pas applicable aux procédures engagées sur le fondement de l’article L421-6*”.

³⁴⁸ *Code de la consommation*, Article L211-1 “*Les clauses des contrats proposés par les professionnels aux consommateurs doivent être présentées et rédigées de façon claire et compréhensible. Elles s’interprètent en cas de doute dans le sens le plus favorable au consommateur. Les dispositions du présent alinéa ne sont toutefois pas applicables aux procédures engagées sur le fondement de l’article L. 621-8. Un décret en Conseil d’Etat précise, en vue d’assurer l’information du consommateur, les modalités de présentation des contrats mentionnés au premier alinéa.*”. Για τη συλλογική αγωγή στο

τη διάταξη αυτή επιτυγχάνεται η προσαρμογή στο άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ³⁴⁹, από την οποία γίνεται δεκτό ότι απορρέει η υποχρέωση σαφήνειας (“*obligation de clarté*”) ή διαφάνειας (“*transparence*”)³⁵⁰. Επί της υποχρέωσης αυτής σημειώνεται από τους Γάλλους συγγραφείς ότι δεν είναι νέα στο γαλλικό δίκαιο, καθώς η νομολογία διασφάλιζε ήδη την προστασία των καταναλωτών από τις παγίδες στην παρουσίαση και τη σύνταξη των συμβατικών εγγράφων που τους ζητούσαν να υπογράψουν οι επαγγελματίες³⁵¹, καθώς και ότι εδράζεται στην πεποίθηση ότι η ελεύθερη επιλογή και η πληροφόρηση επιτρέπουν στον καταναλωτή να λαμβάνει μια υπεύθυνη απόφαση που διασφαλίζει την προστασία των συμφερόντων του³⁵². Η επιταγή αυτή γίνεται δεκτό ότι έχει δύο βασικές παραμέτρους, τη «σαφήνεια» που αναφέρεται στην εξωτερική παρουσίαση της ρήτρας και το «κατανοητό» που αναφέρεται στη δυνατότητα κατανόησης του περιεχομένου της. Ειδικότερα, επισημαίνεται στη θεωρία³⁵³ ότι με βάση την επιταγή της σαφήνειας δύνανται να ελεγχθούν ρήτρες κρυμμένες στη σύμβαση κατά τρόπο που να μην τραβούν την προσοχή, ρήτρες το μέγεθος των χαρακτήρων με τους οποίους έχουν συνταχθεί να τις καθιστά μη αναγνώσιμες, ρήτρες που τίθενται στη ράχη του κυρίως εγγράφου της σύμβασης, ενώ ο καταναλωτής υπογράφει στην όψη αυτού, ρήτρες που δεν περιέχονται στο κυρίως έγγραφο της σύμβασης, αλλά σε παράρτημα, στο οποίο ο προμηθευτής δεν επιστρά την προσοχή του καταναλωτή, ή το οποίο χορηγείται στον καταναλωτή μετά την υπογραφή της σύμβασης, ή περιέχονται σε έγγραφα που ο καταναλωτής δεν δύναται να λάβει παρά μόνο μετά τη σύναψη της σύμβασης, όπως τιμολόγια, επιστολές επιβεβαίωσης, εισιτήρια ή δελτία αποστολής, καθώς και ρήτρες με τις οποίες γίνεται παραπομπή σε άλλα έγγραφα, τα οποία δεν καθιστά διαθέσιμα αυθόρμητα ο προμηθευτής στον καταναλωτή ή τα παρέχει μετά την υπογραφή της σύμβασης. Καθώς, όμως, στο άρθρο L211-1 δεν περιέχεται συγκεκριμένη κύρωση για την περίπτωση που οι όροι των συμβάσεων που προτείνονται από τους επαγγελματίες στους καταναλωτές δεν παρουσιάζονται με τρόπο σαφή, τίθεται το ερώτημα αν αυτό το κενό θα πρέπει να πληρωθεί με τον χαρακτηρισμό των όρων αυτών ως καταχρηστικών, ή αν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η κύρωση στην περίπτωση των όρων αυτών θα πρέπει να είναι η μη δυνατότητα προβολής τους έναντι του αντισυμβαλλομένου (*inopposabilité*), όπως προβλέπεται στο κοινό δίκαιο, η απάντηση στο οποίο δεν είναι

πλαίσιο του γαλλικού δικαίου βλ. *Gonthier Françoise*, The introduction of class actions in French law, *Montesquieu Law Review*, 2015, 1.

³⁴⁹ «Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία. Αυτός ο ερμηνευτικός κανόνας δεν εφαρμόζεται στα πλαίσια των διαδικασιών που προβλέπονται στο άρθρο 7 παράγραφος 2.» *Peglion-Zika Claire-Marie*, La notion de clause abusive au sens de l' article 132-1 du Code de la consommation, σ. 188.

³⁵⁰ *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., σ. 188.

³⁵¹ *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., σ. 188.

³⁵² *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., με παραπομπή σε *Rochfeld Judith*, Les clairs-obscurs de l'exigence de transparence appliquée aux clauses abusives, in *Liber Amicorum J. Calais-Auloy*, Études de droit de la consommation, Dalloz, 2004, σελ. 984.

³⁵³ *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., σ. 189 επ..

ομόθυμη³⁵⁴. Συναφώς, η Cour de Cassation³⁵⁵, σε απόφαση επί αγωγής του άρθρου L. 421-6 του *Code de la consommation* που άσκησε η ένωση καταναλωτών "*UFC 38 - Que choisir*" κατά της αυτοκινητοβιομηχανίας *Peugeot*, δέχθηκε ως συνέπεια της σύνταξης ρήτρας με μικρούς χαρακτήρες οι οποίοι ήταν μικρότερου μεγέθους από άλλες συγκείμενες ρήτρες με αποτέλεσμα να μην μπορέσει η εν λόγω ρήτρα να προσελκύσει την προσοχή του καταναλωτή, την κήρυξη αυτής ως καταχρηστικής. Περαιτέρω, το Εφετείο της πόλης Rennes³⁵⁶ δέχθηκε ότι δεν είναι καταχρηστική ρήτρα σε σύμβαση πίστωσης εκ του λόγου ότι είναι εκτυπωμένη στην πίσω σελίδα σύμβασης δανείου, καθώς οι καταναλωτές είχαν τη δυνατότητα να λάβουν αποτελεσματικά γνώση του όρου, δεδομένου ότι γινόταν μνεία κάτω από την υπογραφή του δανειολήπτη ότι αποδεχόταν την προσφορά καθώς και όλους τους όρους που ήταν διατυπωμένοι στην μπροστά και στην πίσω σελίδα. Συνεπώς, προκύπτει ότι και το Εφετείο της πόλης Rennes θα έκρινε ως καταχρηστική τη ρήτρα, εάν οι καταναλωτές δεν είχαν τη δυνατότητα να λάβουν αποτελεσματικά γνώση αυτής.

136. Στο δ' εδάφιο του άρθρου L212-1 περιέχεται ρύθμιση αντίστοιχη με αυτή της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ. Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών³⁵⁷ δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα

³⁵⁴ *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., σ. 191 επ. και ιδίως σ. 199-200, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι δεν είναι ακριβές να χαρακτηριστεί μια ρήτρα που παρουσιάζεται με κακό τρόπο ως καταχρηστική, αλλά θα πρέπει να διαπιστωθεί έλλειψη σύμπτωσης βουλήσεως κατά το μέρος που ο καταναλωτής αγνοούσε τους ΓΟΣ, καθώς δεν μπορείς να αποδεχτεί κανείς παρά μόνο αυτό που γνωρίζει ("*on ne peut accepter que ce que l'on connaît*").

³⁵⁵ Cass. 14.11.2006, 04-17.578. Βλ. επ' αυτής *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., σ. 193-194, με περαιτέρω παραπομπές.

³⁵⁶ CA Rennes 14.10.2005, Première Chambre B, arrêt no 607, R.G: 04/04813, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα της Commission des clauses abusives, <http://www.clauses-abusives.fr/wp-content/uploads/2016/05/car051014.pdf>.

³⁵⁷ Κατά το 1^ο εδάφιο του ίδιου άρθρου L212-1 του *Code de la consommation*, στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, είναι καταχρηστικές οι ρήτρες που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα να προκαλούν, σε βάρος του καταναλωτή, σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών της σύμβασης ("*Dans les contrats conclus entre professionnels et consommateurs, sont abusives les clauses qui ont pour objet ou pour effet de créer, au détriment du consommateur, un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat*"). Για την έννοια των καταχρηστικών ΓΟΣ στο γαλλικό δίκαιο βλ. *Calais-Auloy J.*, Le concept de clause abusive, in *De l'abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France*, 20.05.2010, 6. Από τη νομολογία βλ. την ενδιαφέρουσα Cass. 03.05.2006, 04-16.698 (σχόλιο *Jacques Mestre, Bertrand Fages* σε RTDciv 2007, σελ. 113), που δέχθηκε ότι η εκτίμηση μιας ρήτρας ως καταχρηστικής ή όχι δεν εξαρτάται από το αν η σχετική συμβατική υποχρέωση είναι κύρια ή παρεπόμενη, την Cass. 22.05.2008, 05-21822 (σχόλιο *Bertrand Fages* σε RTDciv 2008, σελ. 477) για τον έλεγχο καταχρηστικότητας ρητρών οι οποίες περιέχονται σε ομαδικά ασφαλιστήρια, καθώς και την Cass. 27.11.2008, 07-15226 (σχόλιο *Bertrand Fages* σε RTDciv 2009, σελ. 116) για τον έλεγχο καταχρηστικότητας ρητρών «σταυροειδούς υπερημερίας» (*défaut croisé* - στη διεθνή χρηματοδοτική πρακτική οι εν λόγω ρήτρες είναι ιδίως γνωστές με την αγγλική ορολογία "cross default clause"). Επίσης Conseil d'Etat 11.07.2001, με σχόλιο *Timann Irene*, ZEuP 1/2003, 129. Αποτίμηση της ιστορικής εξέλιξης της γαλλικής νομολογίας για τους καταχρηστικούς ΓΟΣ επιχειρεί η *Bernheim Desvaux Sabine*, L' evolution de la jurisprudence française en matière de lutte contre les clauses abusives, in *De l'abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France*, 20.05.2010, 50.

παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό³⁵⁸. Η εξαίρεση του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης και του ανάλογου ή μη της παροχής και της αντιπαροχής από τον έλεγχο καταχρηστικότητας τελεί σε αρμονία με τη γενική ρύθμιση του γαλλικού αστικού κώδικα (*Code civil*), και ειδικότερα με το άρθρο 1168 αυτού, κατά το οποίο στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις η έλλειψη ισοδυναμίας των εκατέρωθεν παροχών δεν συνιστά λόγο ακυρότητας της σύμβασης, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά³⁵⁹. Πριν την τροποποίηση του *Code civil* με ισχύ από 1^η Οκτωβρίου 2016, αντίστοιχη ρύθμιση περιεχόταν στο άρθρο 1118 του *Code civil*³⁶⁰.

137. Ενδιαφέρουσα περίπτωση εφαρμογής της ανωτέρω εξαίρεσης (όπως περιεχόταν στο άρθρο L 132-1 του *Code de la consommation*) αποτελεί η απόφαση του Εφετείου της Toulouse της 25 Σεπτεμβρίου 2007³⁶¹, η οποία αφορούσε στον έλεγχο των ρητρών που περιέχονταν σε σύμβαση παροχής υπηρεσιών ιδιωτικών ερευνών (*detective*). Η σύζυγος προσέλαβε ιδιωτικό ερευνητή για να παρακολουθεί τον σύζυγό της, ώστε να διαπιστώσει αν της είναι πιστός. Μολαταύτα, αρνήθηκε να πληρώσει το τελικό τιμολόγιό του για το ποσό των Ευρώ 7.065,63 (έχοντας ήδη καταβάλει Ευρώ 1.500 ως προκαταβολή), υποστηρίζοντας ότι οι συμβατικοί όροι για τον καθορισμό της αμοιβής του ιδιωτικού ερευνητή δεν είχαν συνταχθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και ήταν καταχρηστικοί υπό την έννοια του άρθρου L 132-1 του *Code de la consommation*, καθώς ο πελάτης δεν είχε τη δυνατότητα να γνωρίζει εκ των προτέρων το ύψος της χρέωσης, καθώς και ότι η χρέωση των εξόδων του ιδιωτικού ερευνητή επαφιόταν σε αυτόν. Το δικαστήριο έκρινε ότι η συγκεκριμένη ρήτρα μπορούσε να καταστεί ευχερώς κατανοητή, με αποτέλεσμα η εν λόγω ρήτρα να μην δύναται να υποβληθεί σε έλεγχο καταχρηστικότητας (μείωσε πάντως το κεφάλαιο του οφειλόμενου ποσού στα Ευρώ 3.500). Δεν υιοθέτησε, δηλαδή, το Εφετείο της Toulouse τη θέση ότι αδιαφανής και συνεπώς δεκτική ελέγχου καταχρηστικότητας παρότι αφορά στο

³⁵⁸ *Code de la consommation*, Article L212-1, δ' εδάφιο "*L'appréciation du caractère abusif des clauses au sens du premier alinéa ne porte ni sur la définition de l'objet principal du contrat ni sur l'adéquation du prix ou de la rémunération au bien vendu ou au service offert pour autant que les clauses soient rédigées de façon claire et compréhensible.*" Όπως επισημαίνεται στην ετήσια έκθεση (Rapport Annuel) του 2016 της Επιτροπής καταχρηστικών όρων (*Commission des clauses abusives*), σελ. 3 (διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://www.clauses-abusives.fr/qui-sommes-nous>) σημαντική πρόσφατη εξέλιξη αποτέλεσε η εισαγωγή στον νέο αστικό κώδικα (*code civile*) που τέθηκε σε ισχύ από την 1η Οκτωβρίου του 2016 της διάταξης του άρθρου 1171, σύμφωνα με την οποία σε μια σύμβαση προσχωρήσεως, κάθε ρήτρα που δημιουργεί σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών θεωρείται ως μη γραμμένη. Η εκτίμηση της σημαντικής ανισορροπίας δεν βασίζεται ούτε στο κύριο αντικείμενο της σύμβασης ούτε στη επάρκεια της τιμής για την παροχή ("*Dans un contrat d'adhésion, toute clause qui crée un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat est réputée non écrite. L'appréciation du déséquilibre significatif ne porte ni sur l'objet principal du contrat ni sur l'adéquation du prix à la prestation*").

³⁵⁹ "*Dans les contrats synallagmatiques, le défaut d'équivalence des prestations n'est pas une cause de nullité du contrat, à moins que la loi n'en dispose autrement*". Βλ. και *The Law Commission and The Scottish Law Commission, Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach? Issues Paper, Appendix A, 4.*

³⁶⁰ "*La lésion ne vicie les conventions que dans certains contrats ou à l'égard de certaines personnes, ainsi qu'il sera expliqué en la même section*".

³⁶¹ CA Toulouse 25.09.2007, 06/02410.

κύριο αντικείμενο της σύμβασης τυγχάνει, με βάση την εξαίρεση της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, και μια ρήτρα που, καίτοι κατανοητή, παρουσιάζει αοριστία λόγω παροχής εκτεταμένης διακριτικής ευχέρειας στον προμηθευτή³⁶², παρότι φαίνεται ότι εκτίμησε την αοριστία αυτή κατά την επιδίκαση μειωμένου ποσού στην ενάγουσα.

138. Το γαλλικό δίκαιο έχει προσαρμοσθεί στο ενωσιακό μοντέλο της συνύπαρξης μιας «γκρι λίστας» (“*liste grise*”) ρητρών που είναι κατά τεκμήριο καταχρηστικές και μιας «μαύρης λίστας» (“*liste noire*”) ρητρών που είναι άνευ ετέρου καταχρηστικές³⁶³. Από τις εν λόγω απαριθμούμενες ρήτρες, μπορούν να γίνουν κατανοητές ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ρήτρες και από τις δύο λίστες.
139. Ειδικότερα, στη «γκρι λίστα» εντάσσονται, μεταξύ άλλων, οι περιπτώσεις 1, 4, 6, και 7 του άρθρου R212-2 του *Code de la consommation*, σύμφωνα με τις οποίες σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, τεκμαίρονται καταχρηστικές, εκτός αν ο επαγγελματίας αποδείξει το αντίθετο, ρήτρες που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα 1) να προβλέπουν δέσμευση του καταναλωτή, ενώ η εκτέλεση των παροχών του επαγγελματία υπόκειται σε όρο του οποίου η εκπλήρωση εξαρτάται από μόνη τη βούληση του τελευταίου, 4) να αναγνωρίζουν στον επαγγελματία την ευχέρεια να λύσει τη σύμβαση χωρίς προειδοποίηση μετά από εύλογη προθεσμία, 6) να επιφυλάσσουν στον επαγγελματία το δικαίωμα να τροποποιεί μονομερώς τις ρήτρες της σύμβασης που σχετίζονται με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, εκτός από αυτές που προβλέπονται στην τρίτη περίπτωση του άρθρου R. 212-1 (που εντάσσεται στη «μαύρη λίστα») και 7) να προσδιορίζουν μια ενδεικτική ημερομηνία για την εκτέλεση της σύμβασης, εκτός αν το επιτρέπει ο νόμος³⁶⁴.

³⁶² Βλ. ανάλογη επισήμανση ότι, σε αντίθεση με το Εφετείο της Toulouse, τα αγγλικά δικαιοδοτικά όργανα θα θεωρούσαν αδιαφανή και έναν όρο που δεν ικανοποιεί την επιταγή του ορισμένου των όρων, ακόμα και αν είναι κατανοητός σε *The Law Commission and The Scottish Law Commission*, Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach? Issues Paper, Appendix A, 4 (“*This would appear to contrast with the way in which UK enforcement bodies are interpreting the “plain intelligible language” requirements under the UTCCR... UK enforcement bodies have taken a purposive approach finding that terms which are clear and legible may not be intelligible where the trader is afforded a great degree of discretion*”).

³⁶³ Η προσαρμογή αυτή είχε γίνει αρχικά με το διάταγμα 2009-302 της 18.03.2009. *Rochfeld Judith*, *Clauses abusives – Listes réglementaires noire et grise*, RIDciv 2009, 383, *Rouault-Hardouin Elisabeth*, *Bilan des actions menées en matière de clauses abusives sous les deux volets: information et repression*, in *De l’abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France*, 20.05.2010, p. 12.

³⁶⁴ “*Dans les contrats conclus entre des professionnels et des consommateurs, sont présumées abusives au sens des dispositions des premier et cinquième alinéas de l’article L. 212-1, sauf au professionnel à rapporter la preuve contraire, les clauses ayant pour objet ou pour effet de: 1° Prévoir un engagement ferme du consommateur, alors que l’exécution des prestations du professionnel est assujettie à une condition dont la réalisation dépend de sa seule volonté ... 4° Reconnaître au professionnel la faculté de résilier le contrat sans préavis d’une durée raisonnable ... 6° Réserver au professionnel le droit de modifier unilatéralement les clauses du contrat relatives aux droits et obligations des parties, autres que celles prévues au 3° de l’article R. 212-1 7° Stipuler une date indicative d’exécution du contrat, hors les cas où la loi l’autorise*”.

140. Εξάλλου, στη «μαύρη λίστα» εντάσσονται, μεταξύ άλλων, οι περιπτώσεις 1, 3 και 8 του άρθρου R212-1 του *Code de la consommation*, σύμφωνα με τις οποίες σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και καταναλωτών, τεκμαίρονται αμαχητός ως καταχρηστικές ρήτρες που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα 1) να διαπιστώνουν τη δέσμευση του καταναλωτή από ρήτρες που δεν εμφανίζονται στο έγγραφο που αποδέχεται ή που περιέχονται σε άλλο έγγραφο στο οποίο δεν γίνεται ρητά αναφορά μετά τη σύναψη της σύμβασης και των οποίων δεν είχε γνώση πριν τη σύναψή της³⁶⁵, 3) να επιφυλάσσουν στον επαγγελματία το δικαίωμα να τροποποιεί μονομερώς τις ρήτρες της σύμβασης που σχετίζονται με τη διάρκειά της, τα χαρακτηριστικά ή την τιμή του αγαθού που πρόκειται να παραδοθεί ή της υπηρεσίας που πρόκειται να παρασχεθεί και 8) να αναγνωρίζουν στον επαγγελματία το δικαίωμα να λύνει κατά τη διακριτική του ευχέρεια τη σύμβαση, χωρίς να αναγνωρίζουν το ίδιο δικαίωμα στον καταναλωτή³⁶⁶.
141. Στις ανωτέρω διατάξεις προβλέπονται εξαιρέσεις. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο R212-3 του *Code de la consommation*, η περίπτωση 3 του άρθρου R. 212-1 και οι περιπτώσεις 4 και 6 του άρθρου R. 212-2 δεν εφαρμόζονται 1) στις συναλλαγές που αφορούν σε κινητές αξίες, χρηματοπιστωτικά μέσα και άλλα προϊόντα ή υπηρεσίες των οποίων η τιμή συνδέεται με τις διακυμάνσεις ισοτιμίας, ενός δείκτη ή ενός επιτοκίου που ο επαγγελματίας δεν ελέγχει και 2) σε συμβάσεις αγοράς ή πώλησης συναλλάγματος, ταξιδιωτικών επιταγών ή διεθνών ταχυδρομικών ενταλμάτων που έχουν εκδοθεί σε συνάλλαγμα³⁶⁷. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο R212-4³⁶⁸, η περίπτωση (3) του άρθρου

³⁶⁵ Πρβλ. Conseil d'Etat 03.12.1980 4 / 1 SSR, N° 12814, που ακύρωσε την διάταξη του διατάγματος της 24.03.1978 και *Peglion-Zika Claire-Marie*, ό.π., σ. 197-198.

³⁶⁶ “*Dans les contrats conclus entre des professionnels et des consommateurs, sont de manière irréfragable présumées abusives, au sens des dispositions des premier et quatrième alinéas de l'article L. 212-1 et dès lors interdites, les clauses ayant pour objet ou pour effet de: 1° Constater l'adhésion du consommateur à des clauses qui ne figurent pas dans l'écrit qu'il accepte ou qui sont reprises dans un autre document auquel il n'est pas fait expressément référence lors de la conclusion du contrat et dont il n'a pas eu connaissance avant sa conclusion ... 3° Réserver au professionnel le droit de modifier unilatéralement les clauses du contrat relatives à sa durée, aux caractéristiques ou au prix du bien à livrer ou du service à rendre ... 8° Reconnaître au professionnel le droit de résilier discrétionnairement le contrat, sans reconnaître le même droit au consommateur*”.

³⁶⁷ “*Le 3° de l'article R. 212-1 et les 4° et 6° de l'article R. 212-2 ne sont pas applicables: 1° Aux transactions concernant les valeurs mobilières, instruments financiers et autres produits ou services dont le prix est lié aux fluctuations d'un cours, d'un indice ou d'un taux que le professionnel ne contrôle pas; 2° Aux contrats d'achat ou de vente de devises, de chèques de voyage ou de mandats internationaux émis en bureau de poste et libellés en devises*”.

³⁶⁸ “*Le 3° de l'article R. 212-1 et le 6° de l'article R. 212-2 ne font pas obstacle à l'existence de clauses par lesquelles le fournisseur de services financiers se réserve le droit de modifier le taux d'intérêt dû par le consommateur ou dû à celui-ci, ou le montant de toutes charges afférentes à des services financiers, sans aucun préavis en cas de motif légitime, pourvu que soit mise à la charge du professionnel l'obligation d'en informer la ou les autres parties contractantes dans les meilleurs délais et que celles-ci soient libres de résilier immédiatement le contrat. Le 8° de l'article R. 212-1 et le 4° de l'article R. 212-2 ne font pas obstacle à l'existence de clauses par lesquelles le fournisseur de services financiers se réserve le droit de mettre fin au contrat à durée indéterminée unilatéralement, et ce sans préavis en cas de motif légitime, à condition que soit mise à la charge du professionnel l'obligation d'en informer la ou les autres parties contractantes immédiatement. Le 3° de l'article R. 212-1 et le 6° de l'article R. 212-2 ne font pas obstacle à l'existence de clauses par lesquelles le contrat, lorsqu'il est conclu à durée indéterminée, stipule que le professionnel peut apporter unilatéralement des modifications liées au prix du bien à livrer ou du service à rendre à la condition que le consommateur en ait été averti dans un délai*”.

R.212-1 και η περίπτωση (6) του άρθρου R.212-2 δεν εμποδίζουν την ύπαρξη ρητρών με τις οποίες ο πάροχος χρηματοοικονομικών υπηρεσιών επιφυλάσσει στον εαυτό του το δικαίωμα να μεταβάλλει το επιτόκιο που οφείλεται από τον καταναλωτή ή που οφείλεται σε αυτόν, ή το ποσό όλων των χρεώσεων που σχετίζονται με χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, χωρίς προειδοποίηση εφόσον υφίσταται σπουδαίος λόγος (*motif légitime*), με την προϋπόθεση ότι ο επαγγελματίας βαρύνεται με την υποχρέωση να πληροφορήσει τον/τους αντισυμβαλλόμενο/-ους το συντομότερο δυνατόν και ο/οι αντισυμβαλλόμενος/-οι είναι ελεύθεροι να λύσουν άμεσα τη σύμβαση. Η περίπτωση (8) του άρθρου R. 212-1 και η περίπτωση (4) του άρθρου R. 212-2 δεν εμποδίζουν την ύπαρξη ρητρών με τις οποίες ο πάροχος χρηματοοικονομικών υπηρεσιών επιφυλάσσει στον εαυτό του το δικαίωμα να καταγγείλει μονομερώς σύμβαση αορίστου διαρκείας, χωρίς προειδοποίηση εφόσον υφίσταται σπουδαίος λόγος (*motif légitime*), με την προϋπόθεση ότι ο επαγγελματίας βαρύνεται με την υποχρέωση να πληροφορήσει τον/τους αντισυμβαλλόμενο/-ους το συντομότερο δυνατόν. Η περίπτωση (3) του άρθρου R. 212-1 και η περίπτωση (6) του άρθρου R. 212-2 δεν εμποδίζουν την ύπαρξη ρητρών με τις οποίες η σύμβαση, όταν έχει συναφθεί με αόριστη διάρκεια, προβλέπει ότι ο επαγγελματίας μπορεί να επιφέρει μονομερώς τροποποιήσεις σχετιζόμενες με την τιμή του αγαθού που πρόκειται να παραδοθεί ή της υπηρεσίας που πρόκειται να παρασχεθεί υπό την προϋπόθεση ότι ο καταναλωτής έχει προειδοποιηθεί πριν από εύλογο χρονικό διάστημα για να έχει τη δυνατότητα να λύσει τη σύμβαση, εφόσον είναι αναγκαίο. Η περίπτωση (3) του άρθρου R. 212-1 και η περίπτωση (6) του άρθρου R. 212-2 δεν εμποδίζουν την ύπαρξη ρητρών με τις οποίες η σύμβαση προβλέπει ότι ο επαγγελματίας δύναται να επιφέρει μονομερώς τροποποιήσεις σε σύμβαση συνδεδεμένες με την τεχνική πρόοδο, εφόσον αυτές ούτε οδηγούν σε αύξηση της τιμής ούτε σε αλλοίωση της ποιότητας και εφόσον τα χαρακτηριστικά στα οποία ο μη επαγγελματίας ή ο καταναλωτής βάσισε τη δέσμευσή του παραμένουν στη σύμβαση.

142. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο γαλλικός εμπορικός κώδικας (*Code de commerce*) περιέχει και αυτός ρύθμιση για τον έλεγχο των καταχρηστικών ρητρών στο άρθρο L442-6 εδάφιο I(2), σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο μπορεί να κρίνει ως καταχρηστική μια ρήτρα που περιέχεται σε μια αμιγώς εμπορική σύμβαση εάν δημιουργεί σημαντική ανισορροπία στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, και να υποχρεώσει τον χρήστη της ρήτρας να αποζημιώσει τον αντισυμβαλλόμενό του³⁶⁹, και μάλιστα χωρίς να προϋποτίθεται για να είναι επιτρεπτός ο έλεγχος αυτός ο σχετικός όρος να μην

raisonnable pour être en mesure, le cas échéant, de résilier le contrat. Le 3° de l'article R. 212-1 et le 6° de l'article R. 212-2 ne font pas obstacle à l'existence de clauses par lesquelles le contrat stipule que le professionnel peut apporter unilatéralement des modifications au contrat liées à l'évolution technique, dès lors qu'il n'en résulte ni augmentation de prix, ni altération de la qualité et que les caractéristiques auxquelles le non-professionnel ou le consommateur a subordonné son engagement ont pu figurer au contrat”.

³⁶⁹ «I. - Engage la responsabilité de son auteur et l'oblige à réparer le préjudice causé le fait, par tout producteur, commerçant, industriel ou personne immatriculée au répertoire des métiers: ... De soumettre ou de tenter de soumettre un partenaire commercial à des obligations créant un déséquilibre significatif dans les droits et obligations des parties..».

τυγχάνει σαφής και κατανοητός³⁷⁰. Σημειωτέον ότι το συνταγματικό δικαστήριο της Γαλλίας (*Conseil constitutionnel*)³⁷¹ βασίσθηκε στο γεγονός ότι η έννοια της «σημαντικής ανισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών» ήταν ήδη γνωστός από τις διατάξεις του *Code de la consommation* και επομένως η εν λόγω φράση ήταν ήδη κατανοητή από τα δικαστήρια και ως εκ τούτου τυγχάνει σύμφωνη με τη συνταγματική απαίτηση της επαρκούς σαφήνειας των ποινών του άρθρου 8 της Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη του 1789³⁷². Πρόκειται για ένα εναργέστατο παράδειγμα της επίδρασης που μπορεί να έχει το δίκαιο του καταναλωτή στις σχέσεις μεταξύ εμπόρων.

(δ) Η προσαρμογή του αγγλικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

143. Οι διατάξεις της Οδηγίας 93/13 ενσωματώθηκαν το πρώτον στην αγγλική έννομη τάξη³⁷³ με τον κανονισμό «*The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994*» (*UTCCR 1994*)³⁷⁴, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 1995 (άρθρο 1 του κανονισμού). Στο άρθρο 3(2) του κανονισμού *UTCCR 1994* προβλεπόταν ότι δεν θα γίνεται εκτίμηση του δίκαιου χαρακτήρα (*fairness*) όρου που καθορίζει το κυρίως αντικείμενο της σύμβασης ή αφορά επάρκεια του τιμήματος ή της αμοιβής έναντι των αγαθών ή των υπηρεσιών που παρέχονται σε αντάλλαγμα, κατά το μέτρο που ο εν λόγω όρος είναι διατυπωμένος σε απλή και κατανοητή γλώσσα³⁷⁵. Περαιτέρω, το άρθρο 6 του κανονισμού αυτού, με τον παράτιτλο «ερμηνεία έγγραφων συμβάσεων» (*construction of written contracts*) προέβλεπε ότι ένας πωλητής ή προμηθευτής θα διασφαλίζει ότι οποιοσδήποτε έγγραφος όρος μιας σύμβασης διατυπώνεται σε απλή και κατανοητή γλώσσα, και αν υφίσταται αμφιβολία για το νόημα ενός έγγραφου όρου, η πιο ευνοϊκή για τον καταναλωτή ερμηνεία θα υπερισχύει³⁷⁶. Ο *UTCCR 1994* ίσχυε παράλληλα με την πράξη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου

³⁷⁰ Βλ. *The Law Commission and The Scottish Law Commission*, Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach? Issues Paper, Appendix A, 4, 5, με παραπομπή σε *M. Malaurie-Vignal*, *Droit de la distribution* (LMD, 2012), σ. 112.

³⁷¹ *Conseil constitutionnel* 13.01.2011, 2010-85 QPC.

³⁷² *The Law Commission and The Scottish Law Commission*, Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach? Issues Paper, Appendix A, 4, 5.

³⁷³ Για την αρχή της διαφάνειας στο αγγλικό δίκαιο βλ. και *Whittaker S.J.*, σε *Chitty on Contracts*, Thirty First Edition, Volume I, General Principles, Sweet & Maxwell, 2012, Chapter 15, αρ. 15-001 επ., σ. 1101 επ., όπου περιέχεται συνολική παρουσίαση του ελέγχου των άδικων (*unfair*) ρητρών σε καταναλωτικές συμβάσεις, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 77-83, *Βασιλοπούλου*, Η αρχή της διαφάνειας στους γενικούς όρους συναλλαγών, ιδίως σ. 28 επ., 55 επ., 78 επ., 89 επ., 101 επ., 115 επ., 135 επ., 156 επ., 166 επ., 172 επ.

³⁷⁴ Το κείμενο του κανονισμού *UTCCR 1994* είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.legislation.gov.uk/ukxi/1994/3159/contents/made>. Η παραπομπή στον εν λόγω κανονισμό ως «the Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994» προβλέπεται ρητά στο άρθρο 1 αυτού.

³⁷⁵ «(2) *In so far as it is in plain intelligible language, no assessment shall be made of the fairness of any term which (a) defines the main subject matter of the contract, or (b) concerns the adequacy of the price or remuneration, as against the goods or services supplied.*»

³⁷⁶ «*A seller or supplier shall ensure that any written term of a contract is expressed in plain, intelligible language, and if there is doubt about the meaning of a written term, the interpretation most favourable to the consumer shall prevail.*»

Βασιλείου «*Unfair Contract Terms Act 1977*»³⁷⁷, το ρυθμιστικό πεδίο της οποίας εκτεινόταν στις συμβάσεις εν γένει (και όχι μόνο στις συμβάσεις με καταναλωτές) θέτοντας περιορισμούς στην νομιμότητα ορισμένων συμβατικών ρητρών.

144. Ο κανονισμός *UTCCR 1994* καταργήθηκε με το άρθρο 2 του κανονισμού «*The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999*» (*UTCCR 1999*)³⁷⁸, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1^η Οκτωβρίου 1999 (άρθρο 1 του κανονισμού), αντικαθιστώντας τον κανονισμό *UTCCR 1994*. Ο ίδιος ο *UTCCR 1999* υπέστη τροποποιήσεις από τον κανονισμό «*The Unfair Terms in Consumer Contracts (Amendment) Regulations 2001*»³⁷⁹. Οι διατάξεις του κανονισμού *UTCCR 1999* ακολουθούσαν πιο πιστά τις διατάξεις της Οδηγίας 93/13³⁸⁰. Όπως ο κανονισμός *UTCCR 1994*, ο κανονισμός *UTCCR 1999* ίσχυε παράλληλα με την πράξη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου «*Unfair Contract Terms Act 1977*». Οι διατάξεις του *UTCCR 1999* για τον έλεγχο του δίκαιου χαρακτήρα των όρων σε συμβάσεις με καταναλωτές, ως σημαντική εξαίρεση στη θέση που γίνεται παγίως δεκτή στο πλαίσιο του αγγλικού δικαίου, ότι οι αρχές της ελευθερίας των συμβάσεων και της δεσμευτικότητας των συμβάσεων αποκλείουν τον έλεγχο του δίκαιου χαρακτήρα (*fairness*) είτε της σύμβασης ως συνόλου είτε συγκεκριμένων όρων της σύμβασης, αξιολογήθηκαν ως ιδιαίτερα σημαντικές νομοθετικές προβλέψεις³⁸¹.
145. Στο άρθρο 5 του *UTCCR 1999* με τον παράτιτλο «καταχρηστικοί όροι» (“*Unfair Terms*”) καταστρώνόταν η βασική ρύθμιση για τον έλεγχο των καταχρηστικών όρων³⁸². Ειδικότερα, προβλεπόταν ότι: (1) ένας συμβατικός όρος ο οποίος δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θα θεωρείται ως άδικος (*unfair*) αν, παρά τα απαιτούμενα από την καλή πίστη (*good faith*), προκαλεί σημαντική ανισορροπία (*significant imbalance*) των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση, σε

³⁷⁷ Το κείμενο της «*Unfair Contract Terms Act 1977*» είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/50>.

³⁷⁸ Το κείμενο του κανονισμού *UTCCR 1999* (*Statutory Instrument 1999 No. 2083*) είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1999/2083/contents/made>. Η παραπομπή στον εν λόγω κανονισμό ως «the Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1999» προβλέπεται ρητά στο άρθρο 1 αυτού.

³⁷⁹ Για το κείμενο του κανονισμού «*The Unfair Terms in Consumer Contracts (Amendment) Regulations 2001*» βλ. <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2001/1186/regulation/2/made>.

³⁸⁰ *Mylcris Builders Ltd v Buck* [2008] EWHC 2172 (TCC) (19 September 2008), παρ. 29.

³⁸¹ *Whittaker S.J.*, σε *Chitty on Contracts*, ό.π., αρ. 15-001 επ..

³⁸² «*Unfair Terms- 5.—(1) A contractual term which has not been individually negotiated shall be regarded as unfair if, contrary to the requirement of good faith, it causes a significant imbalance in the parties' rights and obligations arising under the contract, to the detriment of the consumer. (2) A term shall always be regarded as not having been individually negotiated where it has been drafted in advance and the consumer has therefore not been able to influence the substance of the term. (3) Notwithstanding that a specific term or certain aspects of it in a contract has been individually negotiated, these Regulations shall apply to the rest of a contract if an overall assessment of it indicates that it is a pre-formulated standard contract. (4) It shall be for any seller or supplier who claims that a term was individually negotiated to show that it was. (5) Schedule 2 to these Regulations contains an indicative and non-exhaustive list of the terms which may be regarded as unfair.*»

βάρος του καταναλωτή³⁸³. (2) Ένας όρος θα θεωρείται πάντοτε ότι δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και ο καταναλωτής δεν έχει, ως εκ τούτου, μπορέσει να επηρεάσει το περιεχόμενο του όρου. (3) Παρά το γεγονός ότι ένας συγκεκριμένος όρος ή ορισμένες πλευρές του σε μια σύμβαση έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, ο παρών Κανονισμός θα εφαρμόζεται στην υπόλοιπη σύμβαση αν η συνολική εκτίμησή της δείχνει ότι είναι προδιατυπωμένη στερεότυπη σύμβαση. (4) Οποιοσδήποτε πωλητής ή προμηθευτής ισχυρίζεται ότι ένας όρος έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θα φέρει το βάρος να το αποδείξει. (5) Το Παράρτημα 2 του Κανονισμού περιέχει μια ενδεικτική και μη εξαντλητική λίστα όρων που δύνανται να θεωρηθούν ως δίκαιοι (*fair*).

146. Με το άρθρο 6 ενσωματωνόταν στην αγγλική νομοθεσία το άρθρο 4 της Οδηγίας 93/13. Στην παρ. (2) του εν λόγω άρθρου οριζόταν ότι κατά το μέτρο που ένας όρος είναι διατυπωμένος σε απλή και κατανοητή γλώσσα, η εκτίμηση του δίκαιου χαρακτήρα της (*fairness*) δεν θα εκτείνεται στον καθορισμό των κυρίων όρων της σύμβασης ούτε στην επάρκεια του τιμήματος ή της αμοιβής έναντι των αγαθών ή των υπηρεσιών που παρέχονται σε αντάλλαγμα³⁸⁴.
147. Με το άρθρο 7 του *UTCCR 1999* (με τον παράτιτλο «*έγγραφες συμβάσεις*»)³⁸⁵ ενσωματωνόταν στην αγγλική νομοθεσία το άρθρο 5 της Οδηγίας 93/13. Ειδικότερα, στην παρ. (1) του άρθρου οριζόταν ότι ο πωλητής ή προμηθευτής θα φροντίζει ότι οποιοσδήποτε έγγραφος όρος συμβάσεως θα διατυπώνεται σε απλή και κατανοητή γλώσσα, ενώ στην παρ. (2) του ίδιου άρθρου, αν υφίσταται αμφιβολία αναφορικά με το νόημα ενός έγγραφου όρου, η ερμηνεία η οποία είναι η πιο ευνοϊκή για τον καταναλωτή θα υπερισχύει αλλά ο κανόνας αυτός δεν θα ισχύει σε συλλογικές διαδικασίες.
148. Στο Παράρτημα 2 του *UTCCR 1999* περιλαμβανόταν κατάλογος ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές. Από τις απαριθμούμενες ρήτρες, οι ακόλουθες μπορούν να γίνουν κατανοητές ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ:

- 1) Όρος που δίνει την εξουσία στον πωλητή ή τον προμηθευτή να λύνει την σύμβαση κατά τη διακριτική του ευχέρεια αν η ίδια ευχέρεια δεν παρέχεται στον καταναλωτή³⁸⁶.

³⁸³ Βλ. για τις έννοιες της καλής πίστης (*good faith*) και της σημαντικής ανισορροπίας (*significant imbalance*) *Director General of Fair Trading v. First National Bank* [2001] UKHL 52 (25th October, 2001) και *Mylcris Builders Ltd v Buck* [2008] EWHC 2172 (TCC) (19 September 2008).

³⁸⁴ «(2) *In so far as it is in plain intelligible language, the assessment of fairness of a term shall not relate (a) to the definition of the main subject matter of the contract, or (b) to the adequacy of the price or remuneration, as against the goods or services supplied in exchange.*»

³⁸⁵ «*Written contracts 7.—(1) A seller or supplier shall ensure that any written term of a contract is expressed in plain, intelligible language. (2) If there is doubt about the meaning of a written term, the interpretation which is most favourable to the consumer shall prevail but this rule shall not apply in proceedings brought under regulation 12.*»

³⁸⁶ «(f) *authorising the seller or supplier to dissolve the contract on a discretionary basis where the same facility is not granted to the consumer.*»

- 2) Όρος που επιτρέπει στον πωλητή ή τον προμηθευτή να καταγγείλει μια σύμβαση αόριστης διάρκειας χωρίς εύλογη προειδοποίηση, εκτός αν συντρέχουν σοβαροί λόγοι για αυτό³⁸⁷.
- 3) Όρος που δεσμεύει αμετάκλητα τον καταναλωτή σε όρους με τους οποίους δεν είχε την πραγματική ευκαιρία να εξοικειωθεί πριν από την σύναψη της σύμβασης³⁸⁸.
- 4) Όρος που δίνει την ευχέρεια στον πωλητή ή τον προμηθευτή να αλλάξει μονομερώς τους όρους της σύμβασης χωρίς σοβαρό λόγο, ο οποίος προσδιορίζεται στη σύμβαση³⁸⁹.
- 5) Όρος που δίνει στον πωλητή ή τον προμηθευτή την ευχέρεια να τροποποιήσει μονομερώς και χωρίς σπουδαίο λόγο τα χαρακτηριστικά του προϊόντος ή της υπηρεσίας που πρόκειται να παρασχεθεί³⁹⁰.
- 6) Όρος που δίνει στον πωλητή ή τον προμηθευτή το δικαίωμα να καθορίζει αν τα αγαθά ή οι υπηρεσίες που παρασχέθησαν ανταποκρίνονται στην σύμβαση ή που του παρέχει το αποκλειστικό δικαίωμα να ερμηνεύει οποιονδήποτε όρο της σύμβασης³⁹¹.

149. Από την 1^η Οκτωβρίου 2015 ο κανονισμός *UTCCR 1999* και η πράξη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου «Unfair Contract Terms Act 1977» έπαυσαν να ρυθμίζουν την προστασία του καταναλωτή από άδικους (*unfair*) συμβατικούς όρους, καθώς το Μέρος (Part) 2 της Πράξης των Δικαιωμάτων Καταναλωτή (Consumer Rights Act)³⁹² αντικατέστησε εξ ολοκλήρου τον κανονισμό *UTCCR 1999* και την πράξη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου «Unfair Contract Terms Act 1977» κατά το μέρος που η τελευταία αφορούσε σε συμβάσεις μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών³⁹³.

150. Η Consumer Rights Act εφαρμόζεται σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ «προμηθευτών» (*traders*) και καταναλωτών (*consumers*), οι οποίες αναφέρονται ως «καταναλωτικές συμβάσεις» (*consumer contracts*) (στις οποίες

³⁸⁷ «(g) enabling the seller or supplier to terminate a contract of indeterminate duration without reasonable notice except where there are serious grounds for doing so».

³⁸⁸ «(i) irrevocably binding the consumer to terms with which he had no real opportunity of becoming acquainted before the conclusion of the contract».

³⁸⁹ «(j) enabling the seller or supplier to alter the terms of the contract unilaterally without a valid reason which is specified in the contract».

³⁹⁰ «(k) enabling the seller or supplier to alter unilaterally without a valid reason any characteristics of the product or service to be provided».

³⁹¹ «(m) giving the seller or supplier the right to determine whether the goods or services supplied are in conformity with the contract, or giving him the exclusive right to interpret any term of the contract».

³⁹² Για το κείμενο της Πράξης των Δικαιωμάτων Καταναλωτή (Consumer Rights Act) του 2015 βλ. την ιστοσελίδα <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/15/contents/enacted>.

³⁹³ *Mallet*, The Consumer Rights Act 2015: Unfair Terms, Henderson Chambers Alerter, Product Liability and Consumer Law, 16 Σεπτεμβρίου 2015, κείμενο το οποίο είναι διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <http://www.hendersonchambers.co.uk/wp-content/uploads/2015/09/Consumer-Rights-Act-2015-Unfair-terms-Alerter.pdf>, σ. 1.

δεν συμπεριλαμβάνονται οι συμβάσεις εργασίας ή μαθητείας)³⁹⁴. Σε αντίθεση με τον κανονισμό *UTCCR 1999*, η *Consumer Rights Act* εφαρμόζεται όχι μόνο σε συμβάσεις με καταναλωτές που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως, αλλά και σε συμβάσεις των οποίων το περιεχόμενο διαπραγματεύθηκαν ο προμηθευτής και ο καταναλωτής³⁹⁵. Ως «προμηθευτής» (*trader*) ορίζεται το πρόσωπο που ενεργεί για σκοπούς που σχετίζονται με την εμπορία του, την τέχνη ή το επάγγελμά του, είτε ενεργεί αυτοπροσώπως είτε μέσω ενός άλλου προσώπου που ενεργεί στο όνομα ή για λογαριασμό του³⁹⁶. Ως «καταναλωτής» (*consumer*) ορίζεται το φυσικό πρόσωπο το οποίο ενεργεί για σκοπούς που είναι εξολοκλήρου ή κυρίως εκτός της εμπορίας του, της τέχνης ή του επαγγέλματός του³⁹⁷. Καταναλωτής δεν δύναται να θεωρηθεί μια εταιρεία, όμως ένα πρόσωπο το οποίο ενεργεί «κυρίως» εκτός της επαγγελματικής του δραστηριότητας είναι δυνατόν να κατηγοριοποιηθεί ως καταναλωτής³⁹⁸. Όταν ένας προμηθευτής ισχυρίζεται ότι ένα φυσικό πρόσωπο δεν είναι «καταναλωτής» θα φέρει το βάρος απόδειξης του ισχυρισμού του³⁹⁹.

151. Η *Consumer Rights Act* επιτάσσει οι όροι των καταναλωτικών συμβάσεων να είναι δίκαιοι (*fair*), ειδάλλως δεν θα δεσμεύουν τον καταναλωτή⁴⁰⁰ (όμως ο καταναλωτής δύναται να επιλέξει να βασισθεί σε συμβατικό όρο, παρότι είναι άδικος)⁴⁰¹. Εάν ένας όρος κριθεί ότι είναι άδικος (*unfair*) (και συνεπώς ανεφάρμοστος (*unenforceable*)), η σύμβαση δύναται να συνεχίσει να είναι κατά τα λοιπά ισχυρή, κατά το μέτρο που αυτό είναι δυνατόν στην πράξη⁴⁰². Ένας όρος θεωρείται ότι είναι άδικος (*unfair*) εάν, αντίθετα με τις απαιτήσεις της καλής πίστης (*good faith*), προκαλεί σημαντική ανισορροπία (*significant imbalance*) στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών από τη σύμβαση σε

³⁹⁴ Section 61, subsections (1)-(3), της *Consumer Rights Act 2015*: «(1) *This Part applies to a contract between a trader and a consumer. (2) This does not include a contract of employment or apprenticeship. (3) A contract to which this Part applies is referred to in this Part as a “consumer contract”*». Η *Consumer Rights Act* εφαρμόζεται και στις γνωστοποιήσεις προς καταναλωτές (*consumer notices*): βλ. σχετικά Section 2, subsections (4)-(8), της *Consumer Rights Act 2015*.

³⁹⁵ *Mallet George*, *The Consumer Rights Act 2015: Unfair Terms*, ό.π., σ. 2.

³⁹⁶ Section 2, subsection (2), της *Consumer Rights Act 2015*: «“*Trader*” means a person acting for purposes relating to that person’s trade, business, craft or profession, whether acting personally or through another person acting in the trader’s name or on the trader’s behalf.»

³⁹⁷ Section 2, subsection (3), της *Consumer Rights Act 2015*: «“*Consumer*” means an individual acting for purposes that are wholly or mainly outside that individual’s trade, business, craft or profession.»

³⁹⁸ *Mallet George*, *The Consumer Rights Act 2015: Unfair Terms*, ό.π., σ. 2.

³⁹⁹ Section 2, subsection (4), της *Consumer Rights Act 2015*: «*A trader claiming that an individual was not acting for purposes wholly or mainly outside the individual’s trade, business, craft or profession must prove it.*»

⁴⁰⁰ Section 62, subsection (1), της *Consumer Rights Act 2015*: «*An unfair term of a consumer contract is not binding on the consumer.*»

⁴⁰¹ Section 62, subsection (3), της *Consumer Rights Act 2015*: «*This does not prevent the consumer from relying on the term or notice if the consumer chooses to do so.*»

⁴⁰² Section 67 της *Consumer Rights Act 2015*: «*Where a term of a consumer contract is not binding on the consumer as a result of this Part, the contract continues, so far as practicable, to have effect in every other respect.*»

βάρος του καταναλωτή⁴⁰³. Ο καθορισμός αν μια ρήτρα είναι δίκαιη ή άδικη γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τη φύση του αντικείμενου της σύμβασης και με αναφορά σε όλες τις περιστάσεις που υφίσταντο, όταν συμφωνήθηκε ο όρος και σε όλους τους άλλους όρους της σύμβασης ή οποιασδήποτε άλλης σύμβασης από την οποία εξαρτάται⁴⁰⁴. Εάν ένας όρος σε μια σύμβαση μπορεί να έχει περισσότερα διαφορετικά νοήματα, θα υπερισχύει η ερμηνεία που είναι ευνοϊκή για τον καταναλωτή⁴⁰⁵.

152. Η Consumer Rights Act ρητά επιτάσσει στα τμήματα (sections) 64 και 68 αυτής οι όροι σε συμβάσεις με καταναλωτές και οι διατάξεις σε ειδοποιήσεις προς καταναλωτές να είναι διαφανείς, δηλαδή να δύνανται να διαβαστούν και να είναι διατυπωμένοι σε απλή και κατανοητή γλώσσα. Ειδικότερα, σύμφωνα με το τμήμα (section) 64, ένας όρος μιας καταναλωτικής σύμβασης δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ελέγχου αν είναι δίκαιος (*fair*) κατά το μέτρο που προσδιορίζει το βασικό αντικείμενο της σύμβασης (*main subject matter of the contract*), ή αν η εκτίμηση συνιστά εκτίμηση της καταλληλότητας του τιμήματος που είναι πληρωτέο στο πλαίσιο μιας σύμβασης σε σύγκριση με τα αγαθά, το ψηφιακό περιεχόμενο ή τις υπηρεσίες που παρέχονται στο πλαίσιο αυτής, μόνο όμως αν ο όρος είναι διαφανής (*transparent*) και εμφανής (*prominent*). Ένας όρος είναι διαφανής (*transparent*) αν είναι εκπεφρασμένος σε απλή και κατανοητή γλώσσα (*plain and intelligible language*) και (σε περίπτωση που ο όρος είναι γραπτός) είναι ευανάγνωστος (*legible*). Ένας όρος είναι εμφανής (*prominent*) αν παρουσιάζεται στον καταναλωτή με έναν τέτοιο τρόπο που ένας μέσος καταναλωτής (*average consumer*) θα προσέξει τον όρο⁴⁰⁶. Μέσος καταναλωτής (*average consumer*) σημαίνει έναν καταναλωτή ο οποίος είναι ευλόγως καλά πληροφορημένος, παρατηρητικός και επιφυλακτικός (*reasonably well-informed, observant and circumspect*)⁴⁰⁷.

⁴⁰³ Section 62, subsection (4), της Consumer Rights Act 2015: «*A term is unfair if, contrary to the requirement of good faith, it causes a significant imbalance in the parties' rights and obligations under the contract to the detriment of the consumer.*»

⁴⁰⁴ Section 62, subsection (5), της Consumer Rights Act 2015: «*Whether a term is fair is to be determined— (a) taking into account the nature of the subject matter of the contract, and (b) by reference to all the circumstances existing when the term was agreed and to all of the other terms of the contract or of any other contract on which it depends.*»

⁴⁰⁵ Section 69, subsection (1), της Consumer Rights Act 2015 με τον παράτιτλο «*Contract terms that may have different meanings*»: «*If a term in a consumer contract, or a consumer notice, could have different meanings, the meaning that is most favourable to the consumer is to prevail.*»

⁴⁰⁶ Γενικότερα στο πλαίσιο του αγγλικού δικαίου τα δικαστήρια έχουν δεχθεί ότι απαιτείται γνωστοποίηση όρων που είναι ιδιαίτερα αιφνιδιαστικοί (*particularly surprising*) ή εν δυνάμει καταπιεστικοί (*potentially oppressive*), ιδίως όταν περιέχονται στα μικρά γράμματα ενός περίπλοκου συνόλου προδιατυπωμένων όρων, βλ. σχετικώς *Whittaker S.J.*, σε *Chitty on Contracts*, ό.π., αρ. 15-002, *Interfoto Picture Library Ltd v Stiletto Visual Programmes Ltd* [1987] EWCA Civ 6 (12 November 1987).

⁴⁰⁷ Section 64, της Consumer Rights Act 2015 με τον παράτιτλο «*Exclusion from assessment of fairness*»: «*(1) A term of a consumer contract may not be assessed for fairness under section 62 to the extent that— (a) it specifies the main subject matter of the contract, or (b) the assessment is of the appropriateness of the price payable under the contract by comparison with the goods, digital content or services supplied under it. (2) Subsection (1) excludes a term from an assessment under section 62 only if it is transparent and prominent. (3) A term is transparent for the purposes of this Part if it is expressed in plain and intelligible language and (in the case of a written term) is legible. (4) A term is prominent for the purposes of this section if it is brought to the consumer's attention in such a way that an average consumer would be aware of the term. (5) In subsection (4) "average consumer" means a consumer who is reasonably*

Περαιτέρω, στο τμήμα (*section*) 68 προβλέπεται ότι ένας προμηθευτής πρέπει να διασφαλίζει ότι ένας έγγραφος όρος μιας καταναλωτικής σύμβασης είναι διαφανής⁴⁰⁸.

153. Εξάλλου, προκειμένου να επικουρήσει τον καθορισμό αν μια ρήτρα είναι δίκαιη (*fair*), η *Consumer Rights Act* περιέχει μια ενδεικτική και όχι εξαντλητική⁴⁰⁹ λίστα όρων σε καταναλωτικές συμβάσεις που μπορούν να θεωρηθούν ως άδικοι (*unfair*) στο Μέρος (*Part*) 1 του Προσαρτήματος (*Schedule*) 2. Η εν λόγω γκρι λίστα (*grey list*) καταρχήν περιέχει τις διατάξεις του κανονισμού *UTCCR 1999*, με ορισμένες προσθήκες, μεταξύ των οποίων τις ακόλουθες ενδιαφέρουσες για την συζήτηση περί της αρχής της διαφάνειας παράγραφος 12, κατά την οποία όροι που επιτρέπουν στον προμηθευτή να καθορίσει το αντικείμενο της σύμβασης αότου η σύμβαση έχει συμφωνηθεί με τον καταναλωτή (με την εξαίρεση των συμβάσεων αορίστου χρόνου)⁴¹⁰ και παράγραφος 14, σύμφωνα με την οποία όροι που επιτρέπουν στον προμηθευτή να προσδιορίσει (για πρώτη φορά) το αντίτιμο στο πλαίσιο μιας σύμβασης (ή τη μέθοδο για τον υπολογισμό του αντιτίμου, αότου η σύμβαση έχει συμφωνηθεί με τον καταναλωτή⁴¹¹.

4. Η εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στην ελληνική έννομη τάξη

(α) Η αρχή της διαφάνειας πριν την θέσπιση του Ν. 1961/1991

154. Η θεωρία εντοπίζει πρώτα ίχνη της αρχής της διαφάνειας των συμβατικών όρων στο κλασικό δίκαιο των συμβάσεων, κυρίως στη ρύθμιση των ΑΚ 371-373, σύμφωνα με την οποία η αοριστία της παροχής μπορεί να οδηγήσει σε ακυρότητα αυτής⁴¹². Όμως, όπως έχει επισημανθεί και από τη νομολογία των

well-informed, observant and circumspect. (6) This section does not apply to a term of a contract listed in Part 1 of Schedule 2.»

⁴⁰⁸ Section 68, της Consumer Rights Act 2015 με τον παράτιτλο «*Requirement for transparency*»: «(1) *A trader must ensure that a written term of a consumer contract, or a consumer notice in writing, is transparent. (2) A consumer notice is transparent for the purposes of subsection (1) if it is expressed in plain and intelligible language and it is legible.»*

⁴⁰⁹ Section 63, subsection (1), της Consumer Rights Act 2015: «*Part 1 of Schedule 2 contains an indicative and non-exhaustive list of terms of consumer contracts that may be regarded as unfair for the purposes of this Part.»*

⁴¹⁰ «*A term which has the object or effect of permitting the trader to determine the characteristics of the subject matter of the contract after the consumer has become bound by it».*

⁴¹¹ «*A term which has the object or effect of giving the trader the discretion to decide the price payable under the contract after the consumer has become bound by it, where no price or method of determining the price is agreed when the consumer becomes bound».*

⁴¹² Δέλλιος, σε Αλεξανδρίδου (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 94 και Ελληνικό – Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 119, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 48. Κατά τη *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου* (Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σελ. 92), ιστορικά, πριν την θέσπιση ειδικών νόμων προστασίας του καταναλωτή, υπήρχε αμφισβήτηση αν όροι που επέτρεπαν το μονομερή εκ μέρους ενός των συμβαλλομένων καθορισμό ή επανακαθορισμό βασικού στοιχείου της σύμβασης μπορούσαν να κριθούν είτε με βάση τα άρθρα 371-372 ΑΚ που απαιτούν «*δίκαιη κρίση*», είτε με βάση το άρθρο 281 με κίνδυνο την ακυρότητα όλης της σύμβασης. Κατά τη δεύτερη άποψη, η «*δίκαιη κρίση*»

ελληνικών δικαστηρίων⁴¹³, οι ρυθμίσεις του Αστικού Κώδικα είναι καταστρωμένες για τον τύπο μιας ατομικής σύμβασης και δεν επαρκούν για να διασφαλίσουν τα συμφέροντα του καταναλωτή σε συμβάσεις, στις οποίες οι όροι μεταξύ των συμβαλλομένων μερών δεν καθίστανται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, όπως συμβαίνει με τους ΓΟΣ⁴¹⁴.

155. Περαιτέρω, έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι ίχνη της αρχής της διαφάνειας μπορούν να ανιχνευθούν και σε διάφορες επιμέρους ρυθμίσεις, όπως στην επιταγή του ορισμένου ή του οριστού της εκχωρούμενης απαίτησης, η έλλειψη του οποίου επιφέρει ακυρότητα της σύμβασης εκχώρησης⁴¹⁵.
156. Εξάλλου, έχει επισημανθεί ότι συμφωνίες που δεν σέβονται την αρχή της διαφάνειας είτε είναι άκυρες ως δεσμεύουσες υπέρμετρα την ελευθερία του ενός συμβαλλομένου (ΑΚ 179) είτε δεν είναι καν συμφωνίες, αφού λείπει το στοιχείο συγκεκριμένης δέσμευσης ως προς βασικά στοιχεία (*essentialia negotii*) της σύμβασης⁴¹⁶.

(β) Η αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του Ν. 1961/1991

157. Εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας⁴¹⁷ εντοπίζονται και στην ειδική ρύθμιση για τους ΓΟΣ που θεσπίστηκε για πρώτη φορά από τον Έλληνα νομοθέτη στις διατάξεις των άρθρων 22-26 του προΐσχυσαντος Ν. 1961/1991⁴¹⁸. Η

στην πραγματικότητα σημαίνει ότι ο συντάκτης των όρων πρέπει να κινηθεί όχι μόνο στο πλαίσιο που καθορίζουν οι γενικές αρχές του ΑΚ και κυρίως η διάταξη του άρθρου 281 ΑΚ, προκειμένου να διαμορφώσει το περιεχόμενό τους κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι τελευταίοι να μη μετατραπούν σε μηχανισμό κατάλυσης της συμβατικής ελευθερίας με καταδυνάστευση του αντισυμβαλλομένου. Σημειώνεται, εξάλλου, ότι πριν τη θέσπιση ειδικών διατάξεων για τον ανοικτό έλεγχο του κύρους των ΓΟΣ, η ΑΚ 371 είχε προταθεί ως βασικό θεμέλιο του ελέγχου των ΓΟΣ από τον Καράκωστα (Ο έλεγχος της κατά το δίκαιον ορθότητας των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρθρον 371 ΑΚ, ΕΕΝ 40, σ. 647 επ.), όχι μόνο για τον έλεγχο όρων που επέτρεπαν το μονομερή εκ μέρους ενός των συμβαλλομένων καθορισμό ή επανακαθορισμό βασικού στοιχείου της σύμβασης, αλλά ευρύτερα, για τον έλεγχο κάθε είδους ΓΟΣ, άποψη που τελικώς δεν επικράτησε, καθώς κεντρικός άξονας του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ στη ρύθμιση του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 αποτέλεσε η ΑΚ 281 (πρβλ. κριτική της άποψης αυτής του Καράκωστα από τον Δωρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Άρθρα 371-373 ΑΚ, αρ. 20).

⁴¹³ ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 349 (351,352), ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980.

⁴¹⁴ Βλ. αναλυτικότερα για τη σχετική προβληματική της σχέσης της αρχής της διαφάνειας και των ΑΚ 371 επ. υπό VII.3(ε)(ii).

⁴¹⁵ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 250, Δέλλιο, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 Π, αρ. 269, του ιδίου, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 379, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 48.

⁴¹⁶ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 250, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 49.

⁴¹⁷ Πρβλ. Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 51, η οποία επισημαίνει ότι οι διατάξεις των άρθρων 22 παρ. 2-4. 23 και 24 παρ. 2 ενσωμάτωσαν στο ελληνικό δίκαιο τις κοινοτικές αντιλήψεις για την ιδιαίτερη ανάγκη διαφάνειας των συμβατικών ρητρών που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, οι οποίες είχαν καταγραφεί στην από 3.9.1990 Πρόταση Οδηγίας. Βλ. και Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 125.

⁴¹⁸ Βλ. για τις διατάξεις 22-26 του ν. 1961/1991 Δέλλιο, Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές (Μία συμβολή στον έλεγχο της εγκυρότητας των γενικών συναλλακτικών όρων των

συγκεκριμένη ρύθμιση συνιστούσε υιοθέτηση από τον Έλληνα νομοθέτη της από 3.9.1990 Πρότασης Οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με τους αθέμιτους όρους στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές⁴¹⁹.

158. Ο Ν. 1961/1991 περιείχε αναλυτικές διατάξεις για τον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ, οι οποίες θα μπορούσαν να αξιολογηθούν ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας. Σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 22 του Ν. 1961/1991, οι ΓΟΣ «πρέπει να είναι σαφείς, συγκεκριμένοι και διατυπωμένοι απλά, ώστε να μπορεί ο μέσος καταναλωτής να καταλάβει το νόημά τους». Κατά την παρ. 3 του ίδιου άρθρου, ΓΟΣ που καταρτίζονται στην Ελλάδα και προορίζονται για συναλλαγές στην Ελλάδα, έπρεπε να είναι διατυπωμένοι στην ελληνική γλώσσα, ενώ κατά την παρ. 4. οι έντυποι ΓΟΣ έπρεπε «να εκτυπώνονται ευανάγνωστα σε εμφανές μέρος του εγγράφου, στο οποίο περιέχονται». Κατά τις διατάξεις της παρ. 1 του άρθρου 23 του Ν. 1961/1991, για να ισχύσουν ΓΟΣ σε μία σύμβαση έπρεπε να περιλαμβάνονται στο κύριο αποδεικτικό έγγραφο της σύμβασης ή να γίνεται ειδική αναφορά σ' αυτούς από τον προμηθευτή όταν περιλαμβάνονται σε παρεπόμενα έγγραφα της σύμβασης, όπως είναι ιδίως τα τιμολόγια, παντός είδους εισιτήρια κ.ά. ή να είναι εκτεθειμένοι στο κατάστημα και στον άλλο τυχόν τόπο, όπου συνάπτεται ή σύμβαση, κατά τρόπο απόλυτα εμφανή στους συναλασσόμενους. Περαιτέρω, κατά την παρ. 2 του άρθρου 23 του Ν. 1961/1991 ήταν ανίσχυρη η παραπομπή σε ΓΟΣ της προηγούμενης παραγράφου, σε άλλα έγγραφα ή στοιχεία, τα οποία δεν τίθενται στη διάθεση του καταναλωτή πριν ή τουλάχιστον κατά το χρόνο της σύμβασης.
159. Οι διατάξεις του Ν. 1961/1991 περί ερμηνείας των ΓΟΣ περιείχαν και αυτές κανόνες που μπορούν να γίνουν αντιληπτοί ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 2 του άρθρου 24 του Ν. 1961/1991, σε περίπτωση αμφιβολίας οι ΓΟΣ ερμηνεύονται υπέρ του καταναλωτή, ενώ κατά την παρ. 3 του ίδιου άρθρου, ειδικοί όροι, που συμφωνήθηκαν με διαπραγμάτευση των συμβαλλομένων στη σύμβαση, υπερισχύουν των ΓΟΣ όταν είναι ευνοϊκότεροι για τον καταναλωτή.
160. Στο πλαίσιο των διατάξεων του Ν. 1961/1991 που αφορούσαν στον ανοικτό έλεγχο περιεχομένου των ΓΟΣ, ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας μπορούν να θεωρηθούν και ορισμένοι από τους ενδεικτικώς αναφερόμενους καταχρηστικούς γενικούς όρους συναλλαγών στην παρ. 3 του άρθρου 25 του Ν. 1961/1991, δηλαδή:
- 1) «Όροι, που παρέχουν στον προμηθευτή χωρίς εύλογη αιτία υπερβολικά μεγάλη προθεσμία αποδοχής της πρότασης του καταναλωτή για σύναψη σύμβασης» (25 παρ. 3 (στ.) Ν. 1961/1991).
 - 2) «Όροι, με τους οποίους δίνεται στον προμηθευτή το δικαίωμα να λύσει ή να τροποποιήσει μονομερώς τη σύμβαση χωρίς εύλογη αιτία» (25 παρ. 3 (ι.) Ν. 1961/1991).

τραπεζικών συμβάσεων), ΝοΒ 40(1992), σ. 811, Λαδά, Ζητήματα νομοθετικής ρύθμισης των γενικών όρων των συναλλαγών, ΕλλΔνη 1998, 782-785.

⁴¹⁹ COM(90) 322 τελικό — SYN 285 (Υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 24 Ιουλίου 1990), ΕΕΕΚ της 28.09.1990, σ. 2.

- 3) «Όροι, με τους οποίους δίνεται στον προμηθευτή το δικαίωμα να ορίζει μονομερώς το χρόνο εκπλήρωσης της παροχής του» (25 παρ. 3 (ια.) Ν. 1961/1991).
- 4) «Όροι, με τους οποίους δίνεται στον προμηθευτή το δικαίωμα να καθορίζει ή να αυξάνει το τίμημα με κριτήρια που δεν είναι καθορισμένα ειδικά στη σύμβαση και δεν είναι εύλογα» (25 παρ. 3 (ιβ.) Ν. 1961/1991).
- 5) «Όροι, με τους οποίους δίνεται στον προμηθευτή το δικαίωμα να κρίνει μονομερώς αν η παροχή του είναι σύμφωνη με τη σύμβαση» (25 παρ. 3 (ιγ.) Ν. 1961/1991).
- 6) «Όροι, με τους οποίους ο καταναλωτής φέρεται ότι βεβαιώνει ότι γνωρίζει όρους της σύμβασης ή την κατάσταση των προμηθευόμενων πραγμάτων ή την ποιότητα των υπηρεσιών, ενώ πραγματικά το αγνοεί» (25 παρ. 3 (κα.) Ν. 1961/1991).⁴²⁰

(γ) Ν. 2251/94 πριν την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007

(i) Νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας πριν την τροποποίηση του Ν. 2251/1994 από τον Ν. 3587/2007

161. Ο Ν. 1961/1991 καταργήθηκε από τον Ν. 2251/1994⁴²¹, στο άρθρο 2 του οποίου τέθηκαν ειδικές ρυθμίσεις για τους ΓΟΣ⁴²². Οι κοινοτικές αντιλήψεις για ιδιαίτερη ανάγκη διαφάνειας των συμβατικών όρων στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης και ερμηνείας των ΓΟΣ μεταφέρθηκαν από τα άρθρα 22 παρ. 2-4, 23 και 24 παρ. 2 του προϊσχύσαντος Ν. 1961/1991 στις διατάξεις του άρθρου 2 παρ. 1-3 (για τον έλεγχο της ένταξης των ΓΟΣ) και 5 εδ. β' Ν. 2251/1994 (που αφορούσε την ερμηνεία των ΓΟΣ), όπως διατυπώθηκαν αρχικά (πριν την

⁴²⁰ Περαιτέρω, οι από τους ενδεικτικώς αναφερόμενους καταχρηστικούς γενικούς όρους συναλλαγών στην παρ. 3 του άρθρου 25 του Ν. 1961/1991 θα μπορούσαν επίσης να νοηθούν ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας και οι ακόλουθοι, εφόσον το κριτήριο της «υπερβολής» το οποίο περιέχουν θεωρηθεί ότι προϋποθέτει την έλλειψη αναφοράς «εύλογης αιτίας» στο κείμενο της σύμβασης για την κατάφασή του: (1) «Όροι, με τους οποίους ορίζεται ότι η δήλωση για τη μη αυτόματη ανανέωση πρέπει να γίνεται σε προθεσμία προ της λήξης της σύμβασης υπερβολικά μεγάλη για τον καταναλωτή ή υπερβολικά σύντομη για τον προμηθευτή» (25 παρ. 3 (ζ.) Ν. 1961/1991), (2) «Όροι, με τους οποίους η προθεσμία καταγγελίας της σύμβασης ορίζεται υπερβολικά μεγάλη για τον καταναλωτή ή υπερβολικά σύντομη για τον προμηθευτή» (25 παρ. 3 (η.) Ν. 1961/1991) και (3) «Όροι, που συνεπάγονται την παράταση ή ανανέωση της σύμβασης για χρονικό διάστημα υπερβολικά μεγάλο, αν ο καταναλωτής δεν δηλώνει αντίθετη βούληση πριν από καθορισμένο χρόνο» (25 παρ. 3 (θ.) Ν. 1961/1991).

⁴²¹ Για την ιστορία της διαμόρφωσης του Ν. 2251/1994 βλ. Κοσμίδη, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, σε Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή με θέμα «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σελ. 17 επ. Για τις ομοιότητες και τις διαφορές του Ν. 2251/1994 με τον Ν. 1961/1991 βλ. Αλεξανδρίδου, Ο ν. 2251/94 για την προστασία του καταναλωτή. Ομοιότητες και διαφορές από τον ν. 1961/91. Σχέσεις με τον ν. 146/1914, Αρμ 1996, σ. 289, Λαδά, Ζητήματα νομοθετικής ρύθμισης των γενικών όρων των συναλλαγών, ΕλλΔνη 1998, ιδίως 786 επ..

⁴²² Στο παρόν τμήμα της μελέτης υπό IV.4(γ) και (δ) έμφαση δίδεται στην εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό το καθεστώς του Ν. 2251/1994, πριν και μετά την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007. Αναλυτικότερη παρουσίαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως αναπόσπαστου μέρους του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ όπως καταστρώνεται στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994 επιχειρείται υπό το κεφάλαιο V.2, στη συνέχεια της μελέτης.

τροποποίησή τους από τον Ν. 3857/2007). Οι σχετικές ρυθμίσεις, όμως, ήταν έμμεσες και χωρίς ρητή διακήρυξη της απαίτησης «σαφούς και κατανοητής διατύπωσης»⁴²³. Περαιτέρω, στην παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 διατυπώθηκαν εκδηλώσεις του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο του ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ αντίστοιχες με αυτές που περιείχονταν σε ρήτρες του ενδεικτικού καταλόγου της παρ. 3 του άρθρου 25 του Ν. 1961/1991.

162. Η τροποποίηση του Ν. 2251/1994 από τον Ν. 2741/1999 (άρθρο 10 παρ. 24) δεν επέφερε σημαντικές αλλαγές στην καταγραφή της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ⁴²⁴. Επισημαίνεται, όμως, η προσθήκη γ' εδαφίου στην παρ. 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με το οποίο σε περίπτωση συλλογικής αγωγής, προτιμάται η δυσμενέστερη για τον καταναλωτή ερμηνευτική εκδοχή, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του όρου⁴²⁵.

(ii) Συνέπειες παραβίασης της αρχής της διαφάνειας πριν την τροποποίηση του Ν. 2251/1994 από τον Ν. 3587/2007

163. Από την επισκόπηση της σχετικής νομολογίας της περιόδου προκύπτει ότι ο έλεγχος δυνάμει της αρχής της διαφάνειας με βάση τις διατάξεις του Ν. 2251/1994 πριν την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007 διενεργούνταν κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ. Υπό αυτό το πρίσμα, η συνηθέστερη έννομη συνέπεια που τα δικαστήρια προσέδιδαν στην αδιαφάνεια ήταν κατά κανόνα η καταχρηστικότητα του αδιαφανούς ΓΟΣ, καθώς η παραβίαση της αρχής της διαφάνειας συνιστά σημαντική διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας κατ' άρθρο 2 παρ. 6 Ν. 2251/1994 ή άγει σε καταχρηστικότητα με βάση κάποια από τις περιπτώσεις της παρ. 7⁴²⁶, με συνακόλουθη συνέπεια την ακυρότητα του όρου.
164. Δεν αποκλειόταν, βέβαια, ρήτρες ιδιαίτερα δυσνόητες (και κατά τούτο αδιαφανείς) να θεωρηθούν μη εντασσόμενες στην σύμβαση στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης και ρήτρες πολυσήμαντες να ερμηνευθούν υπέρ του καταναλωτή στο πλαίσιο ερμηνείας των ΓΟΣ⁴²⁷. Στις περιπτώσεις, βεβαίως,

⁴²³ Δέλλιον, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 Π, αρ. 270, ο ίδιος, σε Αλεξανδρίδου (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 94 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 119, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 55.

⁴²⁴ Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 56.

⁴²⁵ Βλ. αναλυτικότερα συναφώς υπό V.2(γ)(i)III.

⁴²⁶ Βασιλόπουλος, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 28.

⁴²⁷ Έτσι και Μεντής, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΠΔ Α', 2001, σ. 561, με έμφαση στη γενική ρήτρα του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 ως νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας («αδιαφανείς ως προς τις έννομες συνέπειές τους ρήτρες θεωρούνται άκυρες κατά περιεχόμενο σύμφωνα με τη γενική ρήτρα της § 9 γερμABBG, χωρίς να αποκλείεται, βέβαια, αν είναι ιδιαίτερα δυσνόητες, να θεωρηθούν ως μη ενσωματωθείσες στη σύμβαση (έλεγχος ένταξης ή ενσωμάτωσης) ή, αν είναι πολυσήμαντες, να ερμηνευθούν κατά τρόπο που συμφέρει τον αντισυμβαλλόμενο. Αντίστοιχα ισχύουν και για το άρθρο 2 του ν. 2251/94. Αδιαφανείς ρήτρες κρίνονται άκυρες κατά το άρθρο 2§6 (γενική ρήτρα), ενώ σε πολλές ειδικές διατάξεις της §7 αποτυπώνεται η αρχή της διαφάνειας (εδ. ε', ζ', η', ι', ια'). Κοινό στοιχείο όλων των ως άνω κανόνων είναι ότι καταφάσκει η κατάχρηση (ακυρότητα), όταν η επίμαχη ρήτρα δεν επιτρέπει στον

που διαπιστωνόταν αδιαφάνεια των ΓΟΣ αναγόμενη στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης, όπως θα ήταν δυνατόν στην περίπτωση μιας ακατανόητης ρήτρας, τα δικαστήρια θα όφειλαν να δεχθούν ότι η συγκεκριμένη ρήτρα δεν αποτέλεσε καν μέρος της σύμβασης.

165. Εξάλλου, στην περίπτωση που η αδιαφάνεια των ΓΟΣ συνίστατο στον πολυσήμαντο χαρακτήρα της, η έννομη συνέπεια θα έπρεπε να είναι η ερμηνεία υπέρ του καταναλωτή στο πλαίσιο της ατομικής αγωγής, ενώ, αντιθέτως, στο πλαίσιο της συλλογικής αγωγής το δικαστήριο θα έπρεπε να δεχθεί την δυσμενέστερη για τον καταναλωτή ερμηνεία, στην περίπτωση που αυτό θα οδηγούσε στον χαρακτηρισμό του συγκεκριμένου ΓΟΣ ως καταχρηστικού.
166. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζε υπό το καθεστώς του Ν. 2251/1994 προ της τροποποίησής του από τον Ν. 3587/2007 και συνεχίζει, εξάλλου, να παρουσιάζει η προβληματική, αν η έννομη συνέπεια της διαπίστωσης ύπαρξης απροσδόκητων ή αιφνιδιαστικών ρητρών είναι η μη ένταξή τους στη σύμβαση ή η ακυρότητά τους ως καταχρηστικών. Το σχετικό ζήτημα εξετάζεται διεξοδικότερα στη συνέχεια της μελέτης⁴²⁸, όπου και διατυπώνεται η θέση ότι οι αιφνιδιαστικές ή απροσδόκητες ρήτρες υπόκεινται όχι μόνο στον έλεγχο ένταξης αλλά και στον έλεγχο κύρους του περιεχομένου τους κατά το άρθρο 2§§6-7 Ν. 2251/1994 (προφανώς όχι σωρευτικά, αλλά υπαλλακτικά, καθώς αν γίνει δεκτό ότι δεν έχει ενταχθεί η ρήτρα στη σύμβαση, τότε είναι πρόδηλο ότι δεν μπορεί να τεθεί ζήτημα ανοικτού ελέγχου μιας στην ουσία μη συνομολογημένης ρήτρας).

(δ) Ν. 2251/94 μετά την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007

(i) Οι τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007 στη νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας

Α. Ν. 3587/2007 και έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση

167. Εκτεταμένες τροποποιήσεις υπέστη ο Ν. 2251/1994 «για την προστασία του καταναλωτή» από τον νόμο 3587/2007⁴²⁹, μεταξύ των οποίων αξιοσημείωτες τροποποιήσεις αναφορικά με το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ⁴³⁰. Ο αντίκτυπος των εν λόγω τροποποιήσεων στην πράξη και τη

καταναλωτή να προβλέψει κρίσιμα στοιχεία (π.χ. διάρκεια) ή μεγέθη (π.χ. της παροχής ή αντιπαροχής) της σύμβασης»).

⁴²⁸ Βλ. τις αναπτύξεις για την απροσδόκητη ρήτρα υπό V.2(ζ) κατωτέρω, υπό αρ. 273 επ..

⁴²⁹ Ν. 3587/2007 «Τροποποίηση και συμπλήρωση του ν. 2251/1994 «Προστασία των καταναλωτών», όπως ισχύει – Ενσωμάτωση της οδηγίας 2005/29 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 149)» (ΦΕΚ Α' 152/10.07.2007). Για τις τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 2587/2007 στον Ν. 2251/1994 βλ. Παπανικολάου, Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, 660 επ., Αλεξανδρίδου, Ο τροποποιημένος νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη σκοπιά ενός εμποροκόλου, ΝοΒ 2007, σ. 1493, Γεράκη, Σημείωση στο ν. 3587/2007, ΧρΙΔ 2007, 858.

⁴³⁰ Για τις τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007 αναφορικά με το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 57-60. Για την

θεωρία δεν έχει καταστεί πλήρως εμφανής. Οι ως άνω αλλαγές συνεπάγονται ότι η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, αλλά και τα έως τα τώρα πορίσματα της θεωρίας, θα πρέπει να επανεξεταστούν.

168. Αναφορικά με την προβληματική της υπό εκπόνηση διδακτορικής διατριβής, ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η τροποποίηση του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' του νόμου 2251/1994 με το άρθρο 2 παρ. 1 του Ν. 3587/2007, στο οποίο περιέχεται πλέον η ρητή επιταγή οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους⁴³¹. Αναγνωρίστηκε⁴³² με την νομοθετική αυτή τροποποίηση ότι ο χρήστης των ΓΟΣ επιβάλλεται να διατυπώνει τους όρους με σαφή και κατανοητό τρόπο, υποχρέωση που ήδη συναγόταν από την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν 2251/1994, σύμφωνα με την οποία γενικοί όροι των συναλλαγών δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, αν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτως και ο προμηθευτής του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους.
169. Η αποτίμηση της νομοθετικής τροποποίησης που επέφερε ο Ν. 3587/2007 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Συναφώς διατυπώθηκε από μερίδα της θεωρίας η εκτίμηση ότι βελτιώνοντας την καταγραφή της αρχής της διαφάνειας στο στάδιο του ελέγχου ένταξης⁴³³, ο νομοθέτης τοποθέτησε την αρχή της διαφάνειας στο προσκήνιο με μεγαλύτερη σαφήνεια⁴³⁴. Έχει ορθά επισημανθεί, όμως, ότι ήδη πριν τη ρητή νομοθετική θεμελίωση με τον Ν. 2251/1994 της επιταγής οι ΓΟΣ να διατυπώνονται με τρόπο σαφή και κατανοητό στο άρθρο 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, κρατούσε η γνώμη στη θεωρία και τη νομολογία ότι η αρχή της διαφάνειας διαπότιζε το σύνολο του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και ότι η σημασία της επεκτεινόταν σε κάθε στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ⁴³⁵. Πράγματι, στο πλαίσιο του Ν. 2251/1994, ο ΑΠ είχε εφαρμόσει με σημαντική συχνότητα την αρχή της διαφάνειας ήδη πριν από την τροποποίηση που επέφερε ο Ν. 3587/2007, χωρίς να εντοπίζει πάντοτε το νομοθετικό θεμέλιο αυτής στις ίδιες διατάξεις. Μεταξύ άλλων διατυπώθηκε το σκεπτικό από τον Άρειο Πάγο⁴³⁶ ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ «*ναι μεν δεν καθιερώνεται ρητώς στο νόμο, όμως σαφώς συνάγεται από το όλο περιεχόμενό του*». Άλλωστε, η ρητή

μεταγενέστερη προσθήκη άρθρου 2Α (Αναπροσαρμογή ασφαλιστρων) στον Ν. 2251/1994 με το άρθρο 268 του Ν. 4738/2020 βλ. υπό VII.3(θ)(i), αρ. 533.

⁴³¹ Η παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αντικαταστάθηκε ως ακολούθως: «*Οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών που καταρτίζονται στην Ελλάδα διατυπώνονται γραπτώς στην ελληνική γλώσσα, κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους και εκτυπώνονται με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης. Οι γενικοί όροι των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά αποτυπώνονται υποχρεωτικά και στην ελληνική γλώσσα*».

⁴³² *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 52.

⁴³³ *Δέλλιου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 II, αρ. 270.

⁴³⁴ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 53.

⁴³⁵ *Paparseniou*, ό.π., σελ. 52.

⁴³⁶ ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 351.

καθιέρωση της αρχής της διαφάνειας με την εν λόγω νομοθετική τροποποίηση ήταν επιβεβλημένη ενόψει της Απόφασης Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999)⁴³⁷.

170. Περαιτέρω, ο νέος νόμος κατέστησε υποχρεωτική την «αποτύπωση στην ελληνική γλώσσα» ακόμη και για τους ΓΟΣ «των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά»⁴³⁸.

B. Ν. 3587/2007 και έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας

171. Αναφορικά με τον έλεγχο διαφάνειας των ΓΟΣ κατά το στάδιο της ερμηνείας, ο νομοθέτης δεν προέβη σε ουσιαστικές αλλαγές. Ο ερμηνευτικός κανόνας της ερμηνείας των ΓΟΣ υπέρ του καταναλωτή της παρ. 5 εδ. β' μετατοπίστηκε στην παρ. 4 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Περαιτέρω, ο ερμηνευτικός κανόνας της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου μεταφέρθηκε από το εδ. γ της παρ. 5 του άρθρου 2 στη νέα παρ. 5 του ίδιου άρθρου.

Γ. Ν. 3587/2007 και έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ

172. Καίτοι ο νομοθέτης περιέλαβε ρητή πρόβλεψη αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας κατά το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση, δεν προέβη σε αντίστοιχη ρητή θεμελίωση του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ.
173. Αξιοσημείωτη είναι, όμως, η τροποποίηση της περίπτωσης (ε) της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Ειδικότερα, στην αρχική διατύπωση της διάταξης, σύμφωνα με την οποία σε κάθε περίπτωση είναι καταχρηστικός ο όρος που επιφυλάσσει στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης, χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, προστέθηκε η πρόβλεψη ότι ο λόγος πρέπει να αναφέρεται στη σύμβαση. Τονίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο η ανάγκη προβλεψιμότητας των όρων, ως έκφανση της αρχής της διαφάνειας, αφού πλέον μόνο η ύπαρξη «ορισμένου ειδικού και σπουδαίου λόγου» για τη μονομερή τροποποίηση ή λύση της σύμβασης από τον

⁴³⁷ Βλ. σχετική επισήμανση της Χριστοπούλου-Καραφλού, Η επίδραση του δικαίου της προστασίας των καταναλωτών στο άρθρο 332 παρ. 2 εδ. β' περιπτ. α' ΑΚ, ΧρΙΔ ΣΤ/2006, 765 υποσ. 44. Βλ. για την απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999) και υπό IV.3(α)(iii) ανωτέρω.

⁴³⁸ Ο Δέλλιος (Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 II, αρ. 270, ο ίδιος, σε Αλεξανδρίδου (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 94 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 119) επισημαίνει ότι αντίστοιχα και τα δικαστήρια άρχισαν να τονίζουν ότι «η διαφάνεια κρίνεται από το περιεχόμενο και τη διατύπωση των όρων και όχι από άλλα εξωτερικά στοιχεία που δεν προκύπτουν από τη διατύπωση», με παραπομπή στην ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980, σημειώνει όμως επίσης ότι οι όροι που περιλαμβάνουν νομικές έννοιες (όπως λ.χ. «δόλος» ή «βαρεία αμέλεια») δεν πρέπει να θεωρούνται αδιαφανείς, όταν οι έννοιες αυτές «έχουν αποσαφηνιστεί από τη θεωρία και τη νομολογία και είναι γνωστές στον καταναλωτή από τη συναλλακτική του δράση και την κοινωνική του πείρα, έστω και αν εκείνος δεν γνωρίζει τον ακριβή νομικό ορισμό τους».

προμηθευτή δεν αίρει την καταχρηστικότητα του σχετικού ΓΟΣ, αλλ' απαιτείται επιπλέον ο όρος αυτός «να αναφέρεται στη σύμβαση»⁴³⁹.

174. Περαιτέρω, στον κατάλογο των όρων που παρατίθεται στην παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 προστέθηκε περίπτωση λβ', σύμφωνα με την οποία σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι οι όροι που προβλέπουν την καταβολή αποζημίωσης στον προμηθευτή, χωρίς αυτός να υποχρεούται να επικαλεστεί και να αποδείξει τη ζημία που υπέστη. Ο συγκεκριμένος ΓΟΣ συνιστά εξειδίκευση της αρχής της διαφάνειας⁴⁴⁰.
175. Οι τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007 δεν θα πρέπει να ερμηνευθεί ότι περιορίζουν την έκταση του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού περιεχομένου των ΓΟΣ, όπως είχε διαμορφωθεί πριν την θέση σε ισχύ του εν λόγω νόμου. Έτσι, η προσθήκη της ρητής επιταγής οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους, ουδαμώς πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο έλεγχος διαφάνειας περιορίζεται στο στάδιο της ένταξης. Η αξίωση της νομολογίας, οι ΓΟΣ, σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο και ορθό εκτός από σαφή, παραμένει και υπό το καθεστώς του Ν. 3587/2007⁴⁴¹. Πράγματι, η τροποποίηση του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' του νόμου 2251/1994 από τον Έλληνα νομοθέτη δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως *ex lege* περιορισμός του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, καθώς δεν συνάγεται πρόθεση του νομοθέτη να καταργήσει τον έλεγχο διαφάνειας στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, ενώ η τυχόν κατάργηση του ελέγχου διαφάνειας σε αυτό το στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ θα ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τη στέρεη δογματική θεμελίωση στην καλή πίστη του ελέγχου αυτού⁴⁴².

(ii) Οι τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007 στις συνέπειες παραβίασης της αρχής της διαφάνειας

176. Παρά τις εκτεταμένες τροποποιήσεις που υπέστη ο Ν. 2251/1994 «για την προστασία του καταναλωτή» από τον νόμο 3587/2007, μεταξύ των οποίων αξιωσημείωτες τροποποιήσεις αναφορικά με το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ που ήδη εξετάστηκαν ανωτέρω⁴⁴³, οι συνέπειες

⁴³⁹ Δέλλιου, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 Π, αρ. 271. Βλ. αναλυτικότερα για την περίπτωση ε' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 υπό VII.3(α)(i) κατωτέρω.

⁴⁴⁰ Χριστοπούλου-Καραφλού, Η επίδραση του δικαίου της προστασίας των καταναλωτών στο άρθρο 332 παρ. 2 εδ. β' περιπτ. α' ΑΚ, ΧρΙΔ ΣΤ/2006, 765, Βενιέρη, Ο ΓΟΣ περί αποζημίωσης του προμηθευτή από τον καταναλωτή, Συνήγορος 2007, σ. 84, Βασιλόπουλου, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 21 υποσ. 33. Βλ. αναλυτικότερα για την περίπτωση λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 υπό VII.3(α)(vi) κατωτέρω.

⁴⁴¹ Πρβλ. ΑΠ 652/2010 ό.π..

⁴⁴² Βλ. για το ότι η αρχή της διαφάνειας συνιστά εξειδίκευση της καλής πίστης υπό V.4 κατωτέρω.

⁴⁴³ Βλ. υπό IV.4(δ)(i).

παράβασης της αρχής της διαφάνειας, όπως προεκτέθηκαν ανωτέρω⁴⁴⁴, παρέμειναν οι ίδιες.

5. Διαπιστώσεις από την ιστορική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας

177. Με βάση την ανωτέρω επισκόπηση της ιστορικής διαμόρφωσης της αρχής της διαφάνειας, δύνανται να συναχθούν οι ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ διαπλάστηκε από την γερμανική νομολογία υπό το καθεστώς του AGB-Gesetz ως φέρον στοιχείο του Δικαίου των ΓΟΣ, αρχικά κατά συγκεκριμενοποίηση της αντίστοιχης με το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 γενικής ρήτρας του άρθρου 9 του AGBG, με το σκεπτικό ότι η καλή πίστη υποχρεώνει τους χρήστες ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των αντισυμβαλλομένων τους με τρόπο σαφή και κατανοητό, αποτελεί, συνεπώς, κατά τούτο εξειδίκευση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης.
- 2) Η διάπλαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από τα γερμανικά δικαστήρια συνιστά περίπτωση νομολογιακής διαμόρφωσης, κατόπιν επαναλαμβανόμενης ομοιόμορφης συγκεκριμενοποίησης, ενός ειδικότερου τυποποιημένου πραγματικού με όλα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά ενός νέου αυτοτελούς κανόνα δικαίου, που ουσιαστικά ελάχιστα θα έχει πλέον να κάνει με τον αρχικό σχεδιασμό του νομοθέτη (όπως ο θεσμός της αποδυναμώσεως δικαιώματος διαπλάστηκε σε εμάς στο πλαίσιο του άρθρου 281 ΑΚ)⁴⁴⁵. Η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας από τα γερμανικά δικαστήρια μπορεί να θεωρηθεί χαρακτηριστικό παράδειγμα δημιουργίας νέου νομικού μορφώματος, δυνάμει δικαιοπλαστικής εξουσίας που παρέχεται από τον δικαστή βάσει κάποιας γενικής δικαιοηθικής αρχής, ήδη θετικοποιημένης στο δίκαιο του Αστικού Κώδικα (εν προκειμένω της καλής πίστης), και της αυξημένης δύναμης πειθούς που αυτή φέρει μαζί της⁴⁴⁶.
- 3) Τα πορίσματα της νομολογίας στη Γερμανία αποτέλεσαν τη βάση για τη διαμόρφωση των κοινοτικών αντιλήψεων για τη διαφάνεια των ΓΟΣ, οι οποίες έτσι μεταφέρθηκαν στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις, μεταξύ των οποίων και στην ελληνική. Καταλυτική συναφώς υπήρξε η απόφαση του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999), με την οποία κρίθηκε ότι ένα κράτος μέλος δεν ανταποκρίνεται στην υποχρέωση μεταφοράς της ρύθμισης των άρθρων 4 παρ. 2 και 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ στην εσωτερική έννομη τάξη μέσω μιας πάγιας σχετικής νομολογίας των εθνικών του δικαστηρίων, χωρίς να έχει κάνει ειδική νομοθετική πρόβλεψη της ανάγκης διαφάνειας των όρων που δεν απετέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης.

⁴⁴⁴ Βλ. υπό IV.4(γ)(ii).

⁴⁴⁵ Για τη διάπλαση του θεσμού της αποδυναμώσεως δικαιώματος από μεθοδολογικής σκοπιάς βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 346.

⁴⁴⁶ Πρβλ. Παπανικολάου, ό.π., αρ. 392.

- 4) Το άρθρο 5 εδ. α' της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ αφήνει ελεύθερους τους εθνικούς νομοθέτες να καθορίσουν οι ίδιοι τα μέσα ελέγχου με τα οποία θα πραγματοποιήσουν την αρχή της διαφάνειας, δηλαδή είτε μόνο με τον έλεγχο μέσω της ερμηνείας, είτε και με έλεγχο ένταξης ή και με έλεγχο περιεχομένου, καθώς στην Οδηγία δεν προβλέπονται οι συνέπειες της αδιαφάνειας. Καθίσταται σαφές ότι το αντικείμενο της κοινοτικής αρχής της διαφάνειας περιλαμβάνει τη σαφή και κατανοητή διατύπωση τόσο της τιμής και της παροχής γενικότερα, όσο και κάθε όρου της σύμβασης.
- 5) Στην εισηγητική έκθεση του νόμου με τον οποίον διατυπώθηκε για πρώτη φορά ρητώς στην έννομη τάξη της Γερμανίας η αρχή της διαφάνειας καταγράφεται η θέση ότι οι αδιαφανείς ρήτρες θα πρέπει να θεωρούνται άκυρες, χωρίς να οδηγούν σε σημαντική διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας από πλευράς περιεχομένου, ζήτημα αναφορικά με το οποίο έχουν πάντως διατυπωθεί αντικρουόμενες απόψεις στη θεωρία.
- 6) Στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, ο έλεγχος δυνάμει της αρχής της διαφάνειας με βάση τις διατάξεις του Ν. 2251/1994 πριν την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007 διενεργούνταν κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ, χωρίς να αποκλείεται ρήτρες ιδιαίτερα δυσνόητες (και κατά τούτο αδιαφανείς) να θεωρηθούν μη εντασσόμενες στην σύμβαση στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης και ρήτρες πολυσήμαντες να ερμηνευθούν υπέρ του καταναλωτή στο πλαίσιο ερμηνείας των ΓΟΣ. Με τον Ν. 3587/2007 περιελήφθη στον Ν. 2251/1994 η ρητή επιταγή οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους.

V. ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΙΑΤΡΕΧΕΙ

1. Σκοπιμότητα θεώρησης της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των κανόνων των υποσυστημάτων δικαίου στα οποία εντάσσεται

178. Για την κατανόηση της θέσης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο συνολικό σύστημα κανόνων με αξιολογική-τελολογική συνοχή που (οφείλει να) συγκροτεί η ελληνική έννομη τάξη⁴⁴⁷, αλλά και στο ευρύτερο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου, είναι απαραίτητο να αναχθεί κανείς στα επιμέρους υποσυστήματα κανόνων δικαίου στα οποία η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εντάσσεται.
179. Ήδη από το εξωτερικό σύστημα στο οποίο εντάσσεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ προκύπτει ότι η αρχή αυτή αποτελεί μέρος του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ (κορμός του οποίου αποτελεί το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994)⁴⁴⁸ και κατ' επέκταση του ευρύτερου υποσυστήματος του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή⁴⁴⁹ (πυρήνας του οποίου είναι ο Ν. 2251/1994)⁴⁵⁰.
180. Δεν είναι, όμως, μόνο αυτά τα υποσυστήματα στα οποία εντάσσεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ και υπό το πρίσμα των οποίων θα πρέπει να εξεταστεί. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ πρέπει επίσης να εξεταστεί υπό το πρίσμα του υποσυστήματος του Ενοχικού Δικαίου, με δεδομένο ότι με αυτή, όπως θα καταδειχθεί και στην συνέχεια, εξειδικεύεται η αρχή της καλής πίστης, που αποτελεί φέρον στοιχείο του Ενοχικού Δικαίου⁴⁵¹.
181. Περαιτέρω, η αρχή της διαφάνειας θα πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς⁴⁵², δηλαδή του υποσυστήματος του Δικαίου που έχει ως αντικείμενο την οικονομική ελευθερία, δεδομένου ότι τα εντασσόμενα σε αυτό Δίκαιο του Ανταγωνισμού και Εποπτικό Δίκαιο θέτουν αξιώσεις διαφάνειας που εμφανίζουν επικάλυψη με τις απαιτήσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.
182. Τέλος, στο Κεφάλαιο αυτό θα εξεταστεί η αρχή της διαφάνειας και υπό το πρίσμα των αυξημένης τυπικής ισχύος κανόνων του Συντάγματος και του

⁴⁴⁷ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 45.

⁴⁴⁸ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ υπό V.2 κατωτέρω.

⁴⁴⁹ ΑΠ 430/2005 ό.π., ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 259 («Το δίκαιο των ΓΟΣ καταναλωτή διαπνέεται από την αρχή της διαφάνειας, η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή της προστασίας του καταναλωτή...»). Εξέταση της αρχής της διαφάνειας «που διατρέχει το δίκαιο των Γενικών Όρων Συναλλαγών (ΓΟΣ), ως κομμάτι του ευρύτερου δικαίου προστασίας του καταναλωτή» επιχειρεί και η Ευθυμίου στο πλαίσιο της ομώνυμης μελέτης της (Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., πρόλογος).

⁴⁵⁰ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή υπό V.3 κατωτέρω.

⁴⁵¹ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Ενοχικού Δικαίου υπό V.4 κατωτέρω.

⁴⁵² Βλ. για την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς υπό V.5 κατωτέρω.

Ενωσιακού Δικαίου⁴⁵³. Λόγω της κοινοτικής προέλευσης της νομοθεσίας για την προστασία του καταναλωτή και του στενού συνδέσμου που έχει η αρχή της διαφάνειας με την συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της συμβατικής ελευθερίας κρίσιμη φαίνεται να είναι και η σύμφωνη με το ευρωπαϊκό δίκαιο και το Σύνταγμα ερμηνεία των σχετικών διατάξεων. Πράγματι, η διαφάνεια φαίνεται να αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την πραγμάτωση της συμβατικής ελευθερίας, συνεπώς η αρχή της διαφάνειας έχει και συνταγματικό έρεισμα. Παράλληλα, βεβαίως, τίθεται ζήτημα στάθμισης της συμβατικής ελευθερίας του καταναλωτή με την συμβατική ελευθερία του προμηθευτή.

2. Το υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ: Η διδασκαλία περί σταδίων ελέγχου των ΓΟΣ και η ένταξη του ελέγχου διαφάνειας σε αυτά

(α) Η αρχή της διαφάνειας και το υποσύστημα του Δικαίου των Γενικών Όρων Συναλλαγών

183. Η ένταξη της αρχής της διαφάνειας στο υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ φαίνεται πρόδηλη, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση, βεβαίως, ότι αποδεχόμαστε ότι το Δίκαιο των ΓΟΣ συγκροτεί υποσύστημα. Ότι το Δίκαιο των ΓΟΣ θα πρέπει να θεωρηθεί ως υποσύστημα προκύπτει τόσο από την κατάστρωσή του σε ένα συγκεκριμένο άρθρο του Ν. 2251/1994, δηλαδή το άρθρο 2, όσο και από την αυτοτέλεια που παρουσιάζει η αντιμετώπιση των ΓΟΣ από το Δίκαιο ως προς την ένταξή τους στην σύμβαση, την ερμηνεία τους και τον έλεγχο του περιεχομένου τους, με βάση τις ειδικές ρυθμίσεις που περιέχονται στο εν λόγω άρθρο. Είναι χρήσιμη, βεβαίως, η διευκρίνιση ότι ο έλεγχος διαφάνειας δεν περιορίζεται μόνο στους ΓΟΣ, δηλαδή σε συμβατικούς όρους διατυπωμένους εκ των προτέρων προορισμένους για μελλοντική χρήση, αλλά και σε κάθε όρο που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης⁴⁵⁴, αυτή όμως δεν αναιρεί την ένταξη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο υποσύστημα του Δικαίου των ΓΟΣ. Άλλωστε, πρακτικά η αντιμετώπιση από το Δίκαιο των όρων που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης δεν διαφοροποιείται από την αντιμετώπιση των ΓΟΣ.
184. Αντιθέτως, το ερώτημα το οποίο τίθεται μετ' επιτάσεως είναι σε ποιο στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ εντάσσεται ο έλεγχος διαφάνειας. Αποτελεί κοινό τόπο της γενικής διδασκαλίας του Δικαίου των ΓΟΣ ότι ο έλεγχος των ΓΟΣ διενεργείται σε τρία στάδια⁴⁵⁵, το στάδιο της ένταξης, το στάδιο της ερμηνείας και το στάδιο

⁴⁵³ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας υπό το πρίσμα των αυξημένης τυπικής ισχύος κανόνων του Συντάγματος και του Ενωσιακού Δικαίου υπό V.6 κατωτέρω.

⁴⁵⁴ Πρβλ. §310 Abs.2 Nr. 2 BGB, *Graf von Westphalen F./Thüsing G.*, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil "Vertragsrecht", (33) Transparenzgebot, Rdnr. 1. Η παρ. 10 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, όπου περιέχεται η ρύθμιση για τις ρήτρες που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, η οποία είχε προστεθεί με την παρ. 24 άρθ. 10 Ν. 2741/1999, αναριθμήθηκε σε παρ. 9 και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 101 παρ. 2 Ν. 4512/2018. Σύμφωνα με το άρθρο 111 του Ν. 4512/2018 το άρθρο 101 παρ. 2 Ν. 4512/2018 δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018, παρά μόνο στις ανανεώσεις των συμβάσεων αυτών.

⁴⁵⁵ Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §1 II, αρ. 12 επ.. Μεμονωμένα έχει αναφερθεί ότι οι ΓΟΣ για να ενταχθούν σε μια σύμβαση προσχώρησης και να αποτελέσουν το συμβατικό περιεχόμενο της υφίστανται με βάση το Ν. 2251/1994 διπλό έλεγχο: (α) τυπικό έλεγχο ένταξης, με τον οποίο ελέγχεται η διαδικασία ενσωμάτωσης των όρων στη σύμβαση (άρθρο 2 παρ. 1-3 Ν. 2251/1994) και (β) ουσιαστικό έλεγχο καταχρηστικότητας, με τον οποίο ελέγχεται το περιεχόμενο των όρων (παρ. 6 και 7

του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ. Ο έλεγχος των τριών σταδίων γίνεται με την σειρά που αναφέρθηκαν. Αναλυτικότερα, προηγείται ο έλεγχος της ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση, δηλαδή ο έλεγχος αν οι ΓΟΣ κατέστησαν ή όχι περιεχόμενο της σύμβασης μεταξύ προμηθευτή και καταναλωτή, με βάση τα κριτήρια των παρ. 1-2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Αν οι ΓΟΣ ή ορισμένοι από αυτούς δεν έχουν ενταχθεί στη σύμβαση, παρέλκει η ενασχόληση με τα επόμενα δύο στάδια ελέγχου, δηλαδή με το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ και με το στάδιο του ελέγχου τυχόν καταχρηστικότητάς τους. Αν όμως κριθεί ότι οι ΓΟΣ έχουν ενταχθεί στη σύμβαση, τότε και μόνο τότε τίθεται θέμα ερμηνείας τους (με βάση τις ΑΚ 173 και 200, καθώς και τις παρ. 3-5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994) και διαπίστωσης του περιεχομένου τους, ανεξάρτητα αν αυτό το περιεχόμενο είναι καταχρηστικό ή όχι. Ο έλεγχος καταχρηστικότητας προϋποθέτει ότι έχει διαπιστωθεί το περιεχόμενο των ΓΟΣ με την ερμηνεία τους, η οποία λογικά προηγείται του ελέγχου του κύρους τους με βάση τις παρ. 6 και 7 του Ν. 2251/1994⁴⁵⁶.

185. Εκτεταμένη συζήτηση προκάλεσε το ερώτημα αυτό μεταξύ των θεωρητικών στην Γερμανία. Ειδικότερα, είχε υποστηριχθεί η άποψη ότι η διαφάνεια αποτελεί προϋπόθεση της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, καθώς λόγω της αδιαφάνειας ο καταναλωτής δεν έχει δυνατότητα γνώσης του περιεχομένου των ΓΟΣ, και ότι η διαφάνεια δεν αφορά τον έλεγχο του περιεχομένου⁴⁵⁷. Μολαταύτα, στην πορεία ο Γερμανός νομοθέτης τοποθέτησε την αρχή της διαφάνειας ρητά και στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ⁴⁵⁸. Άλλωστε, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αδιαφανείς ρήτρες μπορεί να

Ν. 2251/1994). Με βάση τη διάκριση αυτή, το στάδιο της ερμηνείας φαίνεται να εντάσσεται στο στάδιο της ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση (*Μπεχρή-Κεχαγιόγλου*, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 89-90).

⁴⁵⁶ Δωρή, σημείωση στην Εφαθ 3811/1998, ΝοΒ 1998, σ. 1273. Επί της ανωτέρω απολύτως κρατούσας διάκρισης τριών σταδίων ελέγχου των ΓΟΣ διατυπώνονται, για λόγους πληρότητας, οι ακόλουθες (διευκρινιστικού χαρακτήρα) σκέψεις: 1) Του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση, δηλαδή του πρώτου σταδίου ελέγχου των ΓΟΣ κατά την ανωτέρω διάκριση, προηγείται το στάδιο διακρίβωσης κατά πόσο ένας συμβατικός όρος πληροί τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως ΓΟΣ ή όρος σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, οπότε το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994 τυγχάνει εφαρμοστέο, ή όχι, οπότε αποκλείεται η (τουλάχιστον ευθεία) εφαρμογή του άρθρου αυτού. 2) Στα ανωτέρω τρία στάδια δεν περιλαμβάνεται το δικαίωμα του καταναλωτή για ακύρωση των ΓΟΣ λόγω πλάνης (ΑΚ 140 επ.) ή απάτης (ΑΚ 147 επ.). Πρόκειται για ανεξάρτητο δικαίωμα του καταναλωτή, όπως και κάθε αντισυμβαλλομένου που πλανήθηκε ή εξαπατήθηκε. 3) Περαιτέρω, στα ανωτέρω τρία στάδια δεν περιλαμβάνεται ο έλεγχος εγκυρότητας των ΓΟΣ (ΑΚ 174) για λόγο άλλο από την καταχρηστικότητα των παρ. 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Πράγματι, οι διατάξεις του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας δεν αποκλείουν την περίπτωση συνδρομής άλλων λόγων ακυρότητας των ΓΟΣ. Τέτοιοι λόγοι ακυρότητας δύνανται να συντρέχουν στην περίπτωση παραβίασης ορισμένου απαγορευτικού κανόνα ή και σε περίπτωση συνδυαστικής εφαρμογής γενικών ρητρών του ΑΚ με την διάταξη του άρθρου 174 ΑΚ. Άλλωστε η προβλεπόμενη από το άρθ. 10 παρ. 9 περ. α' του Ν. 2251/1994 δυνατότητα των ενώσεων καταναλωτών να εγείρουν συλλογική αγωγή δεν περιορίζεται μόνο στην περίπτωση καταχρηστικών γενικών όρων, αλλά επεκτείνεται σε κάθε παράνομη συμπεριφορά του προμηθευτή.

⁴⁵⁷ *Heinrichs*, Das Transparenzgebot und die EG-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen, FS Trinkner, σ. 168 επ..

⁴⁵⁸ Για την εξελικτική διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο γερμανικό δίκαιο βλ. υπό IV.2 και IV.3(β) ανωτέρω.

είναι, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειας, καταχρηστικές κατά περιεχόμενο, δεδομένου ότι: (α) η Οδηγία 93/13 δεν περιέχει καθόλου διατάξεις για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση, (β) τα κριτήρια του καταχρηστικού χαρακτήρα που περιγράφονται στο άρθρο 3 της Οδηγίας (ήτοι δημιουργία εις βάρος του καταναλωτή σημαντικής ανισορροπίας ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών παρά την απαίτηση της καλής πίστης) δεν είναι ασύμβατα με την αρχή της διαφάνειας και (γ) αρκετές αδιαφανείς ρήτρες θεωρούνται καταχρηστικές κατά περιεχόμενο στον ειδικό ενδεικτικό κατάλογο της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας⁴⁵⁹.

186. Αφετηρία για την εξέταση του ερωτήματος αναφορικά με την κατάταξη του ελέγχου διαφάνειας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ θα πρέπει να αποτελέσει η Οδηγία 93/13. Επειδή στην εν λόγω Οδηγία δεν περιελήφθη τελικά ειδική διάταξη για τον έλεγχο ένταξης των όρων στη σύμβαση, γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 5 I της Οδηγίας, κατά το οποίο στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο, αφήνει ελεύθερους τους εθνικούς νομοθέτες να καθορίσουν οι ίδιοι τα μέσα ελέγχου με τα οποία θα πραγματώσουν την αρχή της διαφάνειας. Έτσι οι εθνικοί νομοθέτες δύνανται να πραγματώσουν τον έλεγχο διαφάνειας είτε μόνο με τον έλεγχο μέσω της ερμηνείας, που ήδη προβλέπεται στο άρθρο 5 II-III της Οδηγίας, είτε και με έλεγχο ένταξης ή και με έλεγχο περιεχομένου. Συναφώς υποστηρίζεται ότι και στα εθνικά δίκαια που προβλέπουν όχι μόνο στάδια ερμηνείας και ανοικτού ελέγχου αλλά και στάδιο ελέγχου ένταξης, όπως το ελληνικό και το γερμανικό, η διαφάνεια των όρων αποτελεί όχι μόνο προϋπόθεση της ένταξής τους στη σύμβαση και στόχο της ερμηνείας τους, αλλά και προϋπόθεση, ώστε οι ΓΟΣ να μην κριθούν ως καταχρηστικοί στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους. Έτσι οι καθ' οιονδήποτε τρόπο αδιαφανείς όροι υπόκεινται και στα τρία στάδια ελέγχου που προβλέπει η εθνική νομοθεσία⁴⁶⁰. Η πρακτική σημασία της προβληματικής εμφανίζεται ιδίως στη δίκη επί συλλογικής αγωγής, όπου ο έλεγχος ένταξης κατά κανόνα δεν λειτουργεί⁴⁶¹.

187. Η άποψη ότι η αρχή της διαφάνειας εκδηλώνεται και στα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ στο πλαίσιο του Ελληνικού Δικαίου θα πρέπει να γίνει δεκτή. Ο λόγος δεν μπορεί να είναι, όμως, το εκ του αποτελέσματος επιχείρημα ότι ο έλεγχος ένταξης δεν λειτουργεί στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής, αλλά αφενός η διαμόρφωση του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 από τον Έλληνα νομοθέτη και αφετέρου η ερμηνεία των εν λόγω διατάξεων από τους Έλληνες Δικαστές. Πράγματι, όπως ήδη κατέστη σαφές⁴⁶², αλλά και όπως θα καταδειχθεί αναλυτικότερα στην συνέχεια (υπό (β), (γ) και (δ) κατωτέρω) το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και εκδηλώσεις της αρχής αυτής εντοπίζονται και στα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ. Συνακόλουθα, οι έννομες

⁴⁵⁹ Μεντής, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 70, 2η έκδοση σ. 252-253.

⁴⁶⁰ Βλ. Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ.125, υπόσ. 316.

⁴⁶¹ Δέλλιο, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 I, αρ. 267.

⁴⁶² Βλ. υπό III.2 ανωτέρω.

συνέπειες της παράβασης της αρχής της διαφάνειας από τον συντάκτη ή τον χρήστη αδιαφανών όρων εμφανίζονται σε όλα τα στάδια του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ⁴⁶³.

(β) Η αρχή της διαφάνειας και το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση

(i) Η ρύθμιση του Ν. 2251/1994

188. Κατά το άρθρο 2 παρ. 1 και 2 του Ν. 2251/1994 οι ΓΟΣ: «δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, εάν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτως, όπως, ιδίως, όταν ο προμηθευτής δεν του υπέδειξε την ύπαρξή τους ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους.» και κατά την παρ. 2 του ίδιου άρθρου «Οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών που καταρτίζονται στην Ελλάδα διατυπώνονται γραπτώς στην ελληνική γλώσσα, κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους και εκτυπώνονται με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης. Οι γενικοί όροι των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά αποτυπώνονται υποχρεωτικά και στην ελληνική γλώσσα.»⁴⁶⁴
189. Από την ανωτέρω διατύπωση του νόμου συνάγεται ότι προϋποθέσεις της ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση είναι αφενός η υπόδειξη των ΓΟΣ και η μη στέρηση της δυνατότητας της πραγματικής γνώσης του περιεχομένου τους από την πλευρά του προμηθευτή και αφετέρου γνώση ή υπαίτια άγνοια⁴⁶⁵ των ΓΟΣ από την πλευρά του καταναλωτή. Κρίσιμος χρόνος είναι ο χρόνος κατάρτισης της σύμβασης, συνεπώς γνώση των ΓΟΣ μετά την κατάρτιση της σύμβασης δεν τους καθιστά δεσμευτικούς για τον καταναλωτή⁴⁶⁶.
190. Οι διατάξεις που ρυθμίζουν θέματα ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως ειδικότερες εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ⁴⁶⁷. Αλλά και αν ακόμα ήθελε θεωρηθεί ότι ο έλεγχος ένταξης δεν συνιστά τμήμα του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ, η ανάγκη

⁴⁶³ Δέλλιον, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6, αρ. 264, ο ίδιος, σε Αλεξανδρίδου Ελίζας (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 94 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 119, Μεντή Γιώργου, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1^η έκδοση, σ. 67, 2^η έκδοση, σ. 256. Βλ. και Κόλια, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 181, 231 επ. και σ. 229.

⁴⁶⁴ Για τον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ στην σύμβαση βλ. Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48 (2000), σ. 745-746, Μεντή, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188, Καρακώστα (συνεργ. Τζουγανάτου), Προστασία του Καταναλωτή, Ν. 2251/1994, σ. 70 επ..

⁴⁶⁵ Υποστηρίζεται ότι υπαίτια είναι η άγνοια που οφείλεται σε βαριά αμέλεια του καταναλωτή, καθώς και ότι το βάρος απόδειξης της γνώσης ή υπαίτιας άγνοιας φέρει ο προμηθευτής (Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη, Νόμος 2251/1994 - Προστασία Καταναλωτών, σ. 26).

⁴⁶⁶ Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη, Νόμος 2251/1994 - Προστασία Καταναλωτών, σ. 26.

⁴⁶⁷ Για την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στο στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση βλ. και Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 143 επ.

εγγύτερης επισκόπησης του ελέγχου ένταξης στο πλαίσιο της εξέτασης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ θα προκύπτει από τη θεώρησή του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ ως έκφρασης του «*προτύπου του ενημερωμένου καταναλωτή*»⁴⁶⁸, του οποίου αποτελεί έκφραση σε κάθε περίπτωση και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ⁴⁶⁹, και αυτό επειδή ο έλεγχος ένταξης των ΓΟΣ οπωσδήποτε αποτελεί εκδήλωση του «*προτύπου του ενημερωμένου καταναλωτή*», καθώς αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, στην μη δέσμευση του καταναλωτή από τους ΓΟΣ, εάν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτιως (άρθρο 2 παρ. 1 του Ν. 2251/1994)⁴⁷⁰.

191. Η αρχή της διαφάνειας διακηρύσσεται ρητά στο άρθρο 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 3587/2007, το οποίο, μεταξύ άλλων, επιτάσσει οι ΓΟΣ να διατυπώνονται «*κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους*».
192. Το οικείο χωρίο της εισηγητικής έκθεσης του Ν. 3587/2007 επί του άρθρου 2 αυτού⁴⁷¹ δεν αποκαλύπτει ότι ενσυνείδητη επιδίωξη του Έλληνα νομοθέτη

⁴⁶⁸ Άλλη έκφραση του προτύπου πληροφόρησης στο πλαίσιο του γερμανικού δικαίου είναι η παροχή στον καταναλωτή του κειμένου που θα υπογράψει ενώπιον συμβολαιογράφου δύο εβδομάδες πριν την υπογραφή, ώστε να έχει δυνατότητα διάσκεψης (άρθρο 17 παρ. 2^α εδ. 2 αρ. 2 BeurkG). *Armbrüster Christian*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438.

⁴⁶⁹ Βλ. υπό VI.2 κατωτέρω.

⁴⁷⁰ Σημειωτέον ότι μετά την τροποποίηση του Ν. 2251/1994 από το Ν. 3587/2007, οι ΓΟΣ δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή «*εάν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτιως, όπως, ιδίως, όταν ο προμηθευτής δεν του υπέδειξε την ύπαρξή τους ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους*» (αντί της διατύπωσης υπό το προϊσχύσαν δίκαιο «*αν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτιως και ο προμηθευτής δεν του υπέδειξε την ύπαρξή τους ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους*»). Συνεπώς η ανυπαίτια άγνοια του καταναλωτή για τους ΓΟΣ οδηγεί σε μη δέσμευση αυτού και σε άλλες περιπτώσεις, πλην των ενδεικτικών, πλέον, αναφερόμενων στην παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

⁴⁷¹ «*Με τις διατάξεις του άρθρου αυτού επανακαθορίζεται, επί το σαφέστερον, και βελτιώνεται το περιεχόμενο των γενικών όρων συναλλαγών, οι οποίοι ισχύουν για απροσδιόριστο αριθμό μελλοντικών συμβάσεων με μεγάλο οικονομικό ενδιαφέρον για τον καταναλωτή και την αγορά. Ειδικότερα, θεσπίζεται η υποχρέωση του προμηθευτή για γραπτή αποτύπωση των όρων αυτών σε εμφανές μέρος του συμβατικού εγγράφου, με ευανάγνωστο τρόπο που εξασφαλίζει την έγκυρη και πλήρη ενημέρωση του καταναλωτή, και διασφαλίζει τις συνθήκες ομαλής εξέλιξης των συναλλαγών, αποτρέποντας, κατά τρόπο αποτελεσματικό, την ουσιώδη διατάραξη των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλόμενων μερών*». Η διατύπωση της εισηγητικής έκθεσης όχι ορθά αναφέρεται στους ΓΟΣ ως όρους που «*ισχύουν για απροσδιόριστο αριθμό μελλοντικών συμβάσεων*», παρότι με τον ίδιο το Ν. 3587/2007 ως ΓΟΣ ορίζονται όροι που έχουν για τυπωθεί εκ των προτέρων «*για μελλοντικές συμβάσεις*» με απάλειψη της απαίτησης να έχουν διατυπωθεί για «*απροσδιόριστο αριθμό*» συμβάσεων. Ενδιαφέρον είναι ότι, κατά την εισηγητική έκθεση, με τις τροποποιήσεις που επήλθαν στις διατάξεις ο νομοθέτης επεμβαίνει «*αποτρέποντας, κατά τρόπο αποτελεσματικό, την ουσιώδη διατάραξη των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλόμενων μερών*». Πράγματι, αφού όλες οι εν λόγω τροποποιήσεις σχετίζονται με εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας και όχι με τον ανοικτό έλεγχο του περιεχομένου των ΓΟΣ, η παραδοχή αυτή που περιέχεται στην εισηγητική έκθεση ενδεικνύει την υιοθέτηση της και εδώ υποστηριζόμενης άποψης, ότι η ίδια η αδιαφάνεια προκαλεί ουσιώδη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλόμενων μερών (για το ζήτημα αν στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλόμενων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων, βλ. κατωτέρω υπό VII.3(γ)). Μολαταύτα, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι οι συγκεκριμένες τροποποιήσεις περιέχονται στις παρ. 1 και 2 του άρθρου 2251/1994,

απετέλεσε η καθιέρωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ αποκλειστικά στο στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση (και όχι στο στάδιο ερμηνείας των ΓΟΣ και στο στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ), συνεπώς συμπέρασμα περί ύπαρξης αντίστοιχου νομοθετικού σχεδιασμού δεν μπορεί να στηριχθεί.

193. Περαιτέρω, η κατά το α' εδάφιο του άρθρου 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994 υποχρέωση διατύπωσης γραπτώς στην ελληνική γλώσσα των ΓΟΣ που καταρτίζονται στην Ελλάδα και εκτύπωσης με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης, αλλά και η κατά το β' εδάφιο του άρθρου 2 παρ. 2 του Ν. 2251/1994 υποχρέωση αποτύπωσης και στην ελληνική γλώσσα των γενικών όρων των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά θα πρέπει να γίνουν αντιληπτές ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας⁴⁷² κατά το στάδιο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση. Περαιτέρω, και οι ιδιαίτερα δυσνόητοι γενικοί όροι δεν ξεπερνούν το εμπόδιο του ελέγχου της ένταξης, αφού πράγματι ο καταναλωτής δεν έχει τη δυνατότητα γνώσης του περιεχομένου τους, σε κάθε δε περίπτωση ανυπαίτια αγνοεί το περιεχόμενο αυτό⁴⁷³.
194. Και στη Γερμανία γίνεται δεκτό ότι πρόκειται περί παραβίασης της αρχής της διαφάνειας όταν ο χρήστης των ΓΟΣ τους παρέχει στον πελάτη σε μορφή ακατανόητη, που προκαλεί σύγχυση ή διαβάζεται μόνο με μεγάλη προσπάθεια και δεν του παρέχει την δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους (BGB § 305 παρ. 2 εδ. 2). Ομοίως γίνεται δεκτό ότι υφίσταται παραβίαση της αρχής της διαφάνειας, όταν οι ΓΟΣ παρουσιάζουν απροσδόκητο περιεχόμενο και συνεπώς δεν ενσωματώνονται στην σύμβαση (§ 305c παρ. 1)⁴⁷⁴.

(ii) Συναγωγή της έννοιας του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση»

195. Ενόψει της ανωτέρω διαπίστωσης ότι η αδιαφάνεια μπορεί να αποτελέσει λόγο μη ένταξης ΓΟΣ στη σύμβαση, όταν γίνεται αναφορά στη συνέχεια της παρούσας μελέτης σε ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, θα χρησιμοποιείται ως προς τους όρους αυτούς η ορολογία «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση». Η χρήση της ορολογίας αυτής κρίνεται χρήσιμη, προκειμένου να διακρίνονται ευχερώς οι ΓΟΣ που αποτυγχάνουν να διέλθουν το στάδιο του ελέγχου ένταξης, ιδίως από τους ΓΟΣ που κρίνεται ότι

που αφορούν στον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ και όχι τον ανοικτό έλεγχο περιεχομένου τους, καθώς και ότι στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ, δεν αποτελεί κριτήριο η πρόκληση ουσιώδους διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλόμενων μερών, η οποία αφορά στον ανοικτό έλεγχο του περιεχομένου των ΓΟΣ σύμφωνα με τις παρ. 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

⁴⁷² Paparseniou Paraskevi, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 53. Για τον έλεγχο διαφάνειας κατά το στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση βλ. αναλυτικά Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 39 επ..

⁴⁷³ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 67, 2η έκδοση 256-257.

⁴⁷⁴ Basedow, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 48.

παραβιάζουν την αρχή της διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου περιεχομένου.

(iii) Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση

196. Έννομη συνέπεια της παραβίασης των απορρεουσών από την αρχή της διαφάνειας υποχρεώσεων του χρήστη ΓΟΣ κατά το στάδιο της ένταξης είναι η μη ένταξη των ΓΟΣ στην σύμβαση⁴⁷⁵. Έτσι, γενικοί όροι οι οποίοι δεν ξεπερνούν το εμπόδιο του ελέγχου της ένταξης δεν αποκτούν συμβατική ισχύ⁴⁷⁶. Κατ' ακριβολογία, οι ΓΟΣ αυτοί δεν είναι άκυροι, αλλά ανενεργοί, όπως στην περίπτωση της λόγω έλλειψης *consensus* της άλλης πλευράς ασυντέλεστης, ή, κατ' άλλη διατύπωση, μη καταρτισμένης σύμβασης (ΑΚ 195 και 193)⁴⁷⁷. Η ανενέργεια των ΓΟΣ είναι σχετική υπέρ του καταναλωτή, όπως συνάγεται από τη διατύπωση του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 2251/1994 («δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή»)⁴⁷⁸ και η μη ένταξη των ΓΟΣ δεν επιφέρει την ακυρότητα της όλης δικαιοπραξίας⁴⁷⁹, ενώ τυχόν μη ρυθμιζόμενα ζητήματα συνεπεία της μη ένταξης ρυθμίζονται με την εφαρμογή του αντίστοιχου κανόνα ενδοτικού δικαίου, εφόσον προβλέπεται σχετική ρύθμιση, διαφορετικά από το ενδοτικό δίκαιο ή με συμπληρωτική ερμηνεία της σύμβασης (ΑΚ 200)⁴⁸⁰.
197. Από πλευράς διαχρονικού δικαίου, οι αδιαφανείς κατά το στάδιο της ένταξης ΓΟΣ θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ρυθμίζονται από το δίκαιο που ίσχυε κατά την συνομολόγησή τους, ενόψει της γενικής αρχής που τίθεται στο άρθρο 24 του ΕισΝΑΚ⁴⁸¹, κατά το οποίο ενοχές από οποιοδήποτε λόγο, που τα παραγωγικά τους αίτια συντελέστηκαν πριν από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα, διέπονται και μετά την εισαγωγή του από το προϊσχύσαν δίκαιο.

⁴⁷⁵ Έτσι και *Paparseniou Paraskevi*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 53 στην περίπτωση των γλωσσικά δυσνόητων ή ασαφών όρων (βλ. ειδικότερα σελ. 54 στο παράδειγμα του όρου παραίτησης από την ένσταση της διζήσεως, ο οποίος πάντως έχει κριθεί από τη νομολογία ως διαφανής, βλ. σχετικώς υπό αρ. 373 κατωτέρω), *Basedow*, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 48.

⁴⁷⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 67, 2η έκδοση, σ. 160.

⁴⁷⁷ *Δωρή*, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, σ. 23-30.

⁴⁷⁸ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 189-190.

⁴⁷⁹ *Ευθυμίου*, ό.π., αρ. 191-193 πρβλ. και ΑΠ 1060/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 105/2019 ΝΟΜΟΣ επί άκυρου ΓΟΣ.

⁴⁸⁰ *Ευθυμίου*, ό.π., αρ. 194 επ., πρβλ. και ΑΠ 1060/2019 ό.π., ΑΠ 105/2019 ό.π. επί άκυρου ΓΟΣ.

⁴⁸¹ Πρβλ. για την περίπτωση των απαλλακτικών ρητρών *Παπανικολάου*, Η απαλλακτική ρήτρα για την ευθύνη της Τράπεζας στην υπόθεση του «μεγάλου ριφιφί», ΚριτΕ 1995/1, σ. 178-179.

(γ) Η αρχή της διαφάνειας και το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ

(i) Η ρύθμιση του Ν. 2251/1994

A. Οι γενικοί κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ

198. Μετά τον έλεγχο της νομότυπης ένταξης των ΓΟΣ στη σχετική σύμβαση ακολουθεί το στάδιο της ερμηνείας τους⁴⁸². Αυτό είναι εύλογο, καθώς η αποδοχή των ΓΟΣ εκ μέρους του καταναλωτή, με την ένταξη αυτών στη συναφθείσα σύμβαση, δεν τους καθιστά έγκυρους, αν βέβαια ήταν άκυροι, διότι οι κανόνες για τον έλεγχο της καταχρηστικότητάς τους, με βάση τα κριτήρια των παρ. 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, είναι κανόνες αναγκαστικού δικαίου, από την εφαρμογή των οποίων δεν είναι δυνατή η συμβατική παραίτηση (άρθρο 3 Α.Κ)⁴⁸³, ενώ η ερμηνεία των ΓΟΣ ως δηλώσεων βουλήσεως αποτελεί απαραίτητο πρόκριμα για την ανεύρεση του αληθούς νοήματός τους, προτού υποβληθούν σε έλεγχο καταχρηστικότητας. Η ερμηνεία των ΓΟΣ διέπεται κατ' αρχάς από τους γενικούς κανόνες ερμηνείας των απευθυντέων δηλώσεων βουλήσεως (173 και 200 ΑΚ)⁴⁸⁴. Σε πρώτη φάση χωρεί η υποκειμενική ερμηνεία (173 ΑΚ), αναζητείται δηλαδή το νόημα με το οποίο αντιλήφθηκαν πραγματικά τους ΓΟΣ χρήστης και πελάτης. Αν η υποκειμενική ερμηνεία οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι χρήστης και πελάτης δεν εννόησαν ομοίως τους ΓΟΣ (όπως είναι πιθανό λόγω της κατά κανόνα απουσίας ατομικής διαπραγμάτευσης⁴⁸⁵), τότε χωρεί η αντικειμενική ερμηνεία (200 ΑΚ), δηλαδή η αναζήτηση του συναγόμενου από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη κανονιστικού τους νοήματος. Η τελευταία, όμως, λόγω της ιδιοτυπίας των ΓΟΣ ως προδιατυπωμένων όρων που προορίζονται για πολλαπλή ομοιόμορφη χρήση (η οποία επιτυγχάνεται μόνο αν οι ΓΟΣ ερμηνεύονται κατά τον ίδιο τρόπο έναντι όλων των πελατών του χρήστη) θα γίνει λαμβάνοντας υπόψη όχι τον ορίζοντα αντίληψης του εκάστοτε συγκεκριμένου πελάτη (όπως η αντικειμενική ερμηνεία των απευθυντέων δηλώσεων γενικά) αλλά τον ορίζοντα αντίληψης του μέσου πελάτη στον οποίο απευθύνονται οι ΓΟΣ.

⁴⁸² Για το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 561 επ., *Καράκωστα (συνεργ. Τζουγανάτου)*, Προστασία του Καταναλωτή, Ν. 2251/1994, σ. 75 επ., *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188-189, *Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, *Christodoulou*, Standard Contract Terms in Greece, σελ. 7 επ..

⁴⁸³ Εφαθ 2057/2010 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΘεσσαλ 353/2016 ΝΟΜΟΣ.

⁴⁸⁴ Βλ. και Γεωργιάδη, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδοση, § 41, αρ. 28, *Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, ιδίως σ. 164 επ.. Η κρίση του δικαστηρίου της ουσίας για την ύπαρξη κενού στην δικαιοπρακτική δήλωση βουλήσεως ή ασάφειας στην διατύπωση αυτής και η για τον λόγο αυτό προσφυγή στους ερμηνευτικούς κανόνες των άρθρων 173 και 200 ΑΚ για τη συμπλήρωση του κενού ή την άρση της ασάφειας δεν υπόκειται στον έλεγχο του Αρείου Πάγου, εκτός αν από όσα το δικαστήριο της ουσίας δέχεται, δεν διευκρινίζεται η θέση του στο ζήτημα αν υπάρχει ή όχι κενό ή ασάφεια στη δήλωση βουλήσεως, αφού από την καταφατική ή αποφατική απάντηση στο ζήτημα αυτό εξαρτάται αν θα εφαρμοσθούν ή όχι οι εν λόγω ερμηνευτικές διατάξεις (ενδεικτικά ΑΠ 652/2010 ΕπισκΕΔ 2010, 486 με εισαγ. Σημ. Κ. Παμπούκη= ΧρηΔικ 2010, 101).

⁴⁸⁵ Ότι κατά την ερμηνεία των ΓΟΣ προκρίνεται η αντικειμενική ερμηνεία δέχεται η Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη, Νόμος 2251/1994 - Προστασία Καταναλωτών, σ. 27.

199. Κατά την παρ. 4 εδ. α΄ του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 «Κατά την ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών λαμβάνεται υπόψη η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών». Η ρύθμιση αυτή είναι επιτυχέστερη από την πρόβλεψη του Ν. 1961/1991, ότι «κατά την ερμηνεία των γενικών όρων των συναλλαγών πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα των ενδιαφερόμενων πλευρών», η οποία ήταν σχεδόν χωρίς περιεχόμενο, αφού επαναλάμβανε το αυτονόητο, και εξέφραζε μια κακή πολιτική ίσων αποστάσεων του νομοθέτη μεταξύ του ισχυρού και του ασθενούς αντισυμβαλλομένου⁴⁸⁶. Έτσι, για την κρίση της ακυρότητας ή μη ως καταχρηστικών των ΓΟΣ, λαμβάνεται υπόψη κατά κύριο λόγο το συμφέρον του καταναλωτή, με συνεκτίμηση όμως της φύσεως των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σχετική σύμβαση, καθώς και του σκοπού της και των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψή της, πάντοτε δε στο πλαίσιο επίτευξης σχετικής ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών⁴⁸⁷.
200. Περαιτέρω, στο πλαίσιο της εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 173 και 200 (σε συνδυασμό με το εδ. α΄ της παρ. 4 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994), οι παρ. 1 και 2 του άρθρου 1 του Ν. 2251/1994 έχουν επίσης ερμηνευτική αξία⁴⁸⁸, καθώς εξειδικεύουν συνταγματικές αρχές και διασαφηνίζουν το σκοπό του νόμου, συμβάλλοντας στην τεολογική ερμηνεία του εδ. α΄ της παρ. 4 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.
201. Για την ερμηνεία των ΓΟΣ υφίστανται ειδικοί ερμηνευτικοί κανόνες⁴⁸⁹, οι οποίοι περιέχονται στις διατάξεις των παρ. 3, 4 εδ. β΄ και 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁴⁹⁰. Οι προαναφερθείσες διατάξεις που ρυθμίζουν θέματα ερμηνείας των ΓΟΣ μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως ειδικότερες εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, όπως αναλύεται κατωτέρω.

Β. Ο ερμηνευτικός κανόνας του προβαδίσματος των όρων που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση έναντι των ΓΟΣ (παρ. 3 άρθρου 2 Ν. 2251/1994)

202. Ενδέχεται τόσο ένας γενικός, προδιατυπωμένος, όρος, όσο και ένας ειδικός όρος, ο οποίος συμφωνήθηκε κατόπιν διαπραγμάτευσης, να αντιμετωπίζουν το ίδιο ζήτημα με διαφορετικό τρόπο. Κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ, μετά την εφαρμογή των γενικών ερμηνευτικών κανόνων των άρθρων 173 και 200 του ΑΚ (λαμβάνοντας υπόψη και την παρ. 4 εδ. α΄ του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με την οποία «κατά την ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών λαμβάνεται υπόψη η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών»)

⁴⁸⁶ Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 746.

⁴⁸⁷ ΑΠ 904/2011 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 430/2005 ό.π., ΠΠρΘεσσαλ 353/2016 ΝΟΜΟΣ.

⁴⁸⁸ Βλ. για την ερμηνευτική αξία των παρ. 1 και 2 του άρθρου 1 του Ν. 2251/1994 Λιακόπουλο, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, Λιακόπουλο, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε΄, σ. 605, Καρακώστα, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, σ. 74.

⁴⁸⁹ Για την έννοια των «ερμηνευτικών κανόνων δικαίου» βλ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 139 επ.

⁴⁹⁰ Για τον ερμηνευτικό κανόνα της παρ. 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 βλ. Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ΄ αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α΄, 2001, σ. 563.

δίδεται απάντηση στο ακόλουθο ερώτημα: ποιος όρος ισχύει σε περίπτωση που το ίδιο θέμα ρυθμίζεται τόσο από κάποιο γενικό όρο όσο και από κάποιο ειδικό όρο. Κατά την παρ. 3 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 «*Όροι που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών (ειδικοί όροι) υπερισχύουν των αντίστοιχων γενικών όρων*»⁴⁹¹. Ο λόγος που προηγείται η ερμηνεία σύμφωνα με τα άρθρα 173 και 200 του ΑΚ της εφαρμογής του ερμηνευτικού αυτού κανόνα είναι πρόδηλος: αυτή θα αποκαλύψει εάν πράγματι τόσο ο γενικός όρος όσο και ο ειδικός ρυθμίζουν το ίδιο θέμα.

203. Ο ερμηνευτικός αυτός κανόνας του άρθρου 2 παρ. 3 του Ν. 2251/1994⁴⁹² μπορεί να θεωρηθεί ως νομοθετική εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ⁴⁹³, καθώς με την εφαρμογή του επιτυγχάνεται ασφάλεια ως προς το περιεχόμενο των όρων που τελικώς εφαρμόζονται και αίρεται η ασάφεια που γεννά η συμπερίληψη δύο αντιφατικών όρων στο ίδιο συμβατικό κείμενο.

Γ. Ο ερμηνευτικός κανόνας της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994)

204. Κατά την παρ. 4 εδ. β' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 «*Γενικοί όροι συναλλαγών που διατυπώθηκαν μονομερώς από τον προμηθευτή ή από τρίτον για λογαριασμό του, σε περίπτωση αμφιβολίας ερμηνεύονται υπέρ του καταναλωτή*»⁴⁹⁴.

⁴⁹¹ Η σχετική συμφωνία του καταναλωτή με τον αντισυμβαλλόμενο του πρέπει να ελέγχεται σύμφωνα με τις διατάξεις περί ακυρωσίας των δικαιπραξιών των ΑΚ 140 επ. για πλάνη, απάτη, απειλή, εφόσον συντρέχουν οι οικείες προϋποθέσεις. Βασιλόπουλος, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 20.

⁴⁹² Πρόκειται, κατ' ακριβολογία, για επιτακτικό ερμηνευτικό κανόνα που αφορά την ερμηνεία των καθόλου δηλώσεων των συμβαλλομένων, και όχι την ερμηνεία των ΓΟΣ (Κόλια, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 27.)

⁴⁹³ Για την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στο στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ μέσω της ερμηνείας βλ. και Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 199 επ.. Επίσης Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 104 επ..

⁴⁹⁴ Βλ. ΑΠ 969/2003 ΧρΙΔ 2003, 900= Σύνηγ. 2004, 158. Ο ΑΠ, επικαλούμενος τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 5 του Ν 2251/1994 (υπό την διατύπωσή του πριν τον Ν. 3587/2007), το άρθρο 5 εδάφ. β' της 93/13/ΕΟΚ Οδηγίας, αλλά και τους ερμηνευτικούς κανόνες των άρθρων 173 και 200 ΑΚ δέχθηκε ότι, καίτοι το δικαστήριο της ουσίας, όταν διαπιστώσει την ύπαρξη κενού ή αμφιβολίας, δεν υπόκειται ως προς αυτά στον αναιρετικό έλεγχο, όταν όμως, μολονότι διαπίστωσε έστω και έμμεσα την ύπαρξη κενού ή αμφιβολίας, δεν προσφεύγει στους κανόνες της καλής πίστεως και των συναλλακτικών ηθών για την ανεύρεση της αληθινής βούλησεως των συμβληθέντων ή όταν δεν παραθέτει στην απόφασή του τα πραγματικά στοιχεία, από τα οποία προκύπτει η εφαρμογή των ερμηνευτικών κανόνων, τότε υποπίπτει στην πλημμέλεια της παραβίασεως των ερμηνευτικών κανόνων των δικαιπραξιών, είτε ευθέως (άρθρο 559 αριθμ. 1 Κ.Πολ.Δ.), είτε εκ πλαγίου (έλλειψη νομίμου βάσεως, άρθρο 559 αριθμ. 19 Κ.Πολ.Δ.). Στην περίπτωση που έκρινε ο ΑΠ, δυνάμει συμβάσεως ασφαλίσεως που καταρτίστηκε στην Αθήνα στις 9.11.1994, η ασφαλιστική εταιρεία ανέλαβε την κάλυψη του ασφαλισμένου από τον κίνδυνο ασθενειών αντί ασφαλιστρού. Με συμπληρωματική σύμβαση ανέλαβε η ασφαλιστική εταιρεία και την ασφαλιστική κάλυψη του εκκαλούντος για τα έξοδα ατυχήματος ή ασθενείας, που απαιτεί συγκεκριμένη θεραπεία με εισαγωγή σε νοσοκομείο. Στη σύμβαση αυτή οριζόταν ότι η ασφαλιστική εταιρεία δεν έχει καμία υποχρέωση καταβολής αποζημιώσεως για τις περιπτώσεις νοσηλείας που οφείλονται άμεσα ή έμμεσα σε θεραπεία ή χειρίση αμυγδαλών αδενοειδών εκβλαστήσεων, της κήλης, του καρκίνου και γενικά των όγκων κάθε μορφής, εφόσον δεν έχουν περάσει 3 μήνες από την έναρξη της ασφάλισης. Ο ασφαλισμένος στις 23.12.1994 υπέστη «οξεία μεγάλη διαφοραγματοκλήη» και υποβλήθηκε στις 28.1.1995

205. Στο πλαίσιο του σταδίου ερμηνείας των ΓΟΣ, γίνεται δεκτό ότι ο ερμηνευτικός αυτός κανόνας του άρθρου 2 παρ. 4 εδ. β' του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με τον οποίο οι ΓΟΣ εν αμφιβολία ερμηνεύονται υπέρ του καταναλωτή, αποτελεί εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας⁴⁹⁵. Η αδιαφάνεια των ΓΟΣ στην συγκεκριμένη περίπτωση έγκειται στην αμφισημία ή την πολυσημία τους, η οποία επιτρέπει περισσότερα ερμηνευτικά αποτελέσματα⁴⁹⁶. Και στη Γερμανία γίνεται δεκτό ότι υφίσταται παραβίαση της αρχής της διαφάνειας, όταν η αμφιβολία για το περιεχόμενο ασαφώς διατυπωμένων όρων οδηγεί σε ερμηνεία υπέρ του καταναλωτή (§ 305c παρ. 2 BGB και Άρθρο 5 Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ)⁴⁹⁷.
206. Αν, παρόλο που προηγήθηκε η με βάση τα άρθρα 173 και 200 του ΑΚ ερμηνεία και ελήφθη επίσης υπόψη ο ειδικός για την ερμηνεία των ΓΟΣ κανόνας της παρ. 4 εδ. α' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με τον οποίο κατά την ερμηνεία των ΓΟΣ λαμβάνεται υπόψη η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών, δεν αποσαφηνίστηκε το κανονιστικό νόημα ενός γενικού όρου πλήρως αλλά παραμένει ασαφές ή διφορούμενο, εφαρμοστέος είναι ο ερμηνευτικός κανόνας της παρ. 4 εδ. β' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Προϋπόθεση, δηλαδή, για την εφαρμογή του εν λόγω ερμηνευτικού κανόνα είναι να έχει διαπιστωθεί ασάφεια, η οποία δεν μπορεί να αρθεί με άλλα ερμηνευτικά μέσα. Ασαφής είναι μια ρήτρα όταν είναι διφορούμενη ή αντιφατική, ενώ διφορούμενη είναι η ρήτρα εκείνη για την οποία υποστηρίξιμες είναι περισσότερες ερμηνευτικές εκδοχές. Στην περίπτωση αυτή προτιμάται εκείνη η εκδοχή που είναι ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή.

σε χειρουργική επέμβαση. Η ασφαλιστική εταιρεία αρνήθηκε την καταβολή του ποσού που κατέβαλε ο ασφαλισμένος, για το λόγο ότι κατά το χρόνο που έγινε η θεραπεία αυτή δεν είχαν περάσει τρεις μήνες από την έναρξη της ασφάλισης. Το Εφετείο είχε δεχθεί ότι η «μεγάλη διαφραγματοκήλη» περιλαμβάνεται στον όρο «κήλη» που αναφερόταν στην ανωτέρω συμπληρωματική σύμβαση, λαμβάνοντας υπόψη προσκομιζόμενο αντίγραφο του ιατρικού οδηγού, στο οποίο αναφέρονται τα εξής: «Κήλη είναι η προσβολή μαλακών ιστών μέσα από μύες. Κήλες μπορούν να συμβούν σε πολλά μέρη του σώματος, αλλά πιο συχνά εμφανίζονται στο κοιλιακό τοίχωμα. Ένας αρκετά συχνός τύπος κήλης είναι η διαφραγματοκήλη, που προκαλείται στο διάφραγμα (το φύλλο μυϊκών ινών που χωρίζει το θώρακα από την κοιλιά). Συνεπώς η διαφραγματοκήλη περιλαμβάνεται στη γενική πάθηση κήλη και μάλιστα αποτελεί ένα συχνό τύπο αυτής. Έτσι όπως έχει διατυπωθεί γενικά και χωρίς καμιά εξαίρεση ο όρος κήλη στην προαναφερόμενη συμπληρωματική σύμβαση δεν καταλείπει καμιά αμφιβολία ότι υποδηλώνει όλες ανεξαιρέτως τις μορφές κήλης και όχι μόνο τη βουβονοκήλη». Ο ΑΠ έκρινε ότι το Εφετείο, ενώ διαπίστωσε έμμεσα την ύπαρξη αμφιβολίας ως προς την έννοια του σχετικού όρου, αφού, μολονότι διέλαβε στην απόφαση του ότι είναι πρόδηλο πως η διαφραγματοκήλη περιλαμβάνεται στη γενική πάθηση «κήλη» προέβη ουσιαστικά σε ερμηνεία του όρου με την προσφυγή σε εγκυκλοπαίδεια προς στήριξη της κρίσης του χωρίς όμως να προσφύγει στους ερμηνευτικούς κανόνες των άρθρων 173 και 200 ΑΚ, παράλληλα δε διέλαβε ανεπαρκείς αιτιολογίες ως προς την κρίση του ότι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο όρος κήλη υποδηλώνει στην προκειμένη περίπτωση όλες τις μορφές κήλης, μη παραθέτοντας τα στοιχεία από τα οποία αρκείται η σχετική κρίση του.

⁴⁹⁵ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση σ. 256-257 («...η αδιαφάνεια εξετάζεται... και κατά το στάδιο της ερμηνείας...», «η αδιαφάνεια πολυσήμαντων γενικών όρων αίρεται με την εφαρμογή του κανόνα *in dubio contra stipulatorem*»). Παρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 55. Αλεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 288, υποσ. 86.

⁴⁹⁶ Παρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 55.

⁴⁹⁷ Basedow, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 48.

207. Ο ως άνω κανόνας του άρθρου 2 παρ. 4 εδ. β' του Ν. 2251/1994 αποτελεί ειδική εκδήλωση του γενικότερου παλαιού κανόνα «*in dubio contra stipulatorem*» ή «*ambiguitas contra proferendum*»⁴⁹⁸ (η ερμηνεία εν αμφιβολία χωρεί σε βάρος εκείνου που έθεσε το κείμενο της συμβάσεως ή η αμφισημία ενεργεί εναντίον του διατυπώσαντος), η οποία εδράζεται στη γενικότερη σκέψη ότι ο δηλών θα μπορούσε να εκφρασθεί σαφέστερα, συνεπώς θα πρέπει να φέρει τις δυσμενείς συνέπειες από την ασάφεια της δήλωσής του. Κατά μείζονα λόγο δικαιολογείται η θέσπιση αυτού του κανόνα στο πλαίσιο της ερμηνείας των ΓΟΣ, δεδομένου ότι, όταν η συμβατική ελευθερία των δύο συμβαλλόμενων δεν λειτουργεί κατά τρόπο που να οδηγεί σε συνδιαμόρφωση με διαπραγματεύσεις του περιεχομένου της σύμβασης, αλλά αντιθέτως ο ένας συμβαλλόμενος επιρρίπτει μονομερώς συμβατικούς όρους στον άλλο συμβαλλόμενο, θα πρέπει να φέρει εξ ολοκλήρου τον κίνδυνο της ασάφειας των όρων. Περαιτέρω, οι ΓΟΣ είναι μονομερώς προδιατυπωμένοι από τον χρήστη (π.χ. Τράπεζα) ή από τρίτα πρόσωπα (λ.χ. την Ένωση Ελληνικών Τραπεζών ή συμβολαιογράφο) προς όφελος του χρήστη, χωρίς να έχει ο καταναλωτής δυνατότητα συμμετοχής στη διαμόρφωσή τους. Επομένως, ο χρήστης που διαμορφώνει με ευθύνη του το περιεχόμενο των ΓΟΣ και ωφελείται μονομερώς από τη χρήση τους, σε περίπτωση μη επίδειξης της οφειλόμενης επιμέλειας από την πλευρά του και υπάρξεως συνακολούθως ασάφειας, πρέπει να βαρύνεται με τους σχετικούς κινδύνους σύμφωνα με τις επιταγές της συναλλακτικής καλής πίστης αλλά και στο πλαίσιο της αρχής του επιχειρηματικού κινδύνου (*enterprise liability*), σύμφωνα με την οποία η επιχείρηση που αποκομίζει τα οφέλη από την ενάσκηση της επιχειρηματικής της δραστηριότητας πρέπει να αναλαμβάνει και τους αντίστοιχους κινδύνους που απορρέουν από τη δραστηριότητα αυτή⁴⁹⁹.
208. Σε περίπτωση ασαφούς ρήτρας, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι αυτή κρίθηκε ότι έχει ενταχθεί στη σύμβαση, δεν τίθεται ζήτημα εφαρμογής της ΑΚ 196, σύμφωνα με την οποία αν τα μέρη θεωρούν ότι η σύμβαση έχει συνομολογηθεί αν και δεν έχουν συμφωνήσει σε κάποιο όρο της, ισχύει ό,τι συμφώνησαν, εφόσον συνάγεται ότι η σύμβαση θα καταρτιζόταν και χωρίς τα μέρη να αποφασίσουν για τον όρο αυτόν. Η ασαφής ρήτρα θεωρείται συνομολογημένη και έχει καταστεί περιεχόμενο της σύμβασης, με τη δυσμενέστερη όμως για τον χρήστη ερμηνευτική εκδοχή⁵⁰⁰.
209. Ενδιαφέρον παράδειγμα εφαρμογής του συγκεκριμένου ερμηνευτικού κανόνα παρέχει η ΜΠρΑθ 1231/2007⁵⁰¹. Ο ενάγων ήταν ιδιοκτήτης ΙΧΕ αυτοκινήτου,

⁴⁹⁸ Ο ερμηνευτικός κανόνας *in dubio contra stipulatorem* εμπεριέχεται σε πολλές ξένες νομοθεσίες, ήταν διατυπωμένος στο άρθρο 394 του Αστικού Κώδικα του 1945, στα άρθρα 1162 του γαλλικού ΑΚ και 1370 του ιταλικού ΑΚ, στην §915 του Αυστριακού ΑΚ, στην §5 του προϊσχύσαντος γερμανικού νόμου για τους ΓΟΣ και στην §206 του αμερικανικού Restatement of the Law, Contracts 2nd (βλ. και Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 746-747). Για την ιστορία και για δικαιოსυγκριτική θεώρηση του εν λόγω ερμηνευτικού κανόνα βλ. Κόλια, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 234 επ. με περαιτέρω παραπομπές.

⁴⁹⁹ Καράκωστα, Εισήγηση στο ΔΣΑ με θέμα «Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συναλλαγές».

⁵⁰⁰ Καράκωστα, Εισήγηση στο ΔΣΑ με θέμα «Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συναλλαγές».

⁵⁰¹ Αρμ ΕΒ (2008), 91, με παρατηρήσεις Μπεχλιβάνη (Αρμ ΕΒ (2008), σ. 95), Παρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 55-56.

το οποίο είχε ασφαλίσει στην εναγόμενη ασφαλιστική εταιρία μεταξύ άλλων για τον κίνδυνο της ολικής κλοπής. Το εν λόγω όχημα κλάπηκε από αγνώστους έξω από την οικία του ασφαλισμένου στη Θεσσαλονίκη. Μετά από λίγο καιρό ανευρέθηκε σε συνοριακό σταθμό της Βουλγαρίας, πλην όμως δεν μπορούσε να του αποδοθεί, διότι είχε κατασχεθεί από το βουλγαρικό Δημόσιο βάσει αμετάκλητης δικαστικής απόφασης βουλγαρικού ποινικού δικαστηρίου, επειδή χρησιμοποιήθηκε ως μέσο διενέργειας λαθρεμπορίας. Η εναγόμενη ισχυρίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι, με βάση όρο του ασφαλιστηρίου απαλλάσσεται από την ευθύνη, εφόσον το κλαπέν αυτοκίνητο ανευρεθεί μέσα σε διάστημα ενενήντα ημερών από την κλοπή, αφετέρου δε ότι, με βάση άλλον όρο του ίδιου ασφαλιστηρίου, απαλλάσσεται ομοίως για ζημιές ή απώλειες του ασφαλισμένου αυτοκινήτου, που συνέβησαν κατά τη διάρκεια της κλοπής για χρονικό διάστημα ενενήντα ημερών από την κλοπή. Το δικαστήριο ερμήνευσε τον παραπάνω συμβατικό όρο σύμφωνα με τα άρθρα 173 και 200 ΑΚ, λαμβανομένου υπόψη και του άρθρου 2 παρ. 5 Ν. 2251/1994, που επιτάσσει η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών να γίνεται υπέρ του καταναλωτή και έκρινε ότι ως ολική κλοπή πρέπει να θεωρείται όχι μόνον η ολική εξαφάνιση του αυτοκινήτου και η μη ανεύρεσή του στην προθεσμία των 90 ημερών από την υποβολή της μήνυσης αλλά και η ανεύρεσή του πριν από την παρέλευση της παραπάνω προθεσμίας σε φυσική ή νομική κατάσταση τέτοια που να μην είναι δυνατή η απόδοσή του στον ασφαλισμένο.

Δ. Ο ερμηνευτικός κανόνας της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994)

210. Κατά την παρ. 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 «*Ειδικώς, όταν ελέγχεται το περιεχόμενο γενικού όρου συναλλαγών κατά την εφαρμογή των παραγράφων 16α και 2 και 3 των άρθρων 10 και 13α αντίστοιχα, επιλέγεται η δυσμενέστερη για τον καταναλωτή ερμηνευτική εκδοχή, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου.*»⁵⁰²
211. Η εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994) στη δίκη επί ατομικής αγωγής θα οδηγούσε σε διαφορετικό αποτέλεσμα στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής. Γιατί, ενώ στο πλαίσιο της ατομικής αγωγής μια ερμηνεία υπέρ του καταναλωτή θα συνεπάγεται ότι ο ισχυρισμός που βασίζει ο καταναλωτής στην εν λόγω ρήτρα θα είναι βάσιμος, στη δίκη επί συλλογικής αγωγής μία δυσμενής για τον καταναλωτή ερμηνεία αποβαίνει σε βάρος του εναγόμενου χρήστη, στο μέτρο που οδηγεί σε αναγνώριση της δυσμενούς για τον καταναλωτή ρήτρας ως καταχρηστικής και επομένως άκυρης. Στο πλαίσιο της εκδίκασης συλλογικής αγωγής, ο χρήστης των ΓΟΣ είναι εκείνος που επικαλείται ερμηνεία ευνοϊκή για τον καταναλωτή, προκειμένου να διατηρήσει σε ισχύ την προβληματική ρήτρα και να εξακολουθήσει να την χρησιμοποιεί. Ο σκοπός της προστασίας του καταναλωτικού κοινού επί ασαφούς ρήτρας δύναται να επιτευχθεί, αν ο ερμηνευτικός κανόνας εφαρμοσθεί αντιστρόφως. Δηλαδή σε περίπτωση αμφιβολίας επί πολυσήμαντου ρήτρας η τελευταία

⁵⁰² Βλ. Παμπούκη/Μήτκα, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών στη δίκη επί συλλογικής αγωγής, ΕπισκΕΔ 2001, 625 επ..

πρέπει να ερμηνεύεται όχι υπέρ, αλλά εις βάρος του πελάτη, ώστε να ακολουθήσει η κήρυξη της ρήτηρας ως καταχρηστικής.

212. Και ο ερμηνευτικός κανόνας της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), θα πρέπει να θεωρηθεί ως νομοθετική εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Πράγματι, η εφαρμογή του εν λόγω κανόνα προϋποθέτει ασάφεια του υπό κρίση ΓΟΣ, και αυτή η ασάφεια συνδέεται με δυσμενείς έννομες συνέπειες για τον χρήστη.

(ii) Συναγωγή της έννοιας του «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ»

213. Από τις αναπτύξεις που προηγήθηκαν (υπό (i) ανωτέρω) συνάγεται ότι η αρχή της διαφάνειας μπορεί να θεωρηθεί ότι εκδηλώνεται και κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ. Στη συνέχεια της παρούσας μελέτης, όταν γίνεται αναφορά σε ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο του ελέγχου ερμηνείας των ΓΟΣ, με αποτέλεσμα να προκαλούν την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα του προβαδίσματος των όρων που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση έναντι των ΓΟΣ (παρ. 3 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), του ερμηνευτικού κανόνα της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994) ή του ερμηνευτικού κανόνα της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον αυτή οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), θα χρησιμοποιείται ως προς τους όρους αυτούς η ορολογία «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ».

214. Η σύλληψη των «αδιαφανών ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» ως μιας ιδιαίτερης εννοιολογικά κατηγορίας ΓΟΣ, παρίσταται δικαιολογημένη. Όπως ήδη επισημάνθηκε, στο πλαίσιο της ερμηνείας των ΓΟΣ ερμηνευτική αξία μπορούν να έχουν οι παράγραφοι 1 και 2 του άρθρου 1 του Ν. 2251/1994. Αξιωματικώς, στο ίδιο πλαίσιο, είναι επίσης η περίπτωση ε' της παρ. 2 του άρθρου 1, σύμφωνα με την οποία το Κράτος μεριμνά για την πληροφόρηση των καταναλωτών. Αυτή η μέριμνα εκδηλώνεται και με την θέσπιση των ανωτέρω τριών ερμηνευτικών κανόνων, καθώς η ύπαρξή τους θα πρέπει να ωθεί τους προμηθευτές να διατυπώνουν τους ΓΟΣ με όσο το δυνατόν περισσότερη σαφήνεια. Κατά τον τρόπο αυτό προστατεύεται το συμφέρον του καταναλωτή να διαμορφώσει τη δικαιοπρακτική του βούληση με βάση σωστή ενημέρωση. Συνεπώς, η σημασία της αρχής της διαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ δεν θα πρέπει να παροράται, και η διαμόρφωση της ειδικής ορολογίας για τους ΓΟΣ που κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο της ερμηνείας με την υιοθέτηση του προσδιορισμού τους ως «αδιαφανών ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» μπορεί να συμβάλει προς αυτή την κατεύθυνση.

(iii) Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ

215. Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ προσδιορίζονται ειδικά στον νόμο. Στην περίπτωση που η αδιαφάνεια

προκαλεί την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα του προβαδίσματος των όρων που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση έναντι των ΓΟΣ (παρ. 3 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), έννομη συνέπεια είναι η εφαρμογή του ειδικού όρου. Αν η αδιαφάνεια οδηγεί στην εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ στην δίκη επί ατομικής αγωγής (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994), έννομη συνέπεια είναι ότι προτιμάται, από τις περισσότερες δυνατές ερμηνευτικές εκδοχές, αυτή που είναι υπέρ του καταναλωτή. Αντιθέτως, εφόσον πληρούται το πραγματικό του ερμηνευτικού κανόνα της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, η οποία οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), έννομη συνέπεια είναι η επιλογή της ερμηνευτικής εκδοχής που είναι δυσμενέστερη για τον καταναλωτή, εάν αυτή οδηγεί σε χαρακτηρισμό του υπό κρίση ΓΟΣ ως καταχρηστικού και επομένως άκυρου.

(δ) Η αρχή της διαφάνειας στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ

(i) Εισαγωγικές παρατηρήσεις στην προβληματική του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ ως ελέγχου περιεχομένου

216. Ιδιαίτερη είναι η σημασία της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας των ΓΟΣ⁵⁰³. Πράγματι, το ζήτημα δεν είναι, τις περισσότερες φορές, αν ένας γενικός όρος συναλλαγών είναι κατανοητός γλωσσικά (και εν γένει αν συνιστά «αδιαφανή ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση»⁵⁰⁴) ή αν είναι δεκτικός περισσότερων ερμηνειών και ποια εξ αυτών είναι προκριτέα (και εν γένει αν συνιστά «αδιαφανή ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ»⁵⁰⁵). Συνήθως το ζήτημα που τίθεται είναι αν ο συμβατικός όρος φωτίζει επαρκώς τις ενδεχόμενες δυσμενείς για τον αντισυμβαλλόμενο συνέπειές του, ζήτημα το οποίο ανάγεται στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ⁵⁰⁶.

217. Άλλωστε, ο περιορισμός του ελέγχου διαφάνειας στο στάδιο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, κατά το οποίο ερευνάται κατά βάση αν ο γενικός όρος είναι κατανοητός γλωσσικά, ή ο περιορισμός του ελέγχου διαφάνειας στο στάδιο

⁵⁰³ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 56 επ.. Ως «σημαντικό κριτήριο ελέγχου καταχρηστικότητας» χαρακτηρίζει την αρχή της διαφάνειας ο *Βασιλόπουλος*, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε *Δούβλη Βασ. – Μπόλον Βασ.* (επιστημονική επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Ελληνική Εναρμόνιση, Ερμηνεία Νομολογία, σ. 27. Για την αρχή της διαφάνειας στο στάδιο του ελέγχου του κύρους του περιεχομένου των ΓΟΣ βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 248 επ.. Επίσης *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 117 επ..

⁵⁰⁴ Βλ. σχετικά υπό (β) ανωτέρω.

⁵⁰⁵ Βλ. σχετικά υπό (γ) ανωτέρω.

⁵⁰⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 67, 2η έκδοση, σ. 256. Ότι η αρχή της διαφάνειας δεν αναφέρεται μόνο στη μορφή και στη διατύπωση των επιμέρους ρητρών ούτε η λειτουργία της περιορίζεται κατά το στάδιο της προσυμβατικής ενημέρωσης, αλλά είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ερμηνεία των συμβατικών όρων και αφορά και το περιεχόμενο της σύμβασης συνολικά δέχεται και η *Λελεντζή*, Η διαφάνεια των τραπεζικών συναλλαγών: σύστημα προστασίας και αρμοδιότητες, Αναμνηστικός Τόμος για τον Λεωνίδα Γεωργακόπουλο, Τόμος Ι, σ. 469.

ερμηνείας των ΓΟΣ, κατά το οποίο ο έλεγχος διαφάνειας χωρεί μόνο όταν για τον υπό κρίση ΓΟΣ είναι υποστηρίξιμες περισσότερες ερμηνευτικές εκδοχές, δεν θα παρείχε επαρκή προστασία στον καταναλωτή, ο οποίος πρωτίστως ενδιαφέρεται για τη διαφάνεια του περιεχομένου του όρου, προκειμένου να δύναται να αντιληφθεί πληρέστερα το μέγεθος της συμβατικής του δέσμευσης και, σε περίπτωση βεβαίως που κατ' εξαίρεση αναγνώσει τους ΓΟΣ πριν από τη σύναψη της σύμβασης⁵⁰⁷, να οδηγηθεί στη σύναψη της σύμβασης μετά από υπεύθυνη λήψη της σχετικής απόφασης⁵⁰⁸.

218. Η σαφής διατύπωση του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο της ένταξης των ΓΟΣ με τον Ν. 3587/2007 καθιστά εμφανέστερη την έλλειψη αντίστοιχης γενικής διατύπωσης του ελέγχου διαφάνειας στο πλαίσιο του σταδίου ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, λαμβανομένης υπόψη και της απόφασης του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση της Επιτροπής κατά Ολλανδίας⁵⁰⁹, σύμφωνα με την οποία χωρίς νομοθετική πρόβλεψη ένα κράτος μέλος της Ε.Ε. δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στην υποχρέωση μεταφοράς της ρύθμισης των άρθρων 4 παρ. 2 και 5 της Οδηγίας 93/13 στην εσωτερική έννομη τάξη. Μολαταύτα, τόσο η ελληνική θεωρία όσο και η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων έχουν θεμελιώσει τον έλεγχο διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ σε ειδικές ρυθμίσεις *per se* καταχρηστικών όρων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αλλά και στη γενική ρήτρα της παρ. 6 του ίδιου άρθρου.

(ii) Ο ανοικτός έλεγχος περιεχομένου των ΓΟΣ

219. Μετά το στάδιο ερμηνείας των ΓΟΣ ακολουθεί το στάδιο ανοικτού ελέγχου τους, το οποίο αποτελεί και το σημαντικότερο στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ⁵¹⁰. Ο ανοικτός έλεγχος των ΓΟΣ εδράζεται στις παραγράφους 6 και 7 του άρθρου Ν. 2251/1994. Οι κανόνες για τον έλεγχο της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ με βάση τις παρ. 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 είναι κανόνες αναγκαστικού δικαίου, από την εφαρμογή των οποίων δεν είναι δυνατή η παραίτηση με σύμβαση⁵¹¹. Η κατανόηση της θέσης της αρχής της διαφάνειας μέσα στο πλαίσιο του ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ προϋποθέτει ικανή προϋπόθεση των βασικών παραμέτρων του εν λόγω σταδίου, η οποία ακολουθεί.

Α. Η γενική ρήτρα του εδ. α' της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 ως εξειδίκευση της ΑΚ 281 ΑΚ

220. Κατά την παράγραφο 6 εδ. α' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 «Γενικοί όροι συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη της ισορροπίας

⁵⁰⁷ Βλ. για το ότι ο καταναλωτής στην πράξη δεν διαβάζει τους ΓΟΣ προ της υπογραφής της σύμβασης υπό Π.2(β).

⁵⁰⁸ Πρβλ. Μπεχρή-Κεχαγιόγλου, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), ό.π., σ. 89-90.

⁵⁰⁹ Χριστοπούλου-Καραφλού, ΧρΙΔ 2006, 765, υπόσ. 44. Έτσι και Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 Π, αρ. 273. Για την απόφαση του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση της Επιτροπής κατά Ολλανδίας βλ. ανωτέρω υπό IV.3(α)(iii).

⁵¹⁰ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 60, 2η έκδοση, σ. 256.

⁵¹¹ ΑΠ 15/2007 ΧρΙΔ 2007, 426 (427). Δωρή, σημείωση στην ΕφΑθ 3811/1998, ΝοΒ 1998, σ. 1273.

των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι»⁵¹².

221. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου και σημαντική μερίδα της θεωρίας, η ρύθμιση της παρ. 6 του άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 αποτελεί εξειδίκευση του βασικού κανόνα της διατάξεως του άρθ. 281 ΑΚ για την απαγόρευση καταχρηστικής ασκήσεως ενός δικαιώματος ή χρήσεως ενός θεσμού (της συμβατικής ελευθερίας)⁵¹³. Με την διάταξη αυτή ενδεχομένως σηματοδοτείται στροφή της νομολογίας⁵¹⁴, με την αποδοχή ότι το άρθρο 281 ΑΚ εφαρμόζεται και επί καταχρήσεως της συμβατικής ελευθερίας⁵¹⁵.
222. Η θεώρηση της νομολογίας ότι η παρ. 6 του άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 εξειδικεύει τις διατάξεις του άρθρου 281 ΑΚ εναρμονίζεται και με την ρητή επισήμανση

⁵¹² Πρβλ. στο πλαίσιο του γαλλικού δικαίου το άρθρο L. 132-1 του Καταναλωτικού Κώδικα (Code de la consommation): «Στις συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ επαγγελματιών και μη επαγγελματιών ή καταναλωτών, είναι καταχρηστικές οι ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα την δημιουργία, σε βάρος του μη επαγγελματία ή του καταναλωτή, σημαντικής ανισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών της σύμβασης» (“*Dans les contrats conclus entre professionnels et non-professionnels ou consommateurs, sont abusives les clauses qui ont pour objet ou pour effet de créer, au détriment du non-professionnel ou du consommateur, un déséquilibre significatif entre les droits et obligations des parties au contrat*”).

⁵¹³ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 7/2011 ό.π., ΑΠ 1001/2010 ό.π., ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ΝοΒ 2010, 1224= ΔΕΕ 2010, 714= ΕΕμπΔ 2009, 843= ΧρΙΔ 2011, 36 = ΧρηΔικ 2009, 464 και διορθωτική ΑΠ 417/2010 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 15/2007 ΧρΙΔ 2007, 426, ΑΠ 1495/2006 ΔΕΕ 2006, 1307= ΕπισκΕΔ 2006, 1044 (εισ. σημ. Μπεχλιβάνη), ΑΠ 11/2006 ΧρΙΔ 2006, 454=ΔΕΕ 2006, 304, ΑΠ 1219/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ΔΕΕ 2001, 1112 (σημ. Α. Δεληκωστοπούλου)=ΧρΙΔ 2001, 435= ΕλλΔνη 2001, 1321= ΕΕμπΔ 2001, 489= ΝοΒ 2002, 332. Βλ. και Δέλλιο, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου ΙΙ, σ. 81, του ιδίου, Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003, 227. Για το ζήτημα της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 281 ΑΚ και στην άσκηση της συμβατικής ελευθερίας ιδείτε και Γεωργιάδη, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδοση, § 23, αρ. 22 επ., Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 343, Δωρή, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, ιδίως σ. 298 επ., του ιδίου, σχόλιο στην ΟΛΑΠ 33/1987, ΝοΒ 1988, 324. Ότι οι διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποτελούν εξειδίκευση του γενικού κανόνα της διατάξεως του άρθ. 281 ΑΚ σημειώνεται και στις ΑΠ 1597/2011 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1101/2004 ό.π., ΑΠ 1011/2004 ό.π., ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 349= ΧρΙΔ 2001, 611= ΕλλΔνη 2001, 1599= ΔΕΕ 2001, 1125= ΕΕμπΔ 2001,740, ΑΠ 1401/1999 ΕτρΑξΧρΔ 2000,835= ΔΕΕ 2000,192 (σημ. Β. Περσίδη)= ΕλλΔνη 2000, 56 χωρίς να επισημαίνεται ότι οι διατάξεις του άρθρου 281 ΑΚ αφορούν στην απαγόρευση καταχρηστικής ασκήσεως ενός δικαιώματος ή χρήσεως ενός θεσμού. Ίδτε όμως Γεωργακόπουλο, Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου, τομ. 2, τευχ. 2Α, σ. 16, κατά τον οποίο οι καταχρηστικοί ΓΟΣ (αναφορικά με τους οποίους θεωρεί τον χαρακτηρισμό «ανεπιεικείς» (unfair στο αγγλικό δίκαιο) ως ορθότερο) δεν είναι υποπερίπτωση του άρθρου 281 ή 178 ή 179 ΑΚ και δεν απαιτούν ανηθικότητα περιεχομένου, αλλά αποτελούν ειδική περίπτωση του άρθρου 174 ΑΚ, δηλαδή ειδική περίπτωση αντίθεσης προς απαγορευτική διάταξη νόμου. Κατά τον συγγραφέα η νομική φύση αυτή των «καταχρηστικών» ΓΟΣ έχει την πρακτική αξία ότι η εφαρμογή των άρθρων 178, 179 ή 281 ΑΚ δεν αποκλείεται (για ανήθικες καταναλωτικές συμβάσεις, για κατάχρηση μη καταχρηστικών ΓΟΣ).

⁵¹⁴ Έτσι Παμπούκης, Εισαγωγικό Σημείωμα στην ΑΠ 652/2010, ΕπισκΕΔ 2010, 487.

⁵¹⁵ Για τη σημασία της ΑΚ 281 για τον έλεγχο καταχρηστικών συμβατικών όρων εκτός πεδίου εφαρμογής του Ν. 2251/1994 ιδείτε Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 762 επ., του ιδίου, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, σ. 306, υπόσ. 219. Η νομολογία έχει δεχθεί (σε μεμονωμένες περιπτώσεις) κατάχρηση συμβατικής ελευθερίας και σε άλλες περιπτώσεις, πλην της νομοθετικής εξειδίκευσης του άρθρου 2 παρ. 6 Ν. 2251/1994, π.χ. ΜΠρΡεθυμ 75/2004 DE LEGE 1(2006), 163 (164)=ΝΟΜΟΣ.

στην Εισηγητική Έκθεση του εν λόγω νόμου ότι το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994 εξειδικεύει γενικές αρχές του ιδιωτικού δικαίου.

223. Στις πρακτικές συνέπειες της διαπίστωσης ότι η ρύθμιση της παρ. 6 του άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 αποτελεί εξειδίκευση του άρθ. 281 ΑΚ συγκαταλέγονται οι ακόλουθες:

- 1) Ο έλεγχος του κύρους του περιεχομένου ΓΟΣ βασικά προσανατολίζεται προς τη διάταξη του πιο πάνω άρθρου 281 ΑΚ⁵¹⁶. Συνεπώς, κρίσιμο κριτήριο στο πλαίσιο του ελέγχου του περιεχομένου των συμβατικών όρων αποτελεί η καλή πίστη⁵¹⁷, μεταξύ άλλων για τον προσδιορισμό της «συμβατικής ισορροπίας»⁵¹⁸. Η ανωτέρω θεώρηση εναρμονίζεται πλήρως με την θέση ότι η γενική ρήτρα της παραγράφου 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 εξειδικεύει την αρχή της καλής πίστης στον χώρο των ΓΟΣ⁵¹⁹ και συνεπώς εντάσσεται στο αξιολογικό εσωτερικό σύστημα του Αστικού Κώδικα⁵²⁰.
- 2) Ενόψει του ότι οι διατάξεις των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποτελούν εξειδίκευση του βασικού κανόνα του άρθρου 281 του ΑΚ, ενσωματώνουν κατ' ανάγκη και το πνεύμα του άρθρου 19 ΕισΝΑΚ, που ορίζει ότι η διάταξη του άρθρου 281 του ΑΚ εφαρμόζεται και σε γεγονότα και σχέσεις προγενέστερες από την εισαγωγή του ΑΚ. Από τη συναγόμενη από τη διάταξη αυτή γενική αρχή διαχρονικού δικαίου προκύπτει ότι η καταχρηστικότητα ενός Γ.Ο.Σ. κρίνεται σύμφωνα με το δίκαιο που ισχύει κατά τον χρόνο που γίνεται η χρήση αυτού και όχι κατά τον χρόνο που διατυπώθηκε. Επομένως ΓΟΣ που διατυπώθηκαν υπό την ισχύ του Ν. 1961/1991 κρίνονται σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 6 και 7 του Ν. 2251/1994, εφόσον υπό την ισχύ του γίνεται η χρήση αυτών⁵²¹.
- 3) Η διευκρινιστική αναφορά που γίνεται από την πλειοψηφία των αποφάσεων ότι το άρθρο 281 ΑΚ απαγορεύει τόσο την καταχρηστική άσκηση ενός δικαιώματος όσο και την καταχρηστική χρήση ενός θεσμού,

⁵¹⁶ ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π.. *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297.

⁵¹⁷ *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297.

⁵¹⁸ Πρβλ. *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297.

⁵¹⁹ *Δωρή*, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 737 επ., *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου*, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), ο.π., σ. 90. *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297, η οποία επισημαίνει ότι επιβεβαιώνεται (έμμεσα) ότι η §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν αποτελεί ξένο σώμα σε σχέση με το αξιολογικό εσωτερικό σύστημα του Αστικού Κώδικα αλλά εναρμονίζεται ουσιαστικά με αυτό.

⁵²⁰ Πρβλ. *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297.

⁵²¹ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 1010/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 788/2018 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1001/2010 ό.π., ΑΠ 1495/2006 ό.π.. Πρβλ. και ΑΠ 1030/2001 ό.π., χωρίς ρητή επίκληση του άρθρου 19 ΕισΝΑΚ.

όπως η συμβατική ελευθερία, αποτελεί σημαντική ένδειξη ότι μπορεί να σημειωθεί στροφή στη νομολογία του ΑΠ στο ζήτημα του ελέγχου της άσκησης της συμβατικής ελευθερίας όσον αφορά το περιεχόμενο συμβατικών όρων μη καλυπτόμενων από το πεδίο εφαρμογής του Ν. 2251/1994⁵²².

Β. Ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων

224. Κεντρική έννοια για την εφαρμογή της παραγράφου 6 εδ. α' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αποτελεί η «*ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων*». Τίθεται το ερώτημα, πως μπορεί να προσδιοριστεί η ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης σύμβασης.
225. Είναι πρόδηλο ότι ως «*ισορροπία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων*» δεν δύναται να θεωρηθεί αυτή που προκύπτει από κανόνες αναγκαστικού δικαίου, δεδομένου ότι η απόκλιση από τους κανόνες αυτούς δεν επιτρέπεται⁵²³. Μάλιστα, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αντίθεση σε κανόνες αναγκαστικού δικαίου όχι απλώς δεν δύναται να συνιστά προϋπόθεση για την εφαρμογή της γενικής ρήτρας της παραγράφου 6 εδ. α' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αλλά αντιθέτως αποκλείει αυτόθροα την εφαρμογή της. Και αυτό διότι η αντίθεση σε κανόνες αναγκαστικού δικαίου συνεπάγεται την ακυρότητα της δικαιοπραξίας (174 ΑΚ)⁵²⁴.
226. Αφετηρία του προσδιορισμού της έννοιας της «*ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων*» των συμβαλλομένων θα πρέπει να αποτελέσει η διαπίστωση της νομολογίας ότι με τους ΓΟΣ είτε επιχειρείται απόκλιση από ρυθμίσεις του ενδοτικού δικαίου είτε ρυθμίζονται πρόσθετα στοιχεία που δεν αντιμετωπίζονται από διατάξεις του ενδοτικού δικαίου⁵²⁵. Έτσι, εξεταστέο είναι πώς δύναται να νοηθεί η «*ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων*» αφενός όταν με τους ΓΟΣ επιχειρείται απόκλιση από ρυθμίσεις του ενδοτικού δικαίου και αφετέρου όταν με τους ΓΟΣ ρυθμίζονται πρόσθετα στοιχεία που δεν αντιμετωπίζονται από διατάξεις του ενδοτικού δικαίου.
- 1) Στην περίπτωση των ΓΟΣ, με τους οποίους επιχειρείται απόκλιση από τις ρυθμίσεις του ενδοτικού δικαίου, συμβατική ισορροπία νοείται ότι υπάρχει, όταν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μερών που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη σύμβαση κατανέμονται και ισορροπούν με τρόπο όμοιο με αυτόν που επιτυγχάνεται μέσω των ρυθμίσεων του ενδοτικού δικαίου⁵²⁶. Έτσι, ως μέτρο ελέγχου της

⁵²² Πρβλ. *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297.

⁵²³ *Λιακόπουλος*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 21.

⁵²⁴ Βλ. και υπό ΙΧ.2, αρ. 583 κατωτέρω για τον αποκλεισμό των δηλωτικών ΓΟΣ από τον έλεγχο καταχρηστικότητας.

⁵²⁵ ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π..

⁵²⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 63, 2η έκδοση σ. 232.

διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων χρησιμεύει κάθε φορά το ενδοτικό δίκαιο που ισχύει για τη συγκεκριμένη σύμβαση⁵²⁷. Συναφώς κρίθηκε ότι, ναι μεν είναι έγκυρη η συμφωνία, που συνάπτεται στο πλαίσιο ατομικής διαπραγμάτευσης, για έναρξη της οφειλής τόκων υπερημερίας από χρονικό σημείο μεταγενέστερο της όχλησης, λόγω του ενδοτικού χαρακτήρα των διατάξεων των άρθρων 340 και 345 Α.Κ., όμως η σχετική ρήτρα, όταν περιέχεται σε γενικούς όρους συναλλαγών και μάλιστα ασφαλιστηρίου κατά πυρός, οι οποίοι έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων χωρίς να προηγηθεί ατομική διαπραγμάτευση, κατά κανόνα δε και χωρίς γνώση ή κατανόηση του περιεχομένου τους από τον ασφαλισμένο, που είναι το ασθενέστερο από τα συμβαλλόμενα μέρη και βρίσκεται σε μειονεκτικότερη διαπραγματευτική θέση, προκαλεί σημαντική διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας, κατά την έννοια της προαναφερόμενης διάταξης⁵²⁸.

- 2) Στην περίπτωση που με τους ΓΟΣ ρυθμίζονται πρόσθετα στοιχεία που δεν αντιμετωπίζονται από διατάξεις του ενδοτικού δικαίου, ώστε να συμπληρωθούν με ρυθμίσεις συμβατικών τύπων που περιέχονται στον Αστικό Κώδικα ή σε άλλα νομοθετήματα, ή σε περίπτωση που με τους ΓΟΣ ρυθμίζονται άτυπες συναλλακτικές μορφές, απαγορεύεται η απόκλιση από τα ουσιώδη, για την επίτευξη του σκοπού και τη διατήρηση της φύσης της σύμβασης, δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών, που απηχούν πράγματι δικαιολογημένες προσδοκίες του πελάτη για το συγκεκριμένο είδος συναλλαγής⁵²⁹.

227. Στην θεωρία διατυπώθηκε η άποψη ότι, εν όψει της ανισότητας προμηθευτή-καταναλωτή, είναι αμφίβολο αν το ενδοτικό δίκαιο είναι κατάλληλο να αποδώσει, σε κάθε περίπτωση, το δεοντικό σημείο ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων προμηθευτή και καταναλωτή⁵³⁰. Το μοντέλο της συμβατικής ισορροπίας που στηρίζεται στις ενδοτικού δικαίου διατάξεις του ΑΚ είναι επαχθές για τον καταναλωτή, αφού δεν λαμβάνει υπόψη την ανισότητα των μερών και διαπλάσσει τις υποχρεώσεις τους αδιαφορώντας για την οικονομική τους κατάσταση⁵³¹. Κατά την άποψη αυτή, προτιμότερη και περισσότερο αποτελεσματική για τον καταναλωτή θα ήταν η διατύπωση της γενικής ρήτρας κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ΓΟΣ παράλογα, ασυνήθιστα ή

⁵²⁷ ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 11/2006 ό.π., ΑΠ 430/2005 ό.π., ΑΠ 1011/2004 ό.π., ΑΠ 1101/2004 ό.π., ΑΠ 1030/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π., ΑΠ 1401/1999 ό.π.. Πρβλ. και ΟΛΑΠ 6/2006 ό.π..

⁵²⁸ ΟΛΑΠ 6/2006 ό.π..

⁵²⁹ ΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π., Δελγκωστοπούλου, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1116. Πρβλ. Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 63, υποσ. 137, 2η έκδοση, σ. 233, υποσ. 667.

⁵³⁰ Πρβλ. Λιακόπουλο, σε Λιακόπουλου/Χριστιανού/Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 21 και σε Λιακόπουλου, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 598-599.

⁵³¹ Λιακόπουλος, σε Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 121.

υπέρμετρα επαχθείς για τον καταναλωτή να απαγορεύονται (συνδυασμός των ΑΚ 178 και 281)⁵³².

228. Η αναγωγή του ενδοτικού δικαίου ως μέτρου ελέγχου της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων δεν θα πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο Ν. 2251/1994 προβλέπει τη μετατροπή του ενδοτικού δικαίου των συμβάσεων σε αναγκαστικό δίκαιο στην περίπτωση των ΓΟΣ. Το ενδοτικό δίκαιο, σε ορισμένες θεμελιώδεις επιλογές του χρησιμεύει ως παράδειγμα δίκαιης στάθμισης συμφερόντων, η απόκλιση από την οποία απαιτεί ιδιαίτερη θεμελίωση, καθώς οι διατάξεις του ενδοτικού δικαίου απηχούν την αναμενόμενη ή την εύλογη ρύθμιση⁵³³. Στην περίπτωση που ο αντισυμβαλλόμενος εμφανίζει κοινωνικοτυπικές δυσχέρειες ή αδυναμίες διαπραγμάτευσης, ο νομοθέτης δικαιολογεί αποκλίσεις από τη ρύθμιση του ενδοτικού δικαίου, μόνο όμως όταν υπάρχει διαφανής και εύλογη αιτιολογία (άρθ. 2 §§6-7 Ν. 2251/1994)⁵³⁴.

Γ. Διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων

229. Η έννοια της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή αποτελεί βασικό άξονα της όλης ρύθμισης για την ακυρότητα των καταχρηστικών όρων⁵³⁵. Όπως προεκτέθηκε, την ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων για τις ανάγκες της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 γίνεται δεκτό ότι προσδιορίζουν οι καθοδηγητικού χαρακτήρα διατάξεις του ενδοτικού δικαίου ή οι ρυθμίσεις που είναι αναγκαίες για την επίτευξη του σκοπού και τη διατήρηση της φύσης της σύμβασης. Συνεπώς, ο όρος «διατάραξη» στην εν λόγω διάταξη της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν μπορεί παρά να έγκειται σε ορισμένου βαθμού απόκλιση από τις εν λόγω καθοδηγητικού χαρακτήρα διατάξεις του ενδοτικού δικαίου ή τις ρυθμίσεις που είναι αναγκαίες για την επίτευξη του σκοπού και τη διατήρηση της φύσης της σύμβασης. Το ζητούμενο είναι, επομένως, να προσδιοριστεί ο βαθμός αυτός απόκλισης.
230. Διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων στο πλαίσιο της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν επέρχεται από μόνο τον λόγο ότι η προβλεπόμενη από το γενικό όρο ρύθμιση είναι απλώς μη συμφέρουσα για τον πελάτη, χωρίς η επιβάρυνσή του να είναι ουσιώδης⁵³⁶. Συνεπώς, αν η προβλεπόμενη από τον κρινόμενο γενικό όρο ρύθμιση είναι απλώς μη συμφέρουσα για τον καταναλωτή και η απόκλιση του γενικού αυτού όρου από νομοθετικές ενδοτικού δικαίου διατάξεις δεν είναι τόσο σημαντική, ώστε να διαταράσσεται η λεγόμενη «καθοδηγητική λειτουργία» του ενδοτικού δικαίου και δεν διακυβεύεται η επίτευξη του σκοπού

⁵³² Λιακόπουλος, σε Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 21-22.

⁵³³ Μεντή, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, σ. 187-188.

⁵³⁴ Δέλλιο, Εισαγωγή σε Καραμάλη Αικ./ Γιαννακούλα Κ.-Α./ Γαστεράτου Διον./ Χατζηδημητρίου Χ.Ι./ Κουκουλέτσου Β.-Π., Εκφάνσεις και όρια της ελευθερίας των συμβάσεων, Digesta 2009, σ. 53.

⁵³⁵ ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150.

⁵³⁶ ΑΠ 1495/2006 ό.π., ΑΠ 1401/1999 ό.π..

και η διατήρηση της φύσης της σύμβασης, τότε δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

231. Περαιτέρω, με τους ΓΟΣ δεν απαγορεύεται η απόκλιση από οποιαδήποτε διάταξη ενδοτικού δικαίου. Όταν το ενδοτικό δίκαιο δεν ρυθμίζει θεμελιώδη στοιχεία της συμβατικής ισορροπίας αλλά ήσσονος σημασίας τεχνικά ζητήματα της συμβατικής σχέσης, τότε η απόκλιση αυτή δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται εκ των προτέρων αρνητικά⁵³⁷. Με τους ΓΟΣ απαγορεύεται απόκλιση μόνο από εκείνες τις διατάξεις ενδοτικού δικαίου, που φέρουν «καθοδηγητικό» χαρακτήρα. Καταχρηστικός και συνεπώς άκυρος, είναι κάθε ΓΟΣ, ο οποίος, χωρίς επαρκή και εύλογη αιτία, αποκλίνει από ουσιώδεις και βασικές αξιολογήσεις του ενδοτικού δικαίου, δηλαδή από τις τυπικές και συναλλακτικά δικαιολογημένες προσδοκίες του πελάτη⁵³⁸. Η καθοδηγητική λειτουργία του ενδοτικού δικαίου διαταράσσεται όταν, με το περιεχόμενο του ΓΟΣ, αλλάζει η εικόνα που έχει διαμορφωθεί με βάση τους κανόνες του ενδοτικού δικαίου για τη συγκεκριμένη συμβατική μορφή⁵³⁹.
232. Επίσης ελέγχεται για καταχρηστικότητα ρύθμιση ενός ΓΟΣ, με τον οποίο επέρχεται περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που προκύπτουν από τη φύση της σύμβασης, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να απειλείται ματαίωση του σκοπού της⁵⁴⁰. Περαιτέρω, όταν πρόκειται για γενικό όρο, με τον οποίο εντάσσονται στη σύμβαση πρόσθετα στοιχεία, που δεν περιέχονται στους κανόνες ενδοτικού δικαίου, ελέγχεται εάν η πρόσθετη αυτοτελής αυτή ρύθμιση φαλκιδεύει θεμελιώδη δικαιώματα, που προκύπτουν από τη φύση της σύμβασης, ή συνεπάγεται τέτοιες υποχρεώσεις, ώστε να οδηγήσει σε ματαίωση ή στρέβλωση του σκοπού της σύμβασης⁵⁴¹.

⁵³⁷ Βλ. *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 192, ο οποίος με βάση αυτή τη σκέψη θεωρεί ότι η μηνιαία προθεσμία των ΑΚ 867, 868 δεν έχει ιδιαίτερη αξία για τη δίκαιη στάθμιση συμφερόντων και μπορεί να επιμικυνθεί μέσω ΓΟΣ, σε εύλογα βέβαια όρια.

⁵³⁸ ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ΝοΒ 2010, 1224= ΔΕΕ 2010, 714= ΕΕμπΔ 2009, 843= ΧρΙΔ 2011, 36 = ΧρηΔικ 2009, 464 και διορθωτική ΑΠ 417/2010 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 296/2001 ό.π..

⁵³⁹ ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π.. Στην ΑΠ 1495/2006 (ό.π.) επισημαίνεται επιπροσθέτως ότι ορισμένοι κανόνες ενδοτικού δικαίου συνιστούν εξειδίκευση της αρχής της εξισωτικής δικαιοσύνης. Κατά την *Δελγκωστοπούλου* (Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1115), προκειμένου να διαπιστωθεί ποιες από τις ενδοτικού δικαίου διατάξεις επιτελούν μια τέτοια καθοδηγητική λειτουργία είναι απαραίτητο να διαπιστωθεί εάν η υπό κρίση κάθε φορά διάταξη σε συνάρτηση με το συγκεκριμένο είδος συναλλαγής στο οποίο αφορά μπορεί να θεωρηθεί ως νομοθετική εξειδίκευση της συναλλακτικής καλής πίστης του άρθρου ΑΚ 281.

⁵⁴⁰ ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π..

⁵⁴¹ ΑΠ 1495/2006 ό.π. Επισημαίνεται ότι ο ΑΠ δέχθηκε, στο πλαίσιο του ελέγχου καταχρηστικότητας όρου στεγαστικού δανείου με σταθερό επιτόκιο, σύμφωνα με τον οποίον προβλεπόταν καταβολή ποσού ίσου με τους τόκους μιας εξαμηνίας σε περίπτωση προεξόφλησης από τον δανειολήπτη, ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη, για την ύπαρξη ή όχι ουσιώδους ή σημαντικής διατάραξης της ισορροπίας ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών, ότι, ενώ επιτρέπεται με τον εν λόγω γενικό όρο στον καταναλωτή η πρόωγη, χωρίς ορισμένο ειδικό και σπουδαίο λόγο εξόφληση του δανείου, θεωρείται, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστική η μονομερής από την Τράπεζα χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο τροποποίηση ή λύση της σύμβασης δανείου (ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., βλ. και *Δασμάνογλου*, Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 15/2007, ΧρηΔικ 2007, σ. 441-442).

Δ. Βαθμός διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων

233. Κατά την αρχική διατύπωση της §6 εδ. α' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 «*οι γενικοί όροι των συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα την υπέρμετρη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι*». Προϋπόθεση, συνεπώς, της κατάφασης της καταχρηστικότητας ΓΟΣ ήταν η, κατά το γράμμα της διάταξης αυτής, «*υπέρμετρη*» διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή, σε αντίθεση με την διάταξη της §1 του άρθρου 25 του προηγούμενου Ν. 1961/1991, σύμφωνα με την οποία αρκούσε η (απλή) διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας για την κατάφαση του καταχρηστικού χαρακτήρα ΓΟΣ. Για να ορισθεί υπέρμετρη η διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας είχε γίνει δεκτό ότι θα πρέπει με την απόκλιση αυτή να αλλάζει η μορφή της συγκεκριμένης σύμβασης που έχει διαμορφωθεί με βάση τους κανόνες ενδοτικού δικαίου και να επέρχεται περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων του καταναλωτή ή των υποχρεώσεων του προμηθευτή κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επαπειλείται ματαίωση του σκοπού της σύμβασης⁵⁴².
234. Η διατύπωση αυτή θεωρήθηκε από την κρατούσα στην θεωρία και την νομολογία γνώμη ότι περιόριζε σημαντικά τον έλεγχο του περιεχομένου των ΓΟΣ, αλλά και δεν ήταν σύμφωνη με τη διατύπωση του άρθρου 3§1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5-4-1993 «*σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες συμβάσεων που συνάπτονται με τους καταναλωτές*», η οποία ομιλεί για «*σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών*»⁵⁴³, με το σκεπτικό ότι στενή γραμματική ερμηνεία του όρου «*υπέρμετρη διατάραξη*» θα οδηγούσε σε σημαντικό περιορισμό της δυνατότητας ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ και συνεπώς σε μειωμένη προστασία του καταναλωτή έναντι εκείνης της Οδηγίας⁵⁴⁴.
235. Έτσι, κατά την κρατούσα στην θεωρία και την νομολογία γνώμη, η ανάγκη σύμφωνης με την οδηγία ερμηνείας του εθνικού δικαίου επέβαλλε ο όρος

⁵⁴² ΑΠ 1401/1999 ό.π..

⁵⁴³ Στο άρθρο 3 §1 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ ορίζεται ότι «*ρήτρα σύμβασης, που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική, όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί σε βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση*». Περαιτέρω, κατά τη διάταξη του άρθρου 8 της ίδιας Οδηγίας «*τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα Οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις, σύμφωνες προς τη Συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή*».

⁵⁴⁴ ΟλΑΠ 15/2007 ό.π., ΟλΑΠ 6/2006 ΕλλΔνη 2006, 419 = ΔΕΕ 2006, 665 = ΕπισκΕΔ 2006, 90, ΑΠ 7/2011 ό.π., ΑΠ 1001/2010 ό.π., ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ό.π.. Δεληκωστοπούλου, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1114-1115. Πράγματι η νομολογία σε ορισμένες μεμονωμένες περιπτώσεις απεδέχθη ως νόμιμες ρήτρες με το σκεπτικό της έλλειψης του απαιτούμενου υπέρμετρου βαθμού διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας (πρβλ. Δεληκωστοπούλου, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1115, καθώς και ΕφΑθ 1448/1998). Ότι η συστηματική-τελολογική ερμηνεία θα έπρεπε να οδηγήσει σε άμβλυνση του στενού γράμματος επισημαίνει ορθά ο Δωρής, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 748, καθώς το ποσοτικό κριτήριο για τη διατάραξη θα έπρεπε να θεωρηθεί αντίστοιχο προς το ποσοτικό κριτήριο που εκφράζεται στην ΑΚ 281 με τη λέξη «*προφανής*».

«υπέρμετρη διατάραξη» να ερμηνευθεί συσταλτικά⁵⁴⁵ ως «ουσιώδης» ή «σημαντική» μόνο διατάραξη, που φανερά διαφέρει από την «υπέρμετρη» διατάραξη και δεν αποτελεί λεκτικά ισοδύναμη έκφραση της προηγούμενης διατύπωσης του Ν. 2251/1994⁵⁴⁶.

236. Η παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 αντικαταστάθηκε με το άρθρο 10 παρ. 24β του Ν. 2741/1999. Ο Έλληνας νομοθέτης, συμμορφούμενος με την αρχή της μείζονος προστασίας του καταναλωτή που καθιερώνει το άρθρο 8 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, προέβη στην απόλειψη της λέξεως «υπέρμετρη» από την προαναφερόμενη διάταξη⁵⁴⁷. Μετά την απόλειψη του όρου «υπέρμετρη» κράτησε ιδίως στη νομολογία η γνώμη ότι η πιο πάνω ερμηνεία πρέπει να συνεχισθεί για τους ίδιους ως άνω λόγους, δηλαδή προς τον σκοπό σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου. Έτσι, μετά την τροποποίηση αυτή, γινόταν δεκτό ότι η διάταξη της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, με τη νέα διατύπωση της, πρέπει να ερμηνεύεται μέσω τελολογικής

⁵⁴⁵ ΟΛΑΠ 6/2006 ό.π..

⁵⁴⁶ ΑΠ 296/2001 ό.π.. Πρβλ. όμως ΑΠ 11/2006 ό.π. («Αν η προβλεπόμενη από τον κρινόμενο γενικό όρο ρύθμιση είναι απλώς μη συμφέρουσα για τον καταναλωτή και η εντεύθεν επιβάρυνσή του δεν είναι ουσιώδης ή αν η απόκλιση του γενικού αυτού όρου από νομοθετικές ενδοτικού δικαίου διατάξεις είναι τέτοια χωρίς να διαταράσσεται η καθοδηγητική λειτουργία του ενδοτικού δικαίου, τότε η διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας δεν είναι υπέρμετρη. Για να ορισθεί υπέρμετρη η διατάραξη της ισορροπίας αυτής θα πρέπει με την απόκλιση αυτή να αλλάξει η μορφή της συγκεκριμένης σύμβασης που έχει διαμορφωθεί με βάση τους κανόνες ενδοτικού δικαίου και να επέρχεται περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων του καταναλωτή ή των υποχρεώσεων του προμηθευτή κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επαπειλείται ματαίωση του σκοπού της σύμβασης»), ΑΠ 1401/1999 ό.π. (σύμφωνα με την οποία η διατάραξη «πρέπει να είναι ιδιαίτερα σημαντική και να χαρακτηρίζεται σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστης ως υπέρμετρη») καθώς και ΑΠ 1011/2004 ό.π., ΑΠ 1101/2004 ό.π., οι οποίες αναπαράγουν την διατύπωση του νόμου, σύμφωνα με την οποία απαγορεύονται και είναι άκυροι γενικοί όροι συναλλαγών «αν έχουν ως αποτέλεσμα την υπέρμετρη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων» καθώς και Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 62, 2η έκδοση, σ. 230-231, όπου επισημαίνεται ότι με την προσθήκη του όρου «υπέρμετρη» προσεγγίζονταν η διατύπωση της Οδηγίας 93/13 («significant imbalance»), εντασσόταν η νέα ρύθμιση στο σύστημα των γενικών ρητρών συμβατικής δικαιοσύνης του ΑΚ («προφανώς» κατά την ΑΚ 281, «δεσμεύεται υπερβολικά η ελευθερία», «φανερή δυσαναλογία» κατά την ΑΚ 179, «δυσανάλογα μεγάλη» κατά την ΑΚ 409 κ.α.), ενώ εκφραζόταν ακριβώς ο δισταγμός του νομοθέτη να επέμβει στην κατανομή ωφελιμάτων και κινδύνων αλλά και την τελική επιλογή του να μην επέμβει, αν η συμβατική ισορροπία δεν έχει διαταραχθεί σημαντικά, δεδομένου ότι και κατά τον ΑΚ είναι ανεκτή, κατ' αρχήν, η διαμόρφωση του συμβατικού περιεχομένου κατά τρόπο που συμφέρει (απλώς) τον έναν συμβαλλόμενο και δεν συμφέρει τον άλλο, αφού τελικά η επιλογή της συμφέρουσας ή μη συμβατικής ρύθμισης θεωρείται ζήτημα του κάθε συμβαλλομένου (καίτοι ο συγγραφέας φαίνεται να δέχεται στη συνέχεια ότι η διάταξη του Ν. 1961/1991 ήταν περισσότερο προσαρμοσμένη στη φύση των ΓΟΣ απ' ότι η αρχική διάταξη του άρθρου 2 §6 Ν. 2251/1994). Βλ. επίσης Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 559-560, σύμφωνα με τον οποίο δεν υπήρχε ανάγκη διορθωτικής ερμηνείας της διάταξης κατά την αρχική διατύπωσή της, η οποία περιείχε τον όρο «υπέρμετρη», αλλά μόνο «επιεικούς αναγνώσεως» αυτής, ενώ η απόλειψη του όρου «υπέρμετρη» θα έπρεπε να καθιστά επαρκή για την εφαρμογή της γενικής ρήτρας της «απλή» διατάραξη, Ρόκα, σημείωση στην ΠΠρΑθ 3229/1996 ΝοΒ 1998, 813, κατά τον οποίο ο όρος «υπέρμετρη» ακολουθεί τη διατύπωση της Οδηγίας 93/13 (significant imbalance, erhebliches und ungerechtfertigtes Mißverhältnis). Ίδετε και Δέλλιον, Ο κρίσιμος βαθμός διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας για τον έλεγχο του περιεχομένου γενικών όρων συναλλαγών, Αρμ 2000, 1181.

⁵⁴⁷ ΟΛΑΠ 6/2006 ΕλλΔνη 2006, 419 = ΔΕΕ 2006, 665 = ΕπισκεΔ 2006, 90.

συστολής του γράμματος της προς την κατεύθυνση της «ουσιώδους» διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας⁵⁴⁸.

237. Τελικώς το πρώτο εδάφιο της παρ. 6 αντικαταστάθηκε εκ νέου σύμφωνα με το άρθρο 2 του Ν. 3587/2007 και προστέθηκε το επίθετο «σημαντική» πριν την λέξη «διατάραξη». Έτσι, η διατύπωση του εδαφίου α' της παρ. 6 του Ν. 2251/1994 είναι η ακόλουθη: «Γενικοί όροι συναλλαγών που έχουν ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή απαγορεύονται και είναι άκυροι».
238. Οι όροι «υπέρμετρη» και «υπερβολική» διατηρήθηκαν από τον νομοθέτη σε ορισμένες από τις περιπτώσεις της εξειδίκευσης της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Έτσι στην παρ. 7 του Άρθρου 2, όπου εξειδικεύεται η γενική ρήτρα, γίνεται λόγος για «υπερβολικά μεγάλη προθεσμία» (περ. α'), «προθεσμία υπερβολικά σύντομη» (περ. γ'), «χρονικό διάστημα υπερβολικά μακρό» (περ. δ). «περιορίζουν ή αποκλείουν υπέρμετρα την ευθύνη του προμηθευτή» (περ. ιγ), «αύξηση υπερβολική» (περ. ιη'), «υπερβολικά μεγάλο μέρος του τιμήματος» (περ. κε'), «υπέρμετρες εγγυήσεις» (περ. κστ'), «περιορίζουν υπέρμετρα τα αποδεικτικά του μέσα» (περ. κζ'), «περιορίζουν υπέρμετρα την προθεσμία» (περ. κη'), «υπέρμετρη οικονομική επιβάρυνση» (περ. λ'). Σε όλες τις περιπτώσεις αυτές, ανεξαρτήτως του επιθετικού προσδιορισμού, η διατάραξη θα πρέπει να ερμηνεύεται κατά τον ίδιο τρόπο ως «σημαντική»⁵⁴⁹, καθόσον δεν υφίσταται λόγος διαφοροποίησης του βαθμού διατάραξης που αποτελεί προϋπόθεση εφαρμογής από την μια πλευρά της παρ. 6 και από την άλλη των ως άνω περιπτώσεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.
239. Επισημαίνεται ότι έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι το μέτρο του ουσιώδους της διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας που είναι αναγκαίο για να κριθεί ένας γενικός όρος συναλλαγών ως καταχρηστικός δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί εκ των προτέρων αλλά συνδέεται με τα πραγματικά περιστατικά της κάθε περίπτωσης. Ειδικότερα, έχει διατυπωθεί στη θεωρία η άποψη ότι η νομολογία διαφοροποιείται στην κρίση της για το ουσιώδες της διατάραξης ανάλογα με το εάν υπάρχουν και πόσες εναλλακτικές λύσεις για τον

⁵⁴⁸ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΟΛΑΠ 6/2006 ό.π., ΑΠ 1597/2011 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 7/2011 ό.π., ΑΠ 1001/2010 ό.π., ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π.. Έτσι από ουσιαστικής απόψεως και Παπανικολάου, Προς μίαν εναρμονισμένη με το δίκαιο του ΑΚ ερμηνεία των ειδικών (αστικών) νομοθετημάτων, ΧρΙΔ 2018, 241 επ. (243), κατά τον οποίο πρόκειται για «τελολογικώς επιβαλλόμενη διόρθωση του γράμματος του νόμου» και όχι «τελολογική συστολή». Βλ. όμως Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 63, 2η έκδοση, σ. 231, σύμφωνα με τον οποίο η κατάργηση του υπέρμετρου της διατάραξης συνιστά ευνοϊκή για τον καταναλωτή μεταρρύθμιση, η οποία λαμβάνει υπόψη ότι η διόρθωση της επιβαλλόμενης από τον ένα συμβαλλόμενο συμβατικής ρύθμισης πρέπει να γίνει όχι μόνο όταν αυτή είναι υπερβολικά άδικη αλλά και όταν είναι απλώς άδικη για τον αντισυμβαλλόμενο. Βλ. επίσης ΑΠ 2123/2009 ό.π., κατά την οποία «η «ουσιώδης διατάραξη» ταυτίζεται με κάθε απόκλιση από τις καθοδηγητικού και μόνο χαρακτήρα διατάξεις του ενδοτικού δικαίου ή από τις ρυθμίσεις εκείνες, που είναι αναγκαίες για την επίτευξη του σκοπού και τη διατήρηση της σύμβασης με βάση το ενδιάμεσο πρότυπο του συνήθως απρόσεκτου μεν ως προς την ενημέρωση του, αλλά διαθέτοντας τη μέση αντίληψη κατά το σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του απόφασης καταναλωτή του συγκεκριμένου είδους αγαθών ή υπηρεσιών». Ομοίως κατά τις ΕφΑθ 6291/2000 ΔΕΕ 2000, 1122 και ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150 αρκούσε να επέρχεται απλή διατάραξη.

⁵⁴⁹ Πρβλ. Δεληκωστοπούλου, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1115.

καταναλωτή και για το αν η επιχείρηση της οποίας οι γενικοί όροι συναλλαγών ελέγχονται έχει μονοπωλιακό χαρακτήρα ή είναι μια επιχείρηση που δρα σε αγορά όπου επικρατούν συνθήκες ανταγωνισμού. Η άποψη αυτή δεν λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι ανταγωνισμός στην πραγματικότητα δεν αναπτύσσεται μεταξύ των προμηθευτών όσον αφορά τους ΓΟΣ, αλλά περιορίζεται στην τιμή και στην ποιότητα του προσφερόμενου προϊόντος ή υπηρεσίας, καθώς οι όροι των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιρειών και των εταιρειών κινητής τηλεφωνίας είναι πανομοιότυποι⁵⁵⁰.

240. Η διάταξη του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 έχει ως κεντρικό άξονα την έννοια της καλής πίστης, η οποία εκδηλώνεται κατά το στάδιο της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, κατά την ερμηνεία αυτών και κατά το στάδιο ελέγχου του περιεχομένου τους⁵⁵¹. Ως εκδήλωση της αρχής της καλής πίστης θα πρέπει να γίνει κατανοητή και η απαγόρευση της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή που περιέχεται στην §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, τόσο στην αρχική του διατύπωση, τόσο μετά την τροποποίησή της με το άρθρο 10 παρ. 24 β. του Ν. 2741/1999, όσο και μετά την εκ νέου αντικατάστασή της με το άρθρο 2 του Ν. 3587/2007.

241. Πράγματι, κατά την §1 του άρθρου 3 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ «*Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση*». Περαιτέρω, στο Προοίμιο της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ εκτιμάται «*ότι είναι αναγκαίο να καθοριστούν τα γενικά κριτήρια εκτίμησης του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών*», «*ότι βάσει των καθορισθέντων γενικών κριτηρίων, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών, ιδίως στις επαγγελματικές δραστηριότητες δημοσίου δικαίου που παρέχουν υπηρεσίες στο κοινό λαμβάνοντας υπόψη την ταυτότητα συμφερόντων με τους χρήστες, πρέπει να συμπληρώνεται από κάποιο μέσο γενικής αξιολόγησης των διαφόρων εμπλεκόμενων συμφερόντων*», «*ότι αυτό αποτελεί την απαίτηση καλής πίστης*», «*ότι, κατά την εκτίμηση της καλής πίστης, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη διαπραγματευτική δύναμη εκάτερου των συμβαλλομένων, στο αν ο καταναλωτής παρακινήθηκε κατά οποιοδήποτε τρόπο να αποδεχθεί τη ρήτρα και αν η παροχή των αγαθών ή των υπηρεσιών έγινε κατόπιν ειδικής παραγγελίας του καταναλωτή*», «*ότι αυτή η απαίτηση μπορεί να ικανοποιηθεί από τον επαγγελματία όταν συναλλάσσεται με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον αντισυμβαλλόμενο του οποίου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα*».

242. Έτσι, ορθώς επισημαίνεται στην θεωρία ότι ο χαρακτήρας της διατάραξης ως σημαντικής κρίνεται σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστης⁵⁵². Την

⁵⁵⁰ Δεληκωστοπούλου, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1116

⁵⁵¹ Δεληκωστοπούλου, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1115. Βλ. και Δέλλιου, Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003, 218 επ.

⁵⁵² Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 560.

καθοριστική σημασία της καλής πίστης ως κριτηρίου για την αξιολόγηση της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αναγνωρίζει και η νομολογία, δεχόμενη ότι τα συμφέροντα και ενδιαφέροντα, η διατάραξη της ισορροπίας των οποίων σε βάρος του καταναλωτή μπορεί να χαρακτηρίσει ένα γενικό όρο άκυρο ως καταχρηστικό, πρέπει να είναι ουσιώδη, η δε διατάραξη αυτή πρέπει να είναι ιδιαίτερα σημαντική σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστεως. Ειδικότερα, η νομολογία εξειδικεύει τις επιταγές της καλής πίστης λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντα και τα ενδιαφέροντα των συμβαλλομένων στη συγκεκριμένη σύμβαση μερών και εξετάζοντας ποιο είναι το συμφέρον του μεν προμηθευτή προς διατήρηση του συγκεκριμένου όρου που ελέγχεται και ποιο εκείνο του καταναλωτή προς κατάργησή του⁵⁵³. Δηλαδή ερευνάται ποιες συνέπειες θα είχε η διατήρηση ή κατάργηση του όρου για κάθε πλευρά, πως θα μπορούσε κάθε μέρος να εμποδίσει την επέλευση του κινδύνου που θέλει να αποτρέψει ο συγκεκριμένος γενικός όρος και πως μπορεί κάθε μέρος να προστατευθεί από τις συνέπειες της επέλευσης του κινδύνου με δική του ενέργεια⁵⁵⁴.

243. Περαιτέρω, η καλή πίστη συμπληρώνει την ρύθμιση ήδη ρυθμισμένων συμβατικών τύπων ή συνδιαμορφώνει το περιεχόμενο των εκατέρωθεν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στην περίπτωση των αρρυθμιστων συμβάσεων που δεν εμπίπτουν ευθέως σε ρυθμιζόμενο συμβατικό τύπο.
244. Η «υπέρμετρη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» αποτελεί αόριστη νομική έννοια⁵⁵⁵, η οποία χρήζει εξειδίκευσης. Η εξειδίκευση γίνεται επί τη βάση των νομοθετικώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων, ήτοι της φύσεως των αποτελούντων αντικείμενο της σύμβασεως αγαθών ή υπηρεσιών, του συνόλου των συντρεχουσών κατά τη σύναψή της ειδικών συνθηκών, καθώς και των λοιπών ρητρών της σύμβασεως ή άλλης σύμβασεως εκ της οποίας εξαρτάται αυτή. Συνακόλουθα, ο επικαλούμενος ακυρότητα τέτοιου όρου διάδικος βαρύνεται με την προβολή και την απόδειξη της συνδρομής των εν λόγω συγκεκριμένων εξειδικευτικών της αόριστης νομικής έννοιας στοιχείων. Η απλή επίκληση του ανωτέρω αφηρημένου νομικού όρου δεν αρκεί⁵⁵⁶.

Ε. Παράγοντες που συνεκτιμώνται για την κρίση γενικού όρου ως καταχρηστικού σύμφωνα με το εδ. β' της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

245. Κατά τη διατύπωση του εδ. β' της παρ. 6 του Ν. 2251/1994: «Ο καταχρηστικός χαρακτήρας γενικού όρου ενσωματωμένου σε σύμβαση κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψή της και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται». Η διάταξη του εδαφίου β' της παρ. 6 του Ν. 2251/1994 επαναλαμβάνει, κατά τρόπο μη

⁵⁵³ ΑΠ 1679/2008 ΝοΒ 2009, 388 = ΕλλΔνη 2011, 458 = ΝΟΜΟΣ.

⁵⁵⁴ ΑΠ 237/2012 (ΕπισκΕΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650 = Ε7 2012, 1382 = ΝΟΜΟΣ), ΑΠ 1597/2011 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 11/2006 ό.π. (στην οποία αξιόνεται «υπέρμετρη» διατάραξη), ΑΠ 430/2005 ό.π., ΑΠ 1101/2004 ό.π., ΑΠ 1011/2004 ό.π., ΑΠ 1030/2001 ό.π., ΑΠ 1401/1999 ό.π..

⁵⁵⁵ Για τις αόριστες νομικές έννοιες ίδετε Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 128-129.

⁵⁵⁶ ΑΠ 752/2006 ΝοΒ 2007, 854 (με παρατηρήσεις Γαρδούνη).

συνηθισμένο νομοτεχνικά στην Ελλάδα⁵⁵⁷, την §1 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ: «Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται».

246. Έτσι, για να κριθεί αν ένας γενικός όρος διαταράσσει τη συμβατική ισορροπία και συνεπώς είναι άκυρος ως καταχρηστικός, γίνεται αξιολογική στάθμιση των εκατέρωθεν συμφερόντων και εκτιμώνται οι ειδικές συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτωσης. Λαμβάνονται υπόψη, εκτός από την ανάγκη προστασίας του κατά τεκμήριο ασθενέστερου καταναλωτή, η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της (στοιχείο που ρητά ήδη διαλαμβάνεται στην παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, μετά την αντικατάστασή της με το άρθρο 10 παρ. 24 στοιχ. β' του Ν. 2741/1999), το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψή τους, όπως ο εξειδικευμένος ή μη χαρακτήρας της συναλλαγής, η εξοικείωση του πελάτη με τις σχετικές συναλλαγές, το μορφωτικό και πνευματικό του επίπεδο, οι κίνδυνοι που αναλαμβάνονται και η δυνατότητα αντιμετώπισής τους, καθώς επίσης και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται⁵⁵⁸. Η απαρίθμηση των κριτηρίων έχει διευκρινιστική σημασία και πρέπει να θεωρηθεί ενδεικτική, δεδομένου ότι λαμβάνονται υπόψη και άλλα κριτήρια, όπως π.χ. η οικονομική σημασία της συγκεκριμένης ρήτρας⁵⁵⁹.
247. Στο κείμενο του νόμου δεν περιέχονται σαφείς κατευθύνσεις για την ιεράρχηση των περισσότερων απαριθμούμενων κριτηρίων. Κατά την ΑΠ 1030/2001 για την κρίση της ακυρότητας ή μη ως καταχρηστικών των ΓΟΣ λαμβάνεται υπόψη κατά κύριο λόγο το συμφέρον του καταναλωτή με συνεκτίμηση όμως της φύσης των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σχετική σύμβαση καθώς και του σκοπού αυτής, πάντοτε δε στο πλαίσιο επιτεύξεως σχετικής ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών⁵⁶⁰.
248. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής του εδαφίου β' της παρ. 6 του Ν. 2251/1994 αποτελεί η ΟΛΑΠ 6/2006. Στο πλαίσιο ελέγχου ρήτρας γενικών όρων σύμβασης ασφάλισης κατά ζημιών (πυρός), σύμφωνα με την οποία ο ασφαλιστής δεν υποχρεούται να καταβάλει τόκους προ της παρόδου μηνός από την έκδοση της τελεσίδικης απόφασης που τον υποχρεώνει στην καταβολή του ασφαλίματος, αν ληφθεί υπόψη η φύση της σύμβασης ασφάλισης και ειδικότερα της ασφάλισης κατοικιών κατά πυρός, σκοπός της οποίας είναι η κάλυψη μιας σοβαρής και έκτακτης ανάγκης του προσώπου που δημιουργείται από αιφνίδια και μη συνήθη καταστροφή περιουσιακού στοιχείου, που έχει

⁵⁵⁷ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 64, 2η έκδοση, 239.

⁵⁵⁸ ΑΠ 1495/2006 ό.π..

⁵⁵⁹ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 64, 2η έκδοση, 239. Ο συγγραφέας δίνει ως παράδειγμα και τον σκοπό της σύμβασης, στοιχείο που πλέον ρητά ήδη διαλαμβάνεται στην παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

⁵⁶⁰ ΑΠ 1030/2001 ό.π.. Έτσι και ΕιρΑθ 2676/2004, ΧρΙΔ 2005, 150.

προορισμό την κάλυψη βιοτικής ανάγκης, η παροχή τόκων υπερημερίας έχει ιδιαίτερη σημασία. Συνακόλουθα, ο περιορισμός της σχετικής υποχρεώσεως του ασφαλιστή κατά τα άνω οδηγεί σε διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του λήπτη της ασφαλίσεως καταναλωτή, η περιστολή δε αυτή των δικαιωμάτων του καταναλωτή δεν αντισταθμιζόταν με άλλους όρους της ένδικης σύμβασης⁵⁶¹.

249. Επισημαίνεται ότι το κριτήριο του «συνόλου των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψη της σύμβασης» δεν μπορεί να λειτουργήσει κατά την δίκη της συλλογικής αγωγής, αφού το αντικείμενο της δίκης δεν έχει σχέση με την κατάρτιση συγκεκριμένης σύμβασης.

ΣΤ. ΓΟΣ οι οποίοι θεωρούνται άνευ ετέρου από τον νόμο ως καταχρηστικοί σύμφωνα με την παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

250. Στην παράγραφο 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 περιέχεται μια «μαύρη λίστα» (*black list*) ΓΟΣ⁵⁶², στην οποία απαριθμούνται ενδεικτικώς περιπτώσεις γενικών όρων που θεωρούνται άνευ ετέρου (*per se*) καταχρηστικοί, αφού αυτοί θεωρούνται κατ' αμάχητο τεκμήριο ότι έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα⁵⁶³.

251. Ως προς τους όρους αυτούς κρατεί η γνώμη ότι δεν ερευνάται η συνδρομή των προϋποθέσεων της γενικής ρήτρας⁵⁶⁴, άποψη που ενισχύεται με την τροποποίηση της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 με το άρθρο 10 παρ. 4 του Ν. 2741/1999 (προσθήκη των λέξεων «σε κάθε περίπτωση» πριν από τις πρώτες λέξεις της παρ. 7)⁵⁶⁵. Περαιτέρω, η αναφορά των κριτηρίων του εδαφίου

⁵⁶¹ ΟΛΑΠ 6/2006 ό.π..

⁵⁶² ΑΠ 1030/2001 ό.π.. *Καράκωστας*, σημείωση στην ΕφΑθ 6291/2000, ΔΕΕ 2000, 1130. Για τον χαρακτήρα του καταλόγου που περιέχεται στο Παράρτημα της Οδηγίας 93/13 (γκρίζα λίστα, *grey list*) ως «ενδεικτικού» και «μη εξαντλητικού» ιδεε δεΚ της 07.05.2002 C-478/99 (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου της Σουηδίας), Συλλ. 2002 σελίδα I-04147, σκέψη 11. Για το ζήτημα αν οι ΓΟΣ της παρ. 6 και 7 είναι *per se* καταχρηστικοί ή αν χωρεί *in concreto* έλεγχος της καταχρηστικότητας ιδεε δεΚ, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 749-752.

⁵⁶³ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 237/2012 ό.π., ΑΠ 1597/2011 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 7/2011 ό.π., ΑΠ 1001/2010 ό.π., ΑΠ 1495/2006 ό.π., ΑΠ 1030/2001 ό.π., ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150. Έτσι και *Καράκωστας*, σημείωση στην ΕφΑθ 6291/2000, ΔΕΕ 2000, 1130, *Μεντής*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 64-65, 2^η έκδοση, σ. 244, *του ιδίου*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 563, *Χρυσάνθης*, Παρατηρήσεις σε ΑΠ 1219/2001, ΕΕμπΔ 2001, σ. 557 (ο οποίος επισημαίνει ότι το γεγονός ότι ο ΑΠ στηρίχθηκε στις διατάξεις του αρ. 2 παρ. 7 Ν. 2251/1994 είναι ο λόγος που είναι μάλλον συνοπτικές οι αιτιολογίες της απόφασης ως προς το γιατί επέρχεται σημαντική ή ουσιώδης διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε κάθε περίπτωση).

⁵⁶⁴ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 7/2011 ό.π., ΑΠ 1001/2010 ό.π., ΑΠ 430/2005 ό.π., ΑΠ 1030/2001 ό.π., ΑΠ 1401/1999 ό.π.. Πρβλ. και ΑΠ 589/2001 ΔΕΕ 2001, 1117 (σημ. *Καλ. Σκουλαρίκη*)= ΕλλΔνη 2002(43),421= ΧρΙΔ 2001,432, η οποία δέχεται ακυρότητα ΓΟΣ σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 7 κζ' του Ν. 2251/1994 χωρίς να ανάγεται στις προϋποθέσεις της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Βλ. και *Γεωργιάδη*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδοση, § 33, αρ. 28, *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 563, *του ιδίου*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 64-65, 2η έκδοση, σ. 245.

⁵⁶⁵ Πρβλ. *Δωρή*, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 749 επ., *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 64, 2η έκδοση, σ. 239, *του*

β' της §6 του Ν. 2251/1994 δεν έχει την έννοια ότι οι κατά τον ειδικό κατάλογο της §7 άκυρες ρήτρες μπορούν να ληφθούν έγκυρες, αν ληφθούν υπόψη τα εν λόγω κριτήρια⁵⁶⁶.

252. Οι ενδεικτικές νομοθετικές εξειδικεύσεις της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 είναι πρακτικά χρησιμότερες, διότι υπηρετούν αφενός τη νομική σαφήνεια στο βαθμό που παρέχουν ένα ασφαλέστερο προσανατολισμό και αφετέρου τη νομική ασφάλεια στο βαθμό που τα αποτελέσματα του άμεσου ελέγχου ενός ΓΟΣ γίνονται έτσι διαγνωστά και προβλέψιμα⁵⁶⁷.

Z. Εξέταση συνδρομής προϋποθέσεων εφαρμογής των διατάξεων των παρ. 6 και παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

253. Αναφορικά με τη διαδικασία προς διαπίστωση της καταχρηστικότητας ΓΟΣ, ο Άρειος Πάγος παγίως δέχεται ότι «πρέπει πρώτα να ερευνάται αν υπάρχει τυπική διατάραξη ως απόκλιση από τη συνηθισμένη ρύθμιση και στη συνέχεια, να ερευνάται ο βαθμός έντασης της απόκλισης αυτής, δηλαδή αν η απόκλιση αυτή στη συγκεκριμένη περίπτωση, αφορά αξιολογικές εκτιμήσεις καθοδηγητικού χαρακτήρα. Εντέλει, κατά τον έλεγχο του κύρους του περιεχομένου ενός ΓΟΣ, εξετάζεται σε πρώτη φάση αν αντίκειται σε απαγορευτική ρήτρα, που συγκαταλέγεται στην ενδεικτική απαρίθμηση του καταλόγου του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994, ο οποίος περιέχει «*per se*» καταχρηστικές ρήτρες. Σε περίπτωση αρνητικού αποτελέσματος ελέγχεται κατά πόσο ο συγκεκριμένος ΓΟΣ περιέχει απόκλιση από ουσιώδεις αξιολογήσεις καθοδηγητικού χαρακτήρα του ενδοτικού δικαίου»⁵⁶⁸.

ιδίου, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 563. Βλ. όμως *Δασμάνογλου*, Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 15/2007, ΧρηΔικ 2007, σ. 442-444, κατά τον οποίο η ερμηνευτική εκδοχή που θα αποδεχόταν την άποψη ότι τα «παραδείγματα» καταχρηστικών ρητρών που διατυπώνονται στην παρ. 7 του άρθρου 2 είναι αυτοδικαίως καταχρηστικά, θα ήταν ανίσχυρη ως αντίθετη με τη θέληση του κοινοτικού νομοθέτη, ενώ μια αυτοδίκαιη ακυρότητα δεν θα ήταν και πρακτικά δυνατόν να αναγνωρίζεται, αφού η διαπίστωση της ταύτισης του περιεχομένου της συμβατικής ρήτρας που προσβάλλεται ως καταχρηστική με βάση το περιεχόμενο μιας εκ των περιπτώσεων της παρ. 7 του άρθρου 2, προϋποθέτει τη γραμματική ταύτιση του περιεχομένου της συμβατικής ρήτρας με το περιεχόμενο της περίπτωσης του καταλόγου, ταύτιση που είναι σχεδόν απίθανο να συντρέχει σε κάθε περίπτωση. Επίσης (πριν την τροποποίηση που επέφερε το άρθρο 10 παρ. 4 του Ν. 2741/1999), *Παπανικολάου*, Η απαλλακτική ρήτρα της Τράπεζας στην υπόθεση του μεγάλου ριφιφί, σ. 182, ιδίως σημ. 159, *Δωρή*, σημείωση στην ΕφΑθ 3811/1998, ΝοΒ 1998, σ. 1274, *Γεωργακόπουλου*, Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου, τομ. 2, τευχ. 2Α, σ. 17.

⁵⁶⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 642η έκδοση, σ. 239.

⁵⁶⁷ ΕφΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150. Πρβλ. *Καλλιμόπουλο*, Θεώρηση, εν είδει προλόγου, θεμάτων του τραπεζικού δικαίου, ΧρηΔικ 2007, σ. 10. Για μια πρόταση κατάταξης των καταχρηστικών ΓΟΣ της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 σε ομάδες περιπτώσεων ίδετε *Δωρή*, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 752-754, *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 65, 2η έκδοση σ. 245.

⁵⁶⁸ ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π., ΑΠ 296/2001 ό.π..

254. Με άλλα λόγια, ο Άρειος Πάγος δέχεται ότι η καταχρηστικότητα ερευνάται πρώτα με τα κριτήρια της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁵⁶⁹ και στη συνέχεια, με τα κριτήρια της παρ. 6 ελέγχεται διαδοχικά: (i) κατά πόσο ο συγκεκριμένος ΓΟΣ περιέχει απόκλιση από διατάξεις του ενδοτικού δικαίου και (ii) ο βαθμός έντασης της απόκλισης αυτής, δηλαδή αν η απόκλιση αυτή στη συγκεκριμένη περίπτωση, αφορά αξιολογικές εκτιμήσεις καθοδηγητικού χαρακτήρα.
255. Αναφορικά με την σχέση της παρ. 6 και της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, έχει υποστηριχθεί ότι τα κριτήρια της παρ. 7 θέτουν ένα υψηλότερο βαθμό διατάραξης ως προϋπόθεση καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, αφού οι εκεί οριζόμενοι όροι κρίνονται ως *per se* καταχρηστικοί, χωρίς περαιτέρω έλεγχο, συνεπώς, αν δεν ικανοποιείται αυτός ο υψηλότερος βαθμός διατάραξης της παρ. 7, δεν είναι ούτε νομικά ούτε λογικά ανακόλουθο να κρίνεται η διατάραξη με τα επιεικέστερα κριτήρια της παρ. 6⁵⁷⁰. Η άποψη αυτή είναι ορθή κατά το μέτρο που επισημαίνει το αυτονόητο, ότι δηλαδή εφόσον δεν πληρούνται στα κριτήρια ενός από τους απαριθμούμενους *per se* καταχρηστικούς όρους της παρ. 7, ο δικαστής δεν νομιμοποιείται να ξανακρίνει αν υφίσταται ή όχι καταχρηστικότητα δυνάμει της γενικής ρήτρας του εδ. α' της παρ. 6⁵⁷¹ χωρίς να συντρέχουν περαιτέρω περιστάσεις, οι οποίες δεν αξιολογούνται στο πλαίσιο του εξεταζόμενου *per se* καταχρηστικού όρου της παρ. 7. Εφόσον, όμως, συντρέχουν τέτοιες περιστάσεις, δεν συντρέχει οιοσδήποτε λόγος αποκλεισμού της εφαρμογής της γενικής ρήτρας του εδ. α' της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

Η. Δυνατότητα «σωρευτικής εφαρμογής» των διατάξεων των παρ. 6 και παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

256. Η θέση που έχει λάβει ο Άρειος Πάγος υπέρ της δυνατότητας «σωρευτικής εφαρμογής» των διατάξεων των παρ. 6 και παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 είναι σαφής. Αρχικά, η νομολογία του Αρείου Πάγου δεν απέκλειε την σωρευτική εφαρμογή αυτή, δεχόμενη ότι η σωρευτική εφαρμογή από το δικαστήριο «των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, δεν μπορεί ν' αποκλεισθεί, καθώς η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου «της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των

⁵⁶⁹ Δελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 279, Βασιλόπουλος, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 21. Πρβλ. και Μπεχρή-Κεχαγιόγλου (Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 Ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), ο.π., σ. 90), κατά την οποία ο έλεγχος καταχρηστικότητας των γενικών όρων στη σύμβαση γίνεται πλέον αυτοτελώς είτε με βάση την παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, το οποίο εξειδικεύει την αρχή της καλής πίστης στον χώρο των ΓΟΣ, είτε με βάση την παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αφού πλέον δεν αμφισβητείται ότι η τελευταία εισάγει μια μακροσκελή μαύρη λίστα *per se* καταχρηστικών όρων, στην οποία μπορεί να καταφύγει απευθείας ο δικαστής προκειμένου να διαγνώσει την καταχρηστικότητά τους, χωρίς προηγουμένως να είναι υποχρεωμένος να ερευνήσει το βαθμό διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με βάση την παρ. 6 του ίδιου άρθρου, με αποτέλεσμα η παρ. 6 του άρθρου 2 να περιορίζεται μόνο στον έλεγχο καταχρηστικότητας των όρων εκείνων που δεν εμπίπτουν σε μια από τις περιπτώσεις της παρ. 7 του εν λόγω άρθρου.

⁵⁷⁰ Βασιλόπουλος, σε Δούβλη-Μπόλου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών Ι, § 1 αρ. 13, σελ. 25.

⁵⁷¹ Δωρή, σημείωση στην Εφαθ 3811/1998, ΝοΒ 1998, σ. 1274.

συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» είναι δυνατό να έχει αξία και χρησιμότητα για την εξειδίκευση αόριστων νομικών εννοιών και αόριστων αξιολογικών κριτηρίων που χρησιμοποιεί ο νόμος στις επί μέρους περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου, ενώ, εξάλλου και οι περιγραφόμενες από το νόμο ειδικές περιπτώσεις, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστικότητας, αποτελούν ενδείκτες που καθοδηγούν στην ερμηνεία της γενικής ρήτηρας και συγκεκριμένα της έννοιας της διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας⁵⁷²». Στη συνέχεια, ο Άρειος Πάγος τροποποίησε την διατύπωση των σχετικών σκέψεών του, ώστε να επισημαίνεται ότι όχι μόνο δεν αποκλείεται η σωρευτική εφαρμογή των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αλλά επιβάλλεται⁵⁷³.

257. Η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου της «σημαντικής διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» μπορεί πράγματι να έχει σημασία για την εξειδίκευση αόριστων νομικών εννοιών και αόριστων αξιολογικών κριτηρίων που εμπεριέχονται στο νομοθετικό κείμενο ως επιμέρους περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου, όπως για παράδειγμα των περιεχομένων στις περιπτώσεις ε', ια', ιη' και κστ' του καταλόγου, αόριστων εννοιών του «σπουδαίου λόγου», των «εύλογων για τον καταναλωτή κριτηρίων», της «υπερβολικής αύξησης του τιμήματος» και των «υπέρμετρων εγγυήσεων». Στις περιπτώσεις αυτές είναι πράγματι αναγκαίος ο συσχετισμός των ειδικών αυτών ρυθμίσεων της παρ. 7 με το θεμελιώδες αξιολογικό κριτήριο της «σημαντικής διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή», που αποτελεί κατά την παρ. 6 βασικό άξονα της όλης ρύθμισης για τον έλεγχο των καταχρηστικών ΓΟΣ⁵⁷⁴. Άλλωστε, με τους καταχρηστικούς γενικούς όρους της παρ. 7 ο νομοθέτης επιχειρεί εξειδίκευση του γενικότερου αξιολογικού κριτηρίου της καλής πίστης, καθώς η λέξη «ιδίως» υποδηλώνει ενδεικτική απαρίθμηση καταχρηστικών γενικών όρων των συναλλαγών κατά την έννοια της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁵⁷⁵.

258. Περαιτέρω, ορθά επισημαίνεται από τον Άρειο Πάγο ότι οι περιγραφόμενες από τον νόμο ειδικές περιπτώσεις, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστικότητας,

⁵⁷² ΑΠ 7/2011 ό.π., ΑΠ 1495/2006 ό.π.. Βλ. και ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150.

⁵⁷³ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 1001/2010 ό.π.: «Η σωρευτική, εφαρμογή από το δικαστήριο των παραγράφων 6 και 7 του άρθρου 2 του ν. 2251/1994, επιβάλλεται δεν αποκλείεται, καθώς η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου "της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή" είναι δυνατό να έχει αξία και χρησιμότητα για την εξειδίκευση των αόριστων νομικών εννοιών και αόριστων αξιολογικών κριτηρίων που χρησιμοποιεί ο νόμος στις επί μέρους περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου. Εξάλλου και οι περιγραφόμενες από το νόμο ειδικές περιπτώσεις, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστικότητας, αποτελούν ενδείκτες που καθοδηγούν στην ερμηνεία της γενικής ρήτηρας και συγκεκριμένα της έννοιας της διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας.»

⁵⁷⁴ Δωρή, σημείωση στην ΕφΑθ 3811/1998, ΝοΒ 1998, σ. 1274. Βλ. και Δελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 278-279, που επισημαίνει ότι η επιπρόσθετη, πέραν της ειδικής ρύθμισης της παρ. 7, επίκληση και του γενικού αξιολογικού κριτηρίου του εδ. α' της παρ. 6 είναι συστηματικά-τελολογικά χρήσιμη για την εξειδίκευση των αόριστων νομικών εννοιών των ειδικών ρυθμίσεων της παρ. 7, αλλά υποβαθμίζει την αυτοτελή ρυθμιστική αξία των αναφερόμενων στην παρ. 7 περιπτώσεων.

⁵⁷⁵ Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 752.

αποτελούν ενδείκτες που καθοδηγούν στην ερμηνεία της γενικής ρήτρας και συγκεκριμένα της έννοιας της διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας και αποτελούν εν γένει χρήσιμο οδηγό για την ασφαλή εφαρμογή από τα δικαστήρια του εν λόγω γενικότερου αξιολογικού κριτηρίου της παρ. 6⁵⁷⁶.

259. Μολαταύτα, η σημασία της παρ. 6 για την ερμηνεία των ειδικών ρυθμίσεων της παρ. 7 και, αντιστρόφως, η σημασία των διατάξεων της παρ. 7 για την ερμηνεία της παρ. 6 δεν συνεπάγεται ότι οι εν λόγω διατάξεις «εφαρμόζονται σωρευτικά». Πράγματι, η σχέση της παρ. 6 με την παρ. 7 είναι σχέση ενός γενικότερου κανόνα, αυτού της παρ. 6, στον οποίο διατυπώνεται το γενικό αξιολογικό κριτήριο της καταχρηστικότητας, δηλαδή η «σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή», προς ένα ειδικότερο κανόνα που περιέχει ενδεικτικό κατάλογο περιπτώσεων ΓΟΣ που συνιστούν εξειδίκευση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου για την καταχρηστικότητα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁵⁷⁷. Ορθότερη μεθοδολογικά θα ήταν, συνεπώς, η θεώρηση ότι εφαρμόζεται η μια από τις δύο διατάξεις, ερμηνευόμενη υπό το φως της άλλης, είτε δηλαδή εφαρμόζεται η παρ. 6 είτε η παρ. 7.

Θ. Είναι νοητή αναλογική εφαρμογή διατάξεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994;

260. Τίθεται το ερώτημα αν ο εφαρμοστής του δικαίου οφείλει να εξετάσει την περίπτωση αναλογικής εφαρμογής όρου από τους αναφερόμενους στην παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, στην περίπτωση που η ευθεία εφαρμογή τους δεν είναι δυνατή σε ορισμένη συγκεκριμένη περίπτωση, λόγω μη συνδρομής μιας εκ των προϋποθέσεων του πραγματικού τους. Προϋπόθεση της αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 θα ήταν διαπίστωση της ύπαρξης κενού⁵⁷⁸. Η ύπαρξη, όμως, της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 αποκλείει τη ύπαρξη και συνακόλουθα τη διαπίστωση κενού, δεδομένου ότι το πραγματικό της είτε θα καλύπτει την περίπτωση υπό κρίση ΓΟΣ που δεν εμπίπτει στις διατάξεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και θα οδηγεί στον χαρακτηρισμό του σχετικού ΓΟΣ ως καταχρηστικού και επομένως άκυρου, είτε ο υπό κρίση ΓΟΣ δεν θα θεωρείται ως καταχρηστικός λόγω μη συνδρομής «διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή». Σε κάθε περίπτωση, η αναλογία θα προϋπέθετε την συνδρομή του γενικού αξιολογικού κριτηρίου «διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Συνεπώς, δεν προκύπτει δυνατότητα αναλογικής εφαρμογής διατάξεως της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 για την κρίση ΓΟΣ που δεν προκύπτει ότι είναι καταχρηστικός με απευθείας εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

⁵⁷⁶ Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 755-756.

⁵⁷⁷ Δωρή, σημείωση στην ΕφΑθ 3811/1998, ΝοΒ 1998, σ. 1274.

⁵⁷⁸ Για τη διαπίστωση της ύπαρξης και την πλήρωση των κενών των κανόνων δικαίου ίδετε Δωρή, Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο, ΧρΙΔ Γ/2003, σ. 577 επ., του ιδίου, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 182 επ..

261. Τα ανωτέρω δεν ευρίσκονται σε οποιαδήποτε αντίφαση με την προαναφερθείσα⁵⁷⁹ διαπίστωση του Αρείου Πάγου ότι η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου της «σημαντικής διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» μπορεί να έχει σημασία για την εξειδίκευση αόριστων νομικών εννοιών και αόριστων αξιολογικών κριτηρίων που εμπεριέχονται στο νομοθετικό κείμενο ως επιμέρους περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου. Στην περίπτωση αυτή θα πρόκειται για ερμηνεία εντός του γράμματος των διατάξεων της παρ. 7 του άρθρου 2, και όχι για αναλογική εφαρμογή τους. Ούτε η συμπερίληψη τελικής διάταξης στην κατ' εξουσιοδότηση παρασχεθείσα με την παρ. 21 του άρθρου 10 του Ν. 2251/1994 εκδοθείσα Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008, σύμφωνα με την οποία «η απαγόρευση χρήσης των παραπάνω όρων περιλαμβάνει και τροποποιημένες διατυπώσεις ή συναφείς χαρακτηρισμούς που δεν αναιρούν ωστόσο το σίγμα της καταχρηστικότητας» οδηγεί σε διαφορετικά συμπεράσματα, δεδομένου ότι δεν επιτάσσει την αναλογική εφαρμογή των διατάξεων της αλλά απλώς τονίζει ότι απαγορεύεται η αναγραφή όρων στις ρυθμιζόμενες με την προσβαλλόμενη απόφαση συμβάσεις, οι οποίοι, παρά τη διαφορετική ονομασία ή διατύπωση τους, αποτελούν, κατ' ουσίαν, όρους ταυτόσημους με τους απαγορευθέντες με την απόφαση αυτή.

(iii) Ο έλεγχος διαφάνειας με βάση τις διατάξεις της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

262. Η αρχή της διαφάνειας εξειδικεύεται σε αρκετές περιπτώσεις του προαναφερθέντος⁵⁸⁰ καταλόγου καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁵⁸¹. Αυτό συμβαίνει ιδίως στα εδάφια ε', ζ', η', ι', ια' και λβ'⁵⁸², με τα οποία αναγνωρίζονται ως *per se* καταχρηστικές μια σειρά από ρήτρες οι οποίες δεν επιτρέπουν στον καταναλωτή σαφή πρόβλεψη για ορισμένα στοιχεία της σύμβασης⁵⁸³, όπως η διάρκεια ή η παροχή ή αντιπαροχή⁵⁸⁴, ή κατ' άλλη διατύπωση επιβάλλουν στον καταναλωτή συμβατικές υποχρεώσεις, το ακριβές περιεχόμενο των οποίων δεν είναι γνωστό

⁵⁷⁹ Ίδετε υπό V.2(δ)(ii)H ανωτέρω.

⁵⁸⁰ Βλ. υπό V.2(δ)(ii)ΣΤ ανωτέρω.

⁵⁸¹ Εξέταση περιπτώσιολογίας ΓΟΣ υπαγόμενων στην λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 επιχειρείται υπό VII.3(α) κατωτέρω.

⁵⁸² Δέλλιον, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 II, αρ. 271, *ο ίδιος*, σε Αλεξανδρίδου (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 95 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 120, Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 68, 2η έκδοση σ. 251, Αλεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 290, υποσ. 98, Μπεχρή-Κεχαγιόγλου, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), ό.π., σ. 91.

⁵⁸³ Δέλλιον, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 II, αρ. 271, *ο ίδιος*, σε Αλεξανδρίδου Ελίζας (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 95 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 120.

⁵⁸⁴ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 68, 2η έκδοση σ. 252, Ραψαρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 56-57, Μπεχρή-Κεχαγιόγλου, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), ό.π., σ. 91.

στον καταναλωτή κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης⁵⁸⁵. Αναλυτικότερη αναφορά στις διατάξεις των εδαφίων ε', ζ', η', ι', ια' και λβ' γίνεται στη συνέχεια της μελέτης⁵⁸⁶.

(iv) Ο έλεγχος διαφάνειας με βάση την §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

263. Ρήτρα ΓΟΣ που δεν εμπίπτει στις περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δύναται να υποστεί έλεγχο διαφάνειας κατ'εφαρμογήν της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του ίδιου νόμου. Η δυνατότητα υποβολής μιας συμβατικής ρήτρας σε έλεγχο διαφάνειας περιεχομένου δυνάμει της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 ευρίσκει αποδοχή, τόσο στη θεωρία, όσο και στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, όπως θα καταδειχθεί αναλυτικότερα στη συνέχεια της παρούσας μελέτης⁵⁸⁷.
264. Γεννάται το ερώτημα, στις περιπτώσεις αυτές, σε τι συνίσταται η «σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή», η οποία, όπως προεκτέθηκε⁵⁸⁸, αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις εφαρμογής της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η απάντηση που προσήκει, όπως θα εκτεθεί αναλυτικότερα στη συνέχεια της μελέτης, είναι ότι η ίδια η αδιαφάνεια συνιστά σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή⁵⁸⁹.
265. Η διαπίστωση αδιαφάνειας ΓΟΣ κατά τον έλεγχο της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση αποκλείει τον έλεγχο του ίδιου όρου ως αδιαφανούς κατά το στάδιο ελέγχου της καταχρηστικότητας σύμφωνα με τις §§ 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αφού ο όρος που δεν έχει ενταχθεί στη σύμβαση, δεν έχει καταστεί περιεχόμενο αυτής⁵⁹⁰. Έτσι, ως «αδιαφανής ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ» θα πρέπει να νοηθεί ο ΓΟΣ του οποίου η γλωσσική διατύπωση επιτρέπει μεν την κατ' αρχήν κατανόησή του, δεν αίρει όμως ασάφειες, οι οποίες στο μέτρο που δεν αντιμετωπίζονται και με τους ερμηνευτικούς κανόνες των ΓΟΣ, μπορεί να έχουν σημασία και κατά τον έλεγχο του περιεχομένου του εξεταζόμενου όρου, προκειμένου να κριθεί αν αυτός είναι ή όχι καταχρηστικός (και άρα άκυρος) κατ' εφαρμογήν των §§ 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.
266. Η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 θα πρέπει να απορριφθεί ως λύση για τον έλεγχο διαφάνειας, δεδομένου ότι η βιοτική περίπτωση θα καλύπτεται ευθέως από την γενική

⁵⁸⁵ Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 288, υποσ. 86

⁵⁸⁶ Βλ. υπό VII.3(α) κατωτέρω.

⁵⁸⁷ Βλ. Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 290.

⁵⁸⁸ Βλ. υπό V.2(δ)(ii)Γ ανωτέρω.

⁵⁸⁹ Βλ. υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

⁵⁹⁰ Βλ. για τη συρροή λόγων αδιαφάνειας αναγόμενων σε διαφορετικά στάδια ελέγχου των ΓΟΣ υπό V.2(ε) κατωτέρω.

ρήτρα της παρ. 6, συνεπώς δεν θα καταλείπεται έδαφος για τη διαπίστωση κενού στις περιπτώσεις της παρ. 7 και για την πλήρωση αυτού με αναλογία⁵⁹¹.

(ν) Οι έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ

267. Η έννομη συνέπεια της διαπίστωσης αδιαφάνειας ΓΟΣ κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου είναι η καταχρηστικότητα⁵⁹² και επομένως ακυρότητα αυτού⁵⁹³.
268. Η καταχρηστικότητα συνεπάγεται την ολική ακυρότητα του υπό κρίση ΓΟΣ, δεδομένου ότι είναι απαγορευμένη, σε ΓΟΣ, η μερική διατήρηση του κύρους ενός όρου (*Verbot der geltunserhaltenden Reduktion*). Η απαγόρευση αυτή θεμελιώνεται με την σκέψη ότι, αν ήταν δυνατή η διάσωση ενός έγκυρου τμήματος του κύρους καταχρηστικού όρου, τότε οι προμηθευτές δε θα σταματούσαν να χρησιμοποιούν τον όρο αυτό στην ευρεία του διατύπωση, αφού θα γνώριζαν ότι, στη χειρότερη περίπτωση, η ρήτρα θα ήταν τουλάχιστον προς το ένα τμήμα της έγκυρη (π.χ. μια υπέρμετρη ποινική ρήτρα θα περιοριζόταν στο προσήκον μέτρο). Έτσι θα διαιωνιζόταν η χρήση των καταχρηστικών όρων. Άλλωστε σύμφωνα με την ΑΚ 182 ΑΚ όταν άκυρη δικαιοπραξία περιέχει τα στοιχεία άλλης δικαιοπραξίας, αυτή ισχύει εφόσον συνάγεται ότι τα μέρη θα την ήθελαν, αν ήξεραν την ακυρότητα. Τέτοια βούληση, όμως, από την πλευρά του καταναλωτή, δεν δύναται να συναχθεί⁵⁹⁴.
269. Η ακυρότητα είναι σχετική υπέρ του καταναλωτή⁵⁹⁵ και εξετάζεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο⁵⁹⁶. Η ακυρότητα ενός ΓΟΣ δεν επιδρά επί του κύρους όλης της σύμβασης, αλλά είναι μερική, υπό την έννοια ότι άκυρος θεωρείται μόνο ο συγκεκριμένος όρος, εκτός αν συνάγεται ότι η σύμβαση δεν θα είχε επιχειρηθεί χωρίς το άκυρο μέρος (ΑΚ 181)⁵⁹⁷. Δεν δύναται, όμως, να συναχθεί τέτοια βούληση από την πλευρά του καταναλωτή. Στη θέση της άκυρης ρήτρας θα πρέπει να εφαρμοστεί το ενδοτικό δίκαιο⁵⁹⁸, και αν δεν

⁵⁹¹ Βλ. υπό V.2(δ)(ii)Θ ανωτέρω.

⁵⁹² ΕφΑθ 147/2004 ΝοΒ 2005, 289= ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 372 («η παράλειψη ενημερώσεως του καταναλωτή επί Γ.Ο.Σ. καθιστά αυτόν αδιαφανή και εντεύθεν καταχρηστικό»).

⁵⁹³ Για τις έννομες συνέπειες διαπίστωσης αδιαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ βλ. *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 312 επ.

⁵⁹⁴ *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 192.

⁵⁹⁵ *Christodoulou*, Standard Contract Terms in Greece, σελ. 11.

⁵⁹⁶ *Christodoulou*, ό.π., σελ. 11-12.

⁵⁹⁷ ΑΠ 1060/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 105/2019 ΝΟΜΟΣ.

⁵⁹⁸ ΑΠ 1060/2019 ό.π., ΑΠ 105/2019 ό.π.. Θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι κατά την Απόφαση ΔΕΕ *Banco Español de Crédito* (C-618/2010) το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτό κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους, η οποία παρέχει στο εθνικό δικαστήριο την εξουσία, οσάκις κηρύσσει την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας περιλαμβανόμενης σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, να συμπληρώνει την εν λόγω σύμβαση αναθεωρώντας το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής. Μόνη υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων είναι να αφήνουν ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες ώστε να μην παράγουν δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι των καταναλωτών, χωρίς ωστόσο τα δικαστήρια αυτά να έχουν την εξουσία να αναθεωρούν το περιεχόμενο των ρητρών αυτών. Συγκεκριμένα, η οικεία σύμβαση πρέπει καταρχήν να εξακολουθεί να υφίσταται, δίχως άλλη τροποποίηση πλην της προκύπτουσας από την απάλειψη των καταχρηστικών

υφίσταται σχετική ρύθμιση, απαιτείται συμπληρωτική ερμηνεία της σύμβασης⁵⁹⁹.

270. Κατά την παρ. 8 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, ο προμηθευτής δεν μπορεί να επικαλεσθεί ότι ολόκληρη η σύμβαση είναι άκυρη, για τον λόγο ότι ένας ή περισσότεροι γενικοί όροι είναι άκυροι ως καταχρηστικοί.

(ε) Συρροή λόγων αδιαφάνειας αναγόμενων σε διαφορετικά στάδια ελέγχου των ΓΟΣ

271. Το ως άνω ζήτημα συρροής τίθεται όταν οι ίδιοι λόγοι αδιαφάνειας των ΓΟΣ μπορούν κατ' αρχήν να τεθούν σε περισσότερα του ενός στάδια ελέγχου των ΓΟΣ (ένταξη, ερμηνεία, ανοικτός έλεγχος περιεχομένου). Για την αντιμετώπιση του εν λόγω ζητήματος κρίσιμη είναι η σειρά με την οποία γίνεται ο κατά στάδια έλεγχος των ΓΟΣ. Προηγείται ο έλεγχος της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση και μόνο αν κριθεί ότι ο εξεταζόμενος όρος έχει ενταχθεί σ' αυτήν, τίθεται ζήτημα περαιτέρω ελέγχου της διαφάνειας ή αδιαφάνειας στο επόμενο κατά σειρά στάδιο ελέγχου, που είναι το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ. Η ερμηνεία αυτή μπορεί να άρει ή να μην άρει την ασάφεια. Στο τελευταίο στάδιο ελέγχου (του ελέγχου της καταχρηστικότητας του ενταχθέντος στη σύμβαση και ερμηνευθέντος όρου) μπορεί να τεθεί και πάλι ζήτημα ελέγχου ενδεχόμενης καταχρηστικότητας του αδιαφανούς όρου, ο οποίος γίνεται με αναγωγή στο περιεχόμενο που διαπιστώνεται στα δύο προηγούμενα στάδια ελέγχου. Έτσι, ορθά γίνεται δεκτό ότι κατά το στάδιο του ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ, η αρχή της διαφάνειας με βάση την παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ακυρότητα γλωσσικά κατανοητούς όρους και απροσδόκητες ρήτρες, παρότι πέρασαν το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση⁶⁰⁰.

(στ) Η αρχή της διαφάνειας ως αυτοτελές στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ

272. Στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης, είχε τεθεί το ερώτημα αν ο έλεγχος διαφάνειας του περιεχομένου των ΓΟΣ αποτελεί αυτοτελές στάδιο εξέτασης των ΓΟΣ ή αν εντάσσεται στον ανοικτό έλεγχο των ΓΟΣ⁶⁰¹. Όπως ήδη καταδείχθηκε ανωτέρω⁶⁰², ειδικές εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας μπορούν να διαπιστωθούν τόσο στο στάδιο της ένταξης, όσο και στο στάδιο της

ρητρών, λαμβανομένου υπόψη ότι, κατά τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η συνέχιση της σύμβασης είναι νομικώς εφικτή. Περαιτέρω, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι κατά την Απόφαση ΔΕΕ *Kásler* (C-26/2013), το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, κατά την οποία σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να υπάρχει μετά την κατάργηση της καταχρηστικής ρήτρας, η διάταξη αυτή έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση που επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να θεραπεύσει την ακυρότητα της καταχρηστικής ρήτρας διά της εφαρμογής αντ' αυτής εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου.

⁵⁹⁹ ΑΠ 1060/2019 ό.π., ΑΠ 105/2019 ό.π., *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 40.

⁶⁰⁰ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 56.

⁶⁰¹ Πρβλ. *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 10 και υπό IV.3(β) ανωτέρω.

⁶⁰² Βλ. υπό V.2(β), (γ) και (δ).

ερμηνείας και στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ. Εξάλλου, η διαπίστωση ύπαρξης «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση», «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» και «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ» συνεπάγεται διαφορετικές έννομες συνέπειες σε κάθε μια από τις τρεις περιπτώσεις⁶⁰³. Περαιτέρω, όπως θα καταδειχθεί από την εξέταση των ειδικότερων εκφάνσεων της αρχής της διαφάνειας στο κεφάλαιο VII της παρούσης, ο έλεγχος διαφάνειας σε κάθε περίπτωση πρακτικά αφορά κάποια ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας κατά το στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ, της ερμηνείας τους ή του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους. Μια θεώρηση που θα εκκινούσε από την αφαίρεση των εκφάνσεων της αρχής της διαφάνειας από τα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ και θα οδηγούσε στη συγκρότηση ενός αυτοτελούς ελέγχου διαφάνειας δεν θα εξυπηρετούσε οποιαδήποτε πρακτική ή θεωρητική σκοπιμότητα.

(ζ) Η απροσδόκητη ρήτρα

(i) Εισαγωγικές παρατηρήσεις

273. Ειδική ρύθμιση για τις απροσδόκητες, αναπάντεχες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες (*überraschende Klauseln*)⁶⁰⁴ περιέχεται στην § 305c του BGB, σύμφωνα με την οποία διατάξεις σε ΓΟΣ, οι οποίες κατά τις περιστάσεις, ιδίως με βάση την εικόνα της σύμβασης προς τα έξω, είναι τόσο ασυνήθιστες, ώστε να μην υπολογίζει σε αυτές ο αντισυμβαλλόμενος του χρήστη των ΓΟΣ, δεν εντάσσονται στην σύμβαση⁶⁰⁵.

⁶⁰³ Βλ. αντιστοίχως υπό V.2(β)(iii) στην περίπτωση «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση», υπό V.2(γ)(iii) στην περίπτωση «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» και υπό V.2(δ)(v) στην περίπτωση «αδιαφανούς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ».

⁶⁰⁴ Για τις απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες βλ. Δωρή, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, σ. 23 επ. και σ. 247-248, Δέλλιος, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 83 επ., Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 285, υποσ. 74, Μπεχρή-Κεχαγιόγλου, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σελ. 92, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 90, 92 και 101 επ., Grüneberg, in Palandt Bürgerliches Gesetzbuch, 71. Auflage, Verlag C.H. Beck, München 2012, §305c. Με τη διδασκαλία της απροσδόκητης ρήτρας φαίνεται να ομοιάζει η προβληματική της “*unfair surprise*” στο πλαίσιο του Αγγλικού Δικαίου (*Amao Olufemi*, Judicial Discretion and Doing between the Banks and their Customers: A Critical Analysis of the Supreme Court Decision in Office of Fair Trading v Abbey National Plc and Others, Web JCLI 2011, issue 5, σελ. 10-11).

⁶⁰⁵ “*Bestimmungen in Allgemeinen Geschäftsbedingungen, die nach den Umständen, insbesondere nach dem äußeren Erscheinungsbild des Vertrags, so ungewöhnlich sind, dass der Vertragspartner des Verwenders mit ihnen nicht zu rechnen braucht, werden nicht Vertragsbestandteil*”. Basedow, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 48. Ρητή ρύθμιση των απροσδόκητων ρητρών περιείχε και η §3 του AGB-Gesetz. Τη διαφοροποίηση της ελληνικής και της γερμανικής ρύθμισης επισημαίνει και η Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 285, υποσ. 74. Ορθώς επισημαίνει ως ατέλεια της Ελληνικής νομοθετικής ρύθμισης την έλλειψη αντίστοιχης διάταξης ο Δωρής, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 745. Για την § 305c του BGB βλ. BGH, Urteil vom 26.07.2012

274. Αντίστοιχη ρύθμιση δεν περιέχεται στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994. Παρά την έλλειψη εξίσου σαφούς νομοθετικού θεμελίου στο πλαίσιο του Ελληνικού Δικαίου, όπως η ως άνω ρητή διάταξη που ανιχνεύεται στο πλαίσιο του Γερμανικού Δικαίου, για την απροσδόκητη ρήτρα γίνεται συχνά λόγος τόσο από την ελληνική θεωρία, όσο και στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, όχι, όμως, πάντοτε με την έννοια ρήτρας που δεν εντάσσεται στη σύμβαση, αλλά συνηθέστερα ως περίπτωση καταχρηστικής ρήτρας, η οποία αποτυγχάνει να διέλθει το στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ.
275. Η εξέταση της προβληματικής της «*απροσδόκητης ρήτρας*» στο πλαίσιο του Ελληνικού Δικαίου αναδεικνύει ότι παρίσταται αναγκαία η θεώρηση της «*απροσδόκητης ρήτρας*» το πρώτον από συστηματικής σκοπιάς, δεδομένου ότι η συστηματική κατάταξη αυτής παρουσιάζεται ιδιαίτερα προβληματική. Για τον λόγο αυτό, η συζήτηση για την απροσδόκητη ρήτρα επιχειρείται κυρίως στο πλαίσιο του τρέχοντος κεφαλαίου, το οποίο άπτεται της συστηματικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.

(ii) Σχέση απροσδόκητης ρήτρας και αρχής της διαφάνειας

276. Το πρώτο εξεταστέο ερώτημα αναφορικά με τις απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες είναι, εάν ο έλεγχος αντίστοιχων ρητρών θα πρέπει να θεωρηθεί ως υποπερίπτωση ελέγχου συμβατικών όρων με βάση την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ή όχι⁶⁰⁶.
277. Αφετηρία για τον εν λόγω προβληματισμό αποτελεί η επισήμανση του Αρείου Πάγου στην 1219/2001 απόφασή του αφενός περί ανάγκης προστασίας των δικαιολογημένων προσδοκιών του πελάτη από τις λεγόμενες απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες, δηλαδή τις «*ρήτρες εκείνες που μεταβάλλουν την εικόνα που δικαιολογημένα έχει δημιουργηθεί στον πελάτη αναφορικά με το ύψος του τιμήματος ή την έκταση της κύριας παροχής, δηλαδή στοιχεία που είναι συνήθως και τα μόνα που πράγματι εξετάζει ο πελάτης κατά τη σύναψη της σύμβασης*» και αφετέρου ότι τέτοιο χαρακτήρα καταχρηστικότητας λόγω και της αδιαφάνειας εμφανίζει γενικός όρος τραπεζικής συναλλαγής κατά τον οποίο η τράπεζα μπορεί κατά την κρίση της να επιβάλλει οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπα ανώτερα από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά η τράπεζα για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού. Επομένως, ο Άρειος Πάγος με την 1219/2001 απόφασή του φαίνεται να δέχεται ότι ο έλεγχος της απροσδόκητης ρήτρας δεν αποτελεί *aliud* σε σχέση με τον έλεγχο της διαφάνειας. Σημειώνεται, πάντως, ότι στην ΑΠ 1219/2001 επισημαίνεται επίσης ότι η ρύθμιση των εδαφ. ε' και ια' της παρ. 7 του αρθρ. 2 του Ν. 2251/1994 «*εξηγείται από την ανάγκη προστασίας των δικαιολογημένων προσδοκιών του πελάτη στις λεγόμενες απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες, δηλαδή στις ρήτρες εκείνες που μεταβάλλουν την εικόνα που δικαιολογημένα έχει δημιουργηθεί στον πελάτη αναφορικά με το ύψος του τιμήματος ή την έκταση της κύριας παροχής, δηλαδή στοιχεία που είναι συνήθως*

- VII ZR 262/11. Ότι η διαπίστωση απροσδόκητης ρήτρας έχει και σε εμάς ως έννομη συνέπεια τη μη ένταξη στη σύμβαση δέχεται ο *Μεντής*, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΘεσ 7959/2009, ΧρΙΔ 2010, 350.

⁶⁰⁶ Στις περιπτώσεις προσβολής της επιταγής της διαφάνειας κατατάσσει την απροσδόκητη ρήτρα ο *Basedow*, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, Rn 48.

και τα μόνα που πράγματι εξετάζει ο πελάτης κατά τη σύναψη της σύμβασης», διατύπωση με την οποία φαίνεται να ανάγεται ως αυτοτελής έναντι της διαφάνειας *ratio* των διατάξεων αυτών η προστασία των δικαιολογημένων προσδοκιών του καταναλωτή. Στη θεωρία διατυπώθηκε η θέση ότι πρόκειται κυρίως για αδιαφανή όρο διακρινόμενο από υψηλό βαθμό αοριστίας παρά για περίπτωση διάψευσης των δικαιολογημένων προσδοκιών του πελάτη της Τράπεζας⁶⁰⁷. Ο εν λόγω όρος χαρακτηρίζεται πράγματι από αοριστία ως προς περισσότερα του ενός σημεία, καθώς δεν διευκρινίζονται ούτε οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να επιβληθούν έξοδα κίνησης λογαριασμού, ούτε τα κριτήρια προσδιορισμού του ύψους των εξόδων, ούτε το εύρος διακύμανσης του ύψους αυτών, ούτε το ύψος του υπολοίπου που πρέπει να παρουσιάζει ο λογαριασμός για να μην χρεωθούν έξοδα⁶⁰⁸. Ορθότερη θα πρέπει να θεωρηθεί η γνώμη ότι, και αν ακόμα *ratio* των περιπτώσεων ε' και ια' της παρ. 7 του αρθρ. 2 του Ν. 2251/1994 είναι όντως, μεταξύ άλλων, και η προστασία των δικαιολογημένων προσδοκιών του πελάτη αναφορικά με το ύψος του τιμήματος ή την έκταση της κύριας παροχής, η χρήση του όρου «*απροσδόκητη ή αιφνιδιαστική ρήτρα*» φαίνεται σκόπιμο από πλευράς συστηματικής να περιορίζεται στις περιπτώσεις διατάξεων σε ΓΟΣ, οι οποίες κατά τις περιστάσεις, ιδίως με βάση την εικόνα της σύμβασης προς τα έξω, είναι τόσο ασυνήθιστες, ώστε να μην υπολογίζει σε αυτές ο αντισυμβαλλόμενος του χρήστη των ΓΟΣ.

278. Και η ελληνική θεωρία φαίνεται να δέχεται ότι ο έλεγχος των απροσδόκητων ρητρών αποτελεί υποπερίπτωση του ελέγχου διαφάνειας. Ειδικότερα:

1) Ο Δέλλιος δέχεται ότι οι αιφνιδιαστικές ή απροσδόκητες ρήτρες συνιστούν μια κατηγορία αδιαφανών ρητρών⁶⁰⁹. Δέχεται ότι η αρχή της διαφάνειας αναλύεται σε τρεις επιμέρους κατευθύνσεις, την αρχή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης («*Verständlichkeitsgebot*»), την αρχή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου («*Bestimmtheitsgebot*») και την αρχή της προβλεψιμότητας της ύπαρξης – όχι αναγκαία και του ειδικότερου περιεχομένου των όρων. Η τελευταία αρχή, όπως επισημαίνει ο ίδιος συγγραφέας, θεωρείται συχνά ταυτόσημη με την απαγόρευση της θέσης απροσδόκητων, αιφνιδιαστικών ή παραπλανητικών γενικών όρων συναλλαγών («*Täuschungs-oder Irreführungsverbot*»)⁶¹⁰.

2) Περαιτέρω, κατά την Μπεχρή-Κεχαγιόγλου απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες είναι οι ρήτρες που αιφνιδιάζουν τον

⁶⁰⁷ Δελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 284, υπόσ. 64.

⁶⁰⁸ Κατά τον Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 564, ο συγκεκριμένος όρος αφήνει επιπλέον αόριστο το *αν* και το *πότε* θα επιβληθούν έξοδα κίνησης λογαριασμού.

⁶⁰⁹ Δέλλιος, σε Αλεξανδρίδου Ελίτσας (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 95 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 120, ο ίδιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 ΙΙ, αρ. 271.

⁶¹⁰ Δέλλιον, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, ΙΙ. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 377-378. Ακριβέστερα κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη πρόκειται για την επιταγή (και όχι «αρχή») της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης και την επιταγή (και όχι «αρχή») του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου (βλ. υπόσ. 771).

καταναλωτή, διότι μεταβάλλουν την εικόνα που δικαιολογημένα ο ίδιος έχει δημιουργήσει αναφορικά με κρίσιμα στοιχεία της σύμβασης, όπως το ύψος του τιμήματος ή την έκταση της κύριας παροχής⁶¹¹. Η συγγραφέας δέχεται, περαιτέρω, ότι την άποψη της θεωρίας ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εξειδικεύεται και σε αρκετές περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου καταχρηστικών ρητρών της § 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, όπως στα εδ. ε', ζ', η', ι', στ' και ια', όπου καταφάσκει η κατάχρηση, διότι ο επίμαχος όρος δεν επιτρέπει στον καταναλωτή να προβλέψει κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη της σύμβασης, όπως τη διάρκειά της ή μεγέθη που περικλείονται στη βασική σχέση παροχής και αντιπαροχής, υιοθέτησε και το ανώτατο δικαστήριο σε μια σειρά καταχρηστικών όρων που μνημονεύονται στην απόφαση 1219/2001, καθώς και ότι στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες. Συνεπώς, και κατά την *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου* η έννοια της απροσδόκητης ή αιφνιδιαστικής ρήτρας δεν αποκλείει την έννοια της αδιαφανούς ρήτρας, αλλά η απροσδόκητη ρήτρα αποτελεί υποπερίπτωση αδιαφανούς ρήτρας.

- 3) Κατά την *Παπαρσενίου* οι απροσδόκητες ρήτρες αντιβαίνουν στην αρχή της διαφάνειας, καθώς πρόκειται για ρήτρες οι οποίες είναι κρυμμένες στο κείμενο της σύμβασης, με αποτέλεσμα να προκαλούν έκπληξη στον καταναλωτή, ο οποίος δεν υπολογίζει στην ύπαρξή τους. Οι ρήτρες αυτές δεν είναι απαραίτητα ασυνήθεις για το συγκεκριμένο είδος συναλλαγών, ούτε απαραίτητα καταχρηστικές με την έννοια της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η αδιαφάνεια δεν έγκειται στην ίδια τη διατύπωση της ρήτρας, αλλά στην εισδοχή της στην σύμβαση με τρόπο, ώστε να αντιστρατεύεται τους βασικούς στόχους, τους οποίους επιδιώκουν τα μέρη με τη σύμβαση. Συνεπώς, κατά την *Παπαρσενίου* ο έλεγχος της απροσδόκητης ρήτρας θα πρέπει να διενεργείται τόσο στο στάδιο της ένταξης, όσο και στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ⁶¹². Χαρακτηριστικό παράδειγμα δυσχερούς κατηγοριοποίησης της απροσδόκητης ρήτρας στον έλεγχο ένταξης ή στον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας παρέχει η ΑΠ 11/2006⁶¹³. Κατά την *Παπαρσενίου*, η συγκεκριμένη ρήτρα, αφενός λόγω της ιδιαίτερης φύσης της και του σκοπού της σύμβασης και αφετέρου λόγω της απόκρυψής της μέσα στην σύμβαση, αποτελούσε

⁶¹¹ *Μπεχρή-Κεχαγιόγλου Γ.*, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σελ. 92.

⁶¹² *Παπαρσενίου Παρασκευί*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 54-55.

⁶¹³ ό.π.. Ο συγκεκριμένος ΓΟΣ ασφαλιστηρίου κάλυψης από πυρκαγιά και κεραυνό απέκλειε την ευθύνη μεταξύ άλλων από βραχυκύκλωμα που προκλήθηκε από κεραυνό. Με την ΑΠ 11/2006 (στην οποία δεν γίνεται ρητά λόγος για την προβληματική περί απροσδόκητης ή αιφνιδιαστικής ρήτρας) επικυρώθηκε η κρίση του Εφετείου ότι ο όρος αυτός στην ουσία αναιρεί την ευθύνη της ασφαλιστικής εταιρίας και ματαιώνει τον σκοπό για τον οποίο καταρτίστηκε η σύμβαση ασφάλισης, δηλαδή την κάλυψη από πυρκαγιά και κεραυνό, δεδομένου ότι ο κεραυνός από την φύση του είναι φαινόμενο υπέρτασης που προκαλεί αναγκαιώς βραχυκύκλωμα. Σημειωτέον ότι ο όρος αυτός κρίθηκε ότι αντίκειται και στο άρθρο 19 του Ν. 2496/1997 που περιλαμβάνει τον κεραυνό στους ελάχιστους ασφαλιστικούς κινδύνους της ασφάλισης ζημιών από πυρκαγιά, αποβλέποντας στις συνέπειες από την πώση του, που είναι η πρόκληση φωτιάς και βραχυκυκλωμάτων, εκδοχή υπό την οποία ο όρος είναι παράνομος και άκυρος εκ του λόγου αυτού, χωρίς να χωρεί έλεγχος αυτού δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

μια ρήτρα που δεν θα έπρεπε να αναμένεται από τον καταναλωτή (απροσδόκητη ρήτρα) και θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι δεν έχει ενταχθεί στη σύμβαση⁶¹⁴, στο μέτρο που δεν έγινε σαφής υπόδειξη της ύπαρξής της στον καταναλωτή.

279. Ακόμα και αν υιοθετηθεί η διάκριση μεταξύ αιφνιδιαστικών και απροσδόκητων ρητρών, ώστε στην πρώτη κατηγορία να περιληφθούν οι ρήτρες που μεταβάλλουν την εικόνα που δικαιολογημένα έχει δημιουργήσει ο καταναλωτής αναφορικά με κρίσιμα στοιχεία της σύμβασης, όπως το ύψος του τιμήματος ή την έκταση της κύριας παροχής⁶¹⁵, ενώ στη δεύτερη να περιληφθούν οι ρήτρες που είναι κρυμμένες στο κείμενο της σύμβασης, με αποτέλεσμα να προκαλούν έκπληξη στον καταναλωτή, ο οποίος δεν υπολογίζει στην ύπαρξή τους, αμφότερες θα πρέπει να θεωρηθούν ως εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας, καθώς η απαγόρευση και των δύο κατηγοριών ρητρών αποσκοπεί στην παροχή στον καταναλωτή της δυνατότητας γνώσης για την έκταση της συμβατικής του δέσμευσης, δηλαδή και οι δυο κατηγορίες ρητρών αυτές θα πληρούσαν αυτό το βασικό εννοιολογικό στοιχείο της αρχής της διαφάνειας⁶¹⁶.

(iii) Κατάταξη του ελέγχου απροσδόκητης ρήτρας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ

280. Το δεύτερο ερώτημα που τίθεται αναφορικά με τις απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες είναι αν η έννομη συνέπεια της κατάφασης του απροσδόκητου ή αιφνιδιαστικού χαρακτήρα των ρητρών αυτών είναι η μη ένταξή τους στη σύμβαση ή η ακυρότητά τους ως καταχρηστικών.
281. Κατά κανόνα, για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση αρκεί η αποδοχή από τον καταναλωτή των ΓΟΣ ως συνόλου (χωρίς αναφορά στις κατ' ιδίαν ρήτρες), με την κατάρτιση της λεγόμενης «*συμφωνίας ένταξης ή ενσωμάτωσης*», αντικείμενο της οποίας δεν είναι το περιεχόμενο των όρων αλλά μόνο η ισχύς τους, καθώς σε αντίθεση με το νομοθετικό πρότυπο της ΑΚ 195 (διαπραγματεύση σημείο προς σημείο), η πρόταση του προμηθευτή και η αποδοχή του καταναλωτή έχουν τον χαρακτήρα μιας συνολικής συμφωνίας προσχώρησης⁶¹⁷. Στην περίπτωση, όμως, των απροσδόκητων ή αιφνιδιαστικών ρητρών, το περιεχόμενο αυτών είναι τόσο ασυνήθιστο, ώστε να μην είναι αναμενόμενες από τον καταναλωτή και να τον αιφνιδιάζουν. Για τον λόγο αυτόν, παρότι δεν ορίζεται ρητά τον νόμο, γίνεται δεκτό ότι οι απροσδόκητες ρήτρες εντάσσονται στη σύμβαση μόνο εάν ο προμηθευτής υποδείξει ιδιαίτερα στον καταναλωτή την ύπαρξή τους⁶¹⁸.

⁶¹⁴ *Paparseniou Paraskevi*, ό.π., §I.IV.I, σελ. 55, υποσ. 168.

⁶¹⁵ Αυτό το περιεχόμενο φαίνεται να προσδίδεται στην «*αιφνιδιαστική ρήτρα*» από την ΠΠρΑθ 1119/2002, ΔΕΕ 2003, σ. 426 (επιβολή από την Τράπεζα στον δανειολήπτη επιβάρυνσης σε ποσοστό 1% επί του κεφαλαίου στεγαστικού δανείου ως «*έξοδα χρηματοδότησης*») και σ. 439 (επιβολή από την Τράπεζα στο δανειολήπτη, σε περίπτωση προεξόφλησης στεγαστικού δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, πληρωμής ποσού 2,5% του κεφαλαίου που καταβάλλεται πρόωρα).

⁶¹⁶ Βλ. υπό III.2 ανωτέρω.

⁶¹⁷ *Δέλλιος*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §7 I, αρ. 274.

⁶¹⁸ *Γεωργιάδη Γ.*, Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §22, αρ. 83. Βλ. και *Γεωργιάδη*, Η εξασφάλιση των πιστώσεων, β' έκδοση, §3, αρ. 90, που ορθά επισημαίνει ότι ειδικά στην

282. Στην ελληνική θεωρία φαίνεται να κρατεί η γνώμη ότι οι αιφνιδιαστικές ή απροσδόκητες ρήτρες υπόκεινται όχι μόνο στον έλεγχο ένταξης αλλά και στον έλεγχο κύρους του περιεχομένου τους κατά το άρθρο 2§§6-7 Ν. 2251/1994⁶¹⁹ (προφανώς όχι σωρευτικά, αλλά υπαλλακτικά, καθώς αν γίνει δεκτό ότι δεν έχει ενταχθεί η ρήτρα στη σύμβαση, τότε είναι πρόδηλο ότι δεν μπορεί να τεθεί ζήτημα ανοικτού ελέγχου μιας στην ουσία μη συνομολογημένης ρήτρας).
283. Η θέση αυτή θα πρέπει να επικροτηθεί. Πράγματι, το γεγονός ότι μια απροσδόκητη ρήτρα πέτυχε να διέλθει αλώβητη το στάδιο του ελέγχου της ένταξής της στη σύμβαση, δεν σημαίνει ότι ο απροσδόκητος χαρακτήρας της δεν θα πρέπει να εκτιμηθεί για τον χαρακτηρισμό αυτής ως καταχρηστικής ή όχι, κατ' εφαρμογήν είτε της παρ. 6 είτε της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η θεώρηση αυτή θα μπορούσε να ιδωθεί ως μια ακόμα εφαρμογή του κατά τον *Wilburg* «κινητού συστήματος»⁶²⁰. Σε αυτό το πλαίσιο, όροι καθολικά χρησιμοποιούμενοι σε όλες τις συμβάσεις του είδους θα πρέπει να παρουσιάζουν περιεχόμενο που να αγγίζει τα όρια της καταχρηστικότητας προκειμένου να χαρακτηριστούν ως απροσδόκητες ρήτρες, ενώ όροι λιγότερο συνηθισμένοι στις συναλλαγές του είδους θα πρέπει να κρίνονται ευκολότερα ως απροσδόκητες ρήτρες, μολονότι το περιεχόμενό τους, από μόνο του, απέχει από το να χαρακτηριστεί καταχρηστικό.

(iv) Περιπτώσιολογία απροσδόκητων ρητρών

284. Ως περίπτωση ελέγχου του απροσδόκητου ή όχι χαρακτήρα ρήτρας θα πρέπει να θεωρηθεί ο έλεγχος όρου συμβάσεως ασφαλίσεως από την ΑΠ 237/2012⁶²¹, καίτοι δεν γίνεται σε αυτή ρητά λόγος για την προβληματική περί απροσδόκητης ή αιφνιδιαστικής ρήτρας. Ο Άρειος Πάγος με την εν λόγω απόφαση δέχθηκε ότι το Εφετείο κατ' ορθή εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 κατέληξε στο αποδεικτικό πόρισμα αξιολόγησης του υπό κρίση όρου ως μη καταχρηστικού. Ο εν λόγω όρος, ο οποίος είχε περιληφθεί ως ειδική εξαίρεση στο εσωτερικό ασφαλιστηρίου συμβολαίου που αφορούσε την ασφάλιση εκσκαφών και ανέγερσης οικοδομής αποτελούμενης από τρία υπόγεια και έξι υπερκείμενους ορόφους, είχε την ακόλουθη διατύπωση: «οι ασφαλιστές δεν αποζημιώνουν τον ασφαλισμένο» εκτός των άλλων περιπτώσεων και για «ζημιές σε οποιαδήποτε ιδιοκτησία, προκαλούμενες από δόνηση ή μετακίνηση ή εξασθένηση των θεμελίων ή βλάβη ή από ζημία σε οποιοδήποτε πρόσωπο ή περιουσία, προερχόμενη ή αν είναι αποτέλεσμα, οιασδήποτε τέτοιου είδους ζημίας (εκτός αν ήθελε ιδιαιτέρως

περίπτωση απροσδόκητων ρητρών, πρέπει και στο πλαίσιο του ν. 2251/1994 να γίνεται δεκτό ότι δεν αρκεί γενική υπόδειξη τους μαζί με τους υπόλοιπους όρους, αλλά απαιτείται ιδιαίτερη υπόδειξη.

⁶¹⁹ Δέλλιος, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 95 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 120, του *ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 II, αρ. 271, *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 285, υποσ. 74, *Γεωργιάδη Γ.*, Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §22, αρ. 83, υποσ. 219.

⁶²⁰ *Wilburg*, Entwicklung eines beweglichen Systems im bürgerlichen Recht, *Canaris*, Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz, §4. Βλ. σε εμάς *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 138 επ..

⁶²¹ ΑΠ 237/2012 ΕπισκεΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650 = Ε7 2012, 1382 = ΝΟΜΟΣ.

συμφωνηθεί με την έκδοση πρόσθετης πράξεως)». Από τις αναλυτικές αιτιολογίες της κρίσης του Εφετείου, οι οποίες παρατίθενται στην αρεοπαγνητική απόφαση, φαίνεται να προκύπτει ότι το Εφετείο προέβη τόσο σε έλεγχο ένταξης του συγκεκριμένου όρου στη σύμβαση⁶²², όσο και σε ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας⁶²³.

285. Έλεγχο απροσδόκητης ρήτρας φαίνεται να επιχειρεί ο Άρειος Πάγος και στην περίπτωση της ΑΠ 1597/2011⁶²⁴. Στην περίπτωση αυτή είχε συμφωνηθεί, με όρο του ασφαλιστηρίου συμβολαίου, ως προς τον κρίσιμο ασφαλιζόμενο κίνδυνο (πλημμύρα), ότι «από την ασφάλιση εξαιρούνται απώλειες ή ζημίες από θραύση σωληνώσεων, εγκαταστάσεων υδρεύσεως/αποχετεύσεως, κεντρικής θερμάνσεως, κλιματισμού, από διαρροή, διάρρηξη ή έκρηξη θερμοσιφώνων, πλυντηρίων κλπ συναφών». Ο ασφαλισμένος υπέστη ζημία από πλημμύρα στο κατάστημά του, η οποία προκλήθηκε από θραύση των σωληνώσεων των υδραυλικών εγκαταστάσεων του ορόφου άνωθεν του καταστήματός του. Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η εν λόγω ρήτρα περιορίζει θεμελιώδη δικαιώματα του ασφαλισμένου που προκύπτουν από τη φύση της άνω συμβάσεως και οδηγούν σε διακινδύνευση του κύριου σκοπού της, που ήταν η κάλυψη του κινδύνου πλημμύρας, δεν είχε γίνει ρητή επισήμανση του όρου αυτού, ούτε αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των συμβαλλομένων και ο ενάγων που ήθελε την πλήρη κάλυψη του καταστήματός του σε περίπτωση πλημμύρας από οποιαδήποτε αιτία, αγνοούσε τον όρο αυτό, χωρίς υπαιτιότητά του, ενόψει μάλιστα και της διαβεβαίωσης προς αυτόν του ασφαλιστικού πράκτορα της ασφαλιστικής εταιρίας ότι καλύπτεται το κατάστημά του για κάθε αιτία από πλημμύρα. Έτσι, ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι ο εν λόγω όρος, ελεγχόμενος με βάση το γενικό κριτήριο της παραγράφου 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σαφώς διαταράσσει υπέρμετρα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων (ασφαλισμένου και εναγόμενης ασφαλιστικής εταιρίας), που κατήρτισαν τη σύμβαση ασφάλισης, εις βάρος του ασφαλισμένου και επί πλέον διαταράσσεται η καθοδηγητική λειτουργία του ενδοτικού δικαίου, εφόσον με το περιεχόμενο αυτού αλλάζει στη συγκεκριμένη (ένδικη) περίπτωση, η εικόνα που έχει διαμορφωθεί με βάση τους κανόνες του ενδοτικού δικαίου για τη συγκεκριμένη σύμβαση ασφάλισης, όπου ο ασφαλισμένος είχε την πεποίθηση ότι συνάπτει ασφάλιση για κάθε κίνδυνο που καλύπτει τις ζημίες από πλημμύρα. Και σε αυτή την περίπτωση, ο Άρειος στάθμισε κριτήρια τόσο του

⁶²² Συγκεκριμένα, διατυπώνεται το πόρισμα ότι δεν αποδείχθηκε ότι η ασφαλιστική εταιρεία εν αγνοία του ασφαλισμένου περιέλαβε στο εσωτερικό του ασφαλιστηρίου συμβολαίου τον επίμαχο όρο ή ότι ο ασφαλιζόμενος ανυπαίτια αγνοούσε την ύπαρξή του με την έννοια ότι δεν κατέστη ποτέ αντικείμενο διαπραγμάτευσης, αλλά αντίθετα αποδείχθηκε ότι ο ασφαλισμένος γνώριζε και πάντως όφειλε να γνωρίζει όλους τους γενικούς και ειδικούς όρους της ασφαλιστικής συμβάσεως που αναφέρονται στην πρώτη σελίδα του ασφαλιστηρίου, το οποίο ο ίδιος ο ασφαλιζόμενος προσκόμισε, επικαλέστηκε στη δίκη και στήριξε σε αυτό όλες τις επίδικες αξιώσεις του.

⁶²³ Συγκεκριμένα, το Εφετείο δέχθηκε ότι ο υπό κρίση όρος δεν είναι άκυρος ως καταχρηστικός, εφ' όσον δεν μπορεί να κριθεί ότι συνιστά υπέρμετρη δέσμευση της βουλήσεως του ασφαλισμένου ή εκμετάλλευση του, αφού ουδόλως αποδείχθηκε κάτι τέτοιο από κάποιο αποδεικτικό στοιχείο. Περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος μεταξύ άλλων δέχθηκε ότι στις αιτιολογίες της απόφασης του Εφετείου διαλαμβάνονται πραγματικά περιστατικά τα οποία δικαιολογούν το κατ' ορθή εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 καταληκτικό πόρισμα αξιολογήσεως του εν λόγω όρου ως μη καταχρηστικού.

⁶²⁴ ΑΠ 1597/2011 ΝΟΜΟΣ.

ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ (μη ρητή επισήμανση του όρου, ο όρος δεν αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των συμβαλλομένων, ανυπαίτια άγνοια του ασφαλισμένου για τον όρο) όσο και κριτήρια του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας, πριν κρίνει τον όρο καταχρηστικό κατ' εφαρμογή του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994, στο πλαίσιο ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας. Δεν προέβη, με άλλα λόγια, ο Άρειος Πάγος σε διαδοχικό έλεγχο πρώτα όσον αφορά την ένταξη και ύστερα όσον αφορά την καταχρηστικότητα, αλλά προσανατολίστηκε αποκλειστικά σε έλεγχο καταχρηστικότητας, χρησιμοποιώντας κριτήρια που είναι συνήθη και για τον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση.

286. Χαρακτηριστική περίπτωση απροσδόκητης ρήτρας θα πρέπει να θεωρηθεί και αυτή επί της οποίας έκρινε ο Άρειος Πάγος με την ΑΠ 413/2019⁶²⁵, επί διαφοράς ασφαλισμένου και ασφαλιστικής εταιρίας από σύμβαση προαιρετικής κάλυψης ιδίων ζημιών (μικτή ασφάλιση), καίτοι δεν γίνεται σε αυτή ρητά λόγος για την προβληματική περί απροσδόκητης ή αιφνιδιαστικής ρήτρας. Από υπαιτιότητα του ασφαλισμένου, συνέβη τροχαίο ατύχημα (εκτροπή του αυτοκινήτου του, το οποίο οδηγούσε ο ίδιος, και πρόσκρουση με μαντρότοιχο), εξ αιτίας του οποίου το αυτοκίνητό του υπέστη ζημιές για την αποκατάσταση των οποίων προέβη σε δαπάνες και εν συνεχεία ζήτησε να υποχρεωθεί η εναγόμενη ασφαλιστική εταιρία να του καταβάλει το ποσό τους ως αποζημίωση (λόγω επέλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου). Η ασφαλιστική εταιρεία πρότεινε ένσταση εξαιρέσεως από την ασφαλιστική κάλυψη, στηριζόμενη σε σχετικό όρο της μεταξύ τους συναφθείσας ασφαλιστικής σύμβασης, σύμφωνα με τον οποίο, σε περίπτωση ατυχήματος επερχόμενου όταν το ασφαλισμένο όχημα οδηγείται από οδηγό που δεν έχει συμπληρώσει το 25^ο έτος της ηλικίας του, απαλλάσσεται από κάθε ευθύνη της για καταβολή αποζημίωσης. Ο ασφαλιζόμενος προς απόκρουση της ως άνω ένστασης, πρότεινε την αντένσταση της ακυρότητας, ως καταχρηστικού, του συγκεκριμένου όρου επικαλούμενος τις διατάξεις των άρθρων 281 ΑΚ και 2 §§ 1 και 6 του ν. 2251/1994. Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι το Εφετείο ορθά έκρινε ότι ήταν καταχρηστικός και επομένως άκυρος, ενόψει των παραδοχών του: α) ότι ο όρος αυτός ήταν μονομερώς προδιατυπωμένος για απροσδιόριστο αριθμό μελλοντικών συμβάσεων, και δεν υφίστατο κατά την κατάρτιση της σύμβασης δυνατότητα ατομικής διαπραγμάτευσης μεταξύ των μερών, ως προς το περιεχόμενο του όρου, αφού, μολονότι ο ανωτέρω ειδικός όρος εξαίρεσης από την ασφαλιστική κάλυψη παρεκκλίνει από την αίτηση με την οποία ο ασφαλιζόμενος, ο οποίος κατά τον χρόνο κατάρτισης της σύμβασης δεν είχε συμπληρώσει το 25ο έτος της ηλικίας του αλλά το 23ο, ζήτησε την ασφαλιστική κάλυψη των ιδίων ζημιών του ασφαλισμένου οχήματός του, και συνεπώς θα ήταν ο δικαιούχος του ασφαλίματος σε περίπτωση επέλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου, ουδέποτε αναπτύχθηκε ούτε επισημάνθηκε στον ασφαλιζόμενο, κατά την κατάρτιση της ένδικης σύμβασης, ούτε σημειώθηκε στην πρώτη σελίδα του ασφαλιστηρίου, με εντονότερα στοιχεία από τα λοιπά, ώστε να υποπίπτει εύκολα στην αντίληψη, όπως απαιτείται από τη διάταξη του άρθρου 2 § 5 του Ν. 2496/1997 «Ασφαλιστική σύμβαση κ.λπ.», β) ότι λήπτης του έννομου αγαθού της ασφάλισης και αντισυμβαλλόμενος της ασφαλιστικής εταιρίας στην ένδικη ασφαλιστική σύμβαση, στην οποία είχε τεθεί από την

⁶²⁵ ΑΠ 413/2019 ΝΟΜΟΣ = ΕΕμπΔ 2020, 130 (Παρατηρήσεις *Av. Καντηλιεράκη*, ΕΕΜΠΔ 2020, 134).

τελευταία ο ως άνω όρος, ήταν ο ίδιος ο ενάγων, ο οποίος δεν είχε συμπληρώσει κατά τον χρόνο της κατάρτισης της σύμβασης το 25ο έτος της ηλικίας του, αλλά το 23ο, γ) ότι η διατήρηση της ισχύος του προπαρασκευασμένου έντυπου γενικού όρου συναλλαγών του ασφαλιστηρίου συμβολαίου περί εξαίρεσης από την ασφαλιστική κάλυψη ιδίων ζημιών, περιορίζει θεμελιώδη δικαιώματα του ασφαλιζόμενου, που προκύπτουν από τη φύση της άνω σύμβασης και οδηγούν σε διακινδύνευση του κύριου σκοπού της, που ήταν η κάλυψη των ιδίων ζημιών του ασφαλισμένου οχήματος, ενώ αντιθέτως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η κατάργηση τούτου ενέχει ως συνέπεια σημαντική επίταση του ασφαλιστικού κινδύνου, τέτοια, που να θεμελιώνει ολική απαλλαγή της ασφαλιστικής εταιρίας από την ευθύνη της για την ασφαλιστική κάλυψη του ασφαλισμένου οχήματος από τον κίνδυνο ιδίων ζημιών, ο ελεγχόμενος συμβατικός όρος, που αποτελούσε γενικό όρο συναλλαγών (ΓΟΣ) κατά την έννοια του άρθρου 2 παρ. 1 ν. 2251/1994 ήταν καταχρηστικός κατά τη γενική ρήτρα της παρ. 6 του ίδιου άρθρου και για τον λόγο αυτό άκυρος.

287. Περίπτωση επικουρικής επίκλησης του απροσδόκητου χαρακτήρα ρήτρας που χαρακτηρίζεται αδιαφανής εντοπίζεται σε δελτίο τύπου της Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή αναφορικά με την επιβολή σε μαιευτήρια προστίμων συνολικού ύψους 435.000 €, γιατί χρέωναν στις μητέρες που γεννούσαν σε αυτά τη συλλογή του ομφαλοπλακουντιακού αίματος (των βλαστοκυττάρων) από 225 έως 350 ευρώ. Συναφώς στο εν λόγω δελτίο τύπου αναφέρεται ότι η παραπάνω χρέωση ήταν αδιαφανής ως προς την αιτία και το ύψος της, καθώς οι καταναλωτές «δεν είχαν καμία πληροφόρηση ποιες ενέργειες ή παροχές καλύπτει αυτή η χρέωση ώστε να σταθμίσουν και να κρίνουν το εύλογο αυτής. Όπως μάλιστα απεδείχθη, παρά την ασάφεια που καλλιεργούσε ο αδιαφανής όρος, στο συνολικό ποσό της χρέωσης δεν περιλαμβανόταν αμοιβή ιατρού, ο οποίος άλλωστε δεν αξίωνε και δεν ελάμβανε καμία αμοιβή για τη συλλογή των βλαστοκυττάρων. Ας επισημανθεί ότι η λήψη του ομφαλοπλακουντιακού αίματος πραγματοποιείται δίχως κάποια πρόσθετη επέμβαση στη μητέρα, σε υλικά και συσκευασία που διατίθενται από τον εκπρόσωπο της δημόσιας ή ιδιωτικής τράπεζας φύλαξης, ο οποίος συνήθως και το παραλαμβάνει επί τόπου». Μολαταύτα, στη συνέχεια φαίνεται να γίνεται επίκληση και του απροσδόκητου χαρακτήρα των όρων δυνάμει των οποίων πραγματοποιούνταν οι συγκεκριμένες χρεώσεις, καθώς στο δελτίο τύπου επισημαίνεται ότι οι «καταναλωτές πληροφορούνταν την εν λόγω χρέωση και το ύψος της κατά τη λήψη του λογαριασμού τοκετού και αιφνιδιάζονταν από αυτή. Τα μαιευτήρια δεν επεδείκνυαν μέριμνα, που να εξασφαλίζει την ενημέρωση των γονέων με σαφή τρόπο για την ύπαρξη και το ύψος της χρέωσης»⁶²⁶.
288. Περίπτωση ρήτρας ελεγκτέας ως απροσδόκητης συνιστά και η ρήτρα «σε πρώτη ζήτηση» σε σύμβαση εγγύησης με εγγυητή ιδιώτη που διαθέτει ελάχιστη εμπειρία σε αυτού του είδους τις συναλλαγές, χωρίς καμία επιπλέον εξήγηση. Πράγματι, η σύμβαση εγγύησης εξ ορισμού παραπέμπει σε γέννηση παρεπόμενης ευθύνης και όχι σε θεμελίωση ευθύνης ανεξάρτητης από την ύπαρξη κύριας ενοχής, με αποτέλεσμα να είναι δυσχερώς αντιληπτό ότι η

⁶²⁶ Από 11 Μαΐου 2010 Δελτίο Τύπου με θέμα «Επιβολή προστίμων για παραβάσεις των διατάξεων του Ν. 2251/94» του Γραφείου Τύπου του Υπουργείου Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας (<http://www.efpolis.gr/el/ggk-deltia-typou/ggk-deltia-typou-2010/1127-dt-2010-05-11.html>).

υποχρέωση του εγγυητή είναι αποσυνδεδεμένη από κάθε είδους ενστάσεις που αφορούν στην κύρια οφειλή, όταν στη σύμβαση εγγύησης περιέχεται τέτοια ρήτρα «σε πρώτη ζήτηση»⁶²⁷.

289. Απροσδόκητη ρήτρα δύναται να συνιστά και τυχόν πρόβλεψη σε μια εγγύηση ανώτατου ποσού που συνομολογείται με ΓΟΣ ότι μπορεί να υπάρξει υπέρβαση του εν λόγω ποσού για την κάλυψη τόκων και εξόδων, καθώς στην εγγύηση ανώτατου ποσού ο εγγυητής εκκινεί από τον πλήρη περιορισμό της ευθύνης του, οπότε ρήτρα με το περιεχόμενο αυτό έχει για τον εγγυητή απροσδόκητο και αιφνιδιαστικό χαρακτήρα⁶²⁸.

(η) Κριτική στην τάση χαρακτηρισμού καταχρηστικών ρητρών ως δήθεν αδιαφανών

290. Στην Γερμανία έχει παρατηρηθεί η τάση επίκλησης της αρχής της διαφάνειας αναφορικά με ρήτρες, η εγκυρότητα των οποίων φαίνεται να είναι αμφίβολη και λόγω του περιεχομένου τους⁶²⁹. Η τάση εκτεταμένης επίκλησης της αρχής της διαφάνειας σε περιπτώσεις ρητρών, οι οποίες θα έπρεπε να έχουν κριθεί το πρώτον ως προς την καταχρηστικότητα του περιεχομένου τους, έχει υποστεί κριτική από περισσότερες πλευρές.
291. Εκ πρώτης όψεως, ο χαρακτηρισμός μιας ρήτρας ΓΟΣ ως καταχρηστικής λόγω αδιαφάνειας, πριν καν να εξεταστεί κατά πόσον η ρήτρα είναι καταχρηστική από πλευράς του περιεχομένου της, ή, με άλλη διατύπωση, κατά πόσον είναι αυτή «ουσιαστικά καταχρηστική», φαίνεται μεθοδολογικά ορθός. Μια ρήτρα που από την σκοπιά του περιεχομένου της είναι ουδέτερη, δύναται να κριθεί καταχρηστική λόγω αδιαφάνειας, καθώς σκοπός της αρχής της διαφάνειας είναι να μην εμποδίζεται ο καταναλωτής, λόγω της διατύπωσης των ΓΟΣ, να γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του με σαφήνεια⁶³⁰, ανεξαρτήτως αν κατά τα λοιπά ήθελε κριθεί η ρήτρα καταχρηστική από πλευράς περιεχομένου. Υπό αυτό το πρίσμα, και στη Γερμανία (όπου η αρχή της διαφάνειας καταστρώνεται στον BGB στον έλεγχο περιεχομένου) υποστηρίζεται ότι προκαλείται διατάραξη των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (*unangemessene Benachteiligung*) των μερών, λόγω της ίδιας της αδιαφάνειας, χωρίς να απαιτείται περαιτέρω εξέταση του περιεχομένου της ρήτρας⁶³¹.
292. Μολαταύτα, έχει υποστηριχθεί ότι ο εφαρμοστής του δικαίου θα πρέπει να εξαντλήσει τις δυνατότητες ελέγχου που παρέχουν τα πραγματικά των §§ 305 έως 305c του Γερμανικού Αστικού Κώδικα και να αντισταθεί στον πειρασμό να κρίνει ότι ένας ΓΟΣ προκαλεί υπέρμετρη διατάραξη, επειδή διαφαίνεται εκ των υστέρων μια διαφορετική διαμόρφωση, η οποία θα ήταν περισσότερο

⁶²⁷ Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §22, αρ. 66-67. BGH της 10.09.2002 - XI ZR 305/01, NJW 2002, 3628.

⁶²⁸ Γεωργιάδη, Η εξασφάλιση των πιστώσεων, β' έκδοση, §3, αρ. 90, Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §22, αρ. 83.

⁶²⁹ Armbrüster Christian, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 440.

⁶³⁰ Armbrüster Christian, ό.π., 439-440.

⁶³¹ Armbrüster Christian, ό.π., 440.

διαφανής και κατανοητή για τον πελάτη. Ένας τέτοιος τρόπος παρατήρησης δεν επιτυγχάνει τον πραγματικό προστατευτικό σκοπό των διατάξεων περί ελέγχου των ΓΟΣ. Γιατί, κατά την άποψη αυτή, η «αποτυχία της αγοράς», της οποίας η διόρθωση επιδιώκεται με τον προστατευτικό σκοπό του νόμου, δεν έγκειται στο γεγονός ότι οι ρυθμιζόμενες με τους ΓΟΣ λεπτομέρειες της σύμβασης δεν είχαν καταστεί επαρκώς σαφείς για αυτόν. Πρόκειται περισσότερο για το ότι τα «μικρά γράμματα», τα οποία ήταν περισσότερο ή λιγότερο διαμορφωμένα με σαφήνεια και ήταν κατανοητά με ή χωρίς βοήθεια ειδικού, δεν εξετάζονται καν από τον καταναλωτή πριν την κατάρτιση της σύμβασης, επειδή μια τέτοια εξέταση, κατά κανόνα, εξαιτίας του χρόνου και της προσπάθειας που απαιτεί, απλώς δεν αξίζει τον κόπο. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει η κατεύθυνση του ελέγχου των ΓΟΣ, όταν αυτοί έχουν καταστεί μέρος της σύμβασης σύμφωνα με τις §§ 305 έως 305c του BGB, να έγκειται πρωτίστως στον έλεγχο της ισορροπίας του περιεχομένου τους⁶³². Η συγκεκριμένη άποψη, εφόσον γίνει δεκτή, οδηγεί σε αντιστροφή της σειράς εξέτασης αδιαφάνειας και «ουσιαστικής καταχρηστικότητας», καθόσον επιτάσσει να εξαντληθεί η θεώρηση της ρήτρας από πλευράς «ουσιαστικής καταχρηστικότητας», προτού να εξεταστεί από πλευράς αδιαφάνειας.

293. Το πνεύμα της ανάγκης η έμφαση να τίθεται στον έλεγχο των ΓΟΣ από πλευράς ουσιαστικής καταχρηστικότητας αποδίδει, σε εμάς, και η ακόλουθη κριτική του Παπανικολάου⁶³³: «*Ανάγκη ιδιαίτερη υπάρχει κατά τον δικαστικό έλεγχο της καταχρηστικότητας των τραπεζικών ΓΟΣ να ερευνάται προσεκτικά το περιεχόμενο της προσβαλλόμενης ρήτρας από τη σκοπιά προεχόντως των κριτηρίων ουσιαστικής δικαιοσύνης, με το οποίο μετράται συνήθως, σε διεθνές επίπεδο, η δικαιοσύνη ενός όρου. Και εννοούμε εδώ λιγότερο την νεοπαγή αρχή της διαφάνειας, που – καθώς δεν μπορεί να μετρηθεί με κάποιο αντικειμενικό μέτρο – αποτελεί το αδιαφανέστερο, εντεύθεν δε και το πιο ρευστό εν προκειμένω κριτήριο, και περισσότερο από τις βασικές αξιολογήσεις του ενδοτικού δικαίου στην καθοδηγητική τους λειτουργία, καθώς και τη φύση, τον σκοπό και τη γενικότερη οικονομία της συγκεκριμένης συμβάσεως, αλλά και τις ειδικές συνθήκες της καταρτίσεώς της, καθώς απαιτεί η καλή πίστη*».
294. Συναφώς, έχει υποστηριχθεί η άποψη⁶³⁴ ότι, με δεδομένο τον σκοπό του ελέγχου διαφάνειας, δηλαδή την προστασία του αντισυμβαλλομένου του χρήστη ΓΟΣ, η εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας δεν θα πρέπει να οδηγεί σε ρύθμιση λιγότερο ευνοϊκή για το χρήστη. Συνεπώς, όταν υπάρχει η δυνατότητα διάγνωσης «ουσιαστικής καταχρηστικότητας» ενός συμβατικού όρου, ο δικαστής ο οποίος εκδικάζει ιδίως συλλογική αγωγή θα πρέπει να αποφύγει να χαρακτηρίζει τον συγκεκριμένο όρο ως καταχρηστικό λόγω αδιαφάνειας, δεδομένου ότι μια απόφαση με το συγκεκριμένο περιεχόμενο επιτρέπει στον χρήστη να επαναφέρει την ούτως ή άλλως «ουσιαστικά καταχρηστική» ρήτρα με άλλη διατύπωση, χωρίς αυτό να αποκλείεται από το διατακτικό της απόφασης, η οποία έκρινε τη ρήτρα ως καταχρηστική λόγω αδιαφάνειας.

⁶³² Basedow, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 51.

⁶³³ Παπανικολάου, Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, 670.

⁶³⁴ Armbrüster Christian, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 439.

295. Το ζήτημα της ορθής βάσης του ελέγχου της εγκυρότητας συγκεκριμένης ρήτηρας ως καταχρηστικής λόγω αδιαφάνειας ή ως άκυρης λόγω «ουσιαστικής καταχρηστικότητας» δεν είναι σε καμιά περίπτωση ακαδημαϊκής φύσεως, αλλά έχει αξιοσημείωτα πρακτικά αποτελέσματα⁶³⁵. Πράγματι, όρος ο οποίος έχει κριθεί ως καταχρηστικός λόγω αδιαφάνειας δεν αποκλείεται να επαναφερθεί από τον χρήστη με διαφορετική διατύπωση, η οποία θα αίρει την αδιαφάνειά του. Μολαταύτα, η συζήτηση που έχει αναπτυχθεί σχετικά φαίνεται να εμφανίζει τα χαρακτηριστικά του ψευδοπροβλήματος. Ειδικότερα, την απάντηση στην σχετική προβληματική μπορεί να παράσχει είτε ο ερμηνευτικός κανόνας της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994), έννομη συνέπεια του οποίου είναι ότι προτιμάται, από τις περισσότερες δυνατές ερμηνευτικές εκδοχές, αυτή που τυγχάνει υπέρ του καταναλωτή, είτε ο ερμηνευτικός κανόνας της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, η οποία οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), έννομη συνέπεια του οποίου είναι η επιλογή της ερμηνευτικής εκδοχής που είναι δυσμενέστερη για τον καταναλωτή, εάν αυτή οδηγεί σε χαρακτηρισμό του υπό κρίση ΓΟΣ ως καταχρηστικού και επομένως άκυρου. Αν ο υπό κρίση ΓΟΣ μπορεί να ερμηνευθεί, στο πλαίσιο συλλογικής αγωγής, κατά τρόπο που να χαρακτηρίζεται ως «ουσιαστικά καταχρηστικός», αυτή είναι η ερμηνεία στην οποία δεσμεύεται να προβεί ο δικάζων δικαστής, δεδομένου ότι η ερμηνευτική εκδοχή η οποία οδηγεί σε ολοσχερή απαγόρευση του όρου είναι η ερμηνευτική εκδοχή η οποία πρέπει να προκριθεί, είτε ως τυγχάνουσα υπέρ του καταναλωτή είτε ως οδηγούσα σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου. Συνεπώς, ο έλεγχος της ουσιαστικής καταχρηστικότητας θα πρέπει να προηγείται του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ.

(θ) Το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας

296. Στο πλαίσιο της εκτίμησης, αν ένας ΓΟΣ διαταράσσει σημαντικά την ισορροπία υποχρεώσεων και δικαιωμάτων μεταξύ του καταναλωτή και του προμηθευτή, κρίσιμο είναι αν διαπιστώνεται απόκλιση από διάταξη ενδοτικού δικαίου που φέρει «καθοδηγητικό» χαρακτήρα ή σε περίπτωση άτυπων συναλλακτικών μορφών, από τα ουσιώδη, για την επίτευξη του σκοπού και τη διατήρηση της φύσεως της συμβάσεως, δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών, που απηγούν πράγματι «δικαιολογημένες προσδοκίες του πελάτη» για το συγκεκριμένο είδος συναλλαγής. Σε ποιο καταναλωτή όμως θα πρέπει να αποβλέψουμε, ώστε να διαπιστώσουμε ποιες είναι οι «δικαιολογημένες προσδοκίες» του, με άλλα λόγια, ποιο θα πρέπει να είναι το «πρότυπο καταναλωτή»⁶³⁶;

⁶³⁵ Armbrüster Christian, ό.π., 441.

⁶³⁶ Βλ. για την διχογνωμία αναφορικά με το πρότυπο του καταναλωτή Δέλλιου, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 59 επ., του ίδιου, σε Αλεξανδρίδου Ελίζας (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1η έκδοση, σ. 113-114 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 141-142, Αλεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 294-296, Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 33 επ.. Για το πρότυπο του καταναλωτή στο πλαίσιο της Οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές (2005/29/ΕΚ) βλ. Αλεξανδρίδου, Ο τροποποιημένος νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη

297. Τα πρότυπα του καταναλωτή που έχουν κατά καιρούς προταθεί ποικίλουν από τον επιφανειακό παρατηρητή και αμελή καταναλωτή μέχρι τον ενημερωμένο και έμπειρο καταναλωτή. Κρατεί στην Ελλάδα η γνώμη που προκρίνει το ενδιάμεσο πρότυπο του συνήθως απρόσεκτου ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτοντος τη μέση αντίληψη κατά τον σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του απόφασης καταναλωτή. Είναι ο συνήθως απρόσεκτος, ο οποίος δεν θα διαβάσει απαραίτητα όλα τα ψιλά γράμματα στις συμβάσεις που υπογράφει καθώς δείχνει εμπιστοσύνη στον προμηθευτή. Είναι όμως παράλληλα ο άνθρωπος που έχει τη μέση αντίληψη, γνωρίζει δηλαδή όταν ερωτηθεί τι θέλει και τι δεν θέλει, με ποιους όρους της κάθε σύμβασης συμφωνεί και με ποιους διαφωνεί, γνωρίζει καλά τι τον συμφέρει και τι όχι⁶³⁷.
298. Πιο συγκεκριμένα, ο Άρειος Πάγος αντιλαμβάνεται τον καταναλωτή ως «τον συνήθως απρόσεκτο ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτοντα τη μέση αντίληψη κατά το σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του αποφάσεως καταναλωτή του συγκεκριμένου είδους αγαθών ή υπηρεσιών⁶³⁸».
299. Η θέση αυτή του ΑΠ έχει αξιολογηθεί θετικά από την ελληνική θεωρία, με το σκεπτικό ότι αφενός δεν θα ήταν ρεαλιστική η υιοθέτηση ως προτύπου του ενημερωμένου, συναλλακτικά έμπειρου και προσεκτικού καταναλωτή, αφετέρου με την ανωτέρω προσέγγισή του ο Άρειος Πάγος δικαιολογεί μια μεγαλύτερη για τον καταναλωτή προστασία⁶³⁹. Με την υιοθέτηση του ανωτέρω προτύπου καταναλωτή, το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή αποκλίνει από το γενικό πρότυπο του Αστικού Κώδικα, που βασιζόμενο στον Γερμανικό Αστικό Κώδικα του 1896 λαμβάνει ως πρότυπο τον ενημερωμένο, ικανό να αυτοκαθορίζει τις έννομες σχέσεις του και υπεύθυνο για τις αποφάσεις του πολίτη⁶⁴⁰.
300. Τίθεται το ερώτημα αν το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας θα πρέπει να διαφέρει από το προπεριγραφέν γενικό πρότυπο καταναλωτή.
301. Ο Άρειος Πάγος έχει δεχθεί και στην περίπτωση του ελέγχου διαφάνειας το ίδιο πρότυπο καταναλωτή με αυτό που έχει δεχθεί για τις ανάγκες του ελέγχου καταχρηστικότητας. Έτσι, η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου με την 15/2007 Απόφαση δέχεται ότι ο υπό κρίση ΓΟΣ δεν παραβιάζει την αρχή της διαφάνειας, αφού το περιεχόμενο του όρου αυτού είναι διατυπωμένο με τόση σαφήνεια, ώστε ο απρόσεκτος μεν ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτων τη μέση αντίληψη κατά τον σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του βούλησης και απόφασης καταναλωτής να γνωρίζει από τη χρονική στιγμή της κατάρτισης της σύμβασης στην πραγματική τους έκταση, τα δικαιώματά του και τις συμβατικές

σκοπιά ενός εμπορικού, NoB 2007, σ. 1505-1506, *Christodoulou*, Standard Contract Terms in Greece, σελ. 6-7.

⁶³⁷ *Δελγκωστοπούλου*, Σημ. στην ΑΠ 296/2001, ΔΕΕ 2001, 1116.

⁶³⁸ ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 2123/2009 ό.π., ΑΠ 1495/2006 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π..

⁶³⁹ *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, σε Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή με θέμα «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σελ. 21-22.

⁶⁴⁰ *Coester*, in *Staudinger BGB*, *Eckpfeiler des Zivilrechts*, σ. 248.

δεσμεύσεις που αναλαμβάνει. Εξάλλου, με την 430/2005 απόφασή του, ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι ΓΟΣ που προβλέπει υπολογισμό τόκων με βάση έτος 360 ημερών προσκρούει στην αρχή της διαφάνειας, που επιτάσσει οι όροι να είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή, ώστε ο απρόσεκτος μεν ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτων τη μέση αντίληψη κατά τον σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του απόφασης, καταναλωτής να γνωρίζει τις συμβατικές δεσμεύσεις, που αναλαμβάνει, ιδίως, όσον αφορά τη σχέση παροχής και αντιπαροχής⁶⁴¹. Περαιτέρω, με την 1679/2008⁶⁴² απόφασή του ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ασφαλιστικός ΓΟΣ που προέβλεπε ότι, εάν η απώλεια ζωής ή η μόνιμη ολική ή μερική ανικανότητα επέλθουν κατά τη διάρκεια μετακινήσεως ή ταξιδιού του ασφαλισμένου, ή ενώ ο ασφαλισμένος παραμένει στον τόπο προορισμού του ή ενδιάμεσα, ή επιστρέφει στον τόπο της μόνιμης διαμονής του, εφόσον το ατύχημα συμβεί σε ακτίνα ίση ή μεγαλύτερη από 35 χλμ. από τον τόπο της διαμονής του θα καταβάλλεται συγκεκριμένο ποσό, είναι διατυπωμένος με τόση σαφήνεια, ώστε ο απρόσεκτος μεν ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτων τη μέση αντίληψη κατά τον σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του βούλησης και απόφασης, καταναλωτής, να γνωρίζει από τη χρονική στιγμή της κατάρτισης της σύμβασης στην πραγματική τους έκταση, τα δικαιώματά του και τις συμβατικές δεσμεύσεις που αναλαμβάνει, ιδιαίτερα όσον αφορά την έννοια της μόνιμης διαμονής του⁶⁴³.

302. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο Άρειος Πάγος έχει συνεκτιμήσει το γεγονός ότι ο καταναλωτής συναλλάσσεται σε μια συγκεκριμένη αγορά ή έχει, στη συγκεκριμένη περίπτωση, συγκεκριμένη ιδιότητα που υποδηλώνει ιδιαίτερη εξοικείωση με τις συναλλαγές. Έτσι, έχει γίνει δεκτό ότι οι καταναλωτές που συναλλάσσονται στην εξειδικευμένη χρηματοπιστωτική αγορά πρέπει, σύμφωνα και με την ΟΛΑΠ 15/2007⁶⁴⁴, να ενεργούν ως υπεύθυνοι και διαθέτοντες τη μέση αντίληψη καταναλωτές, οι οποίοι έχουν κατ' ελάχιστο την ικανότητα να υπολογίζουν με αριθμητικές πράξεις τα ποσοτικά στοιχεία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων της δανειακής σύμβασης⁶⁴⁵. Περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος φαίνεται να έχει αξιολογήσει ως σημαντική την ιδιότητα του ασφαλισμένου ως έμπειρου επιχειρηματία (εργολάβος οικοδομών) στο πλαίσιο της στάθμισης περί καταχρηστικότητας όρου περιεχόμενου σε ασφαλιστήριο συμβόλαιο, ο οποίος προέβλεπε εξαίρεση από ασφαλιστική κάλυψη⁶⁴⁶.

303. Στο πλαίσιο της Γερμανικής έννομης τάξης, κατά πόσον ο μεμονωμένος, συγκεκριμένος καταναλωτής διαθέτει ιδιαίτερες γνώσεις είναι αδιάφορο για τον έλεγχο ΓΟΣ με βάση την αρχή της διαφάνειας της § 307 Abs. 1 Satz 2, καθώς το μέτρο αξιολόγησης είναι, γενικά και αφηρημένα, ο μέσος καταναλωτής

⁶⁴¹ ΑΠ 430/2005 ό.π..

⁶⁴² ό.π..

⁶⁴³ Με το ανωτέρω πρότυπο δεν είναι καταρχήν αντίθετη η θέση ότι η βούληση του προμηθευτή θα πρέπει να μπορεί να γίνει αντιληπτή ακόμα και από ένα ερασιτεχνικά συναλλασσόμενο, μη εξοικειωμένο και άπειρο σε σχέση με τον οικείο κύκλο συναλλαγών (*Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 98).

⁶⁴⁴ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π..

⁶⁴⁵ Δασμάνογλου Π., Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 15/2007, ΧρηΔικ 2007, σ. 441.

⁶⁴⁶ ΑΠ 237/2012 ΕπισκΕΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650 = Ε7 2012, 1382 = ΝΟΜΟΣ.

(*Durchschnittskunde*). Αυτός δεν είναι αρχετυπικά ο επιπόλαιος καταναλωτής, ο οποίος πρακτικά αγνοεί τις ρήτρες, αλλά ο επιμελής, ο οποίος προσπαθεί με κόπο να κατανοήσει επαρκώς τις σχετικές ρήτρες⁶⁴⁷. Το BGH θεωρεί ότι πρόκειται για τον καταναλωτή που καταλαβαίνει και πληροφορείται. Σε κάθε περίπτωση, υποστηρίζεται και στο πλαίσιο της Γερμανικής έννομης τάξης πως θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο καταναλωτής κατά μέσο όρο δεν έχει ιδιαίτερη γνώση του δικαίου⁶⁴⁸. Μολαταύτα, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι μέτρο της αδιαφάνειας θα πρέπει να αποτελούν οι ικανότητες κατανόησης του μέσου εκπροσώπου του οικείου κύκλου πελατών, ώστε συμβάσεις μεταξύ επιχειρήσεων διαφορετικών βαθμίδων του εμπορίου στον ίδιο κλάδο να προϋποθέτουν ειδικές γνώσεις του πελάτη⁶⁴⁹.

304. Συμπερασματικά, είναι πρόδηλο ότι ο προσδιορισμός του καταναλωτή στον οποίο θα πρέπει να αποβλέψουμε προκειμένου να διατυπώσουμε γνώμη περί της αδιαφάνειας ή όχι ενός ΓΟΣ είναι ιδιαίτερος σημαντικός για τη διαμόρφωση της σχετικής κρίσης. Πράγματι, η αξίωση για ρητή υπόδειξη προς τον προμηθευτή είναι εύλογο να ικανοποιείται δυσχερέστερα, όταν η υπόδειξη αυτή θα πρέπει να επιτύχει τη διαφώτιση ενός προσώπου «*συνήθως απρόσεκτου ως προς την ενημέρωσή του*», σε σύγκριση με την περίπτωση που η υπόδειξη αυτή θα πρέπει να δια φωτίσει ένα πρόσωπο «*επιμελές, το οποίο προσπαθεί με κόπο να κατανοήσει επαρκώς τις σχετικές ρήτρες*». Απαιτείται, εξάλλου, ιδιαίτερη περίσκεψη προτού κανείς οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι το ως άνω πρότυπο θα πρέπει να σχετικοποιηθεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις με βάση το σκεπτικό ότι συγκεκριμένοι ΓΟΣ απευθύνονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες καταναλωτών, οι οποίοι ανταποκρίνονται σε υψηλότερο πρότυπο, δεδομένου ότι η συνήθης συναλλακτική πραγματικότητα, όπως έχει προεκτεθεί⁶⁵⁰, είναι ότι ο καταναλωτής δεν διαβάζει καν τους ΓΟΣ, με αποτέλεσμα να είναι μη ρεαλιστική η υιοθέτηση ως προτύπου του ενημερωμένου, συναλλακτικά έμπειρου και προσεκτικού καταναλωτή. Επομένως, το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ταυτίζεται με το γενικό πρότυπο καταναλωτή.

(ι) Διαπιστώσεις από την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ

305. Η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ οδηγεί σε σειρά χρήσιμων συμπερασμάτων:
- 1) Η αρχή της διαφάνειας εκδηλώνεται και στα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ, ήτοι τόσο στο στάδιο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, όσο και στο

⁶⁴⁷ (“*Dieser ist jedoch prototypisch nicht der flüchtige, die Klauseln praktisch ignorierende Verbraucher, sondern einer, der sich sorgfältig um ein hinreichendes Verständnis der betreffenden Klausel bemüht*”) Graf von Westphalen F./Thüsing G., Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil “Vertragsrecht”, (33) Transparenzgebot, Rdnr. 2.

⁶⁴⁸ Graf von Westphalen F./Thüsing G., Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Teil “Vertragsrecht”, (33) Transparenzgebot, Rdnr. 2, με περαιτέρω παραπομπές.

⁶⁴⁹ Basedow, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, Rn 49.

⁶⁵⁰ Βλ. υπό II.2(β).

στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ και στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ.

- 2) Οι διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 που ρυθμίζουν θέματα ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση μπορούν να γίνουν όλες αντιληπτές ως ειδικότερες εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Έννομη συνέπεια της παραβίασης των απορρεουσών από την αρχή της διαφάνειας υποχρεώσεων του χρήστη ΓΟΣ κατά το στάδιο της ένταξης είναι η μη ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση.
- 3) Οι ερμηνευτικοί κανόνες του προβαδίσματος των όρων που συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση έναντι των ΓΟΣ (παρ. 3 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994) και της υπέρ της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον αυτή οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994), μπορούν ομοίως να γίνουν κατανοητοί ως εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.
- 4) Ο έλεγχος διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ θεμελιώνεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις του καταλόγου των *per se* καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αλλά και στη γενική ρήτρα της παρ. 6 του ίδιου άρθρου. Έννομη συνέπεια του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ είναι ο χαρακτηρισμός των εν λόγω όρων ως καταχρηστικών και άρα άκυρων.
- 5) ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση μπορούν να χαρακτηριστούν ως «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση». Εξάλλου, ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο του ελέγχου ερμηνείας των ΓΟΣ, με αποτέλεσμα να προκαλούν την εφαρμογή ενός εκ των ερμηνευτικών κανόνων της παρ. 3, της παρ. 4 εδ. β' και της παρ. 5 του άρθρου 2 Ν. 2251/1994, δύνανται να ονομαστούν «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ». Περαιτέρω, οι ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται άκυροι ως καταχρηστικοί λόγω αδιαφάνειας αφενός κατ' εφαρμογήν των διατάξεων των εδαφίων ε', ζ', η', ι', ια' και λβ' *per se* καταχρηστικών ΓΟΣ της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και αφετέρου κατ' εφαρμογή της γενικής ρήτρας της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, δύνανται να σημαίνονται με τον όρο «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ». Η διαμόρφωση της εν λόγω ορολογίας δεν θα πρέπει να αποδοθεί σε εννοιολαγνεία, αλλά θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη σαφή διατύπωση διυποκειμενικά⁶⁵¹ κατανοητών και ελέγξιμων συμπερασμάτων στη συνέχεια της μελέτης.

⁶⁵¹ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται από τον *Μαρίνο* (Πώς γράφεται μια φοιτητική και μεταπτυχιακή εργασία – Ένας μικρός οδηγός για φοιτητές νομικής, σ. 18) η διυποκειμενικότητα (*intra-subjectivity*)

- 6) Σε περίπτωση συρροής λόγων αδιαφάνειας των ΓΟΣ που ανάγονται σε διαφορετικά στάδια του ελέγχου των ΓΟΣ, οι λόγοι αδιαφάνειας που ανάγονται σε κάθε στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ (ένταξη, ερμηνεία, ανοικτός έλεγχος περιεχομένου) θα πρέπει να εξεταστούν κατά το οικείο στάδιο, με τη σειρά που τα τρία στάδια ελέγχου διενεργούνται. Αναλόγως με το στάδιο ελέγχου στο οποίο ανάγεται ο λόγος αδιαφάνειας που θα κριθεί βάσιμος, θα επέλθει και η αντίστοιχη έννομη συνέπεια. Λόγοι αδιαφάνειας που ανάγονται σε προηγούμενο στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ δύνανται, όμως, να συνεκτιμηθούν κατά τα επόμενα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ.
- 7) Η θεώρηση του ελέγχου διαφάνειας ως αυτοτελούς σταδίου ελέγχου των ΓΟΣ, ανεξάρτητου από τα γενικώς παραδεκτά στάδια ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, της ερμηνείας των ΓΟΣ και του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ δεν θα εξυπηρετούσε οποιαδήποτε πρακτική ή θεωρητική σκοπιμότητα.
- 8) Η χρήση του όρου «απροσδόκητη ή αιφνιδιαστική ρήτρα» φαίνεται σκόπιμο από πλευράς συστηματικής να περιορίζεται στις περιπτώσεις διατάξεων σε ΓΟΣ, οι οποίες κατά τις περιστάσεις, ιδίως με βάση την εικόνα της σύμβασης προς τα έξω, είναι τόσο ασυνήθιστες, ώστε να μην υπολογίζει σε αυτές ο αντισυμβαλλόμενος του χρήστη των ΓΟΣ. Ο χαρακτηρισμός ρητρών ΓΟΣ ως αιφνιδιαστικών ή απροσδόκητων δεν παρουσιάζει αυτοτέλεια σε σχέση με τον έλεγχο διαφάνειας των ΓΟΣ, αλλά συνιστά υποπερίπτωση του τελευταίου. Ο χαρακτήρας ρήτρας ως αιφνιδιαστικής ή απροσδόκητης ρήτρας δύναται να είναι κρίσιμος τόσο στο πλαίσιο του σταδίου του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, όσο και στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ. Όσο περισσότερο αιφνιδιαστική ή απροσδόκητη είναι μια ρήτρα, τόσο λιγότερο έντονη απαιτείται να είναι η καταχρηστικότητα του περιεχομένου της, προκειμένου να δύναται χαρακτηριστεί ως αιφνιδιαστική ή απροσδόκητη και για αυτόν τον λόγο καταχρηστική.
- 9) Η τάση εκτεταμένης επίκλησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ αναφορικά με ρήτρες, οι οποίες θα έπρεπε να έχουν κριθεί το πρώτον ως προς την καταχρηστικότητα του περιεχομένου τους, δεν θα πρέπει να επικροτηθεί. Δεδομένου ότι οι ΓΟΣ κατά κανόνα δεν εξετάζονται καν από τον καταναλωτή πριν την κατάρτιση της σύμβασης, θα πρέπει η κατεύθυνση του ελέγχου των ΓΟΣ, όταν αυτοί έχουν καταστεί μέρος της σύμβασης, να έγκειται πρωτίστως στον έλεγχο της ισορροπίας του περιεχομένου τους. Απαιτείται να εξαντληθεί η θεώρηση της ρήτρας από πλευράς ουσιαστικής δικαιοσύνης, προτού να εξεταστεί από πλευράς αδιαφάνειας. Συνεπώς, όταν υπάρχει η δυνατότητα διάγνωσης «ουσιαστικής καταχρηστικότητας» ενός συμβατικού όρου, ο δικαστής ο οποίος εκδικάζει ιδίως συλλογική αγωγή θα πρέπει να αποφύγει να χαρακτηρίζει τον συγκεκριμένο όρο ως καταχρηστικό λόγω αδιαφάνειας, δεδομένου ότι μια απόφαση με το συγκεκριμένο

είναι βασική προϋπόθεση λειτουργίας κάθε επιστημονικής δραστηριότητας, η *magna charta* της, και ο δορυφόρος κάθε επιστημονικής δραστηριότητας.

περιεχόμενο επιτρέπει στον χρήστη να επαναφέρει την ούτως ή άλλως «ουσιαστικά καταχρηστική» ρήτρα με άλλη διατύπωση, χωρίς αυτό να αποκλείεται από το διατακτικό της απόφασης, η οποία έκρινε τη ρήτρα ως καταχρηστική λόγω αδιαφάνειας.

- 10) Το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας δεν θα πρέπει να διαφέρει από το γενικό πρότυπο καταναλωτή, το οποίο γίνεται δεκτό στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ, ήτοι του απρόσεκτου ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτοντος τη μέση αντίληψη κατά τον σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του απόφασης καταναλωτή. Είναι πρόδηλο ότι ο προσδιορισμός του καταναλωτή στον οποίο θα πρέπει να αποβλέψουμε προκειμένου να διατυπώσουμε γνώμη περί της αδιαφάνειας ή όχι ενός ΓΟΣ είναι ιδιαίτερος σημαντικός για τη διαμόρφωση της σχετικής κρίσης, συνεπώς απαιτείται ιδιαίτερη περίσκεψη προτού κανείς οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι το ως άνω πρότυπο θα πρέπει να σχετικοποιηθεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις με βάση το σκεπτικό ότι συγκεκριμένοι ΓΟΣ απευθύνονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες καταναλωτών, οι οποίοι ανταποκρίνονται σε υψηλότερο πρότυπο.

3. Το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή

(α) Το Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή ως σύστημα

306. Αποσπασματικές ρυθμίσεις για την προστασία του καταναλωτή υπήρχαν πάντοτε, όπως για τον καθορισμό προδιαγραφών ποιότητας και τιμών για ορισμένα προϊόντα από το Κράτος⁶⁵². Στην προστασία του καταναλωτή αποσκοπούσαν και αποσκοπούν και διατάξεις της αγορανομικής νομοθεσίας, του κώδικα τροφίμων και ποτών, καθώς και διατάξεις της βιομηχανικής ιδιοκτησίας⁶⁵³. Σήμερα μπορούμε, όμως, με ασφάλεια να μιλήσουμε για το Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή όχι ως ένα σύνολο μεμονωμένων ετερόκλητων ρυθμίσεων, αλλά ως ένα σύστημα κανόνων⁶⁵⁴, σκοπός του οποίου αποτελεί η προστασία των συμφερόντων του καταναλωτή και η ικανοποίηση των αναγκών του⁶⁵⁵ και με συνεκτικό στοιχείο την αρχή της προστασίας του καταναλωτή⁶⁵⁶, που είναι το αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα

⁶⁵² Λιακόπουλου Αθ., Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 592.

⁶⁵³ Λιακόπουλος, σε Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 25.

⁶⁵⁴ Την αναγκαιότητα της σύλληψης του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή ως ενός περιεκτικού (εξωτερικού) συστήματος, το οποίο ενοποιεί τους σχετικούς κανόνες του αστικού, του ποινικού και του διοικητικού δικαίου που ήταν διάσπαρτοι σε διάφορα νομοθετήματα και δεν είναι επαρκώς συντονισμένοι είχε επισημάνει ο ν. Hippel Eike, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 21.

⁶⁵⁵ ν. Hippel Eike, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 21 επ.

⁶⁵⁶ Πρβλ. Λιακόπουλο, σε Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, στον Πρόλογο, όπου επισημαίνεται ότι η προστασία του καταναλωτή ως αρχή δικαίου έχει πλέον και στη χώρα μας, σε μεγάλη έκταση, θετικοποιηθεί. Πρβλ. και Σταθόπουλο, σε Σταθόπουλο Μ./ Χιωτέλλη Αρ./ Αυγουστιανάκη Μ., Κοινωνικό Αστικό Δίκαιο Ι, σελ. 18, ο οποίος επισημαίνει ότι η προστασία του καταναλωτή δεν αποτελεί ειδικό κλάδο του δικαίου, αλλά μια γενική αρχή του, η οποία εισχωρεί σε όλους τους κλάδους του ιδιωτικού δικαίου, όπως η αρχή της καλής πίστης και η αρχή της εμπιστοσύνης.

διαπραγματευτικά αδύναμου συμβαλλομένου της εποχής μας. Έτσι, παρότι το Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή δεν δικαιολογείται να αναγνωριστεί ως ιδιαίτερος δικαϊκός κλάδος⁶⁵⁷, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι συνιστά (υπο)σύστημα δικαίου.

307. Το Δίκαιο της Προστασίας του Καταναλωτή μπορεί να διακριθεί σε ατομικό, το οποίο ρυθμίζει τις ατομικές συμβάσεις του καταναλωτή με τους προμηθευτές και την ευθύνη του προμηθευτή έναντι του καταναλωτή, και συλλογικό, που ρυθμίζει την οργάνωση των καταναλωτών μέσω σωματείων (ενώσεων) για την προστασία των συλλογικών τους συμφερόντων. Περαιτέρω, οι ειδικές διατάξεις που αναφέρονται στην επίλυση των καταναλωτικών διαφορών, την απόδειξη σε θέματα καταναλωτικών διαφορών και στη νομιμοποίηση των ενώσεων καταναλωτών μπορούν δόκιμα να χαρακτηρισθούν ως «*Δικονομικό Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή*»⁶⁵⁸.

(β) Εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή

308. Η μελέτη του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή ως συνόλου επιτρέπει τη διαπίστωση ότι η αρχή της διαφάνειας αποτελεί γενικότερη αρχή του δικαίου των καταναλωτικών συμβάσεων⁶⁵⁹, και δεν περιορίζεται μόνο στην ειδικότερη έκφανση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Πράγματι, η αρχή της διαφάνειας δεν εκδηλώνεται μόνο ως αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, αλλά και με την επιβολή ειδικών υποχρεώσεων ενημέρωσης του καταναλωτή σε σειρά κοινοτικών Οδηγιών⁶⁶⁰, οι οποίες επιδιώκουν το ίδιο αποτέλεσμα, υπηρετώντας τον ίδιο νομοθετικό σκοπό με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, δηλαδή την παρουσίαση στους καταναλωτές των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή, ώστε να είναι σε θέση να λαμβάνουν μόνοι τους υπεύθυνες αποφάσεις, οι οποίες θα εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους. Ειδικότερα, θα μπορούσαν να αναφερθούν εδώ ενδεικτικώς τα ακόλουθα:

(α) Η Οδηγία 2008/48/ΕΚ⁶⁶¹ (με την οποία καταργήθηκε η Οδηγία 87/102/ΕΟΚ) προβλέπει υποχρέωση του πιστωτικού φορέα για προσυμβατική πληροφόρηση του καταναλωτή.

⁶⁵⁷ Δέλλιος (βλ. Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, ΙΙ. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 2. Βλ. και Γκούσκου, Ύψος δικαιοπρακτικού τόκου τραπεζικών χορηγήσεων ιδίως στην καταναλωτική πίστη, ΧρΙΔ Β(2002), σ. 385, η οποία χαρακτηρίζει το δίκαιο της προστασίας του καταναλωτή ως «πολυκλαδικό» δίκαιο, αφού αγγίζει το αστικό, το οικονομικό και το εμπορικό δίκαιο.

⁶⁵⁸ Λιακόπουλος, σε Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 25.

⁶⁵⁹ Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6, αρ. 264. Βλ. και ΑΠ 430/2005 ό.π., ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 259 («*Το δίκαιο των ΓΟΣ καταναλωτή διαπνέεται από την αρχή της διαφάνειας, η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή της προστασίας του καταναλωτή...*»).

⁶⁶⁰ Παράθεση Οδηγιών με στοιχεία της αρχής της διαφάνειας επιχειρούν και οι *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 34, *Korinek*, Das Transparenzgebot des § 6 Abs 3 KSchG, JB 1999, 150, υποσ. 11.

⁶⁶¹ Βλ. σχετικά *Τασίκα*, Η υποχρέωση του πιστωτικού φορέα για προσυμβατική πληροφόρηση του καταναλωτή στην Οδηγία 2008/48/ΕΚ για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και η ένταξή της στο σύστημα κανόνων ιδιωτικού δικαίου για την κατάρτιση της σύμβασης, ΕλλΔνη 2009, 347.

(β) Η Οδηγία 90/314 για τα οργανωμένα ταξίδια επιβάλλει υποχρεώσεις ενημέρωσης αναφορικά με το ταξίδι.

(γ) Η Οδηγία 85/577 για τις συμβάσεις εκτός εμπορικού καταστήματος, η Οδηγία 97/7 για την προστασία των καταναλωτών στις από απόσταση συμβάσεις (οι οποίες ήδη αντικαταστάθηκαν από την Οδηγία 2011/83/ΕΕ), η Οδηγία 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο και η Οδηγία 2002/65 για την από απόσταση εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, επιβάλλουν στους προμηθευτές να παρέχουν στους καταναλωτές τις αναγκαίες γι' αυτούς πληροφορίες αναφορικά με την εμπορική τους δραστηριότητα και το αντικείμενο αυτής, καθώς επίσης να ενημερώνουν τον καταναλωτή για την προθεσμία και τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος υπαναχώρησης.

(δ) Η Οδηγία 2008/122/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιανουαρίου 2009, για την προστασία των καταναλωτών ως προς ορισμένες πτυχές των συμβάσεων χρονομεριστικής μίσθωσης, μακροπρόθεσμων προϊόντων διακοπών, μεταπώλησης και ανταλλαγής επιβάλλει, εγκαίρως και προτού ο καταναλωτής δεσμευθεί από οποιαδήποτε σύμβαση ή προσφορά, να του παρέχει ο προμηθευτής, κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, ακριβείς και επαρκείς πληροφορίες (άρθρο 4).

(ε) Η αρχή της διαφάνειας εκδηλώνεται με ιδιαίτερη έμφαση και στην ήδη αντικατασταθείσα παρ. 2 εδ. α' του άρθρου 5 του Ν. 2251/1994⁶⁶² (και ήδη στο άρθρο 5β του Ν. 2251/1994), σύμφωνα με τις διατάξεις της οποίας σε κάθε πώληση ο προμηθευτής οφείλει να παρέχει στον καταναλωτή γραπτώς, στην ελληνική γλώσσα ή με σύμβολα διεθνώς καθιερωμένα, σαφείς και πλήρεις οδηγίες για την ασφαλή χρήση, διατήρηση, συντήρηση και πλήρη αξιοποίηση του προϊόντος και ενημέρωση για τους κινδύνους κατά τη χρήση και διατήρησή του. Το ίδιο θα πρέπει να παρατηρηθεί και αναφορικά με την παρ. 4 εδ. α'-δ' του ίδιου άρθρου. Σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές, όταν παρέχεται εγγύηση στον καταναλωτή, ο προμηθευτής οφείλει να παρέχει αυτήν εγγράφως ή με άλλο τεχνικό μέσο αποτύπωσης, που μπορεί να είναι διαθέσιμο και προσιτό στον καταναλωτή. Περαιτέρω, σε περίπτωση προμήθειας καινούργιων προϊόντων με μακρά διάρκεια ζωής (διαρκή καταναλωτικά αγαθά), η παροχή γραπτής εγγύησης είναι υποχρεωτική. Η εγγύηση πρέπει να περιλαμβάνει, με απλή, ευανάγνωστη και κατανοητή διατύπωση στην ελληνική γλώσσα, τουλάχιστον την επωνυμία και τη διεύθυνση του εγγυητή, το προϊόν στο οποίο αναφέρεται η εγγύηση, το ακριβές περιεχόμενό της, τη διάρκειά της και την έκταση της εδαφικής ισχύος της. Στην εγγύηση πρέπει να δηλώνονται, με σαφήνεια και πληρότητα, τα δικαιώματα που έχει ο καταναλωτής σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο και να διευκρινίζεται ότι τα δικαιώματα αυτά δεν θίγονται από την εγγύηση⁶⁶³.

⁶⁶² Το άρθρο 5 του Ν. 2251/1994 αντικαταστάθηκε με το άρθρο 103 παρ. 2 και 1 του Ν. 4512/2018, το οποίο σύμφωνα με το άρθρο 111 του αυτού νόμου δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί έως και τις 17.3.2018, παρά μόνο στις ανανεώσεις των συμβάσεων αυτών.

⁶⁶³ Βλ. και Δούβλη Β., Καταναλωτικοί ΓΟΣ Β. Νομολογιακή αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 89, κατά τον οποίο η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ συνάγεται όχι μόνο από διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 22451/1994, αλλά και από διατάξεις του άρθρου 5 του νόμου αυτού.

(στ) Εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας μπορούν να ανιχνευθούν και στο πλαίσιο για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές που περιέχεται στα άρθρα 9α-9θ του Ν. 2251/1994 (προστέθηκε με το άρθρο 12 του Νόμου 3587/2007)⁶⁶⁴. Αναλυτικότερα κατά την παρ. 4 του άρθρου 9γ, εμπορικές πρακτικές είναι αθέμιτες, ιδίως όταν είναι παραπλανητικές και στα άρθρα 9δ (με τον παράτιτλο «παραπλανητικές πράξεις»), 9ε (με τον παράτιτλο «παραπλανητικές παραλείψεις») και 9στ (με τον παράτιτλο «περιπτώσεις παραπλανητικών εμπορικών πρακτικών») εκτίθεται αναλυτικά τότε μια εμπορική πρακτική θεωρείται παραπλανητική.

309. Έχει υποστηριχθεί επίσης ότι η παραβίαση της γενικότερης υποχρέωσης πληροφόρησης των καταναλωτών για τις υπηρεσίες που παρέχονται σε αυτούς, όταν συναλλάσσονται με πιστωτικά ιδρύματα, δύναται να θεμελιώσει ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994. Το «παράνομο» που πρέπει να υπάρξει ως προϋπόθεση (μαζί με την ύπαρξη υπαιτιότητας) για την εφαρμογή της διάταξης θα μπορούσε, κατά τη γνώμη αυτή, να συναχθεί από την παράβαση της υποχρέωσης που απορρέει από την καλή πίστη και από το καθήκον πρόνοιας και πληροφόρησης⁶⁶⁵. Είναι πρόδηλο ότι και αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση, η οποία αποσκοπεί στην επίτευξη πλήρους και ισότιμης πληροφόρησης όλων των καταναλωτών και στην παροχή σε αυτούς συμβουλών υψηλού επιπέδου, διαπνέεται από τον ίδιο προαναφερθέντα θεμελιώδη στόχο που εξυπηρετεί και η αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ.

(γ) Διαπιστώσεις από την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου της Προστασίας του Καταναλωτή

310. Η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή επιτρέπει τις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αποτελεί εξειδίκευση της αρχής της προστασίας του καταναλωτή, η οποία διατρέχει το υποσύστημα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή.
- 2) Περαιτέρω, η αρχή της διαφάνειας παρουσιάζει εκδηλώσεις στο δίκαιο των καταναλωτικών συμβάσεων εν γένει, δεν περιορίζεται, δηλαδή, στο Δίκαιο των ΓΟΣ. Και η αρχή της διαφάνειας του δικαίου των καταναλωτικών συμβάσεων μπορεί να γίνει αντιληπτή ως έκφανση της αρχής της προστασίας του καταναλωτή.
- 3) Η κατανόηση της σχέσης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως εξειδίκευσης της αρχής της προστασίας του καταναλωτή επιτρέπει τη (λελογισμένη) μεταφορά *mutatis mutandis* και την αξιοποίηση συμπερασμάτων από τη μελέτη και την εφαρμογή της αρχής της

⁶⁶⁴ Για τη μεταφορά της Οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές βλ. *Αλεξανδρίδου Ε.*, Η Οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, ΔΕΕ 2005, 639, της ίδιας, Ο τροποποιημένος Νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη σκοπιά ενός εμπορικού, ΝοΒ 2007, σ. 1493 (ιδίως 1501 επ.).

⁶⁶⁵ *Αλεξανδρίδου*, Ενοποίηση της αγοράς χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και διαδίκτυο, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 29.

διαφάνειας των ΓΟΣ στην αρχή της προστασίας του καταναλωτή και το αντίστροφο.

4. Το υποσύστημα του Ενοχικού Δικαίου

(α) Η αρχή της διαφάνειας ως εξειδίκευση της αρχής της καλής πίστης

311. Όπως γίνεται δεκτό από την ελληνική θεωρία⁶⁶⁶, η αρχή της διαφάνειας λειτουργεί ως εξειδίκευση του περιεχομένου της καλής πίστης στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ. Ειδικότερα, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ λειτουργεί ως ενδιάμεση βαθμίδα εξειδίκευσης μεταξύ της καλής πίστης και των καταχρηστικών ρητρών της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, οι οποίες με τη σειρά τους αποτελούν περιπτώσεις περαιτέρω εξειδίκευσης του περιεχομένου των προαναφερθεισών αρχών⁶⁶⁷.
312. Η θέση αυτή εναρμονίζεται με την παραδοχή του BGH ήδη υπό το καθεστώς του AGBG⁶⁶⁸ ότι «η καλή πίστη υποχρεώνει τους χρήστες ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των αντισυμβαλλομένων τους με τρόπο σαφή και κατανοητό»⁶⁶⁹, σύμφωνα με την οποία η συγκεκριμένη έκφανση της αρχής της διαφάνειας (επιταγή της σαφήνειας⁶⁷⁰) αποτελεί εξειδίκευση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης.

(β) Εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας στον Αστικό Κώδικα

313. Ρύθμιση ίδια με αυτή της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν υφίσταται στον Αστικό Κώδικα. Μολαταύτα, σπέρματα της αρχής της διαφάνειας δύνανται να ανιχνευθούν σε αυτόν⁶⁷¹. Πράγματι, διαφάνεια στις συναλλαγές απαιτεί η ΑΚ 197 ΑΚ, θεσπίζοντας υποχρέωση τήρησης των επιταγών της καλής πίστης (που ικανοποιούν και την αρχή της διαφάνειας) και επιτάσσουν την καλή συμπεριφορά των συναλλασσομένων κατά το στάδιο που προηγείται της κατάρτισης της σύμβασης, μεταξύ άλλων και τη διαφώτιση του άλλου μέρους σε σχέση με τους πραγματικούς και νομικούς όρους της υπό διαπραγμάτευση

⁶⁶⁶ Λελεντζή Α., Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 284 και 287. Ότι η εν γένει νομοθεσία για την προστασία του καταναλωτή δεν είναι παρά συγκεκριμενοποίηση της αρχής της καλής πίστεως επισημαίνει ο Καλλιμόπουλος, Θεώρηση, εν είδει προλόγου, θεμάτων του τραπεζικού δικαίου, ΧρηΔικ 2007, σ. 10.

⁶⁶⁷ Λελεντζή Α., Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 284.

⁶⁶⁸ Βλ. για το δικαστικό έλεγχο της αδιαφάνειας των ΓΟΣ με βάση τις διατάξεις του AGB-Gesetz υπό IV.2(β) ανωτέρω.

⁶⁶⁹ “Treu und Glauben verpflichtet die Verwender Allgemeiner Geschäftsbedingungen, die Rechte und Pflichten ihrer Vertragspartner eindeutig und verständlich darzustellen” BGH WM 1989, 126.

⁶⁷⁰ Για την επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ βλ. υπό VII.2 κατωτέρω.

⁶⁷¹ Επισημαίνονται στη θεωρία (ενδεικτικά Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 65, 2η έκδοση, σ. 250, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 48, Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 125) ως ίχνη της αρχής της διαφάνειας οι διατάξεις ΑΚ 371-373 και η επιταγή του ορισμένου ή οριστού της εκχωρούμενης απαίτησης. Οι διατάξεις αυτές παρουσιάζουν πράγματι ενδιαφέρον συσχετισμού με μια ειδικότερη έκφανση της αρχής της διαφάνειας, την επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ, για την οποία βλ. υπό VII.3.

σύμβασης, οι οποίοι μπορούν να ασκήσουν επιρροή στη λήψη απόφασης από το άλλο μέρος⁶⁷², με παροχή διαφωτιστικών πληροφοριών και εξηγήσεων⁶⁷³. Περαιτέρω, το άρθρο 519 ΑΚ θεμελιώνει ιδιαίτερες υποχρεώσεις πληροφόρησης του πωλητή έναντι του αγοραστή. Αλλά και οι ΑΚ 515, 537 και 579 δημιουργούν βάρος πληροφόρησης του αγοραστή από τον πωλητή και του μισθωτή από τον εκμισθωτή, καθώς σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές ο πωλητής και ο εκμισθωτής απαλλάσσονται από την ευθύνη για νομικά ελαττώματα, πραγματικά ελαττώματα και για την έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων του πράγματος, εφόσον ο αντισυμβαλλόμενος αγοραστής ή μισθωτής τα γνώριζε.

314. Μολαταύτα, οι ως άνω διατάξεις του ΑΚ απέχουν από το να θεμελιώνουν υποχρέωση των συναλλασσομένων να καθιστούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του αντισυμβαλλομένου τους σαφή αντίστοιχης έκτασης με τις υποχρεώσεις που δημιουργεί η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ υπέρ του καταναλωτή. Η έλλειψη αντίστοιχης ρύθμισης στον Αστικό Κώδικα μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι κάθε όρος σύμβασης, καταναλωτικής ή μη, σε ακραίες περιπτώσεις άδικης διατύπωσης υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο με βάση τις δικαιοηθικές αρχές των γενικών ρητρών του ΑΚ, ιδίως δε με εξειδίκευση της αρχής της αντικειμενικής καλής πίστης. Σε καταναλωτικές συναλλαγές μικρού αντικειμένου, όμως, όπως αυτές που συνήθως ρυθμίζονται με ΓΟΣ, αντίστοιχη έλλειψη ρύθμισης δεν θα μπορούσε να οδηγήσει σε ικανοποιητικά αποτελέσματα, ενόψει ιδίως των δυσχερειών που αντιμετωπίζει ο θιγόμενος προκειμένου να αποδείξει τη συνδρομή των προϋποθέσεων που ενεργοποιούν τον δικαστικό έλεγχο και οδηγούν στην αναγνώριση της ακυρότητας των όρων μέσω των γενικών ρητρών του ΑΚ⁶⁷⁴.
315. Συνεπώς, η έλλειψη ίδιας ρύθμισης στον Αστικό Κώδικα με την ίδια λειτουργία που έχει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ δεν θα πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αποτελεί ξένο σώμα στο Ελληνικό Ιδιωτικό Δίκαιο. Απεναντίας, οι γενικές ρήτρες του ΑΚ παρέχουν δυνατότητα επίτευξης αντίστοιχων αποτελεσμάτων με αυτά που επιδιώκει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση, βεβαίως, ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους στη συγκεκριμένη υπό κρίση περίπτωση.
316. Συναφώς γεννάται το ερώτημα, εάν η διαπίστωση ότι οι γενικές ρήτρες του ΑΚ παρέχουν δυνατότητα επίτευξης αντίστοιχων αποτελεσμάτων με αυτά που επιδιώκει η αρχή της διαφάνειας αποκλείει την δυνατότητα αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων του Δικαίου των ΓΟΣ αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας σε περιπτώσεις που φαίνεται ότι ο ασθενέστερος συμβαλλόμενος βρίσκεται σε αντίστοιχα μειονεκτική θέση έναντι του ισχυρού αντισυμβαλλομένου, όπως ο καταναλωτής βρίσκεται σε δυσμενή θέση έναντι του προμηθευτή. Πράγματι, η αναλογία προϋποθέτει την ύπαρξη κενού. Μολαταύτα, την ύπαρξη κενού δεν μπορεί να αποκλείσει *a priori* στην περίπτωση αυτή η ύπαρξη των γενικών ρητρών του ΑΚ, δεδομένου ότι οι προϋποθέσεις εφαρμογής των συγκεκριμένων γενικών ρητρών αφήνουν

⁶⁷² ΑΠ 1458/2001 ΕλλΔνη 2002, 1694=ΝΟΜΟΣ. Λέκκας, σε ΣΕΑΚ, άρθρα 197-198, αρ. 20.

⁶⁷³ ΑΠ 1399/2007 ΝΟΜΟΣ. Λέκκας, σε ΣΕΑΚ, άρθρα 197-198, αρ. 20.

⁶⁷⁴ Δέλλιου, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, αρ. 1.

ορισμένες περιπτώσεις ασθενέστερων αντισυμβαλλομένων αρρυθμιστες, όπως είναι αυτή του μικρεμπόρου στο πλαίσιο των συναλλαγών του με τον μεγαλέμπορο. Στην περίπτωση αυτή είναι κοινώς αποδεκτό ότι ο μικρέμπορος βρίσκεται, όπως και ο καταναλωτής, σε κατάσταση προφανούς διαπραγματευτικής μειονεξίας⁶⁷⁵.

(γ) Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Ενοχικού Δικαίου

317. Η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Ενοχικού Δικαίου, όπως αυτό καταστρώνεται στον Αστικό Κώδικα, οδηγεί στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Η αρχή της διαφάνειας μπορεί να γίνει αντιληπτή ως εξειδίκευση της καλής πίστης στο Δίκαιο των ΓΟΣ.
- 2) Ρύθμιση ίδια με αυτή της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του Ενοχικού Δικαίου του ΑΚ δεν υφίσταται. Μολαταύτα, σπέρματα της αρχής αυτής μπορούν να εντοπισθούν σε σειρά διατάξεων του ΑΚ (και ειδικότερα στην ΑΚ 197 ΑΚ, στην ΑΚ 519 αλλά και στις ΑΚ 515, 537 και 579, ενώ η επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου ως ειδικότερη έκφανση της αρχής της διαφάνειας μπορεί να συσχετισθεί με τις ΑΚ 371-373 και την αρχή του ορισμένου ή οριστού της εκχωρούμενης απαίτησης). Περαιτέρω, οι γενικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα παρέχουν κάθε δυνατότητα επίτευξης αντίστοιχων αποτελεσμάτων με αυτά που επιδιώκει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους στη συγκεκριμένη υπό κρίση περίπτωση.
- 3) Η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα της γενικής διδασκαλίας του Ενοχικού Δικαίου επαναφέρει το ερώτημα των ορίων της επέμβασης του δικαστή στη σύμβαση. Η γενικότερη σχετική προβληματική που έχει διαμορφωθεί στο πλαίσιο της συγκεκριμενοποίησης των γενικών ρητρών του ΑΚ μπορεί να είναι χρήσιμη για την επίλυση ερμηνευτικών προβλημάτων που θέτει η αρχή

⁶⁷⁵ Βλ. και πρόλογο *Δωρή σε Ρούσση*, Τα όρια της συμβατικής ελευθερίας κατά τον έλεγχο των ρητρών μη ανταγωνισμού στις συμβάσεις εμπορικής διαμεσολάβησης, όπου επισημαίνεται ότι σε περιπτώσεις που ο εμπορικός διαμεσολαβητής είναι ενταγμένος τόσο στενά στην επιχείρηση του προμηθευτή, ώστε να εμφανίζεται σε σημαντικό βαθμό συναλλακτικά και οικονομικά εξαρτημένος από αυτόν, δεν τίθεται βεβαίως θέμα ευθείας εφαρμογής των διατάξεων για την προστασία του καταναλωτή, δεδομένου ότι ο εμπορικός διαμεσολαβητής δεν είναι καταναλωτής, βρίσκεται όμως και αυτός σε αντίστοιχη προς τον καταναλωτή κατάσταση διαπραγματευτικής μειονεξίας. Βλ. και τις αναπτύξεις του *Ρούσση*, *ό.π.*, §3 Π 4δ2, σελ. 332 επ., κατά τον οποίο η αρχή της διαφάνειας καθιερώνεται και στο πλαίσιο της συνομολόγησης της ρήτρας μη ανταγωνισμού μεταξύ προμηθευτή και εμπορικού διαμεσολαβητή σε μετασυμβατικό επίπεδο στις παρ. 2 και 3 του άρθρου 10 του π.δ. 219/1991 περί εμπορικών αντιπροσώπων, στις οποίες προβλέπεται ότι η υποχρέωση μη ανταγωνισμού που αναλαμβάνει ο εμπορικός αντιπρόσωπος έναντι του προμηθευτή είναι ισχυρή εάν και εφόσον α) έχει συνομολογηθεί εγγράφως και β) αφορά το γεωγραφικό τομέα, την ευθύνη του οποίου είχε ο εμπορικός αντιπρόσωπος καθώς και τον τύπο των εμπορευμάτων των οποίων είχε την αντιπροσωπεία σύμφωνα με την σύμβαση, καθώς και ότι η υποχρέωση μη ανταγωνισμού αυτή ισχύει για περίοδο το πολύ ενός έτους μετά την λήξη της σύμβασης. Οι ρυθμίσεις αυτές έχουν πράγματι ως αποτέλεσμα να επιτάσσεται ο σαφής προσδιορισμός του περιεχομένου της απαγόρευσης μετασυμβατικού ανταγωνισμού.

της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ. Θα πρέπει όμως να λαμβάνεται υπόψη ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ έχει θεμέλιο σε ειδικές διατάξεις (στο πλαίσιο του σταδίου του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, καθώς και στην παρ. 6 του ίδιου άρθρου), οι οποίες είναι εξειδικεύσεις της καλής πίστης από τον ίδιο τον νομοθέτη, τις οποίες οφείλει να σεβαστεί ο δικαστής. Η αναγωγή του δικαστή στη γενική ρήτρα της καλής πίστης μπορεί να προσθέσει προστασία σε πεδία μη καλυπτόμενα από τις ειδικές προστατευτικές του καταναλωτή διατάξεις, δεν μπορεί να μεταβάλει όμως το συναγόμενο δια της ερμηνείας των ειδικών διατάξεων περιεχόμενο.

- 4) Αντιστρόφως, τα συμπεράσματα που αντλούνται από την ερμηνεία και την εφαρμογή των διατάξεων που λειτουργούν ως νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορούν να ληφθούν υπόψη κατά τη συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας της καλής πίστης, σε περιπτώσεις που εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

5. Το υποσύστημα του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς

(α) Το Δίκαιο της Οικονομίας της Αγοράς

318. Το Δίκαιο της Οικονομίας της Αγοράς είναι ο κλάδος του δικαίου που έχει ως αντικείμενο την οικονομική ελευθερία⁶⁷⁶. Αποσκοπεί στην προστασία της οικονομικής ελευθερίας μεταξύ άλλων μέσω της προστασίας του ανταγωνισμού (Δίκαιο του Ανταγωνισμού, Αθέμιτου και Ελεύθερου) και μέσω κανόνων εποπτείας που διασφαλίζουν την ομαλότητα της λειτουργίας της αγοράς (Δίκαιο Εποπτείας Τραπεζών, Ασφαλιστικών Εταιρειών και άλλων φορέων της αγοράς). Το κανονιστικό αυτό πλαίσιο δεν εγγυάται μόνο την οικονομία της αγοράς ως θεσμό δημόσιας οικονομικής τάξης, αλλά και το συμφέρον όλων εκείνων οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην αγορά ή επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν σε αυτήν. Προστατευόμενα πρόσωπα είναι, συνεπώς, όχι μόνο οι ανταγωνιστές, αλλά και οι καταναλωτές⁶⁷⁷, οι οποίοι είναι και αυτοί υποκείμενα του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς, όπως ακριβώς και οι έμποροι⁶⁷⁸. Είναι, επομένως, σημαντικό να διακριβωθούν οι τυχόν επικαλύψεις ρυθμιζόμενου αντικειμένου μεταξύ αφενός του Δικαίου του Ανταγωνισμού και του Εποπτικού Δικαίου και αφετέρου της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και να αξιολογηθεί ο τρόπος που η εφαρμογή των εν λόγω νομοθετικών πλαισίων δύναται να εναρμονισθεί.

(β) Σχέση αρχής της διαφάνειας και Δικαίου Ανταγωνισμού

319. Η συζήτηση στη θεωρία για την σχέση του πλαισίου του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή και του Δικαίου του Ανταγωνισμού (αθέμιτου και ελεύθερου)

⁶⁷⁶ Λιακόπουλου, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 589.

⁶⁷⁷ Λιακόπουλου, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 589.

⁶⁷⁸ Λιακόπουλου, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 591.

είναι εκτεταμένη⁶⁷⁹. Η σχέση του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή και του Δικαίου του Ανταγωνισμού μπορεί να εντοπιστεί ήδη στην θέσπιση των διατάξεων περί αθέμιτου ανταγωνισμού, προτού να ξεκινήσει να γίνεται καν λόγος για ιδιαίτερη θεσμική θωράκιση του καταναλωτή. Έτσι, στο δίκαιο του αθέμιτου ανταγωνισμού η νομολογία αναγνώριζε έμμεσα (και όχι άμεσα) την προστασία του καταναλωτή ως στόχο του σχετικού νόμου⁶⁸⁰.

320. Η θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων για την προστασία του καταναλωτή εκκινεί από την αφετηρία ότι οι μηχανισμοί της αγοράς δεν αποδεικνύονται επαρκείς στο επίπεδο της συναλλαγής προμηθευτή και καταναλωτή για την επίλυση του προβλήματος της κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας του προμηθευτή με την χρήση ΓΟΣ σε βάρος του καταναλωτή⁶⁸¹. Η επίκληση της λειτουργίας του ανταγωνισμού, ακόμα και αν ληφθεί υπόψη η ύπαρξη ειδικού νομοθετικού πλαισίου για την προστασία του ελεύθερου και τον περιορισμό του αθέμιτου ανταγωνισμού, με σκοπό την υποβάθμιση της ανάγκης για εξειδικευμένη παρέμβαση και προστασία του καταναλωτή, παρορά ότι πρακτικά ο ανταγωνισμός δεν επαρκεί για την αυτορρύθμιση της αγοράς και την διασφάλιση της ισορροπίας σε αυτή. Σε εργαστηριακές συνθήκες, ο ανταγωνισμός θα εκδηλωνόταν με την προσφορά καλύτερων αγαθών ή υπηρεσιών, στην πράξη, όμως, οι επιχειρήσεις αντιδρούν συχνά στον ανταγωνισμό όχι με τη βελτίωση της προσφοράς τους, αλλά με επιθετικές τακτικές πώλησης και παραπλανητικές διαφημίσεις⁶⁸². Πράγματι, οι καταναλωτές δεν έχουν την δυνατότητα να συγκρίνουν το σύνολο της προς αυτούς προσφοράς του προμηθευτή και τους όρους με τους οποίους συνδέεται, ιδίως όταν αυτοί είναι πολύπλοκοι, και εστιάζουν στην τιμή και σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του προϊόντος ή της υπηρεσίας των οποίων είναι αποδέκτες, ενώ συχνά οι πρακτικές που ακολουθούν οι προμηθευτές παρουσιάζουν ομοιομορφία (π.χ. χρησιμοποίηση αντίστοιχων καταχρηστικών ΓΟΣ), ώστε να μην παρέχονται εναλλακτικές λύσεις στον καταναλωτή⁶⁸³. Επομένως, η ανάγκη για την ύπαρξη ειδικού Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, όπως το πλαίσιο για την προστασία του καταναλωτή από τους καταχρηστικούς ΓΟΣ που περιέχεται στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994, καθώς και το πλαίσιο για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές που περιέχεται στα άρθρα 9α-

⁶⁷⁹ Βλ. *Αλεξανδρίδου*, Αθέμιτος ανταγωνισμός και προστασία του καταναλωτή (μετά την ψήφιση του ν. 1961/91 περί προστασίας του καταναλωτή), *της ίδιας*, Ο τροποποιημένος Νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη σκοπιά ενός εμπορικολόγου, ΝοΒ 2007, 1502 επ.. *Περάκη*, Η σχέση του δικαίου προστασίας του καταναλωτή με το δίκαιο του αθέμιτου ανταγωνισμού, ΔΕΕ 1996, 113, *Ασίκη*, Σημείωση στην ΠΠρΑθ 1119/2002, ΔΕΕ 2003, σ. 447-448.

⁶⁸⁰ *Λιακόπουλος*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 17.

⁶⁸¹ Κατά τη *Δελούκα-Ιγγλέση* (Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή σ. 21), οι μηχανισμοί της αγοράς είναι ανεπαρκείς, καθώς συμπράξεις μεταξύ των επιχειρήσεων στοχεύουν στον περιορισμό του ανταγωνισμού, επιχειρήσεις με δεσπόζουσα θέση εκμεταλλεύονται την ισχύ τους και καθορίζουν τιμές και παραγωγή. βλ. και *Δρυλλεράκη*, Ανταγωνισμός & προστασία του καταναλωτή, Δικαιογράμα, Ιούνιος 2008, 15.

⁶⁸² *Λιακόπουλου*, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 591.

⁶⁸³ Βλ. *Κοσμίδη Σωκρ.*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 21.

9θ του Ν. 2251/1994 (προστέθηκε με το άρθρο 12 του Νόμου 3587/2007)⁶⁸⁴, είναι υπαρκτή.

321. Μολαταύτα, οι ειδικές ρυθμίσεις για την προστασία του καταναλωτή δεν συνιστούν ένα σύστημα με αποκλειστικότητα και αυτάρκεια, δεν συνιστούν δηλαδή το μοναδικό νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία του καταναλωτή. Δεν αποκλείεται, συνεπώς, η διεύρυνση της προστασίας του καταναλωτή με την ερμηνεία του Δικαίου του Ανταγωνισμού⁶⁸⁵. Άλλωστε ο σκοπός θέσπισης ιδιαίτερου Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην προστασία του καταναλωτή αυτή καθαυτήν. Η θεώρηση του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή ως έκφρασης του κοινωνικού κράτους δικαίου που αποβλέπει στην προστασία του ασθενέστερου μέρους της αγοράς⁶⁸⁶ και μόνο παραβλέπει την ιδιαίτερη σημασία που έχει ο κλάδος αυτός του Δικαίου για την υγιή λειτουργία του ανταγωνισμού⁶⁸⁷. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Συνήγορος του Καταναλωτή ανακοινώνει αμέσως στην Επιτροπή Ανταγωνισμού ό,τι περιέρχεται σε γνώση του με οποιονδήποτε τρόπο και σχετίζεται με την παράβαση συγκεκριμένων διατάξεων της νομοθεσίας περί ελεύθερου ανταγωνισμού (αρ. 4 παρ. 10 Ν. 3297/2004). Βεβαίως, η αναγωγή του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή σε απλό υπηρέτη του Δικαίου του Ανταγωνισμού θα παρέβλεπε τη σαφή διακήρυξη του άρθρου 1 παρ. 1 του Ν. 2251/1994 ότι η Πολιτεία μεριμνά για τα συμφέροντα των καταναλωτών. Περαιτέρω, θα ερχόταν σε αντίθεση με τις σκέψεις που διατυπώνει ο ιστορικός νομοθέτης σχετικά με το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994, και ειδικότερα στην διαπίστωση ότι η ισότητα στη νομική μεταχείριση δεν θα έκανε άλλο παρά να επιβεβαιώνει και να επιτείνει την, καταρχήν, ανισότητα στην πραγματική διαπραγματευτική δύναμη των αντισυμβαλλομένων. Υπό αυτό το πρίσμα, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι στους νομοθετικούς σκοπούς του Δικαίου του Ανταγωνισμού συγκαταλέγεται η προστασία του καταναλωτή και στους νομοθετικούς σκοπούς του Δικαίου του Καταναλωτή περιλαμβάνεται η ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού.

322. Εύστοχα, επομένως στη μείζονα σκέψη της ΠΠρΑθ 1119/2002 περιέχεται η αναφορά ότι η χρήση αδιαφανούς ΓΟΣ δημιουργεί *«μη συγκρισιμότητα με αντίστοιχες παροχές άλλων Τραπεζών και μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού, σε βάρος φυσικά των καταναλωτών»*. Πράγματι, η αρχή της διαφάνειας συμβάλλει στον υγιή ανταγωνισμό, καθώς συντελεί στην παροχή σαφέστερης, ακριβέστερης και πληρέστερης πληροφόρησης, ενισχύοντας την συγκρισιμότητα των προϊόντων και των υπηρεσιών⁶⁸⁸. Η αρχή της διαφάνειας

⁶⁸⁴ Αναφορικά με τις εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, βλ. υπό V.3(β).

⁶⁸⁵ Πρβλ. *Λιακόπουλο*, σε Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 31.

⁶⁸⁶ Π.χ. *Κοσμίδη Σωκρ.*, ό.π., σ. 18.

⁶⁸⁷ Βλ. *Κοσμίδη Σωκρ.*, ό.π., σ. 22.

⁶⁸⁸ *Δέλλιος*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 266, *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 24 επ., ο οποίος όμως επισημαίνει ότι στην πράξη ο καταναλωτής θα ενδιαφερθεί μόνο για την τιμή και την ποιότητα του προϊόντος, επομένως ακόμα και η βελτίωση της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν αναμένεται να ευνοήσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των προμηθευτών αναφορικά με τη διατύπωση των ΓΟΣ (σ. 31).

επιρρίπτει στον προμηθευτή το βάρος των αδιαφανών διατυπώσεων που ο ίδιος επέλεξε, επειδή ακριβώς με αυτές αίρεται η συγκρισιμότητα των όρων που προσφέρουν στους πελάτες τους οι επιμέρους ανταγωνιστές-προμηθευτές και, άρα, χάνεται κάθε δυνατότητα (αυτό)προστασίας των καταναλωτών από τη λειτουργία των κανόνων της αγοράς⁶⁸⁹. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η υποχρέωση του προμηθευτή για παροχή πληρέστερης, σαφέστερης και ακριβέστερης πληροφόρησης μέσα από τους συμβατικούς όρους ενισχύει τον υγιή ανταγωνισμό, αφού παρέχει στον καταναλωτή τη δυνατότητα να επιλέξει την συμφορότερη για αυτόν προσφορά, αναγκάζοντας από την άλλη πλευρά τον προμηθευτή σε υγιή ανταγωνισμό⁶⁹⁰.

323. Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι η μη συγκρισιμότητα με αντίστοιχες παροχές άλλων προμηθευτών και η συνακόλουθη μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού σε βάρος των καταναλωτών είναι ορθό να αποτελούν ερμηνευτικά κριτήρια, τα οποία δύνανται να συνεκτιμηθούν για τον χαρακτηρισμό μιας ρήτηρας ως καταχρηστικής λόγω αδιαφάνειας.

(γ) Σχέση αρχής της διαφάνειας και Δικαίου Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού Τομέα

324. Αντικείμενο του Δικαίου Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού Τομέα είναι η άσκηση εποπτείας στους τρεις κλάδους του χρηματοπιστωτικού τομέα, δηλαδή τον κλάδο των Τραπεζών, τον κλάδο των επιχειρήσεων παροχής επενδυτικών υπηρεσιών και τον ασφαλιστικό κλάδο⁶⁹¹. Ο πελάτης της Τράπεζας, ο επενδυτής και ο ασφαλιζόμενος μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να έχουν την ιδιότητα του καταναλωτή και να τίθεται συνεπώς και για αυτούς ζήτημα εφαρμογής του Δικαίου των ΓΟΣ⁶⁹². Το Δίκαιο της Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού Τομέα και το Δίκαιο των ΓΟΣ είναι δύο κλάδοι Δικαίου που λειτουργούν ως δύο «*παράλληλα συστήματα προστασίας*» τα οποία αλληλοσυμπληρώνονται συντελώντας και τα δύο στην προστασία ασθενέστερων συναλλακτικά προσώπων, τα οποία χρήζουν προστασίας⁶⁹³.

⁶⁸⁹ Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 266, *του ιδίου*, σε Αλεξανδρίδου (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 94 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 119.

⁶⁹⁰ Μπεχρή-Κεχαγιόγλου, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σελ. 97. Για τον τρόπο που η αδιαφάνεια πλήττει τον ανταγωνισμό βλ. και Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 24 επ.

⁶⁹¹ Φλώρου, Η ευθύνη των Εποπτικών Αρχών στο Χρηματοπιστωτικό Τομέα, σ. 1 και 39. Για τη σχέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τις κανονιστικές πράξεις της Τράπεζας της Ελλάδος βλ. Αλελεντζή, Η διαφάνεια των τραπεζικών συναλλαγών: σύστημα προστασίας και αρμοδιότητες, Αναμνηστικός Τόμος για τον Λεωνίδα Γεωργακόπουλο, Τόμος I, σ. 469.

⁶⁹² Φλώρου, ό.π., σ. 113 επ.

⁶⁹³ Φλώρου, ό.π., σ. 119. Τέτοιο «*παράλληλο σύστημα προστασίας*» έχει γίνει κατ' αποτέλεσμα δεκτό με την ΑΠ 296/2001 ΔΕΕ 2001, 1112 (σημ. Δεληκωστοπούλου)=ΧρΙΔ 2001, 435= ΕλλΔνη 2001, 1321= ΕΕμπΔ 2001, 489= ΝοΒ 2002, 332 ότι συνιστούν και οι προβλέψεις του άρθρου 3 παρ. 9 στοιχ. Δ του Ν. 2246/1994 «*Οργάνωση και λειτουργία του τομέα τηλεπικοινωνιών*» αναφορικά με τα τιμολόγια των οργανισμών τηλεπικοινωνιών (βλ. τη σχετική ανάπτυξη στην παρούσα μελέτη για τον έλεγχο ΓΟΣ συμβάσεων με πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών, υπό VII3(ι), αρ. 536). Στην περίπτωση αυτή, ο Άρειος Πάγος δεν έκρινε ευθέως επί του ζητήματος αν οι νομοθετικές ρυθμίσεις του συγκεκριμένου παράλληλου συστήματος προστασίας δύνανται να περιορίσουν την εμβέλεια ρυθμίσεων του άρθρου 2

325. Με την έκδοση της ΠΔ/ΤΕ 2501/2002, για την «*ενημέρωση των συναλλασσομένων με τα πιστωτικά ιδρύματα για τους όρους που διέπουν τις συναλλαγές τους*», σε συνέχεια της δημοσίευσης της ιδιαίτερα σημαντικής για την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και στην Ελλάδα αποφάσεως του Αρείου Πάγου 1219/2001, η Τράπεζα της Ελλάδος είχε την προσδοκία ότι θα επιλυόταν συνολικά το θέμα της διαφάνειας των τραπεζικών συναλλαγών⁶⁹⁴. Εντούτοις, αυτό δεν συνέβη. Αναφορικά με το ζήτημα αυτό φαίνεται ότι στη νομολογία των Ελληνικών Δικαστηρίων έχει επικρατήσει η άποψη ότι η Τράπεζα της Ελλάδος έχει ως βασική αρμοδιότητα τον έλεγχο του τραπεζικού εν γένει συστήματος όσον αφορά στη φερεγγυότητά του, ενώ όσον αφορά στις σχέσεις μεταξύ Τραπεζών και των συναλλασσομένων με αυτές, η αρμοδιότητά της είναι περιορισμένη σε θέματα ενημέρωσης, θεσπίζει υποχρεώσεις τυπικού χαρακτήρα και δεν έχει αρμοδιότητα στον έλεγχο της καταχρηστικότητας των όρων. Υπό αυτό το πρίσμα, η ΠΔΤΕ 2501/2002 αναφέρεται στην ελάχιστη απαιτούμενη ενημέρωση, θεσπίζει υποχρεώσεις τυπικού χαρακτήρα, χωρίς να αποκλείει υποχρεώσεις από άλλες ρητές διατάξεις ή την αρχή της καλής πίστης, μεταξύ άλλων και από το άρθρο 2 Ν. 2251/1994, το οποίο αφορά, αντιθέτως, τον ουσιαστικό έλεγχο του περιεχομένου των όρων. Περαιτέρω, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αναγνωρίστηκε ως ευρύτερη των υποχρεώσεων ενημέρωσης που πηγάζουν από την εν λόγω ΠΔΤΕ, γιατί δυνάμει της αρχής της διαφάνειας διενεργείται και έλεγχος της αιτίας κάθε τυχόν επιβάρυνσης⁶⁹⁵. Συνεπώς, τα αρμόδια κανονιστικά όργανα της Τράπεζας της Ελλάδος έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώνουν μόνον πρόσθετες υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων σε σχέση με την ενημέρωση των συναλλασσομένων, χωρίς η θεσμική αυτή λειτουργία να εμπλέκεται με τις ουσιαστικού χαρακτήρα ρυθμίσεις της προστατευτικής για τον καταναλωτή νομοθεσίας⁶⁹⁶.

του Ν. 2251/1994, αλλά αιτιολόγησε την κρίση του με τη σκέψη ότι οι διατάξεις αυτές του Ν. 2246/1994 δεν θέτουν κριτήρια, αλλά παρέχουν ορισμένες οδηγίες που πρέπει να ακολουθούνται για τη διαμόρφωση νέων τιμολογίων, επομένως δεν πληρούν και τις προϋποθέσεις των «ειδικών κριτηρίων» που πρέπει να διατυπώνονται στη σύμβαση, ώστε με τον τρόπο αυτό να παρέχεται στον καταναλωτή η δυνατότητα, αφενός να εκτιμήσει το μέγεθος των οικονομικών υποχρεώσεων που αναλαμβάνει και αφετέρου να προβλέψει τις ενδεχόμενες αναπροσαρμογές του τιμήματος, για την αποδοχή των οποίων δεσμεύεται εκ των προτέρων. Διαφορετική είναι η προβληματική που αντιμετωπίστηκε με τις ΑΠ 1011/2004 και ΑΠ 1101/2004, με τις οποίες ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι ΓΟΣ δυνάμει του οποίου αποκλείονται της ασφαλίσεως ζημιές που προκαλούνται από οδηγό που δεν έχει την προβλεπόμενη από το νόμο άδεια οδήγησης για την κατηγορία του οχήματος που οδηγεί δεν αντιβαίνει στην αρχή της διαφάνειας εφόσον ο όρος αυτός ενσωματώνεται στο κύριο σώμα της σύμβασης ασφαλίσεως ή επισυνάπτεται ως παράρτημα αυτής ή με παραπομπή της σύμβασης ασφαλίσεως στους όρους της υπ' αριθμό Κ4/585/5-4-1978 απόφασης του Υπουργού Εμπορίου, ή και μόνο στον αριθμό 795/8-4-1978 ΦΕΚ τεύχ. ΑΕ και ΕΠΕ, όπου δημοσιεύτηκε αυτή η απόφαση, και αυτό επειδή στην περίπτωση των υποθέσεων αυτών δεν τέθηκε ζήτημα αν τα κριτήρια διαφάνειας ενός παράλληλου συστήματος προστασίας υπολείπονται των κριτηρίων διαφάνειας που θέτει ο Ν. 2251/1994.

⁶⁹⁴ Μούργελα, Τραπεζικά επιτόκια, από τον διοικητικό καθορισμό στον δικαστηριακό;, ΔΕΕΤ 2003 σ. 62.

⁶⁹⁵ ΑΠ 2123/2009 ΝοΒ 2010, 1224= ΔΕΕ 2010, 714= ΕΕμπΔ 2009, 843= ΧρΙΔ 2011, 36 = ΧρηΔικ 2009, 464 και διορθωτική ΑΠ 417/2010 ΝΟΜΟΣ και η εφευετική επί της οποίας εκδόθηκε (ΕφΑθ 3956/2008). Βλ. όμως για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII.3(στ)(ii)B, αρ. 486.

⁶⁹⁶ Δούβλη, Η εξελικτική πορεία των τραπεζικών ΓΟΣ στο ελληνικό δίκαιο, σ. 53, Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 47 επ.

326. Η ανωτέρω θέση της νομολογίας θα πρέπει στη γενικότητά της να επικροτηθεί. Οι κανόνες των οργάνων της Τράπεζας της Ελλάδος αποτελούν διοικητικά μέτρα, η παράβαση των οποίων επισύρει διοικητικές κυρώσεις για τα εποπτευόμενα πρόσωπα, δεν ιδρύουν πρωτογενώς αστικής φύσεως δικαιώματα ή υποχρεώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων ή των πελατών τους⁶⁹⁷, συνεπώς δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι δύνανται να περιορίσουν την εμβέλεια ρυθμίσεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, οι οποίες, εξάλλου, έχουν προέλευση από το ενωσιακό δίκαιο⁶⁹⁸. Διαφορετικό είναι το ζήτημα αν οι εν λόγω κανόνες θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως ερμηνευτικός οδηγός στην συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών και στην εξειδίκευση των αορίστων νομικών εννοιών που περιέχονται στην παρ. 6 και την παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁶⁹⁹, ή το ζήτημα αν η αντίθεση στους κανόνες αυτούς συγκροτεί το παράνομο της ΑΚ 914 ή οδηγεί σε ακυρότητα αντίθετες συμφωνίες κατά την ΑΚ 174⁷⁰⁰.

(δ) Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς

327. Η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς, οδηγεί στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Υφίσταται δικαιολογημένα σημαντική επικάλυψη του ρυθμιστικού πεδίου του Δικαίου του Ανταγωνισμού και του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, καθώς στους νομοθετικούς σκοπούς του Δικαίου του Ανταγωνισμού συγκαταλέγεται και η προστασία του καταναλωτή και στους νομοθετικούς σκοπούς του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή περιλαμβάνεται η ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού.
- 2) Το Δίκαιο των ΓΟΣ και το Δίκαιο της Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού τομέα παρουσιάζουν σημαντική επικάλυψη ως προς το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής τους. Η εφαρμογή, όμως, του Δικαίου του Χρηματοπιστωτικού Τομέα δεν θα πρέπει να οδηγεί σε αποκλεισμό της εφαρμογής του Δικαίου των ΓΟΣ και ειδικότερα της αρχής της διαφάνειας, στις περιπτώσεις που το Δίκαιο των ΓΟΣ δύναται να παράσχει αυξημένη προστασία στον καταναλωτή.
- 3) Η μη συγκρισιμότητα με αντίστοιχες παροχές άλλων προμηθευτών και η συνακόλουθη μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού, σε βάρος των καταναλωτών, καθώς και οι απαιτήσεις διαφάνειας που προκύπτουν από νομοθετήματα εποπτικού χαρακτήρα, είναι ορθό να αποτελούν

⁶⁹⁷ Πρβλ. *Αιναρίτη*, Κριτήρια αξιολόγησης γενικών όρων συναλλαγών μακροπρόθεσμων πιστώσεων (με ιδιαίτερη αναφορά στις ρήτρες επιτοκίου), ΧρΙΔ 2010, σ. 390 επ.

⁶⁹⁸ *Βενιέρη*, Η επιβάρυνση του δανειολήπτη με έξοδα φακέλου, νομικού και τεχνικού ελέγχου, ΧρΙΔ 2007, 596.

⁶⁹⁹ Πρβλ. *Αιναρίτη*, ό.π., ΧρΙΔ 2010, σ. 390 επ.

⁷⁰⁰ *Βενιέρη*, Η επιβάρυνση του δανειολήπτη με έξοδα φακέλου, νομικού και τεχνικού ελέγχου, ΧρΙΔ 2007, 590.

ερμηνευτικά κριτήρια, τα οποία δύνανται να συνεκτιμηθούν για τον χαρακτηρισμό μιας ρήτηρας ως καταχρηστικής λόγω αδιαφάνειας.

6. Η αρχή της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

(α) Η αναγκαιότητα της αναγωγής σε νομοθετήματα αυξημένης τυπικής ισχύος

328. Σε μια ευνομούμενη πολιτεία, σημείο αναφοράς του εφαρμοστή του δικαίου για την ερμηνευτική εναρμόνιση είναι οι κανόνες του Συντάγματος και ιδίως οι συνταγματικοί κανόνες για την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και για τις θεμελιώδεις αρχές (π.χ. ισότητα, αναλογικότητα, αρχή του κράτους δικαίου κλπ)⁷⁰¹. Πράγματι, ο ερμηνευτής δεσμεύεται μεταξύ των περισσότερων δυνατών εκδοχών ερμηνείας μιας διάταξης νόμου (με βάση το γράμμα, τον σκοπό και την συστηματική της ένταξη) να επιλέξει εκείνη την ερμηνευτική εκδοχή που αποτρέπει τον χαρακτηρισμό της εφαρμοστέας διάταξης ως αντισυνταγματικής ή ως αντίθετης με το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άρα ανίσχυρης («σύμφωνη» ή «εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία»⁷⁰² και «σύμφωνη» ή «εναρμονισμένη με το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ερμηνεία»). Θα ήταν, επομένως, ελλιπής η προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, εάν δεν περιλάμβανε την εξέτασή της υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

(β) Αρχή της διαφάνειας και Σύνταγμα

329. Στο άρθρο 1 παρ. 1 και 2 του Ν. 2251/1994 διακηρύσσεται ότι τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των καταναλωτών τελούν υπό την προστασία του Κράτους, καθώς και ότι η Πολιτεία μεριμνά, μεταξύ άλλων, για τα οικονομικά συμφέροντα των καταναλωτών. Με αυτόν τον τρόπο, η μέριμνα για τα συμφέροντα των καταναλωτών ανάγεται σε καθήκον της Πολιτείας. Το ισχύον Σύνταγμα δεν προβλέπει ειδικά την προστασία του καταναλωτή⁷⁰³, αν και το

⁷⁰¹ Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 180.

⁷⁰² Για τη «σύμφωνη» ή «εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία» βλ. Δωρή, Ερμηνεία των νόμων με αναγωγή σε συνταγματικές διατάξεις στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων, ΕλλΔνη 32 (1991), σ. 1188 επ., του ιδίου, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 179 επ. Βεβαίως, όπως ορθά επισημαίνεται (βλ. Δωρή, ό.π., ΕλλΔνη 32 (1991), σ. 1191, ο δικαστής που καλείται να εφαρμόσει μια διάταξη, για την οποία τίθεται ζήτημα αντισυνταγματικότητας, δεν έχει εξουσία να παρέμβει διορθωτικά σε αυτή υλοκαθιστώντας τον νομοθέτη, κατά παράβαση της αρχής της διακρίσεως των εξουσιών. Αν το νόημα της εφαρμοστέας διάταξης νόμου δεν είναι πολυσήμαντο, ώστε να επιδέχεται ερμηνεία, ο δικαστής οφείλει να ελέγξει αν η διάταξη είναι αντισυνταγματική ή όχι, και αν κρίνει ότι είναι αντισυνταγματική, να μην την εφαρμόσει, όχι όμως να αλλοιώσει το περιεχόμενο της διάταξης, προβαίνοντας σε ψευδοερμηνεία. Σημειωτέον ότι το ζήτημα του ελέγχου της συνταγματικότητας ή της εναρμονισμένης με το Σύνταγμα ερμηνείας νομοθετικών διατάξεων με τις οποίες ρυθμίζονται ζητήματα που άπτονται του ρυθμιστικού αντικειμένου της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ δύναται να θεθεί στην πράξη ιδίως σε περιπτώσεις ειδικών νομοθετικών εξειδικεύσεων της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ (όπως η Απόφαση της Επιτροπής Τραπεζικών και Πιστωτικών Θεμάτων (Ε.Τ.Π.Θ.) 178/19.07.2004 με την οποία ρυθμίστηκαν ειδικώς οι απαιτήσεις διαφάνειας ρητρών κυμαινομένου επιτοκίου, για την οποία βλ. υπό VII.3(στ)(ι)Γ, αρ. 474, καθώς και η μεταγενέστερη προσθήκη άρθρου 2Α (Αναπροσαρμογή ασφαλιστρών) στον Ν. 2251/1994 με το άρθρο 268 του Ν. 4738/2020, για την οποία βλ. υπό VII.3(θ)(ι), αρ. 533).

⁷⁰³ Δελούκα-Ιγγλέση, Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή, σ. 52-53. Υπέρ της ρητής συνταγματικής πρόβλεψης της προστασίας του καταναλωτή *de lege ferenda* ο *Ασίκης*, Τα συμφέροντα

σχετικό αίτημα βρίσκει, έμμεσα, θεμέλιο στις διατάξεις των άρθρων 4 και 5 του Συντάγματος και ειδικότερα στο συνδυασμό των αρχών της συνταγματικής ισότητας και της οικονομικής ελευθερίας⁷⁰⁴, στα άρθρα 2 παρ. 1 και 106 παρ. 1 του Συντάγματος⁷⁰⁵ αλλά και στο άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος⁷⁰⁶. Μολονότι, λοιπόν, οι διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 1 και 2 του Ν. 2251/1994 αποτελούν τυπικό νόμο χωρίς αυξημένη ισχύ, δεν παύουν να εξειδικεύουν αρχές συνταγματικές και να δεσμεύουν τόσο την εκτελεστική όσο και τη δικαστική εξουσία⁷⁰⁷. Η παρ. 2 του άρθρου 1 του Ν. 2251/1994 εξειδικεύει περαιτέρω τη γενική ρήτρα της παρ. 1, διατυπώνοντας αρχές προστασίας του καταναλωτή, οι οποίες διαπνέουν τον Ν. 2251/1994. Όπως αναφέρεται στην Εισηγητική Έκθεση του Νόμου, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι αρχές συνάγονται από τις επιμέρους διατάξεις του σχεδίου, η εξ αρχής όμως πανηγυρική τους εξαγγελία χρησιμεύει για την παροχή σαφών ερμηνευτικών κριτηρίων⁷⁰⁸. Η αρχή της διαφάνειας μπορεί να ιδωθεί υπό το πρίσμα ιδίως της αρχής ότι η Πολιτεία μεριμνά για τα οικονομικά συμφέροντα των καταναλωτών (άρθρο 1 παρ. 2(β) Ν. 2251/1994), αλλά και της αρχής ότι η Πολιτεία μεριμνά για την πληροφόρηση και την επιμόρφωση, ιδιαίτερα των ευπρόσβλητων ομάδων καταναλωτών σε θέματα που αφορούν στην αγορά, στον ανταγωνισμό, στον καταναλωτή, στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στην προαγωγή της βιώσιμης κατανάλωσης (άρθρο 1 παρ. 2(ε) Ν. 2251/1994, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθ. 1 Ν. 3587/2007)⁷⁰⁹.

330. Αποτελεί κοινό τόπο ότι η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων (χαρακτηριστική έκφραση της οποίας αποτελεί η ΑΚ 361 ΑΚ) έχει συνταγματικό έρεισμα, καθώς θεμελιώνεται στο δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 §1 Συντ.) και στην ανθρώπινη αξία (άρθρο 2§1 Συντ.)⁷¹⁰. Στον αντίποδα, όλα τα μέτρα για την προστασία του καταναλωτή στοχεύουν στον περιορισμό της ελευθερίας των συμβάσεων, επομένως η αρχή

και τα δικαιώματα των καταναλωτών: από τη συλλογική στη συνταγματική τους προστασία (διδακτορική διατριβή), σελ. 265 - 266.

⁷⁰⁴ Εισηγητική Έκθεση στην Πρόταση Νόμου Προστασία των Καταναλωτών, Άρθρο πρώτο, σε *Κουτσούκη Δ.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 69.

⁷⁰⁵ Έκθεση του Τμήματος Νομοτεχνικής Επεξεργασίας της Βουλής των Ελλήνων επί του σχεδίου νόμου «Προστασία των Καταναλωτών», σε *Κουτσούκη Δ.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 87.

⁷⁰⁶ *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 6, η οποία επισημαίνει ότι η βιώσιμη κατανάλωση, που επιτυγχάνεται με την καλλιέργεια καταναλωτικής συνείδησης μέσω της ορθής πληροφόρησης και ενημέρωσης των πολιτών αναφορικά με θέματα κατανάλωσης, συμβάλλει με τη σειρά της στην επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης, αποτελώντας έτσι μέρος της αρχής της αειφορίας.

⁷⁰⁷ Εισηγητική Έκθεση στην Πρόταση Νόμου Προστασία των Καταναλωτών, Άρθρο πρώτο, σε *Κουτσούκη Δ.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 69.

⁷⁰⁸ Εισηγητική Έκθεση στην Πρόταση Νόμου Προστασία των Καταναλωτών, Άρθρο πρώτο, σε *Κουτσούκη Δ.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 69.

⁷⁰⁹ Για το ότι η πρόνοια για την ενημέρωση του καταναλωτή συνιστά επί μέρους εξειδίκευση του δικαιώματος προστασίας του καταναλωτή βλ. και Έκθεση του Τμήματος Νομοτεχνικής Επεξεργασίας της Βουλής των Ελλήνων επί του σχεδίου νόμου «Προστασία των Καταναλωτών», σε *Κουτσούκη Δ.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 87.

⁷¹⁰ Βλ. ευσύννοπα *Δέλλιο*, Εισαγωγή σε *Καραμάλη Αικ./ Γιαννακούλα Κ.-Δ./ Γαστεράτου Διον./ Χατζηδημητρίου Χ.Ι./ Κουκουλέτσου Β.-Π.*, Εκφάνσεις και όρια της ελευθερίας των συμβάσεων, *Digesta* 2009, 52 επ.

της προστασίας του καταναλωτή φαίνεται να ευρίσκεται σε ένταση με την αρχή της αυτονομίας της ιδιωτικής βούλησης⁷¹¹. Η επέμβαση αυτή στην ελευθερία των συμβάσεων των χρηστών ΓΟΣ παρίσταται δικαιολογημένη, καθώς οι «συμβάσεις προσχώρησης» κάμπτουν εν τοις πράγμασι την ελευθερία των συμβάσεων⁷¹² και το Δίκαιο δεν μπορεί να μείνει αδιάφορο μπροστά σε αυτό το δεδομένο. Υπό αυτό το πρίσμα, και οι απαιτήσεις διαφάνειας που τίθενται στους προμηθευτές δικαιολογούνται, κατά το μέτρο που αποσκοπούν στη διασφάλιση της οικονομικής ελευθερίας των καταναλωτών. Δεν θα πρέπει, πάντως, να λησμονείται κατά την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας, ότι οι περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία των προμηθευτών συνιστούν περιορισμούς συνταγματικών ελευθεριών, και θα πρέπει να παρίστανται δικαιολογημένοι ενόψει της αρχής της αναλογικότητας και της αρχής της πρακτικής εναρμόνισης των συνταγματικών δικαιωμάτων, όταν αυτά συγκρούονται. Βεβαίως, η θεώρηση αυτή δεν θα πρέπει να είναι μονοδιάστατη, δεδομένου ότι προστατευτέα δεν είναι μόνο η οικονομική ελευθερία του προμηθευτή, αλλά και του άλλου μέρους, ήτοι του καταναλωτή, ο οποίος έχει επίσης δικαίωμα να συμπροσδιορίσει τους όρους της σύμβασης, αδυνατεί όμως να το πράξει, λόγω της μεγάλης έναντι του προμηθευτή διαπραγματευτικής του μειονεξίας. Υπό αυτό το πρίσμα, καθίσταται πρόδηλο ότι η αναλογικότητα και η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης των συνταγματικών δικαιωμάτων λειτουργούν αμφίδρομα.

(γ) Αρχή της διαφάνειας και Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

(i) Η αρχή της διαφάνειας ως εκδήλωση της επιταγής του ενωσιακού δικαίου για την διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας στον καταναλωτή

331. Κατά το άρθρο 169 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 153 της ΣυνθΕΚ), προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντα των καταναλωτών και να διασφαλίσει υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή, η Ένωση συμβάλλει στην προστασία της υγείας, της ασφάλειας και των οικονομικών συμφερόντων των καταναλωτών, καθώς και στην προώθηση του δικαιώματός τους για ενημέρωση, εκπαίδευση και οργάνωσή τους για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους. Η πλήρης εναρμόνιση ορισμένων βασικών ρυθμιστικών πτυχών θα πρέπει να αυξήσει σημαντικά την ασφάλεια δικαίου τόσο για τους καταναλωτές όσο και για τους εμπόρους. Τόσο οι καταναλωτές όσο και οι έμποροι θα πρέπει να μπορούν να βασίζονται σε ενιαίο ρυθμιστικό πλαίσιο βάσει σαφώς καθορισμένων νομικών εννοιών που θα διέπουν ορισμένες πτυχές των συμβάσεων μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών σε ολόκληρη την Ένωση. Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας εναρμόνισης θα πρέπει να είναι να εξαλειφθούν οι φραγμοί που προκύπτουν από τον κατακερματισμό των κανόνων και να ολοκληρωθεί η εσωτερική αγορά σε αυτόν τον τομέα. Οι φραγμοί αυτοί μπορούν να εξαλειφθούν μόνο με τη θέσπιση ομοιόμορφων κανόνων σε επίπεδο Ένωσης. Περαιτέρω, οι καταναλωτές θα πρέπει να

⁷¹¹ Βλ. *Λιακόπουλο*, σε *Λιακόπουλου/ Χριστιανού/ Μιχαλόπουλου*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή, τεύχ. Α', 1993, σ. 16.

⁷¹² *Καράκωστα Ι.*, Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, σ. 88-89, αρ. 43-45. Βλ. και τις αναπτύξεις του *Schäfer*, *Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen*, σ. 19 επ., αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο η αδιαφάνεια των ΓΟΣ πλήττει την ίδια την ιδιωτική αυτονομία των καταναλωτών.

απολαύουν υψηλό κοινό επίπεδο προστασίας σε ολόκληρη την Ένωση⁷¹³. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ θα πρέπει να γίνει κατανοητή ως εκδήλωση της επιταγής του ενωσιακού νομοθέτη για την παροχή υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών στην Ευρώπη.

(ii) Η αρχή της διαφάνειας ως θεμελιώδης αρχή του ευρωπαϊκού ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων

332. Η αρχή της διαφάνειας μπορεί να θεωρηθεί⁷¹⁴, περαιτέρω, ως μια από τις θεμελιώδεις αρχές του «ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων»⁷¹⁵, το οποίο μπορεί να νοηθεί ως το σύστημα των κανόνων του πρωτογενούς και του παράγωγου ενωσιακού δικαίου που αφορούν τη διαπραγμάτευση, τη σύναψη, το περιεχόμενο, την ανώμαλη εξέλιξη και τη λύση μιας σύμβασης.

(δ) Διαπιστώσεις από την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

333. Η θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οδηγεί στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Η θεώρηση αυτή είναι απαραίτητη προκειμένου αφενός να προσδοθεί πλήρης ισχύς στις επιταγές του Συντάγματος και του Ενωσιακού Δικαίου για προστασία των καταναλωτών, αφετέρου να προσδιοριστούν τα άκρα όρια των απαιτήσεων διαφάνειας που δύνανται να επιρριφθούν στους προμηθευτές («εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία» και «εναρμονισμένη με το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ερμηνεία»).
- 2) Η αρχή της διαφάνειας μπορεί να ιδωθεί υπό το πρίσμα ιδίως της αρχής ότι η Πολιτεία μεριμνά για τα οικονομικά συμφέροντα των καταναλωτών (άρθρο 1 παρ. 2(β) Ν. 2251/1994), αλλά και της αρχής ότι η Πολιτεία μεριμνά για την πληροφόρηση και την επιμόρφωση των καταναλωτών (άρθρο 1 παρ. 2(ε) Ν. 2251/1994), διατάξεις οι οποίες ευρίσκουν θεμέλιο στις διατάξεις των άρθρων 4 και 5 του Συντάγματος και ειδικότερα στο συνδυασμό των αρχών της συνταγματικής ισότητας και της οικονομικής ελευθερίας.
- 3) Περαιτέρω, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ θα πρέπει να θεωρηθεί ως εκδήλωση της κατά το άρθρο 169 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 153 της ΣυνθΕΚ) επιταγής του Ενωσιακού Δικαίου για την παροχή υψηλού επιπέδου προστασίας στους καταναλωτές.
- 4) Δεν θα πρέπει, πάντως, να λησμονείται κατά την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας, ότι οι περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία τόσο των καταναλωτών όσο και των προμηθευτών συνιστούν περιορισμούς

⁷¹³ Αρ. 7 Προοιμίου Οδηγίας 2011/83.

⁷¹⁴ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 33.

⁷¹⁵ Για τον όρο βλ. *Βαλτούδη*, Ζητήματα από τις υποχρεώσεις πληροφόρησης κατά τη σύναψη της σύμβασης στο ευρωπαϊκό δίκαιο των συμβάσεων, ΧρΙΔ 2004, 202, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 32-33. Βλ. και *Ρούσσου*, Κοινοτικό δίκαιο των συμβάσεων, ΧρΙΔ 2001, 385.

συνταγματικών ελευθεριών, και θα πρέπει να παρίστανται δικαιολογημένοι ενόψει της αρχής της αναλογικότητας και της αρχής της πρακτικής εναρμόνισης των συνταγματικών δικαιωμάτων, όταν αυτά συγκρούονται.

7. Διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται

334. Οι διαπιστώσεις από τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ, του Δικαίου της Προστασίας του Καταναλωτή, του Ενοχικού Δικαίου, του Δικαίου της Οικονομίας της Αγοράς, καθώς και υπό το πρίσμα του Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν ήδη προεκτεθεί ανωτέρω (υπό τις παραγράφους V.2(ι), V.3(γ), V.4(γ), V.5(δ) και V.6(δ) του παρόντος κεφαλαίου) και δεν κρίνεται σκόπιμη επανάληψή τους σε αυτό το σημείο.
335. Συγκεφαλαιωτικά επισημαίνεται, με βάση την ανωτέρω επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό το πρίσμα των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται, ότι η επίλυση ερμηνευτικών ζητημάτων που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορεί να διευκολυνθεί με την αναγωγή στις αρχές που διέπουν τα ανωτέρω υποσυστήματα, στα οποία η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εντάσσεται. Αλλά και οι λύσεις που δίδονται σε ερμηνευτικά ζητήματα που άπτονται της αρχής της διαφάνειας δύνανται να μεταφερθούν, υπό προϋποθέσεις, σε αντίστοιχα ερμηνευτικά ζητήματα που ανακύπτουν σε καθένα από τα ανωτέρω υποσυστήματα.

VI. ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ Ή ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΥΤΟΔΕΣΜΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΗ;

1. Αναγκαιότητα τελολογικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας

336. Εξετάσαμε στο Κεφάλαιο που αμέσως προηγήθηκε τη θέση της αρχής της διαφάνειας στα υποσυστήματα κανόνων δικαίου στα οποία εντάσσεται, ώστε με βάση αυτή τη θεώρηση να αντλήσουμε χρήσιμα συμπεράσματα για την σημασία την οποία έχει η συστηματική θέση αυτή για την επίλυση ερμηνευτικών ζητημάτων τα οποία ανακύπτουν αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας. Με βάση τα ενδιάμεσα συμπεράσματα στα οποία οδηγηθήκαμε σε συνέχεια της συστηματικής αυτής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ⁷¹⁶, είμαστε σε θέση να εξετάσουμε τον σκοπό που νοηματοδοτεί την αρχή της διαφάνειας όχι απομονωμένο από άλλους σκοπούς επιδιωκόμενους στην ίδια έννομη τάξη, αλλά εναρμονισμένο με αυτούς⁷¹⁷.
337. Με δεδομένο ότι η τελολογία ενός συγκεκριμένου νομικού θεσμού συνδέεται στενά με την τελολογία των κανόνων δικαίου με τους οποίους συναπαρτίζει ένα υποσύστημα, η αυστηρή διάκριση της τελολογικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από τη συστηματική θεώρηση αυτής αφενός δεν είναι πρακτικά δυνατή, αφετέρου δεν θα ήταν ορθή. Άλλωστε, ήδη στο πλαίσιο των αναπτύξεων για την συστηματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας που προηγήθηκαν⁷¹⁸ φωτίστηκε και ο σκοπός που εξυπηρετεί η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, ενώ και στη συνέχεια η τελολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας δεν θα στερείται συστηματικών αναφορών. Πράγματι, οι αναπτύξεις που ακολουθούν αναφορικά με την αξιολόγηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως εκδήλωσης του ενωσιακού «προτύπου πληροφόρησης» και σε σχέση με την θεώρηση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου, θα μπορούσαν να ενταχθούν στη συστηματική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή (κατά την εξέταση του συστήματος του οποίου ήδη εντοπίσαμε εκδηλώσεις του «κοινοτικού προτύπου πληροφόρησης»⁷¹⁹, για το οποίο γίνεται λόγος στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου⁷²⁰) αλλά και στο πλαίσιο της συστηματικής θεώρησης του Δικαίου της Αγοράς⁷²¹ (θεώρηση η οποία θα μπορούσε να συνδυαστεί με εξέταση της

⁷¹⁶ Υπό V.2(ι), V.3(γ), V.4(γ), V.5(δ), V.6(δ) και V.7 ανωτέρω.

⁷¹⁷ Για το ότι ο σκοπός που νοηματοδοτεί τον κανόνα δικαίου δεν πρέπει να νοηθεί ως ανεξάρτητος, απομονωμένος σκοπός σε σχέση με άλλους σκοπούς επιδιωκόμενους στην ίδια έννομη τάξη αλλά θα πρέπει να εξετάζεται και συστηματικά, εναρμονισμένα δηλαδή με σκοπούς, μεθοδεύσεις και μέσα που συνανήκουν σε ένα ευρύτερο σύστημα δικαϊκής ρύθμισης βλ. Δωρή, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 152.

⁷¹⁸ Υπό το Κεφάλαιο V.

⁷¹⁹ Υπό V.3(β), αρ. 308 και 309.

⁷²⁰ Υπό VI.2.

⁷²¹ Υπό V.5 ανωτέρω.

αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με βάση τα εργαλεία της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου, η οποία επιχειρείται στο παρόν κεφάλαιο⁷²²).

338. Ο λόγος που προκρίθηκε η αυτοτελής θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως εκδήλωσης του «προτύπου πληροφόρησης», αφενός, και υπό το πρίσμα της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου, αφετέρου, είναι ότι η θεώρηση αυτή φωτίζει ιδιαίτερα την διαφοροποίηση του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ από τον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητάς τους, όπως αναπτύσσεται ακολούθως⁷²³.

2. Σχέση αρχής της διαφάνειας και προτύπου πληροφόρησης

(α) Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ως εκδήλωση του «προτύπου πληροφόρησης»

339. Βασικό σημείο αναφοράς για την τελεολογική θεώρηση τόσο της αρχής της διαφάνειας ως θεμελιώδους αρχής του ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων⁷²⁴, όσο και της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, είναι το λεγόμενο «πρότυπο πληροφόρησης»⁷²⁵ ή «πρότυπο του ενημερωμένου καταναλωτή»⁷²⁶. Κεντρική ιδέα του προτύπου πληροφόρησης είναι η παροχή στον καταναλωτή προστασίας πρωταρχικά μέσω ενός υψηλού επιπέδου πληροφόρησης. Το υψηλό επίπεδο πληροφόρησης θεωρείται ότι δύναται να καταστήσει τον καταναλωτή υπεύθυνο φορέα λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο μιας αγοράς καθοδηγούμενης από τους κανόνες του ανταγωνισμού και να ενισχύσει την αυτοευθύνη του⁷²⁷. Η επιτυχία του μοντέλου πληροφόρησης θα είναι να γίνεται προσφυγή σε δικαστική παρέμβαση και σε αναγκαστικό περιεχόμενο των συμβατικών όρων μόνο στις περιπτώσεις που ο ανταγωνισμός δεν λειτουργεί ή λειτουργεί πλημμελώς⁷²⁸. Το πρότυπο πληροφόρησης διατρέχει την ενωσιακή

⁷²² Υπό VI.3 κατωτέρω.

⁷²³ Βλ. ιδίως υπό VI.2(β) και (γ).

⁷²⁴ Για την αρχή της διαφάνειας ως θεμελιώδη αρχή του ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων βλ. ανωτέρω υπό V.6(γ)(ii).

⁷²⁵ Δέλλιου, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 377, *του ιδίου*, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 93 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 118, *του ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 265, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 36-37, *Μπόλος*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 105 επ., *Ebers*, σε *Schulte-Nölke H./Twig-Flesner Ch./Ebers M.*, EC Consumer Law Compendium, Comparative Analysis, Bielefeld 2008, σ. 412.

⁷²⁶ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438.

⁷²⁷ Δέλλιου, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 377, *του ιδίου*, σε *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 93 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 118, *του ιδίου*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 265. Ότι η αρχή της διαφάνειας κατατείνει στην προστασία της πληροφοριακής αυτονομίας του προσώπου επισημαίνει και ο *Παπανικολάου*, Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, 672. Βλ. και *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438.

⁷²⁸ Δέλλιου, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 377.

νομοθεσία για τους καταναλωτές⁷²⁹. Περαιτέρω, προωθείται ιδιαίτερα από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην ΔΕΚ).

340. Ιδωμένη υπό το πρίσμα του προτύπου πληροφόρησης, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ επισημαίνεται στη θεωρία ότι αποβλέπει στην προάσπιση της συμβατικής ελευθερίας του καταναλωτή, καθώς διασφαλίζει ότι ο καταναλωτής θα αντιληφθεί κατά το δυνατόν πληρέστερα τη νομική του θέση, προτού δεσμευθεί με την αποδοχή των ΓΟΣ⁷³⁰. Εξάλλου, γίνεται δεκτό ότι η πληροφοριακή υπεροπλία των προμηθευτών στον κλάδο τους έναντι των καταναλωτών γεννά αυξημένα βάρη σαφήνειας στη διατύπωση των ΓΟΣ⁷³¹. Η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων συνδέει, πράγματι, την υποχρέωση για «διαφανή» διατύπωση των συμβατικών όρων με την υποχρέωση ενημέρωσης που βαρύνει τον χρήστη των ΓΟΣ πριν από τη σύναψη της σύμβασης⁷³².
341. Η τελολογική συνάρτηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με το «πρότυπο πληροφόρησης» θα πρέπει να θεωρηθεί καταρχήν ορθή. Φαίνεται, πράγματι, εύλογη η θέση ότι δικαιολογητικός λόγος της καθιέρωσης της αρχής της διαφάνειας είναι το συμφέρον των συμβαλλομένων να γνωρίζουν εκ των προτέρων ποιους κινδύνους αναλαμβάνουν με τη σύμβαση, ώστε να είναι σε θέση να τους σταθμίσουν και να τους αντιμετωπίσουν, αν το επιθυμούν⁷³³. Η θέση αυτή δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αντιβαίνει στην παραδοχή που προεκτέθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης⁷³⁴, ότι οι καταναλωτές στην πράξη δεν διαβάζουν τους ΓΟΣ. Και αυτό, επειδή η διαπίστωση της εν λόγω πρακτικής, να μιν θα πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα, ότι δεν θα πρέπει καταρχήν να υφίστανται αρνητικές συνέπειες οι καταναλωτές που δεν διάβασαν τους ΓΟΣ, αλλά δεν θα πρέπει να στερεί από όσους καταναλωτές επιθυμούν να διαφωτιστούν ως προς τη νομική τους θέση πριν από την κατάρτιση της σύμβασης αυτή τη δυνατότητα. Επομένως, το τυχόν αντεπιχείρημα ότι δεν είναι εύλογο να αναδεικνύεται ο ρόλος της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείου για τη διαφώτιση του καταναλωτή πριν από τη σύναψη της σύμβασης, επειδή ο καταναλωτής ούτως ή άλλως δεν διαβάζει τους ΓΟΣ, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ορθό.
342. Μολαταύτα, η προεκτεθείσα σημασία της αρχής της διαφάνειας για τη βελτίωση της πληροφόρησης του καταναλωτή πριν την κατάρτιση της

⁷²⁹ Αναλυτικά *Twigg-Flesner*, EC Consumer Law Compendium, Comparative Analysis, Bielefeld 2008, σ. 758 επ.

⁷³⁰ *Κουμάνη*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 283. Αναλυτικά για τον τρόπο που η αδιαφάνεια πλήττει τη συμβατική ελευθερία του καταναλωτή πριν από την κατάρτιση της σύμβασης βλ. *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 19 επ..

⁷³¹ *Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 98, σ. 170 και σ. 228.

⁷³² *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289, υποσ. 92. Βλ. και ΑΠ 2123/2009 υπό ΙΙ.2(α), αρ. 66.

⁷³³ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2^η έκδοση, σ. 250.

⁷³⁴ Υπό ΙΙ.2β ανωτέρω.

σύμβασης δεν θα πρέπει να δημιουργήσει την εντύπωση ότι ο ρόλος της αρχής της διαφάνειας ως εκδήλωσης του προτύπου πληροφόρησης περιορίζεται μόνο στο στάδιο που προηγείται της κατάρτισης της σύμβασης. Πράγματι, η σημασία της πληροφόρησης αναφορικά με την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση που διαμορφώνεται μετά την κατάρτιση της σύμβασης με την χρήση συγκεκριμένων ΓΟΣ από τον προμηθευτή έγκειται στον περιορισμό του υπαρκτού κινδύνου ο καταναλωτής, πειθόμενος από τη διατύπωση ΓΟΣ που του γεννούν την εντύπωση ότι δεσμεύεται (*Scheinbindung*), είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής⁷³⁵. Υπό αυτό το πρίσμα, η αρχή της διαφάνειας μπορεί πράγματι να συμβάλλει στην πληροφοριακή αυτονομία του προσώπου⁷³⁶, τόσο πριν όσο και μετά την κατάρτιση της σύμβασης.

(β) Αξιολόγηση της σημασίας της θεώρησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με αναφορά στο «πρότυπο πληροφόρησης» για την τελολογική ερμηνεία

343. Η αναγνώριση της πληροφόρησης ως άξιου προστασίας δικαιώματος του καταναλωτή κατά την σύναψη συμβάσεων δεν μπορεί παρά να επικροτηθεί. Άλλωστε, η σπουδαιότητά της πληροφόρησης για τους καταναλωτές αναγνωρίζεται διεθνώς⁷³⁷. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Γαλλικός νόμος 78-23 της 10.1.1978 επιγράφεται «για την προστασία και την πληροφόρηση των καταναλωτών προϊόντων και υπηρεσιών»⁷³⁸. Όπως επισημαίνεται, κατά την αντίληψη που φαίνεται να επικρατεί σήμερα στους κύκλους νομικών αλλά και οικονομολόγων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η έλλειψη επαρκούς πληροφόρησης είναι ένας από τους κύριους παράγοντες που συντελούν στην μειονεκτική θέση του καταναλωτή, ιδίως όταν πρόκειται για πολύπλοκες συναλλαγές, στην περίπτωση των οποίων η έλλειψη πληροφόρησης καθιστά τον καταναλωτή το διαπραγματευτικά ασθενέστερο από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη⁷³⁹. Εξάλλου, η πληροφόρηση του καταναλωτή σχετικά με τα οικονομικά και τεχνικά δεδομένα της παραγωγής συντελεί στην ύπαρξη μεγαλύτερου βαθμού διαφάνειας στην αγορά και συνακόλουθα στη δημιουργία τέτοιων συνθηκών αγοράς, ώστε να μπορεί ο καταναλωτής να έχει τη δυνατότητα να προβεί σε τουλάχιστον εκλογικευμένη επιλογή ανάμεσα στα προσφερόμενα αγαθά και τις υπηρεσίες⁷⁴⁰. Στο πλαίσιο αυτό, είναι δικαιολογημένο ο προμηθευτής να υπέχει αυξημένες υποχρεώσεις πληροφόρησης του αντισυμβαλλόμενου καταναλωτή,

⁷³⁵ ΑΠ 430/2005 ό.π.. Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 32 επ..

⁷³⁶ Παπανικολάου Π., Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, 672.

⁷³⁷ v. Hippel, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 34 επ.

⁷³⁸ Loi no. 78-23 sur la protection et l' information des consommateurs de produits et de services, παρατίθενται αποσπάσματα από τον v. Hippel, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 358 επ..

⁷³⁹ Βλ. Αλεξανδρίδου, Ενοποίηση της αγοράς χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και διαδίκτυο, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 28, η οποία επισημαίνει ότι η βελτίωση της διαφάνειας αποτελεί βασική προϋπόθεση για να καταστεί προσβάσιμη στο ευρύ κοινό η αγορά χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁷⁴⁰ Λιακόπουλου, Η προστασία του καταναλωτή και το Σύνταγμα, ΝοΒ 1984, 948.

μεγαλύτερης έκτασης από ό,τι ένας συμβαλλόμενος έχει γενικά έναντι του αντισυμβαλλόμενου του στο κοινό δίκαιο⁷⁴¹, όπως ήδη προβλέπεται σε διάφορες περιπτώσεις ρυθμιζόμενες από την ειδική νομοθεσία για την προστασία του καταναλωτή⁷⁴², αλλά και ειδικότερα στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ.

344. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, η ένταξη στο «πρότυπο πληροφόρησης» φαίνεται να μπορεί να αποτελέσει τον συνδετικό ιστό και να βοηθήσει στην συστηματοποίηση ειδικότερων απαιτήσεων πληροφόρησης που περιέχονται στην νομοθεσία περί προστασίας του καταναλωτή, οι οποίες μπορούν να γίνουν κατανοητές ως εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας, με αποτέλεσμα η αρχή αυτή να ανάγεται σε αρχή όχι μόνο του Δικαίου των ΓΟΣ, αλλά ευρύτερα του ενωσιακού δικαίου των συμβάσεων. Αλλά και στο ειδικότερο πεδίο του Δικαίου των ΓΟΣ, επιμέρους διατάξεις που περιέχονται στο άρθρο 2 του Ν. 2251/1994 μπορούν, με βάση την λειτουργία τους υπέρ της προώθησης του προτύπου πληροφόρησης, να ιδωθούν ως εκφάνσεις μιας ενιαίας αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.
345. Έτσι, είναι ορθή η διαπίστωση ότι το Δίκαιο των ΓΟΣ επιδιώκει την προστασία του καταναλωτή διτώς, αφενός με τον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας, δηλαδή την άμεση αποδοκιμασία των καταχρηστικών ΓΟΣ (ετερόνομη προστασία του καταναλωτή – “*heteronomer Kundenschutz*”), και αφετέρου με την προώθηση της ενημέρωσης του καταναλωτή, ώστε να παρασχεθεί σε αυτόν η δυνατότητα να προστατεύσει ο ίδιος τα συμφέροντά του⁷⁴³.
346. Με βάση τα ανωτέρω, εφόσον γίνεται δεκτό ότι το «πρότυπο του ενημερωμένου καταναλωτή» αποτελεί βασικό σκοπό που εξυπηρετούν οι σχετικές ρυθμίσεις με τις οποίες εξειδικεύεται τόσο η αρχή της διαφάνειας στο Δίκαιο του Καταναλωτή γενικότερα όσο και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ειδικότερα, θα πρέπει, το πρότυπο αυτό, κατά την τελλογοική ερμηνεία επιμέρους κανόνων για αμφισβητούμενα ζητήματα, τόσο του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή όσο και του Δικαίου των ΓΟΣ, να λαμβάνεται πάντοτε υπόψη.

(γ) Η αδιαφάνεια ως αυτόθροη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του καταναλωτή και το «πρότυπο πληροφόρησης»

347. Η χρησιμότητα της αρχής της διαφάνειας, ιδωμένης υπό το πρίσμα του προτύπου πληροφόρησης, έγκειται στην δυνατότητα που παρέχει στον καταναλωτή να συγκρίνει τα αγαθά και τις υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά και να λάβει μια απόφαση με βάση τη λογική, η οποία προϋποθέτει την παροχή των πληροφοριών που είναι σχετικές για την απόφαση πριν από την λήψη της απόφασης αυτής. Η παροχή της δυνατότητας αυτής λήψης και αξιολόγησης των απαιτούμενων πληροφοριών είναι ανεξάρτητη από το περιεχόμενο αυτό καθαυτό των πληροφοριών αυτών. Πράγματι, αν πρέπει να αποβλέψουμε στο περιεχόμενο των πληροφοριών και να διαπιστώσουμε ότι οι υπό κρίση όροι που περιέχουν τις εν λόγω πληροφορίες είναι καταχρηστικοί

⁷⁴¹ Βλ. *Λιακόπουλου*, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', σ. 607-608.

⁷⁴² Βλ. V.3(β) ανωτέρω.

⁷⁴³ *Coester M. in Staudinger BGB*, Eckpfeiler des Zivilrechts, σ. 269.

στην ουσία τους, προκειμένου να κριθούν αυτοί ως αδιαφανείς, στην πραγματικότητα αφαιρούμε κάθε αυθυπαρξία και κάθε νόημα από τον έλεγχο διαφάνειας σε σχέση με τον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, αν θεωρήσουμε ότι το πρωτεύον στοιχείο του ελέγχου διαφάνειας έγκειται στην πληροφόρηση του καταναλωτή. Συνεπώς, δεν θα πρέπει να αποτελεί επιπρόσθετη προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ενός όρου ως αδιαφανούς η διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των αντισυμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή, καθώς η ίδια η αδιαφάνεια συνιστά αυτοτελώς τέτοια διατάραξη. Ορθώς, επομένως, γίνεται δεκτό ότι αδιαφανείς ΓΟΣ διαταράσσουν σημαντικά την συμβατική ισορροπία, ακριβώς επειδή ο ένας από τους συμβαλλομένους δεν γνωρίζει, εξαιτίας της αδιαφάνειας, την έκταση της συμβατικής του δέσμευσης⁷⁴⁴.

348. Ότι η διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του καταναλωτή αποτελεί όχι προϋπόθεση αλλά συνέπεια της αδιαφάνειας έχει δεχθεί και ο Άρειος Πάγος με την 430/2005 απόφασή του. Πράγματι, στις σκέψεις που διατυπώνονται στην απόφαση αυτή περιλαμβάνεται και η διαπίστωση ότι αδιαφανείς ρήτρες, που αποκρύπτουν την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση, δημιουργούν τον κίνδυνο ο καταναλωτής είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής. Υπό το πρίσμα αυτό αδιαφανείς ρήτρες οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, στη διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας, κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994⁷⁴⁵.

(δ) Κριτική στο «πρότυπο πληροφόρησης» ως εργαλείο προστασίας του καταναλωτή στο Δίκαιο των ΓΟΣ

349. Έχει διατυπωθεί η κριτική στο «πρότυπο πληροφόρησης» στο πλαίσιο του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή ότι οδηγεί άμεσα ή έμμεσα τον προμηθευτή να παρέχει ιδιαίτερα μεγάλο όγκο πληροφοριών στον καταναλωτή, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε αποπροσανατολισμό του τελευταίου και να δυσχεράνουν τις επιλογές του, αλλά και σε αύξηση του κόστους του προμηθευτή, ο οποίος το μετακυλίζει τελικά στον καταναλωτή. Έτσι, παρά τις καλές προθέσεις του ενωσιακού νομοθέτη για την ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού και την παροχή προστασίας στον καταναλωτή, το αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται στο πλαίσιο της πρακτικής εφαρμογής του «πρότυπου πληροφόρησης» δεν είναι πάντα ευνοϊκό για τον συγκεκριμένο καταναλωτή ή για ομάδα καταναλωτών ή και για το σύνολο των καταναλωτών⁷⁴⁶.

⁷⁴⁴ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 60-61. Κατά την *Ευθυμίου* η αρχή της διαφάνειας αποτελεί, κατά τον έλεγχο του περιεχομένου των ΓΟΣ, μεθοδολογικό εργαλείο για τη συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

⁷⁴⁵ ΑΠ 430/2005 ό.π.. Η προβληματική αναλύεται περαιτέρω στο υποκεφάλαιο αναφορικά με το ερώτημα, εάν αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων, υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

⁷⁴⁶ *Χριστιανός*, Η προστασία του καταναλωτή στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα: Μια πολιτική με «παράπλευρες απώλειες», Εισήγηση στο 16ο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Βόλος, 4 Νοεμβρίου 2006.

350. Περαιτέρω, η αναγνώριση της σημασίας του «*προτύπου πληροφόρησης*» ως ενός από τους δικαιολογητικούς λόγους (*rationes*) των νομοθετικών ρυθμίσεων του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή ή και η αναγωγή της πληροφόρησης του καταναλωτή σε γενική αρχή με ερμηνευτική σημασία που διατρέχει το Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε παράβλεψη της επιλογής του νομοθέτη να παρέμβει με αναγκαστικού δικαίου διατάξεις στο ίδιο το περιεχόμενο των συμβάσεων μεταξύ προμηθευτή και καταναλωτή προς αποκατάσταση της συμβατικής ισορροπίας. Ειδικότερα στο Δίκαιο των ΓΟΣ το «*πρότυπο πληροφόρησης*» δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι μπορεί να απειλήσει τα πρωτεία που δικαιωματικά θα πρέπει να αναγνωριστούν στον ανοικτό έλεγχο της καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, ο οποίος αποτελεί και θα πρέπει να αποτελεί το βασικό μέσο προστασίας του καταναλωτή⁷⁴⁷.
351. Κατά μείζονα λόγο θα πρέπει να ασκηθεί κριτική στην πρακτική εφαρμογή του «*προτύπου πληροφόρησης*» στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ σε βάρος του καταναλωτή. Όπως προαναφέρθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης⁷⁴⁸, η στοιχειώδης επαφή με την πραγματικότητα επιτάσσει να αναγνωριστεί ότι δεν θα πρέπει να αναμένεται από τον μέσο καταναλωτή να αφιερώσει τον χρόνο και το χρήμα που απαιτείται για την μελέτη και κατανόηση των ΓΟΣ. Επομένως, δεν θα ήταν ορθό να του καταλογιστεί αρνητικά αυτή η συμπεριφορά και να συνδεθεί με δυσμενείς για αυτόν συνέπειες, με το σκεπτικό ότι δήθεν του παρασχέθηκε η δυνατότητα να αποκτήσει πλήρη γνώση των ΓΟΣ με την μελέτη τους και έτσι να λάβει κρίσιμες πληροφορίες για την διαμόρφωση της δικαιοπρακτικής του βούλησης. Το σκέλος του προτύπου πληροφόρησης που αναφέρεται στην «*ενίσχυση της ευθύνης*» του καταναλωτή δεν μπορεί πρακτικά να λειτουργήσει στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ. Ενόψει των ανωτέρω, η εφαρμογή του «*προτύπου πληροφόρησης*» στο πλαίσιο του Δικαίου των ΓΟΣ δεν θα πρέπει να οδηγεί σε ερμηνευτικές λύσεις σε βάρος του καταναλωτή.
352. Υπό αυτό το πρίσμα, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αρχή της διαφάνειας ως εκδήλωση του «*προτύπου πληροφόρησης*» μπορεί να συντελέσει στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση του καταναλωτή μόνο όσον αφορά στο κύριο αντικείμενο της παροχής και ενδεχομένως αναφορικά με δευτερεύουσες υποχρεώσεις του προμηθευτή με άμεσο οικονομικό αντίκτυπο για τον καταναλωτή, σημεία στα οποία επικεντρώνεται η προσοχή των μερών κατά την κατάρτιση της σύμβασης, αλλά και ο ανταγωνισμός των προμηθευτών. Αντιθέτως, αναφορικά με τους όρους που δεν έχουν άμεσο οικονομικό αντίκτυπο για τον καταναλωτή, η πραγματική ωφέλεια που θα μπορεί να προσφέρει η αρχή της διαφάνειας, είναι αυτή του εργαλείου αυτοδέσμευσης του προμηθευτή παρά του εργαλείου πληροφόρησης του καταναλωτή, τουλάχιστον κατά το στάδιο αμέσως πριν την σύναψη της σύμβασης.

⁷⁴⁷ Βλ. όμως Γκούσκου, Ύψος δικαιοπρακτικού τόκου τραπεζικών χορηγήσεων ιδίως στην καταναλωτική πίστη, ΧρΠΔ Β(2002), σ. 387, η οποία επισημαίνει ότι η προστασία του καταναλωτή λαμβάνει «*κυρίως τη μορφή της πλήρους και σαφούς ενημέρωσης σχετικά με τους συμβατικούς όρους που τον δεσμεύουν*».

⁷⁴⁸ Υπό ΙΙ.2β ανωτέρω.

353. Η λειτουργία του προτύπου πληροφόρησης αναφορικά με όρους που δεν έχουν άμεσο αντίκτυπο στις οικονομικές υποχρεώσεις του καταναλωτή θα μπορούσε να βελτιώσει το Δίκαιο των ΓΟΣ, εφόσον οδηγούσε σε τυποποίηση (*standardisation*) των ΓΟΣ συγκεκριμένων κλάδων. Πράγματι, η καθιέρωση ενός ικανοποιητικού βαθμού τυποποίησης θα μπορούσε να εξασφαλίσει για τους συναλλασσόμενους τη δυνατότητα να κάνουν σύγκριση των υπηρεσιών που προσφέρονται στα κράτη μέλη και να αντιληφθούν τις διαφορές όχι μόνο ως προς την τιμή, αλλά και ως προς τους όρους παροχής τους⁷⁴⁹. Επί του παρόντος, όμως, ελλείψει τυποποίησης, δεν φαίνεται ότι μπορεί να λειτουργήσει στην πράξη η αρχή της διαφάνειας, νοηματοδοτούμενη αποκλειστικά και μόνο από το πρότυπο πληροφόρησης. Θα πρέπει, αναφορικά με τους όρους που δεν έχουν άμεσο αντίκτυπο στις οικονομικές υποχρεώσεις, η λειτουργία της αρχής της διαφάνειας να είναι αυτή του εργαλείου αυτοδέσμευσης του προμηθευτή και όχι του εργαλείου πληροφόρησης του καταναλωτή.

3. Οικονομική ανάλυση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

354. Η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου⁷⁵⁰ έχει, μεταξύ άλλων, ως αποστολή της να αποκαλύψει την ενυπάρχουσα σε ορισμένη νομική ρύθμιση οικονομική σκοπιμότητα και να συμβάλει έτσι στην ορθή κατανόηση και εφαρμογή της⁷⁵¹. Παρουσιάζει γι' αυτό ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο του Δικαίου των Συμβάσεων⁷⁵², του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή⁷⁵³ και ειδικότερα του Δικαίου των ΓΟΣ.

355. Αποτελεί κοινό τόπο ότι η απόλυτη προστασία του καταναλωτή δεν είναι δυνατή, δεδομένου ότι θα πρέπει να γίνονται συμβιβασμοί με στόχους και συμφέροντα με τα οποία δεν εναρμονίζεται. Έτσι, οι απαιτήσεις ασφάλειας ενός αυτοκινήτου δεν πρέπει να είναι τόσο υψηλές, ώστε μόνο λίγοι να έχουν την

⁷⁴⁹ Αλεξανδρίδου, Ενοποίηση της αγοράς χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και διαδίκτυο, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 29.

⁷⁵⁰ Για την Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου βλ. Γέμτου, Οικονομία και Δίκαιο, Τόμος Α', Μεθοδολογικά και Οικονομικά θεμέλια, 2η έκδοση, 2003, Τόμος Β', Οικονομική ανάλυση βασικών θεσμών του Ιδιωτικού Δικαίου, 2001, του ιδίου, Homo economicus, homo sociologicus, homo juridicus – μια συμβολή στα μεθοδολογικά θεμέλια της Νομικής και των εμπειρικών κοινωνικών επιστημών, ΚριτΕ 2003/2, 13, Κοτσίρη, Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου – Γενική Προσέγγιση, Digesta 2006, 333.

⁷⁵¹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 156. Για το ότι η οικονομική ανάλυση του δικαίου και τα εργαλεία που αυτή προσφέρει, μπορούν να είναι χρήσιμα και για τις ηπειρωτικές –της ελληνικής συμπεριλαμβανομένης– έννομες τάξεις στο πεδίο της ερμηνείας των συμβάσεων βλ. Ξυνοπούλου Αθηνά, Η συμβολή της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου στην ερμηνεία των συμβάσεων από τη σκοπιά της κατανομής των κινδύνων μεταξύ των μερών, ΧρΙΔ 2019, 765 επ..

⁷⁵² Χατζή, Η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου των Συμβάσεων (Στο παράδειγμα της ποινικής ρήτρας, ΑΚ 409), Digesta 2003, 322, ιδίως σ. 326 επ.

⁷⁵³ Βλ. σε επίπεδο μονογραφίας Καραμπατζού, Ιδιωτική Αυτονομία και Προστασία του Καταναλωτή – Μία Συμβολή στην Συμπεριφορική Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου, 2016, και ειδικότερα την §9 του έργου (σελ. 321 επ.) για το Δίκαιο των ΓΟΣ από τη σκοπιά της συμβατικής και της συμπεριφορικής οικονομικής ανάλυσης του δικαίου. Βλ. επίσης Hatzis, An Offer You Cannot Negotiate: Some Thoughts on the Economics of Standard Form Consumer Contracts, σε Standard Contract Terms in Europe: A Basis for and a Challenge to European Contract Law, 2008, σ. 43 επ.

οικονομική δυνατότητα να αποκτήσουν ένα αυτοκίνητο. Αντιστοίχως, οι απαιτήσεις διαφάνειας των πιστωτικών συμβάσεων δεν θα πρέπει να συνιστούν αντικίνητρο για την παροχή πίστωσης, η οποία αποτελεί αγαθό τόσο για την οικονομία, καθόσον ευνοεί την αύξηση της παραγωγής, της απασχόλησης και της οικονομικής ανάπτυξης⁷⁵⁴, όσο και για τον καταναλωτή, δεδομένου ότι επιτρέπει την ικανοποίηση των αναγκών του κατά τον χρόνο που υφίστανται, ακόμα και αν τότε αυτός δεν διαθέτει το απαιτούμενο χρηματικό ποσό. Των αποφάσεων του νομοθέτη θα πρέπει να προηγείται ενδελεχής ανάλυση της σχέσης κόστους-οφέλους⁷⁵⁵.

356. Στο μέτρο που η χρήση των ΓΟΣ μειώνει το συναλλακτικό κόστος⁷⁵⁶ και αποφεύγεται δι' αυτής η σπατάλη από μια ενδεχόμενη αποτυχημένη διαπραγματεύση⁷⁵⁷, είναι επιδοκιμαστέα από την σκοπιά της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου. Η επιδοκιμασία αυτή προϋποθέτει, όμως, η πληροφόρηση των καταναλωτών για το περιεχόμενο των όρων να είναι επαρκής, ώστε να είναι αυτοί σε θέση να σταθμίσουν επαρκώς τα εναλλακτικά προϊόντα και τις αντίστοιχες υπηρεσίες που προσφέρει η αγορά. Σε διαφορετική περίπτωση, οι ΓΟΣ συνιστούν ανεπίτρεπτη παρέμβαση στην ελεύθερη δράση των αγοραστών και οδηγούν σε μείωση της ευημερίας τους⁷⁵⁸. Επομένως, από τη σκοπιά της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου, δεν είναι επιδοκιμαστέα μόνο η χρήση των ΓΟΣ, αλλά και ο νομοθετικός και δικαστικός έλεγχος αυτών, εφόσον δημιουργεί στους δρώντες ορθολογιστικά χρήστες των ΓΟΣ κίνητρο, προκειμένου να μην καταπίπτουν εκ των υστέρων οι ΓΟΣ, να διαμορφώνουν τους ΓΟΣ κατά τρόπο εναρμονιζόμενο με το νομοθετικό πλαίσιο ελέγχου τους⁷⁵⁹.
357. Ειδικότερα, η διαφάνεια των όρων επιτρέπει στον καταναλωτή να προβεί στην περισσότερο ικανοποιητική για αυτόν επιλογή, ενισχύοντας τον υγιή ανταγωνισμό⁷⁶⁰, επομένως αυξάνει την αποτελεσματικότητα (νοούμενη ως εκμετάλλευση των οικονομικών πόρων, ώστε να μεγιστοποιείται η αξία, ήτοι το αντάλλαγμα, το οποίο είναι διατεθειμένος ο άνθρωπος να πληρώσει για αγαθά ή υπηρεσίες έναντι της ικανοποίησης που του παρέχουν⁷⁶¹), παράμετρος που επίσης θα πρέπει να αξιολογηθεί θετικά από την πλευρά της Οικονομικής

⁷⁵⁴ Για την σημασία της παροχής πίστωσης για την σύγχρονη συναλλακτική οικονομία βλ. *Γεωργιάδη*, Η εξασφάλιση των πιστώσεων, β' έκδοση, σ. 1.

⁷⁵⁵ v. *Hippel*, Verbraucherschutz, 3. Aufl., σ. 23 επ.

⁷⁵⁶ *Γέμτου*, Οικονομία και Δίκαιο, Τόμος Β', Οικονομική ανάλυση βασικών θεσμών του Ιδιωτικού Δικαίου, σ. 164

⁷⁵⁷ βλ. *Κοτσίρη*, Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου – Γενική Προσέγγιση, *Digesta* 2006, σ. 343.

⁷⁵⁸ *Γέμτου*, Οικονομία και Δίκαιο, Τόμος Β', Οικονομική ανάλυση βασικών θεσμών του Ιδιωτικού Δικαίου, σ. 164-165.

⁷⁵⁹ Πρβλ. *Καραμπατζό*, Ιδιωτική Αυτονομία και Προστασία του Καταναλωτή – Μία Συμβολή στην Συμπεριφορική Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου, σ. 326.

⁷⁶⁰ Αναλυτικά για τον τρόπο που η αδιαφάνεια πλήττει τον ανταγωνισμό μεταξύ των προμηθευτών, καθιστώντας δυσχερέστερη τη σύγκριση μεταξύ των προσφερόμενων αγαθών και υπηρεσιών, βλ. *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 24 επ..

⁷⁶¹ Για την έννοια της αποτελεσματικότητας βλ. *Κοτσίρη*, Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου – Γενική Προσέγγιση, *Digesta* 2006, 333 επ, *Γέμτο*, έ.α., *ΚριτΕ* 2003/2, 31.

Ανάλυσης του Δικαίου. Συνεπώς, η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου επιτάσσει την διαφάνεια των όρων, ώστε να επιτευχθεί μείωση του πληροφοριακού ελλείματος των καταναλωτών⁷⁶². Τον ρόλο αυτό δύναται να έχει η αρχή της διαφάνειας, όμως, μόνο αναφορικά με τους όρους που έχουν άμεσο αντίκτυπο στις οικονομικές υποχρεώσεις του καταναλωτή, δεδομένου ότι μόνο αναφορικά με αυτούς, όπως προεκτέθηκε⁷⁶³, μπορεί η αρχή της διαφάνειας να λειτουργήσει ως εργαλείο πληροφόρησης του καταναλωτή.

4. Διαπιστώσεις από την τεολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας

358. Η προηγηθείσα τεολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ δύναται να συνοψισθεί στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Δεδομένου ότι η τεολογία ενός συγκεκριμένου νομικού θεσμού, όπως η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, συνδέεται στενά με την τεολογία κανόνων δικαίου με τους οποίους συναπαρτίζει ένα υποσύστημα, η αυστηρή διάκριση της τεολογικής θεώρησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ από τη συστηματική θεώρηση αυτής, η οποία επιχειρήθηκε στο αμέσως προηγούμενο Κεφάλαιο V, αφενός δεν είναι πρακτικά δυνατή, αφετέρου δεν θα ήταν ορθή. Μολαταύτα, η τεολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, νοούμενη ως αυτοτελής θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως εκδήλωσης του «πρότυπου πληροφόρησης», αφενός, και υπό το πρίσμα της Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου, αφετέρου, είναι χρήσιμη, καθώς φωτίζει ιδιαίτερα την διαφοροποίηση του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ από τον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητάς τους, επιτρέποντας τη διαπίστωση ότι το Δίκαιο των ΓΟΣ επιδιώκει την προστασία του καταναλωτή διττώς, αφενός με τον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας, δηλαδή την άμεση αποδοκιμασία των καταχρηστικών ΓΟΣ (ετερόνομη προστασία του καταναλωτή – “*heteronomer Kundenschutz*”), και αφετέρου με την προώθηση της ενημέρωσης του καταναλωτή, ώστε να παρασχεθεί σε αυτόν η δυνατότητα να προστατεύσει ο ίδιος τα συμφέροντά του.
- 2) Το πρότυπο πληροφόρησης αποτελεί βασικό σκοπό που εξυπηρετούν οι ρυθμίσεις με τις οποίες εξειδικεύεται τόσο η αρχή της διαφάνειας στο Δίκαιο του Καταναλωτή γενικότερα όσο και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ειδικότερα. Η αρχή της διαφάνειας μπορεί να συμβάλλει στην πληροφοριακή αυτονομία του καταναλωτή τόσο πριν από την κατάρτιση της σύμβασης, παρέχοντας στον καταναλωτή τη δυνατότητα να γνωρίζει εκ των προτέρων ποιους κινδύνους αναλαμβάνει με τη σύμβαση, ώστε να είναι σε θέση να τους σταθμίσει και να τους

⁷⁶² Γέμτον, Οικονομία και Δίκαιο, Τόμος Β', Οικονομική ανάλυση βασικών θεσμών του Ιδιωτικού Δικαίου, σ. 164-165. Βλ. και Χατζή, Η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου των Συμβάσεων (Στο παράδειγμα της ποινικής ρήτρας, ΑΚ 409), Digesta 2003, 330, ο οποίος επισημαίνει ότι μια «άριστη κατά Pareto» σύμβαση, η οποία θα ικανοποιεί πλήρως τους σκοπούς των δύο συμβαλλόμενων μερών προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, τα μέρη να κατέχουν τέλεια πληροφόρηση για το αντικείμενο της σύμβασης αλλά και για τις συνέπειες της επιλογής τους, και ότι ρόλος του Δικαίου των Συμβάσεων είναι να διορθώνει την ατελή ή ασύμμετρη πληροφόρηση (*imperfect or asymmetric information*), η οποία συνιστά ατέλεια της αγοράς.

⁷⁶³ Υπό VI.2(δ), αρ. 353 ανωτέρω.

αντιμετωπίσει, αν το επιθυμεί, όσο και μετά, περιορίζοντας τον κίνδυνο που αντιμετωπίζει ο καταναλωτής, πειθόμενος από τη διατύπωση ΓΟΣ που του γεννούν την εντύπωση ότι δεσμεύεται (*Scheinbindung*), είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής. Συνεπώς το πρότυπο πληροφόρησης θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερος υπόψη στο πλαίσιο τελολογικής ερμηνείας κανόνων για αμφισβητούμενα ζητήματα τόσο του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή όσο και του Δικαίου των ΓΟΣ.

- 3) Συνεπής με τη θεώρηση της αρχής της διαφάνειας ως εκδήλωσης του «πρότυπου πληροφόρησης» είναι η παραδοχή ότι δεν απαιτείται η συνδρομή διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του καταναλωτή λόγω του περιεχομένου του αδιαφανούς όρου για την κατάφαση της αδιαφάνειας και, συνακόλουθα, της καταχρηστικότητας του υπό κρίση ΓΟΣ, αλλά αρκεί η αδιαφάνεια αυτή καθαυτήν για να θεωρηθεί ότι υφίσταται σημαντική διατάραξη. Και αυτό, διότι η παροχή της δυνατότητας λήψης και αξιολόγησης των απαιτούμενων πληροφοριών και όχι το περιεχόμενο των πληροφοριών αυτών είναι το ζητούμενο από το πρότυπο πληροφόρησης, χωρίς αυτό, βεβαίως, να σημαίνει ότι ο ανοικτός έλεγχος περιεχομένου δεν διατηρεί τα πρωτεία ως βασικό μέσο προστασίας του καταναλωτή.
- 4) Από την τελολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας συνάγεται ότι η αρχή της διαφάνειας μπορεί να συντελέσει στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση του καταναλωτή όσον αφορά στο κύριο αντικείμενο της παροχής και ενδεχομένως αναφορικά με δευτερεύουσες υποχρεώσεις του προμηθευτή με άμεσο οικονομικό αντίκτυπο για τον καταναλωτή. Αντιθέτως, αναφορικά με τους όρους που δεν έχουν άμεσο οικονομικό αντίκτυπο για τον καταναλωτή η πραγματική ωφέλεια που συνήθως μπορεί να προσφέρει η αρχή της διαφάνειας, είναι αυτή του εργαλείου αυτοδέσμευσης του προμηθευτή, παρά του εργαλείου πληροφόρησης του καταναλωτή, τουλάχιστον κατά το στάδιο αμέσως πριν τη σύναψη της σύμβασης.
- 5) Η οικονομική ανάλυση του δικαίου επιτάσσει την διαφάνεια των όρων, στο μέτρο που με αυτήν επιτυγχάνεται μείωση του πληροφοριακού ελλείμματος των καταναλωτών και επιτρέπεται στον καταναλωτή να προβεί στην περισσότερο ικανοποιητική για αυτόν επιλογή. Τον ρόλο αυτό δύναται να έχει η αρχή της διαφάνειας, όμως, μόνο αναφορικά με τους όρους που έχουν άμεσο αντίκτυπο στις οικονομικές υποχρεώσεις του καταναλωτή, δεδομένου ότι μόνο αναφορικά με αυτούς μπορεί η αρχή της διαφάνειας να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό εργαλείο πληροφόρησης του καταναλωτή.

VII. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ

1. Υποδιαίρεση της αρχής της διαφάνειας σε ειδικότερες επιταγές

359. Όπως ήδη εκτέθηκε⁷⁶⁴, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, στην γενικότερή της διατύπωση, επιτάσσει οι ΓΟΣ να παρέχουν στον καταναλωτή την δυνατότητα να γνωρίζει εκ των προτέρων το εύρος (τρόπο, διάρκεια και μέγεθος) της συμβατικής του δέσμευσης. Με άλλα λόγια, οι ΓΟΣ πρέπει, σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας, να διαφωτίζουν τον καταναλωτή, ώστε να μπορεί αυτός να προβλέψει την εμβέλειά τους, να προβλέψει τον κίνδυνο που αναλαμβάνει αποδεχόμενος την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση και να τον αντιμετωπίσει, αν το επιθυμεί.
360. Είναι πρόδηλο ότι ο ανωτέρω γενικός προσδιορισμός του περιεχομένου της αρχής της διαφάνειας μπορεί να είναι ορθός, αλλά η διατύπωσή του είναι τόσο αφηρημένη και τόσο γενική, ώστε η πρακτική εφαρμογή του να είναι δυσχερής. Απαραίτητη είναι η περαιτέρω συγκεκριμενοποίηση της αρχής της διαφάνειας με τον προσδιορισμό ειδικότερων περιστάσεων που θα πρέπει να συντρέχουν, ώστε να στοιχειοθετείται η εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας σε ένα συγκεκριμένο βιοτικό περιστατικό⁷⁶⁵. Η συστηματοποίηση των επιμέρους διακρίσεων της αρχής της διαφάνειας επιτρέπει την πειστικότερη εφαρμογή ή απόρριψη της εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας σε συγκεκριμένα πραγματικά. Ενόψει των ανωτέρω, περισσότερες υποδιαιρέσεις της ανωτέρω γενικής πρότασης ότι «*οι ΓΟΣ θα πρέπει να παρέχουν στον καταναλωτή την δυνατότητα να γνωρίζει εκ των προτέρων το εύρος (τρόπος, διάρκεια και μέγεθος) της συμβατικής του δέσμευσης*» έχουν προταθεί.
361. Στη θεωρία διδάσκεται η διάκριση της διαφάνειας της διατύπωσης των ΓΟΣ και της διαφάνειας του περιεχομένου των ΓΟΣ. Η διαφάνεια ξεκινά από τη διατύπωση του όρου (πρέπει να είναι κατανοητοί και να μην αφήνουν αμφιβολίες ως προς το νόημά τους) αλλά δεν αρκείται σε αυτή. Ακόμη και αν είναι τελείως κατανοητός κάποιος όρος, μπορεί, ωστόσο, να είναι αδιαφανής⁷⁶⁶, να μην επιτρέπει δηλαδή στον καταναλωτή να διαγνώσει τον κίνδυνο που αναλαμβάνει. Σε αυτή την περίπτωση, ο όρος θα κριθεί καταχρηστικός και άρα άκυρος, είτε κατ' εφαρμογή των περιπτώσεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, εφόσον εμπίπτει σε αυτές, είτε κατ' εφαρμογή της παρ. 6, καθώς η ίδια η αδιαφάνεια διαταράσσει την ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε βάρος του καταναλωτή⁷⁶⁷. Συνηθέστερα η αδιαφάνεια ως

⁷⁶⁴ Βλ. ιδίως Κεφάλαιο ΙΙΙ της παρούσας μελέτης, αρ. 69 επ..

⁷⁶⁵ Για τη σημασία διαμόρφωσης τυπολογίας περιπτώσεων αδιαφανών ρητρών βλ. και Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 8, κατά τον οποίο η διαμόρφωση τυπολογίας επιτρέπει τον επανέλεγχο της επίλυσης του προβλήματος κατά τρόπο συνολικό, εφόσον οδηγεί σε ικανοποιητικά αποτελέσματα σε όλες τις περιπτώσεις.

⁷⁶⁶ Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289.

⁷⁶⁷ Πρβλ. και Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289, όπου αναφέρεται ότι «ενδέχεται οποιοσδήποτε γλωσσικά σαφής όρος, που έχει κατά το άρθρο 2§1 ενταχθεί στη σύμβαση, να κριθεί καταχρηστικός και άρα άκυρος κατ' εφαρμογή της §6 ή των περιπτώσεων της §7 του άρθρου 2, αν θεωρηθεί ότι διαταράσσει την ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε βάρος του καταναλωτή». Συναφώς, προσήκουν δύο παρατηρήσεις.

προς τη διατύπωση των ΓΟΣ θα αντιμετωπιστεί κατά το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση ή κατά το στάδιο της ερμηνείας τους, ενώ η αδιαφάνεια ως προς το περιεχόμενο των ΓΟΣ θα αντιμετωπιστεί κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ. Μολαταύτα, η αδιαφάνεια ως προς τη διατύπωση των ΓΟΣ δεν αποκλείεται να αξιολογηθεί και κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους⁷⁶⁸.

362. Περαιτέρω, η διαφάνεια του περιεχομένου των ΓΟΣ, ειδικότερα, προτείνεται να διακριθεί σε διαφάνεια ως προς την παροχή και την αντιπαροχή (*Preis- und Leistungsklarheit*) και διαφάνεια αναφορικά με τη νομική θέση του καταναλωτή (*Rechtsklarheit*)⁷⁶⁹. Στην πραγματικότητα, η διαφάνεια αναφορικά με τη νομική θέση του καταναλωτή θα πρέπει να συλληφθεί αρνητικά, με την έννοια ότι οποιαδήποτε αδιαφάνεια του περιεχομένου των ΓΟΣ που δεν συνιστά αδιαφάνεια ως προς την παροχή και την αντιπαροχή θα συνιστά αδιαφάνεια ως προς τη νομική θέση του καταναλωτή⁷⁷⁰.
363. Η ανωτέρω διάκριση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ σε ευρείες υποκατηγορίες είναι χρήσιμη για διδακτικούς σκοπούς, δεν επιτρέπει όμως την με ασφάλεια διάκριση των περιπτώσεων διαφάνειας ανάλογα με τις έννομες συνέπειές τους, ώστε να θεωρηθεί ότι συνιστά ικανοποιητική ανάπτυξη τυπολογίας.
364. Αλλά και η διάκριση των υποκατηγοριών της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με μοναδικό κριτήριο τις έννομες συνέπειες της αδιαφάνειας δεν ικανοποιεί ως τυπολογία. Πράγματι, αναπτύχθηκε ανωτέρω η χρησιμότητα της διάκρισης μεταξύ των ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση και μπορούν να χαρακτηριστούν ως «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση», των ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο του ελέγχου ερμηνείας των ΓΟΣ, με αποτέλεσμα να προκαλούν την εφαρμογή ενός εκ των ερμηνευτικών κανόνων της παρ. 3, της παρ. 4 εδ. β' και της παρ. 5 του άρθρου 2 Ν. 2251/1994, και δύνανται να ονομαστούν «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ», καθώς και των ΓΟΣ οι οποίοι κρίνονται άκυροι ως καταχρηστικοί λόγω αδιαφάνειας αφενός κατ' εφαρμογήν των διατάξεων των εδαφίων ε', ζ', η', ι', ια' και λβ' *per se* καταχρηστικών ΓΟΣ της §7 του

Πρώτον, ο έλεγχος αν διαταράσσεται η ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε βάρος του καταναλωτή συνδέεται μόνο με την εφαρμογή της §6 και όχι των *per se* καταχρηστικών περιπτώσεων της §7, όπως δέχεται άλλωστε και η ίδια η *Αελεντζή (Αελεντζή, ό.π., σ. 278-279)*, εφόσον βεβαίως γίνει δεκτή η θέση ότι η εφαρμογή των §6 και §7 δεν είναι πάντοτε σωρευτική (βλ. για τη σχετική προβληματική, υπό V.2.(δ)(ii) Η ανωτέρω, αρ. 256 επ.). Δεύτερον, η «σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή» έγκειται ακριβώς στην αδιαφάνειά τους (βλ. αναλυτικότερα υπό VII.3(γ), αρ. 430 επ., κατωτέρω).

⁷⁶⁸ Βλ. υπό V.2(ε), αρ. 271 επ., ανωτέρω.

⁷⁶⁹ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 255, *του ιδίου*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΠΔ Α', 2001, σ. 561, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 86, *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 51-52.

⁷⁷⁰ Η αδιαφάνεια ως προς την παροχή και την αντιπαροχή εξετάζεται ιδίως υπό το Κεφάλαιο VIII στη συνέχεια της παρούσας μελέτης.

άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και αφετέρου κατ' εφαρμογή της γενικής ρήτηρας της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, και δύνανται να σημαίνονται με τον όρο «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ». Παρότι η ανωτέρω διάκριση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη σαφή διατύπωση διυποκειμενικά κατανοητών και ελέγξιμων συμπερασμάτων κατά την εφαρμογή της διαφάνειας των ΓΟΣ, δεν συνιστά ικανοποιητική τυπολογία της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Και αυτό, διότι δεν αποτελεί εργαλείο για την ανίχνευση των περιπτώσεων αδιαφανών ΓΟΣ. Από την άλλη πλευρά, η ανωτέρω διάκριση φωτίζει το βασικό χαρακτηριστικό που θα πρέπει να έχει μια ικανοποιητική τυπολογία των περιπτώσεων αδιαφανών ΓΟΣ, δηλαδή να αναφέρεται σε περιπτώσεις, η κάθε μια από τις οποίες θα μπορεί να υπαχθεί στις ανωτέρω τρεις κατηγορίες αδιαφανών ΓΟΣ, ώστε να συνάγονται σε κάθε περίπτωση οι έννομες συνέπειες της αδιαφάνειας.

365. Διάκριση της αρχής της διαφάνειας γίνεται στη θεωρία και στη νομολογία και με τη διαίρεσή της σε επιμέρους επιταγές, κάθε μία με διαφορετικό αντικείμενο προστασίας, χωρίς όμως να υφίσταται ταύτιση απόψεων για το ποιες ακριβώς θα πρέπει να είναι οι επιταγές αυτές. Αναλυτικότερα:

- 1) Η αρχή της διαφάνειας συχνά διαιρείται στην επιταγή σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ (*Verständlichkeitsgebot*), στην επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ (*Bestimmtheitsgebot*) και στην απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή (*Täuschungs- oder Irreführungsverbot*), η οποία ισοδυναμεί με την απαγόρευση των απροσδόκητων ρητρών (*Verbot der überraschenden Klauseln*)⁷⁷¹.
- 2) Σύμφωνα με άλλη διάκριση που επιχειρείται, η αρχή της διαφάνειας διακρίνεται στην επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ (*Bestimmtheitsgebot*), την επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης (*Verständlichkeitsgebot*), την απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ (*Täuschungsverbot*), και την επιταγή της πληρότητας των ΓΟΣ (*Vollständigkeitsgebot*)⁷⁷².

⁷⁷¹ Paparseniou, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 52. Η αναφορά σε «επιταγή» σαφούς και κατανοητής διατύπωσης και σε «επιταγή» του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ κρίνεται πιο επιτυχημένη από την αναφορά σε «αρχή», για το λόγο αυτό προκρίθηκε στο πλαίσιο της διατριβής η ορολογία «επιταγή» για να περιγραφούν οι επιμέρους κατευθύνσεις της αρχής της διαφάνειας. Επισημαίνεται, πάντως, ότι ο Δέλλιος (Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 266) αναφέρει τις επιμέρους κατευθύνσεις στις οποίες αναλύεται η αρχή της διαφάνειας ως «αρχές». Ομοίως στην ΟΛΑΠ 15/2007 γίνεται αναφορά όχι σε «επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ», αλλά σε «αρχή της απαγόρευσης της χωρίς λόγο ανάθεσης του προσδιορισμού της παροχής ή των επί μέρους στοιχείων της στην απόλυτη κρίση του προμηθευτή», ορολογία η οποία δεν είναι προτιμητέα κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη ούτε κατά το σκέλος που αναφέρεται σε ανάθεση στην απόλυτη κρίση του προμηθευτή, διότι, κατά την ΑΚ 372, σύμβαση στην οποία ο προσδιορισμός της παροχής ανατίθεται στην απόλυτη κρίση ενός από τους συμβαλλομένους είναι άκυρη, χωρίς να τίθεται θέμα ελέγχου καταχρηστικότητας (βλ. υπό αρ. 416, 420 και 453 ανωτέρω).

⁷⁷² Δέλλιος, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 I, αρ. 266, ο ίδιος, σε Αλεξανδρίδου (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 93 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 118.

3) Κατά την ΑΠ 430/2005 η αρχή της διαφάνειας «έχει δύο εκφάνσεις. Τη σαφήνεια και το κατανοητό των όρων. Η σαφήνεια αφορά τις νομικές συνέπειες μιας ρήτρας στα δικαιώματα δηλαδή και στις υποχρεώσεις του καταναλωτή. Για το λόγο αυτό ασαφείς ή πολυσήμαντες ρήτρες δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται από τον προμηθευτή για να ενισχύσει τη θέση του έναντι του καταναλωτή. Ιδιαίτερα οι δυσμενείς οικονομικές συνέπειες και επιβαρύνσεις θα πρέπει να είναι ευκρινείς. Αδιαφανείς ρήτρες, που αποκρύπτουν την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση δημιουργούν τον κίνδυνο ο καταναλωτής είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής. Με το πρίσμα αυτό αδιαφανείς ρήτρες οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, στη διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας, κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994».

366. Σημαντικό είναι να παρατηρηθεί ότι η αρχή της διαφάνειας δεν άπτεται μόνο του οριστού ή του ορισμένου περιεχομένου των ΓΟΣ, όπως ίσως διαφαίνεται από την ταύτιση της αρχής της διαφάνειας με τον έλεγχο αυτό από μερίδα της πρόσφατης νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων. Ο έλεγχος αυτός αποτελεί μια από τις εκφάνσεις του ελέγχου διαφάνειας των ΓΟΣ, ο οποίος παρουσιάζει και άλλες εκδηλώσεις. Από ορισμένους Γερμανούς συγγραφείς επιχειρείται, μάλιστα, διάκριση της επιταγής του ορισμένου και του οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ (*Bestimmtheitsgebot*) από την επιταγή της διαφάνειας (*Transparenzgebot*). Το ζήτημα κατά πόσο η επιταγή του ορισμένου και του οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ (*Bestimmtheitsgebot*) και από την άλλη η επιταγή της διαφάνειας (*Transparenzgebot*) εν στενή εννοία θα τεθούν υπό την ενιαία σκεπή της επιταγής της διαφάνειας των ΓΟΣ εν ευρεία εννοία είναι στην πραγματικότητα ορολογικό⁷⁷³ και το σημαντικό είναι να μην ταυτίζονται άκριτα. Στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, δεν προκύπτει ότι η σύλληψη της επιταγής του ορισμένου και του οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ ως αυτοτελούς αρχής έναντι της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, η οποία θα ήταν αντίθετη με τα παγίως δεκτά από τη νομολογία και τη θεωρία, εξυπηρετεί κάποια πρακτική ή θεωρητική αναγκαιότητα. Οι ιδιαιτερότητες της επιταγής του ορισμένου και του οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι τονίζονται ήδη επαρκώς με τη θεώρησή της ως αυτοτελούς έκφρασης της αρχής της διαφάνειας.

367. Εκτός από τις ανωτέρω διακρίσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ που έχουν προταθεί από την ελληνική θεωρία και τη νομολογία, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, είναι πρόδηλο ότι και άλλες διακρίσεις της αρχής αυτής με τα ίδια ή με διαφορετικά κριτήρια είναι νοητές. Παραδείγματος χάριν ο *Schäfer*⁷⁷⁴ επιχειρεί την ακόλουθη ενδιαφέρουσα διάκριση, με κριτήριο το είδος της συγκεκριμένης πλημμέλειας των αδιαφανών ΓΟΣ. Πρώτον, διακρίνει

⁷⁷³ *Lindacher* σε *Wolf-Horn-Lindacher*, AGB-Gesetz, Kommentar, 4. Auflage, σ. 184. Βλ. όμως ΟΛΑΠ 15/2007, στην οποία φαίνεται ότι γίνεται διάκριση μεταξύ αφενός της αρχής της διαφάνειας και αφετέρου της αρχής της απαγόρευσης της χωρίς λόγο ανάθεσης του προσδιορισμού της παροχής ή των επί μέρους στοιχείων της στην απόλυτη κρίση του προμηθευτή. Η τελευταία φαίνεται να ταυτίζεται κατά περιεχόμενο με την επιταγή του ορισμένου και του οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ, για την οποία βλ. υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

⁷⁷⁴ *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 8-18.

αφενός μεταξύ της διαμόρφωσης του συνόλου του κειμένου των ρητρών με τυπικά αδιαφανή μορφή (*formell intransparente Klauselwerkgestaltung*), περίπτωση στην οποία εμπίπτει π.χ. συμβατικό κείμενο με μεγάλο όγκο χωρίς περίληψη, η οποία να επιτρέπει την ευχερή προσπέλασή του, και αφετέρου της διαμόρφωσης του κειμένου των ρητρών με ουσιαστικά αδιαφανή μορφή (*materiell intransparente Klauselwerkgestaltung*), κατηγορία στην οποία εμπίπτουν οι περιπτώσεις κειμένων ΓΟΣ που παραμένουν ασαφείς αναφορικά με το περιεχόμενο και το εύρος τους ακόμα και μετά την ανάγνωσή τους. Δεύτερον, υποδιαιρεί τη δεύτερη κατηγορία στις ακόλουθες υποκατηγορίες: 1. Ρήτρες μη κατανοητές λεκτικά (π.χ. γραμμένες σε ξένη γλώσσα που δεν γνωρίζει ο πελάτης, περιέχουσες συντομογραφίες ή ακατανόητες γλωσσικά τεχνικές εκφράσεις), 2. Ρήτρες κατανοητές λεκτικά, αλλά ακατανόητες ως προς το περιεχόμενό τους (π.χ. κείμενα που περιέχουν «σωστικές ρήτρες», όπως «κατά το μέτρο που επιτρέπεται από τον νόμο», ή αποκλείουν διατάξεις του ενδοτικού δικαίου με παραπομπή σε διατάξεις νόμου), 3. Ρήτρες κατανοητές λεκτικά, αλλά επιτρέπουσες περισσότερες ερμηνευτικές εκδοχές ως προς το νόημά τους (π.χ. επί ασφαλίσεως υγείας, «αποζημίωση για κάθε ημέρα παραμονής στο νοσοκομείο», που είναι αμφίβολο αν περιλαμβάνει την ημέρα εισαγωγής ή την ημέρα εξόδου, οι οποίες δεν είναι ολόκληρες), 4. Ρήτρες κατανοητές λεκτικά, κατανοητές ως προς το περιεχόμενό τους, αλλά απαιτούσες τόσο σημαντικές διανοητικές ικανότητες, που υπερβαίνουν αυτές του πελάτη του οικείου κύκλου (όπως, π.χ. ρήτρες υπολογισμού τόκου με βάση το ύψος του κεφαλαίου κατά το τέλος του προηγούμενου έτους, παρά το γεγονός ότι το κεφάλαιο έχει εν τω μεταξύ μειωθεί), 5. Ρήτρες κατανοητές λεκτικά, οι οποίες όμως δεν επιτρέπουν τη συγκεκριμενοποίησή τους με ερμηνεία (π.χ. ρήτρες με τις οποίες ο προμηθευτής επιφυλάσσει για τον εαυτό του μονομερές δικαίωμα τροποποίησης της παροχής με γενικά και απροσδιόριστά κριτήρια). Η ανωτέρω διάκριση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από διδακτική άποψη, δεν παρουσιάζει όμως εγγύτητα με τα ως τώρα πορίσματα της θεωρίας και της νομολογίας ως προς τις διακρίσεις της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης. Για τον λόγο αυτό, δεν προτιμήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης για την παρουσίαση της περιπτωσιολογίας αδιαφανών ΓΟΣ.

368. Οι ανωτέρω προσπάθειες της θεωρίας και της νομολογίας να εξειδικεύσουν τις ειδικότερες εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ενδεικνύουν πόσο σημαντικό είναι να επιτευχθεί περαιτέρω τυποποίηση μιας περιπτωσιολογίας συμβατικών ρητρών που υπόκεινται σε έλεγχο διαφάνειας. Άλλωστε, ο έλεγχος του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 είναι πιο αποτελεσματικός από τον δικαστικό έλεγχο με βάση δικαιοηθικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα ακριβώς επειδή προβλέπεται ρητά στον νόμο⁷⁷⁵, και η αναγωγή, κατά τρόπο μη επαρκώς εξειδικευμένο, σε μια γενική αρχή για τον έλεγχο της διαφάνειας μοιραία θα οδηγήσει σε επιφυλακτικότητα τον εφαρμοστή του δικαίου και σε έλλειψη αποτελεσματικότητας του ελέγχου διαφάνειας. Περαιτέρω, η διαμόρφωση μιας τυπολογίας εξυπηρετεί την ασφάλεια δικαίου. Ειδικότερα, είναι διαδεδομένη η αντίληψη ότι η αντίθεση ή όχι μιας συμβατικής ρήτρας προς την αρχή της διαφάνειας «κρίνεται *ad hoc* ανάλογα με τα οικεία πραγματικά περιστατικά⁷⁷⁶».

⁷⁷⁵ Δέλλιον, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, αρ. 1.

⁷⁷⁶ Δούβλη, Η εξελικτική πορεία των τραπεζικών ΓΟΣ στο ελληνικό δίκαιο, σελ. 44.

Η ανάπτυξη μιας τυπολογίας με ειδικότερα κριτήρια για την κρίση περί της αδιαφάνειας ή όχι ενός συμβατικού όρου θα καταστήσει περισσότερο προβλέψιμη την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας και άρα θα ενισχύσει την αποδοχή της ως εργαλείου διαμόρφωσης ΓΟΣ οι οποίοι θα αποκαλύπτουν στον καταναλωτή την έκταση της συμβατικής του δέσμευσης⁷⁷⁷.

369. Στην παρούσα μελέτη προκρίθηκε η προσέγγιση της παρουσίασης της περιπτώσιολογίας με βάση τη διάκριση μεταξύ: (i) της επιταγής της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ, (ii) της επιταγής του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ, (iii) της επιταγής του προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ, (iv) της επιταγής πληρότητας των όρων, (v) της απαγόρευσης της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ, (vi) της επιταγής εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ και (vii) της επιταγής ορθότητας των ΓΟΣ. Μετά την παρουσίαση αυτή, θα ακολουθήσει κατάταξη της κάθε μιας από τις επιταγές αυτές στα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ⁷⁷⁸, η οποία θα καταστήσει εναργέστερες τις έννομες συνέπειες της παράβασης κάθε μιας από τις επιταγές αυτές.

2. Επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ

(α) Έννοια

370. Σύμφωνα με την επιταγή του κατανοητού των όρων (*Verständlichkeitsgebot*)⁷⁷⁹, το εύρος του περιεχομένου των ΓΟΣ, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών συνεπειών τους, θα πρέπει να καθίσταται σαφές στον καταναλωτή⁷⁸⁰. Συνεπώς, οι ΓΟΣ θα πρέπει να έχουν κατανοητή γραμματική διατύπωση⁷⁸¹, να παρουσιάζουν ενότητα νοημάτων⁷⁸², να είναι ευσύνοπτοι⁷⁸³ και ευανάγνωστοι⁷⁸⁴, ορισμένοι και να μην είναι

⁷⁷⁷ Μάλλον αντίθετα *Κόλιας*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 230, υποσ. 642, κατά τον οποίο η οριοθέτηση και διάκριση ειδικότερων εκδηλώσεων της αρχής της διαφάνειας δεν φαίνεται να έχει πρακτική σημασία.

⁷⁷⁸ Βλ. VII.9 κατωτέρω, υπό αρ. 562 επ..

⁷⁷⁹ Πρβλ. άρθρο L211-1 του γαλλικού *Code de la consommation*, στο οποίο περιέχεται η επιταγή οι όροι των συμβάσεων που προτείνονται από τους επαγγελματίες στους καταναλωτές να παρουσιάζονται και να συντάσσονται με τρόπο σαφή και κατανοητό, καθώς και αναλυτικότερα σχετικώς υπό IV.3(γ), αρ. 135.

⁷⁸⁰ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438. Ότι η χρησιμοποιούμενη γλώσσα για τη διατύπωση των κανόνων του δικαίου και των νομικών κρίσεων (δηλαδή, οι επί μέρους λέξεις που συναπαρτίζουν τις προτάσεις και οι προτάσεις καθεμιά και στο σύνολό τους) πρέπει να χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από σαφήνεια, ώστε να αποφεύγεται –στο μέτρο του δυνατού– ο κίνδυνος παρανοήσεων, αλλά και (κυρίως) ο κίνδυνος δικαϊκής ανασφάλειας, καθώς και ότι τα νομοθετικά κείμενα θα πρέπει (και μπορεί) να είναι πραγματικά πρότυπα, μεταξύ άλλων, σαφήνειας επισημαίνει ο *Σπυριδάκης*, Γλώσσα και Δίκαιο – Στοιχειώδεις Προβληματισμοί, ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 619-620 και 622.

⁷⁸¹ Βλ. υπό VII.2(β), αρ. 372 επ., κατωτέρω.

⁷⁸² Βλ. υπό VII.2(γ), αρ. 376 επ., κατωτέρω.

⁷⁸³ Βλ. υπό VII.2(δ), αρ. 379, κατωτέρω.

⁷⁸⁴ Βλ. υπό VII.2(ε), αρ. 380, κατωτέρω.

διφορούμενοι ή πολυσήμαντοι ή αντιφατικοί⁷⁸⁵. Κατά την αξιολόγηση των ΓΟΣ ως σαφών και κατανοητών θα πρέπει να συνεκτιμάται η δυνατότητα του καταναλωτή να προσφύγει σε εξειδικευμένο σύμβουλο⁷⁸⁶.

371. Όπως προεκτέθηκε, το BGH υπό το καθεστώς του AGB-Gesetz⁷⁸⁷ δέχθηκε ότι «η καλή πίστη υποχρεώνει τους χρήστες ΓΟΣ να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των αντισυμβαλλομένων τους με τρόπο σαφή και κατανοητό»⁷⁸⁸, θεώρησε, δηλαδή, ότι η συγκεκριμένη έκφραση της αρχής της διαφάνειας (επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ) αποτελεί εξειδίκευση της γενικής ρήτηρας της καλής πίστης, παραδοχή η οποία θα πρέπει να γίνει δεκτή και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης⁷⁸⁹.

(β) Κατανοητή γραμματική διατύπωση των όρων

372. Καίτοι συχνά επισημαίνεται στην θεωρία ότι «η κατανοητή διατύπωση δεν είναι το μείζον πρόβλημα των ΓΟΣ»⁷⁹⁰, οι ΓΟΣ σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να είναι διατυπωμένοι με σαφήνεια και σε απλή, κατανοητή γλώσσα⁷⁹¹. Προδήλως ο χαρακτήρας ενός ΓΟΣ ως έχοντος απλή και κατανοητή διατύπωση θα πρέπει να κριθεί όχι με βάση τα πορίσματα της γλωσσολογίας, η πρακτική εφαρμογή των οποίων θα ήταν δυσχερέστατη, αλλά με βάση το γενικώς παραδεκτό πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες εφαρμογής του ελέγχου διαφάνειας⁷⁹².

⁷⁸⁵ Βλ. για το περιεχόμενο της επιταγής του κατανοητού των όρων και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 91.

⁷⁸⁶ Βλ. υπό VII.2(στ), αρ. 381 επ., κατωτέρω.

⁷⁸⁷ Βλ. για το δικαστικό έλεγχο της αδιαφάνειας των ΓΟΣ με βάση τις διατάξεις του AGB-Gesetz υπό IV.2(β), αρ. 106, ανωτέρω.

⁷⁸⁸ “*Treu und Glauben verpflichtet die Verwender Allgemeiner Geschäftsbedingungen, die Rechte und Pflichten ihrer Vertragspartner eindeutig und verständlich darzustellen*” BGH WM 1989, 126.

⁷⁸⁹ Βλ. υπό V.4, αρ. 311 επ., ανωτέρω για το ότι η επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ αποτελεί εξειδίκευση της γενικής ρήτηρας της καλής πίστης στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης.

⁷⁹⁰ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 588 επ.. *Μεντή Γιώργου*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188.

⁷⁹¹ Ως κριτήριο κατά τον έλεγχο διαφάνειας ΓΟΣ συνεκτιμάται στην ΕφΑθ 6924/2007 ΕπισκεΕΔ 2007, 1257 (εισ. σημ. *Μπεχλιβάνη*) και η απλή και κατανοητή γλώσσα. Πρβλ. και ΑΠ 237/2012 (ΕπισκεΕΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650), στο πλαίσιο της οποίας φαίνεται να συνεκτιμάται για την αξιολόγηση συμβατικού όρου ως μη καταχρηστικού ότι το υπό κρίση ασφαλιστήριο συμβόλαιο δεν ήταν κάποιο δυσερμηνευτο κείμενο. Βλ. επίσης ΑΠ 1137/2019 ΝΟΜΟΣ, όπου επίσης σταθμίζεται ότι ο έντυπος γενικός όρος είναι διατυπωμένος σε γλώσσα απλή και κατανοητή. Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 84-85 και 88, *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 254, καθώς και *Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 173.

⁷⁹² Για το πρότυπο του καταναλωτή στο πλαίσιο του ελέγχου διαφάνειας βλ. υπό V.2(θ), αρ. 296, ανωτέρω. Είναι πρόδηλο ότι η έννομη τάξη δεν μπορεί να παραιτηθεί από την απαίτηση έναντι του προμηθευτή να διατυπώνει τους ΓΟΣ κατά τρόπο κατανοητό, παρά το γεγονός ότι η απόλυτη σαφήνεια και η μονοσημία είναι ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθούν κατά την εκφορά της γλώσσας, δεδομένου ότι το βάρος της δυσχέρειας της κατανοητής διατύπωσης θα πρέπει να το φέρει ο προμηθευτής, ο οποίος φέρει πρωτίστως τα οφέλη από τους ΓΟΣ. Αναλυτικότερα, ως «κατανόηση» κατά τις θεωρίες της

373. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ρήτρας η οποία έχει ελεγχθεί υπό το πρίσμα της αρχής της διαφάνειας, και ειδικότερα υπό το πρίσμα της επιταγής του κατανοητού των όρων, λόγω της γραμματικής διατύπωσης αυτής, αποτελεί ο όρος παραίτησης του εγγυητή από την ένσταση της διζήσεως, ο οποίος δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης⁷⁹³. Σύμφωνα με την νομολογία, η εν λόγω ρήτρα είναι έγκυρη, καθώς η ένσταση της διζήσεως είναι σαφώς νομική έννοια, ο κάθε δε εγγυητής έχει τη δυνατότητα να ενημερωθεί για τη σημασία και το ακριβές περιεχόμενο της και συνακόλουθα για τις συμβατικές υποχρεώσεις που αναλαμβάνει με την ανωτέρω ρήτρα από τον νομικό παραστάτη του⁷⁹⁴. Κατά την κριτική της θεωρίας, η ίδια η αναγκαιότητα λήψης νομικής συμβουλής καταδεικνύει τη αδιαφάνεια της ρήτρας, η οποία περιέχει έναν όρο, ο οποίος κατά γενική ομολογία είναι κατανοητός μόνο στους νομικούς⁷⁹⁵. Οι σκέψεις που διατυπώνει η νομολογία περιέχουν την αντίφαση

απεικονίσεως (σύμφωνα με τις οποίες το νόημα μιας γλωσσικής εκφράσεως συνίσταται στο κατονομαζόμενο από αυτή τμήμα της πραγματικότητας) νοείται η σύλληψη του νοήματος ενός συνόλου γλωσσικών εκφράσεων. Η μόνη πηγή παρανοήσεων, η οποία σύμφωνα με τις θεωρίες της απεικονίσεως έχει ενδογλωσσικό χαρακτήρα, προέρχεται από το γεγονός ότι οι λέξεις μιας γλώσσας είναι πεπερασμένου αριθμού, ενώ τα πράγματα και γεγονότα που συνιστούν την πραγματικότητα είναι άπειρα. Έτσι είναι αδύνατο κάθε πράγμα ή γεγονός να απεικονίζεται με ξεχωριστή γλωσσική έκφραση (οπότε θα περίττευε η διάκριση νοήματος και αναφοράς) και παρατηρούνται γλωσσικές ασάφειες οφειλόμενες κυρίως στο φαινόμενο της πολυσημίας, δηλαδή στο να εκφράζονται περισσότερα από ένα νοήματα (έννοιες) με μια και την αυτή λέξη. Πολυσημία απαντά κάθε φορά που η γλώσσα του δικαίου χρησιμοποιεί μια λέξη με περισσότερες από μια και μεταξύ τους διαφορετικές ή πάντως παραλλάσσουσες σημασίες (ομωνυμία), δηλαδή που διέπεται από περισσότερους από έναν σημασιολογικούς κανόνες. Αντίθετα, η θεωρία του νοήματος εγκαταλείπει την προσπάθεια αναζητήσεως αυτού στην απεικονιζόμενη από μια γλωσσική έκφραση εξωγλωσσική πραγματικότητα και στρέφεται προς την ανάλυση των πρακτικών προϋποθέσεων της ενδογλωσσικής χρήσεως της εκφράσεως αυτή. Έτσι, κατά τον *L. Wittgenstein* για μια μεγάλη κατηγορία περιπτώσεων χρήσεως της λέξεως «σημασία» - αν και όχι για όλες τις περιπτώσεις χρήσεώς της - μπορεί κανείς να εξηγήσει αυτή τη λέξη ως εξής: η σημασία μιας λέξεως είναι η χρήση της μέσα στη γλώσσα (πραγματολογική στροφή της φιλοσοφίας της γλώσσας). Το αίτημα της απόλυτης σαφήνειας και ιδιαίτερα μονοσημίας της γλώσσας συνδέεται με την οντολογική προϋπόθεση, ότι η πραγματικότητα είναι από μόνη της κατατμημένη σε αυτοτελή και σαφώς οριοθετημένα μεταξύ τους πράγματα και συμβάντα, οπότε δεν μένει παρά η σωστή γλωσσική τους απεικόνιση. Από τη σκοπιά ωστόσο των θεωριών περί του νοήματος της χρήσεως δεν υπάρχει οντολογικά προκαθορισμένη απόλυτη σαφήνεια και μονοσημία, αλλά μόνο σχετική σαφήνεια εξαρτώμενη από τις περιστάσεις της εκάστοτε πράξης χρήσεως, αφού η ίδια γλωσσική έκφραση, που κάτω από ορισμένες περιστάσεις είναι σαφής, μπορεί κάλλιστα να είναι ασαφής όταν χρησιμοποιείται σε διαφορετικές πράξεις επικοινωνίας (*Σούρλα*, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 63, 67, 68, 72, 73 και 82).

⁷⁹³ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 53-54.

⁷⁹⁴ Εφαθ 6924/2007 ό.π., Εφαθ 5353/2003 ΧρΙΔ 2004, 134= ΔΕΕ 2004,797= ΕΕμπΔ 2003,643= ΔΦΝ 2003,1164, ΠΠρΑθ 1119/2002 ΔΕΕ 2003, 422 (σημ. *Μ. Ασίκη* και *Ε. Περάκη*)= ΕΤρΑξΧρΔ 2003, 904. Βλ. και ΑΠ 828/2018 ΝΟΜΟΣ, στο πλαίσιο της οποίας αξιολογείται ότι ο εγγυητής είχε υψηλό νοητικό επίπεδο, ήταν άνθρωπος της αγοράς, διέθετε σε λειτουργία ξενοδοχειακή μονάδα στην Άρτα, συναλλασσόταν με τράπεζες για την εξυπηρέτηση των επιχειρήσεών του και είχε την κάλυψη λογιστικού γραφείου. Επίσης ΑΠ 1137/2019 ΝΟΜΟΣ, όπου η παραίτηση έγινε από δικηγόρο.

⁷⁹⁵ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 54. *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ Δ (2004), σ. 188 (όπου χαρακτηριστικά επισημαίνεται, μεταξύ άλλων, ότι από τον όρο «*παραιτούμαι από την ένσταση διζήσεως*», ο μέσος καταναλωτής καταλαβαίνει μόνο το «*παραιτούμαι*», καταλαβαίνει ίσως λίγο τη λέξη «*ένσταση*» και καθόλου τη λέξη «*διζήση*», εν ολίγοις δεν καταλαβαίνει τίποτε - όμως η παραίτηση από την ένσταση διζήσεως γίνεται δεκτό από τη νομολογία ότι είναι έγκυρη, βλ. σχετικώς υπό αρ. 373). Πρβλ. και *Κόλια*, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών - Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 174 επ., για την ερμηνεία νομικών όρων στους ΓΟΣ. Ότι στο πλαίσιο του δικαίου της Ρουμανίας ούτε θα πρέπει να απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις από τον καταναλωτή ούτε θα

ότι από την μια μεριά διαγιγνώσκεται το γνωστικό έλλειμμα του καταναλωτή, ενώ από την άλλη δεν του παρέχεται η απαραίτητη έννομη προστασία, καθώς δεν κρίνεται η ρήτρα ως αδιαφανής με έννομη συνέπεια την μη ένταξή της στην σύμβαση, σύμφωνα με τις παρ. 1 και 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁷⁹⁶. Ο όρος «*παραιτούμαι από την ένσταση διζήσεως*» θα μπορούσε να αποδοθεί, κατά τρόπο κατανοητό σε μη νομικό, ως ακολούθως «*η Τράπεζα μπορεί να επιδιώξει την ικανοποίηση των απαιτήσεών της απευθείας από τον εγγυητή, χωρίς να είναι υποχρεωμένη να ζητήσει πρώτα πληρωμή από τον πρωτοφειλέτη*».⁷⁹⁷ Άλλωστε και ο γαλλικός Κώδικας για την προστασία του καταναλωτή υποχρεώνει τον προμηθευτή να προβεί σε ρητή επεξήγηση του όρου παραίτησεως από την ένσταση διζήσεως («*je m' engage à rembourser le créancier sans pouvoir exiger qu' il poursuive préalablement X...*»)⁷⁹⁸. Μολαταύτα, η νομολογία δέχεται ότι Τράπεζα δεν έχει υποχρέωση να προβεί σε ειδική ανάλυση και ερμηνεία της έννοιας της «*ενστάσεως διζήσεως*»⁷⁹⁹. Στη νεότερη νομολογία γίνεται δεκτό ότι ο όρος περί παραίτησεως του εγγυητή από την ένσταση διζήσεως εντάσσεται στους δηλωτικούς όρους της συμβάσεως, δεδομένου ότι απηχεί κατά περιεχόμενο τη διάταξη του άρθρου 857 ΑΚ, συνεπώς η παραίτηση κρίνεται ως έγκυρη για τον λόγο αυτό⁸⁰⁰.

374. Περαιτέρω, όρος που επιτρέπει τον εύκολο προσδιορισμό του οφειλόμενου τιμήματος με κριτήριο ειδικώς καθορισμένο στη σύμβαση, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί, προβαίνοντας σε στοιχειώδεις μαθηματικές πράξεις, να διαγνώσει επακριβώς το μέγεθος της οικονομικής του επιβαρύνσεως καταρχήν πληροί την επιταγή της κατανοητής διατύπωσης του όρου⁸⁰¹.
375. Εξάλλου, χαρακτηριστικό παράδειγμα παράβασης της επιταγής της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ αποτελεί η χρήση συντομογραφιών. Τα γερμανικά δικαστήρια έχουν κρίνει ότι προσβάλλεται η αρχή της διαφάνειας, όταν στους ΓΟΣ χρησιμοποιούνται συντομογραφίες, οι οποίες δεν είναι κατανοητές για τον καταναλωτή⁸⁰².

πρέπει να αξιόνεται συνδρομή του καταναλωτή από ειδικό, ενώ οι τυχόν τεχνικοί ή εξειδικευμένοι όροι απαιτείται να ορίζονται επισημαίνει η *Istrătoaie Manuela Lavinia, Les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs*, Revista - Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL) 2015, 186.

⁷⁹⁶ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 54. *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188.

⁷⁹⁷ *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188.

⁷⁹⁸ Code de la consommation (313-8) «*je m' engage à rembourser le créancier sans pouvoir exiger qu' il poursuive préalablement X...*», όπως επισημαίνεται και από τον *Μεντή*, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188.

⁷⁹⁹ ΕφΑθ 6924/2007 ό.π..

⁸⁰⁰ Βλ. σχετικώς υπόσ. 1167 κατωτέρω, όπου και κριτική.

⁸⁰¹ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π. («... μπορεί να υπολογισθεί με τις μαθηματικές αυτές πράξεις, που αναφέρονται στη σύμβαση και είναι εύκολες για τους αναιρεσείοντες»). Βλ. και Παπανικολάου, Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (Ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, σ. 672.

⁸⁰² *Basedow*, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 49.

(γ) Ενότητα νοήματος των όρων

376. Η επιταγή του κατανοητού των όρων δεν αφορά μόνο το γράμμα των όρων, αλλά και τη συστηματική τους κατάταξη. Όροι που από πλευράς περιεχομένου αποτελούν μια ενότητα, δεν πρέπει να χωρίζονται⁸⁰³. Σε διαφορετική περίπτωση, αν το κείμενο των ΓΟΣ χαρακτηρίζεται από δαιδαλώδη δομή⁸⁰⁴, όροι που περιέχονται σε αυτό μπορεί να θεωρηθούν ως «απροσδόκητες ρήτρες»⁸⁰⁵.
377. Συναφώς έχει κριθεί στην Γερμανία⁸⁰⁶ ότι στο πλαίσιο μιας εργολαβικής σύμβασης ρήτρα δυνάμει της οποίας ο αγοραστής αναλάμβανε την υποχρέωση να καταβάλει την μεσιτική αμοιβή η οποία αντιστοιχούσε στο πωλητή δεν έπρεπε να περιληφθεί υπό το τμήμα της σύμβασης το οποίο επιγραφόταν «δικαιώματα υπαναχώρησης». Μάλιστα, το δικαστήριο προσέδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη σύμβαση είχε καταρτισθεί με συμβολαιογραφικό έγγραφο, με το σκεπτικό ότι αβλεψίες στην συστηματική κατάταξη όρων σε μια σύμβαση που έχει συναφθεί με συμβολαιογραφικό έγγραφο είναι ασυνήθεις⁸⁰⁷.
378. Η συστηματική διάταξη των συμβατικών ρητρών είναι σημαντική τόσο στο πλαίσιο ελέγχου διαφάνειας, όσο και στο στάδιο της ερμηνείας των όρων⁸⁰⁸.

(δ) Ευσύνοπτο των όρων

379. Το μέγεθος του κειμένου των ΓΟΣ μπορεί να αποτελεί ένα παράγοντα που δυσχεραίνει την κατανόησή τους⁸⁰⁹. Θα πρέπει να γίνει δεκτό, συνεπώς, ότι όσο

⁸⁰³ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438, *Borzutzki-Pasing*, Klauselkontrolle in der Gewerbebaumiete, NZM 2004, 163.

⁸⁰⁴ Βλ. ΑΠ 237/2012 (ΕπισκεΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650), στο πλαίσιο της οποίας φαίνεται να συνεκτιμάται ότι το υπό κρίση ασφαλιστήριο συμβόλαιο δεν ήταν κάποιο πολύπλοκο και δαιδαλώδες κείμενο.

⁸⁰⁵ Για την «απροσδόκητη ή αιφνιδιαστική» ρήτρα βλ. υπό V.2(ζ) ανωτέρω, υπό αρ. 273 επ..

⁸⁰⁶ KG, ZfIR 2001, 912, 913.

⁸⁰⁷ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438. Σημειωτέον ότι η εν λόγω ρήτρα χαρακτηρίστηκε ως «απροσδόκητη» στην απόφαση.

⁸⁰⁸ Πρβλ. *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 438.

⁸⁰⁹ Βλ. ΑΠ 237/2012 ό.π., στο πλαίσιο της οποίας φαίνεται να συνεκτιμάται ότι το υπό κρίση ασφαλιστήριο συμβόλαιο δεν ήταν κάποιο πολυσέλιδο κείμενο. Πρβλ. *Αδαμαντίδου*, Αποκρατικοποίηση- Εκσυγχρονισμός των δημοσίων επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας και προστασία των καταναλωτών, Αρμ 1998, σ. 796, που αναφέρεται χαρακτηριστικά στις παραδοσιακές «συμβάσεις προσχώρησης» των ΔΕΚΟ «με την πληθώρα των μικροσκοπικών γραμμάτων και τους καταχρηστικούς όρους στην πίσω σελίδα». Επίσης *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 29, ο οποίος ορθά επισημαίνει ότι η έκταση των κειμένων ΓΟΣ δυσχεραίνει τη συγκρισιμότητα μεταξύ τους. Ότι η χρησιμοποιούμενη γλώσσα για τη διατύπωση των κανόνων του δικαίου και των νομικών κρίσεων (δηλαδή, οι επί μέρους λέξεις που συναπαρτίζουν τις προτάσεις και οι προτάσεις καθεμία και στο σύνολό τους) πρέπει να χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από συντομία, ώστε να αποφεύγεται –στο μέτρο του δυνατού– ο κίνδυνος παρανοήσεων, αλλά και (κυρίως) ο κίνδυνος δικαϊκής ανασφάλειας, καθώς και ότι τα νομοθετικά κείμενα θα πρέπει (και μπορεί) να είναι πραγματικά

πιο ευσύνοπτο είναι το κείμενο των ΓΟΣ, τόσο ισχυρότερη θα είναι η ένδειξη περί της κατανόησης του νοήματός τους από τον καταναλωτή⁸¹⁰.

(ε) Ευανάγνωστο των όρων

380. Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι όσο πιο ευανάγνωστο είναι το κείμενο της συμβάσεως που περιέχει τους ΓΟΣ, τόσο ισχυρότερη θα είναι η ένδειξη περί της κατανόησής του από τον καταναλωτή⁸¹¹. Το ευανάγνωστο των όρων απαιτείται και για την ικανοποίηση της επιταγής του εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ⁸¹².

(στ) Παροχή συνδρομής στον καταναλωτή από τον νομικό του σύμβουλο

381. Η παροχή συνδρομής στον καταναλωτή από τον νομικό του σύμβουλο κατά την κατάρτιση της σύμβασης θα πρέπει να συνεκτιμάται κατά την εξέταση περί του αν συγκεκριμένος ΓΟΣ ήταν κατανοητός από τον καταναλωτή⁸¹³.

382. Παράγοντας που δύναται να αξιολογηθεί κατά την κρίση περί της διαφάνειας ή μη ενός όρου δύναται να είναι και η δυνατότητα παροχής συμβουλής όχι μόνο από νομικό σύμβουλο, αλλά και από άλλο επαγγελματία. Έτσι, σε περίπτωση κατάρτισης ασφαλιστικής σύμβασης με τη μεσολάβηση ασφαλιστικού πράκτορα, ο καταναλωτής δύναται να θεωρηθεί ότι έχει τη δυνατότητα λήψης σχετικών συμβουλών και παροχής - συνδρομής πληροφοριών, όπως ότι σε ορισμένες κατηγορίες ασφαλιστηρίων είναι συνηθισμένη η αναγραφή συγκεκριμένων εξαιρέσεων⁸¹⁴, στοιχείο το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη για την διατύπωση κρίσης περί του χαρακτήρα όρου ως «απροσδόκητης ή αιφνιδιαστικής ρήτρας» ή όχι.

3. Επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ

383. Η «επιταγή του ορισμένου των ΓΟΣ» (*Bestimmtheitsgebot ή Gebot der Bestimmtheit*) αποτελεί την έκφανση της αρχής της διαφάνειας⁸¹⁵ που έχει απασχολήσει περισσότερο την ελληνική θεωρία και νομολογία. Παρά την

πρότυπα, μεταξύ άλλων, συντομίας επισημαίνει ο Σπυριδάκης, Γλώσσα και Δίκαιο – Στοιχειώδεις Προβληματισμοί, ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 619-620 και 622.

⁸¹⁰ Πρβλ. Παπανικολάου, Η απαλλακτική ρήτρα για την ευθύνη της Τράπεζας στην υπόθεση του «μεγάλου ριφιφι», ΚριτΕ 1995/1, σ. 180.

⁸¹¹ Ως κριτήριο για την αδιαφάνεια ΓΟΣ σταθμίζεται στην Εφαθ 6924/2007 και το ευανάγνωστο των όρων. Πρβλ. Παπανικολάου, Η απαλλακτική ρήτρα για την ευθύνη της Τράπεζας στην υπόθεση του «μεγάλου ριφιφι», ΚριτΕ 1995/1, σ. 180, Αδαμαντίδου, ό.π..

⁸¹² Βλ. υπό VII.7, αρ. 547 επ..

⁸¹³ Πρβλ. Παπανικολάου, Η απαλλακτική ρήτρα για την ευθύνη της Τράπεζας στην υπόθεση του «μεγάλου ριφιφι», ΚριτΕ 1995/1, σ. 180-181. Ότι στο πλαίσιο του δικαίου της Ρουμανίας δεν θα πρέπει να αξιώνεται συνδρομή του καταναλωτή από ειδικό επισημαίνει η *Istrătoaie Manuela Lavinia, Les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs*, Revista - Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL) 2015, 186.

⁸¹⁴ Πρβλ. ΑΠ 237/2012 ΕπισκΕΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650.

⁸¹⁵ Για το ότι η επιταγή του ορισμένου και του οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ (*Bestimmtheitsgebot*) δεν θα πρέπει να θεωρείται ως χωριστή κατηγορία από την επιταγή της διαφάνειας (*Transparenzgebot*) αλλά έκφανση της τελευταίας, βλ. υπό VII.1, αρ. 366, ανωτέρω.

ονομασία της, δεν θα πρέπει να γίνει κατανοητή απλώς ως επιταγή οι ΓΟΣ να έχουν περιεχόμενο ορισμένο (ή, σε κάθε περίπτωση, οριστό)⁸¹⁶, δεδομένου ότι και η πρόβλεψη περί μονομερούς καθορισμού της παροχής από τον προμηθευτή θα αρκούσε για να καταστήσει τον όρο οριστό, όχι όμως για να ικανοποιήσει τα κριτήρια του ελέγχου διαφάνειας. Ορθότερο είναι να γίνει κατανοητή η «επιταγή του ορισμένου των ΓΟΣ» ως απαγόρευση στον προμηθευτή να επιφυλάξει στον εαυτό του το δικαίωμα του μονομερούς καθορισμού ή τροποποίησης είτε της παροχής του, είτε της αντιπαροχής του καταναλωτή, είτε άλλων όρων της σύμβασης, ιδίως με οικονομικό περιεχόμενο.

384. Η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων έχει συχνά αντιμετωπίσει περιπτώσεις όρων που παραβιάζουν την επιταγή του ορισμένου των ΓΟΣ⁸¹⁷, επιτρέποντας την διαμόρφωση μιας εκτεταμένης τυπολογίας, η οποία έχει κεφαλαιώδη σημασία για την εξειδίκευση της επιταγής του ορισμένου των ΓΟΣ, όπως εν γένει είναι χρήσιμη η κατάταξη του νομολογιακού υλικού για την εξειδίκευση των αφηρημένων κανόνων δικαίου με τρόπο που να δημιουργεί ασφάλεια δικαίου⁸¹⁸. Έτσι, έχουν κριθεί καταχρηστικοί ΓΟΣ που αφήνουν την αντιπαροχή του καταναλωτή αόριστη χωρίς σπουδαίο λόγο⁸¹⁹ ή παρουσιάζουν αοριστία ως προς την παροχή του προμηθευτή ή ως προς την αντιπαροχή του καταναλωτή. Και η αοριστία ως προς τον νομικό χαρακτηρισμό της αιτίας οφειλής του καταναλωτή δύναται να συνεπάγεται αδιαφάνεια του σχετικού όρου⁸²⁰.
385. Θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας υπό την ειδικότερη έκφραση της επιταγής του ορισμένου των όρων αποτελεί η εξειδικευόμενη στο άρθρο 361 ΑΚ συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας (άρθ. 5 παρ. 1 Συντ.), από την οποία προκύπτει ότι για την αλλοίωση της οφειλόμενης παροχής απαιτείται σύμβαση⁸²¹.
386. Ως υποπεριπτώσεις της επιταγής του ορισμένου των όρων θα πρέπει να ιδωθούν και οι περιπτώσεις (ε), (ζ), (η), (ι) και (ια) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν.

⁸¹⁶ Έτσι όμως Μεντής, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 255, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 89.

⁸¹⁷ Πρβλ. και Παρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 57.

⁸¹⁸ Δωρή, Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, σ. 266.

⁸¹⁹ ΑΠ 296/2001 ΔΕΕ 2001, 1112 (σημ. Δεληκωστοπούλου)=ΧρΙΔ 2001, 435= ΕλλΔνη 2001, 1321= ΕΕμπΔ 2001, 489= ΝοΒ 2002, 332.

⁸²⁰ ΑΠ 430/2005 ΕλλΔνη 2005, 793= ΕΕμπΔ 2005, 354= ΔΕΕ 2005, 460= ΕΤρΑξΧρΔ 2005, 427= ΧρΙΔ 2005, 437= Digesta 2005, 39 (σημ. Παναζόπουλου) («...πρέπει να προκύπτει από τον Γ.Ο.Σ. ο λόγος της υποχρέωσης του δανειολήπτη ... Στην αιτία της επιβάρυνσης ανήκει κατά κύριο λόγο και η αποσαφήνιση αν το ποσό αφορά αποκατάσταση ζημίας ή αν αφορά αντίτιμο-ανταμοιβή για παροχή της τράπεζας»). Πρβλ. Παρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 60-61. Βλ. όμως για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII.3(στ)(ii)B, αρ. 486, κατωτέρω.

⁸²¹ Πρβλ. 8/1998 και 9/1998 ΟΛΑΠ και Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 262.

2251/1994⁸²², καθώς και η περίπτωση (λβ). Δεν θα πρέπει όμως να θεωρηθεί ότι οι ειδικά ρυθμιζόμενες στον νόμο περιπτώσεις αυτές συνιστούν το αποκλειστικό περιεχόμενο της επιταγής του ορισμένου των όρων, δεδομένου ότι και περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στις ανωτέρω ειδικές περιπτώσεις του άρθρου 2 παρ. 7 είναι δεκτικές ελέγχου με βάση τις διατάξεις της §6 του άρθρου 2⁸²³.

387. Η συγκεκριμένη έκφραση του ελέγχου διαφάνειας είναι προδήλως ιδιαίτερος σημαντική για τον έλεγχο ρητρών αναπροσαρμογής (*Anpassungsklauseln*)⁸²⁴. Οι προϋποθέσεις της αναπροσαρμογής, αλλά και η συνέπειες αυτής, θα πρέπει να προκύπτουν με τρόπο σαφή και κατανοητό⁸²⁵.
388. Η αρχή της διαφάνειας υπό την ειδικότερη έκφραση της επιταγής του ορισμένου των όρων έχει βρει ιδιαίτερη εφαρμογή κατά την γερμανική νομολογία στην περίπτωση που με τον επίμαχο όρο χορηγούνται στον προμηθευτή δικαιώματα μονομερούς καθορισμού ή ανακαθορισμού στοιχείων της σύμβασης (ιδίως ρήτρες αναπροσαρμογής της τιμής αγαθών ή υπηρεσιών), χωρίς να αναφέρεται ο λόγος για την απονομή τέτοιων δικαιωμάτων ή οι προϋποθέσεις της άσκησής τους⁸²⁶. Αυστηρή έναντι τέτοιων όρων ήταν και η θέση της γαλλικής νομολογίας, η οποία υπό το άρθρο 1129 του γαλλικού αστικού κώδικα (*Code civil*) θεωρούσε άκυρες τις ρήτρες μονομερούς ανακαθορισμού της παροχής λόγω αοριστίας ως προς τη συμβατική δέσμευση⁸²⁷.

⁸²² Πρβλ. *Δέλλιο*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 II, αρ. 271, ο οποίος επισημαίνει ότι η ελληνική ρύθμιση εξειδικεύει την αρχή της διαφάνειας στις εν λόγω περιπτώσεις του άρθρου 2§7 του Ν. 2251/1994.

⁸²³ Ότι η ελληνική θεωρία και νομολογία θεωρούν ότι η αρχή της διαφάνειας βασίζεται αφενός στην §6 του άρθρου 2 και αφετέρου στις συγκεκριμένες περιπτώσεις της ενδεικτικής λίστας της §7 του άρθρου 2, και ιδίως στις περιπτώσεις (ε), (ζ), (η), (ι) και (ια), όπου περιγράφονται ρήτρες, οι οποίες δεν επιτρέπουν στον καταναλωτή να σταθμίσει αποφασιστικά στοιχεία της σύμβασης ή το μέτρο της παροχής ή της αντιπαροχής επισημαίνει η *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 56. Ότι δεν περιορίζεται ο έλεγχος στις ρήτρες που αναφέρονται στο άρθρο 308 παρ. 4 BGB (*“Änderungsvorbehalt - die Vereinbarung eines Rechts des Verwenders, die versprochene Leistung zu ändern oder von ihr abzuweichen, wenn nicht die Vereinbarung der Änderung oder Abweichung unter Berücksichtigung der Interessen des Verwenders für den anderen Vertragsteil zumutbar ist”*) δέχεται και ο *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 439.

⁸²⁴ *Παπαχήστου Γιώργου*, Ρήτρες αναπροσαρμογής τιμήματος και προστασία του καταναλωτή, ΧρΙΔ 2014, 549, με περαιτέρω παραπομπές.

⁸²⁵ *Armbrüster*, ό.π., 439.

⁸²⁶ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 69, 2η έκδοση, σ. 259.

⁸²⁷ Έτσι, π.χ. Cass. της 14.6.88, αντίθετα Cass. της 29.11.94, η οποία έκρινε οριστό γενικό όρο της Alcatel που επέτρεπε την αύξηση των τελών σύμφωνα με το ισχύον κάθε φορά τιμολόγιο. *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 69, υποσ. 150, 2η έκδοση σ. 259, υποσ. 782.

(α) Περιπτώσεις ΓΟΣ υπαγόμενες στην λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

(i) Περίπτωση (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

389. Η διατύπωση της περίπτωσης (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 3 του άρθρου 2 Ν. 3587/2007, είναι η εξής: «Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... (ε) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, ο οποίος να αναφέρεται στη σύμβαση»⁸²⁸.

390. Με την εν λόγω διάταξη επιτυγχάνεται η ενσωμάτωση τόσο της διάταξης του εδ. ι' της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13 («ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα ... να επιτρέπουν στον επαγγελματία να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της σύμβασης χωρίς σοβαρό λόγο ο οποίος να προβλέπεται στη σύμβαση»), η οποία αναφέρεται σε μονομερή τροποποίηση της σύμβασης εν γένει, όσο και της διάταξης του εδ. κ' της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13 («ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα ... να επιτρέπουν στους επαγγελματίες να τροποποιούν μονομερώς και χωρίς σοβαρό λόγο τα χαρακτηριστικά του προς παράδοση προϊόντος ή της προς παροχήν υπηρεσίας»), η οποία αναφέρεται ειδικότερα σε μονομερή τροποποίηση της παροχής του προμηθευτή⁸²⁹.

391. Επί της περίπτωσης (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 προσήκουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις γενικού χαρακτήρα, προτού να εξεταστούν οι ειδικότερες προϋποθέσεις χαρακτηρισμού ΓΟΣ ως *per se* καταχρηστικού με βάση αυτή:

- 1) Το εδ. ε' αφορά τόσο στις διαρκείς συμβάσεις, όσο και στις συμβάσεις «στιγμιαίας» εκπλήρωσης, καθόσον δεν τίθεται περιορισμός στον νόμο, που να περιορίζει την εφαρμογή του εδ. ε' στις διαρκείς συμβάσεις. Στις διαρκείς συμβάσεις, όμως, η αναπροσαρμογή της παροχής μπορεί να είναι περισσότερο δικαιολογημένη για τον προμηθευτή (ΑΚ 288)⁸³⁰ και το ζήτημα της αναπροσαρμογής της παροχής θα ανακύπτει συχνότερα στην πράξη, λόγω της αλλαγής των δεδομένων αρχικού προσδιορισμού της σύμβασης με την πάροδο του χρόνου. Συνεπώς, ιδιαίτερη είναι η σημασία του εδ. ε' για τις διαρκείς συμβάσεις.
- 2) Τίθεται το ερώτημα κατά πόσον η κρίση ότι συγκεκριμένη ρήτρα ΓΟΣ με την οποία ο προμηθευτής επιφυλάσσει στον εαυτό του το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης δεν τυγχάνει καταχρηστική σύμφωνα με τις διατάξεις του εδ. ε' καθιστά οπωσδήποτε νόμιμη την άσκηση του σχετικού δικαιώματος τροποποίησης από τον προμηθευτή, αν

⁸²⁸ Βλ. και εξέταση της περίπτωσης (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 υπό το πρίσμα της αρχής της διαφάνειας σε *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 277 επ..

⁸²⁹ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 113, 2η έκδοση, σ. 341.

⁸³⁰ *Μεντή*, ό.π., 1η έκδοση, σ. 115, 2η έκδοση, σ. 346.

καταλείπεται, δηλαδή, πεδίο εφαρμογής στην ΑΚ 281, όπως και στην ΑΚ 371⁸³¹.

- 3) Υποστηρίζεται ότι η καλή πίστη (ΑΚ 288) επιβάλλει, κατά κανόνα, την προειδοποίηση του καταναλωτή για την άσκηση του δικαιώματος, το οποίο επιτρεπτά κατά το εδ. ε' προβλέπεται υπέρ του προμηθευτή. Δηλαδή για την νόμιμη άσκηση του δικαιώματος, ο προμηθευτής υποχρεούται να γνωστοποιήσει στον καταναλωτή ότι προτίθεται να ασκήσει το σχετικό δικαίωμα του (*arg. από την ΑΚ 697 εδ. β', σύμφωνα με την οποία ο εργολάβος οφείλει να ειδοποιήσει χωρίς υπαίτια καθυστέρηση τον εργοδότη ότι εμφανίζεται ανάγκη να γίνει υπέρβαση του προϋπολογισμού, διαφορετικά χάνει κάθε αξίωση για την επιπλέον δαπάνη ή εργασία.*)⁸³². Τέτοια υποχρέωση του προμηθευτή δεν προβλέπεται από το εδ. ε'. Ορθότερο θα πρέπει να θεωρηθεί να γίνει δεκτό ότι οι διατάξεις των σχετικών ΓΟΣ που αφορούν στη γνωστοποίηση της τροποποίησης στον καταναλωτή θα πρέπει να ελεγχθούν ως προς την καταχρηστικότητα τους ή μη κατά περίπτωση, με βάση τις διατάξεις της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.
- 4) Η διάταξη του εδ. ε' είναι επιδεκτική ανάλογης εφαρμογής και στις εμπορικές συμβάσεις, ιδίως σε συμβάσεις διαδοχικών πωλήσεων ή διανομής⁸³³, όμως ο λόγος που θεμελιώνει το μονομερές δικαίωμα τροποποίησης της εμπορικής σύμβασης δεν απαιτείται να είναι τόσο εξειδικευμένος όσο στην καταναλωτική σύμβαση⁸³⁴.

392. Όπως συνάγεται από την γραμματική διατύπωση της περίπτωσης (ε), οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού ΓΟΣ ως *per se* καταχρηστικού με βάση αυτή είναι: (α) η επιφύλαξη στον προμηθευτή του δικαιώματος μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης, (β) η έλλειψη συνδρομής ορισμένου, ειδικού και σπουδαίου λόγου για την επιφύλαξη του εν λόγω δικαιώματος στον προμηθευτή και (γ) η μη αναφορά του λόγου αυτού στην σύμβαση. Οι προϋποθέσεις αυτές, καθώς και η σχέση που έχουν η μια με την άλλη, εξετάζονται αναλυτικότερα στη συνέχεια.

Α. Επιφύλαξη στον προμηθευτή του δικαιώματος μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης

393. Τροποποίηση της σύμβασης συνιστά η μεταβολή οποιουδήποτε στοιχείου της, όπως της παροχής, της αντιπαροχής, του τρόπου, χρόνου και τόπου εκπλήρωσης ή άλλων σημαντικών συμβατικών στοιχείων. Μεταβολή δύναται να συνιστά όχι μόνο ο περιορισμός, αλλά και η επέκταση της παροχής, όπως το μονομερές δικαίωμα που επιφυλάσσει στον εαυτό του ο εργολάβος να προβεί

⁸³¹ Καταφατικά απαντά ο *Μεντής*, ό.π., 1η έκδοση, σ. 115, 2η έκδοση, σ. 346. Αναλυτικότερη εξέταση του ζητήματος βλ. υπό VII.3(ε)(ii), αρ. 450, κατωτέρω.

⁸³² *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 115, 2η έκδοση, σ. 346-347.

⁸³³ Βλ. V.4(β), αρ. 316, ανωτέρω.

⁸³⁴ *Μεντή*, ό.π., 1η έκδοση, σ. 116, 2η έκδοση, σ. 357.

σε συμπληρωματικές εργασίες έναντι πρόσθετου ανταλλάγματος⁸³⁵. Ως προς το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης του ύψους της αντιπαροχής του καταναλωτή και ως προς τον χρόνο εκπλήρωσης της παροχής του προμηθευτή, εφαρμόζονται παράλληλα και άλλες διατάξεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, ήτοι οι περιπτώσεις η, ια και ιη. Το εδ. ε' έχει αυτοτελή σημασία κυρίως ως προς το δικαίωμα μονομερούς καθορισμού της παροχής του προμηθευτή⁸³⁶. Αναφορικά με το δικαίωμα μονομερούς λύσης, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αυτό αφορά στις συμβάσεις ορισμένου και όχι αορίστου χρόνου, καθώς επί των τελευταίων εφαρμοστέο είναι το εδ. στ', σύμφωνα με το οποίο απαγορεύονται οι ΓΟΣ που επιτρέπουν στον προμηθευτή να καταγγείλει σύμβαση αόριστης διάρκειας χωρίς εύλογη προθεσμία⁸³⁷.

394. Το εδ. ε' δεν ρυθμίζει ρητά την περίπτωση κατά την οποία προβλέπεται (αρχική) αοριστία της συμβατικής παροχής και παρέχεται συμβατικά μονομερές δικαίωμα στον προμηθευτή-χρήστη των ΓΟΣ να προσδιορίσει εξυπαρχής το περιεχόμενο της παροχής. Τέτοιοι όροι είναι επαχθέστεροι για τον καταναλωτή σε σχέση με τις ρήτρες μονομερούς τροποποίησης της παροχής, αφού επιτείνουν την αδιαφάνεια του συμβατικού ορίζοντα και ελέγχονται με βάση τη γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁸³⁸. Η ΠΠρΑθ 1208/1998⁸³⁹, πάντως, έκρινε με ευρεία ερμηνεία του εδ. ε' άκυρο τον όρο σύμβασης τραπεζικής κατάθεσης, με τον οποίο προβλεπόταν μονομερές δικαίωμα της τράπεζας να επιβάλλει οποτεδήποτε έξοδα κίνησης λογαριασμού, δικαίωμα δηλαδή να προσδιορίσει από την αρχή την παροχή (η διατύπωση του όρου ήταν «... Η Τράπεζα μπορεί κατά την κρίση της να επιβάλλει οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπα ανώτερα από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά η τράπεζα για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού»).

Β. Έλλειψη συνδρομής ορισμένου, ειδικού και σπουδαίου λόγου για επιφύλαξη του δικαιώματος στον προμηθευτή

395. Προϋπόθεση του κύρους όρου με τον οποίο ο προμηθευτής επιφυλάσσεται δικαιώματός του για τροποποίηση ή λύση της σύμβασης είναι να υφίσταται ορισμένος, ειδικός και σπουδαίος λόγος.
396. Σπουδαίος λόγος, ο οποίος θα μπορούσε να δικαιολογήσει την επιφύλαξη δικαιώματος τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης δύναται να είναι ορισμένη απρόβλεπτη εξέλιξη για τον προμηθευτή ή όταν είναι πλέον μη ανεκτή κατά την καλή πίστη η συνέχιση της δέσμευσής του στην παροχή που υποσχέθηκε

⁸³⁵ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 115, 2η έκδοση, σ. 346.

⁸³⁶ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 113, 2η έκδοση, σ. 342.

⁸³⁷ Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 284.

⁸³⁸ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 114, 2η έκδοση, σ. 343. Κατά τον Μεντή, σε εξαιρετικές περιπτώσεις και αφού, κατά την ερμηνεία της παρ. 6, ληφθεί υπόψη ο κανόνας του εδ. ε', μπορεί να κριθούν έγκυρες, εφόσον υπάρχει ειδικός, σοβαρός λόγος που δικαιολογεί την συμβατική αοριστία (και εφόσον, βέβαια, προβλέπονται εύλογα κριτήρια άρσης της αοριστίας, εδ. ια'). Έτσι και Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 282.

⁸³⁹ ΠΠρΑθ 1208/1998 ΔΕΕ 1998, 1102.

(ενόψει και του μεγάλου -ενδεχομένως- κύκλου αποδεκτών αυτής της υπόσχεσης)⁸⁴⁰. Η προϋπόθεση ο σπουδαίος λόγος να είναι ειδικός συμβάλλει στην διαφάνεια του όρου, αφού ο καταναλωτής γνωρίζει εκ των προτέρων την ακριβή αιτία της τροποποίησης⁸⁴¹. Η προϋπόθεση ο σπουδαίος λόγος να είναι ορισμένος φαίνεται να έχει χάσει την αυτοτελή της σημασία, ενόψει τη ρητής προσθήκης, με την παρ. 3 του άρθρου 2 Ν. 3587/2007, με βάση την οποία ο σπουδαίος λόγος πρέπει να αναφέρεται στη σύμβαση. Μολαταύτα, το νοηματικό του περιεχόμενο θα πρέπει να θεωρηθεί ότι κάλυπτε και καλύπτει την περίπτωση που ο προμηθευτής επιφυλάσσεται του δικαιώματός του να προσδιορίσει τον σπουδαίο λόγο.

397. Τίθεται το ζήτημα αν αρκεί η διατύπωση στον όρο των λόγων που επιβάλλουν την τροποποίηση ή αν απαιτείται να διατυπώνονται και τα κριτήρια της τροποποίησης σε αυτόν, καθώς η διάταξη του εδ. ε' παρουσιάζει ασάφεια ως προς το ζήτημα αυτό. Συναφώς υποστηρίζεται ότι απαιτείται η διατύπωση στον όρο αμφοτέρων⁸⁴².

Γ. Μη αναφορά του σπουδαίου λόγου στη σύμβαση

398. Ο σπουδαίος λόγος πρέπει, με βάση την αλλαγή της διατύπωσης της περ. ε' που επέφερε η παρ. 3 του άρθρου 2 Ν. 3587/2007, να εξειδικεύεται στην σύμβαση. Η προϋπόθεση αυτή συναγόταν ήδη από την απαίτηση ο σπουδαίος λόγος να είναι ορισμένος, καθώς η απαίτηση αυτή ερμηνευόταν ως επιταγή ο σπουδαίος

⁸⁴⁰ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 113-114, 2η έκδοση σ. 342-343, ο οποίος επισημαίνει ότι με τις σύγχρονες τεχνικές δυνατότητες καθώς και τις δυνατότητες επικοινωνίας και πληροφόρησης, που κατά κανόνα διαθέτει ο προμηθευτής, δυσχερώς μπορεί να δικαιολογηθεί η ανάγκη του προμηθευτή για μονομερή τροποποίηση της παροχής του, ιδίως σε μη διαρκείς συμβάσεις. Κατά τον *Μεντή*, ακόμη κι όταν ο προμηθευτής δεν είναι ο ίδιος παραγωγός του προϊόντος ή δεν προσφέρει ο ίδιος πρωτογενώς την παρεχόμενη υπηρεσία, εύλογα αναμένεται από αυτόν να πληροφορηθεί εγκαίρως τις ιδιότητες του πωλούμενου αγαθού ή της προσφερόμενης υπηρεσίας, αφού αυτό βρίσκεται στον κύκλο του δικού του κινδύνου, του δικού του συμφέροντος και της δικής του επιχειρηματικής πρωτοβουλίας. Περίπτωση σπουδαίου λόγου μονομερούς τροποποίησης ασφαλιστικής σύμβασης δέχθηκε η ΑΠ 1401/1999, ό.π., με τις ακόλουθες σκέψεις: «Ο όρος του εδ. ε' με τον οποίο απαγορεύεται η επιφύλαξη στον ασφαλιστή του δικαιώματος μονομερούς τροποποίησης της ασφαλιστικής σύμβασης χωρίς ορισμένο ειδικό και σπουδαίο λόγο αποβλέπει στην προστασία του ασφαλισμένου από μία μονόπλευρη από τον ασφαλιστή τροποποίηση της σύμβασης έτσι ώστε να διατηρείται η σχέση ισορροπίας που υπάρχει μεταξύ τους. Εάν όμως το ενδιαφέρον του ασφαλιστή για τροποποίηση της σύμβασης υπερέχει από το ενδιαφέρον του ασφαλισμένου προς διατήρηση της σύμβασης όπως έχει, τότε υφίσταται ειδικός και σπουδαίος λόγος για την τροποποίηση. Τέτοιο ενδιαφέρον του ασφαλιστή υπάρχει όταν ο ασφαλιστικός κίνδυνος είναι μεταβλητός, δηλ. οι πιθανότητες της επέλευσής του αυξάνουν ή ελαττώνονται. Έτσι επί ασφαλίσεως ζωής και ιδία επί καλύψεως σοβαρών ασθενειών, όπου κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας οι πιθανότητες επέλευσης του κινδύνου αυξάνονται σε άτομα προχωρημένης ηλικίας, πρόκειται για ασφάλιση μεταβλητού κινδύνου. Το μεταβλητό και το μέγεθος του κινδύνου τούτου αποτελούν ειδικό και σπουδαίο λόγο που δικαιολογεί την τροποποίηση της σύμβασης ως προς την αύξηση από ορισμένη ηλικία του ασφαλισμένου του ασφαλιστρού, το οποίο ως ουσιώδες στοιχείο της ασφαλιστικής σύμβασης με τη μορφή της ακριβούς αντιπαροχής του ασφαλισμένου έναντι του κινδύνου που αποδέχεται ο ασφαλιστής, δικαιολογεί τη μεταβολή του ανάλογα με τις πιθανότητες πραγματοποίησης του κινδύνου». Για την μεταγενέστερη προσθήκη άρθρου 2Α (Αναπροσαρμογή ασφαλιστρού) στον Ν. 2251/1994 με το άρθρο 268 του Ν. 4738/2020 βλ. υπό VII.3(θ)(i), αρ. 533.

⁸⁴¹ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 114, 2η έκδοση, σ. 344.

⁸⁴² *Ρούσσο*, ό.π., ΧριΔ 2004, σ. 884 επ., *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 281.

λόγος να ορίζεται στην σύμβαση, ώστε να είναι γνωστός στον καταναλωτή, λόγω της οποίας δεν αρκούσε να προβλέπεται στην ρήτρα αορίστως, π.χ. ότι «ο προμηθευτής μπορεί για σπουδαίο λόγο να τροποποιήσει την παροχή του»⁸⁴³.

Δ. Σχέση μεταξύ των προϋποθέσεων της περίπτωσης (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

399. Οι προϋποθέσεις της περ. ε' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά προκειμένου να εφαρμοστεί, ήτοι εφόσον υφίσταται επιφύλαξη στον προμηθευτή του δικαιώματος μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης, θα πρέπει να υφίσταται ορισμένος, ειδικός και σπουδαίος λόγος για την επιφύλαξη και, επιπροσθέτως, να αναφέρεται αυτός στην σύμβαση, αλλιώς ο όρος είναι καταχρηστικός και, επομένως, άκυρος.
400. Ρήτρες μονομερούς δικαιώματος εύλογων μικρών τροποποιήσεων θα πρέπει να θεωρούνται έγκυρες, εφόσον δεν αντιστρατεύονται τον σκοπό της σύμβασης. Το εύλογο κρίνεται με στάθμιση συμφερόντων, κατά την οποία, βέβαια, προηγείται κατ' αρχήν το συμφέρον του καταναλωτή να λάβει την παροχή, όπως του την υποσχέθηκε ο αντισυμβαλλόμενος του⁸⁴⁴. Το ζήτημα θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως περίπτωση εφαρμογής της κινητής κλίμακας του *Wilburg*⁸⁴⁵, δηλαδή όσο πιο σημαντική είναι η τροποποίηση, τόσο πιο σημαντικός θα πρέπει να είναι ο λόγος που την αιτιολογεί.

(ii) Περίπτωση (ια) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

401. Η διατύπωση της περίπτωσης (ια) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι η ακόλουθη: «Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... χωρίς σπουδαίο λόγο αφήνουν το τίμημα αόριστο και δεν επιτρέπουν τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή».
402. Από τη διάταξη συνάγεται ότι η αοριστία του τιμήματος σε ΓΟΣ συμβάσεων που καταρτίζονται με καταναλωτές δεν είναι ανεκτή, παρά μόνο αν συντρέχει σπουδαίος λόγος, οπότε πρέπει ο προσδιορισμός του τιμήματος να επιτρέπεται με ειδικώς καθορισμένα στη σύμβαση κριτήρια⁸⁴⁶. Ακόμη και όταν υπάρχει σπουδαίος λόγος για την αοριστία του τιμήματος, πρέπει περαιτέρω, για να είναι έγκυρη η σχετική ρήτρα, να προβλέπονται ειδικά και εύλογα κριτήρια για τον προσδιορισμό του⁸⁴⁷. Δηλαδή θα πρέπει να υφίσταται σωρευτικά (i) σπουδαίος λόγος για την αοριστία του τιμήματος και (ii) να επιτρέπεται ο προσδιορισμός του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή. Συνεπώς, αφενός η ύπαρξη σπουδαίου λόγου δεν επιτρέπει

⁸⁴³ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 114, 2η έκδοση, σ. 344.

⁸⁴⁴ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 115-116, 2η έκδοση, σ. 352.

⁸⁴⁵ Βλ. για το κινητό σύστημα κατά *Wilburg* υπό V.2(ζ)(iii), αρ. 283 ανωτέρω.

⁸⁴⁶ ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150. Βλ. και *Becker J.*, Beck'sher Online-Kommentar BGB § 309 Nr 1, Stand 01.03.2006, Edition 4.

⁸⁴⁷ Πρβλ. Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 377.

στον χρήστη των ΓΟΣ να αφήσει το τίμημα παντελώς αόριστο, αφετέρου η πρόβλεψη ειδικών κριτηρίων για τον προσδιορισμό αόριστου τιμήματος δεν αρκεί για να αποτρέψει τον χαρακτηρισμό ΓΟΣ ως αδιαφανούς, αν η αοριστία του τιμήματος δεν οφείλεται σε σπουδαίο λόγο.

403. Έχει υποστηριχθεί ότι σπουδαίος λόγος και εύλογα κριτήρια αύξησης είναι έννοιες αλληλοκαλυπτόμενες⁸⁴⁸. Επί της άποψης αυτής θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο λόγος της αοριστίας του τιμήματος μιας σύμβασης δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με τα κριτήρια που προβλέπονται σε αυτή για τον προσδιορισμό του.
404. Στη συνέχεια εξετάζονται οι κεντρικές έννοιες της εν λόγω διάταξης, ήτοι (i) το τίμημα, (ii) η αοριστία του τιμήματος, (iii) ο σπουδαίος λόγος που δικαιολογεί την αοριστία του τιμήματος και (iv) τα ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή κριτήρια που επιτρέπουν τον προσδιορισμό του τιμήματος, αλλά και η σχέση της διάταξης του εδαφίου ε' με τη διάταξη του εδαφίου ια' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.

A. Τίμημα

405. Ως τίμημα θα πρέπει να νοηθεί όχι μόνο το προβλεπόμενο σε συμβάσεις πωλήσεως αλλά και κάθε μορφής χρηματικό αντάλλαγμα ή άλλη αντιπαροχή που υποχρεούται κατά τη σύμβαση να καταβάλει ο καταναλωτής. Αντίθετη άποψη θα περιόριζε τη ρυθμιστική εμβέλεια της διάταξης αποκλειστικά σε συμβάσεις πώλησης, χωρίς να υφίσταται οιοσδήποτε δικαιολογητικός λόγος. Επιχείρημα προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να θεμελιωθεί και στην οικεία διάταξη της Οδηγίας 93/13, όπου γίνεται λόγος για αύξηση της τιμής αγαθών ή υπηρεσιών (διάταξη του εδ. λ' της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13: «... να παρέχουν στον πωλητή αγαθών ή στον παρέχοντα υπηρεσίες το δικαίωμα να αυξάνει τις τιμές του»)⁸⁴⁹.

B. Αοριστία του τιμήματος

406. Αοριστία του τιμήματος δεν υπάρχει μόνο όταν το τίμημα είναι τελείως αόριστο. Περαιτέρω, αοριστία του τιμήματος υφίσταται και στην περίπτωση που το τίμημα προσδιορίζεται μεν στην σύμβαση, προβλέπεται όμως δυνατότητα αναπροσδιορισμού του κατά αόριστο τρόπο⁸⁵⁰.

Γ. Συνδρομή σπουδαίου λόγου για την αοριστία του τιμήματος

407. Υφίσταται σπουδαίος λόγος για την αοριστία του τιμήματος, όταν, κατά την καλή πίστη, είναι αναγκαία για τον προμηθευτή η αύξηση του τιμήματος. Ενδεικτικώς, αναγκαία μπορεί να είναι η αύξηση του τιμήματος σε περίπτωση αύξησης της τιμής της πρώτης ύλης, πληθωρισμού, αύξησης των επιτοκίων ή

⁸⁴⁸ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 378.

⁸⁴⁹ *Μεντή*, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 376, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 296.

⁸⁵⁰ *Μεντή*, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 376. *Ευθυμίου*, ό.π., αρ. 296.

υποτίμησης του νομίσιματος⁸⁵¹. Αν οι παράγοντες αυτοί είναι πράγματι ικανοί να δικαιολογήσουν την αοριστία του τιμήματος που προβλέπεται στους ΓΟΣ μιας επιχείρησης, θα κριθεί ανάλογα με το είδος της συγκεκριμένης επιχείρησης και τη φύση της εκάστοτε συναλλαγής⁸⁵².

408. Ως παράδειγμα έλλειψης σπουδαίου λόγου αναφέρεται η περίπτωση πωλήσεως αγαθών μετά από παραγγελία του πελάτη (π.χ. συμβάσεις/προσύμφωνα πωλήσεως αυτοκινήτων προβλέπουν συχνά ότι το τίμημα θα καθορισθεί, όταν παραδοθεί το αυτοκίνητο, χωρίς καμία αναφορά στο τίμημα που ισχύει κατά τη στιγμή της παραγγελίας). Τέτοιες ρήτρες είναι άκυρες κατά το εδ. ια', αφού δεν υπάρχει σπουδαίος λόγος που δικαιολογεί την πλήρη αοριστία⁸⁵³.
409. Συνήθεις είναι οι ρήτρες αοριστίας του τιμήματος σε διαρκείς μακροχρόνιες συμβάσεις, οι οποίες από τη φύση τους υπόκεινται σε αναπροσαρμογή προς τις εκάστοτε οικονομικές συνθήκες⁸⁵⁴. Η αναπροσαρμογή των οικονομικών συνθηκών δύναται να συνιστά, πράγματι, σπουδαίο λόγο για την αναπροσαρμογή του τιμήματος. Έτσι, πριν το ζήτημα αποτελέσει αντικείμενο ειδικής νομοθετικής ρύθμισης, γινόταν δεκτό ότι ρήτρες ετήσιας αναπροσαρμογής των ασφαλιστρών σε συμβάσεις ασφαλιστικής κάλυψης εξόδων νοσηλείας είναι έγκυρες, όταν ως λόγος και κριτήριο αναπροσαρμογής προβλέπεται η μέση ετήσια αύξηση των νοσηλείων, αφού το ασφαλιστρο παρακολουθεί την κάλυψη⁸⁵⁵. Αυτό δεν ισχύει σε συμβάσεις ασφαλίσεως ζωής, στις οποίες ο ασφαλιστής έχει υποσχεθεί καταβολή συγκεκριμένου ποσού με τον θάνατο ή τη συμπλήρωση κάποιας ηλικίας του ασφαλισμένου, αφού το ύψος της κάλυψης δεν αλλάζει⁸⁵⁶.
410. Έχει επισημανθεί⁸⁵⁷ ότι η αξίωση για διαφάνεια του τιμήματος δεν μπορεί να έχει το νόημα ότι στον επίμαχο συμβατικό όρο πρέπει να περιέχεται οικονομική ανάλυση των παραγόντων που δικαιολογούν τον προσδιορισμό του τιμήματος στο συγκεκριμένο ύψος. Η θέση αυτή είναι ορθή σε ό,τι αφορά στην αναφορά του σπουδαίου λόγου στη σύμβαση. Πράγματι, η ακριβής οικονομική ανάλυση των λόγων που η αύξηση του κόστους νοσηλείας συνιστά σπουδαίο λόγο για αναπροσαρμογή του ασφαλιστρού είναι, σε τελική ανάλυση, αδιάφορη για τον καταναλωτή. Κρίσιμο είναι ότι πράγματι η αύξηση του κόστους νοσηλείας αποτελεί σπουδαίο λόγο για την αύξηση των ασφαλιστρών. Ενόψει, όμως, της απαίτησης για ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον

⁸⁵¹ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 377.

⁸⁵² Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 377.

⁸⁵³ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 384. Βλ. και Brandner, Die Rechtsprechung der BGH-Senate zum AGB-Gesetz, in Zehn Jahre AGB-Gesetz, σελ. 41 επ., όπου και άλλα παραδείγματα από τη γερμανική νομολογία.

⁸⁵⁴ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 121, 2η έκδοση, σ. 384-385.

⁸⁵⁵ Πλέον το ζήτημα αντιμετωπίζεται από το άρθρο 2Α (Αναπροσαρμογή ασφαλιστρών) του Ν. 2251/1994, το οποίο προστέθηκε με το άρθρο 268 του Ν. 4738/2020 βλ. υπό VII.3(θ)(i), αρ. 533.

⁸⁵⁶ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 122, 2η έκδοση, σ. 385.

⁸⁵⁷ Παπανικολάου, Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (Ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 2008, σ. 673, υποσ. 68.

καταναλωτή κριτήρια που επιτρέπουν τον προσδιορισμό του τιμήματος, θα πρέπει να περιέχονται στοιχεία προσδιοριστικά του μέτρου της αναπροσαρμογής του ασφαλιστρού στη σύμβαση. Συναφώς η ΠΠρΑθ 2411/97 έκρινε κατ' εφαρμογή του στοιχείου ε', άκυρο τον όρο, σύμφωνα με τον οποίο «η εταιρία διατηρεί το δικαίωμα αλλαγής των ασφαλιστρών αυτής της κάλυψης - οποιαδήποτε ημερομηνία ανανέωσης της» με τη σκέψη ότι δεν καθορίζονται ειδικά στη σύμβαση τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία είναι δυνατή η αύξηση των ασφαλιστρών⁸⁵⁸.

Δ. Ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή κριτήρια που επιτρέπουν τον προσδιορισμό του τιμήματος

411. Αν προβλέπονται κριτήρια για τον μονομερή καθορισμό του τιμήματος, παρέχεται στον καταναλωτή η δυνατότητα πρόβλεψης των ενδεχόμενων σε βάρος του συνεπειών από τον μονομερή καθορισμό του τιμήματος⁸⁵⁹. Συνεπώς, η νομοθετική επιταγή για την ύπαρξη στη σύμβαση ειδικά καθορισμένων και εύλογων για τον καταναλωτή κριτηρίων που επιτρέπουν τον προσδιορισμό του τιμήματος συμβιβάζει το συμφέρον του προμηθευτή να αναπροσαρμόσει το τίμημα λόγω σπουδαίου λόγου και το συμφέρον του καταναλωτή να γνωρίζει την οικονομική του επιβάρυνση από τη σύμβαση. Τα κριτήρια της αναπροσαρμογής πρέπει να είναι προσδιορισμένα κατά ποιότητα και ποσότητα και εύλογα.

Ε. Σχέση περίπτωσης εδ. ια' με την περίπτωση του εδ. ε' του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

412. Όπως στην περίπτωση των ρητρών του εδ. ε' (ρήτρες μονομερούς τροποποίησης της σύμβασης), έτσι και στην περίπτωση των ρητρών του εδ. ια' (ρήτρες αοριστού τιμήματος), η συμβατική αοριστία προϋποθέτει, κατ' απόκλιση από τον ΑΚ, σπουδαίο λόγο που δικαιολογεί την αοριστία. Το εδ. ια' είναι ειδική διάταξη σε σχέση με το εδ. ε' του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994, καθώς αφορά ειδικά την αοριστία ως προς τίμημα⁸⁶⁰.

413. Στη νομολογία συχνά γίνεται σωρευτική επίκληση των περιπτώσεων ε' και ια' της λίστας της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Η προσέγγιση αυτή δεν είναι αδικαιολόγητη, καθώς δεν προκύπτει πάντοτε με σαφήνεια αν οι όροι που κρίνονται σχετίζονται μόνο με την αντιπαροχή του καταναλωτή ή με άλλες οικονομικές επιβαρύνσεις, που όμως δεν συνιστούν αντιπαροχή του καταναλωτή για την παροχή του προμηθευτή⁸⁶¹. Μολαταύτα, η σχετική

⁸⁵⁸ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 122. Βλ. πλέον για την ειδική νομοθετική αντιμετώπιση του ζητήματος υπό VII.3(θ)(i), αρ. 533.

⁸⁵⁹ Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 564.

⁸⁶⁰ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 120, 2η έκδοση, σ. 376.

⁸⁶¹ Παρσενίου, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 58, όπου επισημαίνεται ότι οι αποφάσεις είναι κατ' αποτέλεσμα ορθές και συμβάλλουν στην προστασία του καταναλωτή από τις αδιαφανείς και για αυτόν τον λόγο καταχρηστικές ρήτρες.

διάκριση μεταξύ της περίπτωσης ε' και της περίπτωσης ια' δύναται να έχει πρακτική σημασία. Έτσι, ο ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο λογαριασμοί με μέσο μηνιαίο υπόλοιπο μικρότερο από εκείνο που ορίζει η Τράπεζα, βαρύνονται με έξοδα τήρησης και παρακολούθησης και κινήσεων, ο οποίος κρίθηκε ως αδιαφανής με συνδυασμένη εφαρμογή των περιπτώσεων ε' και ια' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, απαιτεί την εξέταση αν τα ποσά που καλείται να καταβάλει ο πελάτης της Τράπεζας αποτελούν πράγματι έξοδα της Τράπεζας ή αντιπαροχή του καταναλωτή για την παροχή της Τράπεζας. Και αυτό, διότι αν τα ποσά αυτά δεν συνιστούν αντιπαροχή, ο εν λόγω ΓΟΣ πρέπει να ελεγχθεί και ως προς την αδιαφάνεια της αιτίας για την οποία επιβάλλονται τα έξοδα⁸⁶², ενώ αν συνιστούν αντιπαροχή, δεν νοείται τέτοιος έλεγχος.

(iii) Περίπτωση (ζ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

414. Η διατύπωση της περίπτωσης (ζ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι η ακόλουθη: «Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... επιφλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα να κρίνει μονομερώς αν η παροχή του είναι σύμφωνη με τη σύμβαση»⁸⁶³.
415. Ρήτρα της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ με περιεχόμενο παραπλήσιο με αυτό της περίπτωσης (ζ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι η ρήτρα (μ), κατά το μέρος που αναφέρεται σε ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα «να παρέχουν στον επαγγελματία το δικαίωμα να καθορίζει εάν τα εμπορεύματα που παραδίδονται ή οι υπηρεσίες που παρέχονται είναι σύμφωνες με τους όρους της σύμβασης». Αλλά και οι ρήτρες που παρέχουν στον επαγγελματία «το αποκλειστικό δικαίωμα να ερμηνεύει μια οποιαδήποτε ρήτρα της σύμβασης», οι οποίες ομοίως καταλαμβάνονται από τη διατύπωση της ρήτρας (μ) της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας, θα πρέπει να κρίνονται ως καταχρηστικές, ως εντασσόμενες στο πλαίσιο της περίπτωσης (ζ) του άρθρου 2 παρ. 7 Ν. 2251/94, κατά το μέτρο που ο όρος που αποτελεί αντικείμενο ερμηνείας αναφέρεται σε χαρακτηριστικά της παροχής. Αν ο όρος που αποτελεί αντικείμενο ερμηνείας δεν αναφέρεται σε χαρακτηριστικά της παροχής, ο σχετικός ΓΟΣ θα πρέπει να ελέγχεται για καταχρηστικότητα με βάση τα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 2 παρ. 6, αφού η απονομή δικαϊώματος δεσμευτικής ερμηνείας της σύμβασης στον ένα συμβαλλόμενο ανατρέπει προδήλως τη συμβατική ισορροπία⁸⁶⁴.
416. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ρήτρες με το περιεχόμενο της περίπτωσης (ζ) του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα κύρους πέραν και ανεξαρτήτως της πρόβλεψης της περίπτωσης (ζ), καθώς, αν γίνουν αντιληπτές ως ουσιαστικού δικαίου συμφωνίες, είναι άκυρες κατά την ΑΚ 372, αφού η μονομερής απόλυτη κρίση για το αν η παροχή είναι σύμφωνη με τη σύμβαση ισοδυναμεί με απόλυτο, μονομερή, προσδιορισμό της ίδιας της παροχής, ενώ αν γίνουν αντιληπτές ως δικονομικού δικαίου συμφωνίες (συμφωνίες διαιτητικής πραγματογνωμοσύνης ή διαιτησίας, με την έννοια ότι

⁸⁶² Βλ. και *Paparseniou*, ό.π., σελ. 60.

⁸⁶³ Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 207-208.

⁸⁶⁴ Πρβλ. *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 123, 2η έκδοση, σ. 361.

αντικείμενό τους είναι είτε η διαπίστωση πραγματικών περιστατικών, όπως είναι η ποιότητα του αγαθού ή της υπηρεσίας, είτε η κρίση για την εκτέλεση της σύμβασης αντιστοίχως) είναι άκυρες ως αντίθετες με την αρχή της δίκαιης δίκης και της δικονομικής ισότητας των όπλων (Συντ. 8, 20, ΚΠολΔ 110, αλλά και άρθρο 2 παρ. 7 εδ. λα' του Ν. 2251/1994), αφού αναθέτουν στον ένα από τους διαδίκους να κρίνει, χωρίς συμμετοχή του άλλου, τη διαφορά που προκύπτει από την αμφισβήτηση της εκτέλεσης της σύμβασης, και σε κάθε περίπτωση μπορεί να νοηθούν και ως έμμεσες απαλλακτικές ρήτρες, αφού ο προμηθευτής έχει κάθε συμφέρον να κρίνει ότι η δική του παροχή είναι σύμφωνη με την σύμβαση, με αποτέλεσμα την απαλλαγή από κάθε ευθύνη του⁸⁶⁵. Παρά το γεγονός ότι αρκετές περιπτώσεις ρητρών που θα ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής της περίπτωσης (ζ) του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 θα πρέπει να κριθούν ως άκυρες πριν καν ελεγχθούν ως καταχρηστικές, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η περίπτωση (ζ) του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 διατηρεί τη χρησιμότητά της, καθώς θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι καταλαμβάνει και περιπτώσεις συμβατικών ρητρών που δεν αφήνουν στην απόλυτη κρίση του προμηθευτή αν η παροχή του είναι σύμφωνη με τη σύμβαση, αλλά και στην εύλογη κρίση αυτού.

417. Περαιτέρω, έχει επισημανθεί ότι ρήτρες με το περιεχόμενο της περίπτωσης (ζ) του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι τόσο απροσδόκητα συμφέρουσες για τον προμηθευτή και βλαπτικές για τον αντισυμβαλλόμενο που αμφιβάλει κανείς αν εντάσσονται, λόγω ακριβώς του απροσδόκητου χαρακτήρα τους, στη σύμβαση⁸⁶⁶. Η περίπτωση (ζ) του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 εντάσσεται συστηματικά στον ανοικτό έλεγχο των ΓΟΣ. Εξάλλου, δεν αποκλείεται η σχετική ρήτρα να τοποθετηθεί με ιδιαίτερα εμφανή τρόπο στη σύμβαση (π.χ. με κεφαλαία μαύρα γράμματα), ώστε να μην δύναται να χαρακτηριστεί ως απροσδόκητη⁸⁶⁷. Μολαταύτα, δεν θα πρέπει, πράγματι, να αποκλειστεί *a priori* ρήτρα με το συγκεκριμένο περιεχόμενο να θεωρηθεί ότι δεν εντάσσεται στη σύμβαση ως απροσδόκητη ρήτρα, οπότε δεν θα τίθεται θέμα ανοικτού ελέγχου αυτής σύμφωνα με την περίπτωση (ζ) του άρθρου 2 της παρ. 7 του Ν. 2251/1994.

(iv) Περίπτωση (η) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

418. Η διατύπωση της περίπτωσης (η) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι η ακόλουθη: «Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το απεριόριστο δικαίωμα να ορίζει μονομερώς το χρόνο εκπλήρωσης της παροχής του».
419. Όροι με το περιεχόμενο της περίπτωσης (η) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι συνηθισμένοι σε συμβάσεις πωλήσεως αγαθών κατόπιν παραγγελίας του πελάτη ή σε συμβάσεις υπηρεσιών, όπως μεταφοράς. Είναι επίσης συνηθεις σε τραπεζικές συμβάσεις παροχής πίστωσης ως προς τον

⁸⁶⁵ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 123, 2η έκδοση, σ. 376.

⁸⁶⁶ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 122, 2η έκδοση, σ. 360.

⁸⁶⁷ Βλ. για την «απροσδόκητη ή αιφνιδιαστική ρήτρα» υπό V.2(ζ) ανωτέρω, υπό αρ. 273 επ..

ακριβή χρόνο καταβολής του πιστούμενου ποσού ή σε ασφαλιστήρια ως προς την καταβολή του ασφαλίσματος⁸⁶⁸.

420. Υποστηρίζεται ότι όροι με το περιεχόμενο αυτό είναι άκυροι κατά την ΑΚ 372, αφού η πλήρωση της αοριστίας ως προς τον χρόνο (δηλ. ένα από τα στοιχεία της παροχής) επαφίεται στην απόλυτη κρίση ενός των συμβαλλομένων, καθώς και ότι μοιάζουν με εξουσιαστικές αιρέσεις, οι οποίες επίσης θεωρούνται άκυρες, αφού εξαρτούν την εκπλήρωση της συμβατικής υποχρέωσης από την βούληση του οφειλέτη-προμηθευτή⁸⁶⁹. Αν γίνει δεκτή η άποψη αυτή, η ρύθμιση της περίπτωσης (η) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 καθίσταται άνευ αντικειμένου, καθώς ο έλεγχος της ακυρότητας όρου λόγω αντίθεσης σε αναγκαστικού δικαίου κανόνες προηγείται του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας σύμφωνα με τις παραγράφους 6 και 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁸⁷⁰.
421. Συνέπεια της ακυρότητας είναι η επιστροφή στον κανόνα της ΑΚ 323: Αν από τις περιστάσεις ή την φύση της συναλλαγής δεν προκύπτει κάτι διαφορετικό, ο καταναλωτής μπορεί να ζητήσει άμεση εκπλήρωση με τις νόμιμες συνέπειες σε περίπτωση καθυστέρησης του προμηθευτή⁸⁷¹.
422. Άλλες ρήτρες χρόνου εκπλήρωσης που απομειώνουν τα δικαιώματα που θα είχε ο καταναλωτής αν εφαρμοζόταν το ενδοτικό δίκαιο ελέγχονται με βάση την παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, αφού ο χρόνος εκπλήρωσης είναι στοιχείο σημαντικό για την συμβατική ισορροπία⁸⁷².

(v) Περίπτωση (ι) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

423. Η διατύπωση της περίπτωσης (ι) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι η ακόλουθη: «Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... επιτρέπουν στον προμηθευτή να μην εκτελέσει τις υποχρεώσεις του χωρίς σπουδαίο λόγο». Υφίσταται σπουδαίος λόγος για την μη εκτέλεση των υποχρεώσεων του προμηθευτή, όταν, κατά την καλή πίστη, είναι μη ανεκτή η εμμονή του καταναλωτή στην εκτέλεση των υποχρεώσεων του προμηθευτή⁸⁷³.

(vi) Περίπτωση (λβ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994

424. Η διατύπωση της περίπτωσης (λβ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 είναι η ακόλουθη: «Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... προβλέπουν την καταβολή αποζημίωσης στον προμηθευτή, χωρίς αυτός να

⁸⁶⁸ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 117, 2η έκδοση, σ. 363.

⁸⁶⁹ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 117, 2η έκδοση, σ. 362, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 291.

⁸⁷⁰ Βλ. ανωτέρω υπό V.2(δ)(ii)B, αρ. 225, και κατωτέρω, υπό IX.2, αρ. 583.

⁸⁷¹ Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 117-118, 2η έκδοση, σ. 363. Έτσι και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 292.

⁸⁷² Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 118, 2η έκδοση, σ. 363.

⁸⁷³ Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 293-294.

υποχρεούται να επικαλεστεί και να αποδείξει τη ζημία που υπέστη.»⁸⁷⁴ Η αδιαφάνεια τυχόν πρόβλεψης με ΓΟΣ δικαιώματος αποζημίωσης του προμηθευτή χωρίς επίκληση και απόδειξη ζημίας είναι πρόδηλη⁸⁷⁵.

425. Έχει υποστηριχθεί ότι με την εν λόγω διάταξη αποκρυσταλλώνεται η θέση που έκανε δεκτή η ΑΠ 430/2005⁸⁷⁶, ότι ο έλεγχος διαφάνειας δεν αφορά μόνο στο ύψος, αλλά και στην αιτία μιας επιβάρυνσης του καταναλωτή με ΓΟΣ⁸⁷⁷. Αναφορικά με το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας της επιβάρυνσης, όμως, έχουν διατυπωθεί αντίθετες απόψεις σε αποφάσεις του Αρείου Πάγου⁸⁷⁸. Εξάλλου, η διατύπωση της διάταξης έχει ως αφετηρία ότι προβλέπεται στον υπό κρίση ΓΟΣ «καταβολή αποζημίωσης», και όχι οποιαδήποτε επιβάρυνση του καταναλωτή. Εφόσον μια τέτοια παρέμβαση είναι επιθυμία του Έλληνα νομοθέτη, είναι σκόπιμο να γίνει ρητά, με την ειδική πρόβλεψη του ελέγχου διαφάνειας στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ και με ειδική πρόβλεψη ότι ο έλεγχος αυτός επιβάλλει και τον έλεγχο της αιτίας μιας επιβάρυνσης του καταναλωτή.
426. Ένα περαιτέρω ερμηνευτικό ζήτημα που ανακύπτει αναφορικά με την υπό κρίση διάταξη είναι, αν η αναφορά σε «αποζημίωση» που περιέχεται σε αυτή θα πρέπει να ερμηνευθεί ως αναφορά στη δογματική έννοια της αποζημίωσης, δηλαδή στην αποκατάσταση της ζημίας που προκαλεί μια αδικοπραξία ή μια αντισυμβατική συμπεριφορά, ή αν θα πρέπει να νοηθεί ευρύτερα, ως κάθε μείωση ή ματαίωση αύξησης της περιουσίας του προμηθευτή, ακόμα και αν αυτή δεν οφείλεται σε αντισυμβατική ή παράνομη συμπεριφορά του καταναλωτή⁸⁷⁹. Ακόμα, πάντως, και αν γίνει δεκτό ότι ως «αποζημίωση» στο πλαίσιο της περ. λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 θα πρέπει να νοηθεί αποκλειστικά και μόνο η αποζημίωση με την δογματική έννοια αυτής, η αντιμετώπιση άλλων περιπτώσεων αποκατάστασης μείωσης ή ματαίωσης αύξησης της περιουσίας του προμηθευτή με βάση την γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε διαφορετικές λύσεις στην πράξη. Μολαταύτα, η πρόβλεψη αποκατάστασης δυσμενών για τον προμηθευτή συνεπειών που συνεπάγεται η άσκηση νόμιμης ευχέρειας από τον καταναλωτή, όπως η πρόωρη εξόφληση στεγαστικού δανείου με σταθερό επιτόκιο, δεν θα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της περ. λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, εφόσον ο προμηθευτής επικαλείται και αποδεικνύει την επιβάρυνση που υπέστη⁸⁸⁰ (αντίθετα, στην περίπτωση των

⁸⁷⁴ Βενιέρη, Ο ΓΟΣ περί αποζημίωσης του προμηθευτή από τον καταναλωτή – Ο νέος Ν 2251/1994, άρθρο 2 παρ. 7 περ. λβ, Σνήγορος 2007, σ. 84.

⁸⁷⁵ Βλ. Βενιέρη, ό.π., σ. 84, κατά τον οποίο πρόκειται για μια σαφή έκφραση της αρχής της διαφάνειας.

⁸⁷⁶ ΑΠ 430/2005 ΕλλΔνη 2005, 793= ΕΕμπΔ 2005, 354= ΔΕΕ 2005, 460= ΕΤρΑξΧρΔ 2005, 427= ΧρΙΔ 2005, 437= Digesta 2005, 39 (σημ. Πανταζόπουλου).

⁸⁷⁷ Βλ. Βενιέρη, ό.π., σ. 85.

⁸⁷⁸ Βλ. υπό VII.3(στ)(ii)B, αρ. 486.

⁸⁷⁹ Υπέρ της ευρείας ερμηνείας Βενιέρης, ό.π., σ. 85.

⁸⁸⁰ Βλ. Δέλλιον, Η προτεινόμενη ρύθμιση για την πρόωγη αποπληρωμή καταναλωτικών πιστώσεων στο πλαίσιο των διαδικασιών αναθεώρησης της Οδηγίας 87/102/ΕΟΚ, ΕφΑΔ 1(2008), σ. 30. Βλ. για τους όρους με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης σε στεγαστικά δάνεια με κυμαινόμενο επιτόκιο υπό VII.3(στ)(ii)B, υπό αρ. 482 κατωτέρω.

δανείων με κυμαινόμενο επιτόκιο η νομολογία φαίνεται ότι έχει δεχθεί ότι είναι πρακτικά αδύνατη η απόδειξη «ζημίας» της Τράπεζας από την πρόωρη εξόφληση⁸⁸¹).

(β) Περιπτώσεις ΓΟΣ μη υπαγόμενες στην λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 αλλά αντίθετες με την επιταγή του ορισμένου των όρων σύμφωνα με την γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

427. Προϋπόθεση ελέγχου ΓΟΣ με βάση τη γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 είναι, όπως προεκτέθηκε, να μην εμπίπτει η εν λόγω ρήτρα στις περιπτώσεις των *per se* καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Επομένως, ο έλεγχος διαφάνειας ΓΟΣ δυνάμει της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁸⁸² προϋποθέτει την μη υπαγωγή του εν λόγω ΓΟΣ στις περιπτώσεις (ε), (ζ), (η), (ι), (ια) ή (ιβ) του άρθρου 2 παρ. 7 της λίστας της παρ. 7 του Ν. 2251/1994.
428. Ήδη επισημάνθηκε⁸⁸³ μια σημαντική περίπτωση κατηγορίας αδιαφανών ΓΟΣ που δεν εμπίπτουν στις περιπτώσεις αδιαφανών ρητρών της μαύρης λίστας της παρ. 7 του Ν. 2251/1994, ήτοι οι ΓΟΣ δυνάμει των οποίων παρέχεται το δικαίωμα στον προμηθευτή να τροποποιεί μονομερώς τη σύμβαση προσδιορίζοντας εξυπαρχής το περιεχόμενο της αόριστης παροχής (με την εξαίρεση της περίπτωσης που παρέχεται στον προμηθευτή το δικαίωμα να τροποποιεί μονομερώς το τίμημα, η οποία ρυθμίζεται με την περίπτωση ια' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994). Όπως προκύπτει από τη γραμματική διατύπωση της περ. ε' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που, χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, ο οποίος να αναφέρεται στη σύμβαση, επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα *μονομερούς τροποποίησης* της σύμβασης. Τίθεται το ερώτημα αν συνιστά «*μονομερή τροποποίηση*» ο καθορισμός από τον προμηθευτή αορίστων συμβατικών στοιχείων. Η συστηματική ερμηνεία της συγκεκριμένης διάταξης οδηγεί σε αρνητική απάντηση, καθώς αν η έννοια της «*μονομερούς τροποποίησης*» καταλάμβανε και την αρχική αοριστία της σύμβασης, δεν θα υπήρχε λόγος να προβλέπεται ειδικά περίπτωση ια' στην παρ. 7 του άρθρου 2, σύμφωνα με την οποία σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που χωρίς σπουδαίο λόγο αφήνουν το τίμημα αόριστο και δεν επιτρέπουν τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή. Συνεπώς, ρήτρες που προβλέπουν, χωρίς σοβαρό λόγο, μονομερές δικαίωμα του προμηθευτή προς καθορισμό αόριστων από την αρχή συμβατικών στοιχείων (πλην του τιμήματος, ως προς το οποίο υφίσταται ειδική ρύθμιση της περίπτωσης ια' στην παρ. 7 του άρθρου

⁸⁸¹ Βλ. ΑΠ 430/2005 ό.π., *Δέλλιου*, ό.π., σ. 30-31. Βλ. για τους όρους με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης σε στεγαστικά δάνεια με κυμαινόμενο επιτόκιο υπό VII.3(στ)(ii)Α, υπό αρ. 477 κατωτέρω.

⁸⁸² Για τον έλεγχο διαφάνειας των ΓΟΣ δυνάμει της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 253 επ..

⁸⁸³ Υπό VII.3(α)(i)Α, υπό αρ. 393 επ. ανωτέρω.

2) ελέγχονται ως άκυρες κατά τη γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994⁸⁸⁴.

429. Και στη νομολογία έχει γίνει δεκτό ότι αδιαφανείς ρήτρες οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, στη διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994⁸⁸⁵, συνεπώς ότι υφίστανται περιπτώσεις παραβίασης της αρχής της διαφάνειας που οδηγούν σε χαρακτηρισμό ΓΟΣ ως καταχρηστικών με εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Ειδικότερα, ως ΓΟΣ με τον οποίο παραβιάζεται η αρχή της διαφάνειας κατά τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994, έχει κριθεί⁸⁸⁶ όρος Τράπεζας σύμφωνα με τον οποίο γίνεται χρέωση σε ακίνητους λογαριασμούς καταθέσεων σε ευρώ ως εξής: (α) όταν ο λογαριασμός είναι ακίνητος για χρονικό διάστημα έως και 18 μηνών, ανέξοδα, (β) για χρονικό διάστημα 19 έως 30 μηνών, 0,60 ευρώ ανά μήνα και γ) για χρονικό διάστημα 31 μηνών και άνω, 1 ευρώ ανά μήνα. Ο ΓΟΣ αυτός κρίθηκε καταχρηστικός, για τον λόγο ότι δεν αναφέρεται η αιτία, για την οποία επιβάλλεται η συγκεκριμένη χρέωση σχετικά με τους λογαριασμούς⁸⁸⁷, οι οποίοι δεν κινούνται, ούτε αιτιολογείται πώς προκύπτουν έξοδα της Τράπεζας σχετικά με την τήρηση των λογαριασμών αυτών, τα οποία επιδιώκει να καλύψει με τη χρέωση αυτή, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, η οποία επιτάσσει σαφήνεια ως προς την αιτία και ως προς το περιεχόμενο της παροχής. Η Τράπεζα επικαλέστηκε ότι με την υπ' αρ. 234/11-12-2006 απόφασή της η Επιτροπή Τραπεζικών και Πιστωτικών Θεμάτων της Τράπεζας της Ελλάδος, όρισε ότι «Δεν εισπράττονται έξοδα αδράνειας σε λογαριασμούς καταθέσεων ταμειευτηρίου κατά το βαθμό που αυτά υπερβαίνουν τους τόκους και θίγουν το εκάστοτε υπόλοιπο του κεφαλαίου της κατάθεσης», πλην όμως, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Τράπεζα, κατά τη διατύπωση του ως άνω όρου, ουδεμία τέτοια διάκριση είχε συμπεριλάβει, με αποτέλεσμα την ασάφεια του σχετικού ΓΟΣ.

(γ) Αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας επιταγής του ορισμένου των όρων;

430. Κατά τα πρώτα στάδια διαμόρφωσης της αρχής της διαφάνειας στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης τέθηκε επιτακτικά το ερώτημα, αν τελικά το Δίκαιο των ΓΟΣ θα αποκτήσει, μεταξύ άλλων, χαρακτήρα κύρωσης για άστοχους γλωσσικά και δυσνόητους ΓΟΣ και αν εν τέλει αρκεί μια ατυχής γλωσσικά διατύπωση μιας συμβατικής ρήτρας για την κατάφαση της ακυρότητάς της,

⁸⁸⁴ Πρβλ. *Μεντή Γιώργου*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 564.

⁸⁸⁵ ΑΠ 430/2005, ό.π.. Η προβληματική αναλύεται περαιτέρω στο υποκεφάλαιο αναφορικά με το ερώτημα, εάν αποτελεί η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή προϋπόθεση κατάφασης παραβίασης της συναγόμενης από την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ επιταγής του ορισμένου των όρων, υπό VII.3(γ) κατωτέρω.

⁸⁸⁶ ΑΠ 652/2010 ΕπισκεΔ 2010, 486 με εισαγ. Σημ. *Κ. Παμπούκη*= ΧρηΔικ 2010, 101.

⁸⁸⁷ Βλ. για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII3(στ)(ii)B, αρ. 486.

ώστε η ισχύς των ΓΟΣ να εξαρτάται περισσότερο από την λεκτική επιδεξιότητα του συντάκτη τους και λιγότερο από το ουσιαστικό τους περιεχόμενο⁸⁸⁸.

431. Είναι πρόδηλο ότι η αρχή της διαφάνειας δεν θα πρέπει να έχει τον ρόλο του φιλόλογου καθηγητή, ο οποίος καλείται να διορθώσει τα συντακτικά και τα γραμματικά λάθη των μαθητών, εκ μόνου του λόγου ότι αυτά τα συντακτικά και γραμματικά λάθη απαντώνται στο κείμενο. Με άλλη διατύπωση, η αρχή της διαφάνειας δεν θα πρέπει να συνδέει με αρνητική κύρωση για τον χρήστη των ΓΟΣ τα συντακτικά λάθη ή τις γλωσσικές αστοχίες, απλά και μόνο επειδή έχουν εμφιλοχωρήσει στο κείμενο των ΓΟΣ. Πράγματι, η αρχή της διαφάνειας δεν μπορεί παρά να έχει κανονιστικό περιεχόμενο, να αποσκοπεί στην ικανοποιητική ρύθμιση της σχέσεως των κοινωνιών, και ειδικότερα του χρήστη των ΓΟΣ και του καταναλωτή. Φαίνεται, επομένως, να είναι ορθό να εκκινήσει κανείς από την αφετηρία ότι το κριτήριο για την διορθωτική επέμβαση της αρχής της διαφάνειας θα πρέπει να συνδέεται, με κάποιο τρόπο, με το ουσιαστικό περιεχόμενο της σύμβασης.
432. Μέχρι ποιου σημείου, όμως, απαιτείται σύνδεση με το ουσιαστικό περιεχόμενο της σύμβασης για την κατάφαση της αδιαφάνειας; Ειδικότερα, αποτελεί προϋπόθεση η σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή για την παραδοχή ότι οι ΓΟΣ παρουσιάζουν αδιαφάνεια;
433. Το ζήτημα κατά πόσον η αδιαφάνεια από μόνη της οδηγεί σε διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων και κατά συνέπεια σε ακυρότητα της ρήτρας αμφισβητείται στη Γερμανία⁸⁸⁹. Στην γερμανική θεωρία υποστηρίζεται ευρέως ότι απαιτείται επιπρόσθετα για την θεμελίωση αδιαφάνειας η συνδρομή διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων λόγω του περιεχομένου της ρήτρας (*inhaltliche Benachteiligung*)⁸⁹⁰. Υποστηρίζεται, όμως, και η αντίθετη άποψη, ότι από τον σκοπό της αρχής της διαφάνειας, ο οποίος έγκειται στη διασφάλιση ότι ο καταναλωτής θα έχει τη δυνατότητα, κατά τη διαμόρφωση της σύμβασης, να γνωρίζει με σαφήνεια τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από αυτή, προκύπτει ότι σε διαφορετική περίπτωση υφίσταται διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, η οποία οδηγεί σε ακυρότητα, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της ρήτρας⁸⁹¹. Έτσι, το εδ. 2 §307.1 BGB, σύμφωνα με το οποίο «σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων **μπορεί** επίσης να απορρέει από το γεγονός ότι η διάταξη δεν είναι σαφής και κατανοητή⁸⁹²» θα πρέπει να ερμηνευτεί ότι θέτει την προϋπόθεση η ασάφεια να μην είναι

⁸⁸⁸ *Hellner Thorwald*, Quo vadis AGB-Recht, FS Steindorff, 574-575.

⁸⁸⁹ Βλ. *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 439, με περαιτέρω παραπομπές. Έτσι και *Bruchner*, Zinsberechnungsmethode bei Annuitätendarlehen im Lichte der BGH-Urteile vom 24. November 1988, WM 1988, 1875, πριν τη μεταρρύθμιση του Γερμανικού Ένοχικού Δικαίου.

⁸⁹⁰ Βλ. *Armbrüster*, ό.π., 439.

⁸⁹¹ *Armbrüster*, ό.π., 440.

⁸⁹² “Eine unangemessene Benachteiligung kann sich auch daraus ergeben, dass die Bestimmung nicht klar und verständlich ist“.

ασήμαντη, ώστε να μην χαρακτηρίζονται ως αδιαφανείς ρήτρες οι οποίες δεν καταλείπουν στους παραλήπτες καμία στην ουσία αμφιβολία για το περιεχόμενό τους. Αυτή η ανάγνωση του εδ. 2 §307.1 BGB μπορεί να θεωρηθεί και ως ερμηνεία σύμφωνη με την Οδηγία 93/13, καίτοι υποστηρίζεται ότι η κατανόηση αυτή της γερμανικής ρύθμισης προκύπτει και ανεξάρτητα από την Οδηγία⁸⁹³. Έτσι, στο πλαίσιο του γερμανικού δικαίου, καίτοι ο Γερμανός νομοθέτης έχει επιλέξει την κατάστρωση της αρχής της διαφάνειας στο άρθρο 307 BGB, το οποίο αναφέρεται στον έλεγχο του περιεχομένου και όχι στον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ, γίνεται δεκτό ότι δεν απαιτείται η συνδρομή διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του καταναλωτή λόγω του περιεχομένου του αδιαφανούς όρου (*inhaltliche Benachteiligung*) για την κατάφαση της αδιαφάνειας και, συνακόλουθα, της καταχρηστικότητας του υπό κρίση ΓΟΣ, καθώς αρκεί η αδιαφάνεια αυτή καθυτήν για να θεωρηθεί ότι υφίσταται σημαντική διατάραξη (*unangemessene Benachteiligung*)⁸⁹⁴.

434. Στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου, οι νομοθετικές διατάξεις στις οποίες θεμελιώνεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ παρουσιάζουν σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις αντίστοιχες διατάξεις του γερμανικού δικαίου. Μια απάντηση στο σχετικό ερώτημα, αν αποτελεί προϋπόθεση η σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή για την παραδοχή ότι οι ΓΟΣ παρουσιάζουν αδιαφάνεια, θα μπορούσε να είναι ότι η σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή δεν δύναται να αποτελεί προϋπόθεση της αδιαφάνειας, καθόσον δεν προκύπτει τέτοια προϋπόθεση από την Οδηγία 93/13⁸⁹⁵, στο άρθρο 5§1 της οποίας αναφέρεται ότι «*Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο*».

435. Η άποψη αυτή είναι πειστική αναφορικά με τις περιπτώσεις «*αδιαφανών με βάση το στάδιο της ένταξης ΓΟΣ*» και «*αδιαφανών με βάση το στάδιο της ερμηνείας ΓΟΣ*». Πράγματι, στις νομοθετικές διατάξεις επί των οποίων

⁸⁹³ *Armbrüster*, ό.π., 440.

⁸⁹⁴ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 437-438 και υποσ. 2. Για τον τρόπο που η αδιαφάνεια μπορεί να εμποδίσει τον καταναλωτή να ασκήσει τα δικαιώματά του βλ. αναλυτικότερα *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 32 επ., που παραθέτει το παράδειγμα της εγγύησης προϊόντος που είναι γραμμένη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να προκαλεί την εντύπωση ότι περιγράφει το σύνολο των δικαιωμάτων του καταναλωτή, παρότι ο καταναλωτής διατηρεί και τα δικαιώματα που του παρέχονται από τον νόμο. Βλ. ομοίως *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 35 επ., για τον τρόπο που η επιφύλαξη εκτεταμένης διακριτικής ευχέρειας στον προμηθευτή αποτρέπει τον καταναλωτή να αμφισβητήσει ενέργειες του προμηθευτή που βασίζονται στη διακριτική ευχέρεια αυτή. Βλ. για το ζήτημα, αν αποτελεί, στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης, προϋπόθεση η σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή για τη διαπίστωση ότι οι ΓΟΣ παρουσιάζουν αδιαφάνεια και τις υπό IV.3(β) αναπτύξεις ανωτέρω αναφορικά με την προσαρμογή του γερμανικού δικαίου στην κοινοτική ρύθμιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τη μεταρρύθμιση του Ενοχικού Δικαίου στη Γερμανία, όπου εξετάζεται το ζήτημα υπό το πρίσμα της ιστορίας της σχετικής ρύθμισης του Άρθρου 307 του BGB.

⁸⁹⁵ *Armbrüster*, ό.π., 439.

εδράζεται ο έλεγχος διαφάνειας κατά τα δύο αυτά στάδια ελέγχου των ΓΟΣ στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου⁸⁹⁶, δεν τίθεται η προϋπόθεση της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή. Μολαταύτα, η αντιμετώπιση του ερωτήματος στην περίπτωση των *«αδιαφανών με βάση το στάδιο ανοικτού ελέγχου ΓΟΣ»* δεν δύναται να είναι αυτή, καθώς η γραμματική διατύπωση της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, προϋπόθεση εφαρμογής της οποίας είναι και η διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, καθώς ήδη δεχθήκαμε ότι υφίστανται περιπτώσεις που αδιαφανείς ΓΟΣ ελέγχονται με βάση τη γενική ρήτρα της παρ. 6 και όχι με βάση τις ειδικές περιπτώσεις της παρ. 7⁸⁹⁷. Αλλά και αναφορικά με τις περιπτώσεις (ε), (ζ), (η), (ι), (ια) και (ιβ) της παρ. 7 του Ν. 2251/1994, στις οποίες, όπως είδαμε ανωτέρω⁸⁹⁸, εξειδικεύεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η σωρευτική εφαρμογή τους από το δικαστήριο με την παράγραφο 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 γίνεται δεκτή από τη νομολογία⁸⁹⁹, και πάντως, όπως ήδη επισημάνθηκε⁹⁰⁰, η επίκληση του γενικού αξιολογικού κριτηρίου *«της διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή»* είναι δυνατό να έχει αξία και χρησιμότητα για την εξειδίκευση αόριστων νομικών εννοιών και αόριστων αξιολογικών κριτηρίων που χρησιμοποιεί ο νόμος στις επί μέρους περιπτώσεις του ενδεικτικού καταλόγου της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Επομένως, η επιχειρηματολογία περί έλλειψης σχετικής ρύθμισης, δυνάμει της οποίας η παράβαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ θα πρέπει να οδηγεί σε διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή, δεν παρέχει ικανοποιητική απάντηση στο τεθέν ερώτημα, αν η (σημαντική) διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή συνιστά προϋπόθεση κατάφασης καταχρηστικότητας ΓΟΣ λόγω παραβίασης της αρχής της διαφάνειας.

436. Ομοίως δεν θα μπορούσε να παράσχει ικανοποιητική απάντηση στο τεθέν ερώτημα η επισήμανση ότι η νομολογία δέχεται (απολύτως ορθά) ότι, επί συλλογικής αγωγής νομιμοποιούμενης ενώσεως καταναλωτών, ο αφηρημένος κίνδυνος που ενσωματώνει ένας αδιαφανής όρος για την δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψήφιου καταναλωτή οδηγεί στην κήρυξη ως άκυρου του σχετικού όρου ακόμη και αν ο ενδεχόμενος εύλογος τρόπος εφαρμογής του όρου στην πράξη από τον προμηθευτή θα αρκούσε για την εξάλειψη της επικινδυνότητάς του⁹⁰¹. Το τεθέν ερώτημα αφορά ακριβώς τον προσδιορισμό

⁸⁹⁶ Βλ. υπό V.2(β) και (γ), αρ. 188 επ., ανωτέρω.

⁸⁹⁷ Βλ. υπό V.2(δ)(iv), υπό αρ. 263, ανωτέρω.

⁸⁹⁸ Βλ. υπό V.2(δ)(iii), αρ. 262, και υπό VII.3(α), αρ. 389, ανωτέρω.

⁸⁹⁹ Βλ. υπό V.2(δ)(ii)H, αρ. 256 ανωτέρω.

⁹⁰⁰ Βλ. υπό V.2(δ)(ii)H, αρ. 257 ανωτέρω.

⁹⁰¹ ΑΠ 1219/2001 ό.π.. Βλ. και ΑΠ 1030/2001 ό.π. (*«όταν πρόκειται για γενικό όρο που αφορά την επιφύλαξη στον ασφαλιστή του δικαιώματος να προβαίνει μονομερώς αυτός διαρκούσης της ισχύος της συμβάσεως σε αύξηση των ασφαλιστρών που συνιστά τη βασική υποχρέωση του ασφαλισμένου πρέπει να διατυπώνεται στο ασφαλιστήριο κατά τρόπο διαφανή υπό την έννοια ότι ο ασφαλισμένος ήδη κατά τη σύναψη της συμβάσεως πρέπει να δύναται ν' αντιληφθεί το μέτρο της αυξήσεως και στην περίπτωση μιας αυξήσεως να δύναται να εκτιμήσει το σύμφωνο αυτής προς την σχετική ρήτρα που την προβλέπει. Σε*

του «αφηρημένου κινδύνου που ενσωματώνει ένας αδιαφανής όρος για την δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψήφιου καταναλωτή», και, ειδικότερα, αν αρκεί για να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι υφίσταται ο συγκεκριμένος κίνδυνος η αδιαφάνεια, ή αν προσαπαιτείται η κατάφαση «διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή».

437. Η απάντηση που προσήκει στο τεθέν ερώτημα στην περίπτωση των «αδιαφανών με βάση το στάδιο ανοικτού ελέγχου ΓΟΣ» είναι ότι πρόκειται περί ψευδοδιλλήματος, καθώς η «σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή» έγκειται ακριβώς στην αδιαφάνειά τους. Πράγματι, σύμφωνα με την αρχή της διαφάνειας οι ΓΟΣ πρέπει να είναι διατυπωμένοι με τρόπο σαφή και κατανοητό, ώστε ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει εκ των προτέρων κρίσιμα στοιχεία ή μεγέθη που περικλείονται στη βασική σχέση παροχής και αντιπαροχής, όπως το τίμημα, διότι άλλως προκαλείται σύγχυση, μη συγκρισιμότητα με τις αντίστοιχες παροχές άλλων προμηθευτών και μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού σε βάρος των καταναλωτών. Αδιαφανείς ρήτρες, που αποκρύπτουν την πραγματική, νομική και οικονομική κατάσταση, δημιουργούν τον κίνδυνο ο καταναλωτής είτε να απόσχει από ορισμένες ενέργειες (άσκηση δικαιωμάτων του) είτε να υποκύψει σε δικαιώματα ή αξιώσεις, που κατά το φαινόμενο έχει ο προμηθευτής. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αδιαφανείς ρήτρες οδηγούν, ακριβώς λόγω της αδιαφάνειάς τους, στη διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας, κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994⁹⁰². Η επιχειρηματολογία αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή αποτελεί αυτόθροη συνέπεια της αδιαφάνειας, συνεπώς δεν απαιτείται να διαγνωστεί σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων ως

περίπτωση επιφυλαχθέντος στον προμηθευτή, όπως είναι ο ασφαλιστής, δικαιώματος ανά προσδιορισμό των ασφαλιστρών πρέπει να αναφέρονται κατά τρόπο ορισμένο, όσο είναι δυνατό, οι προϋποθέσεις αυτού και το δεδομένο πλαίσιο διαμορφώσεως. Από τις αρχές της καλής πίστεως επιτάσσεται ότι συγκεκριμένος Γ.Ο.Σ. πρέπει να προσφέρει στον καταναλωτή επαρκή γνώση των οικονομικών επιβαρύνσεων που αυτός αναλαμβάνει στο βαθμό που από τις περιστάσεις προκύπτει ότι κάτι τέτοιο μπορεί να αξιωθεί. Ο προμηθευτής ενεργεί κατά τρόπο καταχρηστικό, αν δεν συμμορφώνεται προς τις επιταγές αυτές. Τέτοια χαρακτηριστικά έχει ο Γ.Ο.Σ. εκείνος που επιτρέπει στον ασφαλιστή ως προμηθευτή να προβεί αυτός μονομερώς σε μεταβολή των ασφαλιστρών σε οποιαδήποτε ημερομηνία ανανέωσης της συμβάσεως ασφαλίσεως. Σε μια τέτοια περίπτωση ο αντισυμβαλλόμενος-καταναλωτής παραδίδεται στην κρίση του προμηθευτή για την ορθότητα και αναγκαιότητα της αναπροσαρμογής χωρίς αυτός να μπορεί να προβλέψει κάτω από ποιες προϋποθέσεις και σε ποια έκταση θα υποστεί πρόσθετες επιβαρύνσεις»). Βλ. πλέον για την ειδική νομοθετική αντιμετώπιση του ζητήματος υπό VII.3(θ)(i), αρ. 533.

⁹⁰² ΑΠ 430/2005 ό.π.. Πρβλ. και αναφορά στην νομολογία σε Δέλλιο, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 ΙΙ, αρ. 272. Βλ. όμως ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 2259 (260), με την οποία γίνεται δεκτό ότι μια αδιαφανής ρήτρα δεν συνεπάγεται αυτομάτως την ακυρότητά της, αλλά, προς τούτο, πρέπει προσθέτως να ερευνώνται και οι λοιπές προϋποθέσεις για την καταχρηστικότητα της ρήτρας και ιδίως αν προκαλείται σημαντική διατάραξη της συμβατικής ισορροπίας μεταξύ των μερών, καθώς επίσης και η ενδεχόμενη μη συμμόρφωση προς την απαίτηση καλής πίστης, υπό την έννοια της εξακρίβωσης εάν ο επαγγελματίας, συναλλασσόμενος με έντιμο και δίκαιο τρόπο με τον καταναλωτή, μπορούσε ευλόγως να αναμένει ότι ο καταναλωτής θα δεχόταν την οικεία ρήτρα κατόπιν ατομικής διαπραγματεύσεως (με παραπομπές σε ΔικΕΕ απόφαση της 3.10.2019 (Gyula Kiss C-621/17), σκέψεις 31-37 και 48-53, απόφαση της 26.1.2017 (Banco Primus SA), C-421/14, σκέψεις 58-64, απόφαση της 14.3.2013, υπόθεση AZIZ, C-415-11, σκέψεις 67-69).

αυτοτελής προϋπόθεση κατάφασης της καταχρηστικότητας λόγω αδιαφάνειας⁹⁰³.

438. Αν στον όρο, βεβαίως, υπάρχει και το στοιχείο της ουσιαστικής αδικίας (πέραν και ανεξαρτήτως της αδιαφάνειας), θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, δεδομένου ότι όσο εντονότερο είναι το στοιχείο αυτό, τόσο μεγαλύτερες είναι οι αξιώσεις της έννομης τάξης για διαφάνεια ως προς την ύπαρξη και το περιεχόμενο του όρου⁹⁰⁴, ή με άλλα λόγια, όσο πιο δυσμενές είναι για τον καταναλωτή το περιεχόμενο του όρου, τόσο πιο διαφανής πρέπει να είναι ο όρος⁹⁰⁵.

(δ) Το δικαίωμα καταγγελίας ως λόγος «θεραπείας» της αδιαφάνειας

439. Στην θεωρία⁹⁰⁶ συνοψίζονται συχνά τα κριτήρια εγκυρότητας των ΓΟΣ με τους οποίους ο προμηθευτής επιφυλάσσει στον εαυτό του το δικαίωμα μονομερούς προσδιορισμού ή τροποποίησης της παροχής ή άλλων όρων της σύμβασης ως ακολούθως:

- 1) Απαιτείται να υφίσταται σπουδαίος λόγος, ο οποίος να δικαιολογεί την αρχική αοριστία της σύμβασης (ως προς την παροχή, την αντιπαροχή ή άλλο όρο της σύμβασης) ή την ευχέρεια τροποποίησης της σύμβασης κατ' ενάσκηση δικαιώματος του προμηθευτή,
- 2) πρέπει τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του αόριστου συμβατικού περιεχομένου να είναι ορισμένα και εύλογα αλλά και να αναφέρονται ειδικά στη σύμβαση και
- 3) αν από την άσκηση του μονομερούς δικαιώματος αναπροσδιορισμού της αντιπαροχής, η αντιπαροχή αυξάνεται υπερβολικά σε σχέση με την αρχικώς προβλεφθείσα, θα πρέπει επιπρόσθετα ο προμηθευτής να

⁹⁰³ Κατά τον *Μεντή* (Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 67, 2η έκδοση, σ. 256) «αδιαφανείς» ΓΟΣ πρέπει να θεωρηθούν άκυροι κατά τη γενική ρήτρα της §6, αφού ανατρέπουν τη συμβατική ισορροπία: ο ένας από τους δύο συμβαλλομένους δεν γνωρίζει ως που θα φθάσουν οι υποχρεώσεις του ή ως που θα περιορισθούν τα δικαιώματά του, ενώ ο άλλος, κατά κανόνα, γνωρίζει ήδη κατά την κατάρτιση της σύμβασης, ή πάντως, μπορεί να προβλέψει. Επισημαίνει, όμως ο συγγραφέας, ότι στη Γερμανία έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι μόνη η αδιαφάνεια δεν συνιστά προϋπόθεση κύρους του όρου κατά τη γενική ρήτρα, αλλά προσαπαιτείται να είναι δυσμενής ο όρος για τον καταναλωτή, και σημειώνει ότι πρόκειται για μια αυτονόητη προϋπόθεση του κατά περιεχόμενο ελέγχου κάθε γενικού όρου. Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 255 επ..

⁹⁰⁴ *Δέλλιου*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, ΙΙ. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 383.

⁹⁰⁵ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 67, 2η έκδοση, σ. 357, με παραπομπές και στην αγγλική νομολογία.

⁹⁰⁶ *Μεντή*, ό.π. 1η έκδοση, σ. 112, του *ιδίου*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 562. Βλ. και *Ραρσενίου*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.V.2, σελ. 57-58, η οποία ως προς το δεύτερο κριτήριο δέχεται ότι, στην περίπτωση που η αρχική ή μεταγενέστερη αοριστία αφορά στην αντιπαροχή του καταναλωτή, θα πρέπει εξαρχής να διατυπώνονται στη σύμβαση συγκεκριμένα και διαφωτιστικά κριτήρια για την άρση της αοριστίας, τα οποία θα είναι δεκτικά επιβεβαιώσεως από τον καταναλωτή και έτσι θα παρέχουν την δυνατότητα στον καταναλωτή να ελέγξει την εφαρμογή τους από τον προμηθευτή στην πράξη.

παρέχει στον καταναλωτή το δικαίωμα να απελευθερωθεί από τη σύμβαση.

440. Η αναφορά του ως άνω 3^{ου} κριτηρίου είναι ορθή και αυτονόητη ενόψει της περίπτωσης ιη' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με την οποία σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι οι όροι που εμποδίζουν τον καταναλωτή να υπαναχωρήσει (από τη σύμβαση), όταν η αύξηση του τιμήματος σύμφωνα με τους όρους της σύμβασης είναι υπερβολική γι' αυτόν⁹⁰⁷.
441. Διαφορετικό είναι το ζήτημα, όμως, αν η παροχή στον καταναλωτή του δικαιώματος να καταγγείλει τη σύμβαση «αίρει» την αδιαφάνεια των ΓΟΣ, με αποτέλεσμα ο εν λόγω ΓΟΣ να μην θεωρείται καταχρηστικός, το οποίο εξετάζεται στο σημείο αυτό της παρούσας μελέτης.
442. Αναφορικά με το ενδεχόμενο ίασης της αδιαφάνειας των περιπτώσεων της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, ήδη το γραμματικό επιχείρημα φαίνεται να πείθει ότι δεν υφίσταται δυνατότητα ίασης. Πράγματι, όσον αφορά στις περιπτώσεις που εμπíπτουν στην περιπτωσιολογία των *per se* καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, τα κριτήρια κατάφασης της καταχρηστικότητας των συγκεκριμένων ρητρών καθορίζονται με σαφήνεια στις οικείες περιπτώσεις⁹⁰⁸. Προσθαφαίρεση κριτηρίων στο πλαίσιο γενίκευσης των πορισμάτων της νομολογίας αντιβαίνει στην πάγια θεώρηση των ρητρών αυτών ως *per se* καταχρηστικών. Προσθαφαίρεση κριτηρίων δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε από την ειδική νομοθεσία. Πράγματι, Ο Κώδικας Τραπεζικής Δεοντολογίας της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών του 1997 προβλέπει υποχρέωση της Τράπεζας να προειδοποιεί τον πελάτη για επερχόμενη μεταβολή των όρων της τραπεζικής σύμβασης και δικαίωμα του τελευταίου να την καταγγείλει πριν υποστεί τις συνέπειες από τη μεταβολή (άρθρο 67)⁹⁰⁹. Μολαταύτα, το πλαίσιο της νομοθεσίας περί προστασίας του

⁹⁰⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής της περ. ιη' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 συνιστά η ΑΠ 296/2001 ό.π..

⁹⁰⁸ Ειδικότερα, ούτε η περίπτωση (ε) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 (όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 3 του άρθρου 2 Ν. 3587/2007: «*Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... (ε) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, ο οποίος να αναφέρεται στη σύμβαση*»), ούτε η περίπτωση (ια) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 («*Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... χωρίς σπουδαίο λόγο αφήνουν το τίμημα αόριστο και δεν επιτρέπουν τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή*»), ούτε η περίπτωση (ζ) του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 («*Σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που ... επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα να κρίνει μονομερώς αν η παροχή του είναι σύμφωνη με τη σύμβαση*») αναφέρονται στο ενδεχόμενο ίασης της ακυρότητας.

⁹⁰⁹ Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 565. Βλ. όμως Μούργελα, Τραπεζικά επιτόκια, από τον διοικητικό καθορισμό στον δικαστηριακό;, ΔΕΕΤ 2003 σ. 67, κατά τον οποίο η περίοδος αυτή προβλέπεται ότι θα ενισχύσει τη δυνατότητα των πελατών να μεταφέρουν τις υποχρεώσεις τους σε άλλες τράπεζες και συνεπώς θα ενισχύσει τον ελεύθερο ανταγωνισμό μεταξύ των πιστωτικών ιδρυμάτων, καταρρίπτοντας και τα τελευταία νήγματα βασιμότητας του επιχειρήματος ότι ο ανταγωνισμός έχει αξία μόνο για την επιλογή της τράπεζας κατά τη χορήγηση του δανείου, και έτσι μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι η εκ των πραγμάτων αναπόφευκτη αοριστία στις συμβάσεις τραπεζικών προϊόντων για τον μηχανισμό διακύμανσης των τραπεζικών επιτοκίων αντισταθμίζεται από την ευχέρεια που πλέον παρέχεται στον καταναλωτή-πελάτη να μην αποδεχθεί τη μεταβολή των όρων του δανείου του, να καταγγείλει τη σύμβαση και να μεταφέρει το δάνειό του σε άλλη τράπεζα της επιλογής του.

καταναλωτή είναι αυτοτελές σε σχέση με το πλαίσιο του Κώδικα Τραπεζικής Δεοντολογίας (ο οποίος, άλλωστε, δεν αποτελεί νομοθετικό κείμενο).

443. Όσον δε αφορά τις περιπτώσεις που ελέγχονται ως καταχρηστικές με βάση τη γενική ρήτρα της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, ομοίως δεν περιέχεται αναφορά στη γενική ρήτρα σύμφωνα με την οποία η παροχή του δικαιώματος του καταναλωτή να καταγγείλει τη σύμβαση επαρκεί για να θεωρηθεί ο όρος έγκυρος. Εν προκειμένω, όμως, το επιχείρημα από τη γραμματική διατύπωση της §6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν φαίνεται να αποτελεί την απάντηση στη σχετική προβληματική. Πράγματι, η διατύπωση του εδ. β' της §6 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με την οποία «ο καταχρηστικός χαρακτήρας γενικού όρου ενσωματωμένου σε σύμβαση κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά τη σύναψή της και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται», επιτρέπει, καταρχήν, να υποστηριχθεί, με βάση το γράμμα της διάταξης, η άποψη ότι δεν θα πρέπει *a priori* να απορριφθεί η παροχή του δικαιώματος καταγγελίας στον καταναλωτή ως λόγος θεραπείας της καταχρηστικότητας, αφού ο νόμος επιτρέπει τη στάθμιση «όλων των υπολοίπων ρητρών της σύμβασης», επομένως και της συμβατικής ρήτρας, δυνάμει της οποίας παρέχεται το δικαίωμα καταγγελίας.
444. Με την ΑΠ 1030/2001 έγινε δεκτό ότι η καταχρηστικότητα ΓΟΣ ο οποίος επιτρέπει στον ασφαλιστή ως προμηθευτή να προβεί αυτός μονομερώς σε μεταβολή των ασφαλιστρών σε οποιαδήποτε ημερομηνία ανανέωσης της συμβάσεως ασφαλίσεως δεν αίρεται από την παρεχόμενη στον καταναλωτή δυνατότητα να καταγγείλει τη σύμβαση μέσα σε ορισμένη προθεσμία, καθώς «τέτοια δυνατότητα δεν μεταβάλλει σε τίποτε την αβεβαιότητα ενδεχομένων μελλοντικών επιβαρύνσεων του καταναλωτή».⁹¹⁰ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, προβλήθηκε ο ισχυρισμός του προμηθευτή ότι ο σχετικός όρος δεν δημιουργεί κανένα πρόβλημα στους ασφαλισμένους, γιατί σε κάθε ανανέωση της συμβάσεως, αν πρόκειται να γίνει αύξηση των ασφαλιστρών, αυτό τίθεται σε γνώση τους και ελεύθερα αποφασίζουν, αν τους συμφέρει, την παράταση ή όχι της ισχύος της ασφαλιστικής καλύψεως της ασθένειας. Όμως το Εφετείο δέχθηκε (και ο ΑΠ επικύρωσε αυτή την κρίση) ότι ενόψει του ότι το παράρτημα που περιέχει τον όρο αυτό αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο με το ασφαλιστήριο ζώης

⁹¹⁰ Βλ. και ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980, με την οποία έγινε δεκτό ότι ΓΟΣ βιβλιαρίων κατάθεσης ταμειωτηρίου που θεμελιώνει το δικαίωμα της Τράπεζας να διαφοροποιεί τα επιτόκια που ισχύουν κάθε φορά ανάλογα με το υπόλοιπο του λογαριασμού επιφυλάσσει στην Τράπεζα το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης της σύμβασης αναφορικά με το ύψος των επιτοκίων, χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο (2 §7 περίπτωση ε' του ν. 2251/1994), αφού η εξάρτηση της διαφοροποίησης των επιτοκίων από το υπόλοιπο του λογαριασμού των καταθετών, εκτός από την αόριστη διατύπωση του, στην οποία δεν εξειδικεύεται το συγκεκριμένο ύψος του λογαριασμού που δικαιολογεί την αλλαγή των επιτοκίων ούτε προκύπτει το αν υπάρχουν διαβαθμίσεις για αυτήν την αλλαγή, δεν αποτελεί σπουδαίο λόγο που δικαιολογεί τέτοια τροποποίηση. Επιπλέον, με τη χρήση αυτού του όρου, ο καταναλωτής και καταθέτης εξαναγκάζεται έμμεσα να αυξήσει το ύψος της κατάθεσής του, προκειμένου να επιτύχει μεγαλύτερο επιτόκιο, γεγονός που αποτελεί ουσιώδη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή (γενική ρήτρα, 2 §6 του ν. 2251/1994). Το δικαστήριο σημείωσε ότι ο ισχυρισμός της Τράπεζας ότι ο εν λόγω όρος δεν είναι καταχρηστικός, επειδή οι καταθέτες μπορούν να καταγγείλουν τη σύμβαση προβάλλεται αλυσιτελώς, αφού η καταχρηστικότητα ΓΟΣ δεν αίρεται από τη δυνατότητα που παρέχεται στον καταναλωτή να καταγγείλει τη σύμβαση, άλλωστε τέτοια δυνατότητα δε μεταβάλλει σε τίποτα την αβεβαιότητα ενδεχομένων μελλοντικών επιβαρύνσεων του καταναλωτή (με παραπομπή στην ΑΠ 1030/2001 ΔΕΕ 2001, 1127).

και ισχύει εφόσον ισχύει και αυτό, η υφιστάμενη δυνατότητα του καταναλωτή ασφαλισμένου να μη συμφωνήσει στη μονομερή αύξηση του ασφαλιστρού περιορίζεται υπέρμετρα, γιατί αυτός απέβλεψε στην ασφάλεια ζωής και στη νοσοκομειακή του περίθαλψη σε περίπτωση ασθένειας ενιαίως, έτσι ώστε και συμφέρουσα να μην είναι η αύξηση του ασφαλιστρού για τη δεύτερη να είναι αναγκασμένος να την αποδεχθεί⁹¹¹.

445. Στη θεωρία⁹¹² διατυπώθηκε η κρίση ότι η υιοθέτηση από τον ΑΠ στην απόφαση 1030/2001 της άποψης ότι η ύπαρξη δικαιώματος του καταναλωτή να αποδεσμευθεί από τη σύμβαση δεν λειτουργεί αντισταθμιστικά, κατά τρόπο δηλαδή που να αίρεται η καταχρηστικότητα ορισμένου όρου, ανταποκρίνεται στο σκοπό της προστασίας του καταναλωτή, αλλά γεννά τον γενικότερο προβληματισμό αν η συνεκτίμηση των στοιχείων που αναφέρονται στο εδ. β' της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 μπορεί να άρει τον καταχρηστικό, σύμφωνα με το εδ. α' της παρ. 6 χαρακτήρα ενός συμβατικού όρου.
446. Και με την ΑΠ 1219/2001⁹¹³ κρίθηκε ότι η ανάγκη να είναι ορισμένη και εύλογη η ρήτρα αναπροσαρμογής είναι ανεξάρτητη από το τυχόν παρεχόμενο στον οφειλέτη-πελάτη της τράπεζας δικαίωμα υπαναχωρήσεως ή καταγγελίας από τη σύμβαση δανείου.

(ε) Ζητήματα συρροής

(i) Η σχέση της αρχής της διαφάνειας και των γενικών ρητρών 281, 288, 178 και 179 ΑΚ

447. Όπως ήδη επισημάνθηκε⁹¹⁴, οι διατάξεις των άρθρων 281 και 288 ΑΚ και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ τελούν σε σχέση γενικής ρήτρας και ειδικού πραγματικού που απορρέει από συγκεκριμενοποίηση αυτής⁹¹⁵.

⁹¹¹ ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 349= ΧρΙΔ 2001, 611= ΕλλΔνη 2001, 1599= ΔΕΕ 2001, 1125= ΕΕμπΔ 2001, 740 («Ο ισχυρισμός της εναγομένης και ήδη αναιρεσείουσας ότι ο σχετικός όρος δεν δημιουργεί κανένα πρόβλημα στους ασφαλισμένους, γιατί σε κάθε ανανέωση της συμβάσεως, αν πρόκειται να γίνει αύξηση των ασφαλιστρού, αυτό τίθεται σε γνώση τους και ελεύθερα αποφασίζουν, αν τους συμφέρει, την παράταση ή όχι της ισχύος της ασφαλιστικής καλύψεως της ασθένειας. Όμως ενόψει του ότι το παράστημα που περιέχει τον όρο αυτό αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο με το ασφαλιστήριο ζωής και ισχύει εφόσον ισχύει και αυτό, σύμφωνα με τον πρώτο όρο του παραρτήματος, η υφιστάμενη δυνατότητα του καταναλωτή ασφαλισμένου να μη συμφωνήσει στη μονομερή αύξηση του ασφαλιστρού περιορίζεται υπέρμετρα, γιατί αυτός απέβλεψε στην ασφάλεια ζωής και στη νοσοκομειακή του περίθαλψη σε περίπτωση ασθένειας ενιαίως, έτσι ώστε και συμφέρουσα να μην είναι η αύξηση του ασφαλιστρού για τη δεύτερη να είναι αναγκασμένος να την αποδεχθεί»). Βλ. πλέον για την ειδική νομοθετική αντιμετώπιση του ζητήματος υπό VII.3(θ)(i), αρ. 533.

⁹¹² Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289, υπόσ. 96. Βλ. και Βενιέρη, Η αναπροσαρμογή των επιτοκίων και ο δικαστικός της έλεγχος στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2009, σ. 31, κατά τον οποίο το δικαίωμα της καταγγελίας της σύμβασης από το δανειολήπτη δεν επιτρέπει στην Τράπεζα τη μη τήρηση της αρχής της διαφάνειας.

⁹¹³ ΑΠ 1219/2001 ΝοΒ 2002, 354= ΔΕΕ 2001, 1128 (παρατ. Κ. Σκουλαρίκη)= ΕλλΔνη 42, 1603= ΕΤρΑξΧρΔ 2001, 529= ΕΕμπΔ 2001, 529 (παρατ. Χ. Χρυσάνθη)= ΕπισκΕΔ 2001, 663= ΧρΙΔ Α/2001, 516.

⁹¹⁴ Υπό V.4(α), αρ. 311, ανωτέρω.

⁹¹⁵ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 217.

448. Είναι μεθοδολογικά θεμιτή η επιστροφή στη γενική ρήτρα, μόνο όταν κάποιος από τα στοιχεία του πραγματικού του ειδικού κανόνα δικαίου ελλείπει στη συγκεκριμένη περίπτωση⁹¹⁶. Δεδομένου ότι η εφαρμογή των γενικών ρητρών των άρθρων 281 και 288 ΑΚ προϋποθέτει την ύπαρξη περισσότερων στοιχείων πραγματικού από τις διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, στις οποίες θετικοποιείται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ, δεν φαίνεται να υφίσταται έδαφος για τέτοια επιστροφή στη γενική ρήτρα. Κατά μείζονα λόγο, δεν προκύπτει ότι καταλείπεται έδαφος εφαρμογής των ΑΚ 178 και 179⁹¹⁷ για την επίλυση ζητημάτων διαφάνειας των ΓΟΣ.
449. Συνεπώς, η σχέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και των γενικών ρητρών των άρθρων 281, 288, 178 και 179 ΑΚ θα πρέπει να θεωρηθεί ως σχέση αποκλειστικής συρροής λόγω ειδικότητας των ειδικών διατάξεων απέναντι στις γενικές⁹¹⁸, που αποκλείει την εφαρμογή των γενικών ρητρών. Μόνο ερμηνευτική σημασία μπορούν να έχουν οι γενικές ρήτρες αυτές κατά την αντιμετώπιση προβλημάτων διαφάνειας ΓΟΣ.

(ii) Η σχέση της αρχής της διαφάνειας και των ΑΚ 371 επ.

A. Οριοθέτηση της προβληματικής

450. Ιδιαίτερο θεωρητικό και πρακτικό ενδιαφέρον έχει το ζήτημα της σχέσης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τις διατάξεις των άρθρων 371 ΑΚ επ., το οποίο έχει απασχολήσει τόσο τη θεωρία⁹¹⁹, όσο και τη νομολογία⁹²⁰.
451. Η πρακτική σημασία του ζητήματος είναι δεδομένη, καθώς είναι συνηθισμένες οι ρήτρες ΓΟΣ στις συμβάσεις με καταναλωτές, δυνάμει των οποίων ο προμηθευτής επιφυλάσσει στον εαυτό του το δικαίωμα να προσδιορίζει το ειδικότερο περιεχόμενο της παροχής του, να τροποποιεί στοιχεία της, ή και να προσδιορίζει ή να τροποποιεί την αρχικώς προβλεφθείσα αντιπαροχή του καταναλωτή⁹²¹.
452. Ο Ν. 2251/1994 αποδέχεται, καταρχήν, το κύρος τέτοιων ρητρών, επιτείνοντας, όμως, τον έλεγχό τους με τα εδάφια ε', η', ια' αλλά και με το εδάφιο ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2. Ειδικότερα, ο Ν. 2251/1994 απαιτεί: (α) να υπάρχει σοβαρός λόγος που να επιτρέπει τη συμβατική αρχική αοριστία παροχής ή

⁹¹⁶ Παπανικολάου, ό.π., αρ. 218.

⁹¹⁷ Για την προβληματική δυνατότητας εφαρμογής της ΑΚ 179 για τον εν γένει έλεγχο των ΓΟΣ με την άσκηση συλλογικής αγωγής βλ. Γκούσκου, Ύψος δικαιοπρακτικού τόκου τραπεζικών χορηγήσεων ιδίως στην καταναλωτική πίστη, ΧρΙΔ Β(2002), σ. 386.

⁹¹⁸ Φίλιου, Νομική Μεθοδολογία, σ. 72.

⁹¹⁹ Λελεντζή Α., Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 293, Σπυράκου, Κριτήρια αναπροσαρμογής του επιτοκίου στις συμβάσεις δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, ΔΕΕ 8 (2002), σ. 1109, Σταθόπουλου, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, σ. 583, υποσ. 4, σ. 589 υπόσ. 22 και σ. 654 υπόσ. 16. Πριν τη θέσπιση ειδικών διατάξεων για τον ανοικτό έλεγχο του κύρους των ΓΟΣ, η ΑΚ 371 είχε προταθεί ως βασικό θεμέλιο του ελέγχου των ΓΟΣ από τον Καράκωστα (Ο έλεγχος της κατά το δίκαιον ορθότητας των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρθρον 371 ΑΚ, ΕΕΝ 40, σ. 647 επ.), όπως έχει ήδη αναφερθεί υπό Π.2(γ)(ii), αρ. 51 ανωτέρω.

⁹²⁰ ΑΠ 1030/2001 ό.π., ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980.

⁹²¹ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 112.

αντιπαροχής ή την ευχέρεια μονομερούς τροποποίησής αυτών (β) τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του αόριστου συμβατικού περιεχομένου όχι μόνο να είναι ορισμένα και εύλογα, αλλά και να αναφέρονται ειδικά στη σύμβαση και (γ) αν λόγω του προσδιορισμού της παροχής η αντιπαροχή που οφείλει ο καταναλωτής αυξάνεται υπερβολικά (σε σχέση με την αρχικώς προβλεφθείσα), να παρέχεται στον καταναλωτή ρητά το δικαίωμα να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση⁹²².

453. Εξαρχής θα πρέπει να τονιστεί ότι ο προβληματισμός αφορά κατεξοχήν στις περιπτώσεις ανάθεσης του προσδιορισμού της παροχής στη δίκαιη κρίση του προμηθευτή ή στην απόλυτη κρίση τρίτου, και όχι στην απόλυτη κρίση του προμηθευτή. Πράγματι, η ανάθεση του προσδιορισμού της παροχής στην απόλυτη κρίση ενός από τα συμβαλλόμενα μέρη είναι άνευ ετέρου άκυρη σύμφωνα με την αναγκαστικού δικαίου διάταξη του άρθρου 372 ΑΚ⁹²³, κατά την οποία «*σύμβαση στην οποία ο προσδιορισμός της παροχής ανατίθεται στην απόλυτη κρίση ενός από τους συμβαλλομένους είναι άκυρη*». Σκοπός της διάταξης είναι η αποτροπή του κινδύνου της καταδυναστεύσεως του ενός συμβαλλομένου από τον συμβαλλόμενο στην απόλυτη κρίση του οποίου ανατίθεται ο προσδιορισμός της παροχής⁹²⁴, ή, κατ' άλλη διατύπωση, η παρακώλυση της λειτουργικής εκτροπής της συμβάσεως από μέσο για τον αυτόνομο συγκαθορισμό των νομικών σχέσεων των συμβαλλομένων σε μηχανισμό καταδυναστεύσεως του ενός συμβαλλομένου από τον άλλο⁹²⁵. Παρόμοια αξιολόγηση του νομοθέτη εντοπίζουμε και στην ΑΚ 235⁹²⁶. Προϋπόθεση εφαρμογής της διάταξης αποτελεί η (ρητή ή σιωπηρή) ανάθεση του προσδιορισμού της παροχής στην απόλυτη κρίση ενός από τους συμβαλλομένους να προκύπτει από την ερμηνεία της σύμβασης χωρίς αμφιβολία⁹²⁷. Διότι σε περίπτωση αμφιβολίας εφαρμοστέα είναι η ΑΚ 371, κατά την οποία αν ο προσδιορισμός της παροχής ανατέθηκε σε έναν από τους συμβαλλομένους (ή σε τρίτον), σε περίπτωση αμφιβολίας θεωρείται ότι ο προσδιορισμός πρέπει να γίνει με δίκαιη κρίση. Κρίσιμη για την υπαγωγή στη μια ή την άλλη διάταξη είναι συνεπώς η ερμηνεία της συμβάσεως κατά τους γενικούς ερμηνευτικούς κανόνες των άρθρων ΑΚ 173 και 200, ακόμα και αν το νόημα των δηλώσεων βουλήσεως εμφανίζεται *prima facie* σαφές⁹²⁸, η οποία προηγείται της εφαρμογής του ειδικού ερμηνευτικού κανόνα της ΑΚ 371⁹²⁹.

⁹²² Μεντή, ό.π., 1η έκδοση, σ. 112.

⁹²³ Πρβλ. Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 565, *Ψυχομάνη*, Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συμβάσεις, ΕΕμπΔ 1998, σ. 893, *Βελέντζα*, Τραπεζικές πιστώσεις και προστασία του καταναλωτή-πελάτη της τράπεζας, ΕΕμπΔ 1997, σ. 400 επ. (401-403).

⁹²⁴ *Δεληγιάννη*, Αμετάκλητος πληρεξουσίτης συντάξεως κανονισμού πολυκατοικίας κατ' απόλυτον κρίσιν πληρεξουσίου (γνωμ.), Αρμ 1972, σ. 484 (487).

⁹²⁵ *Δωρή*, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Άρθρα 371-373 ΑΚ, αρ. 2.

⁹²⁶ Βλ. *Δωρή*, Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο, ΧρΙΔ Γ/2003, σ. 590 επ.

⁹²⁷ Βλ. *Δεληγιάννη*, ό.π., σ. 486.

⁹²⁸ *Δωρή*, Κριτική της κρατούσας στη νομολογία άποψης για την ερμηνεία των συμβάσεων κατ' ΑΚ 173 και 200, σχόλιο στην Εφαθ 8999/1984 ΝοΒ 33, 303= Νομικές Μελέτες, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή 1993, σ. 82.

⁹²⁹ Βλ. *Δωρή*, Ερμηνευτικοί κανόνες δικαίου, σχόλιο στην ΑΠ 408/1990 ΝοΒ 39, 744.

454. Ως ομαλότερος τρόπος εισαγωγής στην προβληματική της σχέσης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τις διατάξεις των άρθρων 371 ΑΚ επ. προκρίνεται η σύνοψη των πορισμάτων της νομολογίας για το ζήτημα, η οποία ακολουθεί κατωτέρω. Στη συνέχεια, επιχειρείται η σύγκριση των προϋποθέσεων εφαρμογής και των εννόμων συνεπειών των σχετικών διατάξεων, καθώς για να προσδιοριστεί η σχέση δύο διατάξεων ή, όπως εν προκειμένω, μιας διάταξης (της ΑΚ 371) και ενός συνόλου διατάξεων (των διατάξεων του Ν. 2251/1994 που θεμελιώνουν την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ), είναι απαραίτητο να προηγηθεί ο ακριβής συσχετισμός των πραγματικών τους, αφενός με την σύγκριση των προϋποθέσεων εφαρμογής τους, αφετέρου με τη σύγκριση των εννόμων συνεπειών τους.

B. Η θέση της νομολογίας

455. Βασικές παραδοχές της νομολογίας ως προς το ζήτημα είναι οι ακόλουθες:

- 1) Η διάταξη του άρθρου 371 ΑΚ («αν ο προσδιορισμός της παροχής ανατέθηκε σε ένα από τους συμβαλλομένους ή σε τρίτον, σε περίπτωση αμφιβολίας θεωρείται ότι ο προσδιορισμός πρέπει να γίνει με δίκαιη κρίση. Αν δεν έγινε με δίκαιη κρίση ή βραδύνει, γίνεται από το δικαστήριο») εκτοπίζεται από την ειδικώς ρυθμίζουσα το ζήτημα⁹³⁰ διάταξη του άρθ. 2 παρ. 7 περ. ε' του Ν. 2251/1994⁹³¹).
- 2) Ο Ν. 2251/1994 βαίνει πέρα από τη διάταξη του άρθρου 371 ΑΚ επειδή αξιώνει στις καταναλωτικές σχέσεις αφενός την ύπαρξη σπουδαίου λόγου ο οποίος να δικαιολογεί την αοριστία και αφετέρου τα κριτήρια προσδιορισμού της παροχής να αναφέρονται στη σύμβαση. Η αοριστία του τιμήματος δεν γίνεται ανεκτή, παρά μόνο αν υπάρχει σπουδαίος λόγος, και τα κριτήρια άρσης της αοριστίας πρέπει να αναφέρονται ειδικώς στη σύμβαση, να είναι καθορισμένα και εύλογα (άρθ. 2 παρ. 7 εδ. ια' Ν. 2251/1994).
- 3) Το γενικό και αόριστο κριτήριο της δίκαιης κρίσης κατά την ΑΚ 371 δεν θα μπορούσε ν' αποτελέσει το κατάλληλο μέσο για την προστασία του αντισυμβαλλόμενου καταναλωτή, καθώς η ΑΚ 371 είναι στο νόμο καταστρωμένη για τον τύπο μιας ατομικής συμβάσεως και δεν μπορεί

⁹³⁰ ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 349= ΧρΙΔ 2001, 611= ΕλλΔνη 2001, 1599= ΔΕΕ 2001, 1125= ΕΕμπΔ 2001, 740, κατά την ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980 αμφότερες οι περιπτώσεις ε' και ια' της παραγράφου 7 του άρθρου 2 του ν. 2251/1994 είναι ειδικές σε σχέση με τη διάταξη του άρθρου 371 ΑΚ. Βλ. και *Τριανταφυλλάκη*, *Ιδιωτική ασφάλιση και προστασία του καταναλωτή*, Ρήτρες εξαίρεσης από ασφαλιστική κάλυψη αστικής ευθύνης στα τροχαία ατυχήματα και προστασία καταναλωτή, ΔΕΕ 2006, 143 (145), ο οποίος επισημαίνει ότι ο Ν. 2251/1994, ως ειδικός νόμος που αφορά τον καταναλωτή, επικρατεί κάθε αντίθετης διάταξης ακόμα και νεότερου αυτού νόμου.

⁹³¹ Η αρχική διατύπωση του άρθ. 2 παρ. 7 περ. ε' του Ν. 2251/1994 ήταν «καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που: α) ... ε) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης ή λύσεως της σύμβασης χωρίς ορισμένο ειδικό και σπουδαίο λόγο». Μετά τις τροποποιήσεις που επέφεραν η παρ. 24 άρθ. 10 Ν. 2741/1999 και η παρ. 3 άρθ. 2 Ν. 3587/2007 διατυπώνεται ως εξής: «σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί είναι ιδίως οι όροι που: α) ... ε) επιφυλάσσουν στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης ή λύσης της σύμβασης χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, ο οποίος να αναφέρεται στη σύμβαση», χωρίς πάντως η τροποποίηση να επηρεάζει ουσιωδώς την υπό εξέταση προβληματική, βλ. υπό VII3(α)(i)Γ.

να διασφαλίσει τα συμφέροντα του καταναλωτή σε συμβάσεις, στις οποίες οι όροι μεταξύ των συμβαλλομένων μερών δεν καθίστανται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, όπως συμβαίνει με τους ΓΟΣ⁹³².

456. Πρακτική συνέπεια των ως άνω θέσεων της νομολογίας, όπως καταγράφεται και στις δικαστικές αποφάσεις όπου οι θέσεις αυτές διατυπώνονται, είναι ότι ούτε η ύπαρξη της ΑΚ 371 διασώζει την εγκυρότητα του ΓΟΣ που αντιβαίνει στις ως άνω διατάξεις του Ν. 2251/1994 ούτε είναι αναγκαίο η διάταξη της παρ. 7 εδ. ε' άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 να ερμηνευθεί σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθ. 371 ΑΚ, αφού η τελευταία εκτοπίζεται από την ειδική ρύθμιση του Ν. 2251/1994⁹³³. Συνέπεια της παραδοχής αυτής είναι, προεχόντως, ότι η καταχρηστικότητα ΓΟΣ που δεν πληροί τα κριτήρια της παρ. 7 εδ. ε' άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 δεν αίρεται από τυχόν εφαρμογή του εν λόγω ΓΟΣ στην πράξη με τρόπο που ενδεχομένως θα συνιστούσε «*δίκαιη κρίση*» στο πλαίσιο της ΑΚ 371.

Γ. Σύγκριση των προϋποθέσεων εφαρμογής της διατάξεως του άρθρου ΑΚ 371 και των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

457. Βασική επιταγή τόσο της ΑΚ 371 όσο και των διατάξεων του Ν. 2251/1994 στις οποίες θεμελιώνεται η αρχή της διαφάνειας είναι να υφίστανται κριτήρια αναπροσαρμογής και τα κριτήρια αυτά να είναι εύλογα. Πράγματι, η δίκαιη κρίση της ΑΚ 371 προϋποθέτει την εφαρμογή εύλογων κριτηρίων για την αναπροσαρμογή⁹³⁴.

458. Ο Ν. 2251/1994 θέτει, όμως, περαιτέρω περιορισμούς στο μονομερές δικαίωμα προσδιορισμού της αόριστης παροχής σε σχέση με την ΑΚ 371⁹³⁵:

- 1) Ο Ν. 2251/1994 θέτει ως προϋπόθεση του κύρους τέτοιων όρων την ύπαρξη σοβαρού λόγου για το επιτρεπτό της συμβατικής αοριστίας⁹³⁶. Αντίστοιχη προϋπόθεση δεν υπάρχει στην ΑΚ 371, κατά την οποία η συμβατική αοριστία εναπόκειται μόνο στην ελεύθερη βούληση των μερών.
- 2) Δεν αρκεί να υφίστανται εύλογα κριτήρια προσδιορισμού της παροχής, όπως απαιτεί και η ΑΚ 371, πρέπει επιπροσθέτως τα κριτήρια αυτά να αναφέρονται ρητά στη σύμβαση⁹³⁷.

⁹³² ΑΠ 1030/2001 ό.π., ΕφΑθ 5101/2011 ΝοΒ 2011, 2139, ΠΠρΑθ 961/2007 ό.π..

⁹³³ ΑΠ 1030/2001 ό.π..

⁹³⁴ ΑΠ 1030/2001 ό.π.. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι τα κριτήρια του άρθρου 2 παρ. 7 εδ. ια' «*κατ' ουσίαν ταυτίζονται με τη δίκαιη κρίση της ΑΚ 371 περί προσδιορισμού της παροχής από έναν εκ των συμβαλλομένων*», όπως δέχεται η Γκούσκου, Ύψος δικαιοπρακτικού τόκου τραπεζικών χορηγήσεων ιδίως στην καταναλωτική πίστη, ΧρΙΔ Β(2002), σ. 387.

⁹³⁵ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 112-113, του ιδίου, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 562.

⁹³⁶ ΑΠ 1030/2001 ό.π..

⁹³⁷ ΑΠ 1030/2001 ό.π..

- 3) Ο προσδιορισμός με δίκαιη κρίση κατά την ΑΚ 371 επέρχεται κατ' εφαρμογή ερμηνευτικού κανόνα («εν αμφιβολία»), εφόσον τα μέρη δεν έχουν επιλέξει άλλο νόμιμο τρόπο άρσης της αοριστίας. Στην περίπτωση των ΓΟΣ η ύπαρξη εύλογων κριτηρίων αναπροσαρμογής είναι προϋπόθεση του επιτρεπτού της αοριστίας.
- 4) Ο αντισυμβαλλόμενος (καταναλωτής) έχει κατά τον Ν. 2251/1994 (§ 7 εδ. ιη') δικαίωμα υπαναχώρησης σε περίπτωση υπερβολικής αύξησης του τιμήματος, δικαίωμα που καταρχήν δεν προβλέπεται στην ΑΚ 371 (θα μπορούσε να θεμελιωθεί ενδεχομένως μόνο στην ΑΚ 288, ανάλογα με τις περιστάσεις της συγκεκριμένης περίπτωσης).

Δ. Σύγκριση των εννόμων συνεπειών της διατάξεως του άρθρου ΑΚ 371 και των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

459. Έννομη συνέπεια της διατάξεως του άρθρου ΑΚ 371 είναι η ακυρότητα. Ομοίως, η έννομη συνέπεια των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 είναι ότι ο αόριστος ΓΟΣ κρίνεται ως καταχρηστικός και επομένως άκυρος.
460. Η ακυρότητα της ΑΚ 371 είναι απόλυτη, λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο και δεν θεραπεύεται σε περίπτωση μεταγενέστερου προσδιορισμού της παροχής από το μέρος στο οποίο είχε ανατεθεί κατά δίκαιη κρίση. Αν βεβαίως το άλλο μέρος αποδεχθεί τον προσδιορισμό αυτό, συνάπτεται νέα σύμβαση⁹³⁸. Αντίστοιχα θα πρέπει να αξιολογηθεί η ακυρότητα των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.
461. Η ακυρότητα ρήτρας κατ' εφαρμογή της ΑΚ 371 θέτει το ερώτημα αν η ακυρότητα αυτή συνεπιφέρει την ακυρότητα της όλης σύμβασης (181 ΑΚ). Αντιθέτως, η καταχρηστικότητα ΓΟΣ δεν επηρεάζει το κύρος της σύμβασης⁹³⁹.

Ε. Αξιολόγηση της σχέσης της διάταξης του άρθρου ΑΚ 371 και των διατάξεων των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994

462. Όπως προεκτέθηκε⁹⁴⁰, σύμφωνα με τη νομολογία οι διατάξεις των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν καταλείπουν έδαφος για την εφαρμογή της ΑΚ 371, καθώς την αποκλείουν ως ειδικότερες.
463. Υπέρ του συμπεράσματος αυτού συνηγορεί η ανωτέρω⁹⁴¹ σύγκριση, αφενός των προϋποθέσεων εφαρμογής των εν λόγω διατάξεων του Ν. 2251/1994 με τις διατάξεις της ΑΚ 371, η οποία κατέδειξε ότι οι διατάξεις του Ν. 2251/1994 θέτουν επιπρόσθετα κριτήρια, ώστε ο μονομερής προσδιορισμός της παροχής από τον χρήστη των ΓΟΣ να είναι έγκυρος, σε σχέση με τα κριτήρια της ΑΚ

⁹³⁸ Βλ. Δεληγιάννη, ό.π., σ. 487.

⁹³⁹ Βλ. υπό V.2(δ)(v), αρ. 269 ανωτέρω.

⁹⁴⁰ Υπό VII.3(ε)(ii)B, αρ. 455 επ., ανωτέρω.

⁹⁴¹ Υπό VII.3(ε)(ii)Γ, αρ. 457 επ., ανωτέρω.

371, και αφετέρου η ανωτέρω⁹⁴² σύγκριση των εννόμων συνεπειών των εν λόγω διατάξεων του Ν. 2251/1994 με τις διατάξεις της ΑΚ 371, που δεν κατέδειξε ουσιώδη διαφοροποίηση, η οποία θα δικαιολογούσε τυχόν παράλληλη εφαρμογή των συγκρινόμενων διατάξεων.

464. Οι ανωτέρω διαπιστώσεις δύνανται να δικαιολογηθούν και τελολογικά. Πράγματι, ο Ν. 2251/1994 θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αποκλίνει υπέρ του καταναλωτή από το ενδοτικό δίκαιο που θέτει ο ΑΚ. Πρόκειται για δικαιολογημένη απόκλιση από τον γενικό άξονα αξιολόγησης της καταχρηστικότητας που, όπως προεκτέθηκε⁹⁴³, θέτει η γενική ρήτρα του εδ. α' της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 (δηλαδή την απόκλιση από τα προβλεπόμενα από το ενδοτικό δίκαιο ως προϋπόθεση της κατάγνωσης της καταχρηστικότητας). Πράγματι, όπως ορθά επισημαίνεται⁹⁴⁴, το γενικό και αόριστο κριτήριο της δίκαιης κρίσης κατά την ΑΚ 371 εν γένει δεν θα μπορούσε να αποτελέσει μεθοδολογικά το κατάλληλο μέσο για την προστασία του αντισυμβαλλόμενου-καταναλωτή από τον κατ' ουσίαν μονομερή προσδιορισμό από τον προμηθευτή του περιεχομένου της συμβάσεως με τη χρήση ΓΟΣ⁹⁴⁵, για τον λόγο αυτό, άλλωστε, ο Ν. 2251/1994 δεν αντιμετωπίζει το ζήτημα της προστασίας του καταναλωτή με πρότυπο την ΑΚ 371, αλλά με πρότυπο την ΑΚ 281, καθώς η ρύθμιση του Ν. 2251/1994 βασίζεται στην απαγόρευση της κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας του προμηθευτή (με τη γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994). Εξάλλου, η αξιοποίηση του περιεχομένου της ΑΚ 371 στην πράξη θα προϋπέθετε τη μαζική παραγωγή αντιδικίας, σύμφωνα με τα επιτασσόμενα από την ΑΚ 371⁹⁴⁶.

465. Στις ανωτέρω σκέψεις θα μπορούσε να προταθεί ο αντίλογος ότι αντιμετωπίζουν μόνο το πρόβλημα της σχέσης των διατάξεων αφενός των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και αφετέρου της ΑΚ 371, αν αυτό τεθεί ως πρόβλημα παράλληλης εφαρμογής διατάξεων ή ως πρόβλημα ερμηνείας των διατάξεων του Ν. 2251/1994 υπό το φως της ΑΚ 371. Σύμφωνα με τον αντίλογο αυτό, η παράλληλη εφαρμογή των διατάξεων αυτών θα έπρεπε πράγματι να αποκλειστεί, όχι όμως για τους προεκτεθέντες λόγους, αλλά επειδή οι μεν διατάξεις του Ν. 2251/1994 ελέγχουν την εγκυρότητα του περιεχομένου συμβατικών όρων, ενώ η διάταξη του άρθρου 371 ΑΚ αφενός καθορίζει το εν αμφιβολία περιεχόμενο έγκυρων συμβατικών όρων (*«αν ο προσδιορισμός της παροχής ανατέθηκε σε ένα από τους συμβαλλομένους ή σε τρίτον, σε περίπτωση αμφιβολίας θεωρείται ότι ο προσδιορισμός πρέπει να γίνει με δίκαιη κρίση»*), αφετέρου ελέγχει την νομιμότητα εφαρμογής των εν λόγω έγκυρων συμβατικών όρων (*«Αν δεν έγινε με δίκαιη κρίση ή βραδύνει, γίνεται από το δικαστήριο»*). Συνεπώς, σύμφωνα με τον αντίλογο αυτόν, θα πρέπει να γίνει η ακόλουθη διάκριση: (i) στις περιπτώσεις που εφαρμόζονται οι ως άνω διατάξεις του Ν. 2251/1994, ο

⁹⁴² Υπό VII.3(ε)(ii)Δ, αρ. 459 επ., ανωτέρω.

⁹⁴³ Υπό V.2(γ)(ii)B., αρ. 224 ανωτέρω.

⁹⁴⁴ ΑΠ 1030/2001 ό.π..

⁹⁴⁵ Βλ. Δωρή, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Άρθρα 371-373 ΑΚ, αρ. 20.

⁹⁴⁶ Πρβλ. Σπυράκου, «Κριτήρια αναπροσαρμογής του επιτοκίου στις συμβάσεις δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο», ΔΕΕ 8 (2002), σ. 1109.

επίδικος όρος κρίνεται άκυρος ως καταχρηστικός, με αποτέλεσμα να αποκλείεται η εφαρμογή της ΑΚ 371 (που προϋποθέτει ύπαρξη έγκυρου συμβατικού όρου), ενώ (ii) στις περιπτώσεις που δεν εφαρμόζονται οι ως άνω διατάξεις του Ν. 2251/1994 και ο υπό κρίση ΓΟΣ δεν τυγχάνει καταχρηστικός λόγω αντίθεσης στην αρχή της διαφάνειας, είναι εφαρμοστέα η ΑΚ 371, επομένως το δικαστήριο ελέγχει αν η παροχή προσδιορίστηκε με δίκαιη κρίση από τον προμηθευτή, και αν όχι, παρεμβαίνει το ίδιο και προσδιορίζει αυτό την παροχή⁹⁴⁷. Εξάλλου, αφενός το γεγονός ότι η έννοια της «δίκαιης κρίσης» που αναφέρεται στην ΑΚ 371 απαιτεί ως αόριστη νομική έννοια εξειδίκευση δεν αποτελεί λόγο για να αποκλειστεί η εφαρμογή της, αφετέρου δεν υπάρχει λόγος η εφαρμογή της ΑΚ 371, η οποία πραγματικά είχε αρχικά θεσπιστεί για να εφαρμόζεται σε ατομικές συμβάσεις, να αποκλειστεί από τις συμβάσεις που περιέχουν ΓΟΣ, στις περιπτώσεις που συντρέχουν οι προϋποθέσεις της εφαρμογής της⁹⁴⁸. Στον αντίλογο αυτό θα μπορούσε να προστεθεί η σκέψη ότι η σχέση ειδικότητας μεταξύ των υπό κρίση διατάξεων του Ν. 2251/1994 και της ΑΚ 371 δεν θα πρέπει να κριθεί αφηρημένα, με μόνη τη θεώρηση των εν λόγω διατάξεων, αλλά θα πρέπει να κριθεί ενόψει ενός συγκεκριμένου πραγματικού.

466. Στον ανωτέρω αντίλογο θα μπορούσε να δοθεί η απάντηση ότι, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις π.χ. της παρ. 7 εδ. ε' άρθ. 2 του Ν. 2251/1994, σε κάθε περίπτωση εκτοπίζεται η ΑΚ 371, καθόσον ήδη η εφαρμογή της εν λόγω διάταξης του ν. 2251/1994 οδηγεί στην ακυρότητα του όρου ως καταχρηστικού, με αποτέλεσμα να μην καταλείπεται πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 371, η εφαρμογή της οποίας προϋποθέτει έγκυρο συμβατικό όρο περί προσδιορισμού της παροχής. Αλλά και αντίστροφα, αν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις των υπό κρίση διατάξεων του Ν. 2251/1994, αν δηλαδή ο όρος προσδιορισμού της παροχής που περιέχεται σε ΓΟΣ δεν κριθεί ως καταχρηστικός λόγω αντίθεσης στις διατάξεις του Ν. 2251/1994, η εφαρμογή της ΑΚ 371 θα πρέπει να αποκλειστεί και πάλι. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή θα υφίσταται έγκυρη ρήτρα προσδιορισμού της παροχής, η ύπαρξη της οποίας αποκλείει την εφαρμογή της ερμηνευτικής διάταξης της ΑΚ 371, εφόσον δεν καταλείπεται αμφιβολία ότι ο προσδιορισμός θα πρέπει να γίνει με την εφαρμογή των εύλογων κριτηρίων που προβλέπονται στη σύμβαση. Ο προσδιορισμός, δηλαδή, δεν θα στηρίζεται στη δίκαιη κρίση, αλλά στην εφαρμογή των συγκεκριμένων εύλογων κριτηρίων που θα έχουν προφανώς περιληφθεί στη σύμβαση (άλλως ο εν λόγω ΓΟΣ θα είχε κριθεί ως καταχρηστικός κατ' εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 2251/1994), με αποτέλεσμα ο ερμηνευτικός κανόνας της ΑΚ 371 να μην δύναται να τύχει εφαρμογής. Διαφορετικό ζήτημα από την εφαρμογή της ΑΚ 371 θα αποτελεί, σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ενδοσυμβατική ευθύνη του προμηθευτή από την τυχόν λανθασμένη ή καταχρηστική (ΑΚ 281) εφαρμογή των κριτηρίων προσδιορισμού της παροχής που περιλαμβάνονται στη σύμβαση κατά την εφαρμογή του ΓΟΣ από τον προμηθευτή.

⁹⁴⁷ Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 293. Βλ. και Ψυχομάνη, Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συμβάσεις, ΕΕμπΔ 1998, σ. 893.

⁹⁴⁸ Πρβλ. αντίστοιχες σκέψεις Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 293, υπόσ. 120.

467. Μειονέκτημα της ανωτέρω άποψης περί πλήρους αποκλεισμού της ΑΚ 371 είναι ότι ο προσδιορισμός της παροχής από τον προμηθευτή εντός του εύρους στο πλαίσιο του οποίου ο προμηθευτής μπορεί να προσδιορίσει την παροχή, με βάση τα εύλογα κριτήρια που τίθενται στη σύμβαση, θα καθίσταται πρακτικά ανέλεγκτη, δεδομένου ότι η μόνη άμυνα του οφειλέτη θα μπορεί να βασισθεί στην επίκληση καταχρηστικότητας (ΑΚ 281) από την πλευρά του καταναλωτή. Υπό αυτό το πρίσμα, ο αποκλεισμός της εφαρμογής της ΑΚ 371, η οποία θα παρέχει δραστικότερη προστασία από την ΑΚ 281, με το σκεπτικό ότι ο προσδιορισμός εύλογων κριτηρίων στη σύμβαση αποκλείει την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα του α' εδαφίου της ΑΚ 371, συνεπώς θέτει εκποδών και το β' εδάφιο της ΑΚ 371 (του οποίου η εφαρμογή προϋποθέτει ο προσδιορισμός της παροχής να πρέπει να γίνει με δίκαιη κρίση), συνιστά αφόρητο φορμαλισμό. Εξάλλου, εφόσον η εφαρμογή των εύλογων κριτηρίων δεν οδηγεί σε ακριβή προσδιορισμό της παροχής, αλλά μόνο σε ένα επιτρεπτό εύρος εντός του οποίου δύναται να προσδιοριστεί η παροχή από τον προμηθευτή, δεν γίνεται κατανοητό γιατί θα πρέπει οι διατάξεις του Ν. 2251/1994 να θεωρηθούν ως ειδικές έναντι της ΑΚ 371, αφού δεν ρυθμίζουν την εν λόγω περίπτωση.
468. Εξάλλου, διακριτό ζήτημα από τα ανωτέρω αποτελεί η εφαρμογή της ΑΚ 371 ως διάταξης του ενδοτικού δικαίου, η οποία εφαρμόζεται για την πλήρωση του κενού που τυχόν θα διαπιστωθεί μετά τη διάγνωση της μη ένταξης ΓΟΣ στη σύμβαση ή της ακυρότητας ΓΟΣ λόγω αδιαφάνειας. Αναλυτικότερα, η ακυρότητα ενός ΓΟΣ για τη μονομερή δυνατότητα της Τράπεζας να μεταβάλλει το επιτόκιο σύμβασης παροχής πιστώσεως δεν επιδρά επί του κύρους όλης της σύμβασης, αλλά είναι μερική, καθώς άκυρος θεωρείται μόνο ο συγκεκριμένος καταχρηστικός όρος, εκτός αν συνάγεται ότι η σύμβαση δεν θα είχε επιχειρηθεί χωρίς το άκυρο μέρος (άρθρο 181 ΑΚ), δηλαδή συνάγεται ότι τα μέρη δεν θα επιχειρούσαν τη δικαιοπραξία χωρίς το άκυρο μέρος, αλλά απέβλεπαν σ' αυτή ως ενιαίο αδιάσπαστο σύνολο, συμπέρασμα που δυσχερώς θα μπορεί να συναχθεί σε σύμβαση με καταναλωτή. Ως προς το ζήτημα της πλήρωσης του κενού, που δημιουργείται από την ακυρότητα του ΓΟΣ, το σχετικό κενό καλύπτεται καταρχήν με την εφαρμογή του αντίστοιχου κανόνα ενδοτικού δικαίου, εφόσον προβλέπεται σχετική ρύθμιση, διαφορετικά από τη συμπληρωματική ερμηνεία της σύμβασης κατά το άρθρο 200 του ΑΚ. Ως εκ τούτου, όταν ο όρος δανειακής σύμβασης που αφορά το κυμαινόμενο επιτόκιο και τον τρόπο αναπροσαρμογής του είναι ασαφής, τότε η σύμβαση αυτή πάσχει από μερική ακυρότητα, δηλαδή μόνον ως προς αυτόν τον όρο της. Η πλήρωση του αναφυόμενου κενού θεραπεύεται με την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 371 του ΑΚ και την ιδέα της «δίκαιης κρίσης», που διέπει το εν λόγω άρθρο, με στόχο τη δίκαιη επαναφορά της συμβατικής ισορροπίας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Έτσι, η αναπροσαρμογή του κυμαινόμενου επιτοκίου γίνεται σύμφωνα με τα ορθά κριτήρια, κατόπιν σχετικής συμφωνίας των μερών, διαφορετικά γίνεται από το δικαστήριο (άρθρο 371 ΑΚ)⁹⁴⁹. Η λύση αυτή δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ανεπιεικής για τον καταναλωτή δανειολήπτη, με το σκεπτικό ότι, επειδή στη χειρότερη περίπτωση ο σχετικός όρος θα υποκατασταθεί από προσδιορισμό του επιτοκίου γενόμενου από το δικαστήριο, η Τράπεζα δεν θα έχει οποιοδήποτε αντικίνητρο να θεσπίσει δίκαιους όρους αναπροσαρμογής επιτοκίου. Και αυτό, διότι η διάγνωση του όρου

⁹⁴⁹ ΑΠ 105/2019 ΝΟΜΟΣ.

προσδιορισμού του επιτοκίου ως καταχρηστικού δεν αναιρείται, με τις δυσμενείς συνέπειες που αυτό συνεπάγεται για τον χρήστη των ΓΟΣ (όπως τις διοικητικές κυρώσεις του άρθρου 13α του Ν. 2251/1994).

(στ) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων στεγαστικών δανείων με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων

(i) Ρήτρες μεταβολής επιτοκίου

A. Οριοθέτηση της προβληματικής

469. Σύνηθες αντικείμενο ελέγχου με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων αποτελούν οι ΓΟΣ μεταβολής επιτοκίου⁹⁵⁰. Πρόκειται για συμβατικούς όρους οι οποίοι περιέχονται σε συμβάσεις μεσοπρόθεσμων ή μακροπρόθεσμων πιστώσεων που χορηγούνται από Τράπεζα σε πελάτες της και παρέχουν στην Τράπεζα δικαίωμα μονομερούς προσδιορισμού του ύψους του τόκου⁹⁵¹. Πράγματι, συχνά στις πιστωτικές συμβάσεις το επιτόκιο δεν συμφωνείται να είναι σταθερό, αλλά κυμαινόμενο. Η συμφωνία αυτή ενδέχεται να εξυπηρετεί τα συμφέροντα αμφοτέρων των πλευρών, δεδομένου ότι διασφαλίζει την προσαρμογή του επιτοκίου στις μελλοντικές συνθήκες στις κεφαλαιαγορές και τη σταθερή κερδοφορία της Τράπεζας αλλά και χαμηλότερο επιτόκιο για τον αντισυμβαλλόμενο της Τράπεζας, σε σχέση με το σταθερό επιτόκιο, το οποίο θα μπορούσε να συμφωνήσει η Τράπεζα⁹⁵², όπως και δυνατότητα να ωφεληθεί σε περίπτωση μείωσης των επιτοκίων. Στην περίπτωση που συνομολογείται τέτοιος όρος, τίθεται το ζήτημα της οριοθέτησης του μονομερούς αυτού δικαιώματος της τράπεζας.

470. Ο Ν. 2251/1994 επεκτείνει την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ και στους όρους που χρησιμοποιεί ο προμηθευτής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, σε αντίθεση με την Οδηγία 93/13/ΕΟΚ, η οποία με την §2 του Παραρτήματος εισάγει εξαίρεση⁹⁵³. Επομένως, το κύρος των ΓΟΣ που αναθέτουν στην τράπεζα το

⁹⁵⁰ Βλ. *Σπυράκου*, «Κριτήρια αναπροσαρμογής του επιτοκίου στις συμβάσεις δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο», ΔΕΕ 11, 2002, σ. 1109 επ., *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 290-293, *Γκούσκου*, Ύψος δικαιπρακτικού τόκου τραπεζικών χορηγήσεων ιδίως στην καταναλωτική πίστη, ΧρΙΔ Β(2002), σ. 387 επ., *Βενιέρη*, Η αναπροσαρμογή των επιτοκίων και ο δικαστικός της έλεγχος στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2009, σ. 26 επ., *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 363 επ., αρ. 371 επ. και αρ. 409 επ., *Habersack*, Zinsänderungsklauseln im Lichte des AGBG und des VerbrKrG, WM 2001, 753. Διαφορετικό και μη σχετιζόμενο με την προβληματική της διαφάνειας των ΓΟΣ και επομένως με την παρούσα διατριβή είναι το ζήτημα του ανώτατου επιτρεπτού ύψους των τραπεζικών επιτοκίων και του ζητήματος του συσχετισμού αυτών με τα δικαιπρακτικά επιτόκια, για το οποίο βλ. ΑΠ 756/2015 (αδημ), ΑΠ 2037/2014 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 370/2012 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 652/2010 ό.π., ΑΠ 1219/2001 ό.π. καθώς και τη διπλωματική εργασία μου με θέμα Η συζήτηση επί της ΑΠ 1219/2001: Περιορισμοί του ύψους των τραπεζικών επιτοκίων, 2006, διπλωματική εργασία για το Π.Μ.Σ. του Τομέα Α΄ Ιδιωτικού Δικαίου, η οποία είναι διαθέσιμη στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Γκρίζας Βιβλιογραφίας του Ε.Κ.Π.Α., <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoal/dl/frontend/el/browse/1322769>, με περαιτέρω παραπομπές.

⁹⁵¹ ΑΠ 1219/2001 ΝοΒ 2002, 354= ΔΕΕ 2001, 1128 (παρατ. Κ. Σκουλαρίκη)= ΕλλΔνη 42, 1603= ΕΤρΑξΧρΔ 2001,529= ΕΕμπΔ 2001, 529 (παρατ. Χ. Χρυσάνθη)= ΕπισκΕΔ 2001, 663= ΧρΙΔ Α/2001,516.

⁹⁵² *Claussen*, Bank- und Börserecht, σ. 179-180.

⁹⁵³ Βλ. υπό ΙΧ.4, αρ. 587 επ., κατωτέρω.

δικαίωμα αναπροσαρμογής του επιτοκίου θα πρέπει να ελέγχεται με βάση το Ν. 2251/94 και ειδικότερα το άρθρο 2 § 7 ε'⁹⁵⁴, σύμφωνα με το οποίο είναι καταχρηστικός ΓΟΣ που επιφυλάσσει στον προμηθευτή το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης της σύμβασης χωρίς ορισμένο ειδικό και σπουδαίο λόγο, καθώς το επιτόκιο είναι χωρίς αμφιβολία βασικό στοιχείο της σύμβασης που συνάπτει η τράπεζα με τους καταναλωτές, έτσι ώστε η αύξησή του να συνιστά τροποποίηση της σύμβασης. Ανάλογο είναι το συμπέρασμα που συνάγει κανείς και από το εδάφιο ια' του ίδιου άρθρου⁹⁵⁵, το οποίο απαγορεύει γενικούς όρους που αφήνουν χωρίς σπουδαίο λόγο το τίμημα αόριστο και δεν επιτρέπουν τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή, καθώς το επιτόκιο συνιστά μέρος κατ' ουσίαν του τιμήματος που καταβάλλει ο καταναλωτής προς την τράπεζα⁹⁵⁶. Η δυσκολία εκπλήρωσης των προϋποθέσεων απαιτούμενης διαφάνειας δεν έγκειται τόσο στον προσδιορισμό του σπουδαίου λόγου στη σύμβαση, καθώς θα αρκούσε να επισημανθεί στο συμβατικό κείμενο ότι ο σπουδαίος λόγος αναπροσαρμογής του επιτοκίου έγκειται στη μεταβολή των συνθηκών αναχρηματοδότησης στις κεφαλαιαγορές⁹⁵⁷, αλλά στην πρόβλεψη επαρκών ειδικά καθορισμένων⁹⁵⁸ και εύλογων για τον καταναλωτή κριτηρίων αναπροσαρμογής του επιτοκίου στη σύμβαση, που θα καθιστούν την αναπροσαρμογή από την πλευρά της Τράπεζας, αλλά και το μέτρο αυτής⁹⁵⁹, ελέγχιμα από τον αντισυμβαλλόμενο της καταναλωτή⁹⁶⁰.

B. Οι θέσεις της νομολογίας

471. Οι ΓΟΣ αναπροσαρμογής επιτοκίου έχουν απασχολήσει τη νομολογία των Ελληνικών Δικαστηρίων σε αρκετές περιπτώσεις. Σταχυολογώντας τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις, θα πρέπει να επισημάνουμε ιδίως τις ακόλουθες:

- 1) Με την ΕφΑθ 5101/2001 κρίθηκε καταχρηστικός σύμφωνα με το άρθρο 2 §6 και 7 περ. ε' και ια' του Ν. 2251/1994 όρος ο οποίος προέβλεπε ότι η Τράπεζα δικαιούται να αυξάνει ή να μειώνει το αρχικώς συμφωνηθέν κυμαινόμενο επιτόκιο *«εφόσον αυτό καθορίζεται με απόφαση των*

⁹⁵⁴ Βλ. αναλυτικότερα για το εδ. ε' της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/94 υπό VII.3(α)(i), αρ. 389, ανωτέρω.

⁹⁵⁵ Βλ. αναλυτικότερα για το εδ. ια' της §7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/94 υπό VII.3(α)(ii), αρ. 401, ανωτέρω.

⁹⁵⁶ *Τίτσια*, Σύμβαση πιστωτικής κάρτας: διάσπαση ή μη της σχετικότητας των ενοχών και η προστασία του κατόχου ως καταναλωτή, ΝομΕπ ΙΓ', τ. 29 (1999), σ. 81-82. Βλ. και ΠρΑθ 1208/1998, ΝοΒ 1999, 1155. Ότι σωστά έκρινε η ΑΠ 1219/2001 πως ρήτρες αναπροσαρμογής του ύψους των τόκων ελέγχονται για καταχρηστικότητα και μέσω των διατάξεων του άρθρου 2 παρ. 7 εδ. ε' και ια' δέχεται και ο *Σταθόπουλος*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 4η έκδοση, σ. 659, υπόσ. 28.

⁹⁵⁷ *Σπυράκου*, Η αρχή της διαφάνειας στην αναπροσαρμογή του επιτοκίου σε σύμβαση δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, Εισήγηση στο Συνέδριο της Ένωσης Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή με θέμα *«Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές»* 15.4.2002.

⁹⁵⁸ *Habersack*, Zinsänderungsklauseln im Lichte des AGBG und des VerbrKtG, WM 2001, 758.

⁹⁵⁹ *Habersack*, ό.π., 758.

⁹⁶⁰ *Habersack*, ό.π., 757.

Νομισματικών Αρχών ή με απόφαση της Τράπεζας, σε περίπτωση μεταβολής του κόστους του χρήματος»⁹⁶¹.

- 2) Με την ΑΠ 1219/2001⁹⁶² κρίθηκε ότι ρήτρες αναπροσαρμογής επιτοκίου δεν είναι καταχρηστικές εφόσον για την αύξηση του τόκου υφίσταται βάσιμος λόγος και η αύξηση αυτή ανταποκρίνεται στην ανάγκη καθορισμού ορισμένων εύλογων κριτηρίων. ΓΟΣ οι οποίοι δεν περιέχουν τέτοια κριτήρια (όπως ο ΓΟΣ που τέθηκε υπόψη του ΑΠ, η διατύπωσή του οποίου ήταν «ο σχετικός τόκος μπορεί να μεταβάλλεται από την τράπεζα, οπότε ο κάτοχος θα ενημερώνεται για το ύψος της με το μηνιαίο λογαριασμό που θα αποστέλλεται σ' αυτόν») παραβιάζουν τις ουσιαστικού δικαίου διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 6 και παρ. 7 περίπτ. ε' και ια' του Ν. 2251/1994. Μάλιστα, όπως επεσήμανε ο ΑΠ, παραβιάζεται από την Τράπεζα η υποχρέωση σαφήνειας και διαφάνειας του Γ.Ο.Σ. χωρίς να εξετάζεται αν η πρακτική εφαρμογή του όρου αυτού από την συγκεκριμένη τράπεζα έχει οδηγήσει πράγματι σε ανεπιεική για τους καταναλωτές επιτόκια⁹⁶³.
- 3) Περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος (με την 652/2010 Απόφασή του) έκρινε ως μη καταχρηστικό ΓΟΣ με τον οποίο παρέχεται στην Τράπεζα δυνατότητα μεταβολής του συμβατικού επιτοκίου έως και 200% σε σχέση με τη μεταβολή του επιτοκίου αναφοράς⁹⁶⁴. Τον ΓΟΣ είχε κρίνει καταχρηστικό το Εφετείο με το σκεπτικό ότι ο ΓΟΣ αυτός εμφανίζει αοριστία, καθόσον δεν ορίζονται οι προϋποθέσεις, υπό τις οποίες το συμβατικό επιτόκιο θα μεταβληθεί έως και το ως άνω ποσοστό, σε σχέση με το επιτόκιο αναφοράς, ούτε και οι λόγοι, οι οποίοι καθιστούν αναγκαία ή δικαιολογούν τη μεταβολή αυτού του ύψους, πράγμα που αντίκειται στο άρθρο 2 παρ. 7 περ. ια' του Ν. 2251/1994. Περαιτέρω, το Εφετείο είχε κρίνει ότι ο ίδιος ΓΟΣ αντίκειται και στη γενική ρήτρα της

⁹⁶¹ ΕφΑθ 5101/2001 ΝοΒ 59 (2011), 2140.

⁹⁶² ΑΠ 1219/2001 ΝοΒ 2002, 354= ΔΕΕ 2001, 1128 (παρατ. Κ. Σκουλαρίκη)= ΕλλΔνη 42, 1603= ΕΤρΑξΧρΔ 2001,529= ΕΕμπΔ 2001, 529 (παρατ. Χ. Χρυσάνθη)= ΕπισκεΔ 2001, 663= ΧρΙΔ Α/2001,516.

⁹⁶³ ΑΠ 1219/2001 ό.π.. Εκ πρώτης όψεως η ΑΠ 1219/2001 φαίνεται να εξετάζει το ζήτημα της εγκυρότητας ρητρών που προβλέπουν την αναπροσαρμογή του επιτοκίου σε σύμβαση πιστωτικής κάρτας σε δύο διαφορετικά σημεία της, στη σκέψη ΙΧ και στη σκέψη ΧΙV (έτσι φαίνεται να υπολαμβάνει ο Μεντής, ΧρΙΔ 2001, σ. 568 και 574). Στην πραγματικότητα στη ρήτρα για το κυμαινόμενο επιτόκιο αναφέρεται μόνον η σκέψη ΧΙV (έτσι ορθά Ρούσσος, ό.π., ΧρΙΔ 2004, σ. 889 επ., Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, ό.π., υποσ. 28).

⁹⁶⁴ «Το ετήσιο ονομαστικό επιτόκιο της σύμβασης (συμβατικό επιτόκιο) συμφωνείται κυμαινόμενο, το δε ακριβές ύψος αυτού, κατά την υπογραφή της παρούσας, ορίζεται στην Πρόσθετη Πράξη. Η Τράπεζα δικαιούται να μεταβάλλει το συμβατικό επιτόκιο σε χρονικά διαστήματα όχι μικρότερα του μήνα, οποτεδήποτε μεταβάλλεται το Βασικό Παρεμβατικό Επιτόκιο για Πράξεις Κυρίας Αναχρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και μέχρι του 200% του ποσού της διαφοράς μεταξύ του προηγούμενου και του νέου ως άνω παρεμβατικού επιτοκίου. Έχοντας υπόψη την αόριστη διάρκεια της σύμβασης αυτής, η Τράπεζα, εκτιμώντας τον κίνδυνο που αναλαμβάνει έναντι του κατόχου, αλλά και τον γενικότερο προϊόντικό κίνδυνο και τις συνθήκες της αγοράς και του ανταγωνισμού, διατηρεί το δικαίωμα, είτε να μην μεταβάλλει το συμβατικό επιτόκιο σε κάθε μεταβολή του παρεμβατικού Επιτοκίου, είτε να μην εξαντλήσει το προαναφερόμενο ανώτατο όριο μεταβολής. Κάθε απόφαση της Τράπεζας για τη μεταβολή ή μη του συμβατικού επιτοκίου ουδέποτε τη δεσμεύει, ούτε προδικάζει τη διαμόρφωση της απόφασής της, σε περίπτωση επόμενης μεταβολής οποτεδήποτε και αν συμβεί».

παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, κρίνοντας ότι το προαναφερόμενο ύψος αναπροσαρμογής του επιτοκίου οδηγεί σε σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων εις βάρος του καταναλωτή, ο οποίος παρότι μπορεί να θεωρηθεί ότι με την αναφορά στο επιτόκιο αναφοράς εξασφαλίζεται από αυθαίρετες αυξήσεις του συμβατικού επιτοκίου, εν τούτοις είναι πιθανό να ευρεθεί προ μιας αυξήσεως του συμβατικού επιτοκίου ύψους έως και 200% σε σχέση με τη μεταβολή του επιτοκίου αναφοράς, με αποτέλεσμα να διαψεύδονται έτσι και οι δικαιολογημένες προσδοκίες του από τη σύμβαση⁹⁶⁵.

Γ. Κριτήρια αναπροσαρμογής επιτοκίου που τυγχάνουν εύλογα για τον καταναλωτή

472. Περισσότερα κριτήρια έχουν προταθεί ως εύλογα για την αναπροσαρμογή των επιτοκίων χορηγήσεων των Τραπεζών, όπως:

- 1) Το προεξοφλητικό επιτόκιο. Πρόκειται για το επιτόκιο με το οποίο η κεντρική τράπεζα δανείζει τις εμπορικές τράπεζες, στην περίπτωση που οι τελευταίες έχουν ανάγκη ρευστού για να χρηματοδοτήσουν τους πελάτες τους⁹⁶⁶.
- 2) Ο πληθωρισμός. Το Πρωτοδικείο Αθηνών (ΠΠρΑθ 1119/2002) αποφάνθηκε ότι ένα κριτήριο θα μπορούσε να ήταν η διακύμανση του πληθωρισμού. Η αναφορά στον πληθωρισμό ανταποκρίνεται βέβαια στην απαίτηση τα κριτήρια να είναι κατανοητά για τον καταναλωτή, είναι, όμως, αμφίβολο εάν πρόκειται για κριτήριο το οποίο άμεσα επηρεάζει τα τραπεζικά επιτόκια.
- 3) Τα λειτουργικά έξοδα της τράπεζας. Είναι προφανές ότι οι τράπεζες, όπως και όλες οι επιχειρήσεις, για να λειτουργήσουν έχουν έξοδα, όπως είναι τα έξοδα εγκατάστασης, η μισθοδοσία του προσωπικού, τα έξοδα προμήθειας, ανανέωσης και εκσυγχρονισμού του εξοπλισμού τους κ.λπ. Τα λειτουργικά αυτά έξοδα επιρρίπτονται στην τιμή των προϊόντων που παράγουν ή των υπηρεσιών που παρέχουν.
- 4) Ο αναλαμβανόμενος κίνδυνος. Στην έννοια του αναλαμβανόμενου κινδύνου περιλαμβάνεται μία σειρά επιμέρους παραγόντων κινδύνου, όπως είναι ο κίνδυνος της αγοράς, ο πιστωτικός κίνδυνος και ο λειτουργικός κίνδυνος.
- 5) Ο ανταγωνισμός. Στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς η τιμολογιακή πολιτική των επιχειρήσεων είναι ένα αποφασιστικής σημασίας εργαλείο για τη διεύθυνσή τους στην αγορά.

⁹⁶⁵ ΑΠ 652/2010 ΕπισκεΔ 2010, 486 με εισαγ. Σημ. Κ. Παμπούκη= ΧρηΔικ 2010, 101.

⁹⁶⁶ Το προεξοφλητικό επιτόκιο αποτελεί μέσο άσκησης νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής. Η αύξησή του σε περιόδους πληθωρισμού αναγκάζει τις εμπορικές τράπεζες να υψώσουν και αυτές τα επιτόκια χορηγήσεών τους, αποθαρρύνοντας έτσι τη ζήτηση κεφαλαίων από τον ιδιωτικό τομέα, πράγμα που περιορίζει την υπερβάλλουσα ρευστότητα της οικονομίας. Ομοίως η αύξηση του προεξοφλητικού επιτοκίου προσελκύει κεφάλαια από το εξωτερικό και εμποδίζει την εκροή τους.

6) Το κόστος του χρήματος στις διεθνείς χρηματαγορές. Οι τράπεζες δανείζονται, κυρίως από το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα, επιβαρυνόμενες και αυτές με επιτόκια. Τα επιτόκια αυτά, που συνδιαμορφώνουν το κόστος του χρήματος της κάθε τράπεζας, ποικίλλουν ανάλογα με το είδος του κάθε δανείου (ομολογιακό, μειωμένης εξασφάλισης κ.λπ.), τις συνθήκες των αγορών χρήματος κατά τη χρονική στιγμή της σύναψής του και κατά τη διάρκειά του, αλλά και τη δανειζόμενη τράπεζα. Συχνότατη είναι η χρήση του επιτοκίου Euribor, συνηθέστερα των τριών ή των έξι μηνών, όπως αυτό καθημερινά διαμορφώνεται και δημοσιοποιείται⁹⁶⁷. Το κόστος του χρήματος στις διεθνείς χρηματαγορές, όπως προκύπτει από επιτόκια αναφοράς, αποτελεί το συνηθέστερο στην πράξη κριτήριο για την αναπροσαρμογή των επιτοκίων⁹⁶⁸.

473. Η ποσοτικοποίηση των ανωτέρω κριτηρίων και η ευσύνοπτη απεικόνιση της ποσοτικοποίησης αυτής παρουσιάζει δυσχέρεια, με αποτέλεσμα να υφίσταται αμφισβήτηση για τον αξιόπιστο βαθμό διαφάνειας που θα πρέπει να εμφανίζουν οι ρήτρες μεταβολής επιτοκίου. Εξάλλου, δεν θα πρέπει να παροράται ότι τα επιτόκια σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζονται από την προσφορά και τη ζήτηση⁹⁶⁹, παράγοντας που επίσης δεν είναι δυνατόν να διατυπωθεί ευχερώς. Πράγματι, εφόσον γίνει δεκτό ότι τα κριτήρια που θα εξασφαλίσουν διαφάνεια του ΓΟΣ περί προσδιορισμού του επιτοκίου θα πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να παρέχουν στον καταναλωτή τη δυνατότητα να προβεί ο ίδιος στον υπολογισμό, έτσι ώστε να δύναται να αμφισβητήσει και να διορθώσει τον υπολογισμό της Τράπεζας⁹⁷⁰, τα ανωτέρω κριτήρια, με την εξαίρεση της αναγωγής σε ένα επιτόκιο αναφοράς, δεν φαίνεται να ικανοποιούν.

474. Στο πλαίσιο της συζήτησης για τα εύλογα κριτήρια αναπροσαρμογής του επιτοκίου χορηγήσεων και την ποσοτικοποίηση αυτών, θα πρέπει να αξιολογηθούν και οι σχετικές διατάξεις του Δικαίου Εποπτείας των Τραπεζών. Συναφώς, η ΠΔΤΕ 2501/2002 προβλέπει ότι η ελάχιστη ενημέρωση αφορά, σε περιπτώσεις δανειακών συμβάσεων με κυμαινόμενο επιτόκιο, το γενικό επιτόκιο αναφοράς, σαφώς προσδιοριζόμενο με βάση τα ισχύοντα επιτόκια των χρηματαγορών, τις περιόδους ισχύος του, καθώς και πληροφόρηση σχετικά με βασικούς παράγοντες, η ενδεχόμενη μεταβολή των οποίων θα επηρεάσει το συνολικό κόστος του αντίστοιχου δανείου (όπως π.χ. παρεμβατικά επιτόκια Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας). Με την μεταγενέστερη Απόφαση της Επιτροπής Τραπεζικών και Πιστωτικών Θεμάτων (Ε.Τ.Π.Θ.) 178/19.07.2004 το ζήτημα αντιμετωπίστηκε ευθέως από την Τράπεζα της Ελλάδος, με την πρόβλεψη ότι «2β) Η μεταβολή του κυμαινόμενου επιτοκίου συνδέεται αποκλειστικά με δείκτες γενικού και ευρέως προσβάσιμο επιτοκιακού χαρακτήρα, όπως παρεμβατικά επιτόκια της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας,

⁹⁶⁷ Ζερβάκη Εμμανουήλ, Επιτόκια αναφοράς EURIBOR και EONIA, ΔΕΕΤ Α' Τριμ. 1999, σ. 112 επ.

⁹⁶⁸ Ως παράδειγμα αδιαφανούς ρήτρας αναπροσαρμογής αναφέρουν αυτή που δεν βασίζεται σε επιτόκιο αναφοράς οι Bülow/Artz, Heidelberger Kommentar zum Verbraucherprivatrecht, 5. Auflage, σ.155.

⁹⁶⁹ Δεμίρη, Χρηματοδοτήσεις (Θεωρία και πράξη), σ. 25.

⁹⁷⁰ Βλ. Βενιέρη, Η αναπροσαρμογή των επιτοκίων και ο δικαστικός της έλεγχος στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2009, σ. 30 καθώς και Paparseniou, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 58..

euribor, απόδοση ομολόγων, βραχυπρόθεσμων τίτλων, κτλ., οι οποίοι πρέπει να αναφέρονται ρητά στη σύμβαση. Στη σύμβαση προσδιορίζεται επίσης ρητά ο τρόπος προσαρμογής του συμβατικού επιτοκίου, ως εξής: i) ως ανώτατο πολλαπλάσιο της εκάστοτε μεταβολής του επιτοκιακού δείκτη ή ii) ως το εκάστοτε προκύπτον άθροισμα του ύψους του επιτοκιακού δείκτη πλέον ενός περιθωρίου καθοριζομένου μέχρι ενός ανωτάτου ορίου. Σε περίπτωση που επιλεγούν περισσότεροι του ενός από τους ως άνω δείκτες πρέπει επίσης να σταθμίζεται στη σύμβαση η συμμετοχή του κάθε δείκτη στη συνολική διαμόρφωση της μεταβολής του κυμαινόμενου επιτοκίου.» Η ανωτέρω Απόφαση της Ε.Τ.Π.Θ. φαίνεται ότι αντιμετωπίστηκε από μερίδα της νομολογίας ως νομοθετική εξειδίκευση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, η οποία επιλύει τον σχετικό προβληματισμό⁹⁷¹.

475. Ενόψει της ύπαρξης περισσότερων εύλογων κριτηρίων, αλλά και της δυσχέρειας ποσοτικοποίησης αυτών με τρόπο που θα δύναται να αναγραφεί στη σύμβαση και να καταστεί κατανοητός στον μέσο καταναλωτή, ορθά έχει διατυπωθεί η γνώμη ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν επιβάλλει μονοσήμαντο καθορισμό του επιτοκίου, ως συγκεκριμένη μαθηματική συνάρτηση ορισμένου επιτοκίου αναφοράς, αλλά είναι συμβατή και με πρόσθετες μεθόδους που καταλήγουν σε προσδιορισμό επιτόκιο έστω ενός ορισμένου εύλογου εύρους⁹⁷².
476. Διαφορετικό (μη αναγόμενο στην αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ) είναι το ζήτημα αν μια ρήτρα ΓΟΣ η οποία έχει κριθεί ως νόμιμη μετά την υποβολή της σε έλεγχο διαφάνειας θα πρέπει στη συνέχεια να εφαρμοστεί με ενάσκηση δίκαιης κρίσης από τον προμηθευτή σύμφωνα με την ΑΚ 371⁹⁷³, με συμπληρωτική ερμηνεία της σύμβασης⁹⁷⁴, ή αν η εφαρμογή της ΑΚ 371 αποκλείεται λόγω αποκλειστικής συρροής με τις διατάξεις του Ν. 2251/1994, ζήτημα που ανάγεται στη γενικότερη σχέση των διατάξεων της ΑΚ 371 με τις διατάξεις του Ν. 2251/1994 στις οποίες θεμελιώνεται η αρχή της διαφάνειας, η οποία ήδη εξετάστηκε ανωτέρω⁹⁷⁵.

(ii) Όροι με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης

A. Συμβάσεις στεγαστικών δανείων με κυμαινόμενο επιτόκιο

477. Το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας ΓΟΣ με τον οποίο προβλέπεται ποινή προεξόφλησης⁹⁷⁶ σε σύμβαση στεγαστικού δανείου κυμαινόμενου επιτοκίου

⁹⁷¹ Βλ. αναπτύξεις για την ΑΠ 652/2010 υπό VII.3(στ)(i)B, αρ. 471 ανωτέρω. Βλ. επίσης ΕφΑθ 3607/2019 ΝΟΜΟΣ και ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 260-261.

⁹⁷² *Αιναρίτη*, Κριτήρια αξιολόγησης γενικών όρων συναλλαγών μακροπρόθεσμων πιστώσεων (με ιδιαίτερη αναφορά στις ρήτρες επιτοκίου), ΧρΙΔ 2010, 382 επ.

⁹⁷³ *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 293. Καταφατικά φαίνεται να απαντά ως προς τις ρήτρες αναπροσαρμογής επιτοκίων ο *Μεντής*, *Άμυνα & ελευθέρωση του υπερχρεωμένου οφειλέτη*, σ. 131-132. Βλ. και *Habersack*, *Zinsänderungsklauseln im Lichte des AGBG und des VerbrKrG*, WM 2001, 759-760.

⁹⁷⁴ *Habersack*, *Zinsänderungsklauseln im Lichte des AGBG und des VerbrKrG*, WM 2001, 760.

⁹⁷⁵ Υπό VII.3(ε)(ii), αρ. 450 επ..

⁹⁷⁶ Για την εν γένει προβληματική της δυνατότητας πρόωρης αποπληρωμής πιστώσεων και των συνεπειών αυτής βλ. *Βενιέρη*, Πρόωρη εξόφληση Δανείου (Δεύτερη έκδοση, μετά την ΑΠ 430/2005), *Μαρίνου - Βενιέρη*, Η ποινή για την πρόωρη εξόφληση στεγαστικού δανείου - η φύση, ο υπολογισμός

αντιμετώπισε ο Άρειος Πάγος με την 430/2005 απόφασή του⁹⁷⁷. Η διατύπωση του συγκεκριμένου ΓΟΣ ήταν η ακόλουθη: «ο οφειλέτης θα μπορεί να προπληρώσει μερικώς ή ολικώς το κεφάλαιο δανείου, εφόσον δεν υπάρχει καθυστέρηση οφειλής, με την προϋπόθεση, ότι θα καταβάλει στην Τράπεζα αποζημίωση ίση με το 2,5% του κεφαλαίου που καταβάλλεται πρόωρα, εάν η προεξόφληση γίνεται μετά τον πρώτο χρόνο και εφόσον ο οφειλέτης έχει επιλέξει κυμαινόμενο επιτόκιο».

478. Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι με τον συγκεκριμένο Γ.Ο.Σ. η Τράπεζα συμφωνεί με τον δανειολήπτη την καταβολή επιβάρυνσης και είτε αυτή θεωρηθεί αποζημίωση είτε θεωρηθεί ανεξάρτητη παροχή, πρέπει να είναι σαφής, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 7 εδ. ια' του Ν. 2251/1994, κατά την οποία το τίμημα πρέπει να είναι για τον καταναλωτή σαφώς περιγεγραμμένο και προσδιορισμένο, δεδομένου ότι στο τίμημα ανήκει κάθε είδος παροχής που θα καταβάλλει ο καταναλωτής ως αντίτιμο για τις υπηρεσίες που του παρέχονται. Περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι η διαφάνεια και σαφήνεια πρέπει να υπάρχει τόσο ως προς την αιτία της παροχής⁹⁷⁸, όσο και ως προς το περιεχόμενό της, συνεπώς θα έπρεπε να προκύπτει από τον υπό εξέταση ΓΟΣ ο λόγος της υποχρέωσης του δανειολήπτη, το τελικό ύψος της επιβάρυνσής του αλλά και τα κριτήρια από τα οποία προκύπτει και υπολογίζεται η επιβάρυνση αυτή. Στη συνέχεια, ο Άρειος Πάγος διατύπωσε τη σκέψη ότι στην αιτία της επιβάρυνσης ανήκει κατά κύριο λόγο και η αποσαφήνιση αν το ποσό αφορά αποκατάσταση ζημίας ή αν αφορά αντίτιμο-ανταμοιβή για παροχή της τράπεζας και ότι στον κρινόμενο ΓΟΣ η αιτία της επιβάρυνσης και ο λόγος αυτής δεν είναι διαφανείς για το δανειολήπτη, με το σκεπτικό ότι σε σύμβαση στεγαστικού δανείου κυμαινόμενου επιτοκίου, η επιβάρυνση δεν δικαιολογείται ή δικαιολογείται μόνο αν επικαλεστεί η τράπεζα αδυναμία της να επανατοποθετήσει το επιστρεφόμενο κεφάλαιο στην αγορά. Συνεπώς ο δανειολήπτης αιφνιδιάζεται, όταν αντιμετωπίζει την αξίωση της τράπεζας για ζημία, η οποία για το κυμαινόμενο επιτόκιο και τους αστάθμητους συντελεστές που το καθορίζουν, δεν δικαιολογείται. Περαιτέρω, ο δανειολήπτης-καταναλωτής αιφνιδιάζεται, όταν, κατά την κατάρτιση της σύμβασης, η τράπεζα κάνει λόγο για αποκατάσταση της ζημίας της, ενώ στην άσκηση του δικαιώματος του δανειολήπτη για πρόωρη εξόφληση, η τράπεζα

και ο έλεγχος αυτής υπό το πρίσμα του ν. 2251/94 (γνμδ), ΧρΙΔ 2005, 459 επ., Δέλλιος, Η προτεινόμενη ρύθμιση για την πρόωρη αποπληρωμή καταναλωτικών πιστώσεων στο πλαίσιο των διαδικασιών αναθεώρησης της Οδηγίας 87/102/ΕΟΚ, ΕφΑΔ 1(2008), σ. 28, Κουμάνη, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 281, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 406 επ.. Βλ. και Χατζή, Η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου των Συμβάσεων (Στο παράδειγμα της ποινικής ρήτρας, ΑΚ 409), Digesta 2003, σ. 341.

⁹⁷⁷ Το Εφετείο (ΕφΑθ 5253/2003) είχε κρίνει ότι ο εν λόγω ΓΟΣ είναι καταχρηστικός ως αόριστος γιατί προσκρούει στη διάταξη της παρ. 7 εδ. ια' του Ν. 2251/94, καθώς επιτρέπει στην Τράπεζα να εισπράττει αποζημίωση στην περίπτωση προεξόφλησης του δανείου, χωρίς, ωστόσο, να γίνει επίκληση της ύπαρξης ζημίας από την εν λόγω προεξόφληση και χωρίς να εξειδικεύεται σε τι ακριβώς συνίσταται και πώς προκύπτει το ποσοστό 2,5% επί του ποσού του δανείου που ορίζεται ως αποζημίωση.

⁹⁷⁸ Βλ. για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII3(στ)(ii)B, αρ. 486.

κάνει λόγο για αντιπαροχή, αντίτιμο στην «παροχή» της έναντι του δανειολήπτη⁹⁷⁹.

479. Επιπλέον, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι δεν υπάρχει σαφήνεια ούτε ως προς το περιεχόμενο της επιβάρυνσης, αφού στην περίπτωση της πρόωρης εξόφλησης με την πρόσθετη επιβάρυνση ο δανειολήπτης δεν γνωρίζει επί ποίου ποσού θα υπολογίζει το επιτόκιο της πρόσθετης επιβάρυνσης (2,5% επί άγνωστου, πρόωρα εξοφλούμενου ποσού, που κατά τη σύναψη της σύμβασης δεν γνωρίζει ούτε αν αλλά ούτε και σε ποιο ύψος θα προκύψει). Πράγματι γνωρίζει, πως η επιβάρυνση είναι 2,5% και είναι σαφές το ύψος αυτό, αλλά ο απλός αριθμητικός υπολογισμός δεν είναι δυνατός, παρά μόνο όταν προκύψει η πρόωρη εξόφληση και το συγκεκριμένο πρόωρα επιστρεφόμενο ποσό⁹⁸⁰.
480. Ενόψει της ανωτέρω απόφασης 430/2005 του Αρείου Πάγου, προβλέφθηκε στην περ. 1(ζ) της Ζ1-798/25.6.2008 (Β' 1353/11.7.2008) απόφασης του Υπουργού Ανάπτυξης (με την οποία μεταξύ άλλων απαγορεύτηκε η αναγραφή των αναφερόμενων σε αυτή ΓΟΣ που έχουν κριθεί ως καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις επί αγωγών ενώσεων καταναλωτών, σε συμβάσεις που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές), ο όρος που προβλέπει ότι, σε περίπτωση πρόωρης εξόφλησης μερικώς ή ολικώς του κεφαλαίου του δανείου, η οποία πραγματοποιείται μετά τον πρώτο χρόνο σύναψης της σύμβασης και εφόσον δεν υπάρχει καθυστέρηση οφειλής, ο καταναλωτής θα καταβάλει ως αποζημίωση στο πιστωτικό ίδρυμα ποσό ίσο με ποσοστό επί του κεφαλαίου που καταβάλλεται πρόωρα ή τόκους ορισμένων μηνών επί του κεφαλαίου αυτού, καθώς επίσης και κάθε όρος που εξαρτά την άσκηση του προαναφερόμενου δικαιώματος πρόωρης εξόφλησης από οποιοδήποτε αντάλλαγμα. Η ως άνω υπουργική απόφαση προσβλήθηκε με αίτηση ακυρώσεως δέκα έξι πιστωτικών ιδρυμάτων, μεταξύ άλλων με την αιτίαση ότι η ανωτέρω διάταξη έχει τεθεί καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης, διότι το δεδικασμένο της ΑΠ 430/2005 καλύπτει τον όρο που επιβάλλει στον οφειλέτη στεγαστικού δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο να καταβάλει, σε περίπτωση πρόωρης εξόφλησής του, ποσό ίσο προς ποσοστό 2,5% του προώρως καταβαλλόμενου κεφαλαίου, ενώ στην υπουργική απόφαση προβλέπεται η καταβολή οιοδήποτε ποσού ίσου με ποσοστό επί του κεφαλαίου ή τόκους ορισμένων μηνών επί του κεφαλαίου αυτού και, επιπλέον, απαγορεύεται κάθε όρος που εξαρτά την άσκηση του προαναφερόμενου δικαιώματος πρόωρης εξόφλησης από οποιοδήποτε αντάλλαγμα. Η Ολομέλεια

⁹⁷⁹ ΑΠ 430/2005 ό.π.. Από τη νομολογία βλ. και ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150. Βλ. Σχετικά επίσης *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 61. Σημειωτέον ότι ο Άρειος Πάγος δεν στήριξε την κρίση του περί καταχρηστικότητας του συγκεκριμένου ΓΟΣ μόνο σε παραβίαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, αλλά δέχθηκε, επιπροσθέτως, ότι ο εν λόγω ΓΟΣ είναι καταχρηστικός και για το λόγο ότι διαταράσσει τη συμβατική ισορροπία, καθώς διαψεύδει τις προσδοκίες του καταναλωτή. Βλ. και την κριτική επί της αντίστοιχης κρίσης της ΕφΑθ 5253/2003, ό.π., του *Κουμάνη*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 286-287, η οποία εδράζεται στην παραδοχή ότι η ρήτρα προεξόφλησης έχει το χαρακτήρα ποινικής ρήτηρας.

⁹⁸⁰ Ως προς την κρίση αυτή του Αρείου Πάγου για τη σαφήνεια του ποσού της επιβάρυνσης θα μπορούσαν να διατυπωθούν επιφυλάξεις, δεδομένου ότι το ποσό δεν είναι ορισμένο, είναι όμως οριστό. Πρβλ. την κριτική επί της αντίστοιχης κρίσης της ΕφΑθ 5253/2003, ό.π., του *Κουμάνη*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 286-287.

του Συμβουλίου της Επικρατείας έκρινε ότι η αιτιολογία της απόφασης του Αρείου Πάγου με την οποία κρίθηκε ο επίμαχος γενικός όρος συναλλαγών καταχρηστικός δεν αφορά το ύψος του ποσοστού επί του κεφαλαίου καθαυτό αλλά τον τρόπο με τον οποίο ο όρος διατυπώνεται, ώστε να μην εξειδικεύεται σε τι ακριβώς συνίσταται και πώς προκύπτει το εκάστοτε ύψος του ποσού που ζητείται. Περαιτέρω, δέχθηκε ότι το ίδιο ισχύει, και όσον αφορά την απαγόρευση καταβολής τόκων ορισμένων μηνών επί του κεφαλαίου αυτού, εφόσον ο γενικός όρος συναλλαγών που επιβάλλει την καταβολή αυτή δεν εξειδικεύει σε τι συνίσταται το ποσό που καλείται να καταβάλει ο δανειολήπτης που ασκεί το δικαίωμα της πρόωρης εξόφλησης (αντιπαροχή ή ζημία της τράπεζας και τρόπος υπολογισμού αυτής) και πώς προκύπτει το ύψος του ποσού (με ποιο κριτήριο ορίζεται ο αριθμός των μηνών για τους οποίους πρέπει να καταβληθούν τόκοι). Τέλος, αποφάνθηκε ότι η διάταξη με την οποία απαγορεύεται η αναγραφή όρου που εξαρτά την άσκηση του δικαιώματος πρόωρης εξόφλησης από οποιοδήποτε αντάλλαγμα έχει την έννοια ότι απαγορεύει την αναγραφή όρων, οι οποίοι θα εξαρτούσαν την πρόωρη αποπληρωμή του δανείου από ανταλλάγματα όμοια με εκείνα που αποτέλεσαν αντικείμενο της πιο πάνω δικαστικής κρίσης του Αρείου Πάγου και υπό τις αυτές προϋποθέσεις, και απέρριψε τον λόγο ακυρώσεως ως αβάσιμο⁹⁸¹.

481. Ενόψει των ανωτέρω, ο κανόνας στην περίπτωση των στεγαστικών δανείων κυμαινόμενου επιτοκίου είναι ότι ο καταναλωτής έχει καταρχήν το δικαίωμα να προβεί σε προεξόφληση χωρίς να καταβάλει αποζημίωση. Μολαταύτα, δεν πρέπει να αποκλείεται η νομιμότητα ΓΟΣ αποζημίωσης στις εξαιρετικές περιπτώσεις που μνημονευόμενα στη δανειακή σύμβαση ειδοποιά χαρακτηριστικά του πιστωτικού ιδρύματος τεκμηριώνουν επέλευση ζημιάς του σε περίπτωση προεξόφλησης⁹⁸².

Β. Συμβάσεις στεγαστικών δανείων με σταθερό επιτόκιο

482. Την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου απασχόλησε το ζήτημα της νομιμότητας όρου συμβάσεως τοκοχρεωλυτικού ενυπόθηκου δανείου, η οποία είχε συναφθεί την 13.04.1993, ύψους 10.000.000 δραχμών, με σταθερό επιτόκιο 20,5%, εξοφλητέου σε δέκα πέντε (15) έτη και σε είκοσι οκτώ (28) ισόποσες εξαμηνιαίες τοκοχρεωλυτικές δόσεις, σύμφωνα με τον οποίο: *«Ο οφειλέτης δικαιούται να καταβάλει σε μείωση του κεφαλαίου του δανείου οποιοδήποτε ποσό εφόσον δεν υπάρχει καθυστέρηση εξυπηρέτησης του δανείου, αλλά μόνο στις παραπάνω οριζόμενες ημερομηνίες καταβολής των τοκοχρεωλυτικών δόσεων. Στην περίπτωση αυτή υποχρεούται ο οφειλέτης να καταβάλει στη δανείστρια για αποζημίωσή της και ποσό ίσο με τον τόκο μιας εξαμηνίας του καταβαλλόμενου κεφαλαίου, διαφορετικά η δανείστρια δικαιούται να αποκρούσει την προσφορά ...»*.
483. Ο δανειολήπτης είχε επικαλεστεί ότι ο εν λόγω συμβατικός όρος είναι καταχρηστικός, αφενός κατ' εφαρμογή της διάταξης της παραγράφου 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, καθώς ο όρος έχει ως συνέπεια τη διατάραξη της

⁹⁸¹ ΟλΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

⁹⁸² *Λιναρίτη*, Κριτήρια αξιολόγησης γενικών όρων συναλλαγών μακροπρόθεσμων πιστώσεων (με ιδιαίτερη αναφορά στις ρήτρες επιτοκίου), ΧρΙΔ 2010, 382 επ.

συμβατικής ισορροπίας εις βάρος του δανειολήπτη, αφετέρου κατ' εφαρμογή της διάταξης της παραγράφου 7 περιπτ. ια' του ιδίου νόμου, διότι αφήνει χωρίς σπουδαίο λόγο το τίμημα αόριστο και δεν επιτρέπει τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα γι' αυτούς ως καταναλωτές, παραβιάζει δε και την αρχή της διαφάνειας.

484. Ο ΑΠ έκρινε ότι ο πιο πάνω όρος του δανειστικού συμβολαίου δεν είναι καταχρηστικός, καθ' όσον:

- 1) δεν αφήνει το τίμημα και συγκεκριμένα το ποσό του τόκου που πρέπει να καταβληθεί από τον δανειολήπτη στην Τράπεζα στην περίπτωση που δανειολήπτης προβεί σε προεξόφληση, αόριστο χωρίς λόγο, αλλά επιτρέπει τον προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον δανειολήπτη, αφού το ποσό του τόκου ίσου με τον τόκο μιας εξαμηνίας του καταβαλλομένου κεφαλαίου μπορεί να υπολογισθεί με αριθμητικές πράξεις, που αναφέρονται στη σύμβαση και είναι εύκολες για τον δανειολήπτη⁹⁸³.
- 2) Δεν παραβιάζει την αρχή της διαφάνειας, αφού το περιεχόμενο του όρου αυτού είναι διατυπωμένο με τόση σαφήνεια, ώστε ο απρόσεκτος μεν ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτων τη μέση αντίληψη κατά τον σχηματισμό της δικαιοπρακτικής του βούλησης και απόφασης, καταναλωτής⁹⁸⁴, να γνωρίζει από τη χρονική στιγμή της κατάρτισης της σύμβασης στην πραγματική τους έκταση, τα δικαιώματά του και τις συμβατικές δεσμεύσεις που αναλαμβάνει, ιδιαίτερα όσον αφορά τη σχέση της συμφωνούμενης παροχής και αντιπαροχής και το ύψος της επιβαρύνσεώς του σε περίπτωση πρόωρης εξόφλησης του δανείου.
- 3) Δεν έχει ως αποτέλεσμα τη σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων. Με την απόφασή της ΟΛΑΠ 15/2007, η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου έκρινε ότι σε περίπτωση αποδοχής με σύμβαση ενυπόθηκου δανείου με σταθερό επιτόκιο από τράπεζα σε πελάτη της δυνατότητας προεξόφλησης από τον δανειολήπτη του δανείου, υπό τον όρο καταβολής πρόσθετης παροχής (αποζημίωσης) στο δανειστή, το ύψος της παροχής αυτής θα κριθεί με βάση την αρχή της εύλογης αποζημίωσης, η οποία δεν μπορεί, σύμφωνα με τα άρθρα 281, 288 και 178 ΑΚ να υπερβεί το ύψος της πραγματικής ζημίας, θετικής ή αποθετικής, που υφίσταται ο δανειστής από την πρόωρη εξόφληση. Το επιτρεπτό δε και νόμιμο της πρόσθετης αυτής παροχής του δανειολήπτη, σε περίπτωση πρόωρης εξόφλησης του ποσού του δανείου, υπολογίζεται με βάση το κόστος του δανεισμού που έχει ο δανειστής (Τράπεζα) για το συγκεκριμένο κεφάλαιο και το αναμενόμενο κέρδος που έχει από τη χορήγηση του δανείου στο συγκεκριμένο καταναλωτή. Οι ενδεχόμενες ζημίες και τα διαφυγόντα κέρδη του δανειστή θα οφείλονται στη μείωση των επιτοκίων χορηγήσεων κατά την πρόωρη εξόφληση, αν με τις συνθήκες

⁹⁸³ Βλ. και ανωτέρω υπό VII.2(β), αρ. 374.

⁹⁸⁴ Βλ. για το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας υπό V.2(θ), αρ. 296 επ., ανωτέρω.

που επικρατούν κατ' αυτήν το κεφάλαιο δεν θα μπορεί να χορηγηθεί με επιτόκιο στο ίδιο ύψος με αυτό του πρόωρα ληγμένου δανείου. Κατά συνέπεια κριτήρια υπολογισμού της απώλειας του δανειστή, αν αυτός είναι Τράπεζα από την εξόφληση μέχρι την κανονική λήξη του δανείου, είναι ο χρόνος που απομένει από την προεξόφληση μέχρι την κανονική λήξη του δανείου, το ύψος των επιτοκίων κατά τη σύναψη και τη λήξη του δανείου και το λειτουργικό κόστος και το κόστος του πιστωτικού κινδύνου από τα οποία απαλλάσσεται η Τράπεζα με την προεξόφληση του δανείου. Στην προκειμένη περίπτωση, κατά την 13-4-1993 που έγινε η σύναψη του επίδικου τοκοχρεωλυτικού δανείου, το επιτόκιο 20,5% που συμφωνήθηκε μεταξύ των διαδίκων, ήταν, κατά τον χρόνο σύναψης του δανείου ($37\% - 20,50\% = 16,50\%$) μικρότερο του δικαιοπρακτικού και ($39\% - 20,50\% = 18,50\%$) μικρότερο του υπερημερίας, και κατά το χρόνο (15-4-1998) εξόφλησης του δανείου ($21 - 20,50\% = 0,50\%$) μικρότερο του δικαιοπρακτικού τόκου και ($23 - 20,50\% = 2,50\%$) μικρότερο του τόκου υπερημερίας. Από δε το χρόνο προεξόφλησης του δανείου την 15-4-1998 μέχρι τη συμφωνηθείσα λήξη αυτού την 15-4-2008 εναπόμεινε χρονικό διάστημα 10 ετών, ήτοι 20 εξαμηνιαίων δόσεων. Ο Άρειος Πάγος έλαβε περαιτέρω υπόψη ότι, ενώ επιτρέπεται με τον επίδικο γενικό όρο στον δανειολήπτη η πρόωρη, χωρίς ορισμένο ειδικό και σπουδαίο λόγο εξόφληση του δανείου, θεωρείται, κατ' αμάχητο τεκμήριο, καταχρηστική η μονομερής από την Τράπεζα χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο τροποποίηση ή λύση της σύμβασης δανείου (άρθρο 2 παρ. 7 αρ. ε. Ν. 2251/1994). Με βάση τα κριτήρια αυτά ο Άρειος Πάγος οδηγήθηκε στην κρίση ότι ο υπολογισμός του ποσού των 2.870,08 ευρώ που συμφωνήθηκε και ζητείται από την αναιρεσίβλητη Τράπεζα ως πρόσθετη παροχή των αναιρεσειόντων για την πρόωρη εξόφληση του δανείου, έγινε αντικειμενικά, δίκαια και με μαθηματικές αρχές, και σύμφωνα με την προαναφερόμενη πιστωτική μεταβολή των συνθηκών στην αγορά χρήματος. Δηλαδή τη μείωση των επιτοκίων, ένεκα της οποίας η Τράπεζα περιήλθε σε δυσμενέστερη θέση με την πρόωρη εξόφληση του δανείου και την επιστροφή πρόωρα του υπολειπόμενου μέρους του κεφαλαίου, το οποίο μπορεί να διαθέσει, για το υπόλοιπο, μέχρι τη συμφωνηθείσα λήξη του δανείου χρονικό διάστημα με χαμηλότερο επιτόκιο χορηγήσεων από αυτό που είχε εξασφαλίσει με την αρχική σύμβαση δανείου.

485. Με βάση τις ανωτέρω σκέψεις, ο Άρειος Πάγος (όπως και το Εφετείο) έκρινε ότι ο ανωτέρω όρος είναι απολύτως σαφής, ορισμένος και εντός των ορίων που επιβάλλει η καλή πίστη, τα συναλλακτικά ήθη και ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του δικαιώματος της δανείστριας τράπεζας να αποζημιωθεί για την αντιπαροχή που θα απολέσει, δηλ. τους τόκους, εξαιτίας της πρόωρης αποδόσεως του δανείου εκ μέρους των δανειοληπτών, οι οποίοι με τη λήψη του δανείου θα έχουν ήδη ωφεληθεί ως προς τον σκοπό για τον οποίο το έλαβαν⁹⁸⁵.

⁹⁸⁵ ΟΛΑΠ 15/2007 ΕλλΔνη 2007, 985= ΔΕΕ 2007, 828 (σημ. Σαββόπουλου)= ΕΕμπΔ 2007, 665 (παρ. Βενιέρη)= ΧρΙΔ 2007, 793= ΧρηΔικ 2007, 437 (σημ. Δασμάνογλου και Σπυρόπουλου).

486. Κατά τη γνώμη όμως της μειοψηφίας ο ανωτέρω όρος του δανειστικού συμβολαίου παραβιάζει την αρχή της διαφάνειας, αφού δεν επιτρέπει στον δανειολήπτη να αντιληφθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό την αιτία της επιβαρύνσεώς του και συγκεκριμένα, αν η τελευταία αφορά πράγματι ζημία της τράπεζας και με ποια κριτήρια υπολογίζεται αυτή ή αν αποτελεί είδος επιτιμίου μεταμέλειας, δηλαδή αν επικρέμεται ως είδος ποινής, η οποία μάλιστα δεν επιτρέπεται να μειωθεί στο προσήκον μέτρο για την περίπτωση που ο δανειολήπτης θα ασκήσει το δικαίωμά του της πρόωρης εξοφλήσεως του δανείου⁹⁸⁶. Σύμφωνα, δηλαδή, με την μειοψηφία, ο όρος παρουσίαζε αδιαφάνεια ως προς την αιτία της επιβάρυνσης. Ότι η αιτία της επιβάρυνσης υπόκειται στον έλεγχο διαφάνειας είχε κάνει δεκτό η ΑΠ 430/2005. Αντίθετα, η πλειοψηφία δεν εξετάζει την ρήτρα υπό αυτό το πρίσμα⁹⁸⁷.
487. Κριτική ασκήθηκε στην απόφαση και με το σκεπτικό ότι τα κριτήρια για τον ποσοτικό προσδιορισμό της ζημίας της Τράπεζας δεν προσδιορίζονται με σαφήνεια⁹⁸⁸. Δεν προκύπτει, δηλαδή, η συσχέτιση του ποσού που προβλέπει η ρήτρα ως καταβλητέο, δηλαδή ποσού ίσου με τον τόκο μιας εξαμηνίας του καταβαλλόμενου κεφαλαίου, με την πραγματική ζημία που υφίσταται η Τράπεζα λόγω της προεξόφλησης.
488. Η διαφοροποίηση της αντιμετώπισης των στεγαστικών δανείων κυμαινομένου επιτοκίου σε σχέση με τα στεγαστικά δάνεια σταθερού επιτοκίου ιδίως ως προς το ζήτημα της ποινής προεξόφλησης είναι εμφανής και στην Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011⁹⁸⁹, με την οποία τροποποιήθηκε η Απόφαση του Υπουργού

⁹⁸⁶ Αξιοσημείωτες είναι και οι θέσεις της μειοψηφίας αναφορικά με τον ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας του συγκεκριμένου όρου: «... ο προαναφερόμενος όρος έχει ως αποτέλεσμα την ουσιώδη διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος των πελατών της τράπεζας, ήτοι των θεωρουμένων ως "καταναλωτών" δανειοληπτών. Ειδικότερα, από τη φύση της η σύμβαση δανείου από την τράπεζα προς τον πελάτη της αποσκοπεί στην παροχή του δανείου σ' αυτόν με αντίτιμο την απόληψη τόκου από μέρος της τράπεζας, που, ως αντιπαροχή του πελάτη προς την τράπεζα, τελεί σε σχέση αλληλουχίας προς την παροχή του ποσού του δανείου. Όμως η σχέση αυτή εκλείπει, όταν επιστρέφεται το εν λόγω ποσό, η δε τράπεζα έχει τη δυνατότητα να επωφεληθεί από την επιστροφή του κεφαλαίου, δανείζοντάς το σε άλλον πελάτη και ωφελομένη από την απόληψη τόκου από το νέο πελάτη, ενώ παράλληλα απαλλάσσεται και από τα έξοδα παρακολούθησής της λειτουργίας της δανειστικής συμβάσεως με τον πελάτη, που επέστρεψε το δάνειο. Έτσι, η παράλληλη είσπραξη αποζημιώσεως ίσης με το ποσό των τόκων ενός εξαμήνου από τον πελάτη, που προεξόφλησε το δάνειο, επιφέρει χωρίς εύλογη αιτία ωφέλεια της τράπεζας σε βάρος του τελευταίου, τουλάχιστο για όσο χρόνο και κατά το μέρος που δεν αποδεικνύεται ότι η τράπεζα δεν ήταν σε θέση να εκτοκίσει το ποσό, που της επιστράφηκε, σε άλλο πελάτη ή να το εκτοκίσει με δυσμενέστερους όρους. Αντίθετα, ο δανειολήπτης, χωρίς να απολαμβάνει ωφέλεια από τη χρήση του ποσού, που επέστρεψε, επιβαρύνεται με το ποσό των τόκων ενός εξαμήνου, μολοντί με την επιστροφή του ποσού αυτού παρέσχε τη δυνατότητα στην τράπεζα και μάλιστα αδαπάνως γι' αυτή, να επωφεληθεί με το νέο εκτοκισμό του».

⁹⁸⁷ Πρβλ. *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 61-62. Βλ. και *Βενιέρη*, Ο ΓΟΣ περί αποζημιώσεως του προμηθευτή από τον καταναλωτή – Ο νέος Ν 2251/1994, άρθρο 2 παρ. 7 περ. λβ, Συνήγορος 2007, 84-85.

⁹⁸⁸ Βλ. *Paparseniou*, ό.π., §I.IV.2, σελ. 62-63.

⁹⁸⁹ Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011 «Τροποποίηση – συμπλήρωση της υπ' αριθμ. Ζ1-798/25-06-2008 (ΦΕΚ Β'1353) απόφασης του Υπουργού Ανάπτυξης για την απαγόρευση αναγραφής Γενικών Όρων Συναλλαγών που έχουν κριθεί καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις» (ΦΕΚ 21/Β'/18.01.2011).

Ανάπτυξης Αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008⁹⁹⁰. Με την εν λόγω απόφαση κατέστη σαφές ότι η απαγόρευση όρου στεγαστικού δανείου που εξαρτά την άσκηση δικαιώματος πρόωρης εξόφλησης από οποιοδήποτε αντάλλαγμα αφορά στα δάνεια με κυμαινόμενο επιτόκιο και όχι στα δάνεια με σταθερό επιτόκιο.

489. Η απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου αποτέλεσε σημαντική τομή αναφορικά με το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας όρων με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης στεγαστικών δανείων με σταθερό επιτόκιο. Μολαταύτα, η προβληματική παραμένει επίκαιρη. Στο πλαίσιο του ελέγχου διαφάνειας τυχόν διαφοροποίηση αντίστοιχων ΓΟΣ Τραπεζών που ρυθμίζουν την περίπτωση προεξόφλησης στεγαστικών δανείων σταθερού επιτοκίου ως προς τη διατύπωση των αιτιών της χρηματικής επιβάρυνσης του καταναλωτή ή ως προς τον τρόπο υπολογισμού της ποινής προεξόφλησης μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετική δικαστηριακή κρίση. Άλλωστε, σημαντική για το ζήτημα της ποινής προεξόφλησης είναι η προσθήκη με τον Ν. 3587/2007 νέας περίπτωσης λβ' στον κατάλογο της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με την οποία είναι σε κάθε περίπτωση καταχρηστικοί όροι που προβλέπουν την καταβολή αποζημίωσης στον προμηθευτή, χωρίς αυτός να υποχρεούται να επικαλεστεί και να αποδείξει τη ζημία που υπέστη⁹⁹¹. Μολαταύτα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επιβολή ποινής προεξόφλησης σε περίπτωση στεγαστικών δανείων με σταθερό επιτόκιο παρίσταται δικαιολογημένη από οικονομικής σκοπιάς και θα πρέπει να είναι επιτρεπτή, με την επιφύλαξη, βεβαίως, ότι η διατύπωση του σχετικού όρου θα είναι διαφανής. Πράγματι, όταν η Τράπεζα χορηγεί δάνεια σταθερού επιτοκίου σε πελάτες της, αναλαμβάνει κίνδυνο από την τυχόν άνοδο των επιτοκίων. Εξάλλου, η Τράπεζα συνήθως διαχειρίζεται τον κίνδυνο αυτό συνάπτοντας διατραπεζικές παράγωγες συναλλαγές, στο πλαίσιο των οποίων σε τακτά χρονικά σημεία τρίτο πιστωτικό ίδρυμα της καταβάλλει ποσά υπολογιζόμενα με βάση κυμαινόμενο επιτόκιο, ενώ η Τράπεζα καταβάλλει στο τρίτο πιστωτικό ίδρυμα ποσά υπολογιζόμενα με βάση σταθερό επιτόκιο (παράγωγή συναλλαγή *interest rate swap - IRS*). Η διάρκεια των διατραπεζικών συναλλαγών αντιστοιχεί με τη διάρκεια των στεγαστικών δανείων που η Τράπεζα έχει συνάψει με τους πελάτες της. Σημειώνεται ότι η Τράπεζα αντιμετωπίζει τους κινδύνους του χαρτοφυλακίου των δανείων της συνολικά (και όχι ανά μεμονωμένο δάνειο) και, συνακόλουθα, προχωρεί σε σύναψη παράγωγων συναλλαγών στη διατραπεζική αγορά, έτσι ώστε να διαχειρίζεται τους κινδύνους μέρους ή του συνόλου του χαρτοφυλακίου σταθερών δανείων (το οποίο περιλαμβάνει και το δάνειο του εκάστοτε πελάτη). Εφόσον ο δανειολήπτης επιθυμεί να προβεί σε πρόωρη μερική ή ολική προεξόφληση του δανείου κατά την περίοδο ισχύος του σταθερού επιτοκίου, η Τράπεζα χρειάζεται να προβεί σε μερικό ή ολικό τερματισμό ορισμένων

⁹⁹⁰ Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης Αριθμ.Ζ1-798/25.6.2008 «Απαγόρευση αναγραφής Γενικών Όρων Συναλλαγών που έχουν κριθεί καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις» (ΦΕΚ Β'1353/11.7.2008).

⁹⁹¹ Βλ. και το έγγραφο του Συνηγόρου του Καταναλωτή με αρ. πρωτ. 1554/13 Νοεμβρίου 2007 «Παρατηρήσεις στην απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου 15/2007 για την ποινή προεξόφλησης σε στεγαστικά δάνεια σταθερού επιτοκίου», στο οποίο διατυπώνεται η θέση του Συνηγόρου του Καταναλωτή ότι είναι απαραίτητη η θεσμική αντιμετώπιση του ζητήματος της επιβολής ποινής προεξόφλησης τραπεζικών δανείων σταθερού επιτοκίου, με τη συμμετοχή των αρμόδιων φορέων (Υπουργεία, Τράπεζα της Ελλάδος, Συνήγορος του Καταναλωτή, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών) για τον καθορισμό στις εν λόγω συμβάσεις κοινού τρόπου διατύπωσης του εν λόγω όρου και ενιαίας μεθόδου υπολογισμού του.

παράγωγων διατραπεζικών πράξεων, διότι σε διαφορετική περίπτωση θα αναλάβει τον κίνδυνο από την πτώση των επιτοκίων στη διατραπεζική αγορά. Για αυτό τον τερματισμό η Τράπεζα θα επιβαρυνθεί με κόστος, εφόσον το (κυμαινόμενο) επιτόκιο της διατραπεζικής αγοράς για την υπολειπόμενη περίοδο σταθερού επιτοκίου είναι χαμηλότερο από το σταθερό επιτόκιο που συμφωνήθηκε κατά τη σύναψη της διατραπεζικής παράγωγής συναλλαγής ως προσδιοριστικό των ποσών που περιοδικά θα καταβάλει η Τράπεζα στον αντισυμβαλλόμενο της στο πλαίσιο της παράγωγής συναλλαγής. Είναι εύλογο, επομένως, το κόστος αυτό να το επωμιστεί ο δανειολήπτης. Επομένως, επί πιστώσεων σταθερού επιτοκίου θα πρέπει καταρχήν να γίνει δεκτό το δικαίωμα του πιστωτικού ιδρύματος προς «αποζημίωση», με την προϋπόθεση, ωστόσο, της εξαρχής συνομολόγησης εύλογης και διαφανούς μεθόδου υπολογισμού της αποζημίωσης, κατ' αντιστοιχία προς την αναμενόμενη ζημία του πιστωτικού ιδρύματος, και της ρητής μνείας των εξαιρετικών περιπτώσεων αποκλεισμού της⁹⁹².

(iii) Όροι που προβλέπουν την είσπραξη από το πιστωτικό ίδρυμα εξόδων «χρηματοδότησης», «προέγκρισης δανείου» ή «εξέτασης αιτήματος δανείου», κλιμακούμενων ανάλογα με το ποσό του δανείου

490. Με την 5253/2003 απόφαση του Εφετείου Αθηνών κρίθηκε ότι η εφάπαξ επιβάρυνση που ανέρχεται σε ύψος 1% επί του ποσού του δανείου ονομαζόμενη «έξοδα χρηματοδότησης» συνιστά γενικό όρο συναλλαγών, ο οποίος είναι καταχρηστικός, διότι παραβιάζει την αρχή της διαφάνειας και διαταράσσει «την ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή, δεδομένου ότι προκαλείται σύγχυση στον τελευταίο για το τι καλύπτει ο τόκος και τι η προμήθεια και δημιουργείται έτσι αδιαφάνεια, μη συγκρισιμότητα με αντίστοιχες παροχές άλλων τραπεζών και μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού».

491. Περαιτέρω, με την 961/2007 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών⁹⁹³ κρίθηκε ότι ο όρος για εφάπαξ δαπάνη εξέτασης αιτήματος δανειοδότησης και προέγκρισης δανείων μη επιδοτούμενων ή επιδοτούμενων μόνο από το Ελληνικό Δημόσιο, η οποία (δαπάνη) κυμαίνεται για ποσό έως και 45.000 ευρώ σε 550 ευρώ, για ποσό από 45.000,01 ευρώ έως και 90.000 ευρώ σε 800 ευρώ, για ποσό από 90.000,01 ευρώ έως και 145.000 ευρώ σε 1.000 ευρώ και για ποσό από 145.000,01 και πάνω σε 1.500 ευρώ για την εξέταση του αιτήματος δανειοδότησης καθιστά το τίμημα τελείως αόριστο, αφού δεν εξειδικεύεται στον οφειλέτη της Τράπεζας που ζητεί τη χορήγηση δανείου και υποβάλλει τη σχετική αίτηση σε τι ακριβώς συνίστανται⁹⁹⁴ και με ποιο τρόπο προκύπτουν τα εν λόγω ποσά και το ύψος τους, καθώς και ο λόγος για τον οποίο το ύψος του ποσού κλιμακώνεται ανάλογα με το ποσό δανείου που ζητείται,

⁹⁹² Βλ. *Λιναρίτη*, Κριτήρια αξιολόγησης γενικών όρων συναλλαγών μακροπρόθεσμων πιστώσεων (με ιδιαίτερη αναφορά στις ρήτρες επιτοκίου), ΧρΙΔ 2010, 382 επ., *Δέλλιος*, Η προτεινόμενη ρύθμιση για την πρόωρη αποπληρωμή καταναλωτικών πιστώσεων στο πλαίσιο των διαδικασιών αναθεώρησης της Οδηγίας 87/102/ΕΟΚ, ΕφΑΔ 1(2008), σ. 30-31.

⁹⁹³ ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980.

⁹⁹⁴ Βλ. για το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας της αιτίας μιας επιβάρυνσης και υπό VII3(στ)(ii)B, αρ. 486.

δηλαδή δεν εξειδικεύονται με σαφήνεια τα έξοδα, στα οποία υποβάλλεται η Τράπεζα για τον έλεγχο των αιτήσεων για δανειοδότηση, επομένως ο όρος αυτός εμπίπτει στην περίπτωση του *per se* καταχρηστικού όρου της περίπτωσης ια' της παραγράφου 7 της διάταξης του άρθρου 2 του ν. 2251/1994⁹⁹⁵.

492. Κατόπιν της εκδόσεως των ανωτέρω αποφάσεων ΕφΑθ 5253/2003 και ΠΠρΑθ 961/2007, προβλέφθηκε στην περ. 1(α) της Ζ1-798/25.6.2008 (Β' 1353/11.7.2008) απόφασης του Υπουργού Ανάπτυξης (με την οποία μεταξύ άλλων απαγορεύτηκε η αναγραφή των αναφερόμενων σε αυτή Γενικών Όρων Συναλλαγών που έχουν κριθεί ως καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις επί αγωγών ενώσεων καταναλωτών, σε συμβάσεις που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές), ο όρος που προβλέπει την εισπραξη από το Πιστωτικό Ίδρυμα εξόδων «*χρηματοδότησης*», «*προέγκρισης δανείου*», ή «*εξέτασης αιτήματος δανείου*», κλιμακούμενων ανάλογα με το ποσόν του δανείου, σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων κυμαινόμενου επιτοκίου.
493. Με την προαναφερθείσα αίτηση ακυρώσεως δέκα έξι πιστωτικών ιδρυμάτων που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα⁹⁹⁶ ζητήθηκε η ακύρωση της ΥΑ Ζ1-798/25.6.2008, μεταξύ άλλων αφενός για το λόγο ότι η ως άνω παρ. 1(α) έχει τεθεί καθ' υπέρβαση νομοθετικής εξουσιοδότησης, διότι με την απόφαση 961/2007 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου κρίθηκε ότι ο όρος είναι καταχρηστικός όταν επιβάλλονται σωρευτικά δαπάνη προέγκρισης δανείου και δαπάνη εξέτασης αιτήματος δανείου, και αφετέρου για το λόγο ότι προβλέφθηκε πλήρης απαγόρευση του ανωτέρω όρου χωρίς να τίθεται κάποια πρόσθετη προϋπόθεση, όπως ο σεβασμός της αρχής της διαφάνειας ή το ορισμένο του τιμήματος του δανείου, όπως απαιτείται από την ΠΠρΑθ 961/2007. Η Ολομέλεια του ΣτΕ με την 1210/2010 Απόφασή της απέρριψε ως αβάσιμους αμφοτέρους τους ως άνω λόγους ακυρώσεως, τον μεν πρώτο δεχόμενη ότι οι όροι «*έξοδα χρηματοδότησης*», «*προέγκρισης δανείου*» και «*εξέτασης αιτήματος δανείου*» είναι ταυτόσημοι και χρησιμοποιούνται από διαφορετικά πιστωτικά ιδρύματα για να δηλώσουν ένα ποσοστό του δανείου που ζητείται από αυτά ως επιπλέον αμοιβή για την εξέταση της αίτησης χρηματοδότησης του καταναλωτή, τον δε δεύτερο, διότι στην προσβαλλόμενη ρύθμιση διαλαμβάνεται ότι ο επιδίκος όρος είναι καταχρηστικός, εφόσον τα μνημονευθέντα ποσά που εισπράττουν τα πιστωτικά ιδρύματα κλιμακώνονται ανάλογα με το ποσό του δανείου, η προϋπόθεση δε αυτή αρκεί, κατά τα ανωτέρω, για να καταστήσει τον όρο αυτό καταχρηστικό⁹⁹⁷.

⁹⁹⁵ Το Δικαστήριο διατύπωσε επίσης τη σκέψη ότι ο ίδιος όρος διαταράσσει ουσιωδώς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή (2§6 του ν. 2251/1994), αφού το ύψος των χρηματικών ποσών που αξιώνονται από την Τράπεζα είναι δυσανάλογα αυξημένο σε σχέση με τις ενέργειες που ενδεχομένως γίνουν για την εξέταση του αιτήματος χορήγησης του δανείου, καθώς και επειδή, ακόμα κι αν η Τράπεζα μετά από έρευνα αρνηθεί να χορηγήσει το δάνειο που ζητεί ο καταναλωτής, τα συγκεκριμένα ποσά εισπράττονται από εκείνη και δεν επιστρέφονται στον καταναλωτή.

⁹⁹⁶ Βλ. υπό VII.3(στ)(ii)Α, αρ. 480, ανωτέρω.

⁹⁹⁷ ΟλΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ (με αντίθετη μειοψηφία, σύμφωνα με την οποία δεν είναι νόμιμη η συνάρτηση της καταχρηστικότητας του εν λόγω όρου μόνο προς την κλιμάκωση των εισπραττόμενων από τα πιστωτικά ιδρύματα ποσών ανάλογα με το ποσό δανείου).

494. Με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011⁹⁹⁸, απαγορεύθηκε, μεταξύ άλλων, η αναγραφή του συγκεκριμένου ΓΟΣ, η συνομολόγηση του οποίου σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων κυμαινομένου επιτοκίου ήδη απαγορευόταν σύμφωνα με την Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης Αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008⁹⁹⁹, και σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων σταθερού επιτοκίου που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές.

(iv) Όροι που προβλέπουν την επιβολή ποσού «προμήθειας» ή «έξοδων φακέλου»

495. Με την περ. 1(β) της Ζ1-798/25.6.2008 (Β' 1353/11.7.2008) απόφασης του Υπουργού Ανάπτυξης απαγορεύτηκε η αναγραφή σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων όρου που προβλέπει την επιβολή ποσού «προμήθειας» ή «έξοδων φακέλου»¹⁰⁰⁰, σύμφωνα με το διατακτικό της ΕφΑθ 5253/2003, με την οποία είχε κριθεί ότι επιβάρυνση ποσού 60 ευρώ ονομαζόμενη «προμήθεια φακέλου» συνιστά γενικό όρο συναλλαγών, ο οποίος είναι καταχρηστικός, διότι παραβιάζει την αρχή της διαφάνειας και διαταράσσει «την ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή, δεδομένου ότι προκαλείται σύγχυση στον τελευταίο για το τι καλύπτει ο τόκος και τι η προμήθεια και δημιουργείται έτσι αδιαφάνεια, μη συγκρισιμότητα με αντίστοιχες παροχές άλλων τραπεζών και μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού»¹⁰⁰¹.

496. Με την προαναφερθείσα αίτηση ακυρώσεως δέκα έξι πιστωτικών ιδρυμάτων που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα¹⁰⁰² ζητήθηκε η ακύρωση της ΥΑ Ζ1-798/25.6.2008, μεταξύ άλλων διότι έχει τεθεί καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης, καθώς απαγορεύει την αναγραφή του όρου αυτού ανεξαρτήτως του ποσού που εκάστοτε αφορά αλλά και του τρόπου με τον οποίο διατυπώνεται. Η Ολομέλεια του ΣτΕ, με την 1210/2010 Απόφασή της, δέχθηκε, όσον αφορά το πρώτο σκέλος του λόγου, ότι η αιτιολογία της απόφασης του Πολυμελούς Πρωτοδικείου, με την οποία κρίθηκε ο επίμαχος γενικός όρος συναλλαγών καταχρηστικός, δεν αφορά το ύψος του ποσού καθαυτό αλλά τον τρόπο με τον οποίο ο όρος διατυπώνεται και απέρριψε τον λόγο ακυρώσεως ως προς το σκέλος αυτό. Ως προς το δεύτερο σκέλος, η Ολομέλεια του ΣτΕ έκρινε ότι ο λόγος είναι επίσης απορριπτέος διότι, όπως προκύπτει από το Ζ1-47/19.1.2009 έγγραφο της Διοίκησης προς το Δικαστήριο, οι όροι «ποσό προμήθειας» και «έξοδα φακέλου» είναι ταυτόσημοι και χρησιμοποιούνται από διαφορετικά πιστωτικά ιδρύματα για να δηλώσουν ένα ποσό που ζητείται ως επιπλέον αμοιβή για τη χρηματοδότηση του καταναλωτή. Περαιτέρω, η Ολομέλεια του ΣτΕ έκρινε ότι, κατά την έννοια της προσβαλλόμενης διάταξης, ο όρος είναι καταχρηστικός ως έχει, εφόσον δηλαδή με αυτόν δεν καθίσταται

⁹⁹⁸ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

⁹⁹⁹ ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008.

¹⁰⁰⁰ Βενιέρη, Η επιβάρυνση του δανειολήπτη με έξοδα φακέλου, νομικού και τεχνικού ελέγχου, ΧρΙΔ 2007, 589, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 392 επ..

¹⁰⁰¹ ΕφΑθ 5253/2003 ΧρΙΔ 2004, 134= ΔΕΕ 2004,797= ΕΕμπΔ 2003,643, ΠΠρΑθ 142/2006 ΔΕΕ 2006, 516, ΜΠΑθ 4593/2005 ΔΕΕ 2005, 517, ΕιρΑθ 3179/2005 ΔΕΕ 2006, 522.

¹⁰⁰² Βλ. υπό VII.3(στ)(ii)Α, αρ. 480, ανωτέρω.

σαφές αν η καταβολή του ανωτέρω ποσού συνιστά τόκο ή προμήθεια, και ο λόγος ακυρώσεως είναι, συνεπώς, απορριπτέος, στο σύνολό του, ως αβάσιμος¹⁰⁰³.

497. Με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011¹⁰⁰⁴, απαγορεύθηκε, μεταξύ άλλων, η αναγραφή του συγκεκριμένου ΓΟΣ και σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων σταθερού επιτοκίου που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές (η αναγραφή του εν λόγω ΓΟΣ σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων κυμαινομένου επιτοκίου ήδη απαγορευόταν σύμφωνα με την Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης Αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008¹⁰⁰⁵, την οποία η ανωτέρω Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης τροποποίησε).
498. Άλλοι τρόποι διατύπωσης ΓΟΣ που επιβάλλουν «προμήθεια» ή «έξοδα φακέλου» είναι οι ακόλουθοι: «έξοδα χρηματοδότησης», «διαχειριστικά έξοδα», «προμήθεια συγκέντρωσης στοιχείων για την εξέταση του αιτήματος δανείου», «προμήθεια εξέτασης δανείου», «έξοδα συνομολόγησης δανείου και μελέτης φακέλου», «δικαιώματα για αίτηση δανείου», «έξοδα δανείου», «προμήθεια αίτησης στεγαστικού δανείου», «έξοδα διαχείρισης φακέλου», «προκαταβαλλόμενα έξοδα», «προμήθεια διεκπεραίωσης δανείου», «έξοδα προμήθειας χορηγήσεως», «έξοδα τήρησης χορηγήσεων» και «έξοδα παρακολούθησης δανείου».¹⁰⁰⁶

(ν) Όρος που προβλέπει υπολογισμό τόκων με βάση έτος 360 ημερών

499. Με την ΑΠ 430/2005 έγινε δεκτό ότι ΓΟΣ σε σύμβαση στεγαστικού δανείου που προβλέπει ότι οι τόκοι υπολογίζονται με βάση έτος 360 ημερών, προσκρούει στην αρχή της διαφάνειας¹⁰⁰⁷. Το σκεπτικό της εν λόγω απόφασης ήταν ότι, με το να υπολογίζεται το επιτόκιο σε έτος 360 ημερών, ο καταναλωτής δεν πληροφορείται το (πραγματικό) ετήσιο επιτόκιο, όπως αυτό θα έπρεπε να προσδιορίζεται σύμφωνα και με τη διάταξη του άρθρου 243 παρ. 3 ΑΚ, σύμφωνα με την οποία προθεσμία που έχει προσδιοριστεί σε χρόνια λήγει μόλις περάσει η αντίστοιχη ημερομηνία του τελευταίου χρόνου. Το δικαστήριο, περαιτέρω, δέχθηκε ότι η Τράπεζα διασπά με τον εν λόγω όρο, εντελώς τεχνητά και κατ' απόκλιση των δικαιολογημένων προσδοκιών του καταναλωτή, το χρονικό διάστημα (το έτος), στο οποίο όφειλε να αναφέρεται το επιτόκιο, δημιουργώντας έτσι μία πρόσθετη επιβάρυνση του καταναλωτή-δανειολήπτη, ο οποίος πλέον -όταν το επιτόκιο μιας ημέρας προσδιορίζεται με βάση έτος 360 ημερών- για κάθε ημέρα επιβαρύνεται με, κατά 1,3889% περισσότερο, τόκους, καθώς το επιτόκιο υποδιαιρείται για τον προσδιορισμό του τόκου προς 360 ημέρες, χωρίς αυτή, η επιπλέον επιβάρυνση να μπορεί να δικαιολογηθεί με την επίκληση κάποιου σύνθετου χαρακτήρα της παρεχόμενης υπηρεσίας ή από

¹⁰⁰³ ΟΛΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁰⁴ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

¹⁰⁰⁵ ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008.

¹⁰⁰⁶ Βενιέρη, Η επιβάρυνση του δανειολήπτη με έξοδα φακέλου, νομικού και τεχνικού ελέγχου, ΧρΙΔ 2007, 589.

¹⁰⁰⁷ Για τον έλεγχο των εν λόγω ΓΟΣ βλ. Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 400 επ..

κάποιους εύλογους για τον καταναλωτή λόγους ή από κάποιο δικαιολογημένο ενδιαφέρον της αναιρεσίβλητης Τράπεζας. Τούτο ιδίως σε μία εποχή, όπου τα ηλεκτρονικά μέσα προσφέρουν, χωρίς καμία πρόσθετη δυσχέρεια, τον επακριβή υπολογισμό των τόκων με έτος 365 ημερών. Άλλωστε, δέχθηκε το δικαστήριο, το έτος των 365 ημερών ισχύει και εφαρμόζεται, κατ' επιταγή της κοινοτικής οδηγίας 98/7/Ε.Κ. που ενσωματώθηκε στο εθνικό μας δίκαιο, με την Κ.Υ.Α. 21-178/13.2.2001 (ΦΕΚ Β 255/8.3.2001) στην καταναλωτική πίστη, με τη στενή έννοια, ρύθμιση που δείχνει τη σημασία που απονέμει και ο κοινοτικός νομοθέτης για τον, κατ' αυτόν τον τρόπο, ακριβή προσδιορισμό του επιτοκίου¹⁰⁰⁸. Στη συνέχεια, εκδόθηκε η Οδηγία 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου της 23-4-2008 «για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου», με βάση την οποία εκδόθηκε η ΚΥΑ ΖΙ-699/23-6-2010 των Υπουργών Οικονομικών - Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας - Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΦΕΚ Β/23-6-2017), σκοπός της οποίας είναι, όπως αναφέρεται στο πρώτο άρθρο της, «η ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των διατάξεων της Οδηγίας 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008 για την προστασία των καταναλωτών στις συμβάσεις πίστωσης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου»¹⁰⁰⁹ και η οποία ομοίως προβλέπει την εφαρμογή έτους 365 ημερών.

500. Με την Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης Αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008¹⁰¹⁰ απαγορεύθηκε, μεταξύ άλλων, η αναγραφή του συγκεκριμένου ΓΟΣ σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων κυμαινομένου επιτοκίου που συνάπτουν τα πιστωτικά ιδρύματα με τους καταναλωτές. Στη συνέχεια, με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011¹⁰¹¹, η απαγόρευση επεκτάθηκε στις συμβάσεις στεγαστικών δανείων σταθερού επιτοκίου.

¹⁰⁰⁸ Έτσι και ΑΠ 1419/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 368/2019 ΝΟΜΟΣ= ΕΠολΔ 2019, 423. Πρβλ. όμως ΕφΑθ 1778/2010 ΧρηΔικ 2011, 122 (νόμιμος ο όρος για υπολογισμό με βάση έτος 360 ημερών). Περαιτέρω, θα πρέπει να μη συγχέονται με όρους που προβλέπουν τον υπολογισμό των τόκων με βάση έτος 360 ημερών όροι οι οποίοι απλώς αναφέρονται στο είδος του επιτοκίου, όπως LIBOR-CHF 360 ημερών (βλ. Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 44-45). Βλ. και ΑΠ 1419/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1060/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 999/2019 ΝΟΜΟΣ, με τις οποίες απορρίπτεται λόγος ανακοπής για υπολογισμό με βάση έτος 360 ημερών ως άριστος, με το σκεπτικό ότι η έκθεση των περιστατικών για τη θεμελίωση αυτού δεν γίνεται με σαφήνεια και πληρότητα, ενόψει της μη αναφοράς συγκεκριμένου κονδυλίου ή συγκεκριμένων κονδυλίων ως προς τον υπολογισμό των τόκων των τηρηθέντων για τις επίδικες συμβάσεις λογαριασμών.

¹⁰⁰⁹ ΑΠ 368/2019 ΝΟΜΟΣ ό.π..

¹⁰¹⁰ ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008.

¹⁰¹¹ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

(vi) Όρος σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η μετακύλιση της εισφοράς του Ν. 128/1975 στον καταναλωτή

501. Η επιβολή της εισφοράς του Ν. 128/1975 στο δανειολήπτη είναι καταρχήν νόμιμη¹⁰¹², μπορεί όμως να ελεγχθεί από άποψη διαφάνειας¹⁰¹³, ιδίως όταν επιβάλλεται χωρίς προηγούμενη επαρκή ενημέρωση ή κατά τρόπο κεκαλυμμένο¹⁰¹⁴. Εφόσον, όμως, στο σχετικό Γ.Ο.Σ. γίνεται ειδική αναφορά για τη χρέωση του δανειολήπτη και με την εισφορά του Ν. 128/1975, προσδιοριζόμενη σε ποσοστό επί τοις εκατό, οι απαιτήσεις διαφάνειας και ενημέρωσης έχουν ικανοποιηθεί, χωρίς να συντρέχει άλλος λόγος για την απαγόρευση της σχετικής ρήτηρας¹⁰¹⁵.
502. Έχει υποστηριχθεί¹⁰¹⁶ ότι, αν ορίζεται σε ΓΟΣ ότι «ο δανειολήπτης βαρύνεται επί πλέον και με την εισφορά του ν. 128/1975 ύψους 0,12%», ο όρος είναι άκυρος, διότι δεν προσδιορίζεται το ποσό επί του οποίου θα υπολογιστεί το ποσοστό 0,12%, με αποτέλεσμα η παροχή να μην καθίσταται οριστή, καθώς και λόγω αντίθεσης στην αρχή της διαφάνειας, επειδή ο οφειλέτης δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει ποσοτικά επακριβώς την πρόσθετη παροχή που καλείται να καταβάλει. Η άποψη αυτή κρίνεται υπερβολικά αυστηρή, ενόψει του προσδιορισμού στο Ν. 128/1975 του ποσού επί του οποίου θα υπολογιστεί το ποσοστό 0,12%.

(vii) Όρος σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα καταβάλλει την ημερομηνία κατάρτισης του δανείου στον οφειλέτη το συνολικό ποσό του δανείου, ο δε οφειλέτης δηλώνει ότι το αφήνει στο δανειστή, σε άτοκο λογαριασμό

503. Με την ΑΠ 7/2011 έγινε δεκτό ότι ο γενικός όρος συναλλαγών με τον οποίο η Τράπεζα καταβάλλει την ημερομηνία κατάρτισης του δανείου στον οφειλέτη το συνολικό ποσό του δανείου, ο δε οφειλέτης δηλώνει ότι το αφήνει στο δανειστή, σε άτοκο λογαριασμό¹⁰¹⁷, είναι άκυρος ως καταχρηστικός κατ' άρθρο 6 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, σύμφωνα με τα αναφερόμενα στη μείζονα σκέψη, καθόσον διαταράσσει την ισορροπία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή, επειδή με τον όρο αυτό οι

¹⁰¹² ΑΠ 1419/2019 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 999/2019 ΝΟΜΟΣ. Η ΕφΑθ 5253/2003 ό.π., η οποία είχε κάνει δεκτό ότι ο όρος με τον οποίο μετακυλιέται η εισφορά του ν. 128/1975 από το πιστωτικό ίδρυμα στον καταναλωτή είναι παράνομος, με το σκεπτικό ότι το άρθρο 1 παρ. 3 του ν. 128/1975 προβλέπει ότι υπόχρεα για την καταβολή της εισφοράς είναι τα πιστωτικά ιδρύματα και όχι οι καταναλωτές, αναιρέθηκε από την ΑΠ 430/2005 ό.π. κατά το μέρος αυτό. Βλ. όμως και Χ. Τσενέ, Αρχή της διαφάνειας και έλεγχος καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, Συνήγορος 51/2005, 32, κατά την οποία έναντι του δικαιούχου της εισφοράς υπόχρεο για την καταβολή είναι πάντοτε το πιστωτικό ίδρυμα και όχι ο δανειοδοτούμενος, καθώς και ΑΠ 917/2011 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰¹³ ΑΠ 1419/2019 ό.π., ΑΠ 368/2019 ΝΟΜΟΣ= ΕΠολΔ 2019, 423, ΑΠ 430/2005 ό.π., ΕφΑθ 123/2020 (Μονομελής) ΝΟΜΟΣ. Βλ. Κουμάνη, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 281 επ. (ιδίως 287 επ.), Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 403 επ..

¹⁰¹⁴ ΑΠ 1419/2019 ό.π., ΑΠ 368/2019 ό.π., ΑΠ 430/2005 ό.π., ΕφΑθ 123/2020 ό.π..

¹⁰¹⁵ ΑΠ 368/2019 ό.π., ΑΠ 430/2005 ό.π., ΕφΑθ 123/2020 ό.π.

¹⁰¹⁶ Βλ. Κουμάνη, ό.π., ΧρΙΔ 2004, 287.

¹⁰¹⁷ Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 411 επ..

δανειολήπτες υποχρεούνται να καταβάλουν τίμημα (τόκο) για υπηρεσία (προϊόν δανείου) που δεν τους έχει παρασχεθεί. Πέρα των παραπάνω όμως, διατυπώθηκε από τον Άρειο Πάγο η σκέψη ότι ο σχετικός όρος των επιδίκων συμβάσεων είναι άκυρος ως καταχρηστικός και για τον πρόσθετο λόγο ότι δεν τηρεί την αρχή της διαφάνειας, που πρέπει να διέπει τους γενικούς όρους συναλλαγών. Και αυτό γιατί με το να καθορίζει υποχρέωση των δανειοληπτών να καταβάλουν τόκους για προϊόν του δανείου, το οποίο δεν τους έχει καταβληθεί, μεταβάλλει κατά τρόπο ανεπίτρεπτο και αδιαφανή το επιτόκιο του δανείου, με αποτέλεσμα οι δανειολήπτες να μη γνωρίζουν κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή, όπως απαιτεί ο νόμος, το επιτόκιο, με το οποίο τελικά έχουν δανειστεί, δεδομένου ότι στην ουσία τοκίζονται για δεύτερη φορά τα καταβαλλόμενα ποσά του δανείου¹⁰¹⁸.

504. Επισημαίνεται ότι και στην περίπτωση που το ποσό του δανείου με την κατάθεσή του σε δεσμευμένο τραπεζικό λογαριασμό του δανειολήπτη τοκίζεται με επιτόκιο καταθετικού λογαριασμού, έγινε δεκτό ότι δεν αναιρείται η καταχρηστικότητα του όρου, καθόσον το συγκεκριμένο επιτόκιο είναι υποπολλαπλάσιο του επιτοκίου του δανείου και η ωφέλεια αυτή του δανειολήπτη δεν μπορεί να συμψηφιστεί με το κέρδος που αποκομίζει η Τράπεζα, με το να έχει στη διάθεση της το κεφάλαιο του δανείου κατά το μέρος που αυτό είναι δεσμευμένο¹⁰¹⁹.

505. Με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011¹⁰²⁰, απαγορεύθηκε, μεταξύ άλλων, η αναγραφή ΓΟΣ σε συμβάσεις στεγαστικού δανείου που χρησιμοποιείται για κατασκευή ή ανέγερση κατοικίας, ότι το δάνειο θα κατατίθεται σε δεσμευμένο λογαριασμό του οφειλέτη και ενώ η αποδέσμευση γίνεται σταδιακά, ανάλογα με την πρόοδο των εργασιών, ο δανειολήπτης επιβαρύνεται με τους τόκους του δανείου από την ημέρα που κατατίθεται το ποσόν στο δεσμευμένο λογαριασμό. Ο όρος απαγορεύεται ανεξάρτητα αν το ποσόν που κατατίθεται στο λογαριασμό του δανειολήπτη τοκίζεται με τόκο καταθέσεως.

(viii) Όρος σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η αποπληρωμή στεγαστικού δανείου με ελβετικά φράγκα ή με ποσό σε ευρώ υπολογιζόμενο με βάση την ισοτιμία του ελβετικού φράγκου με το ευρώ κατά την ημερομηνία καταβολής

506. Το ζήτημα του ελέγχου του κύρους όρων σε συμβάσεις στεγαστικών δανείων, σύμφωνα με τους οποίους προβλέπεται η αποπληρωμή του δανείου με ελβετικά φράγκα ή με ποσό σε ευρώ υπολογιζόμενο με βάση την ισοτιμία του ελβετικού

¹⁰¹⁸ ΑΠ 7/2011 ΝοΒ 2011, 562 (σχόλιο Παπαστάμου)= ΕλλΔνη 2011, 468 = ΕπισκΕΔ 2011, 423 = ΧρΙΔ 2012, 45 (παρατηρήσεις Ευθυμίου).

¹⁰¹⁹ ΑΠ 2123/2009 ΝοΒ 2010, 1224= ΔΕΕ 2010, 714= ΕΕμπΔ 2009, 843= ΧρΙΔ 2011, 36 = ΧρηΔικ 2009, 464 και διορθωτική ΑΠ 417/2010 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰²⁰ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

φράγκου με το ευρώ κατά την ημερομηνία καταβολής της δόσης του δανείου έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τόσο τη νομολογία¹⁰²¹, όσο και τη θεωρία¹⁰²².

¹⁰²¹ ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ= ΔΕΕ 2019, 411= ΕΦΑΔ 2019, 432, ΕφΘεσ 214/2020 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ, Εφαθ 2319/2018 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ, ΕφΘεσ 1663/2018 ΤΝΠ ΔΣΑ, Εφαθ 911/2018 αδημ., ΕφΠειρ 791/2017 ΝΟΜΟΣ, ΠΠραθ 334/2016 ΝοΒ 2016, 1851 (παρ. Καρατζένη)= ΕΕμπΔ 2016, 410 (παρ. Χασάπη), εκδοθείσα επί συλλογικής αγωγής, καθώς και οι εκδοθείσες επί ατομικών αγωγών ΕφΘρ 24/2017 ΕΕμπΔ 2017, 132 (παρ. Χασάπη), ΕφΘρ 21/2017 (αδημ.), ΠΠρΞανθ 20/2017 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΘεσσαλ 1213/2016 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΘεσσαλ 1101/2016 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΠειρ 619/2016 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΘεσσαλ 353/2016 ΝΟΜΟΣ, ΠΠραθ 3789/2015 ΧρΙΔ 2016, 190 (παρ. Ευθυμίου)= ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΚαθ 56/2015 ΕΕμπΔ 2015, 909 (παρτηρήσεις Χασάπη), ΠΠρΑλεξ 56/2015 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΚοζ 38/2015 ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΞανθ 26/2015 ΧρΙΔ 2015, 512 (παρ. Ευθυμίου), ΠΠρΞανθ 41/2014 ΕλλΔνη 2015, 870= ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΞανθ 23/2014 ΕΕμπΔ 2014, 713= Αρμ 2014, 1301= ΧρΙΔ 2014, 606 (παρ. Ευθυμίου)= ΕφαΔ 2014, 500 (παρ. Ε. Μαργαρίτη)= Αρμ 2015, 44= ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ 7025/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ 4784/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ 4029/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΘεσσαλ 19257/2014 ΧρΙΔ 2015, 581= ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ 6204/2013 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ 437/2013 ΧρηΔικ 2013, 148= ΝΟΜΟΣ. Βλ. και αποφάσεις επί αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων ΜΠραθ (ασφ) 10184/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 10000/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 9998/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΘεσ (ασφ) 9013/2015 ΧρηΔικ 2015, 264, ΜΠραθ (ασφ) 8494/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 7946/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 7501/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 6159/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 5374/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 5083/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 4481/2016 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 1273/2016 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 5814/2015 ΧρηΔικ 2015, 257, ΜΠραθ (ασφ) 3399/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 3285/2015 ΝΟΜΟΣ ΜΠραθ (ασφ) 2108/2015 ΧρηΔικ 2015, 259= ΝΟΜΟΣ, ΜΠραθ (ασφ) 1753/2015 ΧρηΔικ 2015, 255, ΜπρΠειρ (ασφ) 1249/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΚερκ (ασφ) 807/2015 ΧρηΔικ 2015, 271, ΜΠραθ (ασφ) 617/2015 ΧρηΔικ 2015, 251, ΜΠρΡοδ (ασφ) 555/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΛαμ (ασφ) 320/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΡοδ (ασφ) 297/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΑγρ (ασφ) 261/2015 ΕφαΔ 2015, 1151, ΜΠρΛαμ (ασφ) 178/2015 Αρμ 2015, 754 (παρ. Κουμάνη) = ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΛαμ (ασφ) 163/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΛαμ (ασφ) 135/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΛαμ (ασφ) 134/2015 ΔΕΕ 2015, 419 (παρ. Νούκα)= ΧρηΔικ 2015, 272 (παρ. Μουνταλά), ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΧίου (ασφ) 110/2015 ΝΟΜΟΣ, ΜΠρΠειρ (ασφ) 1763/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΜΠρΘεσ (ασφ) 1672/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΜΠρΚοζ (ασφ) 342/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ, ΜΠραθ (ασφ) 10930/2013 ΕφαΔ 2013, 1080, ΜΠραθ (ασφ) 9086/2013 ΧρηΔικ 2014, 144, ΜΠραθ (ασφ) 4439/2013 ΧρηΔικ 2014, 146, ΜΠραθ (ασφ) 437/2013 ΧρηΔικ 2013, 148. Βλ. και αναφορά σε σειρά αδημοσίευστων αποφάσεων από την Ευθυμίου, Νεότερες εξελίξεις στο ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο (Παρατηρήσεις στην απόφαση ΠΠραθ 3789/2015), ΧρΙΔ 2016, 194, υπόσ. 3-6. Βλ. και πίνακα νομολογίας Χασάπη Χ., Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συμβολή στο δίκαιο των χρηματικών ενοχών υπό το πρίσμα του ουσιαστικού αστικού δικαίου, σ. 465 επ., με αναφορά και σε αδημοσίευστες αποφάσεις.

¹⁰²² Βενιέρη, Τα στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Έλεγχος της μηνιαίας δόσης του δανειολήπτη υπό το πρίσμα του ν. 2251/1994, ΕΕμπΔ 2015, 743, Γιοβαννόπουλου, Προστασία δανειολήπτη στα δάνεια σε αλλοδαπό νόμισμα, ΕπισκεΔ 2014, 647, Δέλλιου/Βαλτούδη, Συμβάσεις δανείων σε ελβετικό φράγκο. Κύρος γενικών όρων συναλλαγών και συναφή ζητήματα (γνωμ.), ΕπισκεΔ 2015, 89, Ευθυμίου, Νεότερες εξελίξεις στο ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο (Παρατηρήσεις στην απόφαση ΠΠραθ 3789/2015), ΧρΙΔ 2016, 193, της ιδίας, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΞανθ 23/2014 ΧρΙΔ 2014, 609, της ιδίας, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΞανθ 26/2015 ΧρΙΔ 2015, 512, Καλαβρού Γρηγόρη – Ευάγγελου, Ανοιχτό ακόμη το θέμα με τα δάνεια σε ελβετικό φράγκο, δημοσίευμα στην ιστοσελίδα www.liberal.gr της 02.05.2019, Καράκωστα/Βρεττού, Ο ανοικτός έλεγχος των ΓΟΣ στις δανειακές συμβάσεις σε ελβετικό φράγκο (γνωμ.), ΕφαΔ 2015, 1043, Κολοτούρου, Το αντικείμενο της εν στενή εννοία συλλογικής δίκης (γνωμ.) ΔΕΕ 2015, 1189, Λαδά Δ., Στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο· μια πρακτική προσέγγιση, Αναμνηστικός Τόμος για τον Λεωνίδα Γεωργακόπουλο, Τόμος Ι, σ. 427, Λιάπη, Τα δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Η διαγραφόμενη από το ΔικΕΕ και την Οδηγία 2014/17/ΕΕ προσέγγιση και η κυμαινόμενη ελληνική νομολογία, ΧρΙΔ 2016, 241, Μαργαρίτη, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΞανθ 23/2014 ΕφαΔ 2014, 500, Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 2η έκδοση, σ. 261 επ., Μεντή Γ., Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Ακυρότητα λόγω αδιαφάνειας (άρθρο 2 παρ. 6 Ν 2251/1994) ή αναπροσαρμογή (μείωση) των δόσεων κατά τις ΑΚ 288, 388; Αποτίμηση και νέες σκέψεις με αφορμή την ΤρΕφΘεσ 1663/2018, ΔΕΕ 2018, 963, Μπόλου, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, Νικολόπουλου, Ποιές δυνατότητες παρέχει το ελληνικό δίκαιο για την επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από τα δάνεια σε ελβετικά φράγκα., ΝοΒ 2016, 224, Νούκα, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΛαμ 134/2015 ΔΕΕ 2015, 424, Σπυράκου, Δάνεια σε συνάλλαγμα και προστασία του οφειλέτη, ΔΕΕ 2015, 825, Σταθόπουλου Μιχ., Η ανατίμηση του ελβετικού φράγκου και η προστασία Ελλήνων δανειοληπτών, ΧρΙΔ 2017, 161, Τάκη

507. Μεταξύ άλλων νομικών βάσεων που έχουν προταθεί για τον έλεγχο των συμβάσεων αυτών¹⁰²³, η εξέτασή των οποίων είναι εκτός του πεδίου της παρούσας μελέτης, οι σχετικοί ΓΟΣ έχουν αποτελέσει αντικείμενο ελέγχου με βάση την αρχή της διαφάνειας¹⁰²⁴. Η μομφή περί αδιαφάνειας των εν λόγω ΓΟΣ έχει βασισθεί σε περισσότερους διαφορετικούς λόγους, για τους οποίους οι εν λόγω ΓΟΣ θα πρέπει να κριθούν ως αδιαφανείς. Ειδικότερα:

- 1) Διατυπώθηκε η μομφή ότι σχετικοί ΓΟΣ εμφανίζουν αοριστία αναφορικά με τα κριτήρια υπολογισμού των δόσεων και του εκάστοτε άληκτου κεφαλαίου των δανείων¹⁰²⁵. Εφόσον η μομφή αυτή αποδειχθεί βάσιμη, ο υπό κρίση ΓΟΣ θα είναι άκυρος ως καταχρηστικός, λόγω αδιαφάνειας συνιστάμενης σε παράβαση της επιταγής του ορισμένου των ΓΟΣ. Προδήλως πρόκειται για μια μομφή, η οποία θα πρέπει να εξετάζεται και ενόψει των δεδομένων της εκάστοτε κρινόμενης περίπτωσης, μεταξύ των οποίων και ενόψει της διατύπωσης του κειμένου της συγκεκριμένης σύμβασης στεγαστικού δανείου. Εφόσον, όμως, (i) αναφέρεται στη σύμβαση με σαφήνεια ότι τα ποσά καθορίζονται με βάση την εκάστοτε ισοτιμία ευρώ και ελβετικού φράγκου (ii) η συγκεκριμένη ισοτιμία δεν καθορίζεται από την τράπεζα μονομερώς, αλλά από την διαπραγματευτική αγορά συναλλάγματος, και (iii) εφόσον το σε ευρώ ισάξιο του συναλλάγματος ελβετικών φράγκων εξευρίσκεται με απλό μαθηματικό υπολογισμό, κατά κανόνα δεν θα υφίσταται αοριστία παροχής και επομένως αδιαφάνεια εκ του λόγου αυτού. Ότι η συναλλαγματική ισοτιμία διαφορετικών νομισμάτων υφίσταται διακυμάνσεις θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι συνιστά δίδαγμα της κοινής πείρας (ενδεικτικό είναι ότι σχεδόν καθημερινά προβάλλεται η ισοτιμία διαφόρων νομισμάτων στα δελτία ειδήσεων). Εξάλλου, η πρόβλεψη για εκτέλεση απλών αριθμητικών πράξεων δεν θα πρέπει να

– Πατσίκα, Τραπεζικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο: Η νομιμότητά τους ενόπιον του ενωσιακού και του εθνικού δικαστή, Αρμ 2015, 191, *Χασάπη Χ.*, Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συμβολή στο δίκαιο των χρηματικών ενοχών υπό το πρίσμα του ουσιαστικού αστικού δικαίου, *του ιδίου*, Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συνοπτική αποτίμηση μέχρι σήμερα, *Συνήγορος* τεύχος 119/2017, 35, *του ιδίου*, Δάνεια σε ξένο νόμισμα: Μια προσέγγιση με αφορμή την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελληνικών δικαστηρίων ΧρΙΔ 2014, 413, *του ιδίου*, Το ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο ενόπιον της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΑΠ Ολ 4/2019, ΔΕΕ 2019, 329, *Ψυχομάνη*, Τα τραπεζικά δάνεια σε ελβετικά φράγκα – το πρόβλημα και η λύση του, ΕΕμπΔ 2016, 259, *του ιδίου*, Τραπεζικά στεγαστικά δάνεια σε ελβετικά φράγκα ΔΕΕ 2015, 1. Βλ. και από 17.09.2015 «Πρόταση του Συνηγόρου του Καταναλωτή με θέμα Στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μεταβολή συναλλαγματικής ισοτιμίας – Παραβίαση υποχρέωσης προσυμβατικής πληροφόρησης των δανειοληπτών – Πρόταση Συνηγόρου του Καταναλωτή για τη διευθέτηση των διαφορών μεταξύ δανειοληπτών και Τραπεζών», δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Συνηγόρου του Καταναλωτή (<http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/reports/2015-09-17.Proposal-CHF.pdf>).

¹⁰²³ Βλ. παράθεση σειράς σχετικών βάσεων σε *Νικολόπουλου*, ό.π., ΝοΒ 2016, 224, καθώς και τη μονογραφία του *Χασάπη Χ.*, Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συμβολή στο δίκαιο των χρηματικών ενοχών υπό το πρίσμα του ουσιαστικού αστικού δικαίου (ιδίως σ. 133 επ.).

¹⁰²⁴ Βλ. αναλυτικά για τις θέσεις της ελληνικής νομολογίας και της θεωρίας αναφορικά με το ζήτημα της διαφάνειας των ΓΟΣ σε δάνεια σε ελβετικό φράγκο *Μπόλως*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 127 επ.

¹⁰²⁵ Ότι το πραγματικό πρόβλημα που ελλοχεύει στα δάνεια ελβετικού φράγκου είναι η επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας EUR/CHF στο άληκτο κάθε φορά κεφάλαιο του δανείου επισημαίνει ο *Μπόλως*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 61.

θεωρηθεί ότι καθιστά ένα ΓΟΣ αδιαφανή¹⁰²⁶, καθώς οι καταναλωτές που συναλλάσσονται στην εξειδικευμένη χρηματοπιστωτική αγορά πρέπει, σύμφωνα και με την ΟΛΑΠ 15/2007¹⁰²⁷, να ενεργούν ως υπεύθυνοι και διαθέτοντες τη μέση αντίληψη καταναλωτές, οι οποίοι έχουν κατ' ελάχιστο την ικανότητα να υπολογίζουν με αριθμητικές πράξεις τα ποσοτικά στοιχεία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων της δανειακής σύμβασης¹⁰²⁸.

2) Περαιτέρω, προτάθηκε ως λόγος αδιαφάνειας ότι ο όρος που προβλέπει ότι οι μηνιαίες δόσεις του δανείου καταβάλλονται είτε στο νόμισμα χορήγησης του δανείου, είτε σε ευρώ με βάση την τρέχουσα τιμή πώλησης του ελβετικού φράγκου την ημέρα της καταβολής είναι ασαφής. Η σχετική αιτίαση θα πρέπει να εξετάζεται σε συνάρτηση με το κείμενο της σχετικής σύμβασης στεγαστικού δανείου, καθώς και ενόψει της τήρησης ή όχι των υποχρεώσεων ενημέρωσης της δανείστριας Τράπεζας προς τον δανειολήπτη που απορρέουν από την εκάστοτε κείμενη εποπτική νομοθεσία ή συνάγονται από την καλή πίστη¹⁰²⁹. Στη γενική σύλληψή του, όμως, ο ανωτέρω όρος, δυσχερώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ασαφής, καθόσον:

- i. από τη γραμματική του διατύπωση προκύπτει ότι μπορούσε να καταστεί αντιληπτή από τους καταναλωτές η ύπαρξη της σχετικής ρήτρας συναλλαγματικής ισοτιμίας στις δανειακές συμβάσεις¹⁰³⁰, η λειτουργία της οποίας, όπως προεκτέθηκε, θα πρέπει να θεωρηθεί ως δίδαγμα της κοινής πείρας, και
- ii. ο εν λόγω ΓΟΣ στην πραγματικότητα επαναλαμβάνει την πρόβλεψη της ΑΚ 291, αποτελώντας εν στενή εννοία δηλωτικό ΓΟΣ, συνεπώς εκφεύγει από τον έλεγχο διαφάνειας και για αυτόν τον λόγο¹⁰³¹. Η θέση αυτή έγινε δεκτή και από την

¹⁰²⁶ Έτσι και Χασάπης, παρατηρήσεις στην ΕφΘρ 24/2017 ΕΕμπΔ 2017, 141. Βλ. και ανωτέρω υπό VII.2(β), αρ. 374.

¹⁰²⁷ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π..

¹⁰²⁸ Βλ. την ανάπτυξη για το πρότυπο του καταναλωτή για τις ανάγκες του ελέγχου διαφάνειας υπό V.2(θ), αρ. 296 επ..

¹⁰²⁹ Βλ. Σταθόπουλου Μιχ., Η ανατίμηση του ελβετικού φράγκου και η προστασία Ελλήνων δανειοληπτών, ΧρΙΔ 2017, 161 («Αν ο ΓΟΣ αυτός κριθεί άκυρος ως καταχρηστικός (π.χ. διότι δεν τηρήθηκε η αρχή της διαφάνειας), ζήτημα το οποίο δεν εξετάζεται στη μελέτη αφού προϋποθέτει πλήρη γνώση των πραγματικών περιστατικών κάθε περίπτωσης...»). Πρβλ. Χασάπης, Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συνοπτική αποτίμηση μέχρι σήμερα, Συνήγορος τεύχος 119/2017, 35: «... μόνο σε εξατομικευμένο πεδίο μπορεί να κριθεί εάν στη συγκεκριμένη σύμβαση ο δανειστής τήρησε στο προσυμβατικό και στο συμβατικό στάδιο όλες τις δευτερεύουσες εκ του νόμου και της καλής πίστης υποχρεώσεις ενημέρωσης αναφορικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο, εάν οι προστηθέντες του χορήγησαν επαρκείς πληροφορίες και εάν ο συγκεκριμένος πελάτης είχε τη δυνατότητα και διέθετε τον γνωστικό ορίζοντα να κατανοήσει τον αναλαμβανόμενο κίνδυνο». Επίσης Χασάπης, παρατηρήσεις στην ΕφΘρ 24/2017 ΕΕμπΔ 2017, 142.

¹⁰³⁰ Έτσι ΠΠρΘεσ 353/2016 ό.π.. Αντίθετα ΠΠρΞανθ 26/2015 ό.π..

¹⁰³¹ Ευθυμίου, Νεότερες εξελίξεις στο ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο (Παρατηρήσεις στην απόφαση ΠΠρΑθ 3789/2015), ΧρΙΔ 2016, 194, με παραπομπές σε περαιτέρω συγγραφείς στην υπόσ. 8, Χασάπης, παρατηρήσεις στην ΕφΘρ 24/2017 ΕΕμπΔ 2017, 144. Για την προβληματική του ελέγχου διαφάνειας των δηλωτικών ΓΟΣ βλ. υπό IX.2(α), αρ. 583 επ..

Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, με την ΟΛΑΠ 4/2019 απόφαση, επί ατομικής αγωγής¹⁰³². Ο αντίλογος, ο οποίος διατυπώνεται στην απόφαση ΠΠρΑθ 334/2016¹⁰³³ επί συλλογικής αγωγής, ότι δηλαδή «οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι δύο και προσδιορίζονται επί τη βάσει της τιμής αγοράς ευρώ/φράγκου και της τιμής πώλησης ευρώ/φράγκου στη διατραπεζική αγορά, ενώ στην ΑΚ 291 λόγος γίνεται για μια συναλλαγματική ισοτιμία επί τη βάσει της οποίας επιτρέπει στον οφειλέτη να εκπληρώσει στο ημεδαπό νόμισμα, και αφετέρου η ρύθμιση της ΑΚ 291, κατόπιν ερμηνείας, αφορά στιγμιαίες συμβάσεις και όχι δάνεια, όπως τα επίδικα, που αποπληρώνονται μετά από πολλά χρόνια» δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ικανοποιητικός. Και αυτό, γιατί ο προσδιορισμός της συγκεκριμένης ισοτιμίας με βάση την οποία τα ευρώ του δανειολήπτη θα μετατραπούν σε ελβετικά φράγκα κατά την ημερομηνία πληρωμής της δόσης ενισχύει τη διαφάνεια, ενώ ο περιορισμός του ρυθμιστικού πεδίου εφαρμογής της ΑΚ 291 στις στιγμιαίες και όχι στις διαρκείς συμβάσεις φαίνεται αυθαίρετος και άστοχος, καθώς μειώνει αδικαιολόγητα την προστασία των δανειοληπτών που στο μέλλον θα θελήσουν να επικαλεστούν την ΑΚ 291, ώστε να μην καταβάλλουν την οφειλή τους από διαρκή ενοχή σε αλλοδαπό νόμισμα¹⁰³⁴.

- 3) Τέλος, προτάθηκε το επιχείρημα ότι η αδιαφάνεια ΓΟΣ που περιέχονται σε συμβάσεις δανείων σε ελβετικό φράγκο εδράζεται στην παράβαση διατάξεων εποπτικής νομοθεσίας από τις δανείστριες Τράπεζες, και ειδικότερα της ΠΔΤΕ 2501/2002, κατά το μέτρο που δεν εκπληρώνονται οι υποχρεώσεις ενημέρωσης που επιβάλλουν στα πιστωτικά ιδρύματα οι διατάξεις της¹⁰³⁵. Όπως ήδη προεκτέθηκε¹⁰³⁶, πράγματι παράβαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορεί να βασισθεί σε παράβαση διατάξεων του Δικαίου Εποπτείας Τραπεζών, με τις οποίες θεμελιώνεται το ελάχιστο επίπεδο πληροφόρησης που πρέπει να δέχεται ο καταναλωτής από την Τράπεζα. Μολαταύτα, η πληροφόρηση που παρέχεται στον καταναλωτή δεν δύναται να κριθεί μόνο από το κείμενο των ΓΟΣ. Είναι, συνεπώς, δυσχερές να νοηθεί πώς η κρίση ΓΟΣ ως αδιαφανούς σε απόφαση επί συλλογικής αγωγής δύναται να στηριχθεί σε αδιαφάνεια εδραζόμενη αποκλειστικά και μόνο στην παραβίαση της υποχρέωσης πληροφόρησης της Τράπεζας, που απορρέει από κανόνες εποπτείας των Τραπεζών, η οποία θα πρέπει να κρίνεται με βάση τα δεδομένα της συγκεκριμένης περίπτωσης.

¹⁰³² ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ. Έτσι και ΑΠ 884/2018 ΝΟΜΟΣ, με την οποία το ζήτημα παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, όπως και ΕφΘεσ 214/2020 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ. Βλ. και ΔικΕΕ της 21.12.2021 (DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς ΑΕ), C-243/20.

¹⁰³³ ΠΠρΑθ 334/2016 ΝοΒ 2016, 1851 (παρατ. *Καρατζένη*)= ΕΕμπΔ 2016, 410 (παρατ. *Χασάπη*).

¹⁰³⁴ Για την ΑΚ 291 βλ. *Μπόλου*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 9 επ..

¹⁰³⁵ Βλ. *Μπόλου*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 47 επ..

¹⁰³⁶ Βλ. υπό V.5(γ), αρ. 324, για τη σχέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και του Δικαίου Εποπτείας του Χρηματοπιστωτικού Τομέα.

508. Είναι πρόδηλο ότι η διαφάνεια των ΓΟΣ στεγαστικού δανείου σε ελβετικό φράγκο θα πρέπει να κριθεί με βάση τα δεδομένα της συγκεκριμένης περίπτωσης, συνεπώς δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι, με βάση τα προεκτεθέντα, δύναται να θεωρηθεί *a priori* ότι όλοι οι ΓΟΣ στεγαστικών δανείων σε ελβετικό φράγκο τυγχάνουν διαφανείς. Εξάλλου, πέραν και ανεξαρτήτως των ανωτέρω, επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με την υποστηριζόμενη άποψη και στην παρούσα μελέτη¹⁰³⁷, ο έλεγχος της ουσιαστικής καταχρηστικότητας θα πρέπει να προηγείται του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ¹⁰³⁸. Συνεπώς, οι εν λόγω ΓΟΣ θα πρέπει προεχόντως να εξεταστούν υπό αυτό το πρίσμα. Η εν λόγω εξέταση, όπως και η εξέταση σειράς άλλων εννόμων βάσεων που έχουν προταθεί για τον έλεγχο των εν λόγω συμβάσεων δανείων, εκφεύγει από το πεδίο της παρούσας μελέτης, που επικεντρώνεται στην αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ¹⁰³⁹.

(ζ) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων χορήγησης πιστωτικών καρτών με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων

(i) ΓΟΣ που επιτρέπει στην τράπεζα να καθορίζει εκάστοτε συμβατικό τόκο με τον οποίο θα χρεώνεται ο λογαριασμός του πελάτη στις περιπτώσεις τμηματικών εξοφλήσεων (καταβολών σε δόσεις)

509. Κατά την ΑΠ 1219/2001, γενικός όρος που επιτρέπει στην τράπεζα να καθορίζει εκάστοτε συμβατικό τόκο με τον οποίο θα χρεώνεται ο λογαριασμός του πελάτη στις περιπτώσεις τμηματικών εξοφλήσεων (καταβολών σε δόσεις) είναι καταχρηστικός και συνεπώς άκυρος λόγω αντιθέσεώς του στο άρθρ. 2 παρ. 7 περ. ια΄ του Ν. 2251/1994, όταν δεν καθορίζονται κριτήρια ειδικά εκ των προτέρων και εύλογα για τον καταναλωτή-πελάτη¹⁰⁴⁰.

¹⁰³⁷ Βλ. υπό V.2(η), αρ. 290 επ..

¹⁰³⁸ Βλ. Cass. 29.03.2017, 16-13.050 και Cass. 29.03.2017, 15-27.231, με τις οποίες αναιρέθηκαν αποφάσεις εφετείων, επειδή δεν εξετάστηκε αυτεπαγγέλτως αν ρήτρα σε σύμβαση στεγαστικού δανείου σε ελβετικά φράγκα με προβλεπόμενη αποπληρωμή σε ευρώ επιρρίπτοντας αποκλειστικά τον συναλλαγματικό κίνδυνο στον δανειολήπτη δημιουργεί σημαντική δυσαναλογία μεταξύ των δικαιωμάτων των μερών και τυγχάνει καταχρηστική εξ αυτού του λόγου, απορριπτομένων των λοιπών λόγων αναιρέσεως.

¹⁰³⁹ Αξιοσημείωτη είναι ενόψει μελλοντικής ρύθμισης του ζητήματος (αναφορικά με τις νέες συμβάσεις δανείων σε αλλοδαπό νόμισμα, καθόσον η επέμβαση του νομοθέτη σε υφιστάμενες συμβάσεις υπόκειται σε περιορισμούς από το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ) η τομή του Γάλλου νομοθέτη στο άρθρο L313-64 του γαλλικού *Code de la consommation*, σύμφωνα με το οποίο οι δανειολήπτες δεν μπορούν να λάβουν δάνεια σε νόμισμα διαφορετικό από το ευρώ, εξοφλούμενα σε ευρώ ή στο σχετικό νόμισμα, εκτός εάν δηλώσουν ότι εισπράττουν το κύριο μέρος του εισοδήματός τους ή διατηρούν περιουσιακά στοιχεία στο νόμισμα αυτό κατά το χρόνο υπογραφής της σύμβασης, εκτός εάν ο συναλλαγματικός κίνδυνος δεν βαρύνει τον οφειλέτη. Το αργότερο κατά τη διαβίβαση της προσφοράς δανείου, ο δανειστής ενημερώνει τον δανειολήπτη για τους κινδύνους που ενυπάρχουν σε μια τέτοια σύμβαση δανείου και για τις δυνατότητες μετατροπής των αποπληρωμών σε ευρώ κατά τη διάρκεια του δανείου (*“Les emprunteurs ne peuvent contracter de prêts libellés dans une devise autre que l'euro, remboursables en euros ou dans la devise concernée, que s'ils déclarent percevoir principalement leurs revenus ou détenir un patrimoine dans cette devise au moment de la signature du contrat de prêt, excepté si le risque de change n'est pas supporté par l'emprunteur. Au plus tard à l'émission de l'offre de prêt, le prêteur informe l'emprunteur des risques inhérents à un tel contrat de prêt et des possibilités éventuelles de conversion des remboursements en euros en cours de prêt leur sont précisées.”*).

¹⁰⁴⁰ Βλ. σχολιασμό Μεντή, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α΄, 2001, σ. 567-568, καθώς και 561-563.

510. Η σχετική προβληματική έχει ήδη αναπτυχθεί περαιτέρω ανωτέρω¹⁰⁴¹, στο πλαίσιο της εξέτασης της εφαρμογής του ορισμένου των όρων στην περίπτωση των ΓΟΣ συμβάσεων στεγαστικών δανείων με τους οποίους προβλέπεται μεταβολή του επιτοκίου.

(ii) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο ο κάτοχος πιστωτικής κάρτας χρεώνεται με τόκο από την ημερομηνία εγγραφής κάθε συναλλαγής στα βιβλία της Τράπεζας

511. Εναρμονισμένος με τις επιταγές της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ έχει κριθεί ο όρος σύμφωνα με τον οποίο ο κάτοχος πιστωτικής κάρτας χρεώνεται με συμβατικό τόκο «... από την ημερομηνία εγγραφής κάθε συναλλαγής στα βιβλία της Τράπεζας»¹⁰⁴², καθώς δεν αντίκειται στη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994 περ. ια'.

512. Με την ΕφΑθ 3499/2008¹⁰⁴³ είχε γίνει δεκτό ότι η αναφορά αυτή ως προς το χρονικό σημείο έναρξης της τοκοφορίας είναι αόριστη, εφόσον δεν προσδιορίζεται με ευκρίνεια και χωρίς αμφιβολία ο ακριβής χρόνος, από τον οποίο και στο εξής ο κάτοχος της κάρτας οφείλει τόκους, η ημερομηνία δε εγγραφής της συναλλαγής στα βιβλία της Τράπεζας, που κατά τα προαναφερόμενα αποτελεί την αφετηρία της τοκοφορίας, είναι γεγονός, το οποίο, σε κάθε περίπτωση, δεν είναι δυνατόν να γνωρίζει ο συναλλασσόμενος. Το δικαστήριο της ουσίας είχε δεχθεί, περαιτέρω, ότι ναι μεν ο κάτοχος της κάρτας γνωρίζει την ημέρα της συναλλαγής του, που διενήργησε μέσω της κάρτας του, η αναφορά όμως ότι η τοκοφορία αρχίζει από την ημερομηνία εγγραφής αυτής στα βιβλία της είναι πράγματι αόριστη και αδιευκρίνιστη για τον πελάτη της.

513. Σε αντίθεση με τα όσα έκανε δεκτά το Εφετείο, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ο συγκεκριμένος όρος δεν αντιβαίνει στη διάταξη του άρθρου 2§7 περ. ια' του Ν. 2251/1994. Αφετηρία του σκεπτικού του Αρείου Πάγου ήταν ότι κατά το περιεχόμενο του εν λόγω όρου της συμβάσεως για τη χρήση πιστωτικής κάρτας, η ημέρα εγγραφής της συναλλαγής στα βιβλία της αναιρεσείουσας, με έκτοτε χρέωση του αντισυμβαλλόμενου καταναλωτή με τον συνομολογηθέντα συμβατικό τόκο, γίνεται οπωσδήποτε μετά την ημέρα της συναλλαγής, με εκταμίευση πιστώσεως από την αναιρεσείουσα, ισόποσης προς την αξία της συναλλαγής. Η ημέρα της συναλλαγής είναι προφανώς γνωστή στον αντισυμβαλλόμενο καταναλωτή και κατά συνέπεια και η στη συνέχεια αφετηρία της χρεώσεώς του με τον συμβατικό τόκο. Επομένως η αναφορά ως προς το χρονικό σημείο έναρξεως της τοκοφορίας είναι απολύτως ορισμένη, με μόνο εκ των πραγμάτων δυνάμενο ειδικώς να καθορισθεί και δικαιολογημένο για τον καταναλωτή χρονικό κριτήριο εκείνο της πραγματοποιούμενης από τον τελευταίο συναλλαγής¹⁰⁴⁴.

¹⁰⁴¹ Υπό VII.3(στ)(i), αρ. 469 επ..

¹⁰⁴² Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 385 επ..

¹⁰⁴³ ΕφΑθ 3499/2008 ΤΝΠ ΔΣΑ= ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁴⁴ ΑΠ 652/2010 ό.π..

(iii) ΓΟΣ που προβλέπει, στις περιπτώσεις ανάληψης μετρητών, την καταβολή προμήθειας στο πιστωτικό ίδρυμα

514. Με την 1219/2001¹⁰⁴⁵ απόφασή του ο Άρειος Πάγος επικύρωσε την κρίση που είχε διατυπωθεί στην ΕφΑθ 6291/2000 περί ακυρότητας γενικού όρου συναλλαγών που όριζε ότι «η προμήθεια ανάληψης μετρητών ανέρχεται σήμερα στο 3% επί του ποσού της ανάληψης, με ελάχιστο ποσό προμήθειας 500 δρχ.»¹⁰⁴⁶. Ειδικότερα, κρίθηκε ότι ο όρος αυτός είναι άκυρος με δύο επάλληλες αιτιολογίες: αφενός ως αντικείμενος στο άρθρο 1 της ΠΔΤΕ 1969/1991, αφετέρου λόγω αντίθεσης στην αρχή της διαφάνειας, ως καταχρηστικός και αντίθετος στο άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994, λόγω του ότι προκαλεί στον πελάτη σύγχυση για το τι καλύπτει ο τόκος και τι η προμήθεια και με τον τρόπο αυτό δημιουργείται αδιαφάνεια, μη συγκρισιμότητα με αντίστοιχες παροχές άλλων τραπεζών και μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού¹⁰⁴⁷.
515. Η ΑΠ 652/2010¹⁰⁴⁸ διέκρινε μεταξύ της περίπτωσης καταβολής προμήθειας λόγω ανάληψης χρημάτων από Αυτόματο Ταμειολογικό Μηχάνημα (ΑΤΜ) της Τράπεζας με την οποία ο καταναλωτής έχει συνάψει τη σύμβαση πιστωτικής κάρτας και της περίπτωσης καταβολής προμήθειας από καταστήματα ή ΑΤΜ τρίτων τραπεζών εσωτερικού ή εξωτερικού. Ειδικότερα, σε περίπτωση αναλήψεως χρημάτων από ΑΤΜ ή καταστήματα της Τράπεζας που έχει συμβληθεί με τον καταναλωτή, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η επιβολή προμήθειας διαταράσσει σημαντικά την ισορροπία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών σε βάρος του καταναλωτή, ο οποίος εύλογα και δικαιολογημένα προσδοκά ότι η μόνη επιβάρυνση από τη χρήση της πιστωτικής κάρτας είναι η καταβολή τόκων επί του χρηματικού ποσού της συναλλαγής, λαμβανομένου επιπροσθέτως υπόψη ότι η χρησιμοποίηση των ΑΤΜ εξυπηρετεί και τα συμφέροντα της αντισυμβαλλόμενης Τράπεζας, με την αποσυμφόρηση των ταμείων της και την εξοικονόμηση δαπανών. Αντίθετα, σε περίπτωση αναλήψεως χρημάτων από καταστήματα ή ΑΤΜ τρίτων τραπεζών εσωτερικού ή εξωτερικού, η εν λόγω επιβάρυνση κρίθηκε από τον Άρειο Πάγο δικαιολογημένη λόγω του κόστους από τη διαμεσολάβηση τρίτου φορέως έναντι προμήθειας, ανταποκρινόμενη στις εύλογες και δίκαιες προσδοκίες του καταναλωτή, ο οποίος καταφεύγει σε ανάληψη χρημάτων από κατάστημα ή ΑΤΜ τρίτων τραπεζών, εσωτερικού ή εξωτερικού. Επιπρόσθετα, ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι η εν λόγω επιβάρυνση είναι σαφής και ορισμένη, καθοριζόμενη σε σταθερό κατά περίπτωση ποσό και δικαιολογείται από τη φύση και το είδος της παρεχόμενης υπηρεσίας, όπως ορίζεται με την §3α της ΕΤΠΘ 178/2000, χωρίς παράλληλα να αποτελεί προμήθεια, ως αμοιβή για την κάλυψη δαπάνης, ώστε να εμπίπτει στην περί τούτου απαγόρευση της ΠΔΤΕ 2501/2002¹⁰⁴⁹.

¹⁰⁴⁵ ΑΠ 1219/2001 ΝοΒ 2002, 354= ΔΕΕ 2001, 1128 (παρατ. Κ. Σκουλαρίκη)= ΕλλΔνη 42, 1603= ΕΤρΑξΧρΔ 2001, 529= ΕΕμπΔ 2001, 529 (παρατ. Χ. Χρυσάνθη)= ΕπισκΕΔ 2001, 663= ΧρΙΔ Α/2001, 516.

¹⁰⁴⁶ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 379 επ..

¹⁰⁴⁷ ΟΛΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁴⁸ ΑΠ 652/2010 ΕπισκΕΔ 2010, 486 με εισαγ. Σημ. Κ. Παμπούκη= ΧρηΔικ 2010, 101.

¹⁰⁴⁹ ΑΠ 652/2010 ό.π..

516. Με την Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης Αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008¹⁰⁵⁰ απαγορεύθηκε, μεταξύ άλλων, η αναγραφή του συγκεκριμένου ΓΟΣ σε συμβάσεις χορήγησης πιστωτικών καρτών, ενώ με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011¹⁰⁵¹ η σχετική πρόβλεψη αντικαταστάθηκε από απαγόρευση καταβολής προμήθειας ή λειτουργικών εξόδων στο πιστωτικό ίδρυμα σε περίπτωση ανάληψης μετρητών από κατάστημα ή ΑΤΜ του ιδίου πιστωτικού ιδρύματος.

(iv) ΓΟΣ που προβλέπει την επιβάρυνση του καταναλωτή με ποσό προμήθειας ή εξόδων για τη χορήγηση από το πιστωτικό ίδρυμα βεβαίωσης οφειλών

517. Με την ΠΠρΑθ 961/2007¹⁰⁵² κρίθηκε ότι ΓΟΣ που προβλέπει τη χρέωση ποσού 50 ευρώ για την έκδοση βεβαίωσης οφειλών συνιστά *per se* καταχρηστικό όρο του άρθρου 2 παρ. 7 περ. ια' του Ν. 2251/1994, καθώς ο προκαθορισμός από το πιστωτικό ίδρυμα του ποσού αυτού για τη χορήγηση της βεβαίωσης¹⁰⁵³ καθιστά το εν λόγω τίμημα τελείως αόριστο, διότι δεν εξειδικεύεται σε τι ακριβώς συνίσταται και με ποιο τρόπο προκύπτει το ποσό αυτό ύψους 50 ευρώ, δηλαδή δεν εξειδικεύονται με σαφήνεια τα έξοδα στα οποία υποβάλλεται το πιστωτικό ίδρυμα για τη χορήγηση τέτοιας βεβαίωσης. Περαιτέρω, κρίθηκε ότι η αναφορά σε «έξοδα εξέτασης» δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, αφού η χορήγηση μιας τέτοιας βεβαίωσης δεν προϋποθέτει εξέταση με την έννοια διακριτικής ευχέρειας αποδοχής ή απόρριψης της αίτησης από την τράπεζα κατόπιν διαβούλευσης, αλλά χορηγείται όποτε τη ζητήσει ο καταναλωτής.

518. Στη Ζ1-798/25.6.2008 (Β' 1353/11.7.2008) απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης (με την οποία μεταξύ άλλων απαγορεύτηκε η αναγραφή των αναφερόμενων σε αυτή Γενικών Όρων Συναλλαγών που έχουν κριθεί ως καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις επί αγωγών ενώσεων καταναλωτών, σε συμβάσεις που συνάπτουν τα πιστωτικά ιδρύματα με τους καταναλωτές) περιελήφθη ως περίπτωση 2(στ) ο ΓΟΣ που προβλέπει την επιβάρυνση του καταναλωτή με ποσό προμήθειας ή εξόδων για τη χορήγηση από το πιστωτικό ίδρυμα βεβαίωσης οφειλών. Στην αίτηση ακυρώσεως κατά της εν λόγω αποφάσεως από δέκα έξι πιστωτικά ιδρύματα που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα προβλήθηκε ότι η ανωτέρω διάταξη έχει τεθεί καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης διότι α) επεκτείνει το δεδικασμένο της δικαστικής απόφασης σε οποιοδήποτε ποσό, ενώ ο κριθείς δικαστικός όρος αφορούσε συγκεκριμένο ποσό, β) αναφέρεται και σε προμήθειες, ενώ ο κριθείς όρος αφορούσε μόνον έξοδα και γ) απαγορεύει συλλήβδην την είσπραξη εξόδων, ενώ ο κριθείς όρος χαρακτηρίστηκε ως καταχρηστικός μόνο για λόγους αδιαφάνειας. Η Ολομέλεια του ΣτΕ έκρινε ότι α) η αιτιολογία της απόφασης του Πολυμελούς Πρωτοδικείου, με την οποία κρίθηκε ο ανωτέρω όρος καταχρηστικός δεν αφορά το ύψος του ποσού καθαυτό αλλά τον τρόπο με τον οποίο ο όρος διατυπώνεται, β) η χρήση από την κανονιστικώς δρώσα Διοίκηση των όρων «ποσό προμήθειας ή εξόδων» δεν

¹⁰⁵⁰ ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008.

¹⁰⁵¹ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

¹⁰⁵² ΠΠρΑθ 961/2007 ΧρΙΔ 2008, 980.

¹⁰⁵³ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 388 επ..

συνιστά ανεπίτρεπτη επέκταση του δεδικασμένου σε ζητήματα μη κριθέντα από το πολιτικό δικαστήριο, δεδομένου ότι οι όροι αυτοί είναι ταυτόσημοι και αναφέρονται στο ποσό με το οποίο επιβαρύνουν τα πιστωτικά ιδρύματα τον καταναλωτή προκειμένου να του χορηγήσουν βεβαίωση οφειλών, ενώ, εξ άλλου, δεν αμφισβητείται συγκεκριμένα ότι οι όροι αυτοί έχουν διαφορετική έννοια και γ) η προσβαλλόμενη διάταξη έχει την έννοια ότι απαγορεύει τη χρήση του όρου ως έχει, χωρίς δηλαδή να προσδιορίζονται με σαφήνεια τα έξοδα στα οποία υποβάλλεται το πιστωτικό ίδρυμα για τη χορήγηση βεβαίωσης οφειλών¹⁰⁵⁴.

(ν) ΓΟΣ που προβλέπει την αναπροσαρμογή του ύψους της ετήσιας συνδρομής πιστωτικής κάρτας, χωρίς προηγούμενη ενημέρωση του κατόχου της

519. Με την 1219/2001¹⁰⁵⁵ απόφασή του ο Άρειος Πάγος έκρινε καταχρηστικό ως αντίθετο στο άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 γενικό όρο συναλλαγών που ορίζει ότι «για τη χορήγηση της κάρτας ο κάτοχος επιβαρύνεται με την εκάστοτε ισχύουσα ετήσια συνδρομή ... η οποία υπόκειται σε αναπροσαρμογές εκ μέρους της τράπεζας»¹⁰⁵⁶. Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η ετήσια συνδρομή αποτελεί στοιχείο προσδιοριστικό του κόστους που καλείται να πληρώσει ο καταναλωτής κάτοχος της κάρτας για την πίστωση που του δίνεται. Σύμφωνα με το άρθ. 2 περ. δ' παρ. 2 της τότε ισχύουσας ΥΑ Φ1-983/7-3-1991¹⁰⁵⁷, ο πιστωτικός φορέας μπορεί να επιβάλλει επιβαρύνσεις (όπως ετήσια συνδρομή) για την αντιμετώπιση του ελάχιστου κόστους της πίστωσης που δίνεται στον καταναλωτή και να επιφέρει μεταβολές στο ύψος τέτοιων επιβαρύνσεων, για τις οποίες μεταβολές όμως πρέπει να πληροφορείται ο καταναλωτής από την ανάλυση του λογαριασμού του που λαμβάνει περιοδικά, γεγονός που δεν παραλειπόταν από την Τράπεζα. Ο Άρειος Πάγος έκρινε, όμως, ότι η μη αναγραφή της υποχρέωσης ενημέρωσης στον υπό κρίση ΓΟΣ τον καθιστά αδιαφανή και μη συγκρίσιμο με αποτέλεσμα τη μη ομαλή λειτουργία του ανταγωνισμού και μάλιστα ανεξάρτητα από τον ενδεχόμενο εύλογο τρόπο εφαρμογής του όρου στην πράξη, καθώς στη δίκη επί της συλλογικής αγωγής ο αφηρημένος κίνδυνος που ενσωματώνει ο αδιαφανής όρος για τη δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψήφιου καταναλωτή, οδηγεί στην κήρυξη ως άκυρου του σχετικού όρου ακόμη και αν ο ενδεχόμενο εύλογος τρόπος εφαρμογής του στην πράξη θα αρκούσε για την εξάλειψη της επικινδυνότητάς του.

520. Στη Ζ1-798/25.6.2008 (Β' 1353/11.7.2008) απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης περιελήφθη ως περίπτωση 2(ζ) ο ΓΟΣ που προβλέπει την αναπροσαρμογή του ύψους της ετήσιας συνδρομής πιστωτικής κάρτας, χωρίς προηγούμενη ενημέρωση του κατόχου της. Στην αίτηση ακυρώσεως κατά της εν λόγω αποφάσεως από δέκα έξι πιστωτικά ιδρύματα που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα προβλήθηκε ότι η ανωτέρω διάταξη έχει εκδοθεί καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης διότι δεν καθορίζονται «ορισμένα κριτήρια

¹⁰⁵⁴ ΟΛΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁵⁵ ΑΠ 1219/2001 ό.π..

¹⁰⁵⁶ *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 370 επ.

¹⁰⁵⁷ Καταργήθηκε με το άρθρο 24 της ΥΑ Ζ1-699/23.6.2010 (ΦΕΚ Β'917/23.6.2010).

εφαρμογής», δεν προσδιορίζεται δηλαδή στην υπουργική απόφαση αν η ενημέρωση αυτή πρέπει να γίνεται στην ίδια τη σύμβαση ή αρκεί να γίνεται εκ των υστέρων, πριν όμως από τη θέση σε ισχύ της αναπροσαρμογής. Η Ολομέλεια του ΣτΕ έκρινε κατά πλειοψηφία ότι ο λόγος είναι απορριπτέος ως αβάσιμος διότι η Διοίκηση επιτρεπτός κατέστησε περιεχόμενο της κανονιστικής ρύθμισης μόνο το ρυθμιστικό περιεχόμενο της δικαστικής απόφασης, χωρίς να θεσπίσει η ίδια περαιτέρω ειδικότερους όρους και προϋποθέσεις συμμόρφωσης των προμηθευτών προς τη ρύθμιση αυτή¹⁰⁵⁸.

(vi) ΓΟΣ που προβλέπει ότι η οφειλή από συναλλαγή σε οποιαδήποτε χώρα εκτός Ελλάδος θα επιβαρύνεται με 1,5% για έξοδα επεξεργασίας των συναλλαγών

521. Εξετάζοντας αν ο ΓΟΣ που προβλέπει ότι η οφειλή από συναλλαγή σε οποιαδήποτε χώρα εκτός Ελλάδος θα επιβαρύνεται με 1,5% για έξοδα επεξεργασίας των συναλλαγών είναι καταχρηστικός, ο ΑΠ σημείωσε ότι «η ευχέρεια χρήσεως πιστωτικής κάρτας στο εξωτερικό παρέχεται μέσω διεθνούς οργανισμού, με τον οποίο συμβάλλεται κάθε εκδότης πιστωτικής κάρτας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Όταν μια συναλλαγή πραγματοποιείται σε επιχείρηση του εξωτερικού με τη χρήση της πιστωτικής κάρτας, η επιχείρηση αυτή διατηρεί σύμβαση συνεργασίας με αντίστοιχο τοπικό εκδότη, στον οποίο διαβιβάζει τα στοιχεία της συναλλαγής. Ο τελευταίος αυτός εκδότης την διαβιβάζει σε διεθνές σύστημα πληρωμών και συμψηφισμών, μέσω του οποίου ενημερώνεται ο εγχώριος εκδότης της πιστωτικής κάρτας (δηλαδή εν προκειμένω η τράπεζα) για την πραγματοποίηση της συναλλαγής και τη χρέωσή της στο λογαριασμό του κατόχου. Το σύστημα αυτό συνεπάγεται λειτουργικό κόστος αφού εμπλέκει και τρίτους φορείς πλην της τράπεζας έναντι προμήθειας, η οποία εφόσον από την αρχή είναι ορισμένη και συνεπώς διαφανής και δικαιολογημένη δεν θεωρείται ότι είναι καταχρηστική λόγω της αντιθέσεώς της στην παρ. 6 του άρθ. 2 του Ν. 2251/1994. Πράγματι ο πελάτης (κάτοχος πιστωτικής κάρτας) επωμίζεται με την καταβολή ενός ποσού γιατί υπάρχει αντίστοιχο κόστος με το οποίο επιβαρύνεται η τράπεζα. Τέτοια ρύθμιση του Γ.Ο.Σ. δεν θίγει την καθοδηγητική λειτουργία του άρθ. 291 ΑΚ κατά τρόπο ουσιώδη και δεν διαταράσσει την ισορροπία στις σχέσεις των μερών».¹⁰⁵⁹

522. Η κρίση αυτή του Αρείου Πάγου επικρίθηκε από μερίδα της θεωρίας. Κατά την Παπαρσενίου, τόσο η γραμματική διατύπωση της συγκεκριμένης ρήτρας («έξοδα επεξεργασίας»), όσο και ο λόγος για την επιβολή αυτών των εξόδων (προμήθειες τρίτων) δεν σχετίζονται με αντιπαροχή για μια επιπρόσθετη παροχή της Τράπεζας, αλλά με αυξημένα έξοδα για την ίδια την Τράπεζα, χωρίς όμως να αποσαφηνίζονται οι παράμετροι της διαμόρφωσης αυτών των αυξημένων εξόδων. Επομένως, θα ήταν συνεπέστερο να αναγνωριστεί ότι η συγκεκριμένη ρήτρα είναι αδιαφανής και άρα καταχρηστική, σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, διότι δεν καθιστά σαφές πιο είναι το συγκεκριμένο νομικό θεμέλιο για την παροχή του καταναλωτή και ειδικότερα αν συνιστά αντιπαροχή για μια πρόσθετη παροχή της Τράπεζας (χρησιμοποίηση της πιστωτικής κάρτας στο εξωτερικό), ή αν έχει ως αντικείμενο την κάλυψη των υψηλότερων εξόδων που υφίσταται η Τράπεζα για

¹⁰⁵⁸ ΟΛΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁵⁹ ΑΠ 1219/2001 ό.π..

τις εν λόγω δικαιοπραξίες (τα οποία κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης θα πρέπει να διαγιγνώσκονται και να υπολογίζονται εύκολα από τον καταναλωτή)¹⁰⁶⁰. Κατά τον *Μεντή*, ορθά ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ο συγκεκριμένος όρος δεν είναι καταχρηστικός, υπό την επιφύλαξη, όμως, ότι η επιβάρυνση ανταποκρίνεται σε αυξημένη δαπάνη για την διεκπεραίωση της συναλλαγής στο εξωτερικό, σε κάθε περίπτωση όμως η διαφάνεια του όρου επιτάσσεται από την παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και υπό το πρίσμα αυτό θα μπορούσε κανείς να επιρρίψει στον συντάκτη των όρων το βάρος αναφοράς στις πηγές των ενδεχόμενων εξόδων του από την χρήση της κάρτας στο εξωτερικό, ώστε να γίνει περισσότερο κατανοητή για τον καταναλωτή η διαφορετική πρόσθετη χρέωση¹⁰⁶¹.

(η) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων λογαριασμού κατάθεσης με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων

(i) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο το πιστωτικό ίδρυμα επιβάλλει κατά την κρίση του οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό κατάθεσης για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπο ανώτερο από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά το ίδιο για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού ή σύμφωνα με τον οποίο λογαριασμοί με μέσο μηνιαίο υπόλοιπο μικρότερο από εκείνο που ορίζει η Τράπεζα, βαρύνονται με έξοδα τήρησης και παρακολούθησης και κινήσεων

523. Με την απόφαση 1219/2001¹⁰⁶² ο Άρειος Πάγος επικύρωσε την κρίση του Εφετείου, κατά την οποία ο όρος σύμφωνα με τον οποίον η Τράπεζα «μπορεί κατά την κρίση της να επιβάλλει οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπα ανώτερα από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά η Τράπεζα για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού»¹⁰⁶³ είναι άκυρος ως καταχρηστικός, διότι το περιεχόμενό του αντίκειται στις απαγορευτικές διατάξεις του άρθρου 2 παρ. 6 και 7 περ. ε' και ια' του Ν. 2251/1994¹⁰⁶⁴. Ομοίως κρίθηκε με την ΑΠ 652/2010 ότι σε ΓΟΣ που προβλέπει ότι οι λογαριασμοί με μέσο μηνιαίο υπόλοιπο μικρότερο από εκείνο που ορίζει η Τράπεζα βαρύνονται με έξοδα τήρησης και παρακολούθησης και κινήσεων, αδικαιολόγητα καταλείπεται απροσδιόριστο και άρα αόριστο το ύψος του υπολοίπου του λογαριασμού, προϋπόθεση για την επιβάρυνση του αντισυμβαλλόμενου καταναλωτή με τα ομοίως μη επακριβώς προσδιοριζόμενα έξοδα τήρησης, παρακολούθησης και κινήσεων, υπόλοιπο το οποίο ευλόγως αξιώνει να γνωρίζει ο τελευταίος, και επικυρώθηκε η κρίση του Εφετείου, που είχε δεχθεί αντίθεση του συγκεκριμένου όρου στις διατάξεις του άρθρου 2 παρ. περ. ια' του Ν. 2251/1994¹⁰⁶⁵.

¹⁰⁶⁰ *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 60-61.

¹⁰⁶¹ *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 575.

¹⁰⁶² ΑΠ 1219/2001 ό.π..

¹⁰⁶³ Βλ. σχολιασμό επί της συγκεκριμένης ρήτρας *Μεντή*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 564-565. Πρβλ. και *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 59-60, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 354 επ..

¹⁰⁶⁴ Πρβλ. και ΕιρΑθ 2589/2003 ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 74.

¹⁰⁶⁵ ΑΠ 652/2010 ό.π..

524. Περαιτέρω, στην ΑΠ 1219/2001 διατυπώνονται, στο πλαίσιο της εξέτασης του συγκεκριμένου ΓΟΣ, ιδιαίτερα σημαντικές θέσεις οι οποίες εξετάζονται αναλυτικότερα σε άλλα σημεία της παρούσας μελέτης, ότι δηλαδή η ρύθμιση των εδαφ. ε' και ια' της παρ. 7 του άρθ. 2 του Ν. 2251/1994 «εξηγείται από την ανάγκη προστασίας των δικαιολογημένων προσδοκιών του πελάτη στις λεγόμενες απροσδόκητες ή αιφνιδιαστικές ρήτρες, δηλαδή στις ρήτρες εκείνες που μεταβάλλουν την εικόνα που δικαιολογημένα έχει δημιουργηθεί στον πελάτη αναφορικά με το ύψος του τιμήματος ή την έκταση της κύριας παροχής, δηλαδή στοιχεία που είναι συνήθως και τα μόνα που πράγματι εξετάζει ο πελάτης κατά τη σύναψη της σύμβασης»¹⁰⁶⁶, ότι ο αφηρημένος κίνδυνος που ενσωματώνει για την δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψήφιου καταναλωτή οδηγεί, όταν υπόκειται προς κρίση συλλογική αγωγή νομιμοποιούμενης ενώσεως καταναλωτών, στην κήρυξη ως άκυρου του σχετικού όρου ακόμη και αν ο ενδεχόμενο εύλογος τρόπος εφαρμογής του όρου στην πράξη από τον προμηθευτή θα αρκούσε για την εξάλειψη της επικινδυνότητάς του¹⁰⁶⁷ και ότι το στίγμα της καταχρηστικότητας δεν αίρεται ούτε με εφαρμογή της παρ. 2 εδ. β' του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5-4-1993¹⁰⁶⁸.
525. Από τα επιχειρήματα, τα οποία προέβαλε η Τράπεζα και αξιολόγησε ο Άρειος Πάγος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το επιχείρημα ότι η εκάστοτε αναπροσαρμογή των εξόδων κίνησης αποτελεί «πρόταση» της Τράπεζας προς τους καταθέτες για σύναψη νέας σύμβασης, που είτε αποδέχονται είτε όχι οι τελευταίοι. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε το επιχείρημα αυτό, με το σκεπτικό ότι τα πιστωτικά ιδρύματα λειτουργούν βασικά από ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, επιβάλλεται όμως παράλληλα, ως εκ του σκοπού τους, να είναι δυνατή η ελεύθερη πρόσβαση σ' αυτά όλων των καταναλωτών που επιθυμούν να συναλλάσσονται με συγκεκριμένη Τράπεζα και να μην αποκλείεται κάθε φορά, έστω και εμμέσως, ορισμένη κατηγορία καταναλωτών (στη συγκεκριμένη περίπτωση καταθετών που ο λογαριασμός τους παρουσιάζει υπόλοιπο κάτω των 5.000.000 δραχμών). Με βάση τις σκέψεις αυτές, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι αβάσιμα επικαλέστηκε η Τράπεζα ότι η εκάστοτε αναπροσαρμογή των εξόδων κίνησης των λογαριασμών αποτελεί «πρόταση» της Τράπεζας για σύναψη νέας σύμβασης, αφού είναι σχεδόν βέβαιο ότι η πρόταση αυτή δεν θα την αποδεχθεί καταθέτης μέχρι 5.000.000 δραχμών, ως τελείως ασύμφορη, με συνέπεια τον έμμεσο αποκλεισμό του από την Τράπεζα, με την οποία - προφανώς- επιθυμούσε να έχει συναλλαγές. Η επιχειρηματολογία αυτή του Αρείου Πάγου επικρίθηκε από τη θεωρία¹⁰⁶⁹. Στην πραγματικότητα, το επιχείρημα θα μπορούσε να έχει απορριφθεί ως αλυσιτελές, αν είχε γίνει δεκτό ότι η αδιαφάνεια του όρου εδράζεται και στην ανυπαρξία οποιασδήποτε αναφοράς στην αιτία της επιβάρυνσης¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁶⁶ Βλ. για την απροσδόκητη ρήτρα υπό V.2(ζ), αρ. 273, ανωτέρω.

¹⁰⁶⁷ Βλ. για τη διαφοροποίηση του ελέγχου διαφάνειας στο πλαίσιο ατομικής και συλλογικής αγωγής υπό IX.5(γ), αρ. 595 επ., κατωτέρω.

¹⁰⁶⁸ Βλ. υπό IX.4, αρ. 587 επ., κατωτέρω.

¹⁰⁶⁹ Βλ. την κριτική *Χρυσάνθη*, ΕΕμπΔ 2001, 559-560.

¹⁰⁷⁰ Για το ζήτημα αν ο έλεγχος διαφάνειας εκτείνεται όχι μόνο στο ύψος, αλλά και στην αιτία μιας επιβάρυνσης του καταναλωτή με ΓΟΣ βλ. υπό VII.3(στ)(ii)B, αρ. 486.

526. Με την Απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης Αριθμ. Ζ1-798/25.6.2008¹⁰⁷¹ απαγορεύθηκε η αναγραφή ΓΟΣ σε συμβάσεις λογαριασμού καταθέσεως που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές, σύμφωνα με τον οποίο το πιστωτικό ίδρυμα επιβάλλει κατά την κρίση του οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό κατάθεσης για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπο ανώτερο από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά το ίδιο για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού (περ. 3 α). Στην αίτηση ακυρώσεως κατά της εν λόγω αποφάσεως από δέκα έξι πιστωτικά ιδρύματα που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα προτάθηκε ότι, εφόσον ο όρος χαρακτηρίστηκε καταχρηστικός μόνο για λόγους αδιαφάνειας, η απαγόρευση συλλήβδην της χρήσης του χωρίς να αναφέρεται η προϋπόθεση της διαφάνειας δεν αποτυπώνει ορθώς το δεδικασμένο και τίθεται καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης. Η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας έκρινε ότι αφενός το περιεχόμενο του γενικού όρου συναλλαγών που απαγορεύεται με την κανονιστική ρύθμιση συμπίπτει με τον όρο που κρίθηκε καταχρηστικός με την 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου και αφετέρου στην απόφαση αυτή δεν τίθενται όροι και προϋποθέσεις, κατά την έννοια της εξουσιοδοτικής διάταξης, και, κατά συνέπεια, απέρριψε τον προβληθέντα λόγο ακυρώσεως ως αβάσιμο¹⁰⁷². Με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011¹⁰⁷³, απαγορεύθηκε η αναγραφή ΓΟΣ σε συμβάσεις λογαριασμού καταθέσεως που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές, σύμφωνα με τον οποίο «οι λογαριασμοί με μέσο μηνιαίο υπόλοιπο μικρότερο από εκείνο που ορίζει το πιστωτικό ίδρυμα, βαρύνονται με έξοδα τήρησης και παρακολούθησης και κινήσεων».

(ii) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα ορίζει και ανακοινώνει τα εκάστοτε ισχύοντα επιτόκια και διατηρεί το δικαίωμα να τα διαφοροποιεί ανάλογα με το υπόλοιπο του λογαριασμού

527. Αντίθετος με την αρχή της διαφάνειας είχε κριθεί με την απόφαση 3499/2008 του Εφετείου Αθηνών και ο ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα «ορίζει και ανακοινώνει τα εκάστοτε ισχύοντα επιτόκια και διατηρεί το δικαίωμα να τα διαφοροποιεί ανάλογα με το υπόλοιπο του λογαριασμού», με την παραδοχή ότι επιφυλάσσει στην Τράπεζα το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης της σύμβασης σχετικά με το ύψος των επιτοκίων, χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο, και επομένως έρχεται σε αντίθεση με τα οριζόμενα στο άρθρ. 2 παρ. 7 περ. ε' του Ν. 2251/1994. Το Εφετείο δέχθηκε ότι η εξάρτηση του ύψους των επιτοκίων από το υπόλοιπο του λογαριασμού των καταθετών, εκτός από την αόριστη διατύπωση του, στην οποία δεν αναφέρεται ειδικότερα το συγκεκριμένο ύψος της κατάθεσης που δικαιολογεί την αλλαγή του επιτοκίου ούτε προκύπτει αν υπάρχουν διαβαθμίσεις και ποιες, για την αλλαγή αυτή, δεν αποτελεί σπουδαίο λόγο που δικαιολογεί τέτοια τροποποίηση, πολύ δε περισσότερο εφόσον το ύψος του ποσού, που θα αποτελεί τη βάση για την τροποποίηση του επιτοκίου, μπορεί να καθορισθεί εξαρχής.

¹⁰⁷¹ ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008.

¹⁰⁷² ΟΛΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁷³ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

528. Αντιθέτως, ο Άρειος Πάγος¹⁰⁷⁴ έκρινε ότι, με βάση τις παραδοχές (1) ότι τα τραπεζικά επιτόκια διαμορφώνονται ελεύθερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως ρητά διατυπώνεται στην 178/19-7-2004 απόφαση της Ε.Τ.Π.Θ. της Τράπεζας της Ελλάδος και προκύπτει από την 234/11-12-2006 απόφαση αυτής και τις 1087/1-7-1987 και 1969/8-8-1981 ΠΔΤΕ, (2) ότι η κατάθεση ταμειευτηρίου είναι σύμβαση αόριστης διάρκειας και με την έννοια αυτή δεν μπορεί να αξιωθεί, λόγω της φύσεως αυτής, η διατήρηση αμετάβλητου του επιτοκίου, αλλ' αντιθέτως εύλογα αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τις υφιστάμενες συνθήκες στο νομισματικό και πιστωτικό τομέα της οικονομίας, (3) ότι εντεύθεν το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης της συμβάσεως ως προς το ύψος του επιτοκίου γίνεται για ορισμένο ειδικό και σπουδαίο λόγο, (4) ότι ο προσδιορισμός του επιτοκίου ανάλογα με το υπόλοιπο του λογαριασμού είναι δικαιολογημένος και (5) ότι ο αντισυμβαλλόμενος διατηρεί το δικαίωμα καταγγελίας της συμβάσεως, με περαιτέρω δικαίωμα του επιλογής του περισσότερο συμφέροντος για εκείνον επιτοκίου από τα προσφερόμενα από τα πιστωτικά ιδρύματα, που γνωστοποιούν στο καταναλωτικό κοινό με τις σχετικές ανακοινώσεις του.

(iii) ΓΟΣ που προβλέπει την επιβολή εξόδων αδράνειας σε καταθετικούς λογαριασμούς που παραμένουν ακίνητοι για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από το ελάχιστο διάστημα που ορίζει το πιστωτικό ίδρυμα

529. Καταχρηστικός λόγω αδιαφάνειας έχει κριθεί και ΓΟΣ που προέβλεπε την επιβολή εξόδων αδράνειας σε καταθετικούς λογαριασμούς που παραμένουν ακίνητοι για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από το ελάχιστο διάστημα που ορίζει το πιστωτικό ίδρυμα¹⁰⁷⁵. Η κρίση περί καταχρηστικότητας βασίσθηκε στη μη αναφορά του λόγου, για τον οποίο επιβάλλεται η συγκεκριμένη χρέωση σχετικά με τους λογαριασμούς, οι οποίοι δεν κινούνται ούτε αιτιολογείται πώς προκύπτουν έξοδα της Τράπεζας σχετικά με την τήρηση των λογαριασμών αυτών, τα οποία επιδιώκει να καλύψει με τη χρέωση αυτή. Ειδικότερα, κρίθηκε ότι με τον όρο αυτό παραβιάζεται η αρχή της διαφάνειας, με βάση την οποία απαιτείται σαφήνεια ως προς την αιτία¹⁰⁷⁶ και ως προς το περιεχόμενο της παροχής, κατά τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994. Η Τράπεζα προέβαλε το επιχείρημα ότι με την υπ' αρ. 234/11-12-2006 απόφαση της η Επιτροπή Τραπεζικών και Πιστωτικών Θεμάτων της Τράπεζας της Ελλάδος, όρισε ότι «δεν εισπράττονται έξοδα αδράνειας σε λογαριασμούς καταθέσεων ταμειευτηρίου κατά το βαθμό που αυτά υπερβαίνουν τους τόκους και θίγουν το εκάστοτε υπόλοιπο του κεφαλαίου της κατάθεσης», κρίθηκε, όμως, ότι εφόσον κατά τη διατύπωση του ως άνω όρου, ουδεμία τέτοια διάκριση έχει συμπεριληφθεί, η ρήτρα είναι ασαφής¹⁰⁷⁷.

¹⁰⁷⁴ ΑΠ 652/2010 ό.π..

¹⁰⁷⁵ Ειδικότερα, καταχρηστικός κρίθηκε ΓΟΣ δυνάμει του οποίου γίνεται χρέωση σε ακίνητους λογαριασμών καταθέσεων ως εξής: (α) όταν ο λογαριασμός είναι ακίνητος για χρονικό διάστημα έως και 18 μηνών, ανέξοδα, (β) για χρονικό διάστημα 19 έως 30 μηνών, 0,60 ανά μήνα και γ) για χρονικό διάστημα 31 μηνών και άνω, 1 ευρώ ανά μηνά (ΑΠ 652/2010 ό.π.). Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 357 επ..

¹⁰⁷⁶ Για το ζήτημα αν ο έλεγχος διαφάνειας εκτείνεται όχι μόνο στο ύψος, αλλά και στην αιτία μιας επιβάρυνσης του καταναλωτή με ΓΟΣ βλ. υπό VII.3(στ)(ii)B, αρ. 486.

¹⁰⁷⁷ ΑΠ 652/2010 ό.π..

530. Με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-21/17.01.2011¹⁰⁷⁸, απαγορεύθηκε η αναγραφή σε συμβάσεις λογαριασμού καταθέσεως που συνάπτουν τα Πιστωτικά Ιδρύματα με τους καταναλωτές ΓΟΣ «που προβλέπει την επιβολή εξόδων αδράνειας σε καταθετικούς λογαριασμούς που παραμένουν ακίνητοι για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από το ελάχιστο διάστημα που ορίζει το πιστωτικό ίδρυμα». Η γραμματική διατύπωση της εν λόγω υπουργικής απόφασης φαίνεται να οδηγεί χαρακτηρισμό ως καταχρηστικού οποιουδήποτε όρου με το ως άνω περιεχόμενο, ανεξάρτητα αν στον όρο αυτό γίνεται μνεία ότι τα επιβαλλόμενα έξοδα αδράνειας δεν υπερβαίνουν τους τόκους και, συνεπώς, δεν θίγουν το εκάστοτε υπόλοιπο του κεφαλαίου της κατάθεσης.

(θ) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων ασφαλίσεως με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων

(i) Ρήτρες με τις οποίες επιφυλάσσεται στον ασφαλιστή το δικαίωμα να προβαίνει μονομερώς διαρκούσης της ισχύος της συμβάσεως σε αύξηση των ασφαλίσεων

531. ΓΟΣ δυνάμει του οποίου επιφυλάσσεται στον ασφαλιστή το δικαίωμα να προβαίνει μονομερώς αυτός διαρκούσης της ισχύος της συμβάσεως σε αύξηση των ασφαλίσεων¹⁰⁷⁹, που συνιστά τη βασική υποχρέωση του ασφαλισμένου, πρέπει να διατυπώνεται στο ασφαλιστήριο κατά τρόπο διαφανή, υπό την έννοια ότι ο ασφαλισμένος ήδη κατά τη σύναψη της συμβάσεως πρέπει να δύναται να αντιληφθεί το μέτρο της αυξήσεως και στην περίπτωση μιας αυξήσεως να δύναται να εκτιμήσει το σύμφωνο αυτής προς την σχετική ρήτρα που την προβλέπει. Σε περίπτωση επιφυλαχθέντος στον προμηθευτή, όπως είναι ο ασφαλιστής, δικαιώματος αναπροσδιορισμού των ασφαλίσεων πρέπει να αναφέρονται κατά τρόπο ορισμένο, όσο είναι δυνατό, οι προϋποθέσεις αυτού και το δεδομένο πλαίσιο διαμορφώσεως. Από τις αρχές της καλής πίστεως επιτάσσεται ότι συγκεκριμένος ΓΟΣ πρέπει να προσφέρει στον καταναλωτή επαρκή γνώση των οικονομικών επιβαρύνσεων που αυτός αναλαμβάνει στο βαθμό που από τις περιστάσεις προκύπτει ότι κάτι τέτοιο μπορεί να αξιωθεί. Καταχρηστικός είναι, επομένως, ο ΓΟΣ εκείνος που επιτρέπει στον ασφαλιστή ως προμηθευτή να προβεί αυτός μονομερώς σε μεταβολή των ασφαλίσεων σε οποιαδήποτε ημερομηνία ανανέωσης της συμβάσεως ασφαλίσεως. Σε μια τέτοια περίπτωση ο αντισυμβαλλόμενος-καταναλωτής παραδίδεται στην κρίση του προμηθευτή για την ορθότητα και αναγκαιότητα της αναπροσαρμογής χωρίς αυτός να μπορεί να προβλέψει κάτω από ποιες προϋποθέσεις και σε ποια έκταση θα υποστεί πρόσθετες επιβαρύνσεις¹⁰⁸⁰. Με την Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-74/04.02.2011¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁸ ΦΕΚ Β' 21/18.01.2011.

¹⁰⁷⁹ Βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 332 επ..

¹⁰⁸⁰ ΑΠ 1030/2001 ό.π., *Paparseniou Paraskevi*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 58-59. Για το ότι η καταχρηστικότητα δεν αίρεται από την παρεχόμενη στον καταναλωτή δυνατότητα να καταγγείλει τη σύμβαση μέσα σε ορισμένη προθεσμία βλ. υπό VII3(δ). Για την προβληματική της σχέσης της αρχής της διαφάνειας και των ΑΚ 371 επ. υπό VII.3(ε)(ii).

¹⁰⁸¹ Απόφαση Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Αριθμ. Ζ1-74/04.02.2011 «Τροποποίηση – συμπλήρωση της υπ' αριθμ. Ζ1-798/25-06-2008 (ΦΕΚ Β 1353) απόφασης του Υπουργού Ανάπτυξης για την απαγόρευση αναγραφής Γενικών Όρων Συναλλαγών που έχουν κριθεί καταχρηστικοί με αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις, όπως αυτή τροποποιήθηκε και ισχύει με την

απαγορεύτηκε η διατύπωση και χρήση όρου «σε συμβάσεις ασφαλίσεως νοσοκομειακής περίθαλψης που επιτρέπει στην ασφαλιστική εταιρεία να προβαίνει, κατά τη διάρκεια της σύμβασης ασφαλίσεως ή σε οποιαδήποτε ημερομηνία ανανέωσης της ασφαλιστικής αυτής κάλυψης, σε αύξηση των ασφαλιστρών χωρίς να καθορίζονται κριτήρια ειδικά εκ των προτέρων, ορισμένα και εύλογα για τον καταναλωτή με βάση τα οποία θα γίνεται η αύξηση αυτή».

532. Αντιθέτως, ΓΟΣ ασφαλιστικής σύμβασης που προέβλεπε ότι «η εταιρεία έχει το δικαίωμα να αυξήσει το ασφάλιστρο ... στην επέτειο του ασφαλιστηρίου την πλησιέστερη προς την πενήτηκοστή (50^η) επέτειο της γεννήσεως του ασφαλισμένου κατά ποσοστό μέχρι πενήντα τοις εκατό (50%) με την προϋπόθεση ότι η ηλικία του ασφαλισμένου κατά την έναρξη ισχύος [της σύμβασης] ήταν μικρότερη των σαράντα πέντε (45) ετών» κρίθηκε ότι δεν παρουσιάζει θέμα αοριστίας του ασφαλίματος, διότι οριοθετείται σε ποσοστό 50% προς τα επάνω¹⁰⁸².
533. Το ζήτημα των συμβατικών ρητρών αναπροσαρμογής ασφαλιστρών σε μακροχρόνιες συμβάσεις ασφάλισης υγείας αποτέλεσε αντικείμενο ειδικής νομοθετικής ρύθμισης με την προσθήκη Άρθρου 2Α (Αναπροσαρμογή ασφαλιστρών) στον Ν. 2251/1994 με το άρθρο 268 του Ν. 4738/2020¹⁰⁸³.

(ii) Ρήτρες μονομερούς μείωσης της ασφαλιστικής κάλυψης

534. Ο ΓΟΣ με τον οποίο ο ασφαλιστής επιφυλάσσεται του δικαιώματος να προβαίνει μονομερώς, κατά τη διάρκεια της ισχύος της ασφαλιστικής σύμβασης στη μείωση του ασφαλίματος είναι ελεγκτός με βάση την αρχή της διαφάνειας¹⁰⁸⁴. Ειδικότερα, έχει κριθεί¹⁰⁸⁵ ότι ο εν λόγω ΓΟΣ πρέπει να διατυπώνεται στο ασφαλιστήριο κατά τρόπο διαφανή, υπό την έννοια ότι ο ασφαλισμένος κατά τη σύναψη της σύμβασης, πρέπει να μπορεί να αντιληφθεί το μέτρο της μείωσης, έτσι ώστε, στην περίπτωση που πραγματοποιηθεί μονομερώς η μείωση, αντίστοιχα, να μπορεί να εκτιμήσει αν αυτή είναι

Z1-21/17-01-2011 (ΦΕΚ Β' 21) Απόφαση του Υφυπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης» (ΦΕΚ Β' 292/22.02.2011).

¹⁰⁸² ΑΠ 1401/1999 ΕτρΑξΧρΔ 2000,835= ΔΕΕ 2000,192 (σημ. Β. Περισίδη)= ΕΤρΑξΧρΔ 2000, 835=ΕλλΔνη 2000, 56. Βλ. και Κουμάνη, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 284 επ..

¹⁰⁸³ Βλ. κριτική κατά της ρύθμισης στην ιστοσελίδα της ένωσης καταναλωτών ΕΚΠΟΙΖΩ www.ekpizo.gr «Με ρύθμιση - δώρο για την αναπροσαρμογή ασφαλιστρών η κυβέρνηση εξυπηρετεί τα συμφέροντα των ασφαλιστικών επιχειρήσεων εις βάρος των ασφαλισμένων» και της Ένωσης Ασφαλιστικών Διαμεσολαβητών Ελλάδος (ΕΑΔΕ) στην ιστοσελίδα <https://www.asfalinet.gr> (21.01.2020) «Αντιδρούν οι ασφαλιστές στη ρύθμιση για τις αναπροσαρμογές ασφαλιστρών σε συμβόλαια υγείας». Σημαντικό για την αξιολόγηση της ρύθμισης είναι το προεδρικό διάταγμα, που θα εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργού Ανάπτυξης και Επενδύσεων και στο οποίο θα εξειδικεύονται οι κρίσιμοι δείκτες ή παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η αναπροσαρμογή. Ήδη έχει εκδοθεί το Π.Δ. 13/2022, για το οποίο βλ. Δέλλιο, Κύρος όρου αναπροσαρμογής ασφαλιστρών σε σύμβαση ισόβιας ασφάλισης υγείας (γνωμοδότηση), ΔΕΕ 2022, 857, ιδίως 865 ε.π.. Βλ. επίσης Μπεχλιβάνη, Μεταβολές στα ασφάλιστρα: Η συνομολόγηση ρήτρας αναπροσαρμογής, ΕπισκΕΔ 2021, 37, Ψαρουδάκη, Η μεταχείριση της ρήτρας αναπροσαρμογής του ασφαλιστρου στις μακροπρόθεσμες ασφαλίσεις υγείας κατά το άρθρο 2Α Ν 2251/1994, ΕπισκΕΔ 2021, 49.

¹⁰⁸⁴ Βλ. και Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 339 επ. και 342 επ..

¹⁰⁸⁵ ΕφΑθ 1407/2002 ό.π..

σύμφωνη με τη ρήτρα που την προβλέπει. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, αν στη σύμβαση προβλέπεται η αφαίρεση κάποιου ποσού από το ποσό του ασφαλίματος υπέρ της ασφαλίστριας, καθώς και η δυνατότητα αναπροσαρμογής του ποσού αυτού μονομερώς από την ασφαλίστρια, πρέπει να αναφέρονται κατά τρόπο ορισμένο όσο είναι δυνατόν, οι προϋποθέσεις και το πλαίσιο της αναπροσαρμογής, προκειμένου να παρέχεται στον καταναλωτή επαρκής γνώση της εκτάσεως της ασφαλιστικής του κάλυψης. Συναφώς, κρίθηκε ότι πρόβλεψη αναπροσαρμογής του ποσού αυτού με βάση «τον ετήσιο πληθωρισμό του κόστους νοσοκομειακής περίθαλψης» είναι καταχρηστικός, καθώς τα κριτήρια μονομερούς αναπροσαρμογής είναι ασαφή, δεν προσδιορίζονται κατά τρόπο αντικειμενικό και συγκεκριμένο, έτσι ώστε να μπορεί ο ασφαλισμένος να διαπιστώσει το μέτρο της αύξησης¹⁰⁸⁶.

(ι) Έλεγχος ΓΟΣ συμβάσεων με πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών

(i) Ρήτρες με τις οποίες προβλέπεται ότι ο πάροχος τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών διατηρεί το δικαίωμα αναπροσαρμογής του τιμοκαταλόγου και οποιαδήποτε αύξηση των τιμών θα ισχύει μετά την πάροδο συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος από της σχετικής εξαγγελίας και δημοσιοποίησης

535. Καταχρηστικός ως αντίθετος με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ κρίθηκε και όρος, σύμφωνα με τον οποίο ο πάροχος τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών¹⁰⁸⁷ «διατηρεί το δικαίωμα αναπροσαρμογής του τιμοκαταλόγου. Οποιαδήποτε αύξηση των τιμών θα ισχύει μετά την πάροδο δύο μηνών από της σχετικής εξαγγελίας και δημοσιοποίησης. Οι καινούργιες, αναπροσαρμοζόμενες τιμές θα εφαρμόζονται σε όλες ανεξαιρέτως τις συμβάσεις, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που βρίσκονται στο στάδιο της ολοκλήρωσης ...»¹⁰⁸⁸. Έγινε δεκτό ότι το περιεχόμενο του όρου αντίκειται στις απαγορευτικές ρήτρες του άρθρου 2 παρ. 6 και 7 περιπτ. ε' και ια' του Ν. 2251/1994, καθώς παρέχεται δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης βασικού στοιχείου της σύμβασης, δηλαδή του τιμοκαταλόγου, χωρίς προδιαγραμμένα κριτήρια που να είναι εύλογα για τον καταναλωτή. Επιχειρείται αυθαίρετη αναπροσαρμογή των τιμών από τον χρήστη των ΓΟΣ σε βάρος του καταναλωτή, που δεν προβλέπουν οι αρχές της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών (άρθρα 288, 388 ΑΚ) ή κάποιοι άλλοι ειδικοί και σπουδαίοι λόγοι, οι οποίοι και δεν αναφέρονται. Έτσι αφέθηκε το τίμημα (όπως τελικά θα διαμορφωθεί από το ύψος της αναπροσαρμογής) αόριστο και δεν επιτρέπεται ο προσδιορισμός του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή. Περαιτέρω, κρίθηκε ότι, σε κάθε περίπτωση, διαταράσσεται προφανώς υπέρμετρα η συμβατική ισορροπία των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή, με βάση και τη φύση των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, καθώς και το σύνολο των ειδικών συνθηκών.

¹⁰⁸⁶ ΕφΑθ 1407/2002, ΔΕΕ 2002, 1136. Βλ. όμως και Ρόκα Ι., Τιμολογιακή ελευθερία, υποχρέωση επάρκειας ασφαλίστρου και διαφάνεια ΓΟΣ αναπροσαρμογής του ασφαλίστρου, ΕΕμπΔ 2013, 517.

¹⁰⁸⁷ Το ζήτημα τίθεται και αναφορικά με την τιμολόγηση άλλων υπηρεσιών (π.χ. μονομερής επαναπροσδιορισμός χρέωσης ηλεκτρικού ρεύματος, σχετική η ΑΠ 246/2019 ΝΟΜΟΣ).

¹⁰⁸⁸ Για τις ρήτρες αναπροσαρμογής του τιμοκαταλόγου εταιρειών κινητής τηλεφωνίας βλ. Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 422 επ.

536. Εξάλλου, έγινε δεκτό ότι οι διατάξεις του Ν. 2246/1994 (άρθρο 3 παρ. 9 στοιχ. Α του Ν. 2246/1994), σύμφωνα με την τότε διατύπωση των οποίων «τα τιμολόγια των οργανισμών τηλεπικοινωνιών πρέπει α) να είναι εναρμονισμένα με το κόστος, β) να πληρούν τους κανόνες του υγιούς ανταγωνισμού, γ) να μη δημιουργούν διακρίσεις, δ) να πληρούν τους κανόνες διαφάνειας και να δημοσιεύονται, ε) να βασίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια, στ) να βασίζονται στα επί μέρους χαρακτηριστικά της παρεχόμενης υπηρεσίας, ζ) να βασίζονται στην ισότιμη συμμετοχή στο γενικό κόστος, η) να βασίζονται στη σταδιακή εξάλειψη των σταυροειδών επιδοτήσεων μεταξύ υπηρεσιών»¹⁰⁸⁹, δεν θέτουν κριτήρια, αλλά παρέχουν ορισμένες οδηγίες που πρέπει να ακολουθούνται για τη διαμόρφωση νέων τιμολογίων. Επομένως δεν πληρούν και τις προϋποθέσεις των «ειδικών κριτηρίων» που πρέπει να διατυπώνονται στη σύμβαση, ώστε με τον τρόπο αυτό να παρέχεται στον καταναλωτή η δυνατότητα, αφενός να εκτιμήσει το μέγεθος των οικονομικών υποχρεώσεων που αναλαμβάνει και αφετέρου να προβλέψει τις ενδεχόμενες αναπροσαρμογές του τιμήματος, για την αποδοχή των οποίων δεσμεύεται εκ των προτέρων¹⁰⁹⁰.

(ii) Ρήτρες με τις οποίες προβλέπεται ότι ο συνδρομητής υποχρεούται να παρέχει στον πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών περαιτέρω εγγύηση εάν οι συνθήκες το απαιτούν κατά την εύλογη κρίση της εταιρείας

537. Αντίθετος στην αρχή της διαφάνειας κρίθηκε και ΓΟΣ ενσωματωμένος σε σύμβαση μεταξύ παρόχου τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών και συνδρομητή, ο οποίος προέβλεπε ότι καθ' όλη τη διάρκεια ισχύος της σύμβασης, ο πάροχος τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών είχε το δικαίωμα να απαιτήσει περαιτέρω εγγύηση από την αναγραφόμενη στην αίτηση συνδρομής «εάν οι συνθήκες το απαιτούν κατά την εύλογη κρίση της εταιρείας»¹⁰⁹¹. Με τέτοια διατύπωση ο όρος αυτός κρίθηκε ως καταχρηστικός, αφού το περιεχόμενό του αντίκειται στις ρήτρες του άρθρου 2 παρ. 7 περιπτ. ε', ια' και κστ' του Ν. 2251/1994, που

¹⁰⁸⁹ Ήδη το στοιχείο Α αντικαταστάθηκε με την παρ. 13 του άρθρου 12 του Ν. 2578/1998 και πλέον προβλέπει ότι: «Τα τιμολόγια των οργανισμών τηλεπικοινωνιών, των φορέων παροχής τηλεπικοινωνιακών δικτύων και των φορέων παροχής τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών πρέπει εφόσον οι ανωτέρω έχουν σημαντική θέση στη σχετική αγορά: α. Να είναι εναρμονισμένα στο κόστος. β. Να πληρούν τους κανόνες του υγιούς ανταγωνισμού. γ. Να μη δημιουργούν διακρίσεις και να εξασφαλίζουν ίση μεταχείριση. δ. Να πληρούν τους κανόνες της διαφάνειας και να δημοσιεύονται. ε. Να βασίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια. στ. Να βασίζονται στα επί μέρους χαρακτηριστικά της παρεχόμενης υπηρεσίας. ζ. Να βασίζονται στην ισότιμη συμμετοχή στο γενικό κόστος των χρησιμοποιούμενων δυνατοτήτων, καθώς και στην ανάγκη μιας εύλογης απόδοσης των επενδύσεων που έχουν πραγματοποιηθεί. η. Να βασίζονται στη σταδιακή εξάλειψη των σταυροειδών επιδοτήσεων μεταξύ υπηρεσιών.» Η διάταξη εξακολουθεί να μην θέτει ειδικά κριτήρια αναπροσαρμογής του τιμήματος.

¹⁰⁹⁰ ΕφΑθ 3811/1998 ΔΕΕ 1998, 1096 (σημ. Α. Δεληκωστοπούλου)= ΝοΒ 1998, 1266 (σημ. Φ. Δωρή)= ΕΕΕυρΔ 1999, 227 (σημ. Σ. Πάντζαλη), επικυρωθείσα από την ΑΠ 296/2001 ΔΕΕ 2001, 1112 (σημ. Α. Δεληκωστοπούλου)= ΧρΙΔ 2001, 435= ΕλλΔνη 2001, 1321= ΕΕμπΔ 2001, 489= ΝοΒ 2002, 332= ΕΕΝ 2002, 522. Πρβλ. Ραρarseniou, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 58. Βλ. και άρθρο 8 παρ. 3 του Ν. 2867/2000, σύμφωνα με το οποίο το ελάχιστο περιεχόμενο της προσφερόμενης διασύνδεσης, καθώς και κάθε άλλο ειδικότερο θέμα εφαρμογής της ίδιας παραγράφου, συμπεριλαμβανομένων και των αρχών τιμολόγησης της διασύνδεσης, που (για τους Οργανισμούς με Σημαντική Θέση στην Αγορά) πρέπει να είναι διαφανείς και προσανατολισμένες προς το κόστος, ορίζεται με απόφαση της ΕΕΤΤ (πρβλ. και ΣτΕ ΕΑ 515/2003 ΝΟΜΟΣ). Βλ. και Χ. Τσενέ, Αρχή της διαφάνειας και έλεγχος καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, Συνήγορος 51/2005, 30.

¹⁰⁹¹ Για τις ρήτρες μονομερούς αναπροσαρμογής της εγγύησης εταιρειών κινητής τηλεφωνίας βλ. και Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 425 επ.

απαγορεύουν στον χρήστη των ΓΟΣ να απαιτήσει από τον καταναλωτή υπέρμετρες εγγυήσεις, να αφήνει χωρίς σπουδαίο λόγο το τίμημα αόριστο, χωρίς, δηλαδή, προσδιορισμό του με κριτήρια ειδικά καθορισμένα στη σύμβαση και εύλογα για τον καταναλωτή και να επιφυλάσσει στον χρήστη των ΓΟΣ το δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης της σύμβασης χωρίς ορισμένο, ειδικό και σπουδαίο λόγο. Η «*εύλογη κρίση*» του παρόχου τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών που τίθεται ως κριτήριο για περαιτέρω εγγύηση, ενέχει κίνδυνο αυθαιρεσίας με μονομερή επέμβαση στη σύμβαση και τροποποίησή της, προκειμένου να επιβληθούν υπέρμετρες εγγυήσεις, δίχως ύπαρξη ειδικών αντικειμενικών άλλων κριτηρίων¹⁰⁹².

4. Επιταγή προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ

538. Οι συνέπειες των ΓΟΣ θα πρέπει να είναι προβλέψιμες, ώστε ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει τον κίνδυνο που αναλαμβάνει¹⁰⁹³. Την ανάγκη της προβλεψιμότητας των όρων τονίζει η τροποποίηση του εδαφ. ε' του άρθρου 2§7 του Ν. 2251/1994, αφού πλέον απαιτείται ο ορισμένος, ειδικός και σπουδαίος λόγος για την μονομερή τροποποίηση ή λύση της σύμβασης από τον προμηθευτή να αναφέρεται στη σύμβαση¹⁰⁹⁴.
539. Ο προβλέψιμος χαρακτήρας των συνεπειών μιας ρήτρας θα πρέπει να διακρίνεται από το ερώτημα, αν η συμπερίληψη της ρήτρας στο κείμενο των ΓΟΣ ήταν προβλέψιμη από τον καταναλωτή ή όχι (περίπτωση της «*απροσδόκητης ή αιφνιδιαστικής ρήτρας*»¹⁰⁹⁵).
540. Ως περίπτωση ΓΟΣ που δεν πληροί την επιταγή του προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ αναφέρεται ο ακόλουθος όρος: «*Η ευθύνη του εγγυητή καλύπτει κάθε απαίτηση της Τράπεζας, υπάρχουσα ή μελλοντική, κατά του πρωτοφειλέτη από οποιαδήποτε αιτία και αν προέρχεται*», με τον οποίο προβλέπεται η λεγόμενη «καθολική» εγγύηση (*Globalbürgschaft*)¹⁰⁹⁶. Ο όρος έχει επανειλημμένα απασχολήσει τη γερμανική νομολογία¹⁰⁹⁷. Με τον εν λόγω όρο ο εγγυητής αναλαμβάνει ευθύνη, χωρίς να μπορεί να προβλέψει, έστω κατά προσέγγιση, τα όριά της. Η τύχη της παρουσίας του επαφίεται, χωρίς όρια, στην βούληση δανειστή και πρωτοφειλέτη¹⁰⁹⁸. Ένας τέτοιος όρος κρίνεται άκυρος κατά το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994, δεδομένου ότι το μη προβλέψιμο των συνεπειών της εγγύησης συνιστά ανατροπή της ισορροπίας στη σύμβαση εγγύησης¹⁰⁹⁹. Το απροσδιόριστο, κατά την κατάρτιση της εγγύησης, του ύψους

¹⁰⁹² Εφαθ 3811/1998 ό.π., επικυρωθείσα από την ΑΠ 296/2001, ό.π..

¹⁰⁹³ Μεντή, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 189, Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §18, αρ. 84.

¹⁰⁹⁴ Δέλλιου, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 ΙΙ, αρ. 271.

¹⁰⁹⁵ Βλ. για την «*απροσδόκητη ή αιφνιδιαστική ρήτρα*» υπό V.2(ζ) ανωτέρω, υπό αρ. 273 επ..

¹⁰⁹⁶ Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §18, αρ. 71 επ..

¹⁰⁹⁷ BGH της 18.01.1996 ZIP 1996, 456, BGH της 28.10.1999 NJW 2000, 659.

¹⁰⁹⁸ Μεντή, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188, Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §18, αρ. 84.

¹⁰⁹⁹ Μεντή, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188, Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, §18, αρ. 84 και 90.

και της χρονικής ισχύος της ενδεχόμενης οφειλής του εγγυητή προκαλεί τη νομοθετική σκέψη μήπως η εγγύηση που δίνεται χωρίς επαγγελματικό σκοπό πρέπει να είναι πάντοτε περιορισμένη κατά ποσό ή/και κατά χρόνο. Έτσι, ο Γαλλικός κώδικας για την προστασία του καταναλωτή προβλέπει ότι προϋπόθεση της εγκυρότητας της εγγύησης είναι να φέρει χειρόγραφη δήλωση του εγγυητή, η οποία να αναφέρει ανώτατο ποσό και απώτατο χρονικό όριο ευθύνης¹¹⁰⁰. Αντιστοίχως, η Πρόταση Οδηγίας για την καταναλωτική πίστη της 11.9.2002 επιβάλλει στο άρθρο 10§3 αυτής την αναφορά «μέγιστου εγγυημένου ποσού» στη σύμβαση εγγύησης.

541. Περαιτέρω, ρήτρα που προβλέπει τη μονομερή τροποποίηση του επιτοκίου με το κριτήριο της «επέλευσης ουσιώδους μεταβολής των συνθηκών στη νομισματική αγορά» είναι διαφανής μόνο όταν οδηγεί τον καταναλωτή στην πρόβλεψη της αύξησης¹¹⁰¹.

5. Επιταγή πληρότητας των όρων

542. Το περιεχόμενο των ΓΟΣ πρέπει να είναι, κατά το δυνατόν, πλήρες, ώστε να μην οδηγεί σε σύγχυση του καταναλωτή ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του¹¹⁰². Σύμφωνα με την επιταγή πληρότητας των όρων (*Vollständigkeitsgebot*), οι ΓΟΣ πρέπει να χαρακτηρίζονται από πληρότητα αναφορικά με τα αντικείμενα που ρυθμίζουν. Έτσι, σε περίπτωση που σε μια σύμβαση πώλησης ή σε μια σύμβαση έργου γίνεται αναφορά σε συμβατικά δικαιώματα ή προθεσμίες λόγω πραγματικών ελαττωμάτων, αυτή η αναφορά πρέπει να γίνεται με πληρότητα.
543. Περαιτέρω, τα γερμανικά δικαστήρια έχουν κρίνει ότι προσβάλλεται η αρχή της διαφάνειας, όταν γίνεται παραπομπή σε νομικές διατάξεις, οι οποίες δεν διατυπώνονται στους ΓΟΣ και χωρίς την προδιατυπωμένη παραπομπή δεν θα ήταν εφαρμοστέες¹¹⁰³.

6. Απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ

544. Εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας αποτελεί και η απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ (*Täuschungsverbot*)¹¹⁰⁴. Η

¹¹⁰⁰ *Code de la consommation*, Article L314-15: "La personne physique qui s'engage par acte sous seing privé en qualité de caution pour l'une des opérations relevant des chapitres II ou III du présent titre fait précéder sa signature de la mention manuscrite suivante et uniquement de celle-ci : " En me portant caution de X..., dans la limite de la somme de... couvrant le paiement du principal, des intérêts et, le cas échéant, des pénalités ou intérêts de retard et pour la durée de..., je m'engage à rembourser au prêteur les sommes dues sur mes revenus et mes biens si X... n'y satisfait pas lui-même." Βλ. όμως και την κριτική της *Manuella Bourassin*, French report on personal guarantees, 2015, hal-01487000, κατά την οποία ο νομικός παρεμβατισμός περιορίζει την αποτελεσματικότητα του θεσμού της προσωπικής εγγύησης.

¹¹⁰¹ *Μπόλο*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 121.

¹¹⁰² *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 255.

¹¹⁰³ *Basedow*, Munchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 49.

¹¹⁰⁴ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 439. Βλ. και *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289, σύμφωνα με την οποία ο χρήστης

παραπλάνηση αφορά στα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις του καταναλωτή από τη σύμβαση¹¹⁰⁵ και ειδικά τις οικονομικές επιβαρύνσεις που ο τελευταίος αναλαμβάνει¹¹⁰⁶. Ο χρήστης των ΓΟΣ, εκτός από το ότι βαρύνεται με την υποχρέωση ενημερώσεως, η οποία απορρέει από τη συμβατική σχέση, δεν θα πρέπει να δημιουργεί ασαφή εικόνα ή να παραπλανά τον αντισυμβαλλόμενο του καταναλωτή ως προς το περιεχόμενο των δικαιωμάτων, των υποχρεώσεων και ειδικά των οικονομικών επιβαρύνσεων που επιρρίπτονται στον τελευταίο¹¹⁰⁷.

545. Στην κατηγορία αυτή της αδιαφάνειας κρίθηκε άκυρη ρήτρα περιορισμού των δικαιωμάτων του αγοραστή, περιεχόμενη σε έντυπη κάρτα εγγύησης λειτουργίας του παραγωγού, η οποία ήταν ικανή να προκαλέσει σύγχυση στον καταναλωτή ως προς το αν διατηρεί τα δικαιώματά του έναντι του προμηθευτή (όχι του παραγωγού) του προϊόντος¹¹⁰⁸.
546. Άκυρες, κυρίως λόγω αοριστίας έχουν κριθεί και οι λεγόμενες «σωστικές ρήτρες» (*salvatorische Klauseln*), στις οποίες μετά το βασικό, άδικο για τον αντισυμβαλλόμενο περιεχόμενο, διατυπώνεται αόριστη επιφύλαξη ως προς την ισχύ του (π.χ. «εφόσον αυτό είναι νόμιμο»), με σκοπό τη «σωτηρία» της ρήτρας. Η ακυρότητα θεμελιώνεται με τη σκέψη ότι, λόγω της ως άνω αόριστης επιφύλαξης, δεν είναι σαφές για τον αντισυμβαλλόμενο τι τελικά ισχύει¹¹⁰⁹. Έτσι, άκυρες έχουν κριθεί ρήτρες απαλλαγής ή περιορισμού από την ευθύνη¹¹¹⁰ και δωσιδικίας¹¹¹¹ με την προσθήκη «στο μέτρο που αυτό είναι νόμιμο».

7. Επιταγή εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ

547. Η επιταγή εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ (*Gebot der Erkennbarkeit*) εκδηλώνεται ρητά, μετά τις τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 3587/2007, στην

των ΓΟΣ μεταξύ άλλων δεν θα πρέπει να παραπλανά τον αντισυμβαλλόμενο του ως προς το περιεχόμενο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων. Ότι και ο νομοθέτης πρέπει να διατυπώνει τα νομοθετικά κείμενα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφεύγεται ο κίνδυνος παραπλάνησης του κοινού (ενδεχομένως και αυτών των νομικών) επισημαίνει ο Σπυριδάκης, Γλώσσα και Δίκαιο – Στοιχειώδεις Προβληματισμοί, Τιμητ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 627.

¹¹⁰⁵ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 69, 2^η έκδοση, σ. 259. Παράδειγμα εγγύησης προϊόντος που παραπλανεί τον καταναλωτή ως προς τα εκ του νόμου δικαιώματά του από ευθύνη του παραγωγού, δημιουργώντας του την εντύπωση ότι έχει μόνο τα δικαιώματα από τη συμβατική εγγύηση, παραθέτει ο Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 33 επ..

¹¹⁰⁶ Πρβλ. Λελεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289.

¹¹⁰⁷ ΕφΑθ 6924/2007 ΕπισκεΔ 2007, 1257 (εισ. σημ. Μπεχλιβάνη).

¹¹⁰⁸ BGH της 23.03.1988, VIII ZR 58/87, Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 69, 2η έκδοση, σ. 259.

¹¹⁰⁹ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 69, 2η έκδοση, σ. 259-260, του ιδίου, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΠΔ Α', 2001, σ. 561, Ευθυμίου, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 92.

¹¹¹⁰ BGH της 26.06.1991 (VIII ZR 231/90), BB 1991, 1522, NJW 1991, σ. 2630, BGH της 26.11.1984 (VIII ZR 214/83), NJW 1985, σ. 623.

¹¹¹¹ OLG Hamm BB 1983, 1304.

παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, όπου ορίζεται ότι οι ΓΟΣ εκτυπώνονται με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης.

548. Ήδη πριν από τις τροποποιήσεις του Ν. 3587/2007, η επιταγή να τυγχάνουν αναγνώσιμοι οι ΓΟΣ μπορούσε να συναχθεί από την παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, η οποία προέβλεπε ότι οι ΓΟΣ δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, αν κατά την κατάρτιση της σύμβασης τους αγνοούσε ανυπαίτως και ο προμηθευτής δεν του υπέδειξε την ύπαρξή τους ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους. Πράγματι, η παροχή δυνατότητας γνώσης στον καταναλωτή του περιεχομένου των ΓΟΣ προϋποθέτει ως αναγκαίο στοιχείο οι ΓΟΣ να είναι αντικειμενικά αναγνώσιμοι, ήτοι να δύνανται να αναγνωσθούν από τον μέσο αναγνώστη¹¹¹².
549. Το μικρό μέγεθος των γραμμάτων, όπως και η θέση τους στην πίσω σελίδα της σύμβασης, χαρακτηρίζει τους ΓΟΣ τόσο στην συνείδηση των μη νομικών, αλλά και πολλών νομικών¹¹¹³. Μολαταύτα, παρά τη διαδεδομένη χρήση των διατυπωμένων με μικροσκοπικά γράμματα ΓΟΣ, ενόψει και της νέας αυτής διατύπωσης της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, διατυπώνεται από τη θεωρία η θέση ότι τα δικαστήρια πρέπει να κρίνουν με μεγαλύτερη αυστηρότητα το θέμα του μεγέθους της γραμματοσειράς με την οποία διατυπώνονται οι ΓΟΣ¹¹¹⁴. Συναφώς, έχει προταθεί από τον *Λαδά* ότι θα πρέπει να τυγχάνουν εφαρμοστέα αντικειμενικά κριτήρια ως προς το μέγεθος της γραμματοσειράς, προσδιοριζόμενα από τα συναλλακτικά ήθη και πιο συγκεκριμένα έχει επισημανθεί ότι προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών επεξεργασίας κειμένου χρησιμοποιούν ως εναλλακτική δυνατότητα προεπιλογής τη γραμματοσειρά των 8 mm, χωρίς να αποκλείεται και μικρότερη γραμματοσειρά, συνεπώς αυτό το μέγεθος θα πρέπει να συνιστά τη βάση του μεγέθους της συναλλακτικά συνήθους γραμματοσειράς, χωρίς να αποκλείονται και μικρότερες γραμματοσειρές¹¹¹⁵.
550. Η επιταγή του νομοθέτη οι ΓΟΣ να εκτυπώνονται σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την αξιολόγηση των ΓΟΣ που περιέχουν παραπομπές. Παραπομπή σε άλλη διάταξη νόμου, η οποία περιέχεται σε ΓΟΣ, πρέπει να διατυπώνεται με τρόπο διαφανή, υπό την έννοια ότι ο καταναλωτής πρέπει να μπορεί, ήδη κατά τη σύναψη της σύμβασης, να

¹¹¹² *Λαδάς*, Η «εντύπωση» γενικών όρων συναλλαγών – Το μέγεθος της «γραμματοσειράς» ειδικά σε ασφαλιστικές συμβάσεις, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, 2017, σ. 707. Βλ. επίσης ΑΠ 1137/2019 ΝΟΜΟΣ, όπου επίσης σταθμίζεται ότι ο έντυπος γενικός όρος είναι διατυπωμένος με ευανάγνωστα γράμματα.

¹¹¹³ *Αδαμαντίδου*, Αποκρατικοποίηση- Εκσυγχρονισμός των δημοσίων επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας και προστασία των καταναλωτών, Αρμ 1998, σ. 796, που αναφέρεται χαρακτηριστικά στις παραδοσιακές «συμβάσεις προσχώρησης» των ΔΕΚΟ «με την πληθώρα των μικροσκοπικών γραμμάτων και τους καταχρηστικούς όρους στην πίσω σελίδα».

¹¹¹⁴ *Βασιλόπουλος*, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 19.

¹¹¹⁵ *Λαδάς*, Η «εντύπωση» γενικών όρων συναλλαγών – Το μέγεθος της «γραμματοσειράς» ειδικά σε ασφαλιστικές συμβάσεις, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, 2017, σ. 710. Και στη Γαλλία, η *Commission de clauses abusives* συστήνει μέγεθος χαρακτήρων τουλάχιστον 8, όπως επισημαίνει η *Peglion-Zika Claire-Marie*, La notion de clause abusive au sens de l' article 132-1 du Code de la consommation, σ. 190 και 192.

αντιληφθεί άμεσα το μέτρο της συμβατικής του δέσμευσης¹¹¹⁶. Στην θεωρία έχει υποστηριχθεί ότι για τον καταναλωτή δεν μπορεί να θεωρηθεί κατανοητός ο όρος που παραπέμπει, χωρίς άλλη εξήγηση, αριθμητικά, σε διάταξη νόμου (π.χ. «ο εγγυητής παραιτείται των ενστάσεων των άρθρων 861-867 ΑΚ»), αφού δεν γίνεται αντιληπτό για τον μέσο, μη νομικό συναλλασσόμενο σε τι αφορά η παραπομπή αυτή¹¹¹⁷.

551. Αντιθέτως, ο ΑΠ, αφού δέχθηκε ότι εγκύρως συνομολογείται μεταξύ ασφαλιστή και ασφαλισμένου ότι αποκλείεται η κάλυψη από τον πρώτο των ζημιών που προκαλούνται από την κυκλοφορία του αυτοκινήτου, όταν η ζημιά προκαλείται από οδηγό που δεν έχει την προβλεπόμενη από το νόμο και για την κατηγορία του οχήματος που οδηγεί άδεια ικανότητας οδηγού, επεσήμανε ότι η συνομολόγηση αυτού του όρου μπορεί και πρέπει πρωτίστως να γίνεται με την ενσωμάτωση του εν λόγω όρου στο κύριο σώμα της σύμβασης ασφάλισης ή με επισύναψη του όρου ως παράρτημα αυτής ή με παραπομπή της σύμβασης ασφάλισης στους όρους της υπ' αριθμ. Κ4/585/5-4-1978 απόφασης του Υπουργού Εμπορίου, ή και μόνο στον αριθμό 795/8-4-1978 ΦΕΚ τεύχ. Α.Ε. και Ε.Π.Ε. που δημοσιεύτηκε αυτή η απόφαση¹¹¹⁸, στο άρθρο 25 παρ. 6 της οποίας ορίζεται ότι «αποκλείονται της ασφαλίσεως ζημιές που προκαλούνται από οδηγό που δεν έχει την προβλεπόμενη από το νόμο άδεια οδήγησης για την κατηγορία του οχήματος που οδηγεί». Θεώρησε το δικαστήριο ότι γενικός όρος ασφαλιστηρίου συμβολαίου που παραπέμπει σε νομοθετική διάταξη, όπως εν προκειμένω στην πιο πάνω υπ' αριθμ. Κ4/585/1978 απόφαση του Υπουργού Εμπορίου που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 489/1976, της οποίας η πλήρης, σαφής και ολοκληρωμένη γνώση, αποτελεί βασική υποχρέωση του ασφαλισμένου, διατυπώνεται στο ασφαλιστήριο κατά τρόπο διαφανή, υπό την έννοια ότι ο ασφαλισμένος μπορεί, ήδη κατά τη σύναψη της σύμβασης, να αντιληφθεί άμεσα το μέτρο της σύμβασης και την έκταση της μη κάλυψής του από ασφαλιστικούς κινδύνους (ΑΠ 1011/2004)¹¹¹⁹.

552. Με αντίστοιχες σκέψεις ο ΑΠ έκρινε ότι μεταξύ ασφαλιστή και ασφαλισμένου μπορεί εγκύρως να συμφωνηθεί ότι αποκλείεται η κάλυψη από τον ασφαλιστή των ζημιών που προκαλούνται καθ' ον χρόνο το ασφαλισμένο αυτοκίνητο ευρίσκεται επί φορτηγίδας, πλοίου ή πορθμείου, καθώς και ζημιές που προκαλούνται προς τρίτους κατά τη διαμετακόμιση καθ' οιονδήποτε τρόπο του ασφαλισμένου αυτοκινήτου και ότι, όταν πρόκειται για γενικό όρο του ασφαλιστηρίου συμβολαίου που παραπέμπει σε άλλη διάταξη νόμου, όπως εν προκειμένω στην υπ' αριθμ. Κ4/585/1978 απόφαση του Υπουργού Εμπορίου

¹¹¹⁶ Πρβλ. αναφορά σε νομολογία από Δέλλιο, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, β' έκδοση, §6 ΙΙ, αρ. 272.

¹¹¹⁷ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 254, του ιδίου, Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 188, όπου επισημαίνει ότι η ίδια η συντομογραφία «ΑΚ» είναι ακατάληπτη για τον μέσο καταναλωτή. Για την προβληματική βλ. και Borzutzki-Pasing, Klauselkontrolle in der Gewerbeaummiete, NZM 2004, 163 επ.

¹¹¹⁸ Γεωργιάδη, Οι Γενικοί Όροι της ασφαλιστικής σύμβασης αυτοκινήτου, σε έκδοση «Νομικά θέματα Αστικής Ευθύνης από Αυτοκινητικά Ατυχήματα», σ. 59 και 63 με παραπομπές στη νομολογία, Ρόκα, Καταναλωτής και ασφάλιση ευθύνης εξ αυτοκινήτων, ΝοΒ 2004, σ. 763, με παραπομπές στη νομολογία. Βλ. όμως Βάρκα-Αδάμη, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 21, κατά την οποία δεν αρκεί η απλή αναφορά των ΓΟΣ σε ΦΕΚ.

¹¹¹⁹ ΑΠ 1011/2004 ΕλλΔνη 2007, 133= ΕΕμπΔ 2005, 85= ΧρΙΔ 2005, 166.

που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 489/1976, της οποίας η πλήρης, σαφής και ολοκληρωμένη γνώση, αποτελεί βασική υποχρέωση του ασφαλισμένου, πρέπει να διατυπώνεται στο ασφαλιστήριο κατά τρόπο διαφανή, υπό την έννοια ότι ο ασφαλισμένος πρέπει να μπορεί, ήδη κατά τη σύναψη της σύμβασης, να αντιληφθεί άμεσα το μέτρο της σύμβασης και την έκταση της μη κάλυψής του από ασφαλιστικούς κινδύνους. Τούτο, δέχθηκε ο ΑΠ, καθίσταται ακόμη επιτακτικότερο, προκειμένου για ασφάλιση φορτηγού αυτοκινήτου ρυμουλκού «*τράκτορα*» που έχει κατά κύριο, αν όχι αποκλειστικό, έργο τη ρυμούλκηση και μετακίνηση επικαθήμενων ρυμουλκούμενων οχημάτων για είσοδο ή έξοδο, άδειων ή φορτωμένων σε «*φέρυ μπόουτ*» (πορθμεία), όπου απαιτείται ο ιδιοκτήτης του αυτοκινήτου, να γνωρίζει εκ προοιμίου, αν ασφαλίζονται οι κίνδυνοι που τυχόν θα προκληθούν, σε χρόνο που το αυτοκίνητό του θα βρίσκεται εντός του χώρου πορθμείου και είτε να αναζητήσει την ασφάλιση σε άλλη ασφαλιστική εταιρία, που δεν θα διατυπώνει αυτόν τον όρο, ή να ζητήσει πρόσθετη ασφάλεια.

553. Τα περιστατικά όμως αυτά, τα οποία κατά την άποψη του ασφαλισμένου διαταράσσουν την ισορροπία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων και καθιστούν τον όρο άκυρο ως καταχρηστικό, πρέπει να προβάλλονται με σαφήνεια και πληρότητα ενώπιον του δικαστηρίου της ουσίας για να έχει αυτό τη δυνατότητα να αντιπαραβάλει και να σταθμίσει τις εκατέρωθεν υποχρεώσεις των μερών και να κρίνει, αν ο συμβαλλόμενος στην περίπτωση αυτή ασφαλισμένος, είχε, αντικειμενικά, τη δυνατότητα να λάβει γνώση των απαλλακτικών για την αντισυμβαλλόμενη του ασφαλιστική εταιρία όρων, πριν από την κατάρτιση της σύμβασης ασφάλισης ή αν βρέθηκε προ τετελεσμένων γεγονότων, χωρίς να έχει τη χρονική δυνατότητα μελέτης και διαπραγματεύσεως, ή εκ των υστέρων εντός εύλογου χρόνου διαφοροποίησης, διότι από μόνη της η παραπομπή από τη σύμβαση ασφάλισης σε άλλο έγγραφο εκτός αυτής κείμενο, δεν καθιστά χωρίς άλλο τον σχετικό όρο άκυρο (ΑΠ 1101/2004)¹¹²⁰.

554. Διαφορετική θα ήταν η απόφαση του ΑΠ στις ανωτέρω δύο περιπτώσεις των ΑΠ 1011/2004 και 1101/2004, αν εξέταζε τους κρίσιμους ΓΟΣ υπό το πρίσμα του ελέγχου της αδιαφάνειας κατά το στάδιο της ένταξης λόγω της διατύπωσης των όρων, και όχι μόνο υπό το πρίσμα της παραβίασης της αρχής της διαφάνειας σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994¹¹²¹. Πιο συγκεκριμένα, η διερεύνηση περιστατικών, τα οποία κατά την άποψη του ασφαλισμένου διαταράσσουν την ισορροπία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων και καθιστούν τον όρο άκυρο ως καταχρηστικό, είναι μόνο απαραίτητη για την κατάφαση της καταχρηστικότητας των όρων ως αδιαφανών σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994, ενώ κατά τον έλεγχο της ένταξης των ΓΟΣ δεν ελέγχεται η συνδρομή αυτής της προϋπόθεσης.

¹¹²⁰ ΑΠ 1101/2004 ΕλλΔνη 2007, 479.

¹¹²¹ Πρβλ. την κριτική της *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.I, σελ. 53.

555. Όπως έγινε δεκτό με την ΑΠ 394/2006¹¹²² (πρβλ. και ΑΠ 38/2006¹¹²³), η τραπεζική ενέγγυα πίστωση εκτός από τα εθνικά δίκαια των διάφορων χωρών, διέπεται και από τους θεσπισθέντες κατά το έτος 1933 Ομοιόμορφους Κανόνες και Συνθήκες του Διεθνούς Εμπορικού Επιμελητηρίου, όπως έχουν αναθεωρηθεί και ισχύουν σύμφωνα με την έκδοση 500/1993 από 1-1-1994, οι οποίοι έχουν γίνει δεκτοί από το έτος 1951 και από την Ένωση Ελληνικών Τραπεζών. Όμως, οι ομοιόμορφοι αυτοί Κανόνες και Συνθήκες δεν έχουν ισχύ εξ αντικειμένου κανόνων δικαίου, αφού προέρχονται από όργανο που δεν έχει νομοθετική εξουσία, αλλ' ούτε και εθίμου, αλλ' απλώς αποτελούν γενικώς επαγγελματικούς όρους ή όρους συναλλαγών¹¹²⁴.
556. Περαιτέρω, γίνεται δεκτό ότι στην περίπτωση των ηλεκτρονικών συμβάσεων αρκεί για την ένταξη στη σύμβαση η υπόδειξη των ΓΟΣ με την παράθεση του κειμένου τους σε εμφανές σημείο του εγγράφου ή της ιστοσελίδας ή με την επισήμανσή τους σε σχετικό σύνδεσμο (*link*)¹¹²⁵. *A fortiori* θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι στην περίπτωση παραπομπής μεμονωμένου ΓΟΣ με αυτόν τον τρόπο δεν παραβιάζεται η επιταγή του εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ, λαμβάνοντας υπόψη και τα συναλλακτικά ήθη.
557. Ομοίως, όπως η απλή δήλωση του προμηθευτή ότι οι ΓΟΣ είναι κατατεθειμένοι σε συμβολαιογράφο δεν αρκεί για την ένταξή τους στη σύμβαση¹¹²⁶, η παραπομπή μεμονωμένου όρου σε έγγραφο κατατεθειμένο σε συμβολαιογράφο θα πρέπει να ελέγχεται ως προς την εναρμόνισή της με την επιταγή του εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ.

8. Επιταγή ορθότητας των ΓΟΣ

558. Το περιεχόμενο των ΓΟΣ πρέπει να είναι, κατά το δυνατόν, ακριβές, ώστε να μην οδηγεί σε σύγχυση του καταναλωτή ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του¹¹²⁷.

¹¹²² ΑΠ 394/2006 ΧρΙΔ 2006, 628.

¹¹²³ ΑΠ 38/2006 ΕΕμπΔ 2006, 389.

¹¹²⁴ Πρβλ. και ΑΠ 1716/1980 ΝοΒ 1981, 1099: «Από το άρθρο 78 παρ. 2 του ν.δ. 17.7/13.8.1923 και το άρθρο ΑΚ 892 προκύπτει ότι ο παραλήπτης, κομιστής της φορτωτικής ασκών εξ ιδίου δικαίου την απαίτησιν αυτού κατά του μεταφορέως δι' έλλειμα ή βλάβην του φορτίου δεν δεσμεύεται εκ των μεταξύ εκναυλωτού και ναυλωτού συμφωνηθέντων όρων, των περιλαμβανομένων εις το συμφωνηθέν ναυλοσύμφωνον, εκτός εάν οι όροι ούτοι, το μεν προσήκουν και εις τας σχέσεις μεταφορέως και παραλήπτου, το δε εγένετο δια της φορτωτικής ρητή παραπομπή εις τας σχετικές ρήτρας του ναυλοσυμφώνου, ερμηνευομένη κατ' αντικειμενικήν κρίσιν και συμφώνως προς τα συναλλακτικά ήθη ουχί σε απλώς κατά διεύρυνσιν της βουλήσεως των συμβληθέντων εκναυλωτού και ναυλωτού, ήτις τελευταία ερμηνεία αρκεί εν τη περιπτώσει, καθ' ην αντιστρόφως ο παραλήπτης προβάλλει υπέρ αυτού και κατά του μεταφορέως την ύπαρξιν τοιαύτης ρήτρας, ενσωματωθείσης εις την φορτωτικήν.» Βλ. και Ψυχομάνη, Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συμβάσεις, ΕΕμπΔ 1998, σ. 891 επ..

¹¹²⁵ *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 21.

¹¹²⁶ *Βάρκα-Αδάμη*, ό.π., σ. 21.

¹¹²⁷ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 66, 2η έκδοση, σ. 255. Ότι η χρησιμοποιούμενη γλώσσα για τη διατύπωση των κανόνων του δικαίου και των νομικών κρίσεων (δηλαδή, οι επί μέρους λέξεις που συναπαρτίζουν τις προτάσεις και οι προτάσεις καθεμία και στο σύνολό τους) πρέπει να χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από ακρίβεια, ώστε να αποφεύγεται –στο μέτρο του δυνατού– ο κίνδυνος παρανοήσεων, αλλά και (κυρίως) ο κίνδυνος δικαϊκής ανασφάλειας, καθώς και ότι τα νομοθετικά κείμενα θα πρέπει (και μπορεί) να είναι πραγματικά πρότυπα,

559. Σχετική είναι η εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή που περιέχεται στην παρ. 1 του άρθρου 9δ του Ν. 2251/1994, όπου προβλέπεται ότι μια εμπορική πρακτική θεωρείται παραπλανητική όταν περιλαμβάνει εσφαλμένες πληροφορίες και είναι, συνεπώς, αναληθής¹¹²⁸.
560. Το γερμανικό ακυρωτικό έχει κρίνει άκυρους αδιαφανείς τραπεζικούς όρους σχετικά με τον εκτοκισμό τοκοχρεωλυτικού δανείου. Επρόκειτο για ρήτρα, από την οποία δεν προέκυπτε με σαφήνεια ότι ο τόκος υπολογιζόταν, κατά τη χρέωση των τριμηνιαίων τοκοχρεωλυτικών δόσεων, όχι επί του απομένοντος εκάστοτε κεφαλαίου αλλά επί του απομένοντος στο τέλος του προηγούμενου έτους κεφαλαίου, υπολογισμός που επιβάρυνε τον καταναλωτή, αφού το κεφάλαιο στο τέλος του προηγούμενου έτους ήταν μεγαλύτερο εκείνου των επομένων τριμήνων¹¹²⁹.
561. Ομοίως, το γερμανικό ακυρωτικό έχει κρίνει άκυρους αδιαφανείς τραπεζικούς όρους σχετικά τον χρόνο υπολογισμού της αξίας κατάθεσης σε ανοικτό λογαριασμό (*valeur*). Επρόκειτο για ρήτρα από την οποία δεν προέκυπτε με σαφήνεια ότι η κατάθεση του πελάτη αποκτά αξία από την επόμενη ημέρα της κατάθεσης, με το ανεπιεικές για τον πελάτη αποτέλεσμα ότι, αν το προσωρινό υπόλοιπο κατά την ημέρα της κατάθεσης είναι αρνητικό, τότε υπολογίζονται εις βάρος του τόκοι, παρά την κατάθεση¹¹³⁰.

9. Κατάταξη των μερικότερων επιταγών διαφάνειας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ

562. Η πρακτική σημασία της κατάταξης των ανωτέρω μερικότερων εκδηλώσεων της αρχής της διαφάνειας στα στάδια ελέγχου των ΓΟΣ έγκειται στη διαφοροποίηση των εννόμων συνεπειών στις περιπτώσεις που οι ΓΟΣ κρίνονται ως αδιαφανείς κατά το στάδιο ελέγχου της ένταξης, κατά το στάδιο της ερμηνείας και κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ (μη ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση, εφαρμογή ερμηνευτικών κανόνων και διάγνωση καταχρηστικότητας και επομένως ακυρότητας των ΓΟΣ αντίστοιχα¹¹³¹) και στην κατά κανόνα (με εξαίρεση την περίπτωση της απροσδόκητης ρήτρας¹¹³²) μη εφαρμογή του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής.
563. Η επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ εκδηλώνεται κυρίως στο στάδιο του ελέγχου ένταξης και στο στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ. Η επιταγή εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ εκδηλώνεται πρωτίτως στο στάδιο

μεταξύ άλλων, ακριβολογίας επισημαίνει ο Σπυριδάκης, Γλώσσα και Δίκαιο – Στοιχειώδεις Προβληματισμοί, ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 619-620 και 622.

¹¹²⁸ Βλ. για τις εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή υπό V.3(β), αρ. 308 επ., ανωτέρω.

¹¹²⁹ BGH της 24.11.1988 (III ZR 188/87), NJW 1989, 222 (*Hypothekenurteil I*).

¹¹³⁰ BGH της 17.01.1989 (XI ZR 54/88), NJW 1989, 582.

¹¹³¹ Βλ. υπό V.2(β)(iii), αρ. 196, V.2(γ)(iii), αρ. 215, και V.2(δ)(v), αρ. 267 επ., ανωτέρω.

¹¹³² Βλ. αναλυτικότερα για τις απροσδόκητες ρήτρες υπό V.2(ζ), υπό αρ. 273 επ..

του ελέγχου ένταξης¹¹³³. Η επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ, η επιταγή του προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ, η επιταγή πληρότητας των όρων, η απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ και η επιταγή ορθότητας των ΓΟΣ εκδηλώνονται κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ.

564. Σε κάθε περίπτωση, η ανωτέρω κατηγοριοποίηση σχετικοποιείται ενόψει της διαπίστωσης ότι, παρότι συνηθέστερα η αδιαφάνεια ως προς τη διατύπωση των ΓΟΣ θα αντιμετωπιστεί κατά το στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση ή κατά το στάδιο της ερμηνείας τους, ενώ η αδιαφάνεια ως προς το περιεχόμενο των ΓΟΣ θα αντιμετωπιστεί κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, η αδιαφάνεια ως προς τη διατύπωση των ΓΟΣ δεν αποκλείεται να αξιολογηθεί και κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου τους¹¹³⁴.

10. Διαπιστώσεις από την εξέταση των ειδικότερων εκφάνσεων της αρχής της διαφάνειας

565. Η εξέταση της προβληματικής των ειδικότερων εκφάνσεων της αρχής της διαφάνειας επιτρέπει τις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Καίτοι η γενική πρόταση ότι «οι ΓΟΣ θα πρέπει να παρέχουν στον καταναλωτή την δυνατότητα να γνωρίζει εκ των προτέρων το εύρος (τρόπο, διάρκεια και μέγεθος) της συμβατικής του δέσμευσης» αποδίδει ορθά κατά τρόπο γενικό το περιεχόμενο της αρχής της διαφάνειας, απαιτείται περαιτέρω εξειδίκευσή της με τη διαμόρφωση μιας τυπολογίας περιπτώσεων, στις οποίες χωρεί έλεγχος δυνάμει της αρχής της διαφάνειας, ώστε να επιτευχθεί προβλεψιμότητα, αποτελεσματικότητα και αποδοχή από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (καταναλωτές και προμηθευτές) της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείου για τον έλεγχο των ΓΟΣ.
- 2) Περισσότερες διακρίσεις της αρχής της διαφάνειας με διαφορετικά κριτήρια είναι νοητές, όπως, πρώτον, η διάκριση της διαφάνειας της διατύπωσης των ΓΟΣ και του περιεχομένου των ΓΟΣ και, δεύτερον, η διάκριση διαφάνειας ως προς την παροχή/ αντιπαροχή και διαφάνειας αναφορικά με την εν γένει νομική θέση του καταναλωτή, κρισιμότερη όμως τυγχάνει μια τρίτη διάκριση, αυτή που επιχειρείται με βάση το αντικείμενο προστασίας της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Περισσότερες διαφορετικές διακρίσεις έχουν προταθεί με κατ' ουσίαν βάση το κριτήριο του αντικειμένου προστασίας της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ. Στην παρούσα μελέτη προκρίθηκε η προσέγγιση της παρουσίασης της περιπτώσιολογίας με βάση τη διάκριση μεταξύ: (i) της επιταγής της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ, (ii) της επιταγής του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ, (iii) της επιταγής του προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ, (iv) της επιταγής

¹¹³³ Έτσι και Λαδάς, Η «εντύπωση» γενικών όρων συναλλαγών – Το μέγεθος της «γραμματοσειράς» ειδικά σε ασφαλιστικές συμβάσεις, Ιωάννης Κ. Καρακώστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, 2017, σ. 707, 713.

¹¹³⁴ Βλ. υπό V.2(ε), αρ. 271, ανωτέρω.

πληρότητας των όρων, (v) της απαγόρευσης της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ, (vi) της επιταγής εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ και (vii) της επιταγής ορθότητας των ΓΟΣ. Είναι πρόδηλο ότι μια ρήτρα μπορεί να είναι αντίθετη στην αρχή της διαφάνειας για περισσότερους λόγους, συνεπώς δεν υφίστανται στεγανά μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών. Μολαταύτα, η παράβαση έστω και μιας από τις ανωτέρω επιταγές ή απαγορεύσεις θα πρέπει να θεωρηθεί επαρκής για τον χαρακτηρισμό ρήτρας ΓΟΣ ως αδιαφανούς.

- 3) Η επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ επιτάσσει το εύρος του περιεχομένου των ΓΟΣ να καθίσταται σαφές στον καταναλωτή. Η σαφήνεια των ΓΟΣ προϋποθέτει να έχουν κατανοητή γραμματική διατύπωση, να παρουσιάζουν ενότητα νοημάτων, να είναι ευσύνοπτοι και ευανάγνωστοι, συνεκτιμώμενης και της δυνατότητας του καταναλωτή να προσφύγει σε εξειδικευμένο σύμβουλο.
- 4) Η επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ δεν είναι απλώς επιταγή οι ΓΟΣ να έχουν περιεχόμενο ορισμένο και σε κάθε περίπτωση οριστό, αλλά πρόκειται για απαγόρευση στον προμηθευτή να επιφυλάξει στον εαυτό του το δικαίωμα του μονομερούς καθορισμού ή τροποποίησης είτε της παροχής του, είτε της αντιπαροχής του καταναλωτή, είτε άλλων όρων της σύμβασης, ιδίως με οικονομικό περιεχόμενο, παρά μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις. Από την εκτενή ανάπτυξη επί της αρχής αυτής που προηγήθηκε, σταχυολογούνται τα εξής:
 - i. Η εκδήλωση αυτή της αρχής της διαφάνειας έχει απασχολήσει πλειστάκις τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση εκτεταμένης τυπολογίας. Στην τυπολογία αυτή περιλαμβάνονται περιπτώσεις ΓΟΣ υπαγόμενες στη μαύρη λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994, και ειδικότερα στις περιπτώσεις ε', ια', ζ', η', ι' και λ' αυτής, καθώς και περιπτώσεις ΓΟΣ μη υπαγόμενες στην λίστα του άρθρου 2 παρ. 7 του Ν. 2251/1994, αλλά αντίθετες με την επιταγή του ορισμένου των όρων σύμφωνα με τη γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994.
 - ii. Στην περίπτωση των ΓΟΣ που αντίκεινται στην επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου, θα πρέπει να γίνει δεκτό, σύμφωνα με την εδώ υποστηριζόμενη άποψη, ότι η σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων των αντισυμβαλλομένων εις βάρος του καταναλωτή έγκειται ακριβώς στην αδιαφάνειά τους, δεν απαιτείται, επομένως, να διαγνωστεί σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων εις βάρος του καταναλωτή ως αυτοτελής προϋπόθεση κατάφασης της καταχρηστικότητας λόγω αδιαφάνειας.
 - iii. Το δικαίωμα καταγγελίας που τυχόν παρέχεται στον καταναλωτή δεν αποτελεί λόγο «θεραπείας» της αδιαφάνειας λόγω παράβασης της επιταγής του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου στις περιπτώσεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, εφόσον τέτοια

δυνατότητα ίασης δεν προβλέπεται από το γράμμα των σχετικών διατάξεων. Ενδέχεται, όμως, να θεραπεύει την αδιαφάνεια σε συγκεκριμένες περιπτώσεις της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, στο πλαίσιο της συνολικής στάθμισης που προβλέπεται από το εδ. β' αυτής.

iv. Η σχέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και των γενικών ρητρών των άρθρων 281, 288, 178 και 179 ΑΚ θα πρέπει να θεωρηθεί ως σχέση αποκλειστικής συρροής λόγω ειδικότητας, που αποκλείει την εφαρμογή των γενικών ρητρών. Πιο σύνθετο είναι το ζήτημα της σχέσης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ με τις διατάξεις της 371 ΑΚ, το οποίο έχει απασχολήσει τόσο τη θεωρία, όσο και τη νομολογία. Σύμφωνα με τη νομολογία οι διατάξεις των εδαφίων ε', η', ια' και ιη' της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δεν καταλείπουν έδαφος για την εφαρμογή της ΑΚ 371, καθώς την αποκλείουν ως ειδικότερες. Κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη, και μεν στις περιπτώσεις που εφαρμόζονται οι ως άνω διατάξεις του Ν. 2251/1994, ο επίδικος όρος κρίνεται άκυρος ως καταχρηστικός, με αποτέλεσμα να αποκλείεται η εφαρμογή της ΑΚ 371 (που προϋποθέτει ύπαρξη έγκυρου συμβατικού όρου), συνεπώς το συμπέρασμα της νομολογίας είναι ορθό για τις περιπτώσεις που αντιμετώπισε, αλλά στις περιπτώσεις που δεν εφαρμόζονται οι ως άνω διατάξεις του Ν. 2251/1994 και ο υπό κρίση ΓΟΣ δεν τυγχάνει καταχρηστικός λόγω αντίθεσης στην αρχή της διαφάνειας, θα πρέπει να είναι εφαρμοστέα η ΑΚ 371, με αποτέλεσμα το δικαστήριο να ελέγχει αν η παροχή προσδιορίστηκε με δίκαιη κρίση από τον προμηθευτή, και αν όχι, να παρεμβαίνει το ίδιο και προσδιορίζει αυτό την παροχή. Πράγματι, το σκεπτικό ότι ο προσδιορισμός εύλογων κριτηρίων στη σύμβαση αποκλείει την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα του α' εδαφίου της ΑΚ 371, συνεπώς θέτει εκποδών και το β' εδάφιο της ΑΚ 371 (του οποίου η εφαρμογή προϋποθέτει ο προσδιορισμός της παροχής να πρέπει να γίνει με δίκαιη κρίση), συνιστά αφόρητο φορμαλισμό σε βάρος του καταναλωτή. Εξάλλου, εφόσον η εφαρμογή των εύλογων κριτηρίων δεν οδηγεί σε ακριβή προσδιορισμό της παροχής, αλλά μόνο σε ένα επιτρεπτό εύρος εντός του οποίου δύναται να προσδιοριστεί η παροχή από τον προμηθευτή, δεν γίνεται κατανοητό γιατί θα πρέπει οι διατάξεις του Ν. 2251/1994 να θεωρηθούν ως ειδικές έναντι της ΑΚ 371, αφού δεν ρυθμίζουν την εν λόγω περίπτωση.

v. Επί της επιταγής του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου, όπως προεκτέθηκε, έχει διαμορφωθεί σημαντική τυπολογία χάρη σε σειρά δικαστικών αποφάσεων που καταφάσκουν ή και αποφάσκουν την παράβαση της αρχής της διαφάνειας, ιδίως σε περιπτώσεις ελέγχου ΓΟΣ:

1. Συμβάσεων στεγαστικών δανείων, όπως (i) Ρήτρες μεταβολής επιτοκίου, (ii) Όροι με τους οποίους προβλέπεται ποινή προεξόφλησης (με διάκριση συμβάσεων στεγαστικών δανείων με κυμαινόμενο επιτόκιο και με σταθερό επιτόκιο),

(iii) Όροι που προβλέπουν την είσπραξη από το πιστωτικό ίδρυμα εξόδων «χρηματοδότησης», «προέγκρισης δανείου» ή «εξέτασης αιτήματος δανείου», κλιμακούμενων ανάλογα με το ποσό του δανείου, (iv) Όροι που προβλέπουν την επιβολή ποσού «προμήθειας» ή «εξόδων φακέλου», (v) Όρος που προβλέπει υπολογισμό τόκων με βάση έτος 360 ημερών, (vi) Όρος σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η μετακύλιση της εισφοράς του Ν. 128/1975 στον καταναλωτή, (vii) Όρος σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα καταβάλλει την ημερομηνία κατάρτισης του δανείου στον οφειλέτη το συνολικό ποσό του δανείου, ο δε οφειλέτης δηλώνει ότι το αφήνει στο δανειστή, σε άτοκο λογαριασμό, (viii) Όρος σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η αποπληρωμή στεγαστικού δανείου με ελβετικά φράγκα ή με ποσό σε ευρώ υπολογιζόμενο με βάση την ισοτιμία του ελβετικού φράγκου με το ευρώ κατά την ημερομηνία καταβολής.

2. Συμβάσεων χορήγησης πιστωτικών καρτών, όπως (i) ΓΟΣ που επιτρέπει στην τράπεζα να καθορίζει εκάστοτε συμβατικό τόκο με τον οποίο θα χρεώνεται ο λογαριασμός του πελάτη στις περιπτώσεις τμηματικών εξοφλήσεων (καταβολών δόσεων), (ii) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο ο κάτοχος πιστωτικής κάρτας χρεώνεται με τόκο από την ημερομηνία εγγραφής κάθε συναλλαγής στα βιβλία της Τράπεζας, (iii) ΓΟΣ που προβλέπει, στις περιπτώσεις ανάληψης μετρητών, την καταβολή προμήθειας στο πιστωτικό ίδρυμα, (iv) ΓΟΣ που προβλέπει την επιβάρυνση του καταναλωτή με ποσό προμήθειας ή εξόδων για τη χορήγηση από το πιστωτικό ίδρυμα βεβαίωσης οφειλών, (v) ΓΟΣ που προβλέπει την αναπροσαρμογή του ύψους της ετήσιας συνδρομής πιστωτικής κάρτας, χωρίς προηγούμενη ενημέρωση του κατόχου της, (vi) ΓΟΣ που προβλέπει ότι η οφειλή από συναλλαγή σε οποιαδήποτε χώρα εκτός Ελλάδος θα επιβαρύνεται με 1,5% για έξοδα επεξεργασίας των συναλλαγών.
3. Συμβάσεων λογαριασμού κατάθεσης, όπως: (i) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο το πιστωτικό ίδρυμα επιβάλλει κατά την κρίση του οποτεδήποτε έξοδα κίνησης σε κάθε λογαριασμό κατάθεσης για την περίπτωση που δεν παρουσιάζει υπόλοιπο ανώτερο από το κατώτατο όριο που θα καθορίζει κάθε φορά το ίδιο για το αντίστοιχο είδος λογαριασμού ή σύμφωνα με τον οποίο λογαριασμοί με μέσο μηνιαίο υπόλοιπο μικρότερο από εκείνο που ορίζει η Τράπεζα, βαρύνονται με έξοδα τήρησης και παρακολούθησης και κινήσεων, (ii) ΓΟΣ σύμφωνα με τον οποίο η Τράπεζα ορίζει και ανακοινώνει τα εκάστοτε ισχύοντα επιτόκια και διατηρεί το δικαίωμα να τα διαφοροποιεί ανάλογα με το υπόλοιπο του λογαριασμού, (iii) ΓΟΣ που προβλέπει την επιβολή εξόδων αδράνειας σε καταθετικούς λογαριασμούς

που παραμένουν ακίνητοι για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από το ελάχιστο διάστημα που ορίζει το πιστωτικό ίδρυμα.

4. Συμβάσεων ασφαλίσεως με βάση την επιταγή του ορισμένου των όρων, όπως (i) Ρήτρες με τις οποίες επιφυλάσσεται στον ασφαλιστή το δικαίωμα να προβαίνει μονομερώς διαρκούσης της ισχύος της συμβάσεως σε αύξηση των ασφαλιστρών και (ii) Ρήτρες με τις οποίες επιφυλάσσεται στον ασφαλιστή το δικαίωμα να προβαίνει σε μονομερή μείωση της ασφαλιστικής κάλυψης και
 5. Συμβάσεων με πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών, όπως: (i) Ρήτρες με τις οποίες προβλέπεται ότι ο πάροχος τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών διατηρεί το δικαίωμα αναπροσαρμογής του τιμοκαταλόγου και οποιαδήποτε αύξηση των τιμών θα ισχύει μετά την πάροδο συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος από τη σχετική εξαγγελία και δημοσιοποίηση και (ii) Ρήτρες με τις οποίες προβλέπεται ότι ο συνδρομητής υποχρεούται να παρέχει στον πάροχο τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών περαιτέρω εγγύηση εάν οι συνθήκες το απαιτούν κατά την εύλογη κρίση της εταιρείας.
- 5) Η επιταγή του προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ, σύμφωνα με την οποία οι συνέπειες των ΓΟΣ θα πρέπει να είναι προβλέψιμες, ώστε ο καταναλωτής να είναι σε θέση να διαγνώσει τον κίνδυνο που αναλαμβάνει.
 - 6) Η επιταγή πληρότητας των όρων, που επιτάσσει το περιεχόμενο των ΓΟΣ να είναι, κατά το δυνατόν, πλήρες, ώστε να μην οδηγεί σε σύγχυση τον καταναλωτή ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του.
 - 7) Η απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με τη χρήση ΓΟΣ αναφορικά με τα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις του καταναλωτή και ειδικά τις οικονομικές επιβαρύνσεις αυτού.
 - 8) Η επιταγής εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ, που επιτάσσει οι ΓΟΣ να εκτυπώνονται με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης και
 - 9) Η επιταγή ορθότητας των ΓΟΣ, σύμφωνα με την οποία το περιεχόμενο των ΓΟΣ πρέπει να είναι, κατά το δυνατόν, ακριβές, ώστε να μην οδηγεί σε σύγχυση του καταναλωτή ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του.
566. Η επιταγή της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των ΓΟΣ εκδηλώνεται κυρίως στο στάδιο του ελέγχου ένταξης και στο στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ. Η επιταγή εμφανούς χαρακτήρα των ΓΟΣ εκδηλώνεται πρωτίστως στο στάδιο του ελέγχου ένταξης. Η επιταγή του ορισμένου ή οριστού περιεχομένου των ΓΟΣ, η επιταγή του προβλέψιμου των συνεπειών των ΓΟΣ, η επιταγή πληρότητας των όρων, η απαγόρευση της παραπλάνησης του καταναλωτή με

τη χρήση ΓΟΣ και η επιταγή ορθότητας των ΓΟΣ εκδηλώνονται κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ.

VIII. ΑΡΧΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

1. Η εξαιρέση του ελέγχου του βασικού αντικειμένου της σύμβασης κατά την παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13

567. Κατά την παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13: «η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό»¹¹³⁵. Δεν υπόκειται, επομένως, στον έλεγχο καταχρηστικότητας ρήτρα που αφορά στον καθορισμό του βασικού αντικειμένου μιας σύμβασης¹¹³⁶. Εξαιρείται ρητά, με άλλα λόγια, από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 93/13 ο έλεγχος της σύμβασης με βάση τη σχέση παροχής και αντιπαροχής, και κυρίως ο έλεγχος του ύψους του τιμήματος της εκάστοτε σύμβασης και ο έλεγχος αν το τίμημα είναι ανάλογο ή όχι με τη συγκεκριμένη παροχή του προμηθευτή, εφόσον οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.

568. Υποστηρίζεται ότι έλεγχος του τιμήματος και εν γένει του κύριου αντικειμένου της εκάστοτε σύμβασης θα ισοδυναμούσε με επέμβαση στην οικονομική ελευθερία των μερών¹¹³⁷. Η άποψη αυτή, στη γενικότητά της, δεν ικανοποιεί¹¹³⁸. Η οικονομική ελευθερία του προμηθευτή κατά τη διαμόρφωση της τιμής απαιτείται να σταθμιστεί με την οικονομική ελευθερία του καταναλωτή να προμηθευθεί αγαθά ή υπηρεσίες για τη διαβίωσή του ή για την άσκηση από αυτόν οιασδήποτε δραστηριότητας. Άλλωστε οι γενικές ρήτρες διόρθωσης της άδικης σύμβασης κατά τον Αστικό Κώδικα (ΑΚ 178-179, 281, 288, 371) αφορούν κατεξοχήν την κύρια σχέση παροχής-αντιπαροχής και ουδέποτε κρίθηκαν αντισυνταγματικές¹¹³⁹. Εξάλλου, η επέμβαση του νομοθέτη στο ύψος του τιμήματος όχι μόνο δεν αποκλείεται, αλλά ανιχνεύεται σε

¹¹³⁵ Για την αντιμετώπιση της εξαίρεσης της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 στο γαλλικό, ισπανικό και γερμανικό δίκαιο βλ. *The Law Commission and The Scottish Law Commission, Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach? Issues Paper, Appendix A*. Βλ. και άρθρο L212-1 του γαλλικού *Code de la consommation*, καθώς και αναλυτικότερα σχετικώς υπό IV.3(γ), αρ. 136 επ.. Το ΔικΕΕ έχει δεχθεί ότι καθόσον η διάταξη αυτή εισάγει εξαίρεση από τον μηχανισμό επί της ουσίας ελέγχου των καταχρηστικών ρητρών, όπως προβλέπεται στο πλαίσιο του συστήματος προστασίας των καταναλωτών που καθιερώνει η οδηγία 93/13, πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς (αποφάσεις Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, σκέψη 42, και Matei, C-143/13, σκέψη 49).

¹¹³⁶ Όπως επισημαίνεται και από τον *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 71, παρουσιάστηκαν ταλαντεύσεις στο αρχικό στάδιο, καθώς ο έλεγχος καταλάμβανε και αυτές τις ρήτρες σύμφωνα με το σχέδιο της Οδηγίας 93/13 (ΕΕ 1990, C. 243).

¹¹³⁷ *Βασιλόπουλος*, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 13, *Κουμάνης*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 282. Πρβλ. για το ζήτημα της σχέσης παροχής και αντιπαροχής *Σταθόπουλου*, Η αρχή της ισότητας στο δίκαιο των συμβάσεων, ΚριτΕ 1999/1, σ. 41.

¹¹³⁸ *Ευθυμίου*, Το ζήτημα του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ που καθορίζουν το «κύριο αντικείμενο» της σύμβασης, ΧρΙΔ 2011, 236.

¹¹³⁹ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 72, *του ιδίου*, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 563.

διατάξεις του ισχύοντος δικαίου, έστω και αν ο περιορισμός αφορά συνήθως ακραίες περιπτώσεις. Και ιστορικά παρατηρείται σε αρκετές περιπτώσεις η επέμβαση του δικαίου στον καθορισμό του ύψους του τιμήματος, αν και οι σχετικές αντιλήψεις παρουσίασαν σημαντικές διακυμάνσεις σε διάφορες χρονικές περιόδους¹¹⁴⁰.

569. Ορθότερο είναι η ρύθμιση αυτή της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 να γίνει αντιληπτή ως αποτέλεσμα της θεώρησης από τον κοινοτικό νομοθέτη του ενδοτικού δικαίου ως σημείου ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων μερών, με βάση το οποίο θα πρέπει να διενεργείται ο ανοικτός έλεγχος καταχρηστικότητας των ΓΟΣ¹¹⁴¹. Πράγματι, το ύψος της παροχής ή της αντιπαροχής δεν συνιστά απόκλιση από κάποιο κανόνα ενδοτικού δικαίου¹¹⁴². Άλλωστε, οι περιορισμοί του ύψους του τιμήματος και της αναλογίας παροχής και αντιπαροχής που προβλέπονται από άλλες διατάξεις, πλην των διατάξεων που ρυθμίζουν τον έλεγχο των ΓΟΣ, εφαρμόζονται και στην περίπτωση που το τίμημα ρυθμίζεται με ΓΟΣ.
570. Η ρύθμιση του κοινοτικού νομοθέτη αποκρυσταλλώνει πάγια νομολογιακή πρακτική στη Γερμανία¹¹⁴³. Η απαγόρευση ελέγχου της σχέσης παροχής και αντιπαροχής, η οποία ισχύει για σύμβαση στην οποία περιέχονται ΓΟΣ, έχει επιβεβαιωθεί από τη νομολογία των γερμανικών δικαστηρίων ιδίως σε περιπτώσεις ελέγχου ΓΟΣ ασφαλιστικών συμβάσεων. Έτσι, όπως γίνεται δεκτό από τη γερμανική νομολογία, η περιγραφή του κινδύνου που αναλαμβάνει ο ασφαλιστής, καθαυτήν, έστω και αν γίνεται μέσω ΓΟΣ, είναι ανέλεγκτη¹¹⁴⁴. Δυσχερής είναι, βέβαια, η διάκριση μεταξύ της περιγραφής του κινδύνου και των εξαιρέσεων/αποκλίσεων από την κάλυψη, για τις οποίες έχει υποστηριχθεί ότι πρέπει να καταφάσκεται η δυνατότητα ανοικτού ελέγχου¹¹⁴⁵. Από τον

¹¹⁴⁰ Συνήθως οι περιορισμοί που υιοθετούνταν αφορούσαν στα ακίνητα (βλ. *Γκόφα*, *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου*, IVβ (Ενοχικό δίκαιο), σ. 191-193). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από τη φύση των ακινήτων ως πραγμάτων συνήθως μεγάλης αξίας, τα οποία αποτελούν παράλληλα το κέντρο των βιοτικών δραστηριοτήτων των κοινωνιών, όπως η διαμονή και η εργασία.

¹¹⁴¹ Βλ. για το ενδοτικό δίκαιο ως βασικό παράγοντα προσδιορισμού του σημείου ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων για τους σκοπούς της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 υπό V.2(δ)(ii)B ανωτέρω.

¹¹⁴² *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 71. Βλ. και ΔικΕΕ της 03.10.2019 (Gyula Kiss) C-621/2017, αρ. 34 («... η δε εξαίρεση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποιος δείκτης ή νομικό κριτήριο δυνάμενο να πλαισιώσει ή να κατευθύνει τον έλεγχο περί ανάλογου χαρακτήρα»).

¹¹⁴³ *Μεντή*, ό.π., 1η έκδοση, σ. 71, *Κουμάνη*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, 284.

¹¹⁴⁴ *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 71. BGH της 19.11.91 NJW 1992, 688.

¹¹⁴⁵ Ενδιαφέρουσα, όμως, συναφώς είναι η ΑΠ 237/2012 ΕπισκεΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650. Στην εν λόγω απόφαση, ο Άρειος Πάγος αρχικά επαναλαμβάνει την παραδοχή της ΟΛΑΠ 15/2007 ΕλλΔνη 2007, 985= ΔΕΕ 2007, 828 (σημ. *Σαββόπουλου*)= ΕΕμπΔ 2007, 665 (παρατ. *Βενιέρη*) = ΕΕμπΔ 2008, 609= ΧρΙΔ 2007, 793= ΧρηΔικ 2007, 437 (σημ. *Δασμάνογλου* και *Σπυρόπουλου*) ότι οι όροι που καθορίζουν τη σχέση μεταξύ παροχής και αντιπαροχής και το κύριο αντικείμενο της σύμβασης, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας, δεν υπόκεινται κατ' αρχάς σε έλεγχο από άποψη καταχρηστικότητας, κατ' άρθρο 2 του ν. 2251/1994, τούτο, όμως, υπό την προϋπόθεση ότι έχουν διατυπωθεί κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, υπό την προϋπόθεση δηλαδή ότι δεν έχει παραβιασθεί η

έλεγχο φαίνεται σε κάθε περίπτωση να αποκλείονται εκείνες οι ρήτρες, χωρίς τις οποίες θα ήταν ανέφικτη η έγκυρη σύναψη της σύμβασης, δηλαδή οι ρήτρες ΓΟΣ που ρυθμίζουν τα *essentialia negotii* της σύμβασης¹¹⁴⁶.

571. Η ως άνω τομή του κοινοτικού νομοθέτη να μην συμπεριλάβει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 93/13 τον έλεγχο του βασικού αντικειμένου της σύμβασης (υπό την προϋπόθεση ότι οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, υπό την επιφύλαξη, δηλαδή, της εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας) δεν αποκλείει την αντιμετώπιση του ζητήματος από τον εθνικό νομοθέτη με τη θέσπιση σχετικής ρύθμισης, δια της οποίας ο ανοικτός έλεγχος καταχρηστικότητας δύναται να επεκτείνεται στο ίδιο το βασικό αντικείμενο της σύμβασης. Όπως δέχθηκε το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση C-484/08 (*Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid κατά Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbank)*)¹¹⁴⁷: (α) Τα άρθρα 4, παράγραφος 2, και 8 της Οδηγίας 93/13, έχουν την έννοια ότι δεν απαγορεύουν εθνική ρύθμιση, η οποία επιτρέπει τον δικαστικό έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αφορούν είτε τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της συμβάσεως είτε την αναλογία μεταξύ της τιμής και της

αρχή της διαφάνειας. Στη συνέχεια διατυπώνει την σκέψη ότι ο επίμαχος όρος της συμβάσεως ασφαλίσεως και η συνομολογούμενη δι' αυτού εξαίρεση από την ασφαλιστική κάλυψη συνδέεται με το κύριο αντικείμενο αυτής και τη σχέση μεταξύ παροχής και αντιπαροχής με βάση την οποία προσδιορίζεται το ασφάλιστρο, και με την έννοια αυτή δεν ελέγχεται από άποψη καταχρηστικότητας. Η εν λόγω σκέψη φαίνεται να διατυπώνεται κατά τρόπο επικουρικό, καθώς ο Άρειος Πάγος δέχεται στην συνέχεια ότι «... στις πλήρεις και σαφείς περί τούτου αιτιολογίες της προσβαλλόμενης αποφάσεως διαλαμβάνονται πραγματικά περιστατικά τα οποία δικαιολογούν την κατ' ορθή εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 2 παρ. 6 του ν. 2251/1994 καταληκτικό αυτής αποδεικτικό πόρισμα αξιολογήσεως του εν λόγω όρου ως μη καταχρηστικού ...». Παρά τον επικουρικό της χαρακτήρα, η σκέψη αυτή φαίνεται να εδράζεται στην παραδοχή ότι εκφεύγουν συλλήβδην οι εξαιρέσεις από την ασφαλιστική κάλυψη του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας, ως συνδεόμενες με το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως ασφαλίσεως, υπό την προϋπόθεση ότι δεν αντιβαίνουν στην αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ. Πρβλ. και ΑΠ 1401/1999 ΕτρΑξΧρΔ 2000,835= ΔΕΕ 2000,192 (σημ. Β. Περσίδη)= ΕλλΔνη 2000, 56, που δέχεται ότι με τους ορισμούς των ασθeneιών που περιέχονται στο ασφαλιστήριο συμβόλαιο και τον ορισμό της «ολικής ανικανότητας» δεν επέρχεται περιορισμός των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει ο ασφαλιστής. Επιδιώκεται ένας προσδιορισμός της ασφαλιστικής κάλυψης, με βάση το ασφάλιστρο που εισπράττει ο ασφαλιστής, δηλαδή πρόκειται και εδώ για ρύθμιση της παροχής που αντιστοιχεί στην αντιπαροχή του ασφαλισμένου με βάση τον κανόνα της αναλογίας παροχής- αντιπαροχής. Σημειώνεται, όμως, και η επάλληλη αιτιολογία «ακόμη δεν δημιουργείται με τη ρήτρα αυτή υπέρμετρη διατάραξη των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών σε βάρος του ασφαλισμένου, αφού δεν μπορεί να διαπιστωθεί κάποιο υπέρμετρο συμφέρον του ασφαλιστή στη διατήρησή της ή κάποιος υπέρμετρος περιορισμός δικαιωμάτων του ασφαλισμένου».

¹¹⁴⁶ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 71, του ιδίου, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 561. Βλ. και Christodoulou, Standard Contract Terms in Greece, σελ. 3. Παραμένει το ερώτημα, όμως, αν στην έννοια του «συμβατικών ρητρών που αφορούν την αναλογία μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα» θα εμπίπτουν και επιβαρύνσεις όπως οι χρεώσεις σε περίπτωση μη συμβατικά προβλεπόμενης υπερανάληψης από ανοικτό λογαριασμό (βλ. και την απόφαση του Supreme Court του Ηνωμένου Βασιλείου *Office of Fair Trading v Abbey National Plc and Others* [2009] UKSC 6, [2010] 1 A.C. 696, η οποία απαντά καταφατικά στο ερώτημα, αλλά και την κριτική επ' αυτής από τον *Amao Olufemi*, Judicial Discretion and Doing between the Banks and their Customers: A Critical Analysis of the Supreme Court Decision in *Office of Fair Trading v Abbey National Plc and Others*, Web JCLI 2011, issue 5). Περαιτέρω, βλ. και *Director General of Fair Trading v. First National Bank* [2001] UKHL 52 (25th October, 2001).

¹¹⁴⁷ Βλ. και Μπόλο, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 109.

αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, ακόμη και στην περίπτωση που είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό και (β) Τα άρθρα 2 ΣυνθΕΚ, 3, παράγραφος 1, στοιχείο ζ', ΣυνθΕΚ και 4, παράγραφος 1 ΣυνθΕΚ δεν αποκλείουν την ερμηνεία των άρθρων 4, παράγραφος 2, και 8 της Οδηγίας 93/13 υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη δύνανται να θεσπίσουν εθνική ρύθμιση η οποία να επιτρέπει τον δικαστικό έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αφορούν είτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της συμβάσεως είτε την αναλογία μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, ακόμη και αν οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό.

572. Ο Ν. 2251/1994 δεν περιέχει αντίστοιχη διάταξη με αυτή της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13. Ελλείπει τέτοιας διάταξης, έχει υποστηριχθεί ότι στη γενική ρήτρα του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 υπάγονται και ΓΟΣ, στους οποίους προβλέπεται μη εύλογη σχέση παροχής και αντιπαροχής¹¹⁴⁸. Αναφορικά με το ζήτημα αυτό, η νομολογία απαντά αρνητικά, με την παραδοχή ότι η σχέση παροχής και αντιπαροχής καταρχήν δε λαμβάνεται υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα κάποιου ΓΟΣ, εντούτοις, σύμφωνα και με το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας, ελέγχεται εάν ο σχετικός όρος δεν είναι διατυπωμένος κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, εάν δηλαδή έχει παραβιασθεί η αρχή της διαφάνειας¹¹⁴⁹. Η περαιτέρω ενασχόληση με την προβληματική αυτή εκφεύγει από το αντικείμενο της διατριβής.

2. Ο έλεγχος διαφάνειας του βασικού αντικειμένου της σύμβασης

573. Πέραν και ανεξαρτήτως της απάντησης που θα δοθεί στο ως άνω τεθέν ερώτημα, αν δηλαδή κατ'εφαρμογήν της γενικής ρήτρας του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 δύνανται να ελεγχθούν οι ΓΟΣ ως προς τον εύλογο χαρακτήρα των προβλέψεων που περιέχουν αναφορικά με τη σχέση παροχής και αντιπαροχής, είναι αναμφίβολο ότι και οι ΓΟΣ που ρυθμίζουν τη σχέση παροχής και αντιπαροχής υπόκεινται σε έλεγχο διαφάνειας. Αναλυτικότερα, ο κανόνας του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 για το ανέλεγκτο ρητρών που αφορούν τον καθορισμό του βασικού αντικειμένου μιας σύμβασης ισχύει υπό μια προϋπόθεση: οι σχετικές ρήτρες πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, πρέπει δηλαδή ο καταναλωτής να κατανοεί ποιο είναι το

¹¹⁴⁸ Μεντή, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 72, του ίδιου, Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α', 2001, σ. 563, *Ευθυμίου*, Το ζήτημα του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ που καθορίζουν το «κύριο αντικείμενο» της σύμβασης, ΧρΙΔ 2011, 236, της ίδιας, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 93 επ.. Για το ζήτημα βλ. και Μεντή, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΘεσ 7959/2009, ΧρΙΔ 2010, 350.

¹¹⁴⁹ ΟΛΑΠ 15/2007 ΧρΙΔ 2007, 794, ΕφΘεσ 312/2010 ΔΕΕ 2010, 920, ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 260. Βλ. *Σπυρόπουλου Σ.*, Ο δικαστικός περί καταχρηστικότητας έλεγχος της σχέσης παροχής – αντιπαροχής βάσει της γενικής ρήτρας του άρθρου 2 παρ. 6 Ν. 2251/1994, ΔΕΕ 2007, 1174 επ., του ίδιου, Παρατηρ. στην ΑΠ Ολ 15/2007, ΧρηΔικ 2007, 445, *Κουμάνη*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ 2004, ιδίως 283 επ., *Μπόλου*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 126.

αντικείμενο της παροχής που καλείται να καταβάλει¹¹⁵⁰. Η υποβολή των συγκεκριμένων ΓΟΣ σε έλεγχο διαφάνειας προβλέπεται και στη ρύθμιση του άρθρου 5 της Οδηγίας 93/13, σύμφωνα με το οποίο στις έγγραφες ρήτρες επιβάλλεται η σύνταξή τους με σαφή και κατανοητό τρόπο¹¹⁵¹. Επομένως, ακόμα και αν ήθελε γίνει δεκτό ότι η αρχή της διαφάνειας διατυπώθηκε κατ'εξοχήν σε σχέση με τις παρεπόμενες ρήτρες που αφορούν τα πρόσθετα ποσά που συνυπολογίζονται για τη διαμόρφωση της συνολικής αντιπαροχής του πελάτη (τόκοι, προμήθειες, έξοδα)¹¹⁵², αποτελεί ρητή επιταγή του κοινοτικού νομοθέτη να υπόκειται σε έλεγχο διαφάνειας και το βασικό αντικείμενο μιας σύμβασης.

574. Ο κανόνας του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13 θα μπορούσε να ιδωθεί¹¹⁵³ και υπό την οπτική ότι η έλλειψη διαφάνειας των όρων που προσδιορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης συνεπάγεται αναίρεση της «ασυλίας» που απολαμβάνουν οι όροι που προσδιορίζουν το βασικό αντικείμενο της σύμβασης από τον έλεγχο τους ως καταχρηστικών. Υπό την εκδοχή αυτή, μόνη έννομη συνέπεια της αδιαφάνειας των σχετικών ΓΟΣ θα ήταν η δυνατότητα υποβολής τους σε ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας. Υπό την ίδια εκδοχή, επί μη αδιαφανών ΓΟΣ, ο ανοικτός έλεγχος περιεχομένου θα αποκλειόταν *a priori* σύμφωνα με την πρόβλεψη του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13.

575. Η σύλληψη της νομοθετικής ρύθμισης κατ' αυτόν τον τρόπο έχει αποτελέσει αντικείμενο κριτικής στη θεωρία. Πράγματι, επ' αυτής μπορεί να διατυπωθεί η αντίρρηση ότι πέραν και ανεξαρτήτως της προβληματικής εάν πράγματι οι όροι που προσδιορίζουν το βασικό αντικείμενο της σύμβασης υπόκεινται σε έλεγχο καταχρηστικότητας, εάν δεν είναι αδιαφανείς, η οποία, όπως προεκτέθηκε¹¹⁵⁴, εκφεύγει από το αντικείμενο της παρούσας μελέτης, η γραμματική διατύπωση του κανόνα του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η λειτουργία της συγκεκριμένης νομοθετικής πρόβλεψης «εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» δεν είναι η θέσπιση μιας «εξαίρεσης στην εξαίρεση», η οποία οδηγεί σε επάνοδο στον κανόνα. Δεν πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια απόκλιση («εξαίρεση στην εξαίρεση») στον αποκλεισμό του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας (εξαίρεση) από την υποβολή των ΓΟΣ σε ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας (κανόνας), η οποία επιτρέπει την εφαρμογή του κανόνα στην περίπτωση, την οποία αφορά, δηλαδή στον απεριόριστο έλεγχο περιεχομένου, για λόγο άλλο από την αδιαφάνεια του

¹¹⁵⁰ Όπως ορθά επισημαίνεται, το εν λόγω νομικό ζήτημα δεν σχετίζεται με τον έλεγχο της αναλογίας παροχής – αντιπαροχής (βλ. Βενιέρη, Η αναπροσαρμογή των επιτοκίων και ο δικαστικός της έλεγχος στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2009, σ. 29).

¹¹⁵¹ Βασιλόπουλος, Καταναλωτικοί ΓΟΣ Α. Θεωρητική αντιμετώπιση, σε Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, σ. 13.

¹¹⁵² Έτσι η Σκουλαρίκη, σε σημείωση στην ΑΠ 1219/2001, ΔΕΕ 2001, 1142.

¹¹⁵³ Βλ. παραπομπή σε L. Pop, I.-F. Popa, S.I. Vidu, *Tratat elementar de drept civil. Obligatiile*, Ed. Universul Juridic, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 164-166 από Marcusohn Victor, The effects of unfair terms on the binding force principle of contracts, *Law Review* (published by Union of Jurists of Romania and Universul Juridic Publishing House) 2015, 24, με την επισήμανση «The authors consider that breaching this specific obligation has three main effects: ... the lack of transparency of the terms defining the *main object of the contract*, meaning the *relation between quality and price*, will have as consequence the elimination of their “immunity” to control, as unfair terms».

¹¹⁵⁴ Υπό VIII.1 ανωτέρω.

όρου. Η διάταξη διατυπώνεται «η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών **δεν αφορά ούτε** τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης **ούτε** το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές **είναι** διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό» και όχι «εφόσον οι ρήτρες αυτές **δεν είναι** διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών **αφορά και** τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης **και** το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα». Η δεύτερη διατύπωση θα δικαιολογούσε τον ευθύ και απεριόριστο έλεγχο παροχής και αντιπαροχής με μόνη προϋπόθεση τη διαπίστωση αδιαφάνειας της υπό κρίση ρήτρας. Έτσι, σε περίπτωση που το ύψος του τιμήματος είχε διατυπωθεί κατά τρόπο ανεπίτρεπτα αόριστο, αλλά με ένα εύρος τιμών (μεταξύ π.χ. 100 ευρώ και 150 ευρώ), δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι μόνη η διατύπωση του κανόνα του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13 επιτρέπει να κριθεί το ανάλογο του τιμήματος των 125 ευρώ σε σχέση με την παροχή και να θεωρηθεί ότι το «δίκαιο τίμημα» ανέρχεται σε 50 ευρώ. Μόνον αν γίνει δεκτό ότι εν γένει οι όροι που προσδιορίζουν το βασικό αντικείμενο της σύμβασης, ανεξαρτήτως αν είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο διαφανή ή αδιαφανή, δεν απολαμβάνουν «ασυλίας» στο πλαίσιο μιας έννομης τάξης σε περίπτωση ενσωμάτωσης της Οδηγίας στην εν λόγω έννομη τάξη κατά τρόπο που να επιτρέπει τον ευθύ έλεγχό τους, θα μπορούσε ο ανοικτός έλεγχος περιεχομένου των ΓΟΣ να οδηγήσει δυνητικά σε τέτοιο συμπέρασμα¹¹⁵⁵. Υπό αυτή την εκδοχή, η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13 θα πρέπει να ερμηνευθεί ότι επιτρέπει τον έλεγχο διαφάνειας όρων που αφορούν στο κύριο αντικείμενο της σύμβασης, παρότι αυτοί καταρχήν εκφεύγουν του ελέγχου καταχρηστικότητας, και όχι ότι επιτρέπει τον έλεγχο καταχρηστικότητας με την έννοια του ευθέως ελέγχου της σχέσης παροχής και αντιπαροχής όρων που είναι αδιαφανείς¹¹⁵⁶.

576. Στο πλαίσιο του ελέγχου του βασικού αντικειμένου της σύμβασης με βάση την αρχή της διαφάνειας, έχει υποστηριχθεί ότι εξαιρέσεις από τη βασική κάλυψη σε ασφαλιστήριο συμβόλαιο, οι οποίες φθάνουν ως το σημείο να την αναιρούν πλήρως, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως διαφανείς¹¹⁵⁷. Ειδικότερα, έχει υποστηριχθεί ότι όροι που οδηγούν κατ' αποτέλεσμα σε αναίρεση της βασικής ασφαλιστικής κάλυψης θα πρέπει να θεωρηθούν ως απροσδόκητες ρήτρες, με το σκεπτικό ότι όταν συνάπτεται μια σύμβαση ασφάλισης, ο ασφαλιζόμενος προσδοκά ο κανόνας να είναι η ασφάλιση και η εξαίρεση να είναι η μη κάλυψη, επομένως όταν το σχήμα «κανόνας-εξαίρεση» αντιστρέφεται, οι σχετικοί όροι

¹¹⁵⁵ Αντίθετα Peglion-Zika Claire-Marie, La notion de clause abusive au sens de l' article 132-1 du Code de la consommation, σ.116 επ., με περαιτέρω παραπομπές σε Γάλλους συγγραφείς που υποστηρίζουν είτε τη μια είτε την άλλη άποψη.

¹¹⁵⁶ Έτσι και Rochfeld Judith, Les clairs-obscur de l'exigence de transparence appliquée aux clauses abusives, in Liber Amicorum J. Calais-Auloy, Études de droit de la consommation, Dalloz, 2004, σελ. 981 επ. (ιδίως 991-992). Βλ. όμως και ΔικΕΕ, απόφαση της 26.1.2017 (Banco Primus SA), C-421/14, σκέψη 64, ΔικΕΕ, απόφαση της 23.04.2015 (Van Hove) C-96/2014, σκέψη 50.

¹¹⁵⁷ Μεντή, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΘεσ 7959/2009, ΧρΙΔ 2010, 350.

θα πρέπει να θεωρούνται απροσδόκητοι και να μην εντάσσονται στη σύμβαση¹¹⁵⁸.

577. Και κατά τη νομολογία, ενώ καταρχήν η σχέση παροχής και αντιπαροχής δεν λαμβάνεται υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα κάποιου ΓΟΣ, εντούτοις, σύμφωνα και με το άρθρο 4 παρ. 2 της Οδηγίας, ελέγχεται εάν ο σχετικός όρος δεν είναι διατυπωμένος κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, εάν δηλαδή έχει παραβιασθεί η αρχή της διαφάνειας¹¹⁵⁹, παρότι η εξαίρεση του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας δεν έχει προβλεφθεί στον Ν. 2251/1994¹¹⁶⁰.
578. Συναφώς, με την 1679/2008 απόφασή του ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ασφαλιστικός ΓΟΣ που προέβλεπε ότι, εάν η απώλεια ζωής ή η μόνιμη ολική ή μερική ανικανότητα επέλθουν κατά τη διάρκεια μετακινήσεως ή ταξιδιού του ασφαλισμένου, ή ενώ ο ασφαλισμένος παραμένει στον τόπο προορισμού του ή ενδιάμεσα, ή επιστρέφει στον τόπο της μόνιμης διαμονής του, εφόσον το ατύχημα συμβεί σε ακτίνα ίση ή μεγαλύτερη από 35 χλμ. από τον τόπο της διαμονής του, θα καταβάλλεται συγκεκριμένο ποσό, δεν παραβιάζει την αρχή της διαφάνειας, αφού με αυτόν επέρχεται προσδιορισμός της ασφαλιστικής καλύψεως με βάση το ασφάλιστρο που εισπράττει ο ασφαλιστής, το οποίο σε περίπτωση ομαδικής ασφαλίσεως, όπως εν προκειμένω, είναι σημαντικά χαμηλότερο εκείνου που ορίζεται σε περίπτωση προσωπικής ασφάλισης, δηλαδή πρόκειται εδώ για ρύθμιση της παροχής που αντιστοιχεί τη παροχή του ασφαλισμένου με βάση τον κανόνα παροχής-αντιπαροχής.

3. Διαπιστώσεις από την εξέταση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως ελεγκτικού μηχανισμού του βασικού αντικειμένου της σύμβασης

579. Η εξέταση της αρχής της διαφάνειας υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως ελεγκτικού μηχανισμού του βασικού αντικειμένου της σύμβασης επιτρέπει τις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- 1) Ο έλεγχος του βασικού αντικειμένου της σύμβασης εξαιρείται, κατά την παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13, από τον έλεγχο των ΓΟΣ «εφόσον οι σχετικές ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό».
- 2) Η εξαίρεση αυτή από τον έλεγχο των ΓΟΣ δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως γενική αποδοκιμασία από τον κοινοτικό νομοθέτη του ελέγχου του τιμήματος σύμβασης που συνομολογείται με ΓΟΣ. Ειδικότερα, η εξαίρεση αυτή δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι περιορίζει τη δυνατότητα εφαρμογής των γενικών ρητρών διόρθωσης της άδικης σύμβασης κατά τον ΑΚ (178-179, 281, 288, 371 ΑΚ) στις περιπτώσεις των συμβάσεων που περιέχουν ΓΟΣ. Η εξαίρεση αυτή από τον έλεγχο των ΓΟΣ θα

¹¹⁵⁸ Μεντή, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΘεσ 7959/2009, ΧρΙΔ 2010, 350. Βλ. και ΑΠ 11/2006, υπό αρ. 278 3) ανωτέρω.

¹¹⁵⁹ ΟΛΑΠ 15/2007 ό.π., ΑΠ 237/2012 ό.π., ΑΠ 7/2011 ΝοΒ 2011, 562 (σχόλιο Παπαστάμου)= ΕλλΔνη 2011, 468 = ΕπισκΕΔ 2011, 423 = ΧρΙΔ 2012, 45 (παρατηρήσεις Ευθυμίου), ΑΠ 1001/2010 ΝοΒ 58 (2010), 2275 (σημ. Χρ. Παπαστάμου) = ΕΕμπΔ 2010, 943 = ΕπισκΕΔ 2010, 1066 = ΧρΙΔ 2011, 345 = ΕλλΔνη 2011, 464.

¹¹⁶⁰ Μεντή, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΘεσ 7959/2009, ΧρΙΔ 2010, 350.

πρέπει να αποδοθεί στην αντίληψη του κοινοτικού νομοθέτη, ότι το ύψος της παροχής ή της αντιπαροχής δεν συνιστά απόκλιση από κάποιο κανόνα ενδοτικού δικαίου, το οποίο αποτελεί βασικό κριτήριο του ελέγχου καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, συνεπώς ο προσανατολισμένος στο κριτήριο αυτό έλεγχος των ΓΟΣ δεν είναι το κατάλληλο μέσο για τον έλεγχο του βασικού αντικειμένου της σύμβασης.

- 3) Υπό αυτό το πρίσμα, ορθώς δέχθηκε το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ) στην υπόθεση C-484/08 (*Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid κατά Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbanc)*) ότι δεν απαγορεύεται εθνική ρύθμιση, η οποία επιτρέπει τον δικαστικό έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αφορούν είτε τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της συμβάσεως είτε την αναλογία μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, ακόμη και στην περίπτωση που είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό.
- 4) Ο Ν. 2251/1994 δεν περιέχει αντίστοιχη διάταξη με αυτή της παρ. 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας 93/13. Ελλείψει τέτοιας διάταξης, έχει υποστηριχθεί ότι στη γενική ρήτρα του άρθρου 2 παρ. 6 του Ν. 2251/1994 υπάγονται και ΓΟΣ, στους οποίους προβλέπεται μη εύλογη σχέση παροχής και αντιπαροχής. Το ερώτημα δεν συνδέεται με την προβληματική της αρχής της διαφάνειας, συνεπώς δεν εξετάζεται περαιτέρω.
- 5) Ανεξάρτητα από την προβληματική, αν ρήτρα που αφορά στον καθορισμό του βασικού αντικειμένου μιας σύμβασης θα μπορούσε να υπόκειται σε ανοικτό έλεγχο καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, τέτοια ρήτρα μπορεί κατεξοχήν να υποβληθεί σε έλεγχο διαφάνειας. Και αυτό, ακόμα και αν ήθελε γίνει δεκτό ότι η αρχή της διαφάνειας διατυπώθηκε κατ' εξοχήν σε σχέση με τις παρεπόμενες ρήτρες που αφορούν τα πρόσθετα ποσά που συνυπολογίζονται για τη διαμόρφωση της συνολικής αντιπαροχής του πελάτη (τόκοι, προμήθειες, έξοδα).
- 6) Ο κανόνας του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 93/13 δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι επιτρέπει κάθε είδους έλεγχο του βασικού αντικειμένου των ΓΟΣ, αλλά ότι επιτρέπει μόνο την υποβολή των ρητρών που αφορούν στον καθορισμό του βασικού αντικειμένου μιας σύμβασης σε έλεγχο διαφάνειας.

IX. ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

1. Αποτελεί κριτήριο του ελέγχου διαφάνειας η συνολική θεώρηση της συμφωνίας;

580. Ιδιαίτερη πρακτική σημασία θα έχει η απάντηση στο ερώτημα, αν συμβατική ρήτρα, η οποία ιδωμένη απομονωμένη από την υπόλοιπη σύμβαση θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως αδιαφανής, δύναται να μην αξιολογηθεί ως αδιαφανής, ενόψει της συνολικής θεώρησης της σύμβασης¹¹⁶¹.
581. Η νομολογία φαίνεται πράγματι να έχει αποδεχθεί ότι η αδιαφάνεια μιας ρήτρας δύναται να αντισταθμίζεται από άλλες παροχές, διευκολύνσεις ή δικαιώματα:
- 1) Ειδικότερα, έχει γίνει δεκτό ότι ένας παράγοντας που δύναται να επηρεάσει την κρίση περί αδιαφάνειας ή όχι ενός συμβατικού όρου μπορεί να είναι και η προθεσμία διασκέψεως που παρέχεται στον καταναλωτή να καταγγείλει την σύμβαση μετά την κατάρτισή της. Έτσι, στους παράγοντες που δύναται να οδηγήσουν στην κρίση περί μη καταχρηστικότητας όρου που περιέχει εξαίρεση από την ασφαλιστική κάλυψη συγκαταλέγεται και η παραλαβή από τον ασφαλισμένο του ασφαλιστήριου συμβολαίου και η παροχή σε αυτόν επαρκούς χρονικού περιθωρίου δύο περίπου μηνών να το μελετήσει (στο μέτρο που αυτό δεν τυγχάνει ιδιαίτερα πολύπλοκο, δαιδαλώδες, πολυσέλιδο και δυσερμήνευτο κείμενο) και να καταγγείλει την ασφαλιστική σύμβαση, στην περίπτωση, που δεν θεωρεί αυτή συμφέρουσα για τον ίδιο ή, ακόμη, να ζητήσει την τροποποίηση - βελτίωση των όρων αυτού, με την έκδοση πρόσθετης πράξεως ασφάλισης και για τις ζημίες που εξαιρούνται από την κάλυψη δυνάμει του συγκεκριμένου όρου¹¹⁶².
 - 2) Περαιτέρω, έχει γίνει δεκτό ότι στοιχείο που μπορεί να επηρεάσει την κρίση περί αδιαφάνειας ή όχι (και ειδικότερα την κρίση περί απροσδόκητου ή μη χαρακτήρα) ρήτρας εξαίρεσης από την ασφαλιστική κάλυψη είναι αν το ασφαλιστήριο συμβόλαιο παρέχει κάλυψη έναντι πολλών άλλων κινδύνων, με αποτέλεσμα η ρήτρα εξαίρεσης από την ασφαλιστική κάλυψη να μην οδηγεί σε αναίρεση του περιεχομένου της ασφαλιστικής σύμβασης¹¹⁶³.
582. Στο αυτό συμπέρασμα, δηλαδή στην παραδοχή ότι ρήτρα που απομονωμένη φαίνεται αδιαφανής, δύναται να μην αξιολογηθεί ως αδιαφανής, ενόψει της συνολικής θεώρησης της σύμβασης, οδηγεί και η προσέγγιση υπό το πρίσμα της διάκρισης της σημασιολογικής και της πραγματολογικής διάστασης της γλώσσας. Στη σημασιολογική διάσταση της γλώσσας του δικαίου αναφέρεται η γραμματική ερμηνεία των κανόνων δικαίου, κατά την οποία επιδιώκεται η ανεύρεση του νοήματός τους με τη βοήθεια ορισμών των σημασιών που απαντούν σ' αυτούς. Η άρση μιας πολυσημίας και η κατανόηση μιας προτάσεως, όμως, ολοκληρώνεται με την πραγματολογική της διερεύνηση, στο

¹¹⁶¹ Καταφατικά απαντά ο *Bruchner*, Zinsberechnungsmethode bei Annuitätendarlehen im Lichte der BGH-Urteile vom 24. November 1988, WM 1988, 1875.

¹¹⁶² Πρβλ. ΑΠ 237/2012 ΕπισκΕΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650.

¹¹⁶³ Πρβλ. ΑΠ 237/2012 ό.π..

πλαίσιο της οποίας η πρόταση συσχετίζεται με τις συνθήκες εκφοράς της και με το πρόσωπο που κάνει τη συγκεκριμένη χρήση της¹¹⁶⁴. Έτσι, η τελολογική ερμηνεία κανόνων δικαίου δεν αναφέρεται στη σημασιολογική, αλλά στην πραγματολογική διάσταση της γλώσσας του δικαίου, αφού σ' αυτήν ο κανόνας δικαίου δεν εξετάζεται απλώς ως σύνολο γλωσσικών σημείων φορέων κάποιου νοήματος, αλλά ταυτόχρονα θεωρείται και ως προϊόν μιας πράξεως εκφοράς των εκφράσεων αυτών κάτω από ορισμένες περιστάσεις και για την επίτευξη συγκεκριμένων κοινωνικών σκοπών¹¹⁶⁵. Αντίστοιχη θεώρηση είναι νοητή και επί ΓΟΣ.

2. Αρχή διαφάνειας και δηλωτικές ρήτρες

583. Κατά την παρ. 2 του άρθρου 1 της Οδηγίας 93/13 «*οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου ...*» δεν υπόκεινται στις διατάξεις της Οδηγίας. Οι διατάξεις αυτές θα πρέπει να εξεταστούν υπό το πρίσμα των διατάξεων της υπ' αριθμ. 13 αιτιολογικής σκέψης του Προοιμίου της Οδηγίας 93/13, από τις οποίες προκύπτει ότι η έκφραση «*νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου*» σημαίνει όχι μόνο τους κανόνες δημόσιας τάξης κατά την ΑΚ 3, αλλά εν γένει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως¹¹⁶⁶. Συνάγεται, επομένως, ότι οι συμβατικές ρήτρες που απηχούν κανόνες που εφαρμόζονται κατά νόμον μεταξύ των συμβαλλομένων δεν υπόκεινται στις διατάξεις της Οδηγίας αυτής και στον δικαστικό έλεγχο των ΓΟΣ. Και αυτό, διότι οι ενδοτικού και, πολλώ μάλλον, οι αναγκαστικού δικαίου κανόνες των εθνικών νομοθεσιών θεωρείται ότι δεν μπορούν να περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες. Στόχος του κοινοτικού νομοθέτη δεν είναι να υποβάλει σε έλεγχο καταχρηστικότητας την ίδια τη νομοθεσία των κρατών μελών ούτε κατ' επέκταση τους συμβατικούς εκείνους όρους που επαναλαμβάνουν ρυθμίσεις της νομοθεσίας αυτής¹¹⁶⁷. Ο έλεγχος των ρητρών

¹¹⁶⁴ Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 59 επ.

¹¹⁶⁵ Σούρλα, ό.π., σ. 61.

¹¹⁶⁶ Η υπ' αριθμ. 13 αιτιολογική σκέψη του Προοιμίου της Οδηγίας 93/13 διατυπώνεται ως ακολούθως: «*ότι οι νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών που καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τους όρους των συμβάσεων με τους καταναλωτές θεωρείται ότι δεν περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες- ότι, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται να υπάρχουν στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και αρχές ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων, στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η Κοινότητα- ότι, γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση "νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου" που αναφέρονται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως*». Συνεπώς, όπως ορθά επισημαίνεται (ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ, ΕφΘεσ 214/2020 (Μον) ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 3607/2019 ΝΟΜΟΣ), η αναφορά του άρθρου 1 παρ. 2 σε «*νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου*» δεν συνιστά νομική ακριβολογία και γι' αυτό πρέπει να νοηθεί ως διατάξεις απλώς δεσμευτικού, αναγκαστικού ή ενδοτικού, δικαίου, αφού και οι διατάξεις του ενδοτικού δικαίου περιέχουν σταθμισμένες από το νομοθέτη ρυθμίσεις οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα και των δύο μερών.

¹¹⁶⁷ Περίπτωση πρακτικής εφαρμογής της προβληματικής του ελέγχου καταχρηστικότητας δηλωτικών ΓΟΣ αποτελεί η παραίτηση από την ένσταση διζήσεως. Ειδικότερα, έγινε δεκτό ότι ο όρος περί παραίτησεως του εγγυητή από την ένσταση διζήσεως εντάσσεται στους δηλωτικούς όρους της συμβάσεως, δεδομένου ότι απηχεί κατά περιεχόμενο τη διάταξη του άρθρου 857 ΑΚ, χωρίς να εισάγει απόκλιση από αυτή και χωρίς να τη συμπληρώνει με επιπλέον ρυθμίσεις (ΑΠ 1087/2019 ΝΟΜΟΣ, ΕφΘεσ 214/2020 (Μον) ΝΟΜΟΣ). Η θέση αυτή δεν είναι αυτονόητη. Η ρύθμιση της 857 ΑΚ δεν είναι

αυτών για καταχρηστικότητα θα σήμαινε στην ουσία έλεγχο σκοπιμότητας του νομοθετικού έργου από τα δικαστήρια, ο οποίος όμως αντίκειται στη διάκριση των εξουσιών (άρθρο 26 Συντ.)¹¹⁶⁸. Καίτοι η εξαίρεση των δηλωτικών όρων από τον έλεγχο καταχρηστικότητας δεν μεταφέρθηκε ρητά στο εθνικό δίκαιο με τον Ν. 2251/1994, ο οποίος ενσωματώνει στο ελληνικό δίκαιο την Οδηγία 93/13, ορθά γίνεται δεκτό¹¹⁶⁹ ότι η εξαίρεση αυτή ενυπάρχει στη ρύθμιση του άρθρου 6 παρ. 2 του Ν. 2251/1994, δεδομένου ότι για να συντρέχει κατά το Ν. 2251/1994 καταχρηστικότητα ενός ΓΟΣ, πρέπει αυτός να έχει ως αποτέλεσμα την σημαντική διατάραξη της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή. Η ερμηνευτική εκδοχή αυτή είναι σύμφωνη με τον σκοπό της Οδηγίας, όπως αυτός εκφράζεται στο άρθρο 1 παρ. 2 αυτής και εξηγείται στη 13η σκέψη του Προοιμίου της (εναρμονισμένη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία).

584. Περίπτωση πρακτικής εφαρμογής της προβληματικής του ελέγχου διαφάνειας δηλωτικών ΓΟΣ που έχει εξετάσει η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων αποτελεί ο έλεγχος των ΓΟΣ συμβάσεων στεγαστικών, ιδίως, δανείων σε ελβετικό φράγκο, που έχει ήδη εκτεθεί ανωτέρω¹¹⁷⁰.
585. Σημαντική είναι η διάκριση μεταξύ του ελέγχου διαφάνειας των λεγόμενων εν στενή εννοία δηλωτικών ρητών και των λεγόμενων εν ευρεία εννοία δηλωτικών ρητών. Ως εν στενή εννοία δηλωτική ρήτρα (*deklaratorische Klausel im engeren Sinne*) νοείται η συμβατική ρήτρα η οποία απλώς επαναλαμβάνει νομοθετικές διατάξεις και συμφωνεί καθόλα μαζί τους¹¹⁷¹. Οι δηλωτικοί γενικοί όροι συναλλαγών, δηλαδή εκείνες οι συμβατικές ρήτρες οι οποίες αποδίδουν κατά περιεχόμενο νομοθετικές διατάξεις, οι οποίες ούτως ή άλλως θα ίσχυαν, ακόμη και αν δεν είχαν συμπεριληφθεί στους γενικούς όρους της συμβάσεως, δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο του περιεχομένου τους, στο μέτρο που το περιεχόμενό τους επικαλύπτεται με το περιεχόμενο των αντίστοιχων νομοθετικών διατάξεων κατά το γράμμα και το πνεύμα αυτών. Προϋπόθεση για την αποδοχή μιας τέτοιας δηλωτικής ρήτρας είναι ότι η αντίστοιχη νομοθετική διάταξη, με την οποία συμπίπτει ο επίμαχος γενικός όρος της συμβάσεως, θα

ότι, εάν τα μέρη δεν ορίσουν διαφορετικά, ο εγγυητής δεν διαθέτει την ένσταση διζήσεως. Η ρύθμιση του ενδοτικού δικαίου είναι ότι αν τα μέρη δεν ορίσουν διαφορετικά, ο εγγυητής κατά κανόνα θα διαθέτει την ένσταση της διζήσεως. Στην περίπτωση που τα μέρη ορίσουν στη σύμβαση ότι ο εγγυητής δεν θα διαθέτει την ένσταση της διζήσεως, έχουν στην πραγματικότητα αποκλίνει από τη ρύθμιση του ενδοτικού δικαίου.

¹¹⁶⁸ ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ, ΕφΘεσ 214/2020 (Μον) ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 3607/2019 ΝΟΜΟΣ.

¹¹⁶⁹ ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ, ΕφΘεσ 214/2020 (Μον) ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 3607/2019 ΝΟΜΟΣ.

¹¹⁷⁰ Βλ. υπό VII.3(στ)(viii). Βλ. και ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 259 (δηλωτικός ο όρος δανειακής σύμβασης, σύμφωνα με τον οποίο η πιστώτρια Τράπεζα είχε το δικαίωμα προσαρμογής του κυμαινόμενου επιτοκίου, σε περίπτωση μεταβολής του παρεμβατικού επιτοκίου (επιτόκιο προσφοράς για τις Πράξεις Αναχρηματοδότησης) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) προς την ίδια κατεύθυνση (αύξηση ή μείωση) αντίστοιχα και ως το διπλάσιο της μεταβολής αυτής, δεδομένου ότι με αυτόν η διαμόρφωση του κυμαινόμενου επιτοκίου της συμβάσεως θα γίνεται ακριβώς όπως καθορίζεται στην υπ' αριθμ. 178/19.7.2004 απόφαση της Επιτροπής Τραπεζικών και Ποστωτικών Θεμάτων).

¹¹⁷¹ BGHZ 147, 373/376= NJW 2001, 2012, *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 443.

εφαρμοζόταν, ακόμη και αν εξέλιπε ο συμβατικός αυτός όρος¹¹⁷². Διαφορετικό είναι το ζήτημα του ελέγχου διαφάνειας των εν ευρεία εννοία δηλωτικών ρητρών, δηλαδή των συμβατικών ρητρών, οι οποίες δεν επαναλαμβάνουν νομοθετικές διατάξεις λέξη προς λέξη, αλλά περιγράφουν το ισχύον δίκαιο με εκφράσεις του συντάκτη τους ή παραπέμπουν σε αυτό. Η διαφορά στη διατύπωση των εν ευρεία εννοία δηλωτικών ρητρών στη διατύπωση από τις νομοθετικές διατάξεις μπορεί να οδηγήσει σε έλεγχο διαφάνειας¹¹⁷³.

3. Μέτρο αδιαφάνειας

586. Τίθεται το ερώτημα αν ο έλεγχος διαφάνειας έχει και ποσοτικά χαρακτηριστικά, αν υπάρχει κάποιο μέτρο διαφάνειας το οποίο είναι αξιόσιμο¹¹⁷⁴, προκειμένου ένας ΓΟΣ να μην κριθεί ως καταχρηστικός λόγω αντίθεσης στην αρχή της διαφάνειας. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να είναι καταφατική. Συναφώς, θα πρέπει να γίνουν δεκτά τα ακόλουθα:

- 1) Το μέτρο της απαιτητέας διαφάνειας εξαρτάται από το είδος της σύμβασης και από το πλαίσιο των συναλλαγών στο οποίο εντάσσεται. Έτσι, μπορούν να αξιωθούν περισσότερες γνώσεις και εμπειρία του πελάτη σε μια συναλλαγή με έμπορο τελικό αποδέκτη προϊόντων ή υπηρεσιών απ' ότι στις συναλλαγές με καταναλωτή μη έμπορο¹¹⁷⁵. Ενόσω, όμως, οι ΓΟΣ βρίσκουν εφαρμογή στις μαζικές συναλλαγές έναντι παντός, πρέπει ο βαθμός που γίνονται κατανοητοί να ελέγχεται με βάση την οπτική γωνία του μέσου αδαή περί τα νομικά πολίτη¹¹⁷⁶.
- 2) Το μέτρο της απαιτητέας διαφάνειας δύναται, επιπλέον, να εξαρτάται από το αντικείμενο του υπό κρίση όρου. Έτσι, ορθά έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ιδιαίτερα οι δυσμενείς οικονομικές συνέπειες και επιβαρύνσεις θα πρέπει να είναι ευκρινείς¹¹⁷⁷.
- 3) Ο μακροχρόνιος χαρακτήρας της δέσμευσης του καταναλωτή έχει προταθεί ως ένα περαιτέρω κριτήριο. Συναφώς έχει διατυπωθεί η άποψη

¹¹⁷² *Kieninger*, Münchener Kommentar BGB § 307 αρ. 6, *Grüneberg*, Palandt BGB § 307 αρ. 63 επ.. Το ζήτημα διαφέρει από αυτό του ελέγχου των δυνάμει εξουσιοδότησης νόμου διοικητικώς καθοριζόμενων ή υποκειμένων σε διοικητική έγκριση ΓΟΣ, για το οποίο βλ. *Λωρή Φιλ.*, Έλεγχος των δυνάμει εξουσιοδότησης νόμου διοικητικώς καθοριζόμενων ή των υποκειμένων σε διοικητική έγκριση γενικών όρων των συναλλαγών σε συμβάσεις ιδιωτικής ασφάλισης, σε ΤιμΤ Ελίζας Αλεξανδρίδου, σ. 135.

¹¹⁷³ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 446 επ. Όμως με τις ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ, ΕφΘεσ 214/2020 (Μον) ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 3607/2019 ΝΟΜΟΣ γίνεται δεκτό ότι αποκλείεται ο έλεγχος συμβατικής ρήτρας που δεν επαναλαμβάνει μεν νοηματικά, απηχεί όμως το περιεχόμενο του άρθρου 291 ΑΚ.

¹¹⁷⁴ *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 2.

¹¹⁷⁵ Πρβλ. *Coester*, in Staudinger BGB, Eckpfeiler des Zivilrechts, σ. 270. Βλ. και *Basedow*, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 49, κατά τον οποίο μέτρο της διαφάνειας είναι οι δυνατότητες κατανόησης του μέσου εκπροσώπου του οικείου κύκλου πελατών.

¹¹⁷⁶ *Basedow*, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2003, BGB § 307, Rn 49.

¹¹⁷⁷ ΑΠ 430/2005. Πρβλ. και *Κοσμίδη*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», σ. 22.

ότι, αν πρόκειται για ανάληψη υποχρέωσης από τον καταναλωτή, η οποία συνεπάγεται μακροπρόθεσμα οικονομική επιβάρυνση, π.χ. λήψη ενός καταναλωτικού δανείου, είναι ακόμα πιο επιτακτική η ανάγκη για διαφανή διατύπωση, με την έννοια της σαφούς και κατανοητής διατύπωσης των συμβατικών όρων¹¹⁷⁸.

- 4) Μέτρο της αξιόσιμης διαφάνειας ενός ΓΟΣ δεν δύναται να είναι ο βαθμός διαφάνειας στην διατύπωση, ο οποίος αξιώνεται από τον νομοθέτη. Βεβαίως, το ερώτημα δεν τίθεται αναφορικά με έναν δεοντικό βαθμό διαφάνειας, τον οποίο θα ήταν σκόπιμο να χαρακτηρίζει τα νομοθετικά κείμενα¹¹⁷⁹, αλλά τον βαθμό διαφάνειας, ο οποίος θεωρείται απαραίτητος για την νομιμότητα μιας ρύθμισης. Η απάντηση θα πρέπει να είναι αρνητική, καθόσον στην περίπτωση αυτή ο πήχης διαφάνειας θα ετίθετο, δυστυχώς, εξαιρετικά χαμηλά.
- 5) Μέτρο της αξιόσιμης διαφάνειας ενός ΓΟΣ δεν δύναται να είναι η παντελής απουσία αορίστων εννοιών¹¹⁸⁰ από το συμβατικό κείμενο. Πράγματι, η χρήση αόριστων εννοιών είναι όχι μόνο αναπόφευκτη στη νομική γλώσσα, αλλά πολλές φορές και ευκαταία για λόγους ορθής ρύθμισης. Εφόσον οι πολυσημίες και αοριστίες αποτελούν εγγενές χαρακτηριστικό της γλώσσας, το αίτημα της σαφήνειας των νομοθετικών ρυθμίσεων μπορεί να ικανοποιηθεί μόνο σε όση έκταση το επιτρέπει η γλώσσα. Οι ασάφειες συνιστούν ελάττωμα όταν, πρώτον, θα ήταν εφικτή μεγαλύτερη σαφήνεια από όση επιτυγχάνεται με την διατύπωση, και δεύτερον, η διατύπωση υπερβαίνει τον βαθμό αοριστίας, που είναι σκόπιμος ενόψει της ρυθμιζόμενης ύλης¹¹⁸¹. Πράγματι, σε πολλές περιπτώσεις αμφισημίας με την χρήση αόριστων εννοιών, θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί από τον συντάκτη των ΓΟΣ

¹¹⁷⁸ Αλεντζή, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 289, υπόσ. 94.

¹¹⁷⁹ Χαρακτηριστική είναι η εισηγητική έκθεση του Ν. 3316/2005 «*Ανάθεση και εκτέλεση δημοσίων συμβάσεων εκπόνησης μελετών και παροχής συναφών υπηρεσιών και άλλες διατάξεις*». Στην εν λόγω εισηγητική έκθεση, ο Έλληνας νομοθέτης προβαίνει στην αυτοκριτική του: «*όπως όλα τα νομοθετικά κείμενα, ο νόμος πρέπει ασφαλώς να διαθέτει την υψηλότερη δυνατή ποιότητα, δηλαδή όχι μόνο να περιέχει τις κατάλληλες ουσιαστικές ρυθμίσεις, αλλά επίσης να είναι διατυπωμένος κατά τρόπο εύληπτο, κατανοητό και λειτουργικό, ένα πραγματικά χρήσιμο και αποτελεσματικό εργαλείο στη διάθεση όσων υπάγονται στις ρυθμίσεις του ή όσων ασχολούνται επαγγελματικά με την εφαρμογή του (νομικούς, μελετητές, υπαλλήλους υπηρεσιών κ.λπ.). Η ποιότητα της νομοθεσίας ασφαλώς δεν εξυπηρετείται από την πολυδιάσπαση της νομοθεσίας, τις πολλαπλές εξαιρέσεις από τον κανόνα χωρίς πειστική αιτιολογία, την παραπομπή σε νομοθετικά κείμενα εκτός του νόμου και την άνευ αποχρώντος λόγου εξουσιοδότηση διοικητικών οργάνων για εξειδίκευση των ρυθμίσεων του. Ιδιαίτερη μέριμνα, στα πλαίσια της προσπάθειας για επίτευξη ενός άρτιου ποιοτικά νόμου, πρέπει να λαμβάνεται για την ενσωμάτωση, όταν τούτο απαιτείται, των κοινοτικών κανόνων και ρυθμίσεων στο εθνικό δίκαιο*».

¹¹⁸⁰ Ως αόριστες έννοιες η μεθοδολογία του δικαίου που ακολουθεί τις απεικονιστικές θεωρίες χαρακτηρίζει εκείνες τις έννοιες, ως προς την έκταση των οποίων υπάρχουν αμφιβολίες, δηλαδή ενώ υπάρχουν πράγματα, για τα οποία είμαστε βέβαιοι ότι υπάγονται σ' αυτές (που θεωρούνται ότι συνιστούν τον πυρήνα των εννοιών αυτών), όπως επίσης και πράγματα για τα οποία είμαστε βέβαιοι ότι δεν υπάγονται σ' αυτές, υπάρχει και μια τρίτη κατηγορία πραγμάτων, για τα οποία δεν είμαστε βέβαιοι αν υπάγονται ή δεν υπάγονται σ' αυτές. Βλ. Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 82.

¹¹⁸¹ Πρβλ. για το ανάλογο πρόβλημα της χρήσης αόριστων εννοιών στα νομοθετικά κείμενα Σούρλα, Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α', θεωρητική στοιχείωση, σ. 83-84.

μονοσημία με τη βοήθεια ορισμών (ο ίδιος ο νομοθέτης συχνά προσφεύγει στο μέσο αυτό, τους λεγόμενους νομοθετικούς ορισμούς). Η χρησιμότητα των ορισμών έγκειται στο ότι με αυτούς περιορίζεται σε σημαντικό βαθμό το περιθώριο του εφαρμοστή να εκτιμήσει αν συντρέχει ή όχι περίπτωση εφαρμογής των κανόνων δικαίου όπου απαντά η οριζόμενη λέξη, καθώς είναι υποχρεωμένος να αντικαταστήσει τη λέξη αυτή με άλλες που συνιστούν τη σημασία της και επιπλέον οι λέξεις τούτες, με το να αποδίδουν την οριζόμενη περιφραστικά και με το να είναι κατά τεκμήριο προσιότερες από αυτή στον εφαρμοστή, διαλευκαίνουν τα σημεία ακριβώς εκείνα, για τα οποία ο νομοθέτης προβλέπει ότι χωρίς τον ορισμό θα προέκυπταν ασάφειες και αμφιβολίες.

4. Αρχή διαφάνειας και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (παρ. 2 του Παραρτήματος της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ)

587. Η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ περιέχει στην παρ. 2 του Παραρτήματος αυτής εξαιρέσεις στο πεδίο εφαρμογής των στοιχείων ζ' (ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα «να επιτρέπουν στον επαγγελματία να καταγγέλλει χωρίς εύλογη προειδοποίηση σύμβαση αορίστου διάρκειας, εκτός αν συντρέχει σοβαρός λόγος»), ι' (ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα «να επιτρέπουν στον επαγγελματία να τροποποιεί μονομερώς τους όρους της σύμβασης χωρίς σοβαρό λόγο ο οποίος να προβλέπεται στη σύμβαση») και λ' (ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα «να προβλέπουν ότι η τιμή των αγαθών καθορίζεται κατά τη στιγμή της παράδοσης, ή να παρέχουν στον πωλητή αγαθών ή στον παρέχοντα υπηρεσίες το δικαίωμα να αυξάνει τις τιμές του, χωρίς ο καταναλωτής να έχει, και στις δύο περιπτώσεις, αντίστοιχο δικαίωμα που να του επιτρέπει να λύει τη σύμβαση στην περίπτωση που η τελική τιμή είναι πολύ υψηλή σε σχέση με την τιμή που συμφωνήθηκε κατά τη σύναψη της σύμβασης») της παρ. 1 του Παραρτήματος της Οδηγίας. Με βάση τις εξαιρέσεις αυτές, δεν υπόκεινται στον έλεγχο διαφάνειας ορισμένοι ΓΟΣ του χρηματοοικονομικού τομέα. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις αυτές:

- 1) το στοιχείο ζ' δεν αντιβαίνει στις ρήτρες με τις οποίες ο προμηθευτής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών επιφυλάσσεται του δικαιώματος να λύσει σύμβαση αορίστου χρόνου μονομερώς και χωρίς προειδοποίηση, εφόσον συντρέχει βασικός λόγος, αρκεί να επιβαρύνεται ο επαγγελματίας με την υποχρέωση να πληροφορεί παραχρήμα το άλλο ή τα άλλα συμβαλλόμενα μέρη·
- 2) το στοιχείο ι) δεν αντιβαίνει στις ρήτρες με τις οποίες ο προμηθευτής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών επιφυλάσσεται του δικαιώματος να τροποποιεί το επιτόκιο που οφείλεται από τον καταναλωτή ή που οφείλεται σε αυτόν, ή το ποσό όλων των άλλων επιβαρύνσεων των σχετικών με τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες χωρίς καμία προειδοποίηση σε περίπτωση βάσιμου λόγου, αρκεί ο επαγγελματίας να επιβαρύνεται με την υποχρέωση να πληροφορεί αμέσως το άλλο ή τα άλλα συμβαλλόμενα μέρη και αυτό ή αυτά να είναι ελεύθερα να καταγγείλουν πάραυτα τη σύμβαση·

- 3) Το στοιχείο λ) δεν αντιβαίνει εξάλλου στις ρήτρες με τις οποίες ο επαγγελματίας επιφυλάσσεται του δικαιώματος να τροποποιήσει μονομερώς τους όρους μιας σύμβασης αορίστου χρόνου, εφόσον όμως θα τον βαρύνει η υποχρέωση να προειδοποιήσει εντός εύλογου χρονικού διαστήματος τον καταναλωτή, ο οποίος και παραμένει ελεύθερος να καταγγείλει τη σύμβαση·
- 4) τα στοιχεία ζ), ι) και λ) δεν εφαρμόζονται όταν πρόκειται για:
- i. συναλλαγές που αφορούν κινητές αξίες και προϊόντα ή υπηρεσίες η τιμή των οποίων υπόκεινται στις διακυμάνσεις επιτοκίου της χρηματαγοράς που δεν ελέγχει ο επαγγελματίας και
 - ii. συμβάσεις αγοράς ή πώλησης συναλλάγματος, ταξιδιωτικών επιταγών ή διεθνών ταχυδρομικών ενταλμάτων που έχουν εκδοθεί σε συνάλλαγμα·
- 5) το στοιχείο λ) δεν αντιβαίνει στις ρήτρες τιμαριθμικής αναπροσαρμογής της τιμής, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι νόμιμες και ο τρόπος μεταβολής της τιμής περιγράφεται επακριβώς.

588. Κατά το άρθρο 8 όμως της εν λόγω Οδηγίας, «τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις, σύμφωνες προς τη συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή». Κάνοντας χρήση της ευχέρειας αυτής ο εθνικός νομοθέτης παρέσχε με τις διατάξεις του Ν. 2251/1994 μεγαλύτερη και ευρύτερη προστασία στον καταναλωτή. Ο Έλληνας νομοθέτης δεν περιέλαβε συνειδητά στο Ν. 2251/1994 τις παραπάνω εξαιρέσεις, επεκτείνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την αρχή της διαφάνειας και στους ανωτέρω ΓΟΣ του χρηματοοικονομικού τομέα, οι οποίοι υπόκεινται στον έλεγχο διαφάνειας, ελλείψει σχετικής εξαίρεσης. Ο Έλληνας νομοθέτης είχε την ευχέρεια αυτή, αφού είναι γνωστό ότι η Οδηγία 93/13 επιβάλλει στα κράτη μέλη ένα ελάχιστο ομοιόμορφο περιεχόμενο προστασίας, αφήνοντας αυτά ελεύθερα να υιοθετήσουν πληρέστερη προστασία αν το επιθυμούν, σε θέματα επιλογής των (άρθρο 8 Οδηγίας). Η αντίληψη αυτή αποδίδεται στην απόφαση του ΑΠ 1219/2001 με τον όρο «μινιμαλιστική αντίληψη της Οδηγίας»¹¹⁸².

5. Δικονομικά ζητήματα

(α) Υποχρέωση δικαστηρίου για αυτεπάγγελτη εξέταση

589. Τίθεται το ερώτημα, κατά πόσον ο έλεγχος της διαφάνειας των ΓΟΣ πραγματοποιείται αυτεπαγγέλτως από τον δικάζοντα δικαστή, ή αν η αδιαφάνεια των ΓΟΣ πρέπει να προταθεί από τον καταναλωτή.
590. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει αποφανθεί ότι ο ρόλος του εθνικού δικαστή στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών δεν

¹¹⁸² Μπεχρή-Κεχαγιόγλου, Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), σελ. 96.

περιορίζεται απλώς στην ευχέρειά του να αποφαινεται επί της ενδεχόμενης καταχρηστικής φύσεως συμβατικής ρήτρας, αλλά συμπεριλαμβάνει και την υποχρέωση να εξετάζει αυτεπαγγέλτως το ζήτημα αυτό, εφόσον διαθέτει νομικά και πραγματικά στοιχεία αναγκαία προς τούτο. Όταν ο εθνικός δικαστής εκτιμά ότι παρόμοια ρήτρα είναι καταχρηστική, δεν την εφαρμόζει, εκτός και αν ο καταναλωτής, αφού ενημερώθηκε προηγουμένως από τον δικαστή, δεν προτίθεται να επικαλεστεί τον καταχρηστικό και μη δεσμευτικό χαρακτήρα της. Ομοίως, δεν συμβιβάζεται με την Οδηγία 93/13 εθνική διάταξη προβλέπουσα ότι καταχρηστική ρήτρα συμβάσεως δεν δεσμεύει τον καταναλωτή αποκλειστικά και μόνον στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο τελευταίος την αμφισβήτησε επιτυχώς ενώπιον του εθνικού δικαστή. Πράγματι, ένας τέτοιος κανόνας αποκλείει τη δυνατότητα ο εθνικός δικαστής να εκτιμήσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας¹¹⁸³.

(β) Υφίσταται τεκμήριο αδιαφάνειας;

591. Στην θεωρία έχει διατυπωθεί η άποψη ύπαρξης τεκμηρίου καταχρηστικότητας των αδιαφανών όρων¹¹⁸⁴. Το τεκμήριο αυτό έχει υποστηριχθεί ότι βασίζεται στο εδ. 1 του άρθρου 5 της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ, σύμφωνα με το οποίο στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο.
592. Έχει υποστηριχθεί ότι το τεκμήριο αυτό είναι μαχητό στην ατομική δίκη, με το σκεπτικό ότι για τους ίδιους λόγους που ο χρήστης ασαφών όρων φέρει το βάρος της ασαφούς διατύπωσής τους στο στάδιο της ερμηνείας (άρθρο 5 εδ. 2 Οδ. 93/13/ΕΟΚ, άρθρο 2 παρ. 5 εδ. β Ν. 2251/1994), είναι σωστό και ο χρήστης αδιαφανών γενικότερα όρων να φέρει το βάρος της απόδειξης της μη καταχρηστικότητας τους περιεχομένου τους, έχοντας όμως τη δυνατότητα να αποδείξει ότι κατά τη σύναψη συγκεκριμένης σύμβασης λ.χ. παρέσχε προφορικά στον καταναλωτή όλες τις απαιτούμενες διευκρινίσεις, ώστε να καταστεί το περιεχόμενο των όρων σαφές και κατανοητό στον τελευταίο¹¹⁸⁵.
593. Αντιθέτως, στο πλαίσιο της συλλογικής δίκης, έχει υποστηριχθεί ότι ο αφηρημένος κίνδυνος που ενσωματώνει ο αδιαφανής όρος για τη δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψηφίου καταναλωτή, οδηγεί στο να κηρυχθεί άκυρος ο όρος αυτός ακόμα και αν η ενδεχόμενη παροχή

¹¹⁸³ Ο αδιαφανής ως προς το περιεχόμενο ΓΟΣ, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί όπως κάθε ΓΟΣ ο οποίος τυγχάνει καταχρηστικός λόγω αντίθεσης προς την παρ. 6 ή 7 του άρθρου 2, δηλαδή ως απόλυτα άκυρος, και η ακυρότητα θα πρέπει να εξετάζεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο, όπως επιτάσσεται από την ανάγκη αποτελεσματικής προστασίας του καταναλωτή (πρβλ. *Βάρκα-Αδάμη*, Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, σ. 40). Για το ζήτημα του αυτεπάγγελτου ελέγχου της ακυρότητας των ΓΟΣ λόγω αδιαφάνειας κατά το στάδιο του ελέγχου περιεχομένου βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 313 επ., *Μπώλο*, Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, 2016, σελ. 108.

¹¹⁸⁴ *Δέλλιον*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 381-384, *των ιδίων*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών, §6 Π, αρ. 271, *ο ίδιος*, σε *Αλεξανδρίδου* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η έκδοση, σ. 95 και Ελληνικό-Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 120.

¹¹⁸⁵ *Δέλλιον*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 381.

διευκρινίσεων από τον προμηθευτή κατά τη σύναψη επιμέρους συναλλαγής ή ο ενδεχόμενα εύλογος τρόπος εφαρμογής του όρου στην πράξη εκ μέρους του θα αρκούσε για την εξάλειψη της επικινδυνότητάς του, κατά συνέπεια το τεκμήριο καταχρηστικότητας των αδιαφανών όρων στη συλλογική δίκη πρέπει να θεωρείται, κατά την ίδια άποψη, αμάχητο¹¹⁸⁶.

594. Αντίστοιχη αντιστροφή του βάρους της απόδειξης έχει υποστηριχθεί ότι θα μπορούσε να βασισθεί σε «τριπλή» συρροή αξιώσεων, ενδοσυμβατικής, αδικοπρακτικής και αξιώσεως εκ του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994, θεώρηση που επιτρέπει στον πληττόμενο καταναλωτή να εκμεταλλευθεί τα πλεονεκτήματα όλων των βάσεων, δηλ. και τον έλεγχο των όρων που ανήκει κυρίως στην ενδοσυμβατική ευθύνη δυνάμει του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, και την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες που προέρχεται παραδοσιακά από την αδικοπρακτική και την ιδιότυπη αντιστροφή του βάρους αποδείξεως. Ως παράδειγμα αναφέρεται ότι ο πελάτης της Τράπεζας αρκεί να επικαλεστεί και να αποδείξει την ένταξη του συγκεκριμένου γενικού όρου στη σύμβαση που συνήψε με την παρέχουσα υπηρεσίες Τράπεζα, τη ζημία που υπέστη και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της εφαρμογής του όρου και της ζημίας του. Κατά την άποψη αυτή, η εναγόμενη τράπεζα έχει το βάρος της αποδείξεως του ότι ο όρος δεν διαταράσσει το σύνολο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων του άρθρου 2 παρ. 6 ή ότι δεν υπάγεται σε ουδεμία από τις περιπτώσεις του άρθρου 2 παρ. 7¹¹⁸⁷.

(γ) Έλεγχος διαφάνειας στο πλαίσιο ατομικής και συλλογικής προστασίας

595. Ο έλεγχος διαφάνειας στο πλαίσιο της παροχής αφενός ατομικής και αφετέρου συλλογικής προστασίας στον καταναλωτή παρουσιάζει σημαντική διαφοροποίηση. Πράγματι, βασική διαφορά του ελέγχου διαφάνειας στο πλαίσιο της δίκης επί συλλογικής αγωγής σε σύγκριση με τον έλεγχο διαφάνειας στο πλαίσιο δίκης επί ατομικής αγωγής συνιστά η αξιολόγηση του κινδύνου που προκαλεί ένας αδιαφανής όρος για την δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψηφίου καταναλωτή και όχι η αξιολόγηση του όρου κατά τη σύναψη συγκεκριμένης σύμβασης. Όπως ήδη επισημάνθηκε¹¹⁸⁸, ο ίδιος συμβατικός όρος που κρίθηκε ως καταχρηστικός λόγω αδιαφάνειας στη δίκη επί συλλογικής αγωγής δεν αποκλείεται να αντιμετωπισθεί ως έγκυρος στην δίκη επί ατομικής αγωγής, αν αποδειχθεί ότι κατά τη σύναψη της συγκεκριμένης σύμβασης ο προμηθευτής παρέσχε στον καταναλωτή επαρκείς διευκρινήσεις για τη σημασία του, δυνατότητα που δεν παρέχεται στον χρήστη των ΓΟΣ στην συλλογική δίκη. Και από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων γίνεται δεκτό ότι, όταν υπόκειται προς κρίση συλλογική αγωγή νομιμοποιούμενης ενώσεως καταναλωτών, ο αφηρημένος κίνδυνος που ενσωματώνει ένας αδιαφανής όρος για την δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε

¹¹⁸⁶ Δέλλιον, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Π. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, σ. 382-383. Βλ. και Κόλια, Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, σ. 199, *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 306-311.

¹¹⁸⁷ Παντελίδου, Η χρήση Γενικών Όρων των Συναλλαγών από τον παρέχοντα υπηρεσίες, Νομικά Χρονικά, Ε.ΝΟ.Β.Ε. – Εκδόσεις Σάκκουλα, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2010, Τεύχος 64.

¹¹⁸⁸ Βλ. υπό ΙΧ.5(β) ανωτέρω.

υποψήφιου καταναλωτή οδηγεί στην κήρυξη ως άκυρου του σχετικού όρου, ακόμη και αν ο ενδεχόμενα εύλογος τρόπος εφαρμογής του όρου στην πράξη από τον προμηθευτή θα αρκούσε για την εξάλειψη της επικινδυνότητάς του¹¹⁸⁹.

(δ) Διεθνής δικαιοδοσία

596. Οι διαφορές που ανακύπτουν από την παραβίαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ επιλύονται από το δικαστήριο, το οποίο είναι εν γένει αρμόδιο για την επίλυση καταναλωτικών διαφορών μεταξύ καταναλωτών και χρηστών ΓΟΣ.
597. Ειδική προστατευτική ρύθμιση υφίσταται στην περίπτωση διασυννοριακών καταναλωτικών διαφορών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρα 15-17 Κανονισμού ΕΚ/44/2001 και ήδη 17-19 Κανονισμού ΕΕ/1215/2012 «*Βρυξέλλες Ι*»)¹¹⁹⁰. Ο κοινοτικός νομοθέτης έχει κρίνει ότι είναι σκόπιμο να προστατεύεται ο αδύναμος διάδικος με ευνοϊκότερους για τα συμφέροντά του κανόνες δικαιοδοσίας¹¹⁹¹. Ειδικότερα, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 16 του Κανονισμού ΕΚ/44/2001 (ήδη παρ. 1 άρθρου 18 του Κανονισμού ΕΕ/1215/2012), η αγωγή καταναλωτή κατά του αντισυμβαλλόμενου μπορεί να ασκηθεί είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο αντισυμβαλλόμενος είτε ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του καταναλωτή, ενώ σύμφωνα με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου η αγωγή του αντισυμβαλλόμενου κατά του καταναλωτή μπορεί να ασκηθεί μόνον ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής, χωρίς πάντως να θίγεται το δικαίωμα άσκησης ανταγωγής ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο είναι εκκρεμής η κύρια αγωγή δεν θίγεται (παρ. 3).

6. Εφαρμοστέο Δίκαιο

598. Εφαρμοστέο δίκαιο σε διαφορές που ανακύπτουν από την παραβίαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ είναι το δίκαιο που εν γένει εφαρμόζεται σε διασυννοριακές καταναλωτικές διαφορές μεταξύ καταναλωτών και χρηστών ΓΟΣ¹¹⁹².

¹¹⁸⁹ ΑΠ 1219/2001, *Paparseniou*, Griechisches Verbrauchervertragsrecht, §I.IV.2, σελ. 59. Για τις διαφορές του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο ένταξης μεταξύ ατομικής και συλλογικής αγωγής, για τη διαφορά των δικαιοδοτικών κριτηρίων ερμηνείας ασαφών ΓΟΣ μεταξύ ατομικής και συλλογικής δίκης και για τη διαφορά του ελέγχου διαφάνειας του περιεχομένου των ΓΟΣ στην ατομική και τη συλλογική δίκη βλ. και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 196 επ., αρ. 202 επ. και αρ. 301 επ. αντιστοίχως. Για τον έλεγχο διαφάνειας στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής βλ. και *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 172 επ., *Christodoulou*, Standard Contract Terms in Greece, σελ. 7.

¹¹⁹⁰ Για την διεθνή δικαιοδοσία σε καταναλωτικές διασυννοριακές διαφορές βλ. *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 13 και Ελληνικό – Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 19-20.

¹¹⁹¹ Προοίμιο Κανονισμού ΕΚ/44/2001, αρ. 13 και Κανονισμού 1215/2012, αρ. 18.

¹¹⁹² Για το εφαρμοστέο δίκαιο σε καταναλωτικές διασυννοριακές διαφορές βλ. *Αλεξανδρίδου Ελίζας* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 13-14 και Ελληνικό – Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 20-21.

599. Σε συμβάσεις που συνάπτονται από τις 17 Δεκεμβρίου 2009 και εφεξής¹¹⁹³, το εφαρμοστέο σε διασυνοριακές καταναλωτικές διαφορές δίκαιο προσδιορίζεται από τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Ιουνίου 2008 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (εφεξής «*Κανονισμός Ρώμη Ι*»). Αναλυτικότερα:

- 1) Ο γενικός κανόνας που θεσπίζεται στην παρ. 1 του άρθρου 6 του Κανονισμού Ρώμη Ι είναι ότι η σύμβαση που συνάπτει φυσικό πρόσωπο για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική του δραστηριότητα («ο καταναλωτής») με άλλο πρόσωπο που ενεργεί στο πλαίσιο της άσκησης της επαγγελματικής του δραστηριότητας («ο επαγγελματίας»), διέπεται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του, εφόσον ο επαγγελματίας: α) ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες στη χώρα όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του· ή β) με οιοδήποτε μέσο κατευθύνει αυτές τις δραστηριότητές του σε αυτή τη χώρα ή σε διάφορες χώρες μεταξύ των οποίων και η συγκεκριμένη χώρα, και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων. Ο κοινοτικός νομοθέτης έχει κρίνει ότι φαίνεται ενδεδειγμένη η προστασία συμβαλλομένων μερών που θεωρούνται ασθενέστερα μέσω κανόνων σύγκρουσης νόμων, οι οποίοι, σε σύγκριση με τους γενικούς κανόνες, είναι ευνοϊκότεροι για τα συμφέροντά τους¹¹⁹⁴. Όσον αφορά ειδικότερα τις συμβάσεις καταναλωτών, ο κανόνας σύγκρουσης νόμων θα πρέπει να επιτρέπει τη μείωση των δαπανών για την επίλυση διαφορών οι οποίες αφορούν συχνά αξιώσεις μικρής αξίας, και να λαμβάνει υπόψη την εξέλιξη των τεχνικών εξ αποστάσεως εμπορίας¹¹⁹⁵.
- 2) Τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο σε μια σύμβαση μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, η επιλογή αυτή δεν μπορεί, ωστόσο, να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία, σύμφωνα με το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο βάσει του ως άνω γενικού κανόνα, ελλείψει επιλογής (άρθρο 6 παρ. 2 Κανονισμού Ρώμη Ι). Οι καταναλωτές θα πρέπει να προστατεύονται με κανόνες της χώρας της συνήθους διαμονής τους, από τους οποίους δεν μπορεί να υπάρξει παρέκκλιση με συμφωνία, υπό την προϋπόθεση ότι η σύμβαση καταναλωτή έχει συναφθεί ως αποτέλεσμα των εμπορικών ή επαγγελματικών δραστηριοτήτων του επαγγελματία στη συγκεκριμένη αυτή χώρα. Η ίδια προστασία θα πρέπει να παρέχεται όταν ο επαγγελματίας, μολονότι δεν ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες στη χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, κατευθύνει με οιοδήποτε μέσο τις δραστηριότητές του στη χώρα αυτή ή σε διάφορες χώρες στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η χώρα αυτή, και

¹¹⁹³ Βλ. άρθρο 28 Κανονισμού ΕΚ/593/2008: (Διαχρονική εφαρμογή) «*Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στις συμβάσεις που συνάπτονται από τις 17 Δεκεμβρίου 2009*».

¹¹⁹⁴ Προοίμιο Κανονισμού ΕΚ/593/2008, αρ. 23.

¹¹⁹⁵ Προοίμιο Κανονισμού ΕΚ/593/2008, αρ. 24.

η σύμβαση συνάπτεται ως αποτέλεσμα των εν λόγω δραστηριοτήτων¹¹⁹⁶.

- 3) Στον γενικό κανόνα περιέχεται επιφύλαξη αναφορικά με τις συμβάσεις μεταφοράς (ρυθμίζονται από το άρθρο 5 του Κανονισμού Ρώμη I) και αναφορικά με τις συμβάσεις ασφάλισης (ρυθμίζονται από το άρθρο 7 του Κανονισμού Ρώμη I). Λόγω της ιδιομορφίας των συμβάσεων μεταφοράς και των συμβάσεων ασφάλισης, ειδικές διατάξεις θα πρέπει να εξασφαλίζουν επαρκές επίπεδο προστασίας των επιβατών και των ασφαλισμένων. Κατά συνέπεια, το άρθρο 6 δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται στο πλαίσιο των συγκεκριμένων αυτών συμβάσεων¹¹⁹⁷.
- 4) Οι παρ. 1 και 2 του άρθρου 6 του Κανονισμού Ρώμη I δεν εφαρμόζονται (άρθρο 6 παρ. 4 Κανονισμού Ρώμη I): α) στη σύμβαση παροχής υπηρεσιών, όταν οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του· β) στη σύμβαση μεταφοράς πλην των συμβάσεων που αφορούν οργανωμένο ταξίδι κατά την έννοια της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 1990, για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις γ) στη σύμβαση που αφορά εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου ή μίσθωση ακινήτου πλην των συμβάσεων που αφορούν δικαίωμα χρήσης ακινήτου υπό καθεστώς χρονομεριστικής μίσθωσης κατά την έννοια της οδηγίας 94/47/ΕΚ· δ) στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που συνιστούν χρηματοπιστωτικά μέσα και στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απαρτίζουν τους όρους και προϋποθέσεις που διέπουν την έκδοση ή προσφορά στο κοινό και τις δημόσιες προσφορές εξαγοράς κινητών αξιών καθώς και την κτήση και εξόφληση μεριδίων των οργανισμών συλλογικών επενδύσεων σε κινητές αξίες, στον βαθμό που οι δραστηριότητες αυτές δεν αποτελούν παροχή χρηματοπιστωτικής υπηρεσίας· ε) στη σύμβαση που έχει συναφθεί στο πλαίσιο συστήματος το οποίο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 παράγραφος 1 στοιχείο η' του Κανονισμού Ρώμη I.

600. Σε συμβάσεις που έχουν συναφθεί πριν από τις 17 Δεκεμβρίου 2009, το εφαρμοστέο σε διασυνοριακές καταναλωτικές διαφορές δίκαιο προσδιορίζεται από την Σύμβαση της Ρώμης του 1980 σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (80/934/ΕΟΚ)¹¹⁹⁸. Ειδικότερα:

- 1) Οι ειδικές προστατευτικές για τον καταναλωτή διατάξεις του άρθρου 5 της Σύμβασης της Ρώμης εφαρμόζονται στις συμβάσεις που έχουν ως

¹¹⁹⁶ Προοίμιο Κανονισμού ΕΚ/593/2008, αρ. 25.

¹¹⁹⁷ Βλ. το Προοίμιο Κανονισμού ΕΚ/593/2008, αρ. 32. Από προφανή παραδρομή στην ελληνική έκδοση αναφέρεται «Κατά συνέπεια, το άρθρο 6 θα πρέπει να εφαρμόζεται στο πλαίσιο των συγκεκριμένων αυτών συμβάσεων», σε αντίθεση με την αγγλική (“Therefore, Article 6 should not apply in the context of those particular contracts”), τη γαλλική (“Par conséquent, l'article 6 ne devrait pas s'appliquer dans le contexte de ces contrats spécifiques”) και τη γερμανική (“Deshalb sollte Artikel 6 nicht im Zusammenhang mit diesen besonderen Verträgen gelten”) έκδοση του Κανονισμού.

¹¹⁹⁸ Αλεξανδρίδου Ελίζας (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 13.

αντικείμενο την προμήθεια ενσωμάτων κινητών ή την παροχή υπηρεσιών σ' ένα πρόσωπο, τον καταναλωτή, για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητά του, καθώς και στις συμβάσεις που αφορούν τη χρηματοδότηση μιας τέτοιας συναλλαγής.

- 2) Η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του (i) αν, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, έγινε στη χώρα αυτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση και αν ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις (ii) αν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του καταναλωτή στη χώρα αυτή, ή (iii) αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων και ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή σε μια ξένη χώρα και έδωσε εκεί την παραγγελία, με την προϋπόθεση ότι το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον καταναλωτή να προβεί σε αγορά (άρθρο 5 παρ. 2 της Σύμβασης της Ρώμης). Εφόσον δεν έχει γίνει επιλογή δικαίου από τα μέρη, συμβάσεις που πραγματοποιούνται υπό τις περιγραφόμενες στην παράγραφο 2 του άρθρου 5 της Σύμβασης της Ρώμης συνθήκες διέπονται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του (άρθρο 5 παρ. 3 της Σύμβασης της Ρώμης). Μόνο ο «παθητικός» καταναλωτής απολαμβάνει, επομένως, την προστασία που προβλέπεται στο άρθρο 5 της Σύμβασης της Ρώμης, η οποία συνίσταται στην εφαρμογή των κανόνων αναγκαστικού δικαίου της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του, αν υπήρξε επιλογή δικαίου από τα συμβαλλόμενα μέρη, ή στην εφαρμογή του δικαίου της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή, αν δεν υπήρξε επιλογή δικαίου¹¹⁹⁹.
- 3) Το άρθρο 5 της Σύμβασης της Ρώμης δεν εφαρμόζεται: α) στη σύμβαση μεταφοράς και β) στη σύμβαση παροχής υπηρεσιών, όταν οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του (εφαρμόζεται, όμως, κατά την παρ. 5 του άρθρου 5 της Σύμβασης της Ρώμης, στις συμβάσεις που παρέχουν συνδυασμό μεταφοράς και στέγης αντί συνολικού τιμήματος).

7. Η αρχή της διαφάνειας εκτός Ν. 2251/1994

601. Τίθεται το ερώτημα αν είναι δυνατή η επέκταση του ελέγχου διαφάνειας και σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ μη καταναλωτών¹²⁰⁰.

¹¹⁹⁹ Αλεξανδρίδου Ελίζας (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, 1^η έκδοση, σ. 13-14 και Ελληνικό –Ενωσιακό, 2^η έκδοση, σ. 21.

¹²⁰⁰ Πρβλ. Schäfer, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 10 και 184 επ., Bruchner, Zinsrechnungsmethode bei Annuitätendarlehen im Lichte der BGH-Urteile vom 24. November 1988, WM 1988, 1876, Coester, in Staudinger BGB, Eckpfeiler des Zivilrechts, σελ. 270. Για το ζήτημα της προστασίας του ασθενέστερου μέρους κατά τη διαμόρφωση του περιεχομένου της σύμβασης και εκτός πεδίου εφαρμογής του Ν. 2251/1994 βλ. Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό

602. Συναφώς έχει υποστηριχθεί ότι και η εμπορική σύμβαση, όπως και η καταναλωτική, πρέπει να είναι διαφανής ως προς την εμπέλειά της. Από τον έμπορο απαιτείται, βέβαια, μεγαλύτερος βαθμός συναλλακτικής εμπειρίας, γνώσης και νομικοοικονομικής υποστήριξης, ο οποίος επιτρέπει πολλές φορές την πρόγνωση των συνεπειών ενός όρου που θα φαινόταν δυσνόητος για τον απλό καταναλωτή. Όμως, και στην εμπορική συναλλαγή η διαφάνεια, ως έκφραση της καλής πίστης, είναι εγγενής προϋπόθεση του κύρους εμπορικών γενικών όρων. Έτσι, με νόμιμη βάση τις ΑΚ 178-179, 281, 288 ή κατ' αναλογία το άρθρο 2§6 Ν. 2251/1994 ή τις διατάξεις του άρθρου 2§7 Ν. 2251/1994 που θεμελιώνουν τον έλεγχο διαφάνειας, πρέπει να κριθούν άκυρες και στις εμπορικές συναλλαγές οι ρήτρες εκείνες που χωρίς αποχρώντα λόγο και προϋποθέσεις επιτρέπουν στον προμηθευτή να αλλάξει μονομερώς τη δική του παροχή ή την αντιπαροχή του πελάτη ή άλλα σημαντικά στοιχεία της εμπορικής σύμβασης¹²⁰¹. Είναι χαρακτηριστικό ότι με επίκληση της αρχής της διαφάνειας η γερμανική νομολογία έχει κρίνει άκυρη τη ρήτρα εμπορικής σύμβασης διανομής, σύμφωνα με την οποία ο παραγωγός διατηρούσε το δικαίωμα να αλλάξει μονομερώς και χωρίς προϋποθέσεις την περιοχή δραστηριότητας του διανομέα¹²⁰².
603. Η προβληματική της επέκτασης των λύσεων που επιτυγχάνονται με την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας συνέχεται με τον γενικότερο προβληματισμό για την ρυθμιστική εμπέλεια των κοινοτικής προέλευσης νομοθετημάτων για την προστασία του καταναλωτή¹²⁰³. Η μεταφορά κοινοτικών Οδηγιών χωρίς σύνδεση με τους γενικούς κανόνες και χωρίς αξιοποίηση των νεοεισαγόμενων εκτιμήσεων σε όμοιες αξιολογικά περιπτώσεις οδηγεί σε εμφάνιση αξιολογικών αντινομιών στο εσωτερικό σύστημα της εθνικής έννομης τάξης¹²⁰⁴. Στη Γερμανία, όπου γίνεται δεκτό ότι η επιταγή της διαφάνειας, εφαρμόζεται και σε ρήτρες μη καταναλωτικών συμβάσεων¹²⁰⁵, η εν λόγω αρχή έχει ενσωματωθεί στον BGB. Επομένως, εφόσον ο νομοθέτης σταθμίσει ότι η αρχή της διαφάνειας θα πρέπει να εφαρμόζεται σε μη καταναλωτικές συμβάσεις, θα πρέπει να εξετάσει την

Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 759 επ.. Βλ. και σχετικές αναπτύξεις για την επίδραση που μπορεί να έχει το δίκαιο του καταναλωτή στις σχέσεις μεταξύ εμπόρων στο πλαίσιο της γαλλικής έννομης τάξης υπό IV.3(γ) ανωτέρω, αρ. 142.

¹²⁰¹ Βλ. για τη δυνατότητα αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων του Δικαίου των ΓΟΣ αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας, οι οποίες εφαρμόζονται ευθέως στη σχέση προμηθευτή και καταναλωτή, και σε άλλες περιπτώσεις που φαίνεται ότι ο ασθενέστερος συμβαλλόμενος βρίσκεται σε αντίστοιχα μειονεκτική θέση έναντι του ισχυρού αντισυμβαλλομένου, και υπό αρ. 316 ανωτέρω.

¹²⁰² BGHZ 93, σ. 29, 47, 53, BGH της 25.5.1988 ZIP 1988, σ. 1186. *Μεντή*, Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, 1η έκδοση, σ. 70-71.

¹²⁰³ Για τον σχετικό προβληματισμό βλ. *Δέλλιον*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Ι. Ο Καταναλωτής ως υποκείμενο έννομης προστασίας, ιδίως σ. 7 επ..

¹²⁰⁴ *Δέλλιον*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Ι. Ο Καταναλωτής ως υποκείμενο έννομης προστασίας, σ. 7.

¹²⁰⁵ *Armbrüster*, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 441.

επιλογή να τεθούν διατάξεις προστασίας από την αδιαφάνεια στον Αστικό Κώδικα¹²⁰⁶.

604. Ακόμα και αν δεν ακολουθήσει νομοθετική παρέμβαση με την ρητή πρόβλεψη του ελέγχου διαφάνειας στις μη καταναλωτικές συμβάσεις, οι γενικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα παρέχουν τη δυνατότητα ελέγχου διαφάνειας και στις συμβάσεις μεταξύ εμπόρων. Όπως η ρύθμιση του Ν. 703/1977 (και ήδη του Ν. 3959/2011, ο οποίος κατήργησε τον Ν. 703/1977) αναφορικά με τη δυνατότητα υποβολής της αποθετικής ελευθερίας συνάψεως μιας σύμβασης στον θεσπιζόμενο με το άρθρο 281 ΑΚ έλεγχο της καταχρηστικότητας πρέπει να οδηγήσει σε νέα κατανόηση της περιεχόμενης στο άρθρο 281 ΑΚ *ratio legis*, υπό το φως της ερειδόμενης και στο άρθρο 2 του Ν. 703/1977 και ήδη στο άρθρο 2 του Ν. 3959/2011 («Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης») σύγχρονης δογματικής διαγνώσεως¹²⁰⁷, έτσι και η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ θέτει το ερώτημα κατά πόσο οι γενικές ρήτρες του ΑΚ, ιδίως των άρθρων 288 ΑΚ και 281 ΑΚ δύνανται να αποτελέσουν το νομικό θεμέλιο για τον έλεγχο διαφάνειας συμβατικών όρων που αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Δεδομένου ότι γίνεται δεκτό ότι η γενική ρήτρα της παραγράφου 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 εξειδικεύει την ΑΚ 281 και κατ' επέκταση την αρχή της καλής πίστης στον χώρο των ΓΟΣ, η παροχή προστασίας και στο μικρέμπορο με βάση απευθείας εφαρμογή των γενικών ρητρών του ΑΚ δεν θα πρέπει να αποκλειστεί, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους στη συγκεκριμένη περίπτωση¹²⁰⁸.

8. Διαπιστώσεις από τη μελέτη ειδικότερων ζητημάτων που θέτει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ

605. Συνοψίζοντας, η μελέτη των προαναφερθέντων ειδικότερων ζητημάτων οδηγεί στις ακόλουθες διαπιστώσεις:
- 1) Η συνολική θεώρηση της σύμβασης θα πρέπει να αποτελεί κριτήριο του ελέγχου διαφάνειας, ώστε συμβατική ρήτρα, η οποία εξεταζόμενη απομονωμένη από την υπόλοιπη σύμβαση θα έπρεπε να κριθεί ως

¹²⁰⁶ Για τις συγκρουόμενες απόψεις αφενός για την μη νόθευση του φιλελεύθερου προτύπου του ΑΚ και αφετέρου για την ανάγκη του εμπλουτισμού του γενικού Ιδιωτικού Δικαίου με σύγχρονο αξιολογικό υλικό βλ. *Δέλλιος*, Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Ι. Ο Καταναλωτής ως υποκείμενο έννομης προστασίας, σ. 1 επ..

¹²⁰⁷ *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 255.

¹²⁰⁸ *Λελεντζή*, Ο έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 2002, σ. 297-300. Για τις διαφορές του ελέγχου διαφάνειας σε συμβάσεις μεταξύ εμπόρων σε σχέση με τον έλεγχο διαφάνειας σε συμβάσεις με καταναλωτές βλ. και *Schäfer*, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, σ. 184 επ., ο οποίος εντοπίζει τη βασική διαφοροποίηση στον ορίζοντα κατανόησης των εμπόρων, καταφάσκοντας την εγκυρότητα ΓΟΣ μεταξύ εμπόρων, σύμφωνα με τον οποίο το δάνειο θα τοκίζεται με βάση το ύψος του κεφαλαίου κατά το τέλος του προηγούμενου έτους, ανεξάρτητα από καταβολές κεφαλαίου που έχουν μεσολαβήσει, ο οποίος έχει κριθεί αδιαφανής σε συμβάσεις με καταναλωτές με την απόφαση του ΒGH της 24.11.1988. Περαιτέρω, επισημαίνει και την ταχύτητα και την έλλειψη πολυπλοκότητας που πρέπει να χαρακτηρίζει τις εμπορικές συναλλαγές, που θα δικαιολογούσε να τίθεται το κείμενο των ΓΟΣ στη διάθεση του αντισυμβαλλομένου εμπόρου μόνο εφόσον αυτός το ζητήσει ρητά.

αδιαφανής, να δύναται να μην αξιολογηθεί ως αδιαφανής ενόψει του συνολικού περιεχομένου της σύμβασης.

- 2) Οι εν στενή εννοία δηλωτικές ρήτρες, ήτοι οι συμβατικές ρήτρες που απλώς επαναλαμβάνουν νομοθετικές διατάξεις και συμφωνούν καθόλα με αυτές, δεν υπόκεινται σε έλεγχο διαφάνειας. Αντιθέτως, ο έλεγχος διαφάνειας δεν αποκλείεται στην περίπτωση των εν ευρεία εννοία δηλωτικών ρητρών, η διατύπωση των οποίων διαφέρει από τις νομοθετικές διατάξεις, το περιεχόμενο των οποίων αποδίδουν.
- 3) Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο έλεγχος διαφάνειας έχει, εκτός από ποιοτική διάσταση, και ποσοτική διάσταση, ώστε η κρίση περί αδιαφάνειας ενός ΓΟΣ να προϋποθέτει ότι δεν επιτυγχάνεται με τη διατύπωσή του το αξιόσιμο μέτρο διαφάνειας. Το μέτρο της απαιτητέας διαφάνειας προσδιορίζεται από το πλαίσιο των συναλλαγών στο οποίο εντάσσεται (συναλλαγές με καταναλωτές μη εμπόρους θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι έχουν αυξημένο μέτρο διαφάνειας σε σχέση με συναλλαγές με εμπόρους – τελικούς καταναλωτές), από το αντικείμενο του υπό κρίση όρου (όροι με οικονομικές συνέπειες θα πρέπει να θεωρηθεί ότι έχουν αυξημένο μέτρο διαφάνειας σε σχέση με όρους χωρίς τέτοιες συνέπειες), από το χρόνο της δέσμευσης (συμβάσεις με μακροπρόθεσμες συνέπειες είναι ορθό να γίνει δεκτό ότι παρουσιάζουν αυξημένες απαιτήσεις διαφάνειας). Αντιθέτως, ο βαθμός διαφάνειας που αξιώνεται από τον νομοθέτη για τη νομιμότητα μιας ρύθμισης δεν αποτελεί μέτρο της αξιόσιμης διαφάνειας (ο πήχης θα ετίθετο εξαιρετικά χαμηλά). Περαιτέρω, οι ασάφειες στη διατύπωση οδηγούν σε παράβαση της αρχής της διαφάνειας μόνο όταν η γλώσσα επιτρέπει την επίτευξη περισσότερης σαφήνειας.
- 4) Σε έλεγχο διαφάνειας υπόκεινται και οι ΓΟΣ του χρηματοοικονομικού τομέα, για τους οποίους η Οδηγία 93/13 προβλέπει εξαιρέσεις, καθώς ο Έλληνας νομοθέτης δεν περιέλαβε συνειδητά στο Ν. 2251/1994 τις εν λόγω εξαιρέσεις, επεκτείνοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τον έλεγχο διαφάνειας και στους ανωτέρω ΓΟΣ του χρηματοοικονομικού τομέα.
- 5) Αναφορικά με τα δικονομικά ζητήματα που θέτει ο έλεγχος διαφάνειας, τα πορίσματα της παρούσας μελέτης είναι τα ακόλουθα: (i) ο έλεγχος διαφάνειας διενεργείται αυτεπαγγέλτως από τον δικάζοντα δικαστή, συνεπώς η αδιαφάνεια των ΓΟΣ δεν απαιτείται να προταθεί από τον καταναλωτή, προκειμένου να ληφθεί υπόψη, (ii) υφίσταται τεκμήριο καταχρηστικότητας των αδιαφανών ΓΟΣ, το οποίο είναι μαχητό στο πλαίσιο της δίκης επί ατομικής αγωγής και αμάχητο στη δίκη επί συλλογικής αγωγής, (iii) ο έλεγχος διαφάνειας στο πλαίσιο της ατομικής δίκης διαφοροποιείται ουσιωδώς από τον έλεγχο διαφάνειας στο πλαίσιο της συλλογικής δίκης, καθώς στο πλαίσιο της συλλογικής δίκης αξιολογείται ο κίνδυνος που προκαλεί ο υπό κρίση ΓΟΣ για τη δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση κάθε υποψηφίου καταναλωτή και όχι ο κίνδυνος που προκαλεί ο υπό κρίση ΓΟΣ στο πλαίσιο της συγκεκριμένης σύμβασης και (iv) οι διαφορές που ανακύπτουν από την παραβίαση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ επιλύονται από το δικαστήριο, το οποίο είναι εν γένει αρμόδιο για την επίλυση

καταναλωτικών διαφορών μεταξύ καταναλωτών και χρηστών ΓΟΣ (άρθρα 15-17 Κανονισμού ΕΚ/44/2001 και ήδη 17-19 Κανονισμού ΕΕ/1215/2012 «*Βρυξέλλες Ι*»).

- 6) Εφαρμοστέο δίκαιο σε διαφορές που ανακύπτουν από την παραβίαση της αρχής της διαφάνειας είναι το δίκαιο που εν γένει εφαρμόζεται σε διασυνοριακές καταναλωτικές διαφορές μεταξύ καταναλωτών και χρηστών ΓΟΣ (ιδίως άρθρο 6 Κανονισμού Ρώμη Ι).
- 7) Η επέκταση του ελέγχου διαφάνειας και σε συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ μη καταναλωτών δεν θα πρέπει να αποκλείεται, καθώς η διαφάνεια αποτελεί εξειδίκευση της αρχής της καλής πίστης, συνεπώς μπορεί να τύχει εφαρμογής και σε μη καταναλωτικές σχέσεις μέσω των γενικών ρητρών του Αστικού Κώδικα.

Χ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Σύνοψη πορισμάτων

606. **Το αντικείμενο της μελέτης: η «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ»:** Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η αρχή της διαφάνειας των Γενικών Όρων Συναλλαγών (ΓΟΣ)¹²⁰⁹, δηλαδή, σύμφωνα με τον νομοθετικό ορισμό του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 2251/1994, των συμβατικών όρων που έχουν διατυπωθεί εκ των προτέρων για μελλοντικές συμβάσεις, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ προμηθευτή¹²¹⁰ και καταναλωτή¹²¹¹. Πρόκειται για τη γενική αρχή¹²¹² που επιτάσσει, σε αδρές γραμμές και σύμφωνα με τη διατύπωση σειράς αποφάσεων Ελληνικών Δικαστηρίων που την επικαλούνται¹²¹³, οι ΓΟΣ «να παρουσιάζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών κατά τρόπο ορισμένο, ορθό και σαφή». Η επίκλησή της από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων είναι πλέον συχνή¹²¹⁴, ιδίως στο πλαίσιο δικαστικού ελέγχου συμβάσεων που συνάπτονται από καταναλωτές με τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρείες¹²¹⁵. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αποτελεί μέρος της σύγχρονης απάντησης του Δικαίου στο αίτημα της κοινωνίας για την προστασία του καταναλωτή που, δικαιολογημένα, λόγω της εγγενούς ανισορροπίας μεταξύ της ισχύος του προμηθευτή και του καταναλωτή, προβάλλεται διεθνώς ιδίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες¹²¹⁶. Η απάντηση αυτή δίδεται στην Ελλάδα με σειρά νομοθετημάτων ιδίως ενωσιακής προέλευσης, κεντρική θέση μεταξύ των οποίων έχει ο Ν. 2251/1994 «προστασία των καταναλωτών»¹²¹⁷. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ αποτελεί μια από τις βασικές γενικές αρχές που διατρέχουν τις διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 (όπως έχουν τροποποιηθεί)¹²¹⁸, με τις οποίες ενσωματώνεται στο ελληνικό δίκαιο η Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 5ης Απριλίου 1993 σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές¹²¹⁹.

¹²⁰⁹ Αναλυτικότερα για την έννοια των ΓΟΣ βλ. στο Κεφάλαιο II.1, αρ. 35, υπό (1). Σύνοψη εξέταση των βασικών εννοιών του Δικαίου των ΓΟΣ περιέχεται στο Κεφάλαιο II.1 της παρούσας μελέτης. Όμοια με τους ΓΟΣ αντιμετωπίζονται οι συμβατικοί όροι σε συμβάσεις μεταξύ ενός προμηθευτή και ενός καταναλωτή που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, για τους οποίους βλ. στο Κεφάλαιο II.1, αρ. 35, υπό (4).

¹²¹⁰ Για την έννοια του προμηθευτή βλ. στο Κεφάλαιο II.1, αρ. 35, υπό (2).

¹²¹¹ Για την έννοια του καταναλωτή βλ. στο Κεφάλαιο II.1, αρ. 35, υπό (3).

¹²¹² Για τη νομική φύση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ ως γενικής αρχής του δικαίου βλ. υπό III.3 (α), αρ. 75 επ..

¹²¹³ Βλ. υπό III.2(α), αρ. 62 επ..

¹²¹⁴ Αναλυτική παράθεση των πορισμάτων της νομολογίας, ιδίως των Ελληνικών Δικαστηρίων, επιχειρείται υπό το Κεφάλαιο VII, βλ. και III.2(α), αρ. 62 επ..

¹²¹⁵ Για το ειδικότερο ενδιαφέρον που παρουσιάζει η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο του υποσυστήματος προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών βλ. υπό I.3(δ) αρ. 30, καθώς και IX.4, αρ. 587 επ..

¹²¹⁶ Για το αίτημα για την προστασία του καταναλωτή βλ. υπό I.1(α), αρ. 1 επ..

¹²¹⁷ Για την εν γένει απάντηση του Δικαίου στο αίτημα για την προστασία του καταναλωτή βλ. υπό I.1(β), αρ. 5 επ..

¹²¹⁸ Βλ. υπό III.3(α), αρ. 75 επ., για την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ως γενική αρχή.

¹²¹⁹ Βλ. για την αρχή της διαφάνειας στο πλαίσιο της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ υπό IV.3, αρ. 111 επ..

607. **Η σημασία της εγγύτερης επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ:** Βασικός σκοπός της μελέτης ήταν να εμπλουτίσει τη μάλλον περιορισμένη θεωρητική συζήτηση επί της αρχής αυτής στην χώρα μας, αναδεικνύοντας το ιδιαίτερο δογματικό ενδιαφέρον που αυτή παρουσιάζει (ενδεικτικώς ως παράδειγμα δικαστικής περαιτέρω διάπλασης του δικαίου¹²²⁰, ως παράδειγμα της μετασχηματιστικής λειτουργίας των γενικών ρητρών¹²²¹, ως παράδειγμα επίδρασης του ενωσιακού δικαίου στο αστικό δίκαιο των κρατών μελών¹²²², ως εκδήλωση του ενωσιακού «προτύπου πληροφόρησης»¹²²³ και ως δικαϊκή αρχή τόσο του ενωσιακού δικαίου, όσο και του εθνικού αστικού δικαίου¹²²⁴). Περαιτέρω, δεν παραβλέφθηκε κατά την εκπόνηση της διατριβής η αξιολογη πρακτική διάσταση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, καθώς φιλοδοξία του γράφοντος ήταν με την επεξεργασία της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ να αξιολογήσει και να συστηματοποιήσει τα πορίσματα της νομολογίας επί της αρχής αυτής¹²²⁵, καθώς και να συγκεράσει τις αντιπαρατιθέμενες απόψεις που φαίνεται να επικρατούν στον νομικό κόσμο αναφορικά με την αρχή αυτή. Πιο συγκεκριμένα, από τη μια πλευρά αξιώνεται (σε ορισμένες περιπτώσεις αυθαίρετα) η εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας εν είδει «μαγικής φόρμουλας», και από την άλλη πλευρά διατυπώνεται κατά της αρχής της διαφάνειας η αιτίαση ότι συνιστά περιττό βάρος για τους προμηθευτές, δημιουργώντας εξωπραγματικές απαιτήσεις για τη διαμόρφωση του κειμένου των ΓΟΣ, χωρίς πραγματικά οφέλη για τους καταναλωτές¹²²⁶. Η συστηματική επισκόπηση της αρχής της διαφάνειας και η σαφής οριοθέτηση αυτής καθιστά δυποκειμενικά ελέγξιμη και συνεπώς πειστικότερη την εφαρμογή της στις περιπτώσεις εκείνες που ορθά γίνεται επίκλησή της¹²²⁷, περιορίζοντας τις αντιδικίες¹²²⁸. Εξάλλου, η μελέτη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ συμβάλλει στην αρτιότερη σύνταξη συμβάσεων¹²²⁹ και, συνακόλουθα, στον περιορισμό των αμφισβητήσεων μεταξύ των συμβαλλομένων κοινωνιών, αλλά παρέχει και εργαλεία χρήσιμα για την επιτυχέστερη διατύπωση νομοθετικών κειμένων¹²³⁰.

608. **Μέθοδος γνωστικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ:** Για τη γνωστική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ αξιοποιήθηκαν, κατά την εκπόνηση της διατριβής, τα γενικώς αποδεκτά εργαλεία της

¹²²⁰ Βλ. υπό I.2(β)(i), αρ. 18.

¹²²¹ Βλ. υπό III.3(α)(ii), αρ. 90.

¹²²² Βλ. υπό I.2(β)(ii), αρ. 19.

¹²²³ Βλ. υπό I.2(β)(iii), αρ. 20.

¹²²⁴ Βλ. υπό I.2(β)(iv), αρ. 21-22.

¹²²⁵ Βλ. υπό I.2(α)(i), αρ. 12, και υπό το Κεφάλαιο VII.

¹²²⁶ Βλ. για την οριοθέτηση της αρχής της διαφάνειας ως εργαλείο νομιμοποίησής της υπό I.2(α)(iii), αρ. 14.

¹²²⁷ Βλ. υπό I.2(α)(iii), αρ. 14.

¹²²⁸ Βλ. υπό I.2(α)(ii), αρ. 13.

¹²²⁹ Βλ. υπό I.2(α)(iv), αρ. 15.

¹²³⁰ Βλ. υπό I.2(α)(v), αρ. 16.

μεθοδολογίας του δικαίου για την ερμηνεία των κανόνων δικαίου¹²³¹ (ιδίως η γραμματική ερμηνεία, η συστηματική ερμηνεία, η ιστορική ερμηνεία, η τελεολογική ερμηνεία, αλλά και η μελέτη υπό το φως της νομολογίας των δικαστηρίων¹²³² και της μικροσυγκριτικής των δικαίων¹²³³).

609. **Δομή της μελέτης:** Για τη διερεύνηση των ανωτέρω βασικών ζητημάτων που σχετίζονται με την αρχή της διαφάνειας προκρίθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης (η δομή της οποίας ήδη περιγράφηκε αναλυτικότερα στην εισαγωγή¹²³⁴) η συστηματική τους θεώρηση ως ακολούθως: *Πρώτον*, στην εισαγωγή της παρούσας διατριβής παρουσιάστηκαν προϋποθέστικα ορισμένα βασικά δεδομένα αναφορικά με την «αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ», η οποία αποτελεί το αντικείμενο της μελέτης, εξηγήθηκε η σημασία της εγγύτερης επισκόπησης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, παρατέθηκε η μέθοδος γνωστικής προσέγγισης της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ που ακολουθήθηκε στο πλαίσιο της διατριβής και εκτέθηκε η δομή της μελέτης. *Δεύτερον*, επιχειρήθηκε να διαμορφωθεί η απαραίτητη προϋπόθεση του αναγνώστη για το πρόβλημα των ΓΟΣ¹²³⁵. *Τρίτον*, επιχειρήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης γραμματική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ (με εξέταση της γραμματικής διατύπωσης των διατάξεων στις οποίες θεμελιώνεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ και με αξιολόγηση της ορολογίας «αρχή της διαφάνειας»)¹²³⁶. *Τέταρτον*, ακολούθησε ιστορική προσέγγιση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, με θεώρηση της εξελικτικής της διαμόρφωσης¹²³⁷. *Πέμπτον*, επιχειρήθηκε θεώρηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ υπό το πρίσμα των υποσυστημάτων στα οποία εντάσσεται¹²³⁸. *Έκτον*, επιχειρήθηκε τελεολογική θεώρηση της αρχής της διαφάνειας¹²³⁹. *Έβδομον*, εξετάστηκαν οι ειδικότερες εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας¹²⁴⁰. *Όγδοον*, σε διακριτό κεφάλαιο εξετάστηκε η σχέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης¹²⁴¹. *Ένατον*, ιδιαίτερο κεφάλαιο αφιερώθηκε για την εξέταση των ειδικών ζητημάτων που ανακύπτουν από τη μελέτη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ¹²⁴². *Δέκατον*, συνοψίστηκαν τα πορίσματα της μελέτης, διατυπώθηκαν προτάσεις de lege ferenda και η διατριβή ολοκληρώθηκε με τη συνολική αποτίμηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ.

¹²³¹ Βλ. υπό Ι.3(α), αρ. 23 επ..

¹²³² Βλ. υπό Ι.3(β), αρ. 28.

¹²³³ Βλ. υπό Ι.3(γ), αρ. 29.

¹²³⁴ Για αναλυτικότερη διάρθρωση της δομής της παρούσας μελέτης βλ. υπό Ι.4, αρ. 31 επ..

¹²³⁵ Βλ. υπό Κεφ. ΙΙ.

¹²³⁶ Βλ. υπό Κεφ. ΙΙΙ.

¹²³⁷ Βλ. υπό Κεφ. ΙV.

¹²³⁸ Βλ. υπό Κεφ. V.

¹²³⁹ Βλ. υπό Κεφ. VI.

¹²⁴⁰ Βλ. υπό Κεφ. VII.

¹²⁴¹ Βλ. υπό Κεφ. VIII.

¹²⁴² Βλ. υπό Κεφ. IX.

610. **Διαπιστώσεις:** Οι διαπιστώσεις από την ανωτέρω συστηματική προσέγγιση των ζητημάτων που σχετίζονται με την αρχή της διαφάνειας συγκεφαλαιώθηκαν ήδη στην κατακλείδα των σχετικών κεφαλαίων¹²⁴³ και δεν κρίνεται σκόπιμο να επαναληφθούν. Στο σημείο αυτό θα συγκεφαλαιωθούν μόνο τα κύρια πορίσματα της μελέτης αυτής από την προσέγγιση της έννοιας της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ¹²⁴⁴, της νομικής φύσης της¹²⁴⁵, των παραγόντων που οδήγησαν στη διαμόρφωσή της¹²⁴⁶, της θεμελίωσής της στο νόμο¹²⁴⁷, των ειδικότερων προϋποθέσεων εφαρμογής αυτής¹²⁴⁸, του αντικειμένου της¹²⁴⁹, των εννόμων συνεπειών της¹²⁵⁰, των τιθέμενων από το Σύνταγμα και το ενωσιακό δίκαιο ορίων αυτής¹²⁵¹ και της θέσης της στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου¹²⁵², με έμφαση στην οριοθέτηση του ελέγχου διαφάνειας έναντι των άλλων κατηγοριών ελέγχου των ΓΟΣ¹²⁵³. Τα πορίσματα αυτά μπορούν να συνοψισθούν ως ακολούθως:

1) Η έννοια της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ και η νομική φύση της

611. Η προσπάθεια διαμόρφωσης επαρκούς ορισμού της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ μέσω προσδιορισμού του προσεχούς γένους και της ειδοποιού διαφοράς οδήγησε στα ακόλουθα συμπεράσματα¹²⁵⁴:

(α) Το προσεχές γένος στο οποίο δύναται να υπαχθεί με ασφάλεια η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ είναι οι «γενικές αρχές του δικαίου» και όχι η θεσμική αρχή της διαφάνειας (ήτοι η αρχή επιβολής της νομιμότητας, του σεβασμού της ισονομίας και της αξιοκρατίας, της ομαλής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών, της χρηστής διαχείρισης του δημοσίου χρήματος, της ορθολογικής λειτουργίας της αγοράς, του υγιούς ανταγωνισμού, της ενημέρωσης του πολίτη).

(β) Είναι εύστοχη η χρήση του όρου «αρχή» αντί του όρου «επιταγή» της διαφάνειας των ΓΟΣ στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης (σε αντίθεση με την γερμανική έννομη τάξη, στο πλαίσιο της οποίας γίνεται

¹²⁴³ Βλ. υπό Π.3 (αρ. 58), ΠΙ.4 (αρ. 98), ΙV.5 (αρ. 177), V.7 (αρ. 334), VI.4 (αρ. 358), VII.10 (αρ. 565), VIII.3 (αρ. 579) και IX.8 (αρ. 605).

¹²⁴⁴ Βλ. υπό Κεφ. ΠΙ.

¹²⁴⁵ Βλ. υπό Κεφ. ΠΙ.3(α) (αρ. 75 επ.).

¹²⁴⁶ Βλ. υπό Κεφ. ΙV.

¹²⁴⁷ Βλ. υπό Κεφ. V.2 (αρ. 183 επ.).

¹²⁴⁸ Βλ. υπό Κεφ. V.2 (ιδίως αρ. 188 επ., 198 επ. και 262 επ.).

¹²⁴⁹ Βλ. υπό Κεφ. VII και VIII.

¹²⁵⁰ Βλ. υπό Κεφ. V.2(β)(iii) (αρ. 196), V.2(γ)(iii) (αρ. 215) και V.2(δ)(v) (αρ. 267 επ.).

¹²⁵¹ Βλ. υπό Κεφ. V.6 (αρ. 328 επ.).

¹²⁵² Βλ. υπό Κεφ. V.

¹²⁵³ Βλ. υπό Κεφ. V.2 (αρ. 183 επ.).

¹²⁵⁴ Βλ. αναλυτικότερα υπό Κεφ. ΠΙ.

εκτεταμένη χρήση της ορολογίας «επιταγή της διαφάνειας» ή «*Transparenzgebot*»), καθώς ο όρος «αρχή» ορθά προσανατολίζει στη σύλληψη της «αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ» ως φέροντος στοιχείου των ρυθμίσεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και όχι απλώς ως μεμονωμένου κανόνα δικαίου.

(γ) Το δεύτερο σκέλος του όρου «αρχή της διαφάνειας», δηλαδή η «διαφάνεια» είναι έννοια η οποία, όπως με ακρίβεια έχει επισημανθεί στη θεωρία, «ενώ δεν στερείται αξιολογικού περιεχομένου, είναι εντούτοις, λόγω της ευρύτατα αφηρημένης διασκευής της, ανεπίδεκτη ακριβούς εννοιολογικής οριοθέτησεως και ακατάλληλη για απευθείας εφαρμογή στο συγκεκριμένο βιοτικό πραγματικό»¹²⁵⁵. Ο όρος «διαφάνεια» είναι, ενόψει της γενικότητάς του, ικανός να αποδώσει το πλήθος των περιπτώσεων που έχουν υπαχθεί από τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων στην αρχή της διαφάνειας. Ως νομική έννοια, η «διαφάνεια» θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως λειτουργική έννοια, της οποίας η κατανόηση προϋποθέτει αναγωγή στην λειτουργία που επιτελεί και στον σκοπό που επιδιώκει. Η λειτουργία αυτή συμπυκνώνεται στην πρόταση ότι «οι ΓΟΣ θα πρέπει να παρέχουν στον καταναλωτή την δυνατότητα να γνωρίζει εκ των προτέρων το εύρος (τρόπο, διάρκεια και μέγεθος) της συμβατικής του δέσμευσης». Υπό αυτό το πρίσμα, ικανοποιητικός θα πρέπει να θεωρηθεί ένας λειτουργικός ορισμός της αρχής της διαφάνειας, στον οποίο θα παρατίθενται οι εκφάνσεις που θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι έχει η αρχή της διαφάνειας¹²⁵⁶.

(δ) Συνεπώς, η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ μπορεί να οριστεί ως η γενική αρχή του δικαίου που επιτάσσει οι ΓΟΣ να είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή, κατανοητό, ορισμένο ή οριστό, ορθό, πλήρη και μη παραπλανητικό, ως προς τη διατύπωση και ως προς το περιεχόμενο, περαιτέρω δε τόσο ως προς την τιμή της παροχής/αντιπαροχής (*Preisklarheit*), όσο και ως προς την έννομη θέση (δικαιώματα/υποχρεώσεις των συμβαλλομένων, *Rechtsklarheit*), ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να διαγνώσει εκ των προτέρων την εμβέλεια (κατά τρόπο, χρόνο και ποσό) της συμβατικής δέσμευσής του.

2) Οι παράγοντες που οδήγησαν στη διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

612. Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ διαμορφώθηκε¹²⁵⁷ αρχικά από την γερμανική νομολογία υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος AGB-Gesetz ως «φέρων στοιχείο» (*“tragendes Prinzip”*) του Δικαίου των ΓΟΣ. Στο πλαίσιο της εφαρμογής της γενικής ρήτρας της καλής πίστης διαπλάσθηκε νομολογιακά, μετά από σταθερά επαναλαμβανόμενη ομοιόμορφη συγκεκριμενοποίηση, ένα

¹²⁵⁵ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 139. Βλ. ανωτέρω υπό αρ. 96.

¹²⁵⁶ Για τις εκφάνσεις της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. το Κεφάλαιο VII της παρούσας μελέτης.

¹²⁵⁷ Για την ιστορική εξέλιξη της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. το Κεφάλαιο IV της παρούσας μελέτης.

ειδικότερο τυποποιημένο πραγματικό με όλα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά ενός νέου αυτοτελούς κανόνα δικαίου, που ουσιαστικά ελάχιστα έχει πλέον να κάνει με τον αρχικό σχεδιασμό του νομοθέτη (όπως μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχει συμβεί και στο πλαίσιο του άρθρου 281 ΑΚ αναφορικά με τον θεσμό της αποδυναμώσεως δικαιώματος¹²⁵⁸). Η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας από τα γερμανικά δικαστήρια μπορεί να θεωρηθεί χαρακτηριστικό παράδειγμα δημιουργίας νέου νομικού μορφώματος, δυνάμει δικαιοπλαστικής εξουσίας που παρέχεται στο δικαστή βάσει κάποιας γενικής δικαιοηθικής αρχής, ήδη θετικοποιημένης στο δίκαιο του Αστικού Κώδικα, και της αυξημένης δύναμης πειθούς που αυτή φέρει¹²⁵⁹.

613. Ιδιαίτερη συμβολή στη ρητή διατύπωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο Ν. 2251/1994 έχει το ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ), το οποίο με την απόφασή του στην υπόθεση Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών της 10.05.2001 (C-144/1999) έκρινε ότι ένα κράτος μέλος δεν ανταποκρίνεται στην υποχρέωση μεταφοράς της ρύθμισης των άρθρων 4 παρ. 2 και 5 της Οδηγίας 93/13 στην εσωτερική έννομη τάξη μέσω μιας πάγιας σχετικής νομολογίας των εθνικών του δικαστηρίων, χωρίς να έχει κάνει ειδική νομοθετική πρόβλεψη της ανάγκης διαφάνειας των όρων που δεν απετέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Στη συνέχεια και ο Γερμανός νομοθέτης, λαμβάνοντας υπόψη την εν λόγω απόφαση του ΔΕΚ (ήδη ΔΕΕ), κατοχύρωσε ρητώς στην § 307.1 BGB την αρχή της διαφάνειας (στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ), την οποία ήδη εφάρμοζε η νομολογία των γερμανικών δικαστηρίων.
614. Στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, ο έλεγχος δυνάμει της αρχής της διαφάνειας με βάση τις διατάξεις του Ν. 2251/1994 πριν την τροποποίησή του από τον Ν. 3587/2007 διενεργούνταν κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ, χωρίς να αποκλείεται ρήτρες ιδιαίτερα δυσνόητες (και κατά τούτο αδιαφανείς) να θεωρηθούν μη εντασσόμενες στην σύμβαση στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης και ρήτρες πολυσήμαντες να ερμηνευθούν υπέρ του καταναλωτή στο πλαίσιο ερμηνείας των ΓΟΣ. Με τον Ν. 3587/2007 περιελήφθη στον Ν. 2251/1994 η ρητή επιταγή οι γενικοί όροι συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους. Η τροποποίηση του άρθρου 2 παρ. 2 εδ. α' του νόμου 2251/1994 από τον Έλληνα νομοθέτη δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως *ex lege* περιορισμός του ελέγχου διαφάνειας κατά το στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, καθώς δεν συνάγεται πρόθεση του νομοθέτη να καταργήσει τον έλεγχο διαφάνειας στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ¹²⁶⁰.

¹²⁵⁸ Για τη διάπλαση του θεσμού της αποδυνάμωσης δικαιώματος από μεθοδολογικής σκοπιάς βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, αρ. 346.

¹²⁵⁹ Πρβλ. Παπανικολάου, ό.π., αρ. 392.

¹²⁶⁰ Βλ. και Βαβούσκου Κων., Ο κανών *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali* και η επ' αυτού θέση της επιστήμης και δη της συγχρόνου ελληνικής νομολογίας, Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτζερόπουλο, Τόμος Α', σ. 52 «Ρητήν κατάργησιν έχομεν όταν ευθέως και σαφώς δια της καταλλήλου γραμματικής διατυπώσεως ο νεώτερος νόμος καταργή τον προγενέστερον κανόνα Δικαίου, σιωπηρώς δε είτε όταν τοιούτον τι συνάγεται σαφώς εκ της εννοίας του νεωτέρου κανόνος Δικαίου, είτε όταν ούτος είναι αντίθετος ή ασυμβίβαστος προς τον προηγούμενον (ήτοι όταν ο νεώτερος νόμος ρυθμίζει το αυτό

3) Νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

615. Ως γενική αρχή του ιδιωτικού δικαίου, η αρχή της διαφάνειας δεν δύναται να αποτελεί η ίδια αυτοτελή πηγή δικαίου, αλλά πρέπει να θεμελιώνεται στο ισχύον δίκαιο¹²⁶¹. Το νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας μπορεί να εντοπιστεί σε σειρά διατάξεων του Ν. 2251/1994. Ειδικότερα, η αρχή της διαφάνειας έχει ενσωματωθεί στις παρ. 1-2, 3-5, 6 και 7 περ. α', ε', ζ', η', ι', ια', ιη' και λβ' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Το γεγονός ότι εκδηλώσεις της αρχής της διαφάνειας μπορούν να εντοπιστούν σε περισσότερες διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, σε συνδυασμό με την σύλληψη της αρχής της διαφάνειας ως ειδικότερης εκδήλωσης της γενικής αρχής της καλής πίστης¹²⁶², οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ορθά έχει υποστηριχθεί η συναγωγή της αρχής της διαφάνειας «από το όλο πνεύμα του Ν. 2251/1994». Είναι απαραίτητη η διευκρίνιση, όμως, ότι ο σεβασμός στο νομοθέτη επιτάσσει να γίνεται πάντοτε αναγωγή σε συγκεκριμένες διατάξεις, όταν το πραγματικό τους πληρούται σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Πράγματι, οι ειδικότερες διατάξεις αυτές του Ν. 2251/1994, οι οποίες αποτελούν το νομοθετικό θεμέλιο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, θα πρέπει να εφαρμόζονται με υπαγωγή των υπό κρίση πραγματικών περιστατικών στο πραγματικό τους. Η διαδικασία υπαγωγής αυτή δεν θα πρέπει να υποκαθίσταται από μια γενική αναφορά στην αρχή της διαφάνειας. Στην περίπτωση, επομένως, που συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής των συγκεκριμένων διατάξεων, η αναγωγή στη γενική αρχή της διαφάνειας μόνο ως επιβοηθητικό εργαλείο για την ερμηνεία μπορεί να γίνει από μεθοδολογικής σκοπιάς αποδεκτή. Μόνο σε περίπτωση που δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής συγκεκριμένων διατάξεων θα μπορούσε η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ να αποτελέσει νομικό θεμέλιο αυτοτελώς σε σχέση με τις ειδικότερες προαναφερθείσες διατάξεις, κατ' αναλογία νόμου ή δικαίου. Τέτοια περίπτωση, όμως, είναι δυσχερές να νοηθεί, καθώς θα προϋπέθετε τη διαπίστωση ύπαρξης κενού¹²⁶³. Στο στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση υφίσταται γενική διατύπωση της αρχής της διαφάνειας που φαίνεται επαρκής για την κάλυψη των περιπτώσεων που δύναται να ανακύψουν, στο στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ η νομοθετική ρύθμιση φαίνεται επίσης ικανοποιητική, ενώ στο στάδιο του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ η ύπαρξη της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 ομοίως αποκλείει την ύπαρξη και συνακόλουθα τη διαπίστωση κενού, δεδομένου ότι το πραγματικό της είτε θα καλύπτει την περίπτωση του υπό κρίση ΓΟΣ (που δεν εμπίπτει στις διατάξεις της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994) και θα οδηγεί στον χαρακτηρισμό του σχετικού ΓΟΣ ως καταχρηστικού και επομένως άκυρου, είτε ο υπό κρίση ΓΟΣ δεν θα θεωρείται ως καταχρηστικός λόγω μη συνδρομής «*διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή*». Σε κάθε περίπτωση, η

θέμα του προγενεστέρου είτε αποκλειστικώς είτε κατ' αντίθετον ή τελείως διάφορον τρόπον (ΑΠ 588/1969 ΝοΒ 18, 314))».

¹²⁶¹ Αναλυτικότερα για τη νομοθετική θεμελίωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. τα Κεφάλαια ΙΙΙ.2 (αρ. 62 επ.) και V.2 (αρ. 183 επ.) της παρούσας μελέτης.

¹²⁶² Βλ. υπό V.4(α) (αρ. 311 επ.).

¹²⁶³ Για τη διαπίστωση της ύπαρξης και την πλήρωση των κενών των κανόνων δικαίου ίδετε Δωρή, Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο, ΧρΙΔ Γ/2003, σ. 577 επ., του ιδίου, Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, σ. 182 επ..

αναλογία θα προϋπέθετε την συνδρομή του γενικού αξιολογικού κριτηρίου της «διατάραξης της ισορροπίας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του καταναλωτή» της γενικής ρήτρας της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Συνεπώς, δεν προκύπτει δυνατότητα αναλογικής εφαρμογής περιπτώσεως εξ αυτών της λίστας της παρ. 7 του Ν. 2251/1994 στην οποία εκδηλώνεται η αρχή της διαφάνειας για τον έλεγχο ως αδιαφανούς ενός ΓΟΣ, ο οποίος δεν προκύπτει ότι είναι καταχρηστικός λόγω αδιαφάνειας ήδη με απευθείας εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994¹²⁶⁴.

4) Οι ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

616. Ενόψει της ανωτέρω παραδοχής ότι (i) η αρχή της διαφάνειας δεν αποτελεί η ίδια αυτοτελή πηγή δικαίου, αλλά πρέπει να θεμελιώνεται στο ισχύον δίκαιο, (ii) το νομοθετικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας μπορεί να εντοπιστεί στις παρ. 1-2, 3-5, 6 και 7 περ. α', ε', ζ', η', ι', ια', ιη' και λβ' του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 και (iii) δεν υφίσταται πρακτικά έδαφος η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ να αποτελέσει νομικό θεμέλιο ελέγχου διαφάνειας αυτοτελώς σε σχέση με τις ειδικότερες προαναφερθείσες διατάξεις, κατ' αναλογία νόμου ή δικαίου, σε κανένα από τα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ, αλλά μόνο ως ερμηνευτική αρχή δύναται να έχει σημασία για την εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων, αυτόθροα προκύπτει ότι οι ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ δεν μπορεί παρά να είναι αυτές που προκύπτουν από το πραγματικό των ανωτέρω διατάξεων¹²⁶⁵. Επομένως, οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ διαφοροποιούνται ανάλογα με το στάδιο ελέγχου των ΓΟΣ κατά το οποίο χωρεί στη συγκεκριμένη περίπτωση ο έλεγχος διαφάνειας, αλλά και ανάλογα με τις ειδικότερες προβλέψεις εκάστης εκ των ανωτέρω διατάξεων.
617. Ενόψει των ανωτέρω, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι κατά το στάδιο ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, αδιαφάνεια συντρέχει, σύμφωνα με τις παρ. 1 και 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, όταν ο προμηθευτής δεν υπέδειξε στον καταναλωτή την ύπαρξη των ΓΟΣ ή του στέρησε τη δυνατότητα να λάβει πραγματική γνώση του περιεχομένου τους ή όταν οι ΓΟΣ συμβάσεων και παρεπόμενων συμφωνιών που καταρτίζονται στην Ελλάδα δεν διατυπώνονται γραπτώς στην ελληνική γλώσσα (ή, στην περίπτωση των ΓΟΣ των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά, και στην ελληνική γλώσσα), κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους, ή δεν εκτυπώνονται με ευανάγνωστους χαρακτήρες σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης. Οι εν λόγω ΓΟΣ μπορούν να χαρακτηριστούν προς χάριν συντομίας ως «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση».
618. Περαιτέρω, οι ΓΟΣ κρίνονται ως «αδιαφανείς ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ερμηνείας των ΓΟΣ» (i) όταν έχουν περιεχόμενο αντίθετο με όρους που

¹²⁶⁴ Για τη γενικότερη προβληματική της σχέσης της παρ. 6 και της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 βλ. υπό V.2(δ)(ii), ιδίως υπό Η (αρ. 256 επ.).

¹²⁶⁵ Αναλυτικότερα για τις ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. ιδίως τα Κεφάλαια V.2 (αρ. 183 επ.) και VII της παρούσας μελέτης.

συμφωνήθηκαν μετά από ατομική διαπραγμάτευση, με αποτέλεσμα να προκαλούν την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα του προβαδίσματος των ειδικών όρων έναντι των ΓΟΣ (παρ. 3 άρθρου 2 Ν. 2251/1994) και (ii) όταν είναι ασαφείς, με αποτέλεσμα να προκαλούν την εφαρμογή του ερμηνευτικού κανόνα της υπέρ του καταναλωτή ερμηνείας των ασαφών ΓΟΣ (παρ. 4 εδ. β' άρθρου 2 Ν. 2251/1994) ή του ερμηνευτικού κανόνα της επιλογής της δυσμενέστερης για τον καταναλωτή ερμηνευτικής εκδοχής, εφόσον αυτή οδηγεί σε απαγόρευση διατύπωσης και χρήσης του σχετικού όρου, στο πλαίσιο δίκης επί συλλογικής αγωγής (παρ. 5 άρθρου 2 Ν. 2251/1994).

619. Τέλος, ως «αδιαφανής ΓΟΣ με βάση τους κανόνες ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ» θα πρέπει να νοηθεί ο ΓΟΣ, του οποίου η γλωσσική διατύπωση είναι μεν κατανοητή, δεν επιτρέπει όμως στον καταναλωτή να εκτιμήσει τις συνέπειες της συμβατικής του δέσμευσης, οι οποίες απορρέουν από αυτόν, ιδίως τη διάρκεια της δέσμευσης και το μέγεθος της παροχής του προμηθευτή ή της αντιπαροχής του καταναλωτή. Τέτοια περίπτωση συντρέχει όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις του πραγματικού των περ. α', ε', ζ', η', ι', ια', ιη' και λβ' της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Περαιτέρω, ρήτρα ΓΟΣ που δεν εμπίπτει στις περιπτώσεις *per se* καταχρηστικών ρητρών της παρ. 7 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 δύναται να υποστεί έλεγχο διαφάνειας και σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 2, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής αυτής.

5) Το αντικείμενο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

620. Η αρχή της διαφάνειας αναφέρεται τόσο στην διαφάνεια της τιμής και της παροχής εν γένει, όσο και σε κάθε όρο που προσδιορίζει δικαιώματα ή υποχρεώσεις του καταναλωτή. Καίτοι σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας 93/13/ΕΟΚ δεν υπόκεινται στον έλεγχο διαφάνειας ορισμένοι ΓΟΣ του χρηματοοικονομικού τομέα, ο Έλληνας νομοθέτης δεν περιέλαβε συνειδητά στο Ν. 2251/1994 τις παραπάνω εξαιρέσεις, επεκτείνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τον έλεγχο διαφάνειας και στους ΓΟΣ του χρηματοοικονομικού τομέα¹²⁶⁶.

6) Οι έννομες συνέπειες εφαρμογής της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

621. Οι έννομες συνέπειες της αδιαφάνειας ενός ΓΟΣ διαφοροποιούνται αναλόγως του σταδίου ελέγχου των ΓΟΣ στο οποίο αυτή εντοπίζεται. Στο μέτρο που η αντίθεση προς την αρχή της διαφάνειας εντοπίζεται στο στάδιο του ελέγχου της ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, έννομη συνέπεια αυτής είναι η μη ένταξη των ΓΟΣ στην σύμβαση. Αν η αντίθεση στην αρχή της διαφάνειας εντοπίζεται κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ, έννομη συνέπεια είναι η ερμηνεία σύμφωνα με τους ερμηνευτικούς κανόνες των παρ. 3, 4 και 5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994. Στην περίπτωση που η παραβίαση της αρχής της διαφάνειας εμφανίζεται κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου καταχρηστικότητας των

¹²⁶⁶ Αναλυτικότερα για το αντικείμενο της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. ιδίως τα Κεφάλαια VII και VIII της παρούσας μελέτης.

ΓΟΣ, έννομη συνέπεια είναι η καταχρηστικότητα, και επομένως ακυρότητα, των εν λόγω ΓΟΣ¹²⁶⁷.

7) Τιθέμενα από το Σύνταγμα όρια της αρχής της διαφάνειας

622. Οι απαιτήσεις διαφάνειας που τίθενται στους προμηθευτές δικαιολογούνται, κατά το μέτρο που αποσκοπούν στη διασφάλιση της οικονομικής ελευθερίας των καταναλωτών. Πράγματι, η διαφάνεια αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την πραγμάτωση της συμβατικής ελευθερίας, συνεπώς η αρχή της διαφάνειας έχει και συνταγματικό έρεισμα. Δεν θα πρέπει, όμως, να λησμονείται κατά την εφαρμογή της αρχής της διαφάνειας, ότι οι περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία των προμηθευτών συνιστούν περιορισμούς συνταγματικών ελευθεριών, και θα πρέπει να παρίστανται δικαιολογημένοι ενόψει της αρχής της αναλογικότητας και της αρχής της πρακτικής εναρμόνισης των συνταγματικών δικαιωμάτων¹²⁶⁸.

8) Η θέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου και η οριοθέτηση του ελέγχου διαφάνειας έναντι των άλλων κατηγοριών ελέγχου των ΓΟΣ

623. Ήδη από το εξωτερικό σύστημα στο οποίο εντάσσεται η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ προκύπτει ότι η αρχή αυτή αποτελεί μέρος του υποσυστήματος του Δικαίου των ΓΟΣ (κορμός του οποίου αποτελεί το άρθρο 2 του Ν. 2251/1994)¹²⁶⁹ και κατ' επέκταση του ευρύτερου υποσυστήματος του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή (πυρήνας του οποίου είναι ο Ν. 2251/1994)¹²⁷⁰. Υπό την οπτική του εσωτερικού συστήματος, η αρχή της διαφάνειας εντάσσεται ομαλά στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου με την σύλληψή της ως ειδικής περίπτωσης της αρχής της καλής πίστης¹²⁷¹ αλλά και ως εκδήλωσης του ενωσιακού προτύπου πληροφόρησης¹²⁷², και δεν αποτελεί μια εξαιρετική αποσπασματική ρύθμιση με περιεχόμενο αυστηρά περιχαρακωμένο στο Δίκαιο των ΓΟΣ.

624. Στο ερώτημα αν ο έλεγχος διαφάνειας ανάγεται στο στάδιο ένταξης των ΓΟΣ ή στο στάδιο ελέγχου του περιεχομένου τους, το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερα τη γερμανική θεωρία, ενόψει της ύπαρξης νομοθετικού ερείσματος και εκδηλώσεων της αρχής της διαφάνειας στις διατάξεις που διέπουν και τα τρία στάδια, θα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι στο πλαίσιο του ελληνικού δικαίου ο έλεγχος διαφάνειας διενεργείται κατά το στάδιο της ένταξης των ΓΟΣ, κατά το στάδιο της ερμηνείας και κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ¹²⁷³.

¹²⁶⁷ Αναλυτικότερα για τις έννομες συνέπειες της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ βλ. ιδίως τα Κεφάλαια V.2(β)(iii) (αρ. 196), V.2(γ)(iii) (αρ. 215) και V.2(δ)(v) (αρ. 267 επ.) της παρούσας μελέτης.

¹²⁶⁸ Αναλυτικότερα βλ. Κεφάλαιο V.6 (αρ. 328 επ.) της παρούσας μελέτης.

¹²⁶⁹ Βλ. υπό V.2 (αρ. 183 επ.).

¹²⁷⁰ Βλ. υπό V.3 (αρ. 306 επ.).

¹²⁷¹ Βλ. υπό V.4(α) (αρ. 311 επ.).

¹²⁷² Βλ. υπό VI.2 (αρ. 339 επ.).

¹²⁷³ Βλ. ιδίως υπό IV.4(δ) (αρ. 166 επ.) και V.2 (αρ. 183 επ.).

625. Η διάκριση μεταξύ των καταχρηστικών λόγω αδιαφάνειας ΓΟΣ και των ΓΟΣ των οποίων η καταχρηστικότητα δεν ανάγεται στην αδιαφάνεια είναι ιδιαίτερα σημαντική. Οι καταχρηστικοί λόγω αδιαφάνειας ΓΟΣ μπορούν να διατυπωθούν κατά τρόπο διαφανή σε άλλες συμβάσεις. Αντίθετα, ΓΟΣ των οποίων η καταχρηστικότητα δεν ανάγεται στην αδιαφάνεια θα πρέπει να μεταβληθούν ως προς το ουσιαστικό τους περιεχόμενο, προκειμένου να καταστούν μη καταχρηστικοί. Όπως παλαιότερα τα δικαστήρια ήταν επιφυλακτικά στην διορθωτική παρέμβαση στη σύμβαση, ενόψει της ιδιωτικής αυτονομίας και της ελευθερίας των συμβάσεων και κατέφευγαν στην ερμηνεία, ιδίως την στενή ή συστατική ερμηνεία των ΓΟΣ, προκειμένου να επιτευχθεί έμμεσος, συγκεκριμένος έλεγχος του περιεχομένου των ΓΟΣ και απέφευγαν τον ανοικτό έλεγχο του κύρους των ΓΟΣ¹²⁷⁴, έτσι και σήμερα είναι υπαρκτός ο κίνδυνος ΓΟΣ των οποίων η καταχρηστικότητα ανάγεται σε λόγους που δεν συνδέονται με τη διαφάνειά τους να κρίνονται καταχρηστικοί λόγω αδιαφάνειας, προκειμένου να αποφευχθεί η διορθωτική παρέμβαση στη σύμβαση¹²⁷⁵.

2. Προτάσεις *de lege ferenda*

626. Με τον Ν. 3587/2007 περιελήφθη στον Ν. 2251/1994 η ρητή επιταγή οι ΓΟΣ να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο, ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να αντιληφθεί πλήρως το νόημά τους. Ο Έλληνας νομοθέτης θεμελίωσε με μεγαλύτερη σαφήνεια, κατ' αυτόν τον τρόπο, τον έλεγχο διαφάνειας των ΓΟΣ στο στάδιο της ένταξής τους στην σύμβαση¹²⁷⁶. Μολαταύτα, ο έλεγχος ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση συνεχίζει να παρουσιάζει ατέλειες. Ειδικότερα:

- 1) Ελλείπει ειδική ρύθμιση αναφορικά με τις λεγόμενες «*απροσδόκητες ρήτρες*», δηλαδή διατάξεις σε ΓΟΣ οι οποίες κατά τις περιστάσεις, ιδίως με βάση την εικόνα της σύμβασης προς τα έξω, είναι τόσο ασυνήθιστες, ώστε να μην υπολογίζει σε αυτές ο αντισυμβαλλόμενος του χρήστη των ΓΟΣ. Ενώ η ειδική ρύθμιση των «*απροσδόκητων ρητρών*» στον Γερμανικό BGB τις εντάσσει στον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση, η έλλειψη αυτή της ελληνικής έννομης τάξης έχει οδηγήσει στον έλεγχο των απροσδόκητων ρητρών κατεξοχήν στο πλαίσιο του σταδίου του ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ. Η ασφάλεια δικαίου και η ενίσχυση του διδακτικού χαρακτήρα του νόμου επιτάσσει τη ρητή πρόβλεψη της μη ένταξης των απροσδόκητων ρητρών, με τη ρητή προσθήκη ρύθμισης επ' αυτών στο πλαίσιο του ελέγχου ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση¹²⁷⁷.

¹²⁷⁴ Βλ. υπό Π.2(γ)(iii) (αρ. 53).

¹²⁷⁵ Αναλυτικότερα για τη θέση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ στο σύστημα του ιδιωτικού δικαίου βλ. Κεφάλαιο V της παρούσας μελέτης.

¹²⁷⁶ Βλ. υπό IV.4(δ)(i)A (αρ. 167 επ.).

¹²⁷⁷ Βλ. Δωρή, Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48(2000), σ. 745. Βλ. αναλυτικότερα για τις απροσδόκητες ρήτρες υπό V.2(ζ), υπό αρ. 273 επ..

- 2) Η αρνητική διατύπωση της διάταξης της παραγράφου 1 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 («δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, εάν...») φαίνεται να θεσπίζει υποχρέωση υπόδειξης του προμηθευτή ότι η ιδρυόμενη συμβατική σχέση διέπεται από τους γενικούς όρους συναλλαγών μόνο όταν ο καταναλωτής αγνοούσε ανυπαίτως κατά την κατάρτιση της σύμβασης την ύπαρξη των ΓΟΣ. Αν η άγνοια του καταναλωτή είναι υπαίτια, το γράμμα της διάταξης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο προμηθευτής δεν έχει υποχρέωση υπόδειξης των ΓΟΣ, ούτε υφίστανται άλλες δυσμενείς συνέπειες από την παράλειψη του προμηθευτή να υποδείξει στον καταναλωτή την ύπαρξη των ΓΟΣ¹²⁷⁸. Συνεπότερο με την αρχή της διαφάνειας, που επιτάσσει την ευχερή πληροφόρηση του καταναλωτή για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, θα ήταν ο προμηθευτής να έχει σε κάθε περίπτωση θετική υποχρέωση υπόδειξης των ΓΟΣ.
- 3) Η διάταξη του άρθρου 23 παρ. 1 του Ν. 1961/1991, που προέβλεπε ότι για την ένταξη των ΓΟΣ στη σύμβαση απαιτείται «να περιλαμβάνονται στο κύριο αποδεικτικό έγγραφο της σύμβασης ή να γίνεται ειδική αναφορά σ' αυτούς από τον προμηθευτή όταν περιλαμβάνονται σε παρεπόμενα έγγραφα της σύμβασης» δεν έχει επαναληφθεί στο Ν. 2251/1994. Η αντίστοιχη διάταξη της παρ. 2 του Ν. 2251/1994 προβλέπει ότι οι ΓΟΣ εκτυπώνονται «σε εμφανές μέρος του εγγράφου της σύμβασης», χωρίς να διευκρινίζεται ποιο είναι αυτό το έγγραφο της σύμβασης¹²⁷⁹. Η επαναφορά της διατύπωσης του Ν. 1961/1991 ενδείκνυται.
- 4) Από τις σχετικές διατάξεις για τον έλεγχο ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση ελλείπει, εξάλλου, διάταξη που να αναφέρεται στον τρόπο αποδοχής από τον καταναλωτή της υποδεικνυόμενης από τον προμηθευτή ένταξης των ΓΟΣ στη σύμβαση¹²⁸⁰.
- 5) Η πρόβλεψη της διάταξης της παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 ότι οι ΓΟΣ των διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά αποτυπώνονται υποχρεωτικά και στην ελληνική γλώσσα πρέπει μεν να επικροτηθεί κατά το μέτρο που προστατεύει το ασθενές συμβαλλόμενο μέρος που προσχωρεί σε μια σύμβαση με προδιατυπωμένους ΓΟΣ από μη κατανοητούς γλωσσικά ΓΟΣ, αποτελώντας εξειδίκευση της καλής πίστης¹²⁸¹, απαιτείται, όμως, να προσαρμοσθεί στη σύγχρονη συναλλακτική πραγματικότητα. Πράγματι, η κύρωση προς τον Αμερικανό προμηθευτή που παρέχει τη δυνατότητα αγοράς προϊόντων μέσω διαδικτύου, να μην εντάσσονται οι συνταχθέντες στην αγγλική γλώσσα ΓΟΣ που διέπουν τις συναλλαγές του σε όλο τον κόσμο σε συναλλαγή που έχει συνάψει με Έλληνα καταναλωτή, ο οποίος γνωρίζει αγγλικά (τη σύγχρονη *lingua franca*)

¹²⁷⁸ Δωρής, ό.π., ΝοΒ 48(2000), σ. 745.

¹²⁷⁹ Δωρής, ό.π., ΝοΒ 48(2000), σ. 745.

¹²⁸⁰ Δωρής, ό.π., ΝοΒ 48(2000), σ. 745.

¹²⁸¹ Δωρής, ό.π., ΝοΒ 48(2000), σ. 746.

και συμπλήρωσε φόρμα παραγγελίας στην αγγλική γλώσσα, φαίνεται μη δικαιολογημένη υπό το πρίσμα και της αρχής της αναλογικότητας και μακροπρόθεσμα δύναται να έχει αρνητικές συνέπειες για τη διάθεση προϊόντων νέας τεχνολογίας στη χώρα μας, για την οποία χρησιμοποιείται κατά κόρον το διαδίκτυο. Για το λόγο αυτό, και προς χάριν της ασφάλειας δικαίου, θα πρέπει να τεθούν ειδικές εξαιρέσεις στη συγκεκριμένη διάταξη, ώστε να καταστεί σαφές ότι οι ΓΟΣ συναλλαγών που συνάπτονται μέσω διαδικτύου εντάσσονται στη σύμβαση χωρίς να απαιτείται να συντάσσονται στην Ελληνική γλώσσα¹²⁸².

627. Η προστασία από την αδιαφάνεια κατά το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ αντιμετωπίζεται επαρκώς με τις υφιστάμενες προβλέψεις στις παρ. 3-5 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994 για την υπέρσχυση των ειδικών όρων έναντι των ΓΟΣ και την ερμηνεία *contra stipulatorem* σε περίπτωση ασάφειας. Μολαταύτα, το κείμενο του νόμου επιδέχεται βελτίωση. Ειδικότερα, είναι σκόπιμη η ρητή πρόβλεψη ότι της εφαρμογής των ειδικών ερμηνευτικών κανόνων προηγείται η εφαρμογή των γενικών ερμηνευτικών κανόνων των ΑΚ 173 και 200¹²⁸³. Η τροποποίηση αυτή θα καταστήσει τον τρόπο εφαρμογής των διατάξεων του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, ενός νομοθετήματος που απευθύνεται κατεξοχήν στο μέσο πολίτη, περισσότερο κατανοητό και διαφανή. Εξάλλου, η ρητή διακήρυξη ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ διέπει και το στάδιο της ερμηνείας των ΓΟΣ θα καθιστούσε διαυγέστερη την αποτύπωση στον Ν. 2251/1994 ότι η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ εκδηλώνεται και στα τρία στάδια ελέγχου των ΓΟΣ¹²⁸⁴, καθιστώντας ευχερέστερη την αξιοποίηση των πορισμάτων θεωρίας και νομολογίας αναφορικά με τη διαφάνεια σε ένα στάδιο των ΓΟΣ και στα υπόλοιπα στάδια.
628. Στο πλαίσιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ, η αρχή της διαφάνειας θεμελιώνεται σε σειρά διατάξεων της παρ. 7 αλλά και στην παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994¹²⁸⁵. Μολαταύτα, ελλείπει η διατύπωση ειδικού πραγματικού, το οποίο θα καθιερώνει ευθέως και με σαφήνεια τον έλεγχο διαφάνειας των ΓΟΣ κατά το στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ. Τέτοιο ειδικό πραγματικό έχει ήδη περιληφθεί στον Γερμανικό BGB¹²⁸⁶. Είναι, επομένως, σκόπιμη η διατύπωση ειδικού πραγματικού, το οποίο θα συμπληρώνει την γενική ρήτρα της παρ. 6 του άρθρου 2 του Ν. 2251/1994, και θα καθιερώνει ρητά τον έλεγχο διαφάνειας ειδικά στο στάδιο ανοικτού ελέγχου των ΓΟΣ, προς ενίσχυση τόσο της ασφάλειας δικαίου και των διδακτικών δυνατοτήτων του νόμου, όσο και της αποτελεσματικότητας του ελέγχου

¹²⁸² Αντίθετα *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 176 επ., η οποία δέχεται ότι ο χρήστης όχι μόνο οφείλει να συντάσσει τους ΓΟΣ στα ελληνικά, αλλά και να τους προσαρμόζει στην ελληνική νομική πραγματικότητα.

¹²⁸³ Βλ. αναλυτικότερα για την εφαρμογή των ΑΚ 173 και 200 για την ερμηνεία των ΓΟΣ υπό V.2(γ)(i)Α (αρ. 197 επ.).

¹²⁸⁴ Έτσι και *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 140.

¹²⁸⁵ Βλ. αναλυτικότερα υπό V.2(δ) (αρ. 216 επ.) και υπό VII.3(α) (αρ. 389 επ.).

¹²⁸⁶ Βλ. υπό IV.3(β) (αρ. 117 επ.).

διαφάνειας κατά το στάδιο του ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ¹²⁸⁷.

3. Αποτίμηση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ

629. Η διαμόρφωση της αρχής της διαφάνειας των ΓΟΣ, όπως συνοψίζεται ανωτέρω¹²⁸⁸, ως μέρος της συνολικής απάντησης που καλείται να δώσει το Δίκαιο στο αίτημα για την προστασία του καταναλωτή¹²⁸⁹, θα πρέπει να αποτιμηθεί θετικά. Επιτάσσοντας οι ΓΟΣ να είναι διατυπωμένοι κατά τρόπο σαφή, κατανοητό, ορισμένο ή οριστό, ορθό, πλήρη και μη παραπλανητικό, ως προς τη διατύπωση και ως προς το περιεχόμενο, περαιτέρω δε τόσο ως προς την τιμή της παροχής/αντιπαροχής, όσο και ως προς την έννομη θέση (δικαιώματα/υποχρεώσεις των συμβαλλομένων), ώστε ο καταναλωτής να μπορεί να διαγνώσει εκ των προτέρων την εμβέλεια (κατά τρόπο, χρόνο και ποσό) της συμβατικής δέσμευσής του, η αρχή της διαφάνειας συμβάλλει σημαντικά στην προστασία του καταναλωτή από την κακή άσκηση εκ μέρους του προμηθευτή της οικονομικής του ελευθερίας κατά τη διαμόρφωση των ΓΟΣ, ενισχύοντας την πληροφοριακή θέση του καταναλωτή, αλλά και θέτοντας τις προϋποθέσεις για την ομαλότερη λειτουργία του ανταγωνισμού.
630. Μολαταύτα, υφίσταται σαφώς έδαφος για επιμέρους βελτιώσεις στη νομοθετική ρύθμιση, όπως οι προταθείσες ανωτέρω¹²⁹⁰. Οι βελτιώσεις αυτές θα συμβάλουν στη διαμόρφωση ισορροπίας μεταξύ της επίτευξης ουσιαστικής δικαιοσύνης, μέσω της δραστηκής προστασίας του καταναλωτή που παρέχει και θα πρέπει να συνεχίσει να παρέχει η αρχή της διαφάνειας, και της επίτευξης της ασφάλειας δικαίου, μέσω του σαφούς προσδιορισμού ιδίως των προϋποθέσεων εφαρμογής της.

* * *

¹²⁸⁷ Υπέρ της βελτίωσης της αποτύπωσης της αρχής της διαφάνειας στο στάδιο ανοικτού ελέγχου του περιεχομένου των ΓΟΣ και η *Ευθυμίου*, Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., αρ. 139-141.

¹²⁸⁸ Υπό Χ.1 (αρ. 606 επ.).

¹²⁸⁹ Αναφορικά με το αίτημα για την προστασία του καταναλωτή, βλ. υπό Ι.1(α) (αρ. 1 επ.), αναφορικά με την εν γένει απάντηση του Δικαίου στο αίτημα αυτό βλ. υπό Ι.1(β) (αρ. 5 επ.) και αναφορικά με την αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ ως μέρος της απάντησης αυτής βλ. υπό Ι.1(γ) (αρ. 8 επ.).

¹²⁹⁰ Υπό το Κεφάλαιο Χ.2 (αρ. 626 επ.).

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

*ΔΕΚ (ήδη ΔικΕΕ)*¹²⁹¹

- ΔικΕΕ της 21.12.2021 (DP, SG κατά Τράπεζα Πειραιώς ΑΕ), C-243/20
ΔικΕΕ της 03.10.2019 (Gyula Kiss) C-621/2017
ΔικΕΕ της 14.03.2019 (Zsuzsanna Dunai v ERSTE Bank Hungary Zrt) C-118/2017
ΔικΕΕ της 20.09.2018 (OTP Bank Nyrt., OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt v Teréz Piyés, Emil Kiss) C-51/2017
ΔικΕΕ της 20.09.2017 (Ruxandra Paula Andriciuc κ.λπ. κατά Banca Românească SA) C-186/2016
ΔικΕΕ της 26.01.2017 (Banco Primus SA) C-421/14
ΔικΕΕ της 03.12.2015 (Banif Plus Bank Zrt. κατά Márton Lantos) C-312/2014
ΔικΕΕ της 23.04.2015 (Van Hove) C-96/2014
ΔικΕΕ της 26.02.2015 (Matei) C-143/2013
ΔικΕΕ της 30.04.2014 (Arpad Kasler/OTP) C-26/2013
ΔικΕΕ της 14.03.2013 (AZIZ) C-415/2011
ΔικΕΕ της 14.06.2010 (Banco Español de Crédito) C-618/2010
ΔικΕΕ της 03.06.2010 (Caja de Madrid/Ausbanc) C-484/2008
ΔΕΚ της 17.04.2008 (Quelle AG κατά Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände) C-404/2006, ΔΕΕ 15(2009), 350 (σημ. *Ev. Περάκη*)
ΔΕΚ της 26.10.2006 (Claro/Movil) C-168/05, ΕΕυρΔ 2006, 540
ΔΕΚ της 20.01.2005 (Johann Gruber κατά Bay Was AG) C-464/01
ΔΕΚ της 09.09.2004 (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου της Ισπανίας) C-70/2003
ΔΕΚ της 21.11.2002 (Cofidis SA/Jean-Louis Fredout) Αρμ 2003, 1042 (παρατ. *Γ. Τσερκέζη*)= ΕΕυρΔ 2003, 215
ΔΕΚ της 07.05.2002 (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου της Σουηδίας), C-478/99
ΔΕΚ της 22.11.2001 (Idealservice) C 541-2/99, ΕλλΔνη 2002, 551 = ΔΕΕ 2002, 1122 με σημ. *Σκουλαρίκη*= ΧρΙΔ 2002, 517 = ΕΕυρΔ 2001, 901 με παρατ. *Κουτσοφλιανιώτη*
ΔΕΚ της 10.05.2001 (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών) C-144/1999
ΔΕΚ της 27.6.2000 (Oceano/Quintero) C-240-244/98, ΧρΙΔ 2001, 136 (παρατ. *Α. Κιτσαρά*)=ΠειρΝ 2001, 232= ΕΕυρΔ 2000, 861 (παρατ. *ΙΙ. Αλεξόπουλου*)=Συνήγορος 2000, 337 (περίληψη)=ΔΕΕ 2000, 1115 (σημ. *Γ. Αρνόκουρου*)= ΖEuP 1/2003, 141 (σχόλιο *Pfeiffer Thomas*)
ΔΕΚ της 22.4.1999 (Travel Vac v. Sanchis)
ΔΕΚ της 17.3.1998 (Bayerische Hypotheken- und Wechselbank AG κατά E. Dietzinger) C-45/96
ΔΕΚ της 3.7.1997 (Francesco Benincasa v Dentalkit Srl) C-269/95, ΔΕΕ 1998, 62=ΕλλΔνη 1998, 238
ΔΕΚ της 7.3.1996 C-192/1994 ΕλλΔνη 1996, 740
ΔΕΚ της 26.10.1995 C-51/1994 ΔΕΕ 1996, 523
ΔΕΚ της 12.10.1995 ΔΕΕ 1996, 522

¹²⁹¹ Όλες οι αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην ΔΕΚ) είναι δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα <http://eur-lex.europa.eu/el/index.htm>.

ΔΕΚ της 10.05.1995 (Alpine Investments BV κατά Minister van Financien) C-384/1993 ΔΕΕ 1995, 631 (Σημ. *Ev. Περάκη*)
ΔΕΚ της 28.9.1994 ΕλλΔνη 1995, 957
ΔΕΚ της 15.9.1994 ΕλλΔνη 1995, 965
ΔΕΚ της 9.8.1994 C-359/1992 ΔιΔικ 1995, 778
ΔΕΚ της 14.7.1994 (Paola Faccini Dori κατά Recreb Stl.)= ΕλλΔνη 1995, 958= ΕπισκεΔ 1995, 321
ΔΕΚ της 2.2.1994 C-315/1992 ΔιΔικ 1995, 249
ΔΕΚ της 14.3.1991 (Ποινική δίκη κατά Patrice Di Pinto) C-361/1989
ΔΕΚ της 22.02.1984 (Gerda Kloppenburg κατά Finanzamt Leer) C-70/83

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ¹²⁹²

ΑΠ 96/2020 ΝΟΜΟΣ

ΟΛΑΠ 4/2019 ΝΟΜΟΣ= ΔΕΕ 2019, 411= ΕΦΑΔ 2019, 432 = ΕΕμπΔ 2019, 404 = ΧρΙΔ 2019, 522 = Αρμ 2019, 62

ΑΠ 1419/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1137/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1087/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1060/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1010/2019 ΝΟΜΟΣ = ΧρΙΔ 2019, 736

ΑΠ 999/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 413/2019 ΝΟΜΟΣ = ΕΕμπΔ 2020, 130 (Παρατηρήσεις *Av. Καντηλιεράκη*, ΕΕΜΠΔ 2020, 134)

ΑΠ 368/2019 ΝΟΜΟΣ= ΕΠολΔ 2019, 423

ΑΠ 246/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 105/2019 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 884/2018 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 828/2018 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 788/2018 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 351/2018 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 254/2018 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 13/2018 ΝΟΜΟΣ

ΟΛΑΠ 12/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1849/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1598/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1501/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1463/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1242/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 763/2017 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 350/2016 ΝΟΜΟΣ

ΟΛΑΠ 13/2015 ΧρΙΔ 2015, 675= ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 1062/2015 ΝΟΜΟΣ

ΑΠ 756/2015 (αδημ)

ΑΠ 2037/2014 ΝΟΜΟΣ

¹²⁹² Τα κείμενα των αποφάσεων του Αρείου Πάγου που εκδόθηκαν από τα μέσα του έτους 2006 είναι δημοσιευμένα και στην ιστοσελίδα <http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis.asp>

ΑΠ 561/2014 ΧρΙΔ 2014, 622
ΑΠ 293/2014 ΔΕΕ 2014, 272
ΑΠ 891/2013 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 215/2013 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1343/2012 ΧρΙΔ 2013, 107= Αρμ 2013, 1102 (σημ. *Μπεχλιβάνη*) = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 370/2012 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 237/2012 ΕπισκΕΔ 2012, 378 = ΕΕμπΔ 2012, 650 = Ε7 2012, 1382 = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1597/2011 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 917/2011 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 904/2011 Αρμ 2012, 1708 = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 7/2011 ΝοΒ 2011, 562 (σχόλιο *Παπαστάμου*)= ΕλλΔνη 2011, 468 = ΕπισκΕΔ 2011, 423 = ΧρΙΔ 2012, 45 (παρατηρήσεις *Ευθυμίου*) = Ε7 2012, 370 = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1001/2010 ΝοΒ 58 (2010), 2275 (σημ. *Χρ. Παπαστάμου*) = ΕΕμπΔ 2010, 943 = ΕπισκΕΔ 2010, 1066 = ΧΡΙΑ 2011, 345 = ΕλλΔνη 2011, 464 = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 652/2010 ΕπισκΕΔ 2010, 486 με εισαγ. Σημ. *Κ. Παμπούκη*= ΧρηΔικ 2010, 101 = ΤΝΠ ΔΣΑ¹²⁹³ = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 417/2010
ΑΠ 2123/2009 ΝοΒ 58(2010), 1224= ΔΕΕ 2010, 714= ΕΕμπΔ Ξ(2009), 843= ΧρΙΔ 2011, 36 = ΧρηΔικ 2009, 464 = Ε7 2012, 240 και διορθωτική **ΑΠ 417/2010** ΝΟΜΟΣ (πρβλ. ΠΠρΑθ 711/2007 και ΕφΑθ 3956/2008)
ΑΠ 1738/2009 ΕφΑΔ 2010, 439 = ΧρΙΔ 2010, 630 = ΕπισκΕΔ 2010, 725 = ΕΠολΔ 2011, 316 = ΕλλΔνη 2011, 750 = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1679/2008 ΝοΒ 2009, 388 = ΕλλΔνη 2011, 458 = ΝΟΜΟΣ
ΟΛΑΠ 15/2007¹²⁹⁴ ΕλλΔνη 2007, 985= ΔΕΕ 2007, 828 (σημ. *Σαββόπουλου*)= ΕΕμπΔ 2007, 665 (παρατ. *Βενιέρη*) = ΕΕμπΔ 2008, 609= ΧρΙΔ 2007, 793= ΧρηΔικ 2007, 437 (σημ. *Δασμάνογλου* και *Σπυρόπουλου*)= ΤΝΠ ΔΣΑ = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 15/2007 ΧρΙΔ 2007, 426 = ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 1495/2006¹²⁹⁵ ΔΕΕ 2006, 1307= ΕπισκΕΔ 2006, 1044 (εισ. σημ. *Μπεχλιβάνη*)
ΑΠ 752/2006 ΝοΒ 2007, 854 (σημ. *Μ. Γαρδούνη*)
ΑΠ 11/2006 ΧρΙΔ 2006, 454=ΔΕΕ 2006, 304= ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 8/2006 ΔΕΕ 2006, 987= ΕΕμπΔ 2006, 987
ΟΛΑΠ 6/2006 ΕλλΔνη 2006, 419 = ΔΕΕ 2006, 665 = ΕπισκΕΔ 2006, 90
ΑΠ 6/2006 ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1097/2005 ΕλλΔνη 2007, 135
ΑΠ 430/2005¹²⁹⁶ ΕλλΔνη 2005, 793=ΕΕμπΔ 2005, 354= ΔΕΕ 2005, 460=ΕΤρΑξΧρΔ 2005, 427= ΧρΙΔ 2005, 437= Digesta 2005, 39 (σημ. *Πανταζόπουλου*)
ΑΠ 127/2005 ΕλλΔνη 2005, 1700

¹²⁹³ Πρβλ. ΕφΑθ 3499/2008 και ΠΠρΑθ 961/2007.

¹²⁹⁴ Πρβλ. ΑΠ 1495/2006, με την οποία αποφασίστηκε η παραπομπή στην Ολομέλεια.

¹²⁹⁵ Πρβλ. ΟΛΑΠ 15/2007.

¹²⁹⁶ Πρβλ. ΕφΑθ 5253/2003 και ΠΠρΑθ 1119/2002, καθώς και Απόφαση Υπουργού Ανάπτυξης Ζ1-798/25.6.2008 (ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008).

ΑΠ 1011/2004 ΕλλΔνη 2007, 133=ΕΕμπΔ 2005, 85= ΧρΙΔ Ε(2005), 166= ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1101/2004 ΕλλΔνη 2007, 479 =ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 989/2004 ΕΕμπΔ 2005, 517 = ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 147/2004
ΑΠ 969/2003 ΧρΙΔ Γ(2003), 900=Συνήγ. 2004, 158
ΑΠ 234/2002 ΕΕμπΔ 2002,840
ΑΠ 1519/2001 ΔΕΕ 2002, 1132 (παρατ. Γ. Μεντή)= ΧρΙΔ Α(2001), 891= ΕΕΝ 2003,81= ΕλλΔνη 2003, 1616= ΕτιΔικΙΑ 1(2003), 399
ΑΠ 1219/2001 ΝοΒ 2002, 354= ΔΕΕ 2001, 1128 (παρατ. Κ. Σκουλαρίκη)= ΕλλΔνη 42, 1603= ΕΤρΑξΧρΔ 2001,529= ΕΕμπΔ 2001, 529 (παρατ. Χ. Χρυσάνθη)= ΕπισκΕΔ 2001, 663= ΧρΙΔ Α/2001, 516
ΑΠ 1030/2001 ΝοΒ 2002, 349= ΧρΙΔ 2001, 611= ΕλλΔνη 2001, 1599= ΔΕΕ 2001, 1125= ΕΕμπΔ 2001, 740
ΑΠ 589/2001 ΔΕΕ 2001, 1117 (σημ. Καλ. Σκουλαρίκη)= ΕλλΔνη 2002(43), 421= ΧρΙΔ Α(2001), 432= ΤΝΠ ΔΣΑ
ΑΠ 296/2001 ΔΕΕ 2001, 1112 (σημ. Α. Δεληκωστοπούλου)=ΧρΙΔ Α(2001), 435= ΕλλΔνη 2001, 1321= ΕΕμπΔ 2001, 489= ΝοΒ 2002, 332= ΕΕΝ 2002, 522= Δελτίο ΑΕ&ΕΠΕ 2002, 221
ΑΠ 1401/1999 ΕΤρΑξΧρΔ 2000,835= ΔΕΕ 2000,192 (σημ. Β. Περσίδη)= ΕΤρΑξΧρΔ 2000, 835=ΕλλΔνη 2000, 56
ΑΠ 974/1999 ΕλλΔνη 41, 55
ΑΠ 1116/1996 ΕΕμπΔ 1997, 481
ΑΠ 78/1995 ΝοΒ 44 (1996), 627 (σημείωση Δωρή)
ΑΠ 1315/1993 ΕλλΔνη 35, 1593
ΑΠ 416/1993 ΕλλΔνη 36,323
ΑΠ 536/1988 ΝοΒ 37, 1416
ΑΠ 1199/1986 ΝοΒ 35, 903
ΑΠ 977/1985 ΝοΒ 34, 845
ΑΠ 620/1986 ΝοΒ 35, 718
ΑΠ 1716/1980 ΝοΒ 29(1981), 1099

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΟλΣτΕ 1210/2010 ΝΟΜΟΣ
ΣτΕ (ΕΑ) 515/2003, ΔΕΕ 2003, 1052

ΕΦΕΤΕΙΩΝ

ΤρΕφΘεσ 1180/2020 ΔΕΕ 2021, 259
ΕφΘεσ 214/2020 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ
ΕφΑθ 123/2020 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ
ΕφΑθ 2319/2018 (Μονομελές) ΝΟΜΟΣ
ΕφΘεσ 1663/2018 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΕφΑθ 911/2018 (αδημ.)
ΕφΠειρ 791/2017 ΝΟΜΟΣ
ΕφΘρ 24/2017 ΕΕμπΔ 2017, 132 (παρατ. Χασάπη)
ΕφΘρ 21/2017 (αδημ.)
ΕφΑθ 5101/2011 ΝοΒ 2011, 2139 (Σχόλιο Χρ. Παπαστάμου)

ΕφΘεσ 2005/2010 ΕπισκεΕΔ 2010, 1176 (εισαγ. σημ. *Αχ. Μπεχλιβάνη*) = ΕΕμπΔ 2011, 68 (παρατηρήσεις *Γ. Ζολώτα*) = ΝΟΜΟΣ
Εφαθ 312/2010 ΔΕΕ 2010, 920 = ΧρΙΔ 2011, 197
ΕφΘεσ 317/2009 ΔΕΕ 15(2009), 819 (Σημ. *Χρ. Λιβαδά*)
Εφαθ 3956/2008 ΔΕΕ 15(2009), 837
Εφαθ 3499/2008¹²⁹⁷ ΤΝΠ ΔΣΑ=ΝΟΜΟΣ
Εφαθ 6924/2007 ΕπισκεΕΔ 2007, 1257 (εισ. σημ. *Μπεχλιβάνη*)= ΤΝΠ ΔΣΑ
Εφαθ 1558/2007 ΕλλΔνη 2007, 898
ΕφΛαρ 114/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ
Εφαθ 8217/2006 ΔΕΕ 2007, 462= ΧρηΔικ 1(2007), 262 (Παρατηρήσεις *Χρ. Λιβαδά*)
Εφαθ 2386/2006 ΕλλΔνη 2006, 1467=ΧρΙΔ 2007, 612 (παρατ. *Βενιέρη*)= ΝΟΜΟΣ
Εφαθ 776/2006 ΕλλΔνη 2006, 1492= ΝΟΜΟΣ
ΕφΘεσ 681/2006 Αρμ 2006, 1231 (Παρατ. *Χατζημυχαήλ Δ.*) =ΝΟΜΟΣ
Εφαθ 7827/2005 ΔΕΕ 12(2006), 198
ΕφΠειρ 109/2005 ΕλλΔνη 2006, 910
Εφαθ 4958/2004 ΔΕΕ 2005, 196= ΝοΒ 2005, 1798
Εφαθ 724/2004
Εφαθ 147/2004 ΝοΒ 2005, 289= ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 372
Εφαθ 6120/2003 ΔΕΕ 2004, 682
Εφαθ 5253/2003¹²⁹⁸ ΧρΙΔ 2004, 134= ΔΕΕ 2004, 797= ΕΕμπΔ 2003, 643= ΔΦΝ 2003, 1164
Εφαθ 3681/2003 ΕλλΔνη 2003, 1390
Εφαθ 1407/2002, ΔΕΕ 2002, 1136= ΕλλΔνη 2004, 878= ΕΕμπΔ 2004, 553
ΕφΠειρ 91/2002 ΕπισκεΕΔ 2002, 778 (σημ. *Κ. Παμπούκη*)
Εφαθ 4902/2001 ΕΕμπΔ 2002, 855
Εφαθ 744/2001 ΔΕΕ 2001, 1144
ΕφΠειρ 301/2001 ΝοΒ 50(2002), 125
Εφαθ 6291/2000¹²⁹⁹ ΔΕΕ 6(2000), 1122 (Σημ. *Ι. Καράκωστα*)= ΝοΒ 2001, 644= ΕΤρΑξΧρΔ 2001, 911
ΕφΠειρ 690/2000 ΔΕΕ 2000, 1135
ΕφΔωδ 396/2000 ΕπισκεΕΔ 2001, 1005 (παρατ. *Μ. Σωτηρίου-Τσουρή*)
Εφαθ 7950/1999 ΝοΒ 2000, 812= ΔΕΕ 2000, 1121= ΕλλΔνη 2000, 1675
Εφαθ 2319/1999 ΔΕΕ 1999, 1175
ΕφΠατρ 937/1999 ΔΕΕ 2000, 1134=ΕπισκεΕΔ 2000, 504 (παρατ. *Α. Ευαγγελίδου*)
Εφαθ 8267/1998 ΕλλΔνη 1999, 1577
Εφαθ 3811/1998 ΔΕΕ 4(1998), 1096 (σημ. *Α. Δεληκωστοπούλου*)= ΝοΒ 1998, 1266 (σημ. *Φ. Δωρή*)= ΕΕΕυρΔ 1999, 227 (σημ. *Σ. Πάντζαλη*)
Εφαθ 1448/1998 ΝοΒ 1998, 1251 (σημ. *Φ. Δωρή*)=ΔΕΕ 1998, 1086 (σχόλιο *Μ. Μουζουράκη*, ΔΕΕ 1998, 1095)=Αρμ 1999, 97= ΕΕΕυρΔ 1999, 215 (σημ. *Σ. Πάντζαλη*)= ΕπισκεΕΔ 1998, 525 (παρατηρήσεις *Κ. Παμπούκη*)= ΕΤρΑξΧρΔ 2001, 963
ΕφΘεσ 1164/1998 Αρμ 1998, 684 (παρατ. *Γ. Τσερκέζη*)
ΕφΘεσ 899/1998 Αρμ 2001, 384 (παρατ. *Στ. Νακόπουλου*)
ΕφΔωδ 154/1998 ΕπισκεΕΔ 1999, 1110 = ΝΟΜΟΣ
ΕφΠειρ 525/1997 ΕλλΔνη 1997, 1880

¹²⁹⁷ Πρβλ. ΑΠ 652/2010 και ΠΠρΑθ 961/2007.

¹²⁹⁸ Πρβλ. ΑΠ 430/2005 και ΠΠρΑθ 1119/2002, καθώς και Απόφαση Υπουργού Ανάπτυξης Ζ1-798/25.6.2008 (ΦΕΚ Β'1353/11.7.2008).

¹²⁹⁹ Πρβλ. ΑΠ 1219/2001 και ΠΠρΑθ 1208/1998, καθώς και Απόφαση Υπουργού Ανάπτυξης Ζ1-798/25.6.2008 (ΦΕΚ Β'1353/11.7.2008).

Εφαθ 5922/1986 ΕλλΔνη 28, 1056
Εφαθ 2251/1984 ΕλλΔνη 25, 1046
ΕφΠειρ 152/1984 ΕΕμπΔ 1984, 654
ΕφΘεσ 839/1983 Αρμ 1984, 451
ΕφΠειρ 832/1981 ΠειρΝ 3, 227
ΕφΠειρ 697/1980 ΕπΝΔ 8, 420
Εφαθ 7849/1979 ΝοΒ 1979, 1646
Εφαθ 7110/1979 ΝοΒ 27, 1650
Εφαθ 1589/1979 ΕΕμπΔ 1980, 225
ΕφΠειρ 604/1979 ΕΕμπΔ 1980, 123
ΕφΠειρ 450/1979 ΠειρΝ 1, 290
Εφαθ 5487/1974 ΕΕμπΔ 1975, 266
Εφαθ 7896/1973 ΝοΒ 1974, 938
Εφαθ 3633/1972 ΝοΒ 21, 214
ΕφΘεσ 85/1961 Αρμ 1964, 315

ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΩΝ

ΠΠρΞανθ 20/2017 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΘεσ 1213/2016 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΘεσ 1101/2016 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΠειρ 619/2016 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΘεσ 353/2016 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΑθ 334/2016 ΝοΒ 2016, 1851 (παρατ. *Καρατζένη*)= ΕΕμπΔ 2016, 410 (παρατ. *Χασάπη*)
ΠΠρΘεσ 12271/2015 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΑθ 3789/2015 ΧρΙΔ 2016, 190 (παρατηρήσεις *Αιμ. Ευθυμίου*) = ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΑλεξ 56/2015 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΚαβ 56/2015 ΕΕμπΔ 2015, 909 (παρατηρήσεις *Χασάπη*)
ΠΠρΚοζ 38/2015 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΞανθ 26/2015 ΧρΙΔ 2015, 512 (παρατ. *Ευθυμίου*)
ΠΠρΞανθ 41/2014 ΕλλΔνη 2015, 870= ΝΟΜΟΣ, ΠΠρΞανθ 23/2014 ΕΕμπΔ 2014, 713= Αρμ 2014, 1301= ΧρΙΔ 2014, 606 (παρατ. *Ευθυμίου*)= ΕφαΔ 2014, 500 (παρατ. *Ε. Μαργαρίτη*)= Αρμ 2015, 44= ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΧαλκιδικ 83/2013 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΑθ 7169/2010 ΝοΒ 2011, 351 (σχόλιο *Χρ. Παπαστάμου*, ΝοΒ 2011, 357) = ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΘεσ 19932/2009 ΕΕμπΔ 2009, 632
ΠΠρΑθ 2906/2008 ΕΕμπΔ 2009, 390 (Παρατηρήσεις *Ι. Βενιέρη*, ΕΕμπΔ 2009, 614)
ΠΠρΑθ 936/2008, ΕφαΔ 2010, 585
ΠΠρΑθ 961/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ¹³⁰⁰
ΠΠρΑθ 711/2007 ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΘεσ 36104/2006 Αρμ 2007, 570 (Παρατηρήσεις *Α.Ε.Τ.*)=ΝΟΜΟΣ
ΠΠρΑθ 142/2006 ΔΕΕ 12 (2006), 516
ΠΠρωτΑθ 6774/2003¹³⁰¹

¹³⁰⁰ Πρβλ. ΑΠ 652/2010 και Εφαθ 3499/2008, καθώς και Απόφαση Υπουργού Ανάπτυξης Ζ1-798/25.6.2008 (ΦΕΚ Β' 1353/11.7.2008).

¹³⁰¹ <http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/law/nomgr/PolProtAth-6774-2003.pdf>

ΠΠρΑθ 3068/2003 Συνήγορος 2003, 390 (επιμ. *Α. Δικαιάκου*)
ΠΠρΑθ 2235/2003 ΝοΒ 52(2004), 424
ΠΠρΑθ 1119/2002¹³⁰² ΔΕΕ 9(2003), 422 (σημ. *Μ. Ασίκη και Ε. Περάκη*)=
ΕΤρΑξΧρΔ 2003, 904
ΠΠρΑθ 528/2002¹³⁰³ ΕΕμπΔ 2002, 622
ΠΠρΑθ 8032/2001 ΝοΒ 2002, 139= ΔΕΕ 2002, 1138
ΠΠρΑθ 6537/2001
ΠΠρΑθ 2347/2001 ΧρΙΔ Α(2001), 318
ΠΠρΑθ 1208/1998¹³⁰⁴ ΔΕΕ 4(1998), 1096 (σημ. *Δεληκωστοπούλου*), ΕπισκΕΔ 1998,
574 (σημ. *Κ.Γ.Π.*)
ΠΠρΑθ 3356/1997 ΔΕΕ 1998, 1111= ΝοΒ 46(1998), 838 (Σημείωση *Φ. Δωρή*)
ΠΠρΑθ 2438/1997 ΝοΒ 1998,832 (σημ. *Φ. Δωρή*)= ΔΕΕ 1998, 50 (σημ. *Ε.
Κοντουμά, Μ. Μουζουράκη*)= ΕλλΔνη 1998, 938= Αρμ 1998, 803 (σημ. *Σ. Κουμάνη*)
ΠΠρΑθ 2411/1997 ΔΕΕ 4(1998), 49 (σημ. *Ε. Κοντουμά, σημ. Μ. Μουζουράκη*)=
ΕΕμπΔ 1998, 52= ΕπισκΕΔ 1998, 251
ΠΠρΑθ 3719/1996 ΔΕΕ 1997, 82
ΠΠρΑθ 3717/1996 ΝοΒ 46(1998), 827
ΠΠρΑθ 3229/1996 ΕλλΔνη 1998, 940 (σημ. *Κρητικού*), ΔΕΕ 1997, 75=ΝοΒ 46(1998),
798, σημ. *Ι. Ρόκα* =ΝοΒ 1998, 798= Αρμ 1997, 551 με σημ. *Μεντή*, Αρμ 1999, 154
ΠΠρΘεσ 7135/1995 ΕΕμπΔ 1997, 746
ΠΠρΑθ 6521/1995 ΔΕΕ 1996, 949 (παρατ. *Γ. Τριανταφυλλάκη*)
ΠΠρΠειρ 1091/1995 ΔΕΕ 1996, 512
ΠΠρΠειρ 175/1982 ΠειρΝ 4, 374
ΠρΠατρ 183/1965 ΕΕμπΔ 16, 218

ΜΠρΘεσ 15912/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΘεσ 13079/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 7480/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΘεσ 7423/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 7025/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 4784/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 4029/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΧαλικιδικ 120/2015 Αρμ 2015, 969= ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΗλείας 107/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑιγίου 20/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΛαμ 11/2015 ΕλλΔνη 2015, 866 (σημ. *Α. Κρητικού*)= ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΘεσ 19257/2014 ΧρΙΔ 2015, 581= ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 6204/2013 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 437/2013 ΧρηΔικ 2013, 148= ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΘεσ 7959/2009 ΧρΙΔ 2010, 345 (παρατηρήσεις *Μεντή*)
ΜΠρΑθ 2967/2007 ΔΕΕ 2007, 957
ΜΠρΑθ 1231/2007 Αρμ 2008, 91 (Παρατηρήσεις *Α. Μπεχλιβάνη*)=ΤΝΠ ΔΣΑ
ΜΠρΘεσ 34071/2006 ΔΕΕ 2007, 81

¹³⁰² Πρβλ. ΑΠ 430/2005 και Εφαθ 5253/2003, καθώς και Απόφαση Υπουργού Ανάπτυξης Ζ1-798/25.6.2008 (ΦΕΚ Β'1353/11.7.2008).

¹³⁰³ <http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/law/nomgr/PolProtAth-528-2002.pdf>

¹³⁰⁴ Πρβλ. ΑΠ 1219/2001 και Εφαθ 6291/2000, καθώς και Απόφαση Υπουργού Ανάπτυξης Ζ1-798/25.6.2008 (ΦΕΚ Β'1353/11.7.2008).

ΜΠρΡοδόπης 90/2006 Αρμ 2008, 602
ΜΠρΡοδ 34/2006 ΕΕμπΔ 2006, 994 (Παρατηρήσεις *I. Βενιέρη*)=ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 4593/2005 ΔΕΕ 12 (2006), 517
ΜΠρΡεθυμ 75/2004 DE LEGE 1(2006), 163= ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΠειρ 5636/2003
ΜΠρΤρικ 137/2003 ΕλλΔνη 2003,1433= ΕπισκΕΔ 2003,269=ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΠειρ 4677/2002 ΔΔΕθνΤραπ 2002, 146
ΜΠρΑθ 2772/2002 ΕΕμπΔ 2002,805=ΝοΒ 50(2002), 1298=ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ 3874/2001 ΔΕΕ 2001, 1151 (σημείωση *Μουζουράκη*)
ΜΠρΛαρ 151/2000 ΝοΒ 2000,1608
ΜΠρΑθ 5526/1999 ΔΕΕ 2000, 1143 (*σημ. Δ. Σπυράκου*)
ΜΠρΑθ 4954/1998 ΔΕΕ 1999, 1182
ΜΠρΑθ 2438/1997 ΝοΒ 1998, 832 (*σχόλιο Δωρή*)= ΔΕΕ 1998, 50 (*σχόλιο Ευ. Κοντουμά και Μ. Μουζουράκη*)

ΜΠρΑθ (ασφ) 1273/2016 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 10184/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 10000/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 9998/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΘεσ (ασφ) 9013/2015 ΧρηΔικ 2015, 264
ΜΠρΑθ (ασφ) 8494/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 7946/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 7501/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 6159/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 5814/2015 ΧρηΔικ 2015, 257
ΜΠρΑθ (ασφ) 5374/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 5083/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 4481/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 3399/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 3285/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 2108/2015 ΧρηΔικ 2015, 259= ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 1753/2015 ΧρηΔικ 2015, 255
ΜΠρΠειρ (ασφ) 1249/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΚερκ (ασφ) 807/2015 ΧρηΔικ 2015, 271
ΜΠρΑθ (ασφ) 617/2015 ΧρηΔικ 2015, 251
ΜΠρΡοδ (ασφ) 555/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΛαμ (ασφ) 320/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΡοδ (ασφ) 297/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑγρ (ασφ) 261/2015 ΕφΑΔ 2015, 1151
ΜΠρΛαμ (ασφ) 178/2015 Αρμ 2015, 754 (*παρατ. Κουμάνη*) = ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΛαμ (ασφ) 163/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΛαμ (ασφ) 135/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΛαμ (ασφ) 134/2015 ΔΕΕ 2015, 419 (*παρατ. Νούκα*)= ΧρηΔικ 2015, 272 (*παρατ. Μουνταλά*)
ΜΠρΧίου (ασφ) 110/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑιγίου (ασφ) 20/2015 ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΠειρ (ασφ) 1763/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΜΠρΘεσ (ασφ) 1672/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΜΠρΚοζ (ασφ) 342/2014 ΤΝΠ ΔΣΑ = ΝΟΜΟΣ
ΜΠρΑθ (ασφ) 10930/2013 ΕφΑΔ 2013, 1080

ΜΠρΑθ (ασφ) 9086/2013 ΧρηΔικ 2014, 144
ΜΠρΑθ (ασφ) 4439/2013 ΧρηΔικ 2014, 146
ΜΠρΑθ (ασφ) 437/2013 ΧρηΔικ 2013, 148
ΜΠρΧαλκ 32/2006 (ασφ) ΔΕΕ 12 (2006), 803
ΜΠρΘεσ 40804/2005 (ασφ) ΔΕΕ 12 (2006), 806

ΕΙΡΗΝΟΔΙΚΕΙΩΝ

ΕιρΑθ 5460/2015 ΝΟΜΟΣ
ΕιρΑθ 1251/2015 ΝΟΜΟΣ
ΕιρΚαστορ 75/2015 ΝΟΜΟΣ
ΕιρΙωαν 764/2011
ΕιρΑθ 1706/2008 ΕΕμπΔ 2009, 932
ΕιρΑθ 1642/2008 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΕιρΑθ 269/2008 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΕιρΑθ 3441/2007 ΧρΙΔ 2008, 136
ΕιρΑθ 1896/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ
ΕιρΘεσ 1797/2007 Αρμ 2007, 741 (παράτ. *Μπεχλιβάνη*)=ΝΟΜΟΣ
ΕιρΘεσ 5985/2006 Αρμ 2006, 1739= ΤΝΠ ΔΣΑ
ΕιρΑθ 1109/2006 ΧρηΔικ 1(2007), 77 (Παρατηρήσεις *Ζ. Τσολακίδη*)=ΝΟΜΟΣ
ΕιρΘεσ 6484/2005 Αρμ 2006, 1990
ΕιρΑθ 3179/2005 ΔΕΕ 12(2006), 520
ΕιρΑθ 3110/2005 ΕΕμπΔ ΝΖ(2006), 92 (Παρατηρήσεις *Ι. Βενιέρη*)= ΧρηΔικ 1(2007), 80 (Παρατηρήσεις *Ζ. Τσολακίδη*)= ΤΝΠ ΔΣΑ
ΕιρΑθ 1446/2005 Αρμ 2007, 71 (Παρατηρήσεις *Δ. Χατζημιχαήλ*)
ΕιρΚαλλιθ 625/2005 Αρμ 2007, 68 (Παρατηρήσεις *Δ. Χατζημιχαήλ*)
ΕιρΛαρισ 164/2005¹³⁰⁵
ΕιρΑθ 2676/2004 ΧρΙΔ 2005, 150 (παράτ. *Βενιέρη*)= Digesta 2004, 507 (σημ. *Παπαϊωάννου*)= ΝΟΜΟΣ
ΕιρΑθ 2175/2004 ΔΕΕ 11(2005), 74
ΕιρΑθ 726/2004 ΔΕΕ 2005, 200= ΤΝΠ ΔΣΑ= ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 678= Digesta 2004, 503
ΕιρΑθ 85/2004 ΕπΔικΙΑ 2004, 277=ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 372=ΝΟΜΟΣ
ΕιρΑθ 2589/2003 ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 74
ΕιρΑθ 4403/2002 ΝοΒ 2003,2045=ΕΕμπΔ 2003,857= ΕπΔικΙΑ 2003,70 (σημ. *Ι.Σ.Σπυριδάκη*)
ΕιρΑθ 2639/2002 ΔΕΕ 2004, 570
ΕιρΑθ 2254/1998 ΔΕΕ 1998,1117
ΕιρΑμαρουσ 512/1997 ΝοΒ 46(1998), 845

ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

BVerfG της 19.10.1993, NJW 1994, 36=Δ 29,20 με παρατηρήσεις *Κ. Μπέη*
BGH της 26.07.2012 (VII ZR 262/11)
BGH της 04.02.2009 (VIII ZR 32/08)
BGH της 12.10.2007 (V ZR 283/06)
BGH της 10.09.2002 (XI ZR 305/01), NJW 2002, 3628

¹³⁰⁵ <http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/law/nomgr/EirLaris-164-2005.pdf>

BGH της 28.10.1999 NJW 2000, 659
BGH της 19.10.1999 (XI ZR 8/99), WM 1999, 2545
BGH της 08.10.1998 (IX ZR 257/97), NJW 1999, 58
BGH της 18.01.1996, ZIP 1996, 456
BGH της 5.1.1995, ZIP 1995, 203
BGH της 24.2.1994, ZIP 1994, 520
BGH της 26.06.1991 (VIII ZR 231/90), BB 1991, 1522, NJW 1991, σ. 2630
BGH της 10.07.1990 (XI ZR 275/89) (Düsseldorf), NJW 1990, 2383 (Hypothekenurteil II)
BGH της 17.01.1989 (XI ZR 54/88), NJW 1989, 582
BGH της 24.11.1988 (III ZR 188/87), NJW 1989, 222 (Hypothekenurteil I)
BGH της 23.03.1988 (VIII ZR 58/87)
BGH της 06.03.1986 (III ZR 195/84), NJW 1986, 1803
BGH της 26.11.1984 (VIII ZR 214/83), NJW 1985, 623
OLG Hamm BB 1983, 1304
LG Köln της 06.12.2000, ZIP 2001, 65 = WM 2001, 201 = BB 2001, 1271
LG Dortmund της 30.06.2000, ZIP 2001, 66 = WM 2000, 2095

ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ¹³⁰⁶

Conseil constitutionnel 13.01.2011, 2010-85 QPC
Conseil d' Etat 11.07.2001, με σχόλιο *Timann Irene*, ZEuP 1/2003, 129
Conseil d' Etat 03.12.1980 4 / 1 SSR, N° 12814
Cour de Cassation 29.03.2017, 16-13.050
Cour de Cassation 29.03.2017, 15-27.231
Cour de Cassation 27.11.2008, 07-15226 (σχόλιο *Bertrand Fages* σε RTDciv 2009, σελ. 116)
Cour de Cassation 22.05.2008, 05-21.822 (σχόλιο *Bertrand Fages* σε RTDciv 2008, σελ. 477)
Cour de Cassation 14.11.2006, 04-17.578
Cour de Cassation 03.05.2006, 04-16.698 (σχόλιο *Jacques Mestre*, Bertrand Fages σε RTDciv 2007, σελ. 113)
Cour de Cassation 29.11.1994, 91-21.009
Cour de Cassation 14.06.1988, 86-15.049
CA Toulouse 25.09.2007, 06/02410

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΤΟΥ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

The Office of Fair Trading v Foxtons Ltd [2009] EWHC 1681 (Ch) (10 July 2009), <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Ch/2009/1681.html>
Office of Fair Trading v Abbey National Plc and Others [2009] UKSC 6, [2010] 1 A.C. 696, <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2009-0070-judgment.pdf>
Mylcrist Builders Ltd v Buck [2008] EWHC 2172 (TCC) (19 September 2008), <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/TCC/2008/2172.html>

¹³⁰⁶ Οι αποφάσεις των γαλλικών δικαστηρίων είναι διαθέσιμες στον ιστότοπο <http://www.legifrance.gouv.fr/>. Σημαντική είναι η σταχυολόγηση αποφάσεων αναφορικά με καταχρηστικούς ΓΟΣ από την γαλλική Επιτροπή Καταχρηστικών Όρων (Commission des clauses abusives) στην ιστοσελίδα <http://www.clauses-abusives.fr/juris/index.htm>.

Director General of Fair Trading v. First National Bank [2001] UKHL 52 (25th October, 2001), <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/2001/52.html>
Interfoto Picture Library Ltd v Stiletto Visual Programmes Ltd [1987] EWCA Civ 6 (12 November 1987), <http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/1987/6.html>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αδαμαντίδου Ε.*, Αποκρατικοποίηση- Εκσυγχρονισμός των δημοσίων επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας και προστασία των καταναλωτών, Αρμ 1998, 787
- Αδρακτά Γ., Αναγνωστόπουλου Δ.*, Μέθοδοι Αξιολόγησης Συμπεριφοράς Πελατών Καταναλωτικής Πίστης, ΔΕΕΤ 2003 (Α'), σ. 91
- Αθανασιάδης Γ.*, Παρατ. στην ΠΠρΑθ 1309/1995, Αρμ 1996, 80
- Αθανασίου Ε.*, Πιστωτική κάρτα και Διαδίκτυο, ΕλλΔνη 2006, 990
- Αθανασίου Α.*, Ζητήματα προστασίας του επιβάτη αεροπορικών μεταφορών ως καταναλωτή: Σύγχρονες τάσεις και προβληματισμοί, ΕΕμπΔ 2002, σ. 33
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Αθέμιτος ανταγωνισμός και προστασία του καταναλωτή (μετά την ψήφιση του ν. 1961/91 περί προστασίας του καταναλωτή), Εκδόσεις Σάκκουλα – Θεσσαλονίκη 1992
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Γενικοί όροι συναλλαγών, προστασία του καταναλωτή και Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, ΕλλΔνη 1988, 642
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή, ελληνικό και κοινοτικό, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή, ελληνικό και κοινοτικό, τεύχος ΙΙ, Θεσσαλονίκη 1996
- Αλεξανδρίδου Ε.* (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Κοινοτικό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, 1^η Έκδοση Νομική Βιβλιοθήκη 2008 και Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή Ελληνικό-Ενωσιακό, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Ν. 2251/1994 και άλλων σχετικών νομοθετημάτων, 2^η Έκδοση Νομική Βιβλιοθήκη 2015
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Ενοποίηση της αγοράς χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και διαδίκτυο, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 25
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Ζητήματα εμπορικού δικαίου και δικαίου προστασίας του καταναλωτή, Θεσσαλονίκη 1994
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Η Οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, ΔΕΕ 2005, 639
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Η προστασία του καταναλωτή μετά το ν. 1961/91, Αρμ 1991, 1181
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Η προστασία του καταναλωτή ως ασθενέστερου, ΕΝΟΒΕ τεύχ. 31, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 153
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Η πρόταση οδηγίας της Ε.Ε. για το ηλεκτρονικό εμπόριο και η προστασία του καταναλωτή, ΔΕΕ 2000, σ. 113
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Νέες τάσεις του κοινοτικού νομοθέτη- το παράδειγμα της Οδηγίας για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, ΔΕΕ 2006, σ. 855
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Ο επενδυτής ως καταναλωτής, στον τόμο «Χρηματιστήριο και προστασία των επενδυτών», 2001, σ. 17
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Ο ν. 2251/94 για την προστασία του καταναλωτή. Ομοιότητες και διαφορές από τον ν. 1961/91. Σχέσεις με τον ν. 146/1914, Αρμ 1996, σ. 289
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Ο τροποποιημένος Νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη σκοπιά ενός εμπορικού, ΝοΒ 2007, σ. 1493
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Τα επενδυτικά προϊόντα της Lehman Brothers και η κάλυψη των ζημιών των επενδυτών, ΔΕΕ 2010, 136
- Αλεξανδρίδου Ε.*, Το δίκαιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, Ελληνικό και κοινοτικό, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2010

Αλεξίου Ο., Η έννοια του καταναλωτή στα πλαίσια της προστασίας από καταχρηστικές ρήτρες. Εθνική και κοινοτική νομοθεσία, *Συνήγορος*, τεύχ. 55/2006, σ. 76

Άνθιμος Απ., Καθορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας στις καταναλωτικές συμβάσεις που συνάπτονται μέσω Internet, *Αρμ* 2001, 1723

Άνθιμος Απ., Παρατ. στην αποφ. ΔΕΚ 26.10.2006, υπόθ. C-168/2005, Mostaza Claro/Movil, *Αρμ* 2007, 623

Αντωνόπουλου Φ., Τα όρια της προστασίας του αποδέκτη τραπεζικών υπηρεσιών κατά το σύγχρονο καταναλωτικό δίκαιο (Το παράδειγμα των συμβάσεων χρηματοοικονομικών προϊόντων, με αφορμή την ΠΠρΑθ 8032/2001, *ΕλλΔνη* 44(2003), 333

Αντωνόπουλος Σ., Η σύμβαση αλληλόχρεου λογαριασμού, 2007

Αργυρού Γ., Η ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής αγοράς και η προστασία του καταναλωτή στη νομολογία του ΔΕΚ, *ΔΕΕ* 2001, 1181

Αργυρού Γ., Η προστασία των καταναλωτών από τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές στην ευρωπαϊκή αγορά σύμφωνα με την οδηγία 2005/29/ΕΚ, *ΔΕΕ* 2006, 873

Αρνόκουρος Γ., Η οδηγία σχετικά με τις καταναλωτικές πωλήσεις, *ΔΕΕ* 2001, 131

Αρνόκουρος Γ., Σημ. στην απόφ. ΔΕΚ 27.6.2000, υπόθ. C-240-244/1998, Océano/Murciano Quintero, *ΔΕΕ* 2000, 1119

Ασίκη Μ., Σημείωση στην ΠΠρΑθ 1119/2002, *ΔΕΕ* 2003, σ. 439

Ασίκη Μ., Τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των καταναλωτών: από τη συλλογική στη συνταγματική τους προστασία (διδακτορική διατριβή ΔΠΘ), 2003 <http://hdl.handle.net/10442/hedi/25337>

Αυγητίδη Δ., Η ευθύνη του αναδόχου στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, 2005

Αυγητίδη Δ., Η εφαρμογή του δικαίου του καταναλωτή στη θαλάσσια ασφάλιση, *ΕπισκΕΔ* 2006, 343

Αυγητίδη Δ., Ο αποδέκτης επενδυτικών υπηρεσιών ως καταναλωτής, *ΕπισκΕΔ* 2001, 287

Αυγητίδη Δ., Παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικής επιχείρησης και προστασία του καταναλωτή, *ΧρΙΔ* 2006, 97

Αυγουστιανάκη Μ., Λειτουργία των γενικών αρχών του δικαίου, ιδίως των αρχών της ισότητας, της ασφάλειας δικαίου και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου (με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1508/2002), *ΔτΑ*, τόμος εκτός σειράς I/2003, σ. 141

Βαβούσκου Κων., Ο κανών *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali* και η επ' αυτού θέσις της επιστήμης και δη της συγχρόνου ελληνικής νομολογίας, *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτζερόπουλο*, Τόμος Α', σ. 47

Βαθρακοκόιλη Β., Ερμηνεία - Νομολογία Αστικού Κώδικα (ΕρΝομΑΚ), Αθήνα 2003

Βαλτούδη Α., Ζητήματα από τις υποχρεώσεις πληροφόρησης κατά τη σύναψη της σύμβασης στο ευρωπαϊκό δίκαιο των συμβάσεων, *ΧρΙΔ* 2004, 202

Βαλτούδη Α., Η επίδραση των κοινοτικών οδηγιών στην ερμηνεία του εθνικού δικαίου, *ΕλλΔνη* 1999, 743

Βαλτούδη Α., Θεμελίωση και υιοθέτηση της «σύμφωνης με την οδηγία ερμηνείας», *Αρμ* 1999, 6

Βαρελά Μ., Ευθύνη σούπερ μάρκετ για κλοπές σε αυτοκίνητα πελατών του σε υπόγειο parking της επιχείρησης, *Συνήγορος* 51/2005, σ. 28

Βαρελά Μ., Η διαμόρφωση των ασφαλιστικών όρων (σημ. στην ΠΠρΑθ 441/2006), *ΔΕΕ* 2007, 710

Βαρελά Μ., Προεπιλογή τηλεπικοινωνιακού φορέα και προστασία των καταναλωτών, *Συνήγορος*, τεύχ. 64/2007, 72

Βάρκα-Αδάμη Α., Εισαγωγή στο Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

Βασιλακάκης Ε., Η Σύμβαση της Χάγης της 30^η Ιουνίου 2005 για τις συμφωνίες επιλογής δικαστηρίου, Αρμ 2007, 1285

Βασιλοπούλου Β., Η δυνατότητα προστασίας του συλλογικού συμφέροντος που εξυπηρετούν οι ενώσεις καταναλωτών δια συλλογικής αγωγής, ΕφΑΔ 2010, 524

Βασιλοπούλου Ε. Η αρχή της διαφάνειας στους γενικούς όρους συναλλαγών, Διπλωματική Εργασία, Π.Μ.Σ. Τομέα Α΄ Ιδιωτικού Δικαίου, Νομικό Σπουδαστήριο, Ιπποκράτους 33, 2^{ος} όροφος, 2006, διαθέσιμη διαδικτυακά για προσωπική, εκπαιδευτική ή ερευνητική χρήση στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «Γκρίζας Βιβλιογραφίας» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.lib.uoa.gr/greylit/greylit.pl?i=3E99C42200DE7A49C22571B600255B46>

Βελέντζα Ι., Δίκαιο αλληλόχρεου λογαριασμού. Θεμελιώδη προβλήματα ουσιαστικού και δικονομικού τραπεζικού δικαίου, 3η έκδοση, 2007

Βελέντζα Ι., Δίκαιο Πιστωτικών Ιδρυμάτων (Τραπεζικό Δίκαιο), 2^η έκδοση, Εκδόσεις Ius Θεσσαλονίκη, 1998

Βελέντζα Ι., Δίκαιο τραπεζών και τραπεζικών συμβάσεων, 2004

Βελέντζα Ι., Ενημέρωση του καταναλωτή στις τραπεζικές συμβάσεις, ΕΤρΑξΧρΔ 2003, 487

Βελέντζα Ι., Τραπεζικές πιστώσεις και προστασία του καταναλωτή- πελάτη της τράπεζας, ΕΕμπΔ 1997, σ. 400

Βελέντζα Ι., Τραπεζικό Δίκαιο (Θεωρία-Νομολογία), Θεσσαλονίκη 1992

Βενιέρη Ιακ., Έννομη σχέση πελάτη και τράπεζας σε Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου, τ. 3Β, 993

Βενιέρη Ιακ., Έξοδα κίνησης και τήρησης τραπεζικού λογαριασμού καταθέσεως – Η επιβάρυνση του καταναλωτή και ο έλεγχος του σχετικού όρου κατά το ν. 2251/94, ΕΕμπΔ 2004, σ. 717

Βενιέρη Ιακ., Εφαρμογή Ν. 2251/1994 (Προστασία τραπεζικού καταναλωτή) σε Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου, τ. 3Β, 993

Βενιέρη Ιακ., Η αναπροσαρμογή των επιτοκίων και ο δικαστικός της έλεγχος στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2009, σ. 26

Βενιέρη Ιακ., Η αξίωση αποζημίωσης του καταναλωτή λόγω ηθικής βλάβης σύμφωνα με το Ν. 2251/1994, Δ 2007, 1240

Βενιέρη Ιακ., Η επιβάρυνση του δανειολήπτη με έξοδα φακέλου, νομικού και τεχνικού ελέγχου, ΧρΙΔ 2007, 589

Βενιέρη Ιακ., Η επιβάρυνση του καταθέτη με τα έξοδα κίνησης και τήρησης του τραπεζικού λογαριασμού, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 125

Βενιέρη Ιακ., Καταθέσεις χρημάτων και τίτλων, σε Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου, τ. 3Β, 999

Βενιέρη Ιακ., Κατάθεση χρημάτων από τον οφειλέτη στον τραπεζικό λογαριασμό του δανειστή του - Ο έλεγχος της προμήθειας της Τράπεζας. Σκέψεις με αφορμή την ΕιρΚω 184/2004, ΔΕΕ 2007, 782

Βενιέρη Ιακ., Ο ΓΟΣ περί αποζημίωσης του προμηθευτή από τον καταναλωτή – Ο νέος Ν 2251/1994, άρθρο 2 παρ. 7 περ. λβ, Σνήγορος 2007, 84

Βενιέρη Ιακ., Ο έλεγχος ΓΟΣ στεγαστικού δανείου που προβλέπει το δικαίωμα και τις συνέπειες εξόφλησης πριν τη συμφωνημένη λήξη του δανείου, ΧρΙΔ Δ/2004, σ. 470

Βενιέρη Ιακ., Παρατηρήσεις στην ΕιρΑθ 2676/2004, ΧρΙΔ 2005, 152

Βενιέρη Ιακ., Παρατηρήσεις στην ΕιρΑθ 3110/2005, ΕΕμπΔ 2006, 95

Βενιέρη Ιακ., Παρατηρήσεις στην ΕφΑθ 2386/2006, ΧρΙΔ 2007, 616

Βενιέρη Ιακ., Παρατηρήσεις στην ΜΠρΡοδ 34/2006, ΕΕμπΔ 2006, 996

Βενιέρη Ιακ., Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 15/2007, ΕΕμπΔ 2007, 667

Βενιέρη Ιακ., Πρόωρη εξόφληση Δανείου (Δεύτερη έκδοση, μετά την ΑΠ 430/2005), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα -Κομοτηνή 2005

Βενιέρη Ιακ., Τα στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Έλεγχος της μηνιαίας δόσης του δανειολήπτη υπό το πρίσμα του ν. 2251/1994, ΕΕμπΔ 2015, 743.

Βενιέρη Ιακ., Τραπεζικές πιστώσεις σε Εφαρμογές Εμπορικού Δικαίου, τ. 3Β, 1053

Βενιέρη Ιακ. – Κατσά Θεοδ., Εφαρμογή του Ν. 3869/2010 για τα Υπερχρεωμένα Φυσικά Πρόσωπα, Νομική Βιβλιοθήκη 2011

Βερβεσός Ν. σε: Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρίας (Επιμέλεια *Ευ. Περάκης*), Τόμος Δέκατος, Β΄ Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη 2005

Βόγκλη Ελ., Κίνδυνοι κατά τη συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών ΔΕΕ 2003, 757

Βόγκλη Ελ., Μέθοδοι συγκεκριμενοποίησης των γενικών ρητρών, ΔΕΕ 2004, 16

Βόγκλη Ελ., Κυμαινόμενο επιτόκιο, Βιβλιοθήκη νομικής θεωρίας και πράξης τ. 52, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2005

Βούλγαρη Ι., Το Δίκαιο ως θεσμός με απόλυτη αξία και ως ζωντανός οργανισμός, *Digesta Χειμερινό εξάμηνο 1999-2000*, 1

Γαζετάς Κ., Γενικοί Όροι Συναλλαγών- Δικαστική Προστασία, 4^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2001

Γάλλια Β., Ο Δικαστικός Έλεγχος επί των Γενικών Όρων της Ασφαλιστικής Σύμβασης, ΕΣυγκΔ 2001, 130

Γαρδούνη Μ., Οι καταχρηστικές ρήτρες που σχετίζονται με το τίμημα καταναλωτικών συμβάσεων: 10 χρόνια εφαρμογής της Κοιν. Οδηγίας 93/13 σε Ελλάδα και Γαλλία, ΧρΙΔ 2004, 23

Γαρδούνη Μ., Παρατ. στην ΑΠ 752/2006, ΝοΒ 2007, 854

Γαρδούνη Μ., Τιμολογιακή πολιτική στις συμβάσεις διανομής αυτοκινήτων και καταχρηστικές ρήτρες, ΧρΙΔ 2006, 399

Γέμτση Π., Homo economicus, homo sociologicus, homo juridicus – μια συμβολή στα μεθοδολογικά θεμέλια της Νομικής και των εμπειρικών κοινωνικών επιστημών, ΚριτΕ 2003/2, 13

Γέμτση Π., Οικονομία και Δίκαιο, Τόμος Α΄, Μεθοδολογικά και Οικονομικά θεμέλια, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2003, Τόμος Β΄, Οικονομική ανάλυση βασικών θεσμών του Ιδιωτικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2001

Γεράκη Κ., Σημείωση στο Ν. 3587/2007, ΧρΙΔ 2007, 858

Γεωργακόπουλου Α., Δάνεια σκοπού και αντίθεση προς τα χρηστά ήθη, ΔΕΕ 1997, σ. 7

Γεωργακόπουλου Α. (επιμ. Β. Παπαδογάμβρου), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996

Γεωργακόπουλου Α. Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου, τομ. 2 – Οι Εμπορικές Πράξεις, τευχ. 2 – Συμβάσεις, Α. Εμπορευματικές, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999

Γεωργακόπουλου Α., Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου, τομ. 2 – Οι Εμπορικές Πράξεις, τευχ. 2 – Συμβάσεις, Γ. Τραπεζικές, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999

Γεωργακόπουλου Α., Μεταβολή νομίσματος και επιτοκίου τραπεζικού δανείου (γνωμ.), ΔΕΕ 3 (1997), 340

Γεωργακόπουλου Α., Το ελληνικό αντι-καταναλωτικό δίκαιο, ΝοΒ 1987, 1346 =Μελέται Εμπορικού και Ναυτικού Δικαίου, 1988

Γεωργακόπουλου Α., Χρηματιστηριακό και Τραπεζικό Δίκαιο, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999

Γεωργιάδη Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2012

Γεωργιάδη Απ., Γενικοί Όροι των συναλλαγών, ΕΕμπΔ 1989, 314

Γεωργιάδη Απ., Ενοχικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος, 2^η έκδοση, 2015

Γεωργιάδη Απ., Ενοχικό Δίκαιο- Ειδικό Μέρος, τ. Ι, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2004

Γεωργιάδη Απ., Η εξασφάλιση των πιστώσεων, β' έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2008

Γεωργιάδη Απ., Η νομολογιακή εφαρμογή του άρθρου 281 ΑΚ στο ενοχικό δίκαιο, Αρμ 1998, 525

Γεωργιάδη Απ., Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, Leasing-Factoring-Forfaiting-Franchising, 5^η έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή 2008

Γεωργιάδη Απ., Η εναρμόνιση του ιδιωτικού δικαίου στην Ευρώπη, Αφιέρ. στον Ν. Παπαντωνίου, ΝΟΜΟΣ 4, Θεσσαλονίκη 1996, 123= ΝοΒ 1994, 321

Γεωργιάδη Απ., Οι Γενικοί Όροι της ασφαλιστικής σύμβασης αυτοκινήτου, σε έκδοση «Νομικά θέματα Αστικής Ευθύνης από Αυτοκινητικά Ατυχήματα», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004

Γεωργιάδη Απ., Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα (συλλογικό έργο), τ. Ι, Αθήνα 2010 και ΙΙ, Αθήνα 2013

Γεωργιάδη Απ., Το ιδιωτικό δίκαιο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα. ΔΔΕΤΕ 60 (2000), 7

Γεωργιάδη Αστ., Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Τομ. Ι-ΙΙ, 4^η έκδοση, Αθήνα Θεσσαλονίκη 2003

Γεωργιάδη Αστ., Η προστασία του ασθενέστερου στο Αστικό Δίκαιο, ΕΝΟΒΕ τεύχ. 31, Θεσσαλονίκη 1997, 37

Γεωργιάδη Γ., Η ευθύνη του εγγυητή και ο παρεπόμενος χαρακτήρας της, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2017

Γεωργιάδη Γ., Οι υποχρεώσεις της τράπεζας για ενημέρωση, διαφώτιση και παροχή συμβουλών στον πελάτη, ΧρΙΔ 2008, 865= ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 43

Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη Ε., Νόμος 2251/1994 - Προστασία Καταναλωτών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2010

Γιοβαννόπουλου Ρ., Προστασία δανειολήπτη στα δάνεια σε αλλοδαπό νόμισμα, ΕπισκεΔ 2014, 647

Γκόρτσου Χρ., Διάκριση μεταξύ τραπεζικών και εξωτραπεζικών επιτοκίων – Κριτήρια καθορισμού τραπεζικών επιτοκίων χορηγήσεων, Δικαιόραμα, Ιούνιος 2008, 28 επ.

Γκόρτσου Χρ., Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών: περιεχόμενο και ιδιαιτερότητες, ΧρηΔικ 1 (2007), σ. 161

Γκούσκου Αγγ., Ζητήματα νομικής προστασίας καταναλωτών– πελατών τραπεζών, ΔΕΕ 1997, σ. 660

Γκούσκου Αγγ., Οι περιορισμοί στη συμβατική διαμόρφωση του κόστους πίστωσης κατά το ν. 2251/94, ΕΕμπΔ 1999, 195

Γκούσκου Αγγ., Ύψος δικαιοπρακτικού τόκου τραπεζικών χορηγήσεων ιδίως στην καταναλωτική πίστη, ΧρΙΔ Β (2002), σ. 385= Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 117.

Γκόφα Δ., Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου, ΙVβ (Ενοχικό δίκαιο), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1992

Δαγτόγλου Π.Δ., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, ΣΤ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

Δαγτόγλου Π.Δ., Γνωμοδότηση, ΝοΒ 29, σ. 1356 επ.
Δαγτόγλου Π.Δ., Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, Ε΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011
Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, τ. Α΄ και Β΄, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή, 2005
Δακορώνια Ε., Προς έναν Ευρωπαϊκό Αστικό Κώδικα; ΚριτΕ 2001/2, 135
Δακορώνια Ε., Το ζήτημα της ερμηνείας των διαθηκών στο Ελληνικό Δίκαιο, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2005
Δασμάνογλου Π., Παρατηρήσεις στην ΟΛΑΠ 15/2007, ΧρηΔικ 2007, 440
Δελή Κ., Αγορές χρήματος και κεφαλαίου – Μέθοδοι ανάλυσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1996
Δεληκωστοπούλου Α., Η χρηματική ικανοποίηση ηθικής βλάβης στις συλλογικές αγωγές του ν. 2251/1994, ΔΕΕ 1997, 10
Δεληκωστοπούλου Α., Οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών υπό το πρίσμα του Ν. 2251/1994, ΔΕΕ 1998, 1108
Δεληκωστοπούλου Α., Η καταχρηστικότητα γενικών όρων συναλλαγών συμβάσεων παροχής υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας (σχόλιο στην ΑΠ 296/2001), ΔΕΕ 2001, 1114
Δελιβάνη Δ., Παραδόσεις Θεωρητικής Πολιτικής Οικονομίας, Β΄ έκδοση, Εκδοτικός Οίκος «Το Νομικόν» Νικ. Α. Σάκκουλα, 1955
Δελλή Γ., Οι διατάξεις της Σύμβασης των Βρυξελλών για την προστασία του καταναλωτή και η περίπτωση των επενδυτών σε παράγωγα χρηματοοικονομικά προϊόντα, ΔΕΕ 8 (2002), σ. 1082.
Δελλή Γ., Σημείωση στην ΕφΑθ 6401/2002, ΔΕΕ 9 (2003), 419
Δέλλιου/Βαλτούδη, Συμβάσεις δανείων σε ελβετικό φράγκο. Κύρος γενικών όρων συναλλαγών και συναφή ζητήματα (γνωμ.), ΕπισκεΔ 2015, 89
Δέλλιου Γ., Ατομικά δικαιώματα, Ιδιωτικό Δίκαιο, προστασία των καταναλωτών και εγγυήσεις τραπεζικών δανείων, Dig. 2003, 357
Δέλλιου Γ., Γενικοί Όροι Συναλλαγών - Ατομική και συλλογική προστασία των καταναλωτών από την έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2013
Δέλλιου Γ., Ερμηνευτικά ζητήματα του άρθρου 3 της Κοινοτικής Οδηγίας 93/13, ΕΕΕυρΔ 21 (2001), 793
Δέλλιου Γ., Ερμηνευτικά ζητήματα του άρθρου 4 της Κοινοτικής Οδηγίας 93/13, ΕΕΕυρΔ 22 (2002), 513
Δέλλιου Γ., Η απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών που «δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», μετά την τροποποίηση των άρθρων 332, 334 παρ. 2 ΑΚ (άρθρο 2 Ν. 3043/2002), Αρμ 2003, 310= ΕΝΟΒΕ 51 (2003), 83
Δέλλιου Γ., Η διαφορά των δικαιοδοτικών κριτηρίων μεταξύ ατομικής και συλλογικής αγωγής για τον έλεγχο των γοσ στις καταναλωτικές συναλλαγές, ΕπισκεΔ 2002, 352
Δέλλιου Γ., Η νέα μορφή συλλογικής αγωγής του άρθρου 10§16 περ. δ΄ Ν. 2251/1994 (Άρθρο 13 Ν. 3587/2007) [Στο παράδειγμα των καταχρηστικών όρων των καταναλωτικών συμβάσεων], Digesta 2008, 1
Δέλλιου Γ., Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές (Μία συμβολή στον έλεγχο της εγκυρότητας των γενικών συναλλακτικών όρων των τραπεζικών συμβάσεων), ΝοΒ 40 (1992), σ. 811
Δέλλιου Γ., Η προτεινόμενη ρύθμιση για την πρόωρη αποπληρωμή καταναλωτικών πιστώσεων στο πλαίσιο των διαδικασιών αναθεώρησης της Οδηγίας 87/102/ΕΟΚ, ΕφΑΔ 1 (2008), σ. 28
Δέλλιου Γ., Η πρόωρη εξόφληση καταναλωτικών πιστώσεων στο πλαίσιο της κοινοτικής Οδηγίας 2008/48 και της ελληνικής ΚΥΑ Ζ.1-699/2010, εισήγηση στο

συνέδριο με θέμα «Η εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου του καταναλωτή στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες», Αθήνα 3-4 Νοεμβρίου 2011
Δέλλιου Γ., Η υπαγωγή ή μη των τραπεζικών εγγυητών στον Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών ΔΕΕ 2003, 876
Δέλλιου Γ., Η «φαινομενική» αιτιολογία δικαστικών αποφάσεων με απλή επίκληση γενικών ρητρών του Αστικού Κώδικα, Αρμ 1992, 862
Δέλλιου Γ., Καλή πίστη και γενικοί όροι συναλλαγών, ΝοΒ 2003, 218
Δέλλιου Γ., Κύρος όρου αναπροσαρμογής ασφαλιστρών σε σύμβαση ισόβιας ασφάλισης υγείας (γνωμοδότηση), ΔΕΕ 2022, 857
Δέλλιου Γ., Νομολογιακές εξελίξεις σχετικά με τον έλεγχο του περιεχομένου των όρων τραπεζικών πιστωτικών συμβάσεων, ΕπισκεΔ 2005, 3
Δέλλιου Γ., Ο κρίσιμος βαθμός διατάραξης της συμβατικής ισορροπίας για τον έλεγχο του περιεχομένου γενικών όρων συναλλαγών, Αρμ 2000, 1181
Δέλλιου Γ., Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, Ι. Ο καταναλωτής ως υποκείμενο έννομης προστασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005
Δέλλιου Γ., Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του ιδιωτικού δικαίου, ΙΙ. Ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των καταναλωτικών συμβάσεων και τα όριά του, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001
Δέλλιου Γ., Ρήτρες πλασματικής γνώσης και πλασματικής αναγνώρισης του ύψους της οφειλής στις καταναλωτικές πιστωτικές συμβάσεις, ΚριτΕ 2002/2, 31 = Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 193.
Δέλλιου Γ., Σημ. στην ΕφΑθ 6401/2002 ΔΕΕ 2003, 419
Δέλλιου Γ., Τομές της σύγχρονης αρεοπαγητικής νομολογίας στα ζητήματα του συλλογικού ελέγχου των γενικών όρων καταναλωτικών συμβάσεων (Σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 1219/2001), ΕλλΔνη 2001, σ. 1495
Δέλλιου Γ., Το τεκμήριο υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες, Αρμ 2004, 189
Δελούκα Ν., Γενικοί Όροι Συναλλαγών, Το πρόβλημα των συμβάσεων προσχωρήσεως, 1952
Δελούκα- Ιγγλέση Κ., Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο του Καταναλωτή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1998
Δελούκα- Ιγγλέση Κ., Ζητήματα προστασίας του καταναλωτή στα κράτη-μέλη της ΕΟΚ και του Συμβουλίου της Ευρώπης από άποψη νομική, κοινωνική και οικονομική, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1991
Δελούκα- Ιγγλέση Κ., Νομική και Κοινωνική Προστασία του Καταναλωτή, Εκδόσεις Α. Σταμούλης, Πειραιάς 1992
Δεμίρη Χαράλ., Χρηματοδοτήσεις (Θεωρία και πράξη), Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, Αθήνα 1993
Δημαρά Ν., Εξωτερικό & εσωτερικό σύστημα του Δικαίου, οι σκοποί αυτού και η φύση του πράγματος, Dig. 2007, 276
Δημητριάδη Κ., Η προστασία των καταναλωτών από επαχθείς συμβατικές ρήτρες, Αθήνα-Κομοτηνή 1991
Δημοπούλου Ζ., Ευθύνη από διακινδύνευση: Οι λόγοι περιορισμού και απαλλαγής από την ευθύνη, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003
Δούβλη Βασ., Η εξελικτική πορεία των τραπεζικών ΓΟΣ στο ελληνικό δίκαιο, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2010
Δούβλη Βασ., Η προστασία Ελλήνων πελατών πιστωτικών ιδρυμάτων από γενικές συναλλακτικές ρήτρες εφαρμοστέου αλλοδαπού δικαίου, ΔΕΕ 2002, 480

Δούβλη Βασ., Η υπαγωγή ή μη των τραπεζικών εγγυητών στον Ν 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών, ΔΕΕ 9/2003, σ. 876.

Δούβλη Βασ., Ο δικαστικός έλεγχος λειτουργίας των ΓΟΣ στις τραπεζικές συναλλαγές, ΕΤρΑΞΧρΔ 1999, σ. 3

Δούβλη Βασ. – Μπόλου Βασ. (επιστημονική επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Ελληνική Εναρμόνιση, Ερμηνεία Νομολογία, 2008

Δρυλλεράκη Ι., Ανταγωνισμός & προστασία του καταναλωτή, Δικαιόγραμμα, Ιούνιος 2008, 15

Δωρή Φιλ., Αναγνώριση υπολοίπου οφειλής προς την τράπεζα και αφηρημένη αναγνώριση χρέους, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 149

Δωρή Φιλ., Δικαστικός έλεγχος γενικών όρων ασφαλιστηρίων για την κάλυψη της αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα, ΝοΒ 30 (1982), σ. 897

Δωρή Φιλ., Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο, Τεύχος Α, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1991

Δωρή Φιλ., Έλεγχος των δυνάμει εξουσιοδότησης νόμου διοικητικώς καθοριζόμενων ή των υποκειμένων σε διοικητική έγκριση γενικών όρων των συναλλαγών σε συμβάσεις ιδιωτικής ασφάλισης, σε ΤιμΤ Ελίζας Αλεξανδρίδου, Νομική Βιβλιοθήκη 2016, σ. 135

Δωρή Φιλ., Ερμηνεία των νόμων με αναγωγή σε συνταγματικές διατάξεις στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων, ΕλλΔνη 32 (1991), σ. 1188 επ.

Δωρή Φιλ., Ερμηνευτικοί κανόνες δικαίου, σχόλιο στην ΑΠ 408/1990 ΝοΒ 39, 744

Δωρή Φιλ., Ζητήματα αστικής ευθύνης από ιστορικοσυγκριτική και δικαιολογική σκοπιά, ΧρΙΔ 2007, 673

Δωρή Φιλ., Η εξειδίκευση της καλής πίστης στο άρθρο 2 Ν. 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών και η σημασία της στο κοινό Αστικό Δίκαιο, ΝοΒ 48 (2000), σ. 737

Δωρή Φιλ., Η ιδιαιτερότητα της κανονιστικής λειτουργίας των αρχών του δικαίου και η σημασία τους στο σύστημα του ισχύοντος δικαίου (με έμφαση στο υποσύστημα του ιδιωτικού δικαίου), ΧρΙΔ 2020, 161

Δωρή Φιλ., Η μικροσυγκριτική νομική έρευνα και η χρησιμότητά της στην ερμηνεία του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου (ταυτόχρονα ένα διάγραμμα συγκριτικής θεώρησης του προβλήματος της καταχρηστικής άσκησης της συμβατικής ελευθερίας), Νομικές Μελέτες, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή 1993, σ. 3= Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτζερόπουλο, Τόμος Α' 1985, σ. 327

Δωρή Φιλ., Η συνδρομή της αγωγής ακυρώσεως λόγω πλάνης περί τας ιδιότητες του πράγματος μετά των αξιώσεων εκ πραγματικών ελαττωμάτων και ελλείψεως των συνομολογηθεισών ιδιοτήτων, ΕΕΝ 35, 703 επ.= Νομικές Μελέτες, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή 1993, σ. 204 επ.

Δωρή Φιλ., Κατάχρηση συμβατικής ελευθερίας, σχόλιο στην ΟΛΑΠ 33/1987, ΝοΒ 36, 326 επ.= Νομικές Μελέτες, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή 1993, σ. 156 επ.

Δωρή Φιλ., Κριτική της κρατούσας στη νομολογία άποψης για την ερμηνεία των συμβάσεων κατ' ΑΚ 173 και 200, σχόλιο στην ΕφΑθ 8999/1984 ΝοΒ 33, 303 επ.= Νομικές Μελέτες, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή 1993, σ. 82

Δωρή Φιλ., Ο δικαστικός έλεγχος για την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας επί χρηματικής ικανοποιήσεως για ηθική βλάβη όταν ο νόμος θεσπίζει ελάχιστα γι' αυτήν όρια (Απολογισμός ύστερα και από την ΟΛΑΠ 6/2009), ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 127

Δωρή Φιλ., Ο χαρακτηρισμός αντισυμβαλλομένων Τραπεζών ως καταναλωτών ως προϋπόθεση για την προστασία τους από καταχρηστικούς γενικούς όρους συναλλαγών, ΝοΒ 52 (2004), σ. 729

Δωρή Φιλ., Παρατηρήσεις στην ΠΠρΑθ 3356/1997, ΝοΒ 1998, 838

Δωρή Φιλ., Πεδίο ισχύος και σημασία της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της δικαιοδοτικής λειτουργίας του δικαστή, σε *Ν. Θ. Νίκα*, Η πολιτική δίκη υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ, Ακαδημαϊκό Συμπόσιο προς τιμήν του Κωνσταντίνου Κεραμέως, 2008

Δωρή Φιλ., Περιορισμοί της συμβατικής ελευθερίας στις ρήτρες αποκλειστικής διεθνούς δικαιοδοσίας, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1988

Δωρή Φιλ., στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Τόμος ΙΙ, Γενικό Ενοχικό, άρθρα 371-373

Δωρή Φιλ., σημ. στην ΕφΑθ 8999/1984 ΝοΒ 33, 303

Δωρή Φιλ., Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο, ΧρΙΔ Γ/2003, σ. 577

Δωρή Φιλ., Το ζήτημα της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών υπό το πρίσμα της σχέσης μεταξύ ΑΚ 388 και 288, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, 2017, σ. 307

Δωρή Φιλ., Το ζήτημα της θεμελίωσης της ισχύος των κανόνων δικαίου υπό το πρίσμα των άρθρων 87 § 2, 93 § 4, 25 § 1 και 26 του Συντάγματος, ΤιμΤ Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου, 2016, σ. 39

Εκο Ουμπέρτο (Eco Umberto), Τα όρια της ερμηνείας (*I limiti dell' interpretazione*), μετάφραση Μαριάννας Κονδύλη, 2^η έκδοση, εκδόσεις «Γνώση» 1993

Ευθυμίου Αι., Η αρχή της διαφάνειας στο δίκαιο των Γ.Ο.Σ., Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2013

Ευθυμίου Αι., Νεότερες εξελίξεις στο ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο (Παρατηρήσεις στην απόφαση ΠΠρΑθ 3789/2015), ΧρΙΔ 2016, 193

Ευθυμίου Αι., Το ζήτημα του δικαστικού ελέγχου των ΓΟΣ που καθορίζουν το «κύριο αντικείμενο» της σύμβασης, ΧρΙΔ 2011, 236

Ευθυμίου Αι., Παρατηρήσεις στην απόφαση ΕφΑθ 6924/2007, ΧρΙΔ 2009, 427

Ευθυμίου Αι., Παρατηρήσεις στην απόφαση ΟλΣτΕ 1210/2010, ΧρΙΔ 2010, 545

Ευθυμίου Αι., Παρατηρήσεις στην απόφαση ΑΠ 7/2011, ΧρΙΔ 2012, 45

Ευθυμίου Αι., Παρατηρήσεις στην ΠΠρΞανθ 23/2014 ΧρΙΔ 2014, 609

Ευθυμίου Αι., Παρατηρήσεις στην ΠΠρΞανθ 26/2015 ΧρΙΔ 2015, 512

Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών, Προστασία καταναλωτή και τραπεζικές υπηρεσίες, 1997

Ένωση Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή, Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές, 2004

Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Δίκαιο των μαζικών συναλλαγών, 1993

Ζερβάκη Ε., Επιτόκια αναφοράς EURIBOR και EONIA, ΔΕΕΤ Α΄ Τριμ. 1999, σ. 112 επ.

Ζερδελή Δ., Ελευθερία και έλεγχος στο δίκαιο της ατομικής σύμβασης εργασίας. Η προστασία του μισθωτού από καταχρηστικούς συμβατικούς όρους, ΕΕργΔ 2003, 321 και 385

Ζησίμου Θ., Σύμβαση πιστωτικής κάρτας. Καταχρηστικότητα όρων, Συνήγορος 2000, 305

Ζούκα Χ., «Η αρχή της διαφάνειας στους τραπεζικούς όρους στεγαστικής πίστης», διπλωματική εργασία για το Ενιαίο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, 2018, διαθέσιμη διαδικτυακά για προσωπική, εκπαιδευτική ή ερευνητική χρήση στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «Γκρίζας

Βιβλιογραφίας» του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ηλεκτρονική διεύθυνση:

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2859506/zipFile>

Θεοχαροπούλου Ζ., Η επιρροή της διαμεσολάβησης του «Συνηγόρου του Καταναλωτή» στην ερμηνεία αμφιβόλου όρου αναπροσαρμογής κυμαινόμενου επιτοκίου σύμβασης στεγαστικού δανείου και στην περαιτέρω εξέλιξη της δανειακής σύμβασης (Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμόν 99/20.1.2009 Σύσταση-Πόρισμα του Συνηγόρου του Καταναλωτή), ΕφΑΔ 2010, 66

Θεοχαροπούλου Ζ., Παρατηρήσεις στην απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου 15/2007 για την ποινή προεξόφλησης σε στεγαστικά δάνεια σταθερού επιτοκίου, αρ. πρωτ. 1554/13 Νοεμβρίου 2007, www.synigoroskatanaloti.gr

Θεοχαροπούλου Ζ., Προστασία του καταναλωτή των τραπεζικών υπηρεσιών ενώπιον της ανεξάρτητης αρχής «Συνήγορος του Καταναλωτή», σε Πρακτικά Ημερίδας 22 Ιανουαρίου 2008, Θεσσαλονίκη, με θέμα «Ο Συνήγορος του Καταναλωτή», Εκδόσεις Αντ Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2009 = ΕφΑΔ 2008, 396.

Θωμαδάκη Στ.- Ξανθάκη Μ., Αγορές Χρήματος και Κεφαλαίου, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1990

Ιγγλεζάκη Ι., Παρατ. στην ΕφΘεσ 1133/2004, ΕπισκΕΔ 2004, 985

Ιγγλεζάκη Ι., Προστασία του καταναλωτή στις τηλεαγορές μέσω Internet, ΕΕμπΔ 2000, 820

Καζάκου Αρ., Αστικό Δίκαιο Οικονομία της Αγοράς και Προστασία των Καταναλωτών, Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλα– Θεσσαλονίκη 1987

Καζάκου Αρ., Η χρησιμοποίηση γενικών όρων συναλλαγών από τις Τράπεζες, σε Δίκαιο των Μαζικών Συναλλαγών – Η προστασία του οφειλέτη στις τραπεζικές συναλλαγές. Γενικοί όροι των συναλλαγών (πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις), Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος, τεύχ. 19, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1993, 67

Καλαβρού Γρηγόρη – Ευάγγελου, Ανοιχτό ακόμη το θέμα με τα δάνεια σε ελβετικό φράγκο, δημοσίευμα στην ιστοσελίδα www.liberal.gr της 02.05.2019, <https://www.liberal.gr/apopsi/den-kleinei-to-thema-me-ta-daneia-se-elbetiko-fragko/250023>

Καλαμπούκα- Γιαννοπούλου Π., Η προστασία του καταναλωτή στην παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, ΔΕΕ 6 (2000), σ. 12

Καλαμπούκα- Γιαννοπούλου Π., Η σύμβαση υπεργολαβίας, Συνήγορος 2002, 120

Καλλία- Αντωνίου Α., Δικαιώματα και προστασία του καταναλωτή, 1990

Καλλία- Αντωνίου Α., Η προστασία του καταναλωτή στην Ελλάδα, 1989

Καλλία- Αντωνίου Αγγελικής, Νικέα- Μουράτογλου Τιτίκας, Παλαιολόγου Νέλλης, Τα δικαιώματα του καταναλωτή σύμφωνα με το Κοινοτικό και το Ελληνικό Δίκαιο – Οδηγός για την προστασία του Έλληνα καταναλωτή με βάση την κοινοτική πολιτική και νομοθεσία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993

Καλλιμόπουλου Γ., Θεώρηση, εν είδει προλόγου, θεμάτων του τραπεζικού δικαίου, ΧρΔικ 1 (2007), σ. 6

Καπανή Ι., Η συζήτηση επί της ΑΠ 1219/2001: Περιορισμοί του ύψους των τραπεζικών επιτοκίων, 2006, διπλωματική εργασία για το Π.Μ.Σ. του Τομέα Α΄ Ιδωτικού Δικαίου, η οποία είναι διαθέσιμη στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Γκρίζας Βιβλιογραφίας του Ε.Κ.Π.Α., και ειδικότερα στην ιστοσελίδα <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/1322769>.

Καραγιώργου Β., Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη – Όψεις μιας αναδυόμενης νομικής αρχής, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2013

Καραγκουνίδη Απ., Η ευθύνη της τράπεζας έναντι των πελατών της από την παραβίαση υποχρεώσεων προστασίας, Αρμ 1995, 442

Καραγκουνίδη Απ., Η προστασία του αποδέκτη υπηρεσιών κοινής ωφέλειας ως δικαιούχου «καθολικής υπηρεσίας» και ως καταναλωτή- Δικαιοπρακτικός καθορισμός και δέσμευση του καταναλωτή από ΓΟΣ σε ρυθμιζόμενες αγορές, ΕπισκΕΔ 2005, 307

Καραγκουνίδη Απ., Προστασία του επενδυτή στο δίκαιο των επενδυτικών υπηρεσιών, 2007

Καράκωστα Ι., Αστικός Κώδικας, Ερμηνεία-Σχόλια-Νομολογία, Γενικές Αρχές, Τόμοι Ι και ΙΙ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005

Καράκωστα Ι., Βασικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή στο Διαδίκτυο, ΔιΜΕΕ 2004, σ. 468 = ΔΕΕ 2004, 499

Καράκωστα Ι., Γενικοί όροι των συναλλαγών και ερμηνεία τους υπό το φως των συνταγματικών και κοινοτικών διατάξεων, ΔΕΕ 1998, 443

Καράκωστα Ι., Γενικοί Όροι των Τραπεζικών Συναλλαγών, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001

Καράκωστα Ι., Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή (Ν. 2251/94), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2004

Καράκωστα Ι., Δίκαιο Προστασίας καταναλωτή - Ν 2251/1994 όπως ισχύει μετά το Ν. 3587/2007, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2008

Καράκωστα Ι. (συνεργ. *Γιαννοπούλου Ε.*), Κοινοτικοί Κανόνες και Εθνικό Αστικό Δίκαιο, 1997

Καράκωστα Ι., Νομολογιακή απαρχή του κοινοτικού ελέγχου καταχρηστικών ΓΟΣ επί τραπεζικών συμβάσεων, ΔΕΕ 2000, 1130

Καράκωστα Ι. (συνεργ. *Τζουγανάτου Δ.*), Προστασία του Καταναλωτή, Ν. 2251/1994, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002

Καράκωστα Ι., Ο αποδέκτης τραπεζικών υπηρεσιών ως καταναλωτής, ΧρΙΔ 2003, σ. 97= Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 31= ΤιμΤ Μηνούδη, 2004, σ. 303

Καράκωστα Ι., Ο έλεγχος της κατά το δίκαιον ορθότητας των γενικών εντύπων όρων των συμβάσεων κατ' άρθρον 371 ΑΚ, ΕΕΝ 40 (1973), σ. 647

Καράκωστα Ι., Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συναλλαγές, Εισήγηση στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών.

Καράκωστα Ι. (Επιμέλεια), Προστασία Καταναλωτή – Νομολογία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2005

Καράκωστα Ι., Σημ. στην ΕφΑθ 6291/2000, ΔΕΕ 2000, 1130

Καράκωστα Ι. - *Βρεττού*, Ο ανοικτός έλεγχος των ΓΟΣ στις δανειακές συμβάσεις σε ελβετικό φράγκο (γνωμ.), ΕφΑΔ 2015, 1043

Καράκωστα Ι.- *Παπαρσενίου Π.*, Η λειτουργία της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στο πλαίσιο της συλλογικής αγωγής του νόμου 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή, ΔΕΕ 1996, 475

Καραμάλη Αικ./ Γιαννακούλα Κ.-Δ./ Γαστεράτου Διον./ Χατζηδημητρίου Χ.Ι./ Κουκουλέτσου Β.-Π., Εκφάνσεις και όρια της ελευθερίας των συμβάσεων (εποπτεία, εισαγωγή και επίμετρο Γ. Δέλλιος), Dig. 2009, 52

Καραμπατζού Αντ., Ιδιωτική Αυτονομία και Προστασία του Καταναλωτή – Μία Συμβολή στην Συμπεριφορική Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, 2016

Καράση Μ., Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, Δικαιοπραξία Ι, Αθήνα-Κομοτηνή 1996

Καράση Μ., Γενικοί όροι συναλλαγών – Δικαστικός Έλεγχος, Με μια εισαγωγή στη ρύθμιση των ν. 1961 και 2000/1991, Εκδοτικός οίκος Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1992

Καράση Μ., Η προσυμβατική ευθύνη κατ' ΑΚ 197-198, ΧρΙΔ 2005, 769

Καράση Μ., Γενικοί όροι συναλλαγών κατά την πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση (Ν. 1961/1991, όπως συμπληρώθηκε από το ν. 2000/1991), σε Δίκαιο των Μαζικών Συναλλαγών – Η προστασία του οφειλέτη στις τραπεζικές συναλλαγές. Γενικοί όροι των συναλλαγών (πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις), Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος, τεύχ. 19, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1993

Καράση Μ., Γενικοί όροι συναλλαγών – Το πρόβλημα της ερμηνείας, στο: Σύγχρονα ζητήματα Αστικού Δικαίου πέρα από το σύστημα του Αστικού Κώδικα, Αθήνα-Κομοτηνή 1995, 111

Καράση Μ., Εγχειρίδιο γενικών αρχών του αστικού δικαίου – Δίκαιο της δικαιοπραξίας, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996

Καράση Μ., Η κατάχρηση θεσμού στο ιδιωτικό δίκαιο, στο Αφιέρ. Στην Α.

Κάτσιου Ευγ., «Η αρχή της διαφάνειας στους ΓΟΣ και νομολογιακά παραδείγματα επί τραπεζικών συμβάσεων», διπλωματική εργασία για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Δίκαιο, Τεχνολογία και Οικονομία του Παντείου Πανεπιστημίου, η οποία είναι διαθέσιμη στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «Πάνδημος» του Παντείου Πανεπιστημίου, στην ιστοσελίδα:
<http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid%3A17766>

Κασσαβέτη Α., Παρατ. στην ΠΠρΑθ 8032/2001, ΕΕμπΔ 2002, 117

Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Αποκρατικοποίηση των δημοσίων επιχειρήσεων και προστασία καταναλωτή. Επίλυση καταναλωτικών διαφορών, 1998

Κιτσαρά Α., Ακυρότητα καταχρηστικού όρου και αυτεπάγγελτη λήψη υπόψη της από τα δικαστήρια, ΧρΙΔ 2001, 139

Κλαβανίδου Δ., Ενστάσεις του καταναλωτή έναντι της τράπεζας στη χρηματοδοτημένη πώληση, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 211

Κλαβανίδου Δ., Απαλλακτικές ρήτρες σε ΓΟΣ (άρθ. 25 § 3 περ. β' ν. 1961/1991), σε Δίκαιο των Μαζικών Συναλλαγών – Η προστασία του οφειλέτη στις τραπεζικές συναλλαγές. Γενικοί όροι των συναλλαγών (πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις), Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος, τεύχ. 19, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1993, 81

Κλαβανίδου Δ., «Καταναλωτικά Δάνεια.-Δογματική θεώρηση και συναφή πρακτικά θέματα», Θεσσαλονίκη 1997

Κλαβανίδου Δ., Νομικά ζητήματα από τη χρήση πιστωτικών καρτών, Αφιέρ. Π. Γέσιου- Φαλτσή τ. Ι (2007), 463

Κλαβανίδου Δ., Καταναλωτικές συμβάσεις με κέντρα αδυνατίσματος και γυμναστήρια, σε Πρακτικά Ημερίδας 22 Ιανουαρίου 2008, Θεσσαλονίκη, με θέμα «Ο Συνήγορος του Καταναλωτή», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2009

Κλαμαρή Ν., Η καταχρηστική άσκησης δικαιώματος εν τω αστικό δικονομικό δικαίω, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή, 1980

Κοκκομέλη Κ., Τραπεζικές Υπηρεσίες προς Καταναλωτές (Retail Banking), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1995

Κόλια Β., Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών – Υπό το πρίσμα μιας γενικής μεθόδου ερμηνείας της δήλωσης βούλησης, Νομική Βιβλιοθήκη 2016

Κολοτούρου, Το αντικείμενο της εν στενή εννοία συλλογικής δίκης (γνωμ.) ΔΕΕ 2015, 1189

- Κορνηλάκη Π.*, Επίτομο Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, 2000
- Κορνηλάκη Π.*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο τ. Ι, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2002, τ. ΙΙ, Αθήνα Θεσσαλονίκη 2005
- Κορνηλάκη Π.*, Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στο ελληνικό δίκαιο στο ζήτημα προστασίας του καταναλωτή, σε: Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στο ελληνικό ιδιωτικό δίκαιο, 1995
- Κόρσου Δημ.*, Αι γενικάί ρήτραι εις το διοικητικόν δίκαιον, Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτζερόπουλο, Τόμος Α΄, 1985, σ. 481
- Κοσμίδη Σωκρ.*, Νόμος 2251/94 για την προστασία των καταναλωτών: Οκτώ χρόνια μετά, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 17
- Κοτζάμπαση Α.*, Οι απαλλακτικές ρήτρες στους γενικούς όρους συναλλαγών. Αποκλεισμός και περιορισμός της ευθύνης με συμφωνίες και μονομερείς δηλώσεις, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2001
- Κοτσίρη Α.*, Δίκαιο ανταγωνισμού, Αθέμιτου και Ελεύθερου, 3^η εκδ., Αθήνα Θεσσαλονίκη 2000
- Κοτσίρη Α.*, Η έννοια του καταναλωτή (γνμδ), ΔΕΕ 2005, 1128
- Κοτσίρη Α.*, Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου – Γενική Προσέγγιση, Dig. 2006, 333
- Κοτσίρη Α.*, Προς μίαν αντικειμενικήν περί γενικών εντύπων όρων θεωρίαν, ΕΕμπΔ 1962, 129 επ.
- Κοτσίρη Α.*, Περί γενικών όρων συναλλαγών, εις Σύγχρονα προβλήματα εμπορικού δικαίου, Θεσσαλονίκη 1995, 749
- Κουμάνη Στ.*, Η προστασία του καταναλωτή με συλλογική αγωγή κατά τον Ν. 2251/1994 από την παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/1997), Αρμ 2005, 502
- Κουμάνη Στ.*, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών στεγαστικού δανείου (Η επιβολή του κόστους προεξόφλησης στεγαστικού δανείου και της εισφοράς του ν. 128/1975 στον καταναλωτή με Γ.Ο.Σ.), ΧρΙΔ Δ (2004), 281
- Κουσουλή Στ.*, Η Αριστοτέλεια Συλλογιστική – Σπουδή στη θεωρία του συλλογισμού, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2001
- Κουσουλή Στ.*, Προϋποθέσεις κύρους συμφωνίας παρέκτασης που περιέχεται στους έντυπους όρους φορτωτικής, ΕΕμπΔ 1998, 219
- Κουσουλή Στ.*, Τα αποτελέσματα αποφάσεως επί συλλογικής αγωγής. Ιδίως επί χρήσεως καταχρηστικών ΓΟΣ, εν όψει της ΑΠ 1219/2001, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 47= ΔΕΕ 2002, 1097
- Κουτσούκη Δ.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, 1996
- Κουτσούκη Δ.*, Ελληνικό και Κοινοτικό Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, 1992
- Κουτσούμπα Θ.*, Προστασία του καταναλωτή στην εξ αποστάσεων εμπορεία χρηματοοικονομικών προϊόντων σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό και Εθνικό δίκαιο, ΧρΙΔ 2005, 953
- Κυπρούλη Ν.*, Σημ. στην ΕφΑθ 6401/2002, ΔΕΕ 2003, 421
- Λαδά Δ.*, Γενικοί Όροι Συναλλαγών – Η νομολογιακή αντιμετώπισή τους μέσα από τη νομοθετική ρύθμιση του Ν. 2251/1994, Συνήγορος 12/1999, 29
- Λαδά Δ.*, Ζητήματα νομοθετικής ρύθμισης των γενικών όρων των συναλλαγών, Αρμ 1998, 1149= ΕλλΔνη 1998, 774
- Λαδά Δ.*, Η εφαρμογή του Ν. 2251/1994 στις σχέσεις εργασίας, Αθήνα-Κομοτηνή 2007
- Λαδά Δ.*, Παρατ. στην ΕιρΚω 184/2004, ΧρηΔικ 2007, 87

Λαδά Δ., Στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο· μια πρακτική προσέγγιση, Αναμνηστικός Τόμος για τον Λεωνίδα Γεωργακόπουλο, Τόμος Ι, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2016, σ. 427

Λαδά Δ., Το γλωσσικό ζήτημα των Γενικών Όρων των Συναλλαγών, ΔΕΕ 1996, 909

Λαδά Π., Η «εντύπωση» γενικών όρων συναλλαγών – Το μέγεθος της «γραμματοσειράς» ειδικά σε ασφαλιστικές συμβάσεις, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος Ι, 2017, σ. 703

Λαδά Π., Η προστασία του οφειλέτη στις τραπεζικές συναλλαγές σε Δίκαιο των Μαζικών Συναλλαγών – Η προστασία του οφειλέτη στις τραπεζικές συναλλαγές. Γενικοί όροι των συναλλαγών (πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις), ΕΝΟΒΕ, τεύχ. 19, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1993, 13

Λασκαρίδη Ε., Η αρχή της αναλογικότητας στο αστικό δίκαιο, ΕφΑΔ 2015, 108

Λελεντζή Αθ., Η διαφάνεια των τραπεζικών συναλλαγών: σύστημα προστασίας και αρμοδιότητες, Αναμνηστικός Τόμος για τον Λεωνίδα Γεωργακόπουλο, Τόμος Ι, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2016, σ. 469

Λελεντζή Αθ., Ο έλεγχος του περιεχομένου των γενικών όρων συναλλαγών κατά την πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου, ΝοΒ 50 (2002), σ. 274

Λιακόπουλου Αθ., Βιομηχανική Ιδιοκτησία, έκδοση ε', Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000

Λιακόπουλου Αθ., Γενικό Εμπορικό Δίκαιο, 1998

Λιακόπουλου Αθ., Εξελίξεις και προοπτικές του δικαίου της βιομηχανικής ιδιοκτησίας, ΔΕΕ 1995, 820

Λιακόπουλου Αθ., Η οικονομική ελευθερία αντικείμενο προστασίας στο δίκαιο του ανταγωνισμού, Αθήνα 1981

Λιακόπουλου Αθ., Η προστασία του καταναλωτή και το Σύνταγμα, ΝοΒ 1984, 945 επ.

Λιακόπουλου Αθ., Γενικό Εμπορικό Δίκαιο, Αθήνα 1998

Λιακόπουλου/Χριστιανού/Μιχαλόπουλου, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Τευχ. Α, Εκδ. Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα 1993

Λιάπη Δ., Η διαμόρφωση των συμβάσεων, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2003

Λιάπη Δ., Τα δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Η διαγραφόμενη από το ΔικΕΕ και την Οδηγία 2014/17/ΕΕ προσέγγιση και η κυμαινόμενη ελληνική νομολογία, ΧρΙΔ 2016, 241

Λιβαδά Χ., Η έννοια του προστατευτέου καταναλωτή σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο, ΔΕΕ 2005, 1137

Λιβαδά Χ., Παρατηρήσεις υπό ΕφΑθ 8217/2006, ΧρηΔικ 2007, 264

Λιβάνη Ν., Ευθύνη από διακινδύνευση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2001

Λιναρίτη Ι., Η πρόσβαση στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες μέσω διαδικτύου, 2005

Λιναρίτη Ι., Κριτήρια αξιολόγησης γενικών όρων συναλλαγών μακροπρόθεσμων πιστώσεων (με ιδιαίτερη αναφορά στις ρήτρες επιτοκίου), ΧρΙΔ 2010, 382 επ.

Λιώση, Η αξίωση από την ποινική ρήτρα και η σχέση της με τις αξιώσεις εκπλήρωσης και αποζημίωσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1993

Μάξη Π., «Εμπράγατη Εξασφάλιση Τραπεζών και Ανωνύμων Εταιριών», β' έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1993

Μάξη Π., Ο εγγυητής ως καταναλωτής, Δικαιοράμα, Ιούνιος 2008, 14 επ.

Μάξη Π., Ουσιαστικά και δικονομικά προβλήματα τόκου και ανατοκισμού, ΕπισκΕΔ 1996, 34 επ.

Μακρίδου Κ., Παρατ. στην ΠΠρΘεσ 26984/2005, Αρμ 2006, 40

Μακρίδου Κ.- Διαμαντόπουλου Γ., Ανακοπή εκτελέσεως από εγγυητή συμβάσεως, η οποία περιέχει καταχρηστικούς όρους συναλλαγών, κατά το χρόνο που εκκρεμεί

αίτηση για υπαγωγή της πρωτοφειλέτριας ΑΕ σε καθεστώς ειδικής εκκαθάρισης (γνωμ.), ΔΕΕ 12 (2006), 701 επ.

Μαλισάγκου Α., Υπαγωγή των κατηγοριών παροχής επενδυτικών, τραπεζικών και εν γένει χρηματοπιστωτικών και νομικών υπηρεσιών στο άρθρο 8 του Ν. 2251/1994, Αρμ 2006, 986

Μαργαρίτη, Παρατηρήσεις στην ΠΠρΞανθ 23/2014 ΕφΑΔ 2014, 500

Μαρίνου Μ.Θ., Αθέμιτος ανταγωνισμός, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009

Μαρίνου Μ.Θ.- Βενιέρη Ι., Η ποινή για την πρόωρη εξόφληση στεγαστικού δανείου - η φύση, ο υπολογισμός και ο έλεγχος αυτής υπό το πρίσμα του ν. 2251/94 (γνμδ), ΧρΙΔ 2005, 459 επ.

Μαρίνου Μ.Θ., Πώς γράφεται μια φοιτητική και μεταπτυχιακή εργασία – Ένας μικρός οδηγός για φοιτητές νομικής, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας, 2009

Ματθία Στ., Η νομική φύση και τα αποτελέσματα της συλλογικής αγωγής, ΕλλΔνη 1997, 1

Ματθία Στ., Η συλλογική δικαστική προστασία των καταναλωτών, ΕλλΔνη 1993, 1417

Μαντζουράνη-Tschaschnig M., Τα ουσιώδη δικονομικά ζητήματα του γερμανικού νόμου για το δίκαιο των γενικών όρων συναλλαγών, Δίκη 1987, 583

Μεντή Γ., Άμυνα & ελευθέρωση του υπερχρεωμένου οφειλέτη, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, 2012

Μεντή Γ., Γενικοί όροι ασφάλισης ζωής, ατυχημάτων και ασθενειών (γνμδ. επί της ΠΠρΑθ 3229/1996), Αρμ 1999, 154

Μεντή Γ., Γενικοί όροι συναλλαγών σε καταναλωτικές και εμπορικές συμβάσεις, Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2000 (1^η έκδοση), Π.Ν. Σάκκουλας Αθήνα 2020 (2^η έκδοση)

Μεντή Γ., Γενικοί όροι τραπεζικών καταναλωτικών συμβάσεων (με αφορμή την υπ' αριθμ. 1219/2001 απόφαση του Αρείου Πάγου), ΧρΙΔ Α' (2001), σ. 558

Μεντή Γ., Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Ακυρότητα λόγω αδιαφάνειας (άρθρο 2 παρ. 6 Ν 2251/1994) ή αναπροσαρμογή (μείωση) των δόσεων κατά τις ΑΚ 288, 388; Αποτίμηση και νέες σκέψεις με αφορμή την ΤρΕφΘεσ 1663/2018, ΔΕΕ 2018, 963

Μεντή Γ., Όρια της ευθύνης του εγγυητή στις τραπεζικές καταναλωτικές συμβάσεις, ΧρΙΔ 2004, 185 = Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 259

Μεντή Γ., Όρια του κύρους αποδεικτικών συμφωνιών – Η δικονομική ισότητα των όπλων και η «προσφορότητα» του συμφωνηθέντος αποδεικτικού μέσου (Με αφορμή τις ΑΠ 1500/1990 και ΑΠ Ολ 27/93), ΚριτΕ 1995, 319

Μεντή Γ., Παρατηρήσεις στην ΜΠρΘεσ 7959/2009, ΧρΙΔ 2010, 349

Μεντή Γ., Σημ. στην ΑΠ 1519/2001, ΔΕΕ 2002, 1133

Μηλιάρáκη Π., Τραπεζικό Δίκαιο, Εκδοτικές Επιχειρήσεις «Το Οικονομικό», Αθήνα 1994

Μιχαηλίδη-Νουάρου Γ., Ενοχικόν Δίκαιον, Βιβλιοπωλείον Ηλία Παν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη

Μιχαηλίδη-Νουάρου Γ., Δύο θεμελιώδεις αρχές του δικαίου, η αρχή της συνεπούς συμπεριφοράς και η αρχή της αμοιβαιότητας, Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτζερόπουλο, Τόμος Β', 1985, σ. 121

Μιχαλόπουλου Γ., Νόμιμος καθορισμός και ανατοκισμός εξωτραπεζικών και τραπεζικών τόκων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Κομοτηνή, 1990.

Μουζουράκη Μ., Καταχρηστική η μονομερής αύξηση του ασφαλιστρού, Συνήγορος 3/1997, 12

Μουζουράκη Μ., Καταχρηστικοί όροι και υπέρμετρα επιτόκια, Συνήγορος 2001, 244

Μουζουράκη Μ., Καταχρηστικοί όροι στις συμβάσεις στεγαστικών δανείων, *Συνήγορος* 2002, 350

Μουζουράκη Μ., Καταχρηστικοί όροι σε συμβάσεις πιστώσεων με όριο, *Συνήγορος* 2002, σ. 350

Μουζουράκη Μ., Παρατηρήσεις στην ΠΠρΑθ 2438/97 ΔΕΕ 1998, 50

Μουζουράκη Μ., ΔΕΕ 1998, 1095

Μούργελα Ι., Η απόφαση του Αρείου Πάγου 430/2005 για τους καταχρηστικούς όρους συμβάσεων στεγαστικών δανείων, ΔΕΕΤ 2005 (Α'), σ. 17 επ.

Μούργελα Ι., Τραπεζικά Επιτόκια- από τον Διοικητικό Καθορισμό στον Δικαστηριακό;, ΔΕΕΤ 2003, σ. 61 επ.

Μουσταϊρά Ε., Παρατ. στην ΕφΑθ 2667/1994, ΝοΒ 1995, 258

Μουτσιούλη Αλ., Το βασικό ρυθμιστικό πλαίσιο της Οδηγίας 2008/48/ΕΚ όπως αυτή ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με την ΥΑ Ζ1-699/2010, ΠειρΝομ 2011, 625

Μπαλή Γ., Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, έκδοσις 7^η, Εκδοτικός Οίκος Τζάκα-Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1955

Μπαλή Γ., Ενοχικόν Δίκαιον, έκδοσις Γ', Εκδοτικός Οίκος Αφοι Π. Σάκκουλα, 1961

Μπέη Κ., Συλλογική αγωγή καταναλωτών κατά προμηθευτή, Παρατηρήσεις στην 3713/1996 ΠολΠρΑθ, Δίκη 1997, σ. 167 -171.

Μπεχλιβάνη Αχ., Εισαγ. Σημ. στην ΑΠ 1495/2006, ΕπισκΕΔ 2006, 1047

Μπεχλιβάνη Αχ., Εισαγ. Σημ. στην ΕφΑθ 6924/2007, ΕπισκΕΔ 2007, 1260

Μπεχλιβάνη Αχ., Μεταβολές στα ασφάλιστρα: Η συνομολόγηση ρήτρας αναπροσαρμογής, ΕπισκΕΔ 2021, 37

Μπεχλιβάνη Αχ., Παρατηρήσεις στην ΜΠρΑθ 1231/2007, Αρμ 2008, 95

Μπεχλιβάνη Αχ., Παρατ. στην ΕιρΘεσ 1797/2007, Αρμ 2007, 746

Μπεχλιβάνη Αχ., σημ. στην ΑΠ 1343/2012, Αρμ 2013, 1104

Μπεχλιβάνη Αχ., Σκέψεις για την αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 Ν. 2251/1994, ΕπισκΕΔ 2004, 591

Μπεχλιβάνη Αχ., Σχετικά με την εφαρμογή του ν. 2251/1994 για την "προστασία των καταναλωτών" στη σύμβαση ναύλωσης υπό στενή έννοια, ΧρΙΔ 2006, 952

Μπεχρή-Κεχαγιόγλου Γ., Η αρχή της διαφάνειας των ΓΟΣ όπως αντικατοπτρίζεται στις περιπτώσεις του άρθρου 2, παρ. 7 ν. 2251/94 (με ευκαιρία την ΑΠ 1219/2001), Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 89

Μπεχρή Γ., Ο καταναλωτής και η σύμβαση εκτός εμπορικού καταστήματος, ΕπισκΕΔ 1995, 273

Μπόσδα Δ., Το δάνειον ως πιστωτική σύμβασις, Δ/νη 12 (1971), 89

Μπώλου Α., Δάνεια σε Ελβετικό Φράγκο, Εκδόσεις Διπλογραφία, 2016

Μπώλου Α., Ο Τραπεζικός Μεσολαβητής ως μορφή εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών στον χρηματοπιστωτικό τομέα, ΔΕΕ 2004, 1130

Νακοπούλου Σ., Παρατ. στην ΕφΘεσ 899/1998, Αρμ 2001, 384

Neumann Ulfrid, Θεωρία νομικής επιχειρηματολογίας, Δίκαιο & Οικονομία Π. Ν. Σάκκουλας, 1996.

Νίκα Ν., Πολιτική Δικονομία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη τ.Ι (2003), τ. ΙΙ (2005) τ.ΙΙΙ (2007)

Νίκα Ν., Προβληματισμοί σχετικά με τις παράλληλες και διαδοχικές δίκες που διεξάγουν οι ενώσεις καταναλωτών (άρθρο 10 VIII, ΙΧ Ν. 2251/1994), Αρμ 1996, 1176

Νικολίτσα Δ., Μυλωνά Π., Μαρούλη Δ., Οι τράπεζες μοχλός της ανάπτυξης, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, 2003

Νικολίτσα Δ., Μυλωνά Π., Μαρούλη Δ., Πολίτη Δ., Τα επιτόκια των Τραπεζών στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη, ΔΕΕΤ 2001 (Δ'), σ. 19

Νικολόπουλου Π., Ποιές δυνατότητες παρέχει το ελληνικό δίκαιο για την επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από τα δάνεια σε ελβετικά φράγκα; ΝοΒ 2016, 224= Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος II, 2017, σ. 899
Νούκα, Παρατηρήσεις στην ΜΠρΛαμ 134/2015 ΔΕΕ 2015, 424
Νούλα Αθ., Κερδοφορία και αποτελεσματικότητα των ελληνικών τραπεζών (1993-1998), ΔΕΕΤ 1999 (Γ' και Δ'), σ. 54
Ξυνοπούλου Αθηνά, Η συμβολή της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου στην ερμηνεία των συμβάσεων από τη σκοπιά της κατανομής των κινδύνων μεταξύ των μερών, ΧρΙΔ 2019, 765
Ορφανίδης Κ., Το επιτρεπτό των αποδεικτικών συμβάσεων, Αθήνα 1988
Παζαντζή Στέλλα, Παρατηρήσεις στις ΕφΑθ 1448/1998 και 3811/1998, ΕΕΕυρΔ 1999, 233
Παμπούκη Κ., Αρμ 1985, 445
Παμπούκη Κ., Γνωμοδότηση, ΝοΒ 19, 1089
Παμπούκη Κ., Εισαγ. Σημ. στην ΑΠ 652/2010, ΕπισκΕΔ 2010, 486
Παμπούκη Κ., Εισαγ. Σημ. στην ΕφΑθ 5553/2006, ΕπισκΕΔ 2006, 182
Παμπούκη Κ., Εισαγ. Σημ. στην ΜΠρΤρικ 137/2003, ΕπισκΕΔ 2003, 271
Παμπούκη Κ., Οι γενικοί όροι συναλλαγών και η προστασία των καταναλωτών, Αρμ 1985, 445
Παμπούκη Κ., Τραπεζικά και πιστωτικά συμβάσεις, Εκδοτικός οίκος Αφοι Π. Σάκκουλα, 1962
Παμπούκη Κ., Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου, 1997
Παμπούκη Κ./ Μήτκα Κ., Η ερμηνεία των γενικών όρων συναλλαγών στη δίκη επί συλλογικής αγωγής, ΕπισκΕΔ 2001, 625
Παμπούκη Κ., Η κοινωνική ευθύνη των τραπεζών, ΕπισκΕΔ 2007, 657
Παμπούκη Κ., Παρατ. στην ΕφΑθ 730/2005, ΕπισκΕΔ 2005, 751
Παμπούκη Κ., Παρατ. στην ΕφΑθ 7268/2002, ΕπισκΕΔ 2003, 481
Παμπούκη Κ., Παρατ. στην ΕφΠειρ 91/2002, ΕπισκΕΔ 2002, 782
Παμπούκη Κ., Σχόλιο στην ΕφΑθ 7268/2002, ΕπισκΕΔ 2003, 481
Παμπούκη Κ., Σχόλιο στην ΠΠρΑθ 7315/1996, ΕπισκΕΔ 2002, 762
Πανταζόπουλου Α., Σημ. στην ΑΠ 430/2005, Dig. 2005, 53
Παντελιά Σπ., Περιθώριο Επιτοκίων Χορηγήσεων και Καταθέσεων (Ecart) στον Ελληνικό Τραπεζικό Τομέα: Μύθοι και Πραγματικότητες, ΔΕΕΤ 2000 (Α' και Β'), σ. 33
Παντελίδου Κ., Η χρήση Γενικών Όρων των Συναλλαγών από τον παρέχοντα υπηρεσίες, Νομικά Χρονικά, Ε.ΝΟ.Β.Ε. – Εκδόσεις Σάκκουλα, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2010, - Τεύχος 64
Παπαγιάννης Δ., Εισαγωγή στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 1999
Παπαδημητρίου Γ., Το Σύνταγμα και η επέκταση των αποτελεσμάτων που παράγουν οι δικαστικές αποφάσεις επί των συλλογικών αγωγών, τις οποίες ασκούν ενώσεις καταναλωτών, ιδίως στην περίπτωση των γενικών όρων τραπεζικών συναλλαγών, Δ 2005, 1133
Παπαδημητρίου Θ., Προστασία του Καταναλωτή στο πλαίσιο της ασφαλιστικής σύμβασης – Διαπιστώσεις από την εμπειρία της Αρχής του Συνηγόρου του Καταναλωτή, σε Πρακτικά Ημερίδας 22 Ιανουαρίου 2008, Θεσσαλονίκη, με θέμα «Ο Συνήγορος του Καταναλωτή», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2009
Παπαδογάμβρου Β. (Επιμέλεια), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Νομική Βιβλιοθήκη 1996
Παπαδοπούλου Α., Η εισδοχή των συναλλακτικών όρων στην ατομική σύμβαση και η προστασία του καταναλωτή, ΕΕμπΔ 1990, 381

Παπαϊωάννου Γ., Η προστασία του καταναλωτή στο ουσιαστικό ευρωπαϊκό δίκαιο της καταναλωτικής πίστης, 2007

Παπαϊωάννου Γ., Κοινοτικές εξελίξεις σχετικά με την προστασία του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών κατά το έτος 2003, *Dig.* 2003, 445

Παπαϊωάννου Γ., Κοινοτικές εξελίξεις σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων του καταναλωτή κατά το έτος 2004, *Dig.* 2004, 527

Παπαϊωάννου Γ., Νομικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή από τη χρήση των τραπεζικών καρτών, *ΧρΙΔ Β* (2002), σ. 103

Παπαϊωάννου Γ., Οι διαδικασίες εξώδικης επίλυσης ιδιωτικών διαφορών ιδίως στο πεδίο της προστασίας του καταναλωτή, *ΔΕΕ* 2005, σ. 139-151.

Παπαϊωάννου Γ., Το σκανδιναβικό πρότυπο εξωδικαστικής επίλυσης καταναλωτικών διαφορών, *ΧρΙΔ* 2005, σ. 20-24.

Παπαϊωάννου Γ., Τραπεζικά επιτόκια και έλεγχος καταχρηστικότητας ΓΟΣ, *Συνήγορος* 35/2003, 64

Παπαϊωάννου Γ., Τραπεζικός Μεσολαβητής. Πέντε χρόνια στην υπηρεσία του συναλλασσόμενου καταναλωτή, *Digesta* 2004, 105

Παπαϊωάννου Γ., Σημείωση στις ΕιρΑθ 726/2004 και ΕιρΑθ 2676/2004, *Digesta* 2004, 514

Παπακώστα Αλκη-Βασ., Το πρόβλημα των γενικών αρχών του δικαίου σαν πηγής του διεθνούς δικαίου, *Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτζερόπουλο, Τόμος Β΄*, 1985, σ. 247

Παπαγεωργίου Α. – Τσόλκα Ο., Ποινική προστασία του καταναλωτή, *Νομική Βιβλιοθήκη* Αθήνα 1996

Παπανικολάου Αγ., Ποινική προστασία του καταναλωτή, *Νομική Βιβλιοθήκη*, 1996

Παπανικολάου Π., Δύο ανοικτά ακόμη ζητήματα του δικαστικού ελέγχου της καταχρηστικότητας συμβατικών όρων, στο: *Σύγχρονα ζητήματα Αστικού Δικαίου πέρα από το σύστημα του Αστικού Κώδικα*, Αθήνα-Κομοτηνή 1995, 171

Παπανικολάου Π., Η απαλλακτική ρήτρα για την ευθύνη της Τράπεζας στην υπόθεση του «μεγάλου ριφιφι», *ΚριτΕ* 1995/1, 131

Παπανικολάου Π., Η έννοια του καταναλωτή σήμερα - ιδίως στις καταρτιζόμενες με ΓΟΣ πιστωτικές συμβάσεις, *ΔΕΕ* 2010, 4

Παπανικολάου Π., Η ευθύνη της τράπεζας ως αναδόχου εκδόσεως κινητών αξιών, 1998

Παπανικολάου Π., Η ρύθμιση της παραγραφής στον Αστικό Κώδικα και η συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, *Ιωάννης Κ. Καρακώστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν*, Τόμος II, 2017, σ. 1046

Παπανικολάου Π., Η χρηματική ικανοποίηση επί συλλογικής αγωγής ως μέσον καταπολεμήσεως των καταχρηστικών ΓΟΣ - Μια ποινή χωρίς συνταγματικές εγγυήσεις, *ΧρΙΔ Ζ΄*(2007), σ. 289= *ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου*, 2010, σ. 471

Παπανικολάου Π., Κατάχρηση της συμβατικής ελευθερίας, *Αθήνα-Κομοτηνή* 1986

Παπανικολάου Π., Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, *Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα* 2000

Παπανικολάου Π., Οι καταπλεονεκτικές δικαιοπραξίες, *Αθήναι-Κομοτηνή* 1983

Παπανικολάου Π., Περί των ορίων της προστατευτικής παρεμβάσεως του δικαστή στη σύμβαση. Προς μια γενική θεωρία της καταχρήσεως της συμβατικής ελευθερίας, 1991

Παπανικολάου Π., Προς μίαν εναρμονισμένη με το δίκαιο του ΑΚ ερμηνεία των ειδικών (αστικών) νομοθετημάτων, *ΧρΙΔ* 2018, 241 επ.

Παπανικολάου Π., Σκέψεις πάνω στον νέο νόμο (ν. 3587/2007) για την προστασία των καταναλωτών, *ΕλλΔνη* 2008, 660 επ.

Παπανικολάου Π., Τραπεζικοί ΓΟΣ αντίθετοι προς τις περί ακατασχέτου και ανεκχωρήτου των απαιτήσεων μισθών και συντάξεων διατάξεις – Και η αξίωση για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης ως «πανωπρόικι», ΧρΙΔ 2017, σ. 722 επ.

Παπανικολάου Π. – Γεωργιάδη Γ., Η εγγύηση ανωτάτου ποσού – Εξακολούθηση της ευθύνης του εγγυητή και μετά τις γενόμενες από τον πρωτοφειλέτη καταβολές, ΧρΙΔ 2012, 721

Παπαντωνίου Ν., Η ελευθερία των συμβάσεων εις το σύγχρονον δίκαιον, ΕΕΝ 32 (1965), 301

Παπαρσενίου Π., Κοινοτικές Οδηγίες και δικαιώματα των ιδιωτών. Ένα παράδειγμα: Η σύμβαση χρονομεριστικής μίσθωσης, 2002

Παπαστάμου Χρυσάνθη, Καταχρηστικοί γενικοί όροι συναλλαγών περί διακύμανσης του κυμαινόμενου επιτοκίου δανειακών συμβάσεων (σχόλιο στην ΕφΑθ 5101/2001), ΝοΒ 2011, 2141

Παπαστάμου Χρυσάνθη, Σχόλιο στην ΑΠ 1001/2010, ΝοΒ 58 (2010), σ. 2279

Παπαχρήστου Γιώργου, Ρήτρες αναπροσαρμογής τιμήματος και προστασία του καταναλωτή, ΧρΙΔ 2014, 549

Περάκη Ευ., Η αρχή του «υπεύθυνου δανεισμού» και η πρόσφατη κοινοτική οδηγία για την καταναλωτική πίστη, ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 543

Περάκη Ευ., «Η έννοια του καταναλωτή κατά το νέο νόμο 2251/94», ΔΕΕ 1995, σ. 32

Περάκη Ευ., Η σχέση του δικαίου προστασίας του καταναλωτή με το δίκαιο του αθέμιτου ανταγωνισμού, ΔΕΕ 1996, 113

Περάκη Ευ., Σημείωση στην ΠΠρΑθ 1119/2002, ΔΕΕ 9 (2003), σ. 450

Περσίδα Β., Σημ. στην ΑΠ 1401/1999, ΔΕΕ 2000, 197

Πετρόπουλου Γ., Ιστορία και Εισηγήσεις Ρωμαϊκού Δικαίου, Εκδοτικός Οίκος «Το Νομικόν» Νικ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1955

Πιτσιρίκου Ι., Γενικοί Όροι Τραπεζικών Συμβάσεων περί εξόδων προεξόφλησης, εξόδων χρηματοδότησης και εισφοράς του ν. 128/1975, ΔΕΕ 2004, σ. 633

Πλατή Ε., Σημ. στην ΠΠρΑθ 8032/2001, ΔΕΕ 2002, 1147

Ποδηματά Ευ., Ζητήματα από τη ρύθμιση της συλλογικής αγωγής κατά το ν. 2251/1994, Αρμ 1997, σ. 151 - 154.

Ποδηματά Ευ., Η δικονομική μεταχείριση του ισχυρισμού από το άρθ. ΑΚ 281 (αποτίμηση ορισμένων νομολογιακών θέσεων ιδίως σε αναφορά με τον έλεγχο καταχρηστικότητας ΓΟΣ κατ' άρθ. 2 παρ. 6 ν. 2251/1994), ΧρΙΔ 2008, 673

Ποδηματά Ευ., Σκέψεις για την ερμηνευτική αρχή της αναλογικότητας κατά τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ και τον αντίκτυπό της στην ημεδαπή νομολογία, σε Ν. Θ. Νίκα, Η πολιτική δίκη υπό το φως της νομολογίας του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ, Ακαδημαϊκό Συμπόσιο προς τιμήν του Κωνσταντίνου Κεραμέως, 2008

Πουλιάδη Αθ., Συλλογική αγωγή και προστασία των καταναλωτών, 1990

Πουλιάδη Αθ., Συλλογική αγωγή και προστασία των καταναλωτών, Χαριστ. Ι. Δεληγιάννη, Θεσσαλονίκη 1991, 553

Πουλιάδη Αθ., Η συλλογική αγωγή των ενώσεων καταναλωτών στο Ελληνικό Δίκαιο (μετά τις συναφείς ρυθμίσεις των νόμων 1961/1991 και 2000/1991), Αφιέρωμα στον Ανδρέα Α. Γαζή, Εκδόσεις Σάκκουλα 1994, σ. 563 - 591.

Πουλιάδη Αθ., Οι ενώσεις καταναλωτών και η συλλογική αγωγή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998

Πυροβέτση Μ., Οι καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές αγαθών και υπηρεσιών, ΔΦΝ 1995, 566

Πυροβέτση Μ., Προστασία του καταναλωτή. Γενικοί όροι - Γενικοί καταχρηστικοί όροι των συναλλαγών με τους καταναλωτές κατά το νόμο 2251/1994 με αναφορά στην Οδηγία 93-13 του Συμβουλίου ΕΟΚ της 5.4.1993 της Ε.Ε., Αρμ 1996, σ. 299.

Ρόκα Ι., Καταναλωτής και ασφάλιση ευθύνης εξ αυτοκινήτων, ΝοΒ 52 (2004), σ. 755

Ρόκα Ι., Καταναλωτής και ασφαλιστικοί όροι, Αφιέρ. Στην Α. Κιάντου-Παμπούκη, ΝΟΜΟC 5, Θεσσαλονίκη 1998, 533

Ρόκα Ι., Παρατ. στην ΠΠρΑθ 3229/1996 ΝοΒ 1998, 798

Ρόκα Ι., Τιμολογιακή ελευθερία, υποχρέωση επάρκειας ασφαλιστρού και διαφάνεια ΓΟΣ αναπροσαρμογής του ασφαλιστρού, ΕΕμπΔ 2013, 517

Ρόκα Κ., Οι γενικοί όροι ασφάλισης και το πρόβλημα της προστασίας του ασφαλισμένου, Μελέται Εμπορικού Δικαίου, τ. Β΄ 1971, 652

Ρόκα Ν., Επιβαλλόμενα έξοδα εκ μέρους τραπεζών σε υπερήμερους δανειολήπτες, ΧρηΔικ 2015, 5.

Ρόκα Ν., Στοιχεία Τραπεζικού Δικαίου, α΄ έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, β΄ έκδοση *Ρόκα Ν. – Γκόρτσου Χρ.*, Νομική Βιβλιοθήκη 2012

Ρούσσου Κλ., Κοινοτικό Δίκαιο των συμβάσεων, ΧρΙΔ 2001, 385

Ρούσσου Κλ., Τόκος χορηγήσεων και ρήτρες τόκου σε τραπεζικούς ΓΟΣ, ΧρΙΔ Δ΄/2004, σ. 884 επ.

Σαββόπουλου Χ., Σημ. στην ΟΛΑΠ 15/2007, ΔΕΕ 2007, 975

Säcker F. J., Αστικά και δικονομικά προβλήματα της συλλογικής αγωγής στο δίκαιο του ανταγωνισμού και στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή, ΕφΑΔ 1 (2008), σ. 139

Σαρίκου Ευγ., Διαφάνεια των όρων της σύμβασης μεταξύ καταναλωτή (επιλέγοντα πελάτη) και παρόχου υπηρεσιών στον τομέα της ενέργειας, Digesta OnLine 2016 (www.digestaonline.gr/pdfs/Digesta%202016/sarikou16.pdf)

Σινανιώτη-Μαρούδη Α., Κώδικας Τραπεζικής Δεοντολογίας, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 283.

Σκαλίδη, Ζητήματα από τη μεταβολή του επιτοκίου σε υφιστάμενες εξωτραπεζικές συμβάσεις, Γνωμοδ., ΕπΤραπΔικ 1993, σ. 116

Σκορίνη-Παπαρρηγοπούλου Ε., Η προστασία του καταναλωτή στη σύμβαση εκτός εμπορικού καταστήματος, 1999

Σκουλαρίκη Κ., Ακυρότητα ΓΟΣ ασφαλιστηρίου συμβολαίου, Συνήγορος 54/2006, 30

Σκουλαρίκη Κ., Γενικοί όροι συμβάσεων στεγαστικών δανείων, Συνήγορος 2003, 786

Σκουλαρίκη Κ., ΓΟΣ- Ποινή προεξόφλησης, Συνήγορος 62/2007, 86

Σκουλαρίκη Κ., ΕΕμπΔ 2001, 529

Σκουλαρίκη Κ., Ο νέος Ν. 3587/2007 για την προστασία των καταναλωτών, Συνήγορος 63/2007, 10

Σκουλαρίκη Κ., Παρατηρήσεις στην απόφαση 1219/2001, ΔΕΕ 1996, 512

Σκουλαρίκη Κ., Σημ. στην απόφ. ΔΕΚ 23.3.2000, υπόθ. C-208/1998, *Berliner Kindl/Siepert*, ΔΕΕ 2000, 1114

Σκουλαρίκη Κ., Σημ. στην απόφ. ΔΕΚ 22.11.2001, υπόθ. C-541-542/1999, *Cape and Idealservice*, ΔΕΕ 2000, 1114

Σκουλαρίκη Κ., Σημ. στην απόφ. ΠρΠειρ 1091/1995 ΔΕΕ 1996, 512

Σκουλαρίκη Κ., Καταχρηστικοί Γενικοί Όροι Τραπεζικών Συναλλαγών (Σημ. στην ΑΠ 1291/2001), ΔΕΕ 7 (2001), σ. 1141.

Σκουρή Β., Ερμηνεία Συνθηκών για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2003

Σκουρή Β., Προϋποθέσεις εκδόσεως γνήσιων ερμηνευτικών νόμων – συνταγματικοί όροι ιδρύσεως και λειτουργίας σωματείων- νομοθετική παρέμβαση σε εκκρεμή δίκη (γνωμ.), ΝοΒ 37, σ. 56

Σούρλα Π., Θεμελιώδη ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου, μέρος α΄, θεωρητική στοιχείωση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1986

Σούρλα Π., *Justi atque injusti scientia* – Μιά εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1995

Σπηλιόπουλου, στην ΕρμΑΚ, Τόμος II Ενοχικών δίκαιον, Γενικό Μέρος, Ημίτομος Α΄, Αθήναι 1949, Εισαγ. άρθ. 293-296, άρθρα 293-296

Σπηλιωτόπουλου Επ., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, 11^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2002

Σπυράκου Δημ., Δάνεια σε συνάλλαγμα και προστασία του οφειλέτη, ΔΕΕ 2015, 825

Σπυράκου Δημ., Η αρχή της διαφάνειας στην αναπροσαρμογή του επιτοκίου σε σύμβαση δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, Εισήγηση στο Συνέδριο της Ένωσης Δικαίου Προστασίας Καταναλωτή με θέμα «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές» 15.4.2002

Σπυράκου Δημ., Η συλλογική και η δημοσίου δικαίου προστασία των καταναλωτών, ΝοΒ 1998, 437 επ.

Σπυράκου Δημ., Οι εξαιρέσεις στην ασφάλιση ευθύνης από τροχαία ατυχήματα, ΕΣυγκΔ 2006, 8

Σπυράκου Δημ., «Πιστωτικές κάρτες και υπερχρέωση των καταναλωτών με παράνομα επιτόκια», άρθρο στον «Οικονομικό Ταχυδρόμο» της 6/4/2002

Σπυράκου Δημ., Κριτήρια αναπροσαρμογής του επιτοκίου στις συμβάσεις δανείου με κυμαινόμενο επιτόκιο, ΔΕΕ 8 (2002), σ. 1109= Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 99.

Σπυριδάκη Ι., Γλώσσα και Δίκαιο – Στοιχειώδεις Προβληματισμοί, ΤιμΤ Γ.Δ. Καλλιμόπουλου, 2010, σ. 619

Σπυριδάκη Ι., *Ενοχικό Δίκαιο* – Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2004

Σπυριδάκη Ι., σημ. στην ΟΛΑΠ 425/1983, ΝοΒ 31, σ. 1604

Σπυρόπουλου Σ., Ο δικαστικός περί καταχρηστικότητας έλεγχος της σχέσης παροχής – αντιπαροχής βάσει της γενικής ρήτηρας του άρθρου 2 παρ. 6 Ν. 2251/1994, ΔΕΕ 2007, 1174 επ.

Σπυρόπουλου Σ., Παρατηρ. στην ΑΠ Ολ 15/2007, ΧρηΔικ 2007, 445

Σπυροπούλου-Σιάπικα Α., Οι γενικοί όροι συναλλαγών και τα επ’ αυτών γεννώμενα προβλήματα, ΕΕμπΔ 1978, 8

Σταθόπουλου Μιλτ., Τραπεζικά Επιτόκια (Διάκριση επιτοκίων σε τραπεζικά και εξωτραπεζικά, Ελεύθερη διαμόρφωση τραπεζικών και πέραν των εξωτραπεζικών επιτοκίων, σχόλια με αφορμή την Α.Π. 1219/2001), ΝοΒ 2004, σ. 109= ΔΕΕΤ 2004, σ. 7 επ.

Σταθόπουλου Μιχ., Ανώτατο ύψος τόκου- Τα κενά και οι ατέλειες της ισχύουσας ρύθμισης, στον ΤιμΤ Αργυριάδη ΙΙ, 1996, σ. 967

Σταθόπουλου Μιχ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004

Σταθόπουλου Μιχ., *Ενιαίο Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Συμβάσεων- Αρμοδιότητες και προοπτικές*, ΚριτΕ 2001/2, σ. 95

Σταθόπουλου Μιχ., στον ΑΚ Γεωργιάδη- Σταθόπουλου, *Αστικός Κώδιξ*, Ερμηνεία κατ’ άρθρον- Νομολογία- Βιβλιογραφία, Τόμος πρώτος, Γενικάί αρχαί, Άρθρο 281, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1978

Σταθόπουλου Μιχ., Η ανατίμηση του ελβετικού φράγκου και η προστασία Ελλήνων δανειοληπτών, ΧρΙΔ 2017, 161

Σταθόπουλου Μιχ., Η αρχή της ισότητας στο δίκαιο των συμβάσεων, ΚριτΕ 1999/1, σ. 13

- Σταθόπουλου Μιχ., Καταχρηστικές ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις – Ισχύς της απόφασης επί συλλογικής αγωγής, ΧρΙΔ 2010, 497
- Σταθόπουλου Μιχ., Οικονομική ελευθερία, οικονομικό σύστημα και Σύνταγμα, ΤοΣ 1981, 517
- Σταθόπουλου Μιχ./ Ρούσσου Κλ., Αναγνώριση καταλοίπου αλληλόχρεου λογαριασμού και οι τραπεζικές ρήτρες ΓΟΣ για την πλασματική αναγνώριση, ΧρΙΔ 2006, 363
- Σταθόπουλου Μιχ./ Χιωτέλλη Αρ./ Αυγουστιανάκη Μ., Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, 1995
- Σταϊκούρα Χ., Δομή των Λειτουργικών Εσόδων των Ελληνικών Τραπεζών: Τάσεις, Προκλήσεις και Προοπτικές, στον τόμο Το νέο ευρωπαϊκό χρηματοοικονομικό περιβάλλον (Επιμέλεια Προβόπουλου Γ., Γκόρτσου Χρ.), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004
- Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων – Εισαγωγή στη μεθοδολογία του δικαίου, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2003
- Συντακτική Επιτροπή Αστικού Κώδικος, Σχέδιον Αστικού Κώδικος, ΙΙ. Ενοχικόν Δίκαιον, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήνα 1935
- Σχινά Ι., Ιδέες και κατευθύνσεις του ν. 2251/91, Digesta 1 (1998-1999), Χειμερινό Εξάμηνο, σ. 1
- Σωτηρίου-Τσουρή Μ., Παρατ. στην ΕφΔωδ 396/2000, ΕπισκεΔ 2001, 2010
- Τάκη Αθ. – Πατσικά Δημ., Τραπεζικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο: Η νομιμότητά τους ενώπιον του ενωσιακού και του εθνικού δικαστή, Αρμ 2015, 191
- Τασίκα Απ., Η υποχρέωση του πιστωτικού φορέα για αξιολόγηση της πιστοληπτικής ικανότητας του καταναλωτή στην παροχή καταναλωτικής πίστης, ΝοΒ 59 (2011), 2284
- Τασίκα Απ., Η υποχρέωση του πιστωτικού φορέα για προσυμβατική πληροφόρηση του καταναλωτή στην Οδηγία 2008/48/ΕΚ για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και η ένταξή της στο σύστημα κανόνων ιδιωτικού δικαίου για την κατάρτιση της σύμβασης, ΕλλΔνη 2009, 347
- Τασίκα Απ., Προοπτικές και δυσχέρειες για το Ευρωπαϊκό Αστικό Δίκαιο: το παράδειγμα της γενικής ρήτρας της καλής πίστης της Οδηγίας 93/13 για τις καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις με τους καταναλωτές, Ιωάννης Κ. Καράκωστας – Φιλίας και μαθητείας χάριν, Τόμος ΙΙ, 2017, σ. 1391
- Τσάτσου Κων., Η έννοια του θετικού δικαίου, Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Γ. Λιτξερόπουλο, Τόμος Β΄, 1985, σ. 539
- Τσικρικάς Δ., Χρόνος επελεύσεως των εννόμων συνεπειών μιας δικαστικής αποφάσεως, η οποία κάνει δεκτή συλλογική αγωγή, ΔΕΕ 2008, 530
- Τζίβα Ε., Το ηλεκτρονικό εμπόριο και η προστασία των καταναλωτών απέναντι σε γενικούς όρους συναλλαγών, Αφιέρ. Λ. Κοτσίρη, ΝΟΜΟC 8, Θεσσαλονίκη 2004, 1131=ΔΕΕ 2003, 1039
- Τίτσια Δημ., Σύμβαση πιστωτικής κάρτας: διάσπαση ή μη της σχετικότητας των ενοχών και η προστασία του κατόχου ως καταναλωτή, ΝοΜεπ ΙΓ΄, τ. 29 (1999), σ. 69 επ (ιδίως σ. 81-82).
- Τουντόπουλου Β., Η σύμβαση χρηματιστηριακής παραγγελίας, 2005
- Τούση Α., Ενοχικόν Δίκαιον Α. Μέρος Γενικών, Εκδοτικός Οίκος Αφοι Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1973
- Τράμπου Γ., Το δάνειον, ο τόκος και η τοκογλυφία, ΕΕΝ 21, 487
- Τριανταφυλλάκη Γ., Ζητήματα αστικής ευθύνης τραπεζών κατά τη διενέργεια πληρωμών με μεταφορά κεφαλαίων, ΔΕΕ 1996, 577
- Τριανταφυλλάκη Γ., Ιδιωτική ασφάλιση και προστασία του καταναλωτή, Ρήτρες εξαίρεσης από ασφαλιστική κάλυψη αστικής ευθύνης στα τροχαία ατυχήματα και προστασία καταναλωτή, ΔΕΕ 12 (2006), 143
- Τριανταφυλλάκη Γ., Σημ. στην ΠΠρΑθ 6521/1995, ΔΕΕ 1996, 953

Τριανταφυλλόπουλου Δ., Ελληνικόν Ενοχικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, Τεύχος Α, Β΄ έκδοσις, Αθήνα 1938

Τσενέ Χ., Αρχή της διαφάνειας και έλεγχος καταχρηστικότητας των ΓΟΣ, Συνήγορος 51/2005, 30

Τσενέ Χ., Η ακυρότητα του ασφαλιστηρίου συμβολαίου λόγω μη καταβολής οφειλόμενου ασφαλίστρου, Συνήγορος 48/2005, 27

Τσερκέζη Γ., Παρατ. στην απόφ. ΔΕΚ 1.4.2004, υπόθ. C237/2002, *Freiburger Kommunalbauten/Hofstetter*, Αρμ 2005, 647

Τσιαφούτη Β., Τα έξοδα δανείου στα όρια των κανονιστικών ρυθμίσεων της ΤτΕ και του Ν. 2251/1994. Σκέψεις με αφορμή την ΕιρΑθ 1283/2014, ΧρΙΔ 2015, 476

Τσικρικά Δ., Χρόνος επελεύσεως συνεπειών δικαστικής αποφάσεως εκδιδόμενης επί συλλογικής αγωγής ενόσεως καταναλωτών κατά εναγόμενου προμηθευτή για καταχρηστικότητα ΓΟΣ, ΔΔΕτΕ 67 (2007), 11

Τσιρακοπούλου Τ., Καταχρηστικοί όροι στις συμβάσεις κινητής τηλεφωνίας, Συνήγορος 8/1998, 17

Τσιρακοπούλου Τ., Σημ. στην ΠΠρΑθ 3356/1997, ΔΕΕ 1998, 1116

Τσίρου Σ., Πιστωτική κάρτα, 2007

Τσιτσόπουλου Α., Το Έθιμο ως κανόνας δικαίου, ΝοΒ 31, σ. 637 επ.

Τσολακίδη Ζ., Παρατ. στην ΕιρΑθ 3110/2005, ΧρηΔικ 2007, 82

Φίλιου Π., Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος, Γ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 2004

Φίλιου Π., Νομική Μεθοδολογία, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011

Φιλιπποπούλου Ε., Το νομικό πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, ΔΕΕ 2000, 1086

Φλώρου Ν., Η ευθύνη των Εποπτικών Αρχών στο Χρηματοπιστωτικό Τομέα, Νομική Βιβλιοθήκη 2012

Χασάπη Χ., Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συμβολή στο δίκαιο των χρηματικών ενοχών υπό το πρίσμα του ουσιαστικού αστικού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016

Χασάπη Χ., Δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μια συνοπτική αποτίμηση μέχρι σήμερα, Συνήγορος τεύχος 119/2017, 35

Χασάπη Χ., Δάνεια σε ξένο νόμισμα: Μια προσέγγιση με αφορμή την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ελληνικών δικαστηρίων ΧρΙΔ 2014, 413

Χασάπη Χ., Το ζήτημα των δανείων σε ελβετικό φράγκο ενώπιον της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΑΠ Ολ 4/2019, ΔΕΕ 2019, 329

Χατζή Α., Η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου των Συμβάσεων (Στο παράδειγμα της ποινικής ρήτηρας, ΑΚ 409), Dig. 2003, 322

Χατζηγιαννάκη Δ., Καταναλωτικές διαφορές σε συμβάσεις αερομεταφορών, σε Πρακτικά Ημερίδας 22 Ιανουαρίου 2008, Θεσσαλονίκη, με θέμα «Ο Συνήγορος του Καταναλωτή», Εκδόσεις Αντ Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2009

Χατζημιχαήλ Δ., Η είσπραξη προμήθειας για την ανάληψη μετρητών και η συμβατική μετακύλιση της εισφοράς του Ν. 128/75 από τα πιστωτικά ιδρύματα στους δανειολήπτες, Αρμ 2006, 1955

Χατζημιχαήλ Δ., Η ερμηνευτική συμβολή του άρθρου 22§2 του ν. 2515/1997 ως προς τη δυνατότητα μετακύλισης της εισφοράς του ν. 128/1975 στους δανειολήπτες – Παρατηρήσεις στην απόφαση ΕφΛαμ 124/2007 Αρμ 2009, 1194

Χατζημιχαήλ Δ., Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της σύμβασης με την οποία μετακυλιέται η εισφορά του Ν. 128/1975 στους δανειολήπτες, Αρμ 2007, 69

Χατζημιχαήλ Δ., Παρατ. στην ΕιρΑθ 869/2004, Αρμ 2006, 1953

Χατζημιχαήλ Δ., Παρατ. στην ΕιρΑθ 1694/2005, Αρμ 2006, 1959
Χατζημιχαήλ Δ., Παρατ. στην ΕιρΚαλλιθ 625/2005 – Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της σύμβασης με την οποία μετακυλίεται η εισφορά του Ν. 128/1975 στους δανειολήπτες (υπόσχεση ελευθέρωσης), Αρμ 2007, 69
Χατζημιχαήλ Δ., Σημείωση στην απόφαση ΜΠρΑθ 2461/2009, Αρμ 2009, 1881
Χατζηνικολάου-Αγγελίδου Ρ., Ασφαλιστική σύμβαση. Η προστασία του ασφαλισμένου ως καταναλωτή, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2000
Χελιδόνη Απ., Η ΑΚ 862 και η αναγωγή του εγγυητή, ΕπισκεΔ 2000, 372
Χελιδόνη Απ., Η εγγύηση ως σύμβαση εκτός εμπορικού καταστήματος, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 231 = ΧρΙΔ 2002, 775
Χελιδόνη Απ., Μεθοδολογικές Οδηγίες για τη σύνταξη της μεταπτυχιακής εργασίας, Digesta 4, χειμερινό εξάμηνο 2000-2001, σ. 132
Χριστιανός Β., Η προστασία του επενδυτή ως καταναλωτή στο κοινοτικό δίκαιο: Από την απαγόρευση εκμετάλλευσης εμπιστευτικών πληροφοριών στην απαγόρευση χειραγώγησης της αγοράς, ΕλλΔνη 2002, σ. 1558
Χριστιανού Β., Η προστασία του καταναλωτή στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα: Μια πολιτική με «παράπλευρες απώλειες», Εισήγηση στο 16^ο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Βόλος, 4 Νοεμβρίου 2006
Χριστιανού Β., Η συμβολή του ΔΕΚ στην ευρωπαϊκή ενοποίηση και οι προκλήσεις των καιρών, ΝοΒ 2003, 1792
Χριστιανού Β., Κοινοτικό Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1997
Χριστοδούλου Κων., Η πρόταση οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών, ΕφΑΔ 2010, 9
Χριστοπούλου-Καραφλού Χρ., Η επίδραση του δικαίου της προστασίας των καταναλωτών στο άρθρο 332 παρ. 2 εδ. β' περιπτ. α' ΑΚ, ΧρΙΔ ΣΤ/2006, 760
Χρυσάνθη Χρ., Η προστασία του επενδυτή ως καταναλωτή στο Κοινοτικό Δίκαιο. Από την απαγόρευση εκμετάλλευσης εμπιστευτικών πληροφοριών στην απαγόρευση χειραγώγησης της αγοράς, ΕλλΔνη 2002, 1558
Χρυσάνθη Χρ., Παρατ. στην ΑΠ 1219/2001, ΕΕμπΔ 2001, 557
Χρυσάνθη Χρ., Τραπεζική καταναλωτική πίστη, Συνήγορος 6/1998, 20
Ψαρουδάκη Γ., Η μεταχείριση της ρήτρας αναπροσαρμογής του ασφαλιστρού στις μακροπρόθεσμες ασφαλίσσεις υγείας κατά το άρθρο 2Α Ν 2251/1994, ΕπισκεΔ 2021, 49
Ψυχομάνη Σπυρ., Ανώτατα όρια τραπεζικών επιτοκίων στην καταναλωτική πίστη, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ένωσης Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή, «Η προστασία του καταναλωτή στις τραπεζικές συναλλαγές», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2004, σ. 69
Ψυχομάνη Σπυρ., Οι γενικοί όροι στις τραπεζικές συμβάσεις, ΕΕμπΔ 1998, σ. 887
Ψυχομάνη Σπυρ., Οι τράπεζες και η εποπτεία τους, 2006
Ψυχομάνη Σπυρ., Οι τραπεζικές καταθέσεις ως μηχανισμός παράνομης εκμετάλλευσης καταθετών, ΝοΒ 2006, 987
Ψυχομάνη Σπυρ., Τα τραπεζικά δάνεια σε ελβετικά φράγκα – το πρόβλημα και η λύση του, ΕΕμπΔ 2016, 259
Ψυχομάνη Σπυρ., Τα τραπεζικά επιτόκια, ΝοΒ 43 (1995), σ. 5 επ.
Ψυχομάνη, Τραπεζικά στεγαστικά δάνεια σε ελβετικά φράγκα ΔΕΕ 2015, 1
Ψυχομάνη Σπυρ., Τραπεζικές δραστηριότητες αμφισβητήσιμης νομιμότητας, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002

Ψυχομάνη Σπυρ., Τραπεζικό Δίκαιο- Δίκαιο Τραπεζικών Συμβάσεων I, Ε΄ Έκδοση 2001

Ψυχομάνη Σπυρ., Τραπεζικό Δίκαιο- Δίκαιο Τραπεζικών Συμβάσεων II, 2010

Επιστολή της 23.5.2002 του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος προς τον Πρόεδρο της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών, ΔΕΕ 8 (2002), 1151 επ = ΔΕΕΤ 2002, Απρίλιος-Ιούνιος, σ. 23 επ.

Πρακτικό συνεδρίασεως Νομικού Συμβουλίου Τράπεζας της Ελλάδος Ν.Ζ. 853/2002, ΔΕΕ 8 (2002), 1152 επ.= ΔΕΕΤ 2002, Απρίλιος-Ιούνιος, σ. 26 επ.

Πρακτικό συνεδρίασεως Νομικού Συμβουλίου Τράπεζας της Ελλάδος Ν.Ζ. 798/1995, ΔΕΕΤ 2002, Απρίλιος-Ιούνιος, σ. 29 επ.

Από 17.09.2015 «Πρόταση του Συνηγόρου του Καταναλωτή με θέμα Στεγαστικά δάνεια σε ελβετικό φράγκο – Μεταβολή συναλλαγματικής ισοτιμίας – Παραβίαση υποχρέωσης προσυμβατικής πληροφόρησης των δανειοληπτών – Πρόταση Συνηγόρου του Καταναλωτή για τη διευθέτηση των διαφορών μεταξύ δανειοληπτών και Τραπεζών», δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Συνηγόρου του Καταναλωτή <http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/reports/2015-09-17.Proposal-CHF.pdf>.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Amao Olufemi, Judicial Discretion and Doing between the Banks and their Customers: A Critical Analysis of the Supreme Court Decision in Office of Fair Trading v Abbey National Plc and Others, Web JCLI 2011, issue 5

Amar J., Une cause perdue: la protection des personnes morales par le droit de la consommation? C-C-C 2003, 7

Armbrüster Christian, Das Transparenzgebot für Allgemeine Geschäftsbedingungen nach der Schuldrechtsmodernisierung, DNotZ 2004, 437

Aubry Hélène, La réforme du Droit du Crédit à la consommation en France, RHDJ 65 (2012), 117

Bamberger/Roth, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Verlag C.H. Beck München 2003

Basedow, Münchener Kommentar zum BGB, §307, 4. Auflage, Verlag C.H. Beck München 2003

Basedow, Risikobeschreibung und Beschränkung der Empfangsvollmacht in der AGB-Kontrolle privater Arbeitslosigkeitsversicherungen NVersZ 1999, 349

Basedow, VersR 1999, 1045

Baums Theodor, Zur Transparenz der Berechnung von Darlehenszinsen, ZIP 1989, 7

Beatson Jack, The incorporation of EC Directive on Unfair Consumer Contracts into English Law, ZEuP 1998, 957

Becker J., Beck'sher Online-Kommentar BGB § 309 Nr 1, Stand 01.03.2006, Edition 4

Belke Rolf, Die Strafzinsen im Kreditgewerbe – ihre Begrenzung aus dem Zinseszinsverbot und ihr Verhältnis zu den gesetzlichen Verzugsfolgen, BB 1968, 1219

Berger, Klaus Peter/Kleine, Klaus Peter, AGB-Gestaltung und Transparenzgebot: Beispiele aus der jüngeren BGH-Rechtsprechung zum unternehmerischen Geschäftsverkehr, NJW 2007, 3526

Bernardeau L., La notion de consommateur en droit communautaire, RED consom. 2001, 347

Bernheim Desvaux Sabine, L' evolution de la jurisprudence française en matière de lutte contre les clauses abusives, in De l' abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France, 20.05.2010, 50

Bernreuther, Zum Maßstab der Auslegung von AGB und dem Transparenzgebot, BB 1993, 1823

Böhm Bawerk, Capital and interest: A Critical history of Economic Theory, translated by William Smart, 1890

Borges G., AGB-Kontrolle durch den EuGH, NJW 2001, 2061

Borges G., Die Inhaltskontrolle von Verbraucherverträgen, Berlin 2000

Borzutski-Pasing Werner, Klauselkontrolle in der Gewerberaummieta, NZM 2004, 161

Boujeka A., L' influence du droit communautaire sur la distinction entre professionnel et consommateur, P.A 2004, 23.8.2004, no 168, 6

Brambring Günter, Schuldrechtsreform und Grundstückskaufvertrag, DNotZ 2001, 590

Brandner Hans Erich, Die Rechtsprechung der BGH-Senate zum AGB-Gesetz, in Zehn Jahre AGB-Gesetz/ hrsg. von Helmut Heinrichs, Walter Löwe, Peter Ulmer – Köln: Verlag Kommunikationsforum Recht Wirtschaft Steuern, 1987, 40

Brandner Hans Erich, Maßstab und Schranken der Inhaltskontrolle bei Verbraucherverträgen, MDR 1997, 312

Brandner, Transparenz als Maßstab der Inhaltskontrolle? FS Locher, 1990

Brandner/Ulmer, BB 1991, 701

Bruchner Helmut, AGB-rechtliche Zulässigkeit von Zinsanpassungsklauseln, BKR 2001, 16

Bruchner Helmut, Zinsberechnungsmethode bei Annuitätendarlehen im Lichte der BGH-Urteile vom 24. November 1988, WM 1988, 1873

Bruchner H./Metz R., Variable Zinsanpassung, 2001

Bruns in Münchener Kommentar zum VVG 1. Auflage 2010, BGB § 307

Bülow Peter/ Artz Markus, Heidelberger Kommentar zum Verbraucherprivat-recht, 5. Auflage, Heidelberg 2005

Bunte H.J., Das Transparenzgebot in der Rechtsprechung des XI. Zivilsenats, Festschrift für H. Schimansky, Köln 1999, σ. 19

Bunte in Schimansky/Bunte/Lwowski, Bankrechts-Handbuch, 4. Auflage 2011

Calais-Auloy J.- Temple H., Droit de la consommation, 8ème edition, Dalloz 2010

Calais-Auloy J., Le concept de clause abusive, in De l' abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France, 20.05.2010, 6

Campbell Dennis/ Menoni Rudolf (Ed.), Bankers' Liability: Risks and Remedies, Kluwer 1993

Canaris C.-W., Zinsberechnung- und Tilgungsverrechnungsklauseln bei Annuitätendarlehen, NJW 1987, 609

Canaris C.-W., ZIP 1980, 709

Canaris C.-W., Der Zinsbegriff und seine rechtliche Bedeutung, NJW 1978, 1891

Canaris C.-W., Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz, 2. Auflage, 1983

Chazal J.P., Le consommateur existe-t-il ? D. 1997, Chron., 260

Christodoulou Kostas, Standard Contract Terms in Greece, <http://www.secola.org/vortraege/prague/IV-2Christodoulou.pdf>

Cian Giorgio, Auslegung und Transparenzgebot in der Regelung der AGB und der Verbraucherverträge nach italienischem und deutschem Recht, ZEuP 1998, 586

Claussen Carsten Peter, Bank- und Börserecht, C.H.Beck München 1996

Coester, FS Heinrichs, 1998

Coester Michael, in Staudinger BGB, Eckpfeiler des Zivilrechts, Sellier- de Gruyter Berlin, 2012

Collins Hugh (ed.), Standard Contract Terms in Europe – A basis for and a challenge to European Contract Law, Wolters Kluwer Law & business

Collins St. J Brian, Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994, Web JCLI, 1995, webjcli.ncl.ac.uk/articles3/collins3.rtf

Courtieu Guy, Présent et futur des clauses abusives en assurance, Gaz. Pal., 24-27 Jan 1997, Doctr., 5

Croteau Nathalie, Le contrôle des clauses abusives dans le contrat d'adhésion et la notion de bonne foi, (1996) 26 R.D.U.S.

Derleder, Transparenz und Äquivalenz bei bankvertraglicher Zinsanpassung, WM 2001, 2029

Diehn Thomas, AGB-Kontrolle von arbeitsrechtlichen Verweisungsklauseln, NZA 2004, 129

Dreher, Die Auslegung von Rechtsbegriffen in AGB, AcP 1989, 342

Eberstein H., Die zweckmäßige Ausgestaltung von AGB im kaufmännischen Geschäftsverkehr, 4. Aufl., Heidelberg 1997

Eckert, WM 1993, 1070

Evermann D., Die Anforderungen des Transparenzgebots an die Gestaltung von allgemeinen Versicherungsbedingungen, 2002

Fahr P., Inhaltskontrolle, Transparenzgebot und §8 AGBG: Zur Abgrenzung kontrollfreier Preis- und Leistungsbestimmungen, Akademischer Verlag München 1999

Fastrich I., Richterliche Inhaltskontrolle im Privatrecht, München 1992

Ferrier Didier, La protection des consommateurs, Dalloz, Paris 1996

Frederico S., La protection du consommateur dans l' assurance doit-elle être réalisée par une augmentation du nombre de règles impératives dans la loi sur le contrat d' assurance ou par l' octroi de pouvoirs plus étendus à l' autorité de contrôle ? Hommage à André Besson, A.I.D.A. 1987, 185

Gardounis Emmanuel, La détermination du prix dans le contrat – Étude comparée entre le droit Français et le droit Hellénique, Athènes – Bruxelles 2007

Gavalda Christian/ Stoufflet Jean, Droit Bancaire, troisième édition, Editions Litec, 1997

Goldman Alan, Legal reasoning as a model for moral reasoning, Law and Philosophy 8: 131-149, Kluwer Academic Publishers 1989.

Gonthier Françoise, The introduction of class actions in French law, Montesquieu Law Review, 2015, 1

Gottschalk, Eckhart, Das Transparenzgebot und allgemeine Geschäftsbedingungen, AcP 206, 555

Gozzo, Das Transparenzprinzip und mißbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen, 1995

Graf von Westphalen und Thüsing Gregor, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, Verlag C.H. Beck München 2012

Grigoleit, H.C. and Canaris, C.W., Interpretation of Contracts (January 15, 2010). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1537169> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1537169>

Grundmann S., Richtlinienkonforme Auslegung im Bereich des Privatrechts- insbesondere: der Kanon der nationalen Auslegungsmethoden als Grenze? ZEuP 1996, 399

Grundmann, in Bamberger/Roth Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, § 246-247 Verlag C.H. Beck München 2003

Grüneberg Christian, in Palandt Bürgerliches Gesetzbuch, 71. Auflage, Verlag C.H. Beck, München 2012, §305-§310

Grunsky W., Vertragsfreiheit und Kräftegleichgewicht, Berlin/N.Y. 1995

Gutman Kathleen, The Constitutional Foundations of European Contract Law – A Comparative Analysis, Oxford University Press, 2014

Gößmann/Wagner-Wieduwilt/Weber, Allgemeine Geschäftsbedingungen der Banken, bank-verlag Köln, 1993

Habersack, Zinsänderungsklauseln im Lichte des AGBG und des VerbrKrG, WM 2001, 753

Hansen Udo, Das sogenannte Transparenzgebot im System des AGB-Gesetzes, WM 1990, 1521

Hatzis Aristides, An Offer You Cannot Negotiate: Some Thoughts on the Economics of Standard Form Consumer Contracts, σε Standard Contract Terms in Europe: A Basis for and a Challenge to European Contract Law, 2008, σ. 43 επ.

Hebestreit, Transparenz im AGB-Recht, 1995

Heinrichs Helmut, Das Gesetz zur Änderung des AGB-Gesetzes Umsetzung der EG-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen durch den Bundesgesetzgeber, NJW 1996, 2190

Heinrichs, Das Transparenzgebot und die EG-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen, FS Trinkner, 1995

Heinrichs, Palandt, 64. Auflage, § 307.

Hellner Thorwald, Quo vadis AGB-Recht, FS Steindorff, Walter de Gruyter 1990, 573

Hensen, WM 1990, 1521

Herrmann Harald, Wettbewerliche Transparenzgebote des AGB-Gesetzes und des UWG, DZWir 1994, 45

Hesse Konrad, Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Neudruck der 20. Auflage. Müller, Heidelberg 1999

v. Hippel Eike, Verbraucherschutz, 3. Aufl., Tübingen 1986

Hommelhoff P., Verbraucherschutz im System des deutschen und europäischen Privatrechts, Heidelberg 1996

Hondius Ewoud, The Reception of the Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts by Member States European Review of Private Law 3, 1995, 241

Hönn G., Kompensation gestörter Vertragsparität, München 1982

Horn Norbert, Die AGB-Banken 1993, Walter de Gruyter 1993

Horn Norbert, Die richterliche Kontrolle von Entgeltklauseln nach dem AGB-Gesetz am Beispiel der Kreditwirtschaft, WM Sonderbeil. Nr. 1 zu Heft 11/1997

Howells Geraint- Weatherill Stephen, Consumer Protection Law, Second Edition, Ashgate 2002

v. Hoyningen-Huene G., Die Inhaltskontrolle nach §9 AGB-Gesetz. Ein Kommentar, Heidelberg 1991

v. Hoyningen-Huene G., Unwirksamkeit von AGB bei bloßer Intransparenz? FS Trinkner

Hübner Ulrich, Allgemeine Versicherungsbedingungen und AGB-Gesetz, 5. Aufl., Köln 1997

Hübner Ulrich, „Der gerechte Preis“– Preisfreiheit und rechtliche Instrumente der Preiskontrolle in der sozialen Marktwirtschaft, FS Steindorff, Walter de Gruyter 1990, 589

Hunold Wolf, AGB-Kontrolle einer Versetzungsklausel, NZA 2007, 19

- Iglezakis Ioannis*, Consumers' access to justice in the European Union, RHDI 53 (2000), σ. 307
- Istrătoaie Manuela Lavinia*, Les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs, Revista - Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL) 2015, 185
- Jacobs* in Beck'scher Online-Kommentar Arbeitsrecht (Hrsg: Rolfs/ Giesen/ Kreikebohm/ Udsching) Stand: 01.09.2012 BGB § 305- § 310
- Johnson L. Nicole*, BlackBerry Users Unite! Expanding the Consumer Class Action To Include a Class Defense, The Yale Law Journal 116:217 2006
- Joppich Tim Gero*, Die Kodifikation des Transparenzgebots in § 307 BGB: Die Prinzipien der Transparenzkontrolle unter besonderer Berücksichtigung der Arbeitsvertragskontrolle, Peter Lang 2008
- Kapnopoulou E.*, Das recht der mißbräuchlichen Klauseln in der Europäischen Union. Das griechische Verbraucherschutzgesetz als Beitrag zum Europäischen Privatrecht, Tübingen 1997
- Karakostas Ioannis*, Consumer Protection Law, Nomiki Bibliothiki 2012
- Karakostas Ioannis*, Einführung in das griechische Privatrecht, Ant. N. Sakkoulas Verlag Athen- Komotini 2003
- Katiforis Nikolaos*, Collective Litigation in Greece – The role of Judges & provisional measures in class actions, RHDI 65(2012), σ. 345
- Kaye Tim*, Implementing an EC Directive on unfair terms, Web JCLI, 1995, <http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/kaye3.html>
- Kerameus Konstantinos*, Quelques réflexions sur la longueur et la complexité des texts normatifs, RHDI 56(2003), σ. 293
- Kessler Friedrich*, "Contracts of Adhesion-Some Thoughts About Freedom of Contract" (1943). *Faculty Scholarship Series*. Paper 2731. Colum.L.Rev. 629 (1943) (http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/2731)
- Koffman Laurence / Macdonald Elisabeth*, The Law of Contract, 7th Edition
- Koller Ingo*, Das Transparenzgebot als Kontrollmaßstab Allgemeiner Geschäftsbedingungen, Festschrift für Steindorff, Walter de Gruyter 1990, 667
- Köndgen Johannes*, Grund und Grenzen des Transparenzgebots im AGB-Recht, NJW 1989, 943
- Köndgen Johannes- König Conrad*, Grenzen zulässiger Konditionen Anpassung beim Hypothekenkredit, ZIP 1984, 129
- Korinek Stephan*, Das Transparenzgebot des § 6 Abs 3 KSchG, JB 1999, 149
- Koziol/Welser*, Bürgerliches Recht, Band I: Koziol, 11. Auflage, Manzsche, Wien 2005
- Kreienbaum B.*, Transparenz und AGB-Gesetz: eine Untersuchung des Inhalts und des Schranken des Transparenzgebotes, Berlin Duncker und Humblot 1998
- Kullmann J.*, Clauses abusives et contrat d' assurances, R.G.A.T. 1996
- Kullmann J.*, La protection de la partie faible dans les rapports contractuels, 1996
- Kysar, Douglas A.*, "The Expectations of Consumers" (2003). Colum.L.Rev. 1701 (2003), *Faculty Scholarship Series*. Paper 384 (http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/384)
- Ladas P.*, Die Wirksamkeit der Willenserklärungen gegenüber Sprachunkundigen, Diss. Berlin, 1993
- Lakies Thomas*, Vertragsgestaltung und AGB im Arbeitsrecht, 2. Auflage, C.F. Müller, 2011
- Lakkis P.*, Der kollektive Rechtsschutz der Verbraucher in der Europäischen Union- dargestellt an der Verbandsklage der Verbraucherverbände nach dem AGBG, dem UWG und dem griechischen Verbraucherschutzgesetz, Bielefeld 1997

Lambert-Faivre Y., Les méthodes de protection du consommateur en matière assurance, BA 1990, 58

Langheid Theo, § 8 AGB-Gesetz im Lichte der EG-AGB-Richtlinie: Kontrollfähigkeit von Leistungsbeschreibungen durch Intransparenz, NVersZ 2000, 63

Lapp in: jurisPK-BGB, 3. Aufl 2006, § 307 BGB

Larenz Karl, Methodenlehre der Rechtswissenschaft, 6. Auflage, 1991

Larenz/Wolf, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 8. Auflage, C.H.Beck, München 1997

Leff, Arthur A., "Unconscionability and the Code: The Emperor's New Clause" (1967). Faculty Scholarship Series. Paper 2823

Leye Matthias, Schutz pflegebedürftiger Verbraucher bei privatrechtlichen Hauspflege- und Heimverträgen: Kontrolle ausgewählter Vertragsklauseln nach den Vorschriften über die Gestaltung rechtsgeschäftlicher Schuldverhältnisse durch Allgemeine Geschäftsbedingungen (früher AGB-Gesetz), Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Rechtswissenschaft (Dr. jur.) vorgelegt an der Juristischen Fakultät der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, <http://sundoc.bibliothek.uni-halle.de/diss-online/04/06H038/prom.pdf>, 2004

Leitner Max, Das Transparenzgebot (f. Österreich), Manz 2005

Leitner Max, Transparenzgebot, Privatautonomie und Auslegung, Juristische Blätter, σ. 428-436

Lindacher, Der topos der Transparenz in Rahmen der Einbeziehungs- und Inhaltskontrolle von AGB, in Vorträge der Rechtsentwicklung der achtziger Jahre, 1991

v. Linden, Klaus, AGB-rechtliches Transparenzgebot bei Zinsanpassungsklauseln – Probleme der Bankvertragsgestaltung nach Basel II, WM 2008, 195

Lingemann Stefan, Allgemeine Geschäftsbedingungen und Arbeitsvertrag, NZA 2002, 181

Lischek Jan, Risikoadjustierte Zinsänderungsklausel in AGB, NOMOS 2005

Locher, H., Das Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, 3. Aufl., München 1997

Löwe Walter, Folgerungen aus der Verwerfung der Tagespreisklausel in den Neuwagen-Verkaufsbedingungen durch den Bundesgerichtshof, BB 1982, 153

Luby M., Sommes-nous tous des consommateurs, Droit et Patrimoine, 2002, no 108, 44

Luby M., Notion de consommateur: ne vous arrêtez pas à l'apparence!, C-C-C 2002, 4

Macdonald Elizabeth/ Poyton David, A particular problem for e-commerce: Section 3 of the Unfair Contract Terms Act 1977, Web JCLI 2000, <http://webjcli.ncl.ac.uk/2000/issue3/rtf/macdonald3.rtf>

Maier Karl, Zum Transparenzgebot in der Kaskoversicherung, r + s 2006, 94

Maier in Stiefel/Maier, Kraftfahrtversicherung 18. Auflage 2010

Maihofer Werner, Die Natur Der Sache, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, том. 44, ap. 2, 1958, σελ. 145–174 = JSTOR, www.jstor.org/stable/23677451

Mallet George, The Consumer Rights Act 2015: Unfair Terms, Henderson Chambers Alerter, Product Liability and Consumer Law, 16.09.2015, <http://www.hendersonchambers.co.uk/wp-content/uploads/2015/09/Consumer-Rights-Act-2015-Unfair-terms-Alerter.pdf>

Manuella Bourassin, French report on personal guarantees, 2015, hal-01487000

Marcusohn Victor, The effects of unfair terms on the binding force principle of contracts, Law Review (published by Union of Jurists of Romania and Universul Juridic Publishing House) 2015, 22

Matt Peter, Das Transparenzgebot in der deutschen AGB-Rechtsprechung: Ein Mittel zur Aktivierung von Art. 8 UWG? Helbing & Lichtenhahn, Basel und Frnkfurt am Main 1997

Medicus Dieter, Rechtsfolgen für den Vertrag bei Unwirksamkeit von Allgemeinen Geschäftsbedingungen, in *Zehn Jahre AGB-Gesetz/* hrsg. von Helmut Heinrichs, Walter Löwe, Peter Ulmer – Köln: Verlag Kommunikationsforum Recht Wirtschaft Steuern, 1987, 83

Mentis G., Schranken prozessualer Klauseln in AGB, Baden-Baden 1994

Mestre J., Des notions de consommateurs, RTDCivil 1989, 62

Mestre J., Transparence et droit des contrats, Rev.jur.com., november 1993, 77

Metz, Jochen, Ausgewählte Probleme der Mietwagenrechtsprechung, NZV 2009, 57

Metz Rainer, Die Preisverzeichnisse der Kreditinstitute und ihre AGB-rechtlichen Grundlagen BKR 2002, 335

Metz Rainer, Tilgungsverrechnung: Transparenz durch AGB-Recht und Preisangabenverordnung, NJW 1991, 668

Michalski, DB 1994, 665

Micklitz in Dausen, EU-Wirtschaftsrecht 30. Ergänzungslieferung 2012

Micklitz H.-W., „Und es bewegt sich doch“? – Neues zum Unionsrecht der missbräuchlichen Klauseln in Verbraucherverträgen, EuZW 2012, 126

Micklitz H.-W., CLAB Europa – Die europäische Datenbank missbräuchlicher Klauseln in Verbraucherverträgen, ZEuP 1/2003, 85

Micklitz H.-W., AGB-Gesetz und die EG-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen, ZeuP 1993, 522

Mock William B.T., An interdisciplinary Introduction to Legal Transparency: A tool for Rational Development, Dickinson Journal of International Law, Vol. 18, 2000, 293

Nassall, JZ 1995, 689

Neumann J., Geltungserhaltende Reduktion und ergänzende Auslegung von AGB, Baden-Baden 1988

Niebling J., Die Schranken der Inhaltskontrolle nach § 8 AGBG, Tübingen 1988

Niederführ W., Informationsgebote des AGB-Gesetzes, Frankfurt a.M./Bern/New York 1986

Paisant G., À la recherche du consommateur. Pour en finir avec l' actuelle confusion née de l' application du „rapport direct“, 2003

Paisant G., Essai sur la notion de consommateur en droit positif, J.C.P., ed. G, I, no 3655, 99

Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch, 71. Auflage, C.H. Beck, München 2012

Papantoniou N., Die Freiheit im heutigen Privatrecht, ARSP 1974, 487= Νομικά & Πάρεργα, 1995, σ. 79

Paparseniou Paraskevi, Das Transparenzgebot bei nicht im Einzelnen ausgehandelten Vertragsbedingungen griechischer Verbraucherverträge, in Riesenhuber Karl/ Karakostas Ioannis, Inhaltskontrolle im nationalen und Europäischen Privatrecht, De Gruyter 2009

Paparseniou Paraskevi, Griechisches Verbrauchervertragsrecht – Eine Untersuchung vor dem Hintergrund des Gemeinschaftsprivatrechts, Schriften zur Europäischen Rechtswissenschaft, Band 9, Sellier European Law Publishers 2008

Papassiopi-Passia Zoe, Consumer Protection in Greek Private International Law, RHDI 63 (2010), 79

Paulusch Bernd-Arthur, in *Zehn Jahre AGB-Gesetz/* hrsg. von Helmut Heinrichs, Walter Löwe, Peter Ulmer – Köln: Verlag Kommunikationsforum Recht Wirtschaft Steuern, 1987, 55

Pegado Liz Jorge, La Proposition de Directive de la Commission sur “les droits des consommateurs” et les clauses abusives, in *De l’abus dans les contrats – Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France*, 20.05.2010, 30

Peglion-Zika Claire-Marie, La notion de clause abusive au sens de l’ article 132-1 du Code de la consommation, Université Panthéon-Assas, Thèse de doctorat en droit privé soutenue le 13 décembre 2013

Pfeiffer, in *Grabitz/Hilf, Das Recht der Europäischen Union*, Stand 30. EL 2006, RL (EWG) 93/13 Art. 5

Pfeiffer Thomas, Was kann ein Verbraucher? Zur Relevanz von Informationsverarbeitungskapazitäten im AGB-Recht und darüber hinaus, *NJW* 2011, 1

Pflug, Hans- Joachim, Allgemeine Geschäftsbedingungen und "Transparenzgebot", *AG* 1992, 1

Pizzio J.-P., Code de la Consommation, éd. β’, 1996

Pizzio, J.-P., L’ apport du droit communautaire à la protection contractuelle des consommateurs, *Droit et Patrimoine*, oct. 2002, no 108, 59

Poillot E., Droit européen de la consommation et uniformisation du droit des contrats, Paris 2006

Pombielh D., Le point de vue de juridictions régionales sur la notion du consommateur, *Droit et Patrimoine* 2002, 10, σ. 52

Präve, *VersR* 2000, 138

Prosser L. William, The Assault upon the Citadel (Strict Liability to the Consumer), 69 *Yale L. J.* 1099 (1960).

Prosser L. William, The Fall of the Citadel (Strict Liability to the Consumer), 50 *Minn.L.Rev.* 791 (1966)

Raiser L., Das Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, 1935

Raiser L., Mißbrauch im Wirtschaftsrecht, *JZ* 27 (1972), 732

Reich Norbert, Kreditbürgschaft und Transparenz, *NJW* 1995, 1857

Reich N./Micklitz H.-W., Europäisches Verbraucherrecht, 4. Aufl., Baden-Baden 2003

Reich N./Nordhausen A., Verbraucher und Recht im elektronischen Geschäftsverkehr, Baden-Baden 2003

Reifner Udo, Die Anpassung variabler Zinssätze im Kreditverhältnis, *JZ* 1995, 866

Reifner Udo, Zinsfiktionen und AGB-Gesetz, *NJW* 1989, 952

Reinicke Dietrich, Bürgschaftsrecht, 2. Aufl., Neuwied; Kriftel; Luchterhand, 2000

Riesenhuber Karl, Karakostas Ioannis, Inhaltskontrolle im nationalen und Europäischen Privatrecht: Deutsch-griechische Perspektiven, Walter de Gruyter, 2009

Ring/Klingelhöfer, Das neue AGB-Recht, 2002

Rochfeld Judith, Clauses abusives – Listes réglementaires noire et grise, *RIDciv* 2009, 383

Rolfes Bernd, Kalkulatorische Aspekte der laufenden Anpassung variabler Kreditkonditionen, *WM* 2001, 762

Roloff S., in *Erman Bürgerliches Gesetzbuch*, 11. Auflage, Verlag Dr. Otto Schmidt Köln, 2004

Rosenow/Schaffelhuber, *ZIP* 2001, 2111

Rottenburg, Franz von, in *Westphalen*, Friedrich Graf von; Emmerrich, Volker; Rottenburg, Franz von, *Verbraucherkreditgesetz: Kommentar*, neubearb. Aufl. – Köln: O. Schmidt, 1996

Rouault-Hardouin Elisabeth, Bilan des actions menées en matière de clauses abusives sous les deux volets: information et repression, in *De l’abus dans les contrats –*

Colloque organisé par la Commission Consommation-Logement du Syndicat des Avocats de France, 20.05.2010, p. 12.

Roussos Kleanthis, Die Fortbildung des griechischen Vertragsrechts unter dem Einfluss der EU-Richtlinien, ZEuP 2005, 322

Roussos Kleanthis, Freizeichnung von Schadensersatzansprüchen im Recht der AGB, Ein Beitrag zur Bedeutung der Organisationspflichten im Zivilrecht, Berlin 1982

Schäfer Jürgen, Das Transparenzgebot im Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, Peter Lang, 1992

Schimansky Herbert, "Zinsanpassungsklauseln in AGB", WM 2001, 1169

Schimansky/Bunte/Lwowski, Bankrechts-Handbuch 4. Auflage 2011, C.H.Beck

Schimikowski, Der Erfüllungsschadenausschluss in der Haftpflichtversicherung – Rechtscharakter, Reichweite, Transparenz, r+s 2005, 445

Schippan Martin, Klare Worte des BGH zur Wirksamkeit von Honorarbedingungen für freie Journalisten ZUM 2012, 771

Schlosser/Coester-Waltjen/Graba, Kommentar zum AGBG, Bielefeld 1977

Schmidt Joachim, „Neues Gesicht“ für gewerbliche Mietverträge- Definitionen, Standards, Bezugnahmen, Transparenz, NZM 2003, 505

Schmidt Karsten, in *Staudinger*, 12. Auflage

Bamberger/Roth Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, § 307 Verlag C.H. Beck München 2003

Schmidt H., Vertragsfolgen der Nichteinbeziehung und Unwirksamkeit von AGB, 1986

Schmidt-Salzer, FS Trinker, 1995, 363

Schulte-Nölke H./Twig-Flesner Ch./Ebers M., EC Consumer Law Compendium, Comparative Analysis, Bielefeld 2008, διαθέσιμο διαδικτυακά στην ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/consumers/rights/docs/consumer_law_compendium_comparative_analysis_en_final.pdf

Schumacher Ulrich, Die Aufwertung des Transparenzgebots und die Konsequenzen für das Mietrecht – Neun Thesen, NZM 2003, 13

Schwarz Axel, Bestimmtheitsgrundsatz und variabler Zins in vorformulierten Kreditverträgen, NJW 1987, 626

Schwarz Axel, Der variable Zins – Zinsanpassungsklauseln in vorformulierten Kreditverträgen, Saarbrücken, 1988

Schwintowski, NVersZ 1998,97

Schwintowski Hans-Peter, Transparenz in der Lebensversicherung, NVersZ 2001, 337

Schwintowski Hans-Peter /Schäfer Frank, Bankrecht, Carl Heymanns Verlag, 1997

Spindler/Anton in Spindler/Schuster, Recht der elektronischen Medien, 2. Auflage 2011

Stadler in Jauernig, Bürgerliches Gesetzbuch 14. Auflage 2011, BGB § 305- § 310

Staudinger A., Das Transparenzgebot im AGB-Gesetz: Klar und verständlich? Zu den Grundsätzen der Richtlinietransformation, WM 1999, 1546

Staudinger BGB, §305-310; UKlaG – Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, Sellier- de Gruyter Berlin, 2006.

Stein G., Die Inhaltskontrolle vorformulierter Verträge des allgemeinen Privatrechts. Zum Spannungverhältnis der Kontrollverfahren aufgrund des AGB-Gesetzes und § 242 BGB, Berlin 1982

Stoffels M., AGB-Recht, 2. Auflage, C.H. Beck, München 2009

Stoffels M., Schranken der Inhaltskontrolle, JZ 2001, 843

The Law Commission and The Scottish Law Commission, Unfair Terms in Consumer Contracts: a new approach? Issues Paper, 25 July 2012 (https://www.scotlawcom.gov.uk/files/6113/4313/5057/Unfair_Terms_in_consumer_contracts_issues.pdf)

Tsikrikas Dimitrios, Les actions collectives en droit grec, RHDI 63(2010), 129

Ulmer Peter, Zur Anpassung des AGB-Gesetzes an die EG-Richtlinie über mißbräuliche Klauseln in Verbraucherverträgen, EuZW 1993, 337

Ulmer/Brandner/Hensen, AGB-Gesetz, 9. Auflage, Otto Schmidt, Köln 2001

Ulmer/Brandner/Hensen, AGB-Recht, 11. Auflage, Otto Schmidt, Köln 2011

Ullmann Eike, Der Verbraucher - ein Hermaphrodit, GRUR 1991, 789

Vignal N., La transparence en droit privé des contrats (approche critique del' exigence), Marseille 1998

Villegas L., Les clauses abusives dans le contrat d' assurance, Marseille 1998

Voglis E., Kreditkündigung und Kreditverweigerung der Banken im Lichte von Treu und Glauben, München 2001

Wagner-Wieduwilt, in Gößmann/Wagner-Wieduwilt/Weber, Allgemeine Geschäftsbedingungen der Banken, Bank-Verlag Köln, 1993

Wagner-Wieduwilt, Das „Transparenzgebot“ als Angemessenheitsvoraussetzung im Sinne des § 9 AGBG, WM 1989, 37

Weick G., Die Idee des Leitbildes und die Typisierung im gegenwärtigen Vertragsrecht, NJW 1978, 11

Weick G., Schuldrechtsreform, Transparenz und Gesetzgebungstechnik, JZ 2002, 442

Westermann Harm Peter, Das Transparenzgebot– ein neuer Oberbegriff der AGB-Inhaltskontrolle?, FS Steindorff, Walter de Gruyter 1990, 817

Westermann Harm Peter, FS Heinsius, 1991

Westphalen, Friedrich Graf von, in Graf von Westphalen, Vertragsrecht und AGB-Klauselwerke, 30. Ergänzungslieferung 2012

Westphalen, Friedrich Graf von, AGB-Recht ins BGB - Eine erste „Bestandsaufnahme“, NJW 2002, 12

Westphalen, Friedrich Graf von, AGB-Recht im Jahr 2002- Allgemeiner Teil, Transparenzgebot, Generalklausel, NJW 2003, 1635

Westphalen, Friedrich Graf von, Grundschuld Darlehen – Kontrollkriterien der AGBG, ZIP 1984, 1

Whittaker S.J., σε Chitty on Contracts, Thirty First Edition, Volume I, General Principles, Sweet & Maxwell, 2012, 15-001 επ., σ. 1101

Wilburg Walter, Entwicklung eines beweglichen Systems im bürgerlichen Recht, Graz 1950

Wolf Manfred, Preisanpassungsklauseln in Allgemeinen Geschäftsbedingungen unter Kaufleuten, ZIP 1987, 341

Wolf Manfred, Rechtsgeschäftliche Entscheidungsfreiheit und vertraglicher Interessenausgleich, Tübingen 1970

Wolf/Horn/Lindacher, AGB-Gesetz, Kommentar, 4. Auflage, C.H.Beck, München 1999

Wolf/Lindacher/Pfeiffer, AGB-Recht, Kommentar, 5. Auflage, C.H.Beck, München 2009

Woodward J. William, Legal Uncertainty and Aberrant Contracts: The Choice of Law Clause, Santa Clara University - School of Law, July 30, 2013, Santa Clara Univ. Legal Studies Research Paper No. 16-13 (Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2303858>)

Wright D. Joshua, The Antitrust/Consumer Protection Paradox: Two Policies at War with Each Other, The Yale Law Journal 121:2216 2012

Wurmnest, in Münchener Kommentar zum BGB, 6. Auflage 2012, §305 - §310